HET SCHATBOEK
der
verklaringen
over de

HEIDELBERGSE CATECHISMUS

Uit de Latijnse lessen van

DR. ZACHARIAS URSINUS
opgemaakt door

DR. DAVID PAREUS.

Vertaald door
DR. FESTUS HOMMIUS.

En vervolgens overzien door
JOHANNES SPILJARDUS en JOAN VAN DEN HONERT.

Onderschrift bij portret:
Ursini wijfheydt groot end' oock fijn treflijck wefen
Kont ghy hier beyde fien: het eene kont ghy lefen,
Als ghy dit Boeck doorgront: het ander oock aenfchouwen
in dit Beeldt: Coopt, fiet, leeft: 'ten fal u n oyt berouwen.

Nu in hedendaags Nederlands herschreven door

J. VAN DER HAAR
V.D.M. te Houten (U.)

DEEL II (Zondag 25 t.m. 5

ZONDG 34 T/M 52 (digitale versie)

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2007

INHOUD

OVER DE WET GODS. Vraag 92

1. Wat een wet in het algemeen is, en welk verschil er onder de wetten bestaat.
2. Welke de delen of soorten der Goddelijke wet zijn
3. Hoever de wet door Christus afgeschaft is, en in hoever niet. Bezwaren der Joden, waarmee zij bewijzen willen, dat de ceremoniën en burgerlijke wetten van Mozes steeds blijven moeten en nooit afgeschaft mogen worden.
4. Waarin de wet der zeden van het Evangelie verschilt.

ZONDAG 34
5. Hoe de wet dor zeden of de Tien Geboden ingedeeld worden
Vraag 93
6. Wat de echte betekenis van de Tien Geboden en van elk gebod is

HET EERSTE GEBOD
Vraag 94
I. *Een ware kennis Gods*
De ondeugden die met deze deugd strijden, zijn vele:
1. Onwetendheid
2. Dwalingen en valse opvattingen van God.
3. Toverij
4. Superstitie of bijgeloof
5. Vertrouwen op schepselen
6. Afgoderij
7. Verachting van God

II. Geloof
III. Hoop
IV. De Liefde Gods
V. Vreze Gods; Kinderlijke en slaafse vrees
VI. Nederigheid
VII. Lijdzaamheid
Vraag 95

ZONDAG 35: HET TWEEDE GEBOD
Vraag 96
Over de menselijke geboden en de autoriteit der kerkelijke instellingen
Bezwaren van de Rooms-katholieken
Vraag 97: OVER DE BEELDEN
1. Of alle beelden en vormen verboden zijn, enz.
2. Of men de beelden in de kerken der Christenen behoort te dulden, of dat men ze behoort te verwijderen
Bezwaren waarmee de beelden in de kerken der Christenen meestal verdedigd worden
Vraag 98

3. Hoe, en door wie de beelden behoren verwijderd te worden
4. Of de aanbidding bij de beelden op enige manier verdedigd kan worden. Bezwaren van de beeldendienaars, ten gunste van de beeldendienst.
De vermaning tot gehoorzaamheid, die bij het 2e gebod gevoegd is.

ZONDAG 36; HET DERDE GEBOD
Vraag 99 Zeven deugden vereist
1. De oprechte leer
2. Grootmaking van God
3. Belijdenis der waarheid
4. Dankzegging
5. Aanroeping, of het gebed
6. IJver voor Gods eer
7. Wettig zweren

Vraag 100

ZONDAG 37: OVER HET WETTIG EEDZWEREN

Verklaring van Vraag 101
1. Wat een eed is
2. Of het de christenen geoorloofd is een eed te zweren.
Vraag 102
3. Bij wie men zweren moet.
4. Over welke zaken men zweren moet
5. Of men alle eden behoort na te komen
OVER DE AANROEPING DER HEILIGEN.
Bezwaren van de Roomsen, die de heiligen aanroepen.

ZONDAG 38: HET VIERDE GEBOD
Vraag 103
Verklaring van de woorden van het gebod
OVER DE SABBAT
1. Wat de sabbat is.
2. Hoe velerlei de sabbat is
3. In hoeverre de sabbat ons, Christenen toekomt.
4. Bezwaren van de Joden ten gunste van de zevende dag
5. De oorzaken waarom de sabbat ingesteld is.
6. Hoe de sabbat geheiligd en ontheiligd wordt; of welke werken er op de sabbat geboden, of verboden zijn

De heiliging van de innerlijke of geestelijke sabbat

OVER DE KERKEDIENST
1. Wat de kerkedienst is
2. Hoeveel verschillende dienaars er zijn
3. Waarom de kerkedienst ingesteld is
4. Aan wie de kerkedienst behoort bevolen te worden
5. Welke het ambt der dienaar is

OVER DE CEREMONIEN

1. Wat ceremoniën zijn
2. Waarin de ceremoniële wetten verschillen van de wetten der zeden, of der deugden
3. Hoe velerlei ceremoniën er zijn
4. Of het de Gemeente geoorloofd is om ceremoniën in te stellen

ZONDAG 39: HET VIJFDE GEBOD
Verklaring
Plichten der ondergeschikten
Plichten der kinderen
Plichten der onderdanen
Plichten van de gemeente
Plichten van het personeel
Plichten van man en vrouw
Het ambt der ouders
Het ambt van de schoolmeester
Het ambt van herders en leraars
Het ambt van de overheid
De roeping van de huisvaders, of heren
Het ambt van oude mensen

ZONDAG 40 : HET ZESDE GEBOD
Verklaring Vraag 105
Manieren van doodslag
Wraakzucht
Zich kwetsen
Zich in gevaar begeven
Verklaring Vraag 106
Toorn
Nijd
Haat
Wraakgierigheid
Verklaring Vraag 107
Rechtvaardigheid
Zachtmoedigheid
Billijkheid.
Liefde tot vrede
Rechtvaardigheid
Kloekheid
IJver
Beleefdheid
Barmhartigheid
Vriendschap

ZONDAG 41 : HET ZEVENDE GEBOD
Verklaring Vraag 108
Tijdelijke straf
Buitengewone straf
Eeuwige straf
Veelwijverij

Hoererij
Bordelen
Verkrachting
Bloedschande
Sodomie
Kuisheid
Overspel en echtscheiding
Verbod om te trouwen.
Eerbare schaamte
Matigheid

Verklaring Vraag 109
Onkuise daden
Onkuise gebaren
Onkuise woorden
Verkarde gedachten
Nietsdoen
Dronkenschap

OVER HET HUWELIJK OF DE ECHT
1. Wat het huwelijk is
2. Door Wie, en om welke redenen het huwelijk is ingesteld
3. Wat wettige huwelijken zijn
4. Of het huwelijk een middelmatige zaak is
5. De roeping der gehuwden
6. Wat niet het huwelijk in strijd is

ZONDAG 42: HET ACHTSTE GEBOD
Verklaring Vraag 110
Stelen en roven
Vals gewicht, el, maat
Bedrieglijke waar
Valse munt
Woeker (= rente)
Gierigheid
Verkwisting

Verklaring Vraag 111
Rechtvaardigheid bij de handel
Tien soorten contracten
Tevredenheid
Getrouwheid
Mildheid
Herbergzaamheid
Spaarzaamheid
Soberheid

ZONDAG 43: HET NEGENDE GEBOD
Verklaring Vraag 112

ZONDAG 44 : HET TIENDE GEBOD

Verklaring Vraag 113

1. Of het gebod van de begeerlijkheid maar één gebod is, of dat het er twee zijn?
2. Tot welk doel dit gebod gegeven is, en hoe het bij de andere geboden gevoegd wordt
3. Wat in dit gebod verboden wordt
4. Wat in dit gebod geboden wordt

Verklaring Vraag 114

In hoever Gods wet mogelijk is, en door de wedergeborenen kan gehouden worden De Wederdopers en dergelijke brengen tegen de onvolmaaktheid der werken in de wedergeborenen deze bezwaren in.

Over het gebruik der Wet, of: waartoe de Wet nuttig is, aangezien wij die niet kunnen volbrengen

Verklaring van Vraag 115

Bezwaren van de Antinomianen of Wetsbestijders, van de Libertijnen of vrijgeesten enz.

ZONDAG 45: HET GEBED

Verklaring Vraag 116.

1. Wat een gebed is, en hoeveel soorten gebeden er zijn
2. Waarom het gebed de Christenen nodig is.
3. Wat tot een wettig of oprecht gebed vereist wordt. Verklaring Vraag 117
4. Om welke dingen men bidden moet (Verklaring Vraag 118).
5. Over het formulier des gebeds, dat Christus ons heeft voorgeschreven (Verklaring Vraag 119)

ZONDAG 46 : Verklaring van de inleiding van het Gebed des Heeren

Verklaring Vraag 120

Verklaring Vraag 121

ZONDAG 47: Verklaring van de eerste bede

Verklaring Vraag 122

ZONDAG 48 : De tweede bede. Verklaring Vraag 123.

1. Wat het Koninkrijk Gods is
2. Hoe velerlei dit (bijzondere) Koninkrijk van God is
3. Wie de Koning en het Hoofd van dit Koninkrijk is.
4. Wie de burgers en onderdanen zijn in dit Koninkrijk.
5. Welke de wetten van dit Koninkrijk zijn
6. Welke goederen deze Koning meedeelt.
7. Wie de vijanden van dit Koninkrijk zijn
8. Waar wordt dit Koninkrijk bediend
9. Hoe lang het Koninkrijk Gods duren zal
10. Hoe dit Koninkrijk ons toekomt
11. Waarom men bidden moet, dat het Koninkrijk Gods kome.

ZONDAG 49 : De derde bede. Verklaring Vraag 124

1. Wat de wil van God is
2. Wat wij hier bidden, en het verschil tussen deze bode en de vorige
3. Waarom men bidden moet, dat de wil van God geschiede.

4. Door wie, en hoe de wil van God geschiedt.

ZONDAG 50 : De vierde bede. Verklaring Vraag 125.

1. Waarom deze bede aan de volgende voorafgaat.
2. Wat wij hier bidden, of wat wij onder het woord *brood*
3. Waarom wij bidden om *ons* brood
4. Waarom wij bidden om het *dagelijks* brood
5. Waarom wij bidden., of het dagelijks brood ons *héden* gegeven worde
6. Welk gebruik of *nut* deze bede heeft

OVER HET BIDDEN OM AARDSE GOEDEREN.

1. Of men God ook mag bidden om lichamelijke goederen, en zo ja, waarom
2. Hoe men om aardse goederen bidden moet
3. Of het ook geoorloofd is om rijkdom te bidden
4. Of het geoorloofd is, om iets opzij te leggen voor de dag van morgen

ZONDAG 51 : De vijfde bede. Verklaring Vraag 126

1. Wat Christus onder de schulden verstaat
2. Wat het betekent, de schulden of zonden vergeven
3. Waarom men bidden moet om vergeving der zonden.
4. Hoe men de zonden vergeven worden; of wat het betekent, wat gevoegd is: „Gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren".

ZONDAG 52: De zesde bede, en het besluit des gebeds

Verklaring Vraag 127

1. Wat verzoeking is
2. Wat wij hier begeren, of waarom wij bidden
3. Waarom deze bede nodig is

HET BESLUIT. Verklaring Vraag 128

Verklaring Vraag 129

Register van personen enz.

ZONDAG 34

Over de Wet Gods.

Vraag 92. Hoe luidt de Wet des Heeren?

Antwoord. God sprak al deze woorden, Ex. 20 : 1-17, Deut. 5 : 6-21. „Ik ben de HERRE uw God, Die u uit Egypteland, uit het diensthuis uitgeleid heb.

Het eerste gebod.

Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben.

Het tweede gebod.

Gij zult u geen gesneden beeld, noch enige gelijkenis maken, van hetgeen dat boven in den hemel is, noch van hetgeen dat onder op de aarde is, noch van hetgeen dat in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen. Want Ik, de HEERE uw God, ben een ijverig God, Die de misdaad der vaderen bezoek aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde lid dergenen die Mij haten; en doe barmhartigheid aan duizenden dergenen die Mij liefhebben en Mijne geboden onderhouden.

Het derde gebod.

Gij zult den Naam des HEEREN uws Gods niet ijdellijk gebruiken; want de HEERE zal niet onschuldig houden, die Zijn Naam ijdellijk gebruikt.

Het vierde gebod.

Gedenk a) den Sabbatdag, dat gij dien heiligt b). Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen; maar de zevende dag is de sabbat des HEEREN uws Gods; dan zult gij geen welk doen, gij noch uw zoon, noch uw dochter, noch uw dienstknecht, noch uw dienstmaagd, noch uw vee c), noch uw vreemdeling, die in uwe poorten is d). Want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en de aarde gemaakt, de zee en alles wat daarin is, en Hij rustte ten zevenden dage; daarom zegende de HEERE den sabbatdag, en heiligde denzelve.

Het vijfde gebed

Eer uw vader en uw moeder e), opdat uwe dagen verlengd worden f) in het land, dat u de HEERE uw God geeft.

Het zesde gebod.

Gij zult niet doodslaan.

Hel zevende gebod.

Gij zult niet echtbreken.

Het achtste gebod.

Gij zult niet stelen.

Het negende gebod.

Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste.

Het tiende gebod.

Gij zult niet begeren uws naasten huis g); gij zult niet begeren uws naasten vrouw, noch zijn dienstknecht, noch zijn dienstmaagd, noch zijn os, noch zijn ezel, noch iets dat uws naasten is."

a) Deut. 5 : 12: „Onderhoud den sabbatdag."
b) Deut. 5 : 12: „gelijk als de HEERE uw God u geboden heeft."
c) Deut. 5 : 14: „noch uw os, noch uw ezel, noch enig van uw vee."
d) Deut. 5 : 14v.: „opdat uw dienstknecht en uw dienstmaagd ruste gelijk als gij. Want gij zult gedenken, dat gij een dienstknecht in Egypteland geweest zijt, en dat de HEERE uw God u vandaar heeft uitgeleid door een sterke hand en een uitgestrekten arm; daarom heeft u de HEERE uw God geboden, dat gij den sabbatdag houden zult."
e) Deut. 5 : 16: „gelijk als de HEERE uw God u geboden heeft."
f) Deut. 5 : 16: „en opdat het u welga in het land, dat u de HEERE uw God geven zal."
g) Deut. 5 : 21: „Gij zult niet begeren uws naasten vrouw, en zult u niet laten gelasten uws naasten huis, zijn akker, noch zijn dienstknecht, noch zijn dienstmaagd, zijn os, noch zijn ezel, noch" enz.

Verklaring.

Nu volgt de leer van de Wet Gods, die een richtsnoer is voor de goede werken. Deze wet wordt eerst van woord tot woord meegedeeld in Vraag 92, en daarna wordt ze ingedeeld in Vraag 93. Ten derde wordt ze uitgelegd en verklaard, van Vraag 93 af, tot en met Vraag 113. Ten vierde wordt er geleerd, of men de Wet wel kan volbrengen, Vraag 114. Tenslotte wordt verklaard, wat het gebruik der Wet is, Vraag 115.

OVER DE WET VAN GOD.

Opdat heel de leer van de Wet des te beter verstaan zal worden, zullen wij de volgende Vragen verklaren.

1. Wat een wet in het algemeen is, en welk verschil er tussen de wetten bestaat.
2. Hoeveel delen of soorten er in Gods Wet zijn.
3. In hoever de Wet door Christus wel, en niet is afgeschaft.
4. Waarin de Wet, of de Tien Geboden, van het Evangelie verschilt.
5. Hoe de Tien Geboden verdeeld worden.
6. Wat de juiste betekenis van de Tien Geboden, en van elk gebod is.
7. In hoever men de Wet kan nakomen.
8. Welke het gebruik der Wet is.

1. Wat een wet in het algemeen is, en welk verschil er onder de wetten bestaat.

Een wet wordt in het Latijn *Lex* genoemd, naar het woord *legere*, d.w.z. aflezen of verkondigen, of uitzoeken en verkiezen. Met de eerste naam „lezen" komt het Hebreeuwse woord *„Thora"*, d.w.z. leer overeen, omdat de wetten afgelezen en

verkondigd worden, opdat alle mensen die mogen leren en lezen; waarom ook de onbekendheid met de wet of de rechten niemand verontschuldigt. (En men zou kunnen zeggen, dat ons Nederlandse woord „wet" daar ook zijn naam van heeft, omdat een ieder die moet weten). Met de tweede naam „verkiezen" komt het Griekse woord *„nomos",* d.w.z. wet, overeen, genoemd naar een woord dat uitdelen betekent, omdat de wet aan een ieder, a.h.w. zijn schuldige plicht uitdeelt. En een *wet* in het algemeen is een gebod, dat eerbare dingen gebiedt, de redelijke natuur tot gehoorzaamheid verplicht, met belofte van beloning, als de gehoorzaamheid betoond, en met bedreiging van straffen, als de wet gekrenkt wordt. En zoals Plutarchus schrijft in het Boek van de *Wetten:* Een wet is een manier om goed te regeren, gericht op het beste doel, door bekwame middelen om de overtreders straffen, en de gehoorzamen beloningen voor te stellen. En figuurlijk gesproken betekent een wet soms een orde, n.l. der natuur, door God ingesteld; zoals er gezegd wordt: De natuurwet eist, dat een appel aan een boom groeit. En nog oneigenlijker noemt Paulus de erfzonde een „wet der zonde" (Rom. 7 : 2, omdat ze ons als een wet tot zondigen dwingt. De wetten zijn of menselijke of Goddelijke wetten.

De *menselijke* wetten zijn door mensen ingesteld, die bepaalde mensen verplichten tot bepaalde uiterlijke daden, waarvan in Gods wet geen gebod of verbod voorkomt, met de belofte van beloning of bedreiging van straffen, die tijdelijk of lichamelijk zijn.

Deze zijn weer burgerlijk of kerkelijk.

De *burgerlijke* wetten zijn de wetten, die door de Overheden of door een hele gemeenschap ingesteld en gegeven worden; ze bestaan uit een vaste orde, die onderhouden moet worden bij de burgerlijke regering, bij contracten, oordelen of rechten, straffen, enz.

De *kerkelijke* wetten of wetten betreffende bepaalde ceremoniën, worden door bewilliging en instemming der Kerk gemaakt, om een vaste orde te onderhouden in de kerkdienst.

De *Goddelijke* wetten zijn door God ingesteld, en betreffen enerzijds zowel Engelen als mensen, en anderzijds niet slechts alle mensen, maar ook sommigen in het bijzonder, om hen niet alleen tot uiterlijke werken te verplichten, maar ook tot innerlijke deugden en aandoeningen (of: werkzaamheden), en die niet alleen tijdelijke en lichamelijke, maar ook geestelijke en eeuwige beloningen en straffen voorstellen; en dat zijn de doeleinden, waartoe de menselijke wetten zich moeten uitstrekken.

Daarvan zijn sommige eeuwige en onveranderlijke wetten, en andere zijn veranderlijke, die echter niet dan door God alleen — door Wie ze gegeven zijn — veranderd kunnen worden; waarover in de volgende Vraag gesproken zal worden.

2. *Welke de delen of soorten der Goddelijke wet zijn.*

Er worden drie soorten of delen der Goddelijke Wet in de Schrift gevonden, waarin de gehele Wet van God begrepen is: de Wet der zeden of Tien Geboden, en de verklaring daarvan, de wet der ceremoniën en de burgerlijke wet, of die van het Joodse bestuur en burgerlijke regering.

De WET DER ZEDEN, of de Wet der Tien Geboden, is een *leer,* die met de eeuwige en onveranderlijke wijsheid, en met de regel der gerechtigheid die in God is, overeenkomt; ze onderscheidt wat recht en niet recht is, wat van nature bekend en de redelijke schepselen bij de schepping ingeplant is; en daarna menigmaal herhaald en verklaard is door Gods stem en Woord, lerende wat en hoedanig God is; verbindende alle redelijke schepselen tot volkomen gehoorzaamheid aan, en gelijkvormigheid met deze regel, zowel innerlijk als uiterlijk, en belovende Gods gunst en het eeuwige leven aan allen die een volkomen gehoorzaamheid bewijzen, en

verkondigende de toorn van God en de eeuwige straffen aan allen die niet volkomen ermee gelijkvormig zijn; tenzij hun vergeving der zonden en verzoening met God door de Zone Gods, de Middelaar, ten deel valt.
Overeenkomende met de onveranderlijke en eeuwige wijsheid (van God). Dat deze Wet eeuwig is, is zeker; omdat ze van het begin tot het einde der wereld altijd dezelfde blijft. Ook zijn wij geschapen, opdat wij ze zouden volbrengen; en wij zijn daarom ook weer verlost door Christus en wedergeboren door de Heilige Geest, opdat wij deze wet in dit en het toekomende leven zouden onderhouden. Daarom noemt Johannes ze een oude leer, 1 Joh. 2 : 7: „Broeders, ik schrijf u geen nieuw gebod, maar een oud gebod, dat gij van den beginne gehad hebt."
Daarna menigmaal herhaald. God heeft de wet der natuur, die in ons verstand ingedrukt was, menigmaal willen herhalen. 1. Omdat ze door de val verduisterd was. 2. Omdat er ook veel dingen totaal uitgewist en verloren waren. 3. Opdat de overblijfsels, die in het verstand der mensen overgebleven zijn, niet zouden gehouden worden voor slechts een ijdele waan, om dan tenslotte geheel en al uitgeblust te worden.

DE WET DER CEREMONIëN zijn die wetten, die van God door Mozes inzake de ceremoniën gegeven zijn, dat wil zeggen inzake de gewone uiterlijke handelingen of gebaren, of die in de openbare eredienst gepleegd moeten worden, met inachtneming van sommige omstandigheden, die het Joodse volk verplichten tot aan de komst van de Messias, om de Gemeente daardoor te onderscheiden van andere volken of heidenen, en opdat deze ceremoniën tekenen en voorbeelden of schaduwen zouden zijn van de geestelijke dingen, die onder het Nieuwe Testament zouden vervuld worden.
Ceremoniën worden enkele gewone en openbare uiterlijke handelingen genoemd, die menigmaal op die manier en onder gelijke omstandigheden moeten herhaald worden, hetzij ze ingesteld werden door God of door mensen, om in de uitwendige Godsverering gebruikt te worden, of om iets te betekenen, of omwille van de orde en welstand. De ceremoniën die door God ingesteld zijn, zijn een dienst Gods, maar die door mensen ingesteld zijn, behoren tot de kerkelijke orde en welstand.

DE BURGERLIJKE WETTEN waren wetten van de burgerlijke orde en regering inzake de uiterlijke handhaving der tucht, volgens beide Tafelen der Wet, onder het Joodse volk, d. w. z. inzake de orden en ambten van de magistraten, der oordelen of rechten, der contracten, straffen en scheiding der goederen, enz., die door God door middel van Mozes gegeven en ingesteld zijn tot welstand en handhaving van de burgerlijke regering onder de Joden, verplichtende alle nakomelingen van Abraham, en hen onderscheidende van het overige menselijke geslacht, tot de komst van de Messias. Dit onderscheid van de delen der Wet Gods moet gekend en vastgehouden worden, enerzijds om het onderscheid der wetten zelf (want als men dat niet in acht neemt, dan wordt ook niet recht de kracht en bedoeling ervan verstaan); anderzijds ook, opdat men inzake het afschaffen en het gebruik der Wet beter kan oordelen en onderwezen worden.

De Wet der zeden komt geheel en al overeen met de Tien Geboden, en moet daaruit noodzakelijk bewezen kunnen worden, zodat hij, die de Tien Geboden overtreedt, ook de Wet der zeden overtreedt. Maar de wetten der ceremoniën en burgerlijke rechten, hetzij Goddelijke of menselijke (die goed zijn), die moeten wel met de Tien Geboden overeenkomen, maar zij kunnen toch niet zo noodzakelijk daaruit aangewezen worden, zoals de Wet der zeden. En zij helpen de Tien Geboden versterken, als zijnde enige uitdrukkingen van de omstandigheden. Daaruit wordt zeer goed het onderscheid van

deze delen verstaan. Want het is een andere zaak, dat iets noodzakelijk uit de Tien Geboden volgt en aangewezen kan worden, óf dat iets daarmee overeenkomt en de onderhouding ervan versterkt. Men verstaat daar ook uit, dat de Tien Geboden niets anders zijn dan een Kort begrip van de wetten der zeden, die in de ganse Schrift, zowel van het Oude als van het Nieuwe Testament overal verspreid zijn. En van deze Tien Geboden en wetten der zeden was de wet der natuur niet onderscheiden, toen de natuur nog onbedorven was. Maar nu, in de staat van de verdorven natuur, is een groot deel van de wet der natuur verduisterd, en er is nog maar een klein straaltje (letterlijk: „stukje") daarvan in het verstand van de mensen overgebleven. Daarom is de wet der zeden of de Tien Geboden een vernieuwing en wederoprichting (= herstel) van de wet der natuur. Maar de wet der natuur, zoals ze nu in de verdorven mensen is, is alleen een deel van de Tien Geboden.

3. *Hoever de Wet door Christus afgeschaft is, en in hoever niet.*

Men antwoordt hierop veelal, dat de wet der ceremoniën en de burgerlijke wet van Mozes afgeschaft is, wat betreft haar gehoorzaamheid of naleving, en de wet der zeden, wat betreft de vloek, maar niet wat de gehoorzaamheid aangaat.
Dat de *wetten der ceremoniën* en *burgerlijke rechten* van het Joodse volk door de komst van Christus zo afgeschaft zijn, dat ze nu niemand meer verplichten tot gehoorzaamheid en naleving, en dat ze, wat onze tijden betreft, voor geen wetten gehouden worden, wordt als volgt bewezen.

1e. Omdat de Profeten dit onder het Oude Testament hebben geleerd, Dan. 9 : 27: „Hij (Christus n.1.) zal velen het verbond versterken één week; en in de helft der week zal Hij het slachtoffer en het spijsoffer doen ophouden"; Ps. 110 : 4: „Gij zijt Priester in eeuwigheid, naar de ordening van Melchizédek."

Ten 2e. hebben Christus en de Apostelen dit onder het Nieuwe Testament nadrukkelijk verklaard, Hand. 7 : 37, Hebr. 7 : 11-13 en 18, en 8 : 8-13. En in plaats van vele getuigenissen strekt tot bewijs het besluit van het *Apostelconvent,* Hand. 15 : 28v.: „Want het heeft den Heiligen Geest en ons goed gedacht, ulieden geen meerderen last op te leggen dan deze noodzakelijke dingen", enz.

Ten 3e. Als de oorzaken veranderd worden, dan worden ook de wetten, die uit die oorzaken voortkomen, veranderd. De oorzaken van de wetten der ceremoniën en der burgerlijke regering zijn geweest: de *ene,* opdat het Joodse volk, waaruit de Messias geboren zou worden, door deze vorm van godsdienst en regering van andere volken zou onderscheiden worden tot de komst van de Messias. De *tweede,* opdat ze voorbeelden van de Messias en van Zijn weldaden zouden zijn. Nu Christus gekomen is, hebben deze oorzaken opgehouden. Want het verschil tussen de Joden en de andere volken is weggenomen, zoals de Apostel leert in Ef. 2 : 14: „Die deze beide één gemaakt heeft, en den *middelmuur des afscheidsels* gebroken hebbende", enz.; Gal. 6 : 15: „Want in Christus Jezus heeft noch besnijdenis enige kracht, noch voorhuid, maar een nieuw schepsel." En ook de betekenis der ceremoniën is door Christus vervuld, zoals geleerd wordt in Hebr. 9 : 8: „Waarmede de Heilige Geest dit beduidde, dat de weg des heiligdoms nog niet openbaar gemaakt was, zolang de eerste tabernakel nog stand had"; en Luk. 16 : 16: „De Wet en de Profeten zijn tot op Johannes"; Kol. 2 : 16v.: „Dat u dan niemand oordele in spijze of in drank, of in het stuk des feestdags of der nieuwe maan of der Sabbatten, welke zijn een schaduw der toekomende dingen, maar het lichaam is van Christus" (Vgl. N.G.B., art. 2.

Bezwaren der Joden, waarmee zij bewijzen willen, dat de ceremoniën en burgerlijke wetten van Mozes steeds blijven moeten en nooit afgeschaft mogen worden.

Bezwaar 1. Wat altijd en eeuwig naar Gods bevel of belofte moest duren, is door Christus' komst niet afgeschaft. Maar de ceremoniën en de burgerlijke regering, of het rijk der Joden, hebben altijd en eeuwig moeten duren volgens Gods bevel en belofte. In Gen. 17 wordt de besnijdenis een eeuwig verbond genoemd. In Ex. 12 : 14 wordt bevolen, dat het Pascha gehouden zal worden tot een eeuwige inzetting. In Ps. 132 : 14 staat: „Dit is Mijn rust tot in eeuwigheid." In Ex. 31 : 16v. staat van de Sabbat bevolen: „Dat dan de kinderen Israëls den Sabbat houden, den Sabbat onderhoudende in hunne geslachten tot een eeuwig_ verbond. Hij zal tussen Mij en tussen de kinderen Israëls een teken in eeuwigheid zijn." In 2 Sam. 7 : 13 wordt aan David beloofd: „Ik zal den stoel zijns koninkrijks bevestigen tot in eeuwigheid", en in vers 16: „Uw huis zal bestendig zijn en uw koninkrijk tot in eeuwigheid voor uw aangezicht; uw stoel zal vast zijn tot in eeuwigheid." Daarom beweren de Joden, dat de ceremoniële en burgerlijke regering der Joden door Christus niet zouden worden afgeschaft.

Antwoord. 1. Het woord *altijd* of *eeuwig* heeft tweeërlei betekenis. Want het betekent Of een volkomen en eindeloze eeuwigheid. En zo staat het vast, dat hetgeen God beloofd of bevolen heeft, ook eeuwig duren zal; dat wordt door Christus' komst niet afgeschaft. Of het betekent een bepaalde en eindige eeuwigheid, waarvan deze aangehaalde teksten spreken. Want daarin wordt niet een oneindige eeuwigheid der ceremoniën en des koninkrijks beloofd, maar één die duren zou tot de komst van Christus, Die na Mozes gehoord zou moeten worden. Want het Hebreeuwse woordje *„Holam",* dat met *„eeuwigheid",* vertaald wordt, betekent veelal in de Schrift niet een eindeloze eeuwigheid, maar een gestadigheid van een lange, maar toch bepaalde tijd. Zoals in Ex. 21 : 6: „hij zal hem eeuwiglijk dienen", d.w.z. tot het Jubeljaar, zoals blijkt bij vergelijking van die wet mét de wet van het Jubeljaar, Lev. 15 : 40. 2. Bovendien, al gaf men al toe, dat deze teksten van een volkomen en eindeloze eeuwigheid spreken, dan is dit toch nog niet te verstaan van de voorbeelden en schaduwen zelf, maar alleen van de geestelijke dingen, die daardoor betekend worden, namelijk dat de waarheid daarvan in de Kerk eeuwig duren zal, hoewel de voorbeelden en tekenen door Christus afgeschaft worden. Want in die zin duurt nog de betekenis van de besnijdenis voort, Kol. 2. En in het Rijk van Christus is een eeuwige Sabbat, en die zal er ook zijn in het eeuwige leven, Jes. 66. Tenslotte is het rijk,van David in Christus' troon eeuwig, Luk. 1 : 32v.

Bezwaar 2. De godsdienst die de profeet Ezechiël, van hfdst. 40 tot het einde van zijn profetie beschrijft, behoort tot het Rijk van de Messias, en moet daarin onderhouden worden Maar deze godsdienst bestaat geheel en al uit voorbeelden en ceremoniën. Daarom moet ook in het Rijk van de Messias een godsdienst onderhouden worden, die uit voorbeelden en ceremoniën bestaat, en daarom moest de Joodse religie en regering door de Messias niet afgeschaft, maar weer hersteld worden.

Antwoord.

1. Het is niet helemaal waar, dat de Profeet daar alleen die godsdienst beschrijft, die tot het Rijk van de Messias behoort. Want hij beschrijft niet alleen die dienst, maar tevens ook het herstel van de dienst der ceremoniën, die in het Joodse land zou plaatshebben na de terugkeer uit de Babylonische gevangenschap, en die duren zou tot de komst van de Messias.

2. Bovendien is het ook niet waar, dat daar alleen het herstel der voorbeelden beloofd wordt, maar onder de beschrijving van de voorbeelden wordt voornamelijk de geestelijke toestand en uitnemendheid der Kerk beloofd, in het Rijk van de Messias, die in dit leven begonnen en in het toekomende leven voltooid zou worden; hetgeen

met duidelijke bewijzen kan bewezen worden.
Want 1e. : De historie van Ezra leert, dat dit herstel niet vóór Christus' komst vervuld is. En dat ook, nadat Christus gekomen is, de toestand der Kerk niet zo uitnemend en heerlijk op aarde zijn zal, als de Joden dromen, dat laten ons de andere voorzeggingen van de Profeten geloven aangaande de nederige en verachte komst en Koninkrijk van de Messias. Dus moet of deze wederoprichting geestelijk, n.l. van het geestelijke Jeruzalem, d.w.z. van de Kerk opgevat worden, of men moet toegeven, dat deze profetie nooit vervuld is, of vervuld zal worden; hetgeen erg ongerijmd is. Ten 2e: De belofte van Ez. 43 : 7, waar de Profeet zegt, dat het niet geschieden zal, dat het huis Israëls en zijn koningen Zijn heilige Naam nog langer zullen besmetten, dat vereist helemaal een geestelijke betekenis, namelijk van de volmaaktheid van het toekomende leven. Want de Profeten plegen op die manier de aanvang van Christus' Koninkrijk met zulk een vervulling samen te verbinden.

Ten 3e: De wateren die uit de Tempel vloeien, Ez. 47 : 1, kunnen niet opgevat worden als natuurlijke wateren, maar betekenen de gaven van de Heilige Geest, die overvloedig in Christus' rijk van de hemel uitgestort zouden worden. Tenslotte: Wij, christenen, bezitten hiervan een uitlegger in Johannes, in diens Openbaringen, Hfdst. 21 en 22, waar het geestelijke en hemelse Jeruzalem, d.w.z. de Kerk des Nieuwen Testaments, nu verheerlijkt! beschreven wordt in woorden, die a.h.w. ontleend zijn aan deze beschrijving van de profeet Ezechiël. Daarom dient deze profetie niet om te bewijzen, dat de ceremoniën in het Rijk van de Messias moeten onderhouden worden.

Bezwaar 3. De allerbeste en rechtvaardigste vorm of wijze van regering behoort steeds gehandhaafd te worden. De vorm van de Joodse regering is de allerbeste regering, omdat ze door God Zelf ingesteld werd. Dus behoort die regering gehandhaafd te blijven.

Antwoord. Het is wel waar, dat de beste vorm van regering gehandhaafd moet worden, maar wat betreft de regering der Joden, die is wel de allerbeste geweest in die tijd en op die plaats en onder dat volk, maar toch niet geheel en al. Want in die regering waren wel dingen, die geschied zijn naar de aard van dat volk, van die tijd en van de dienst der ceremoniën, welke — als ze nu nog onderhouden werden — noch rechtvaardig noch nuttig zouden zijn; en wel, omdat de oorzaken waarom deze wetten toen aan de Joden gegeven werden, nu veranderd zijn, bij voorbeeld: om een scheidbrief te geven, om de weduwen van bloedverwanten te trouwen, enz. En God heeft daarom deze regeringsvorm niet ingesteld, opdat Hij alle volken en tijden daaraan zou binden, maar alleen opdat Hij Zijn volk door deze tucht, van andere volken voor een tijd zou onderscheiden.

Aanhoudend bezwaar. Het is de christenen geoorloofd gebruik te maken van de wetten der Atheners en Romeinen, enz. Daarom is het hun nog veelmeer toegestaan om de wetten van Mozes te gebruiken.
Antwoord. Dit zij toegegeven, als het maar geschiedt zonder de gedachte, dat het nodig is, d.w.z. als de wetten van Mozes maar niet onderhouden worden, omdat Mozes ze aan het Joodse volk bevolen heeft, maar omdat er bewijzen zijn, waarom men dit behoort te doen; en als de redenen veranderd worden, dat dan ook de vrijheid voorbehouden wordt, om ze te veranderen. DE WET DER ZEDEN is voor de gelovigen afgeschaft. Ten 1e. Wat betreft de vloek, zodat ze ons niet zal kunnen verdoemen, en wel om de voldoening en verdiensten van Christus, die ons toegerekend zijn; of wat betreft de rechtvaardigmaking, d.w.z. dat over onze rechtvaardigheid voor God niet geoordeeld wordt naar de Wet waarnaar in het oordeel Gods geen mens die leeft, zal gerechtvaardigd worden, maar naar het Evangelie, Rom. 8 : 1: „Zo is er dan geen verdoemenis voor degenen die in Christus Jezus zijn"; id. 6 : 14: "Gij zijt niet onder de Wet, maar onder de genade"; Gal. 3 : 11: „Dat niemand door de Wet gerechtvaardigd

wordt voor God, is openbaar; want de rechtvaardige zal uit het geloof leven." En deze afschaffing der Wet is het eerste en voornaamste deel der christelijke vrijheid.
Ten 2e. Wat de dwang betreft. Want de Wet dwingt de onwedergeborenen tot gehoorzaamheid, onder bedreiging van de eeuwige verdoemenis; zoals een tiran zijn onderdanen de belastingen afdwingt, of zoals een wreed heer zijn dienstknecht tot de dienst dwingt. Deut. 27 : 26: „Vervloekt zij, die de woorden dezer wet niet zal bevestigen, doende dezelve." Vergelijk Rom. 6, de verzen 8, 11 en 13. Maar van deze tirannie der Wet heeft Christus de gelovigen verlost, door hun de Geest, niet der dienstbaarheid, maar der aanneming tot kinderen te geven (Rom. 8 : 1, niet der vreze, maar der sterkte, der liefde en der gezondheid des gemoeds (2 Tim.) , zodat ze nu niet meer door vrees voor de straffen tot een slaafse gehoorzaamheid gedreven, maar door de Geest Gods opgewekt worden, om Hem een gewillige gehoorzaamheid en dienst te bewijzen. Over dit deel der christelijke vrijheid leert de Apostel in Rom. 6 : 15: „De zonde zal over u niet heersen; want gij zijt niet onder de Wet, maar onder de genade"; en wat dat betekent, verklaart hij in heel hoofdstuk 7 (van de Romeinenbrief), en in 1 Tim. 1 : 9: „De Wet is den rechtvaardige niet gezet, maar den onrechtvaardigen en den halsstarrigen"; Gal. 5 : 23: „Tegen de zodanigen is de Wet niet." Maar de Wet der zeden is niet afgeschaft wat de gehoorzaamheid betreft. Want God eist altijd, zowel van de wedergeborenen als van de onwedergeborenen, een gelijkvormigheid met Zijn Wet.

Hiervoor bestaan zeer vaste en duidelijke redenen.

1. Het doel waartoe wij door Christus verlost en met God verzoend zijn, was niet, opdat wij in de zonde zouden volharden, maar opdat wij van de zonde verlost zijnde, Gode gelijkvormig zouden worden. Daarom is de verplichting tot gehoorzaamheid niet door Christus weggenomen, maar veeleer bevestigd en vermeerderd.
2. Meer weldaden verplichten tot groter gehoorzaamheid en dankbaarheid. Wij hebben in Christus groter en meerdere weldaden. Want bij de algemene weldaden van schepping en onderhouding komt nog de genade der rechtvaardigmaking en der wedergeboorte. Daarom worden wij meer tot gehoorzaamheid verplicht dan tevoren.
3. De uitspraken van de Schrift bevestigen dit. Matth. 5 : 17: „Meent niet, dat Ik gekomen ben om de Wet of de Profeten te ontbinden; Ik ben niet gekomen om die te ontbinden, maar te vervullen." Dat wordt gezegd van de hele Wet, en van alle delen ervan, maar vooral van de Wet der zeden, die Christus op vier manieren vervuld heeft.
   (Door Zijn eigen gerechtigheid en gelijkvormigheid ermee. Want Hij Zelf moest in Zich aan de Wet gelijkvormig en naar Zijn beide naturen volkomen rechtvaardig zijn, opdat Hij voor ons zou kunnen voldoen; zoals er geschreven staat, Hebr. 7 : 26: „Want zodanig een Hogepriester betaamde ons, heilig, onnozel, onbesmet, afgescheiden van de zondaren", enz.
   (Omdat Hij een genoegzame straf voor onze zonde betaald en gedragen heeft, Rom. 8 : 3: „Want hetgeen der Wet onmogelijk was, dewijl zij door het vlees krachteloos was, heeft God, Zijnen Zoon zendende in gelijkheid des zondigen vleses, en dat voor de zonde, de zonde veroordeeld in het vlees."
   (Hij vervult de Wet in ons door Zijn Geest, door ons door die Geest te wederbaren, Rom. 6 : 6: De oude mens is met Christus gekruisigd, „opdat het lichaam der zonde tenietgedaan worde, opdat wij niet meer de zonde dienen." (Hij vervult de Wet met leren, d.w.z. door ze van de valse uitleg van de Farizeeën te zuiveren, zoals men zien kan in Matth. 5 : 6 en 7. Dus, als Hij

ons de gehoorzaamheid aan de Wet leert en in ons herstelt, dan schaft Hij de Wet niet af wat betreft de gehoorzaamheid (eraan).

4. Paulus bevestigt dit in Rom. 3 : 31: „Doen wij dan de Wet teniet door het geloof? Dat zij verre; maar wij bevestigen de Wet."
   1. Met een belijdenis en goedkeuring van het vonnis der Wet tegen ons, dat wij allen samen zondaars zijn, die de verdoemenis verdiend hebben.
   2. Met een voldoening; als het geloof zich de genoegdoening van Christus toe-eigent, die even waardig en gewichtig is als de eeuwige straf, welke de Wet ons, die geen volkomen gehoorzaamheid tonen, toebedeeld had.
   3. Met een beginsel van een nieuwe gehoorzaamheid in dit leven, en een volbrenging ervan in het toekomstige leven, of - hetgeen hetzelfde is -: De Wet wordt door het geloof gesterkt, enerzijds omdat de leer van de gerechtigheid des geloofs leert, dat wij in onszelf niet rechtvaardig zijn, en dat wij niet gerechtvaardigd worden dan alleen door een volkomen genoegdoening zoals de Wet eist; anderzijds ook, omdat het herstel van de gehoorzaamheid aan de Wet in ons door het geloof plaatsheeft.

De hoofdsom van de leer van de afschaffing der Wet is als volgt: De wetten van Mozes inzake de ceremoniën en de Joodse burgerlijke rechten, zijn door de komst van de Messias totaal afgeschaft, wat de verplichting en gehoorzaamheid betreft. Maar de Wet der zeden of deugden is niet afgeschaft wat haar gehoorzaamheid betreft, maar alleen wat de vloek, de rechtvaardigmaking en de dwang betreft.
Over de bezwaren der *Antinomianen,* of wetsverachters, der *Libertijnen* en dergelijken meer, die willen beweren dat de Wet der zeden de christenen niet verplicht, noch in de christelijke Kerk geleerd behoort te worden, leze men hierna bij de laatste Vraag, over de functie der Wet.

4. Waarin de Wet der zeden van het Evangelie verschilt.

De verklaring van deze Vraag is om tal van redenen zeer noodzakelijk, zoals uit de verschillen kan opgemaakt worden. Deze vraag komt vooral voort uit de definitie van de Wet, waarbij gezegd wordt, dat de Wet voldoening belooft aan hen, die een volkomen gehoorzaamheid bewijzen, en dat ze die om niet belooft, omdat geen gehoorzaamheid bij God iets verdienen kan. En het Evangelie belooft ook het eeuwige leven om niet. Daarom schijnt het dus, dat de Wet niet verschilt van het Evangelie. Maar er is een belangrijk onderscheid. Want de Wet belooft het leven om niet, op een heel andere manier, dan het Evangelie; namelijk de Wet met een voorwaarde van onze gehoorzaamheid, en het Evangelie met een voorwaarde van geloof in Christus, zonder de werken der Wet. Want zo luidt immers de stem der Wet (Lev. 18): „welk mens dezelve zal doen, die zal door dezelve leven"; maar de stem van het Evangelie klinkt (Joh. 3 : 3: „Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven." Daarom belooft het Evangelie niet zonder alle voorwaarden, maar wel zonder zo één als de Wet belooft.

De verschillen tussen beider voornaamste en duidelijkste leer, zijn vierderlei.
1. Ze verschillen in de manier waarop ze geopenbaard zijn. De Wet is van nature bekend. Het Evangelie is pas na 's mensen val door God geopenbaard en verkondigd (vgl. N.G.B., art. 1.
2. Zij verschillen in de leer zelf. De Wet stelt de blote rechtvaardigheid van God voor, maar het Evangelie stelt die voor, vergezeld van Zijn barmhartigheid. Zo ook: de Wet wijst aan, hoe wij moeten zijn om zalig te worden; het Evangelie leert ook, hoe wij zo gemaakt kunnen worden, als de Wet ons hebben wil, n.l. niet in of van onszelf, maar

door het geloof in Christus.
3. Ze verschillen in de bijgevoegde voorwaarden of beloften. De Wet belooft het eeuwige leven op voorwaarde van een eigen en volkomen gehoorzaamheid; het Evangelie belooft dat op voorwaarde van geloof in Christus, en op een nieuwe gehoorzaamheid.
4. Ze verschillen in hetgeen ze werken of voortbrengen. De Wet werkt toom, en is een bediening des doods, Rom. 4 : 15 en 2 Kor. 3 : 7; het Evangelie is een bediening des levens en des Geestes, 2 Kor. 3 : 8.
Leest u over deze verschillen tussen Wet en Evangelie hiervóór, bij de behandeling van het *Evangelie.*

5. Hoe de Wet der zeden of de Tien geboden ingedeeld worden.

ZONDAG 34.

Indeling van de Tien Geboden, en verklaring van het eerste gebod.

Dat de mensen, uit hun ellende door *Jezus Christus* verlost geworden, schuldig zijn aan God dankbaarheid te tonen; dat deze dankbaarheid bestaat in 's mensen waarachtige bekering tot God; dat tot die bekering vooral ook vereist wordt een ijverige beoefening van goede werken, en dat alle goede werken gedaan moeten worden naar Gods Wet, is in de vorige Zondagsafdelingen verklaard. Om nu te kunnen weten, welke goede werken God in Zijn Wet bevolen, en welke verkeerde werken Hij verboden heeft, volgt nu zeer gepast de verklaring van Gods Wet. En daartoe wordt in deze Zondag 1. *de Wet Gods verdeeld,* Vraag 93; en 2. *de verklaring ervan begonnen* met de uitleg van het *eerste gebod,* de Vragen 94 en 95.

Vraag 93. Hoe worden deze Tien Geboden verdeeld?
Antwoord. In twee Tafelen [a]), waarvan de eerste in vier geboden leert, hoe wij ons jegens God zullen gedragen; en de andere, in zes geboden, wat wij onze naaste schuldig zijn b).

a) Ex. 31 : 18 en 34 : 1, 4 en 28, Deut. 4 : 13 en 10 : 3v.
b) Matth. 22 : 37-40.

Verklaring van Vraag 93.

De Vraag over de verdeling van de Tien Geboden is zeer nodig en ook zeer nuttig. Want:
1. God Zelf heeft menigmaal een zeker getal der Tafelen en geboden van de Wet uitgedrukt (Ex. 31 : 1.
2. Christus heeft de summa der gehele Wet in twee geboden, of in twee soorten geboden verdeeld (Matth. 22 : 37-40).
3. Een juiste verdeling van de geboden kan leiden tot een recht verstaan ervan, omdat God in sommige geboden gebiedt, dat men Hemzelf zal dienen, en in andere, dat men hem door anderen zal dienen; en deze Vraag herinnert er ons aan, welke trappen wij moeten houden bij de gehoorzaamheid of naleving van de geboden.

Maar de Tien Geboden worden op drie manieren verdeeld.
1. Ze worden in twee Tafelen verdeeld, waarvan de eerste (zoals in het Antwoord staat) leert, hoe wij ons jegens God dienen te gedragen. En de andere, wat wij onze naaste schuldig zijn. Deze verdeling staat in Ex. 32 : 15 en 34, 1: „Houw u twee

stenen tafelen", Deut. 4 : 13, en 10 : 1 en 4, en vooral in Matth. 22 : 37-40: „Gij zult liefhebben den Heere uwen God, met geheel uw hart en met geheel uwe ziel en met geheel uw verstand. Dit is het eerste en het grote gebod. En het tweede aan dit gelijk, is: Gij zult uwen naaste liefhebben als uzelven. Aan deze twee geboden hangt de ganse Wet en de Profeten." Deze verdeling is zeer nuttig, enerzijds opdat wij des te beter de betekenis en de bedoeling van de ganse Wet, en de volkomenheid der gehoorzaamheid zouden verstaan; anderzijds, opdat wij deze algemene regel zouden gedenken, dat de geboden van de tweede Tafel moeten wijken of plaatsmaken voor de geboden van de eerste Tafel, in enerlei soort dienst aangemerkt, d.w.z. dat de liefde en eer van God geplaatst moet worden vóór de liefde en zaligheid van alle schepselen; zoals geschreven staat in Hand. 5 : 29: „Men moet Gade meer gehoorzaam zijn dan den mensen."
2. Ze worden in Tien Geboden of in *Tien Woorden* verdeeld, Ex. 34 : 28, Dein. 4 : 31, waarvan de vier eerste aan de eerste, en de zes andere geboden aan de tweede Tafel toegeschreven worden. God heeft tien geboden of wetten geteld, niet omdat Hij in dat aantal meer behagen gehad heeft dan in een ander (getal), maar omdat de zaken zelf in zoveel hoofdstukken en summa's samengevat worden. Want alles wat wij aan God en de naaste schuldig zijn, dat wordt in tien wetten begrepen, zodat er niets uit weggelaten is en er ook niets overtolligs in is. Zo bevatten de vier geboden van de eerste Tafel alles wat wij aan God Zelf schuldig zijn, en de andere zes geboden bevatten alle andere dingen, die ertoe behoren om dit leven gelukzalig door te brengen. Er bestaat evenwel verschil in de telling van de geboden. Want door sommigen worden alleen drie geboden aan de eerste Tafel toegekend, door anderen vijf, en door weer anderen vier. Maar dat deze indeling der geboden de beste is, waarbij aan de eerste Tafel vier geboden worden toegekend, is duidelijk. Daarvan zegt het eerste gebod, dat men geen vreemde goden hebben zal; het tweede, dat men geen beelden zal maken; het derde, dat men de Naam van God niet ijdellijk gebruiken mag; en het vierde, dat men de Sabbat heiligen zal; en dat de andere zes, aan de tweede Tafel toegeschreven worden, bewijzen de volgende redenen.

I. Het zijn verschillende geboden, die verschillende betekenissen hebben. Want omdat God Zelf de Wet in tien woorden of geboden verdeeld heeft, heeft Hij dus gewild, dat elk van deze geboden een verschillende betekenis zou hebben. Daarom zijn het dus verschillende geboden, die verschillende betekenis hebben, en het zijn geen verschillende geboden, maar het is slechts één gebod, dat niet verschillende, maar slechts één betekenis heeft. Het gebod dat men geen *andere goden* mag hebben, en dat men geen *beelden* zal maken, verschillen in betekenis. Want het eerste verbiedt, dat men goden naast de enige waarachtige God dienen zal; en het tweede gebiedt, dat men deze waarachtige God niet anders dienen zal dan zoals Hijzelf geboden heeft. Daarentegen, dat het gebod van de begeerlijkheid, dat sommigen in tweeën verdelen en voor het negende en tiende gebod houden, één betekenis heeft, betuigen enerzijds dezulken zelf, als zij in hun uitleg over het 9e en 10e gebod ze beide samenvoegen; anderzijds. Paulus, als hij in Rom. 7 : 7 over de begeerlijkheid als over één gebod spreekt: „Ik had de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn, indien de Wet niet zeide: Gij zult niet begeren." Daarom zijn de andere twee verschillende geboden, en is dit *één* gebod. Als het gebod der begeerlijkheid dus in twee geboden verdeeld moest worden, omdat het onderscheidenlijk verbiedt de begeerte naar het huis én naar de vrouw van de naaste, dan zou voorzeker om dezelfde reden hetzelfde gebod in nog meer geboden verdeeld kunnen worden, en wel in zovele als er zaken genoemd worden, die men niet begeren mag.

II. Het zijn ongetwijfeld verschillende geboden, en niet één gebod, die door Mozes in verschillende verzen en zinnen geplaatst worden; en geen verschillende, maar één gebod, dat door hem in één vers geplaatst wordt. Maar het gebod dat men geen andere goden mag hebben, heeft Mozes in versjes onderscheiden van het gebod, dat men geen beelden maken zal. Daarom zijn het ook verschillende geboden. Daarentegen, het verbod om het huis en de vrouw te begeren, heeft hij niet met verzen onderscheiden, maar het in één vers samengevat. Dus is het gebod van de begeerlijkheid slechts één gebod.
III. Mozes heeft ongetwijfeld dezelfde volgorde der geboden in Exodus als in Deuteronomium gehouden. Welnu, bij de woorden van het 10e gebod, als hij spreekt over het begeren van huis en vrouw, heeft hij een verschillende volgorde gebezigd. Want in *Exodus* gaan deze woorden voorop: „Gij zult niet begeren uws naasten huis", maar in *Deuteronomium* gaan de volgende woorden voorop: „Gij zult niet begeren uws naasten vrouw." Dus zijn dit delen van één gebod. Want anders zou het 9e gebod niet kunnen aangewezen worden, en zou men moeten zeggen, dat Mozes op de ene plaats het 9e met het 10e gebod vermengd heeft, en een deel van het 10e in de plaats van het 9e gesteld heeft; van welke ongerijmdheid men Mozes niet beschuldigen mag.[1]
IV. Er zijn veel uitspraken van geloofwaardige *schrijvers*, waardoor deze indeling der geboden bevestigd wordt. Want op die manier onderscheidden de oude schrijvers der *Joden* het eerste en het tweede gebod, en voegden het tiende samen: Josephus, lib. 3 Antiq. Judaic. cap. 4, Philo in Expositione Decalogi. En zo delen ook de *Griekse* auteurs der christenen de geboden in: Athanasius in Synopsi Scripturarum, libr. 2, Origenes. lib. 3 super Exodum. hom. 8, Gregorius van Nazianze in Carminibus, Chrysostomus, of wie dan ook de schrijver is van het Opus Imperfectum in Matth. Hom. 49, Zonaras tomo primo historiarum, Nicephorus Historiar. Eccles. En ook de *Latijnse* schrijvers: Hieronymus in cap. 6 ad Ephesios, Ambrosius in eundem locum ad Ephesios, Sulpitius Severus lib. 1. historiae sacrae, Augustinus libr. Quaestionum Veteris & Novi Testamenti; quaest. 7. Tom. 4.

Daarom is deze indeling, als de juiste indeling van de Tien Geboden, ook vroeger in de Griekse en Latijnse kerken aangenomen en geboden geweest. Het is niet van belang, dat Josephus, Philo en enkele Griekse schrijvers aan elke Tafel vijf geboden toeschrijven. Want hierin komen ze toch allen overeen, dat de woorden om geen andere goden te hebben en geen beelden te maken twee verschillende geboden zijn; en dat het gebod der begeerlijkheid niet twee, maar één gebod is.
Er wordt soms ook nog wel een andere indeling gevonden bij Augustinus, die drie geboden in de eerste, en zeven geboden in de tweede Tafel telt, zoals Epistola 119 ad Januar. cap. 11. Quaest. super Exod. cap. 7, en op andere plaatsen. Maar hij gebruikt de gelijkenis van de Drievuldigheid, om deze indeling te bewijzen, en dat is een zwak argument.
Men dient er echter op te letten, dat wanneer maar de oprechte leer en betekenis der Tien Geboden inzake de waarachtige God en de ware godsdienst bewaard blijft, men dan over de telling van de woorden niet hatelijk moet twisten.
De Tien Geboden worden ook ingedeeld naar de zaken of dingen, die daarin behandeld worden, of naar hetgeen er geboden of verboden wordt. De geboden handelen of over de dienst die uitsluitend aan God Zelf, of die Hem door tussenkomst van een ander bewezen wordt. De dienst die alleen aan God Zelf bewezen wordt, is: als men Hem alle

[1] Prof. Vossius merkt niet onaardig op, dat deze woorden van Ursinus aannemelijker zouden zijn, als die beroemde man bewezen had, dat de onderscheiding van die verzen van Mozes zelf kwam, en niet, zoals sommigen beweren, van de Masoreten (noot van Prof. v. d. Honert).

deugdelijke werken bewijst, en wel aan Hem alleen. De dienst die door tussenkomst van een ander plaatsheeft, is: als men alle goede en deugdelijke werken eerst aan onze naaste bewijst, en in hem aan God; of: die men aan onze naaste bewijst om Gods wil. De dienst van God, die Hemzelf alleen bewezen wordt, is begrepen in de eerste Tafel, en is of innerlijk of uiterlijk. De innerlijke is daarin gelegen, enerzijds dat wij de ware God dienen; en deze wordt geboden in het *eerste* gebod; anderzijds dat wij Hem op de rechte manier dienen, zowel innerlijk als uiterlijk, en deze wordt in het *tweede* gebod geleerd. De uitwendige godsdienst is óf een dienst die in het bijzonder door een ieder geschiedt, d.w.z. die van een ieder, volgens de Wet der tien geboden, altijd en op alle plaatsen moet geschieden, bestaande in de belijdenis der tong en betoning der goede werken; en deze dienst wordt in het *derde* gebod geleerd; óf het is een dienst, die publiek geschiedt, d.w.z. die door onderhouding van de ceremoniën openlijk in de Kerk beoefend moet worden; en deze wordt in het *vierde* bevolen.[2]

Op grond hiervan kan men gemakkelijk een antwoord geven op het volgende *bezwaar:* De diensten jegens onze naaste zijn geen godsdienst. Maar de tweede Tafel gebiedt de diensten jegens onze naaste. Dus is de gehoorzaamheid en onderhouding van de tweede Tafel geen godsdienst.

Antwoord. Wij geven toe, dat de onderhouding van de tweede Tafel geen dienst is, die aan God alleen, zonder tussenkomst van een ander, bewezen wordt, zoals de gehoorzaamheid aan de eerste Tafel is. En toch is het een godsdienst, die aan God bewezen wordt in de naaste, of door tussenkomst van de naaste. Want de diensten der naastenliefde moeten voortkomen uit de liefde tot God, en dan behagen ze Gode, en worden ze Hemzelf bewezen, zoals de gehoorzaamheid van de eerste Tafel. Dus ten opzichte van *God,* om Wiens wil deze diensten geschieden, heten en zijn ze ook *godsdiensten,* maar ten opzichte van de *naaste,* aan wie ze eigenlijk, zonder tussenkomst van een ander bewezen worden, heten ze diensten of plichten. En de dienst van beide Tafelen is verschillend in degenen, jegens wie ze geschieden moet. De dienst der eerste Tafel moet geschieden zonder enige tussenkomst, jegens God Zelf. De dienst der tweede Tafel: zonder enige tussenkomst, jegens onze naaste, en door tussenkomst van de naaste, ook jegens God.

6. Wat de echte betekenis van de Tien Geboden en van elk gebod is.

---

[2] Ofschoon Origenes in zijn tijd deze verdeling der Wet al gemaakt heeft, toch zijn de meesten van gedachte, dat men hierover niet zo hevig met zijn tegenstanders moet twisten, vgl. Calvijn, Inst. II, 8, 12 (noot van prof. v. d. Honert), Welnu, de godsdienst die Gode door tussenkomst van een ander, n.l. van onze naaste bewezen wordt, en die bestaat in de diensten jegens de mensen of onze naasten, is vervat in de tweede Tafel, en is eveneens uiterlijk of innerlijk. De uiterlijke bestaat enerzijds in de diensten of plichten van de meerderen jegens de ondergeschikten, en omgekeerd van de ondergeschikten jegens de meerderen in het *vijfde* gebod; anderzijds van de diensten of schuldige plichten van de ene naaste jegens de andere naaste, en hierover wordt gehandeld in de volgende geboden. Deze schuldige diensten gelden of het behoud van leven, welvaren en zaligheid van onszelf en van de anderen, hetgeen in het *zesde* gebod bevolen wordt; of een bewaren van de kuisheid en van het huwelijk, dat in het *zevende* gebod geleerd wordt, of een behoud van goederen of bezittingen, hetwelk in het *achtste,* of der waarheid, hetwelk in het *negende* gebod geëist wordt. De innerlijke dienst is een oprechtheid van alle genegenheden, die in alle voorafgaande geboden mede geëist, en in het *tiende* gebod speciaal bevolen wordt.

Om de Tien Geboden in het algemeen en elk gebod in het bijzonder goed te verstaan, dient men eerst enkele algemene regels te kennen, die nodig zijn ter verklaring van de geboden.

De eerste is: De Tien Geboden moet men niet verstaan naar het menselijke vernuft of naar de wijsbegeerte, maar naar de verklaring, die daarvan door Mozes, de Profeten, Christus en de Apostelen gegeven en in de Schrift *geleerd* is.

De tweede: De Tien Geboden vereisen zowel innerlijk als uiterlijk, een volkomen gehoorzaamheid in het verstand, in de wil, in het hart en in alle werken; die ook volmaakt dient te zijn, niet alleen in alle delen, maar ook zo goed mogelijk, d.w.z. dat wij Gade gehoorzaam zijn niet alleen met alle diensten, maar ook *in alle trappen* der diensten, op het allervolkomenst, Deut. 27 : 26: „Vervloekt zij, die de woorden dezer Wet niet zal bevestigen, doende dezelve"; Rom. 7 : 14: „De Wet is geestelijk", en Matth. 5 : 22: „Wie ten onrechte op zijn broeder toornig is, die zal strafbaar zijn door het gericht", enz.

De derde: Het *eerste gebod* moet in alle andere geboden *ingesloten* zijn, d.w.z. om het eerste gebod gehoorzaam te zijn, moet men alle andere geboden gehoorzamen. Want wij moeten alle dingen doen uit liefde tot God, en om Zijnentwil, d.w.z. dat wij God boven alles willen liefhebben en grootmaken.

De vierde: Om juist te oordelen over de *betekenis van elk gebod,* moet men op het doel ervan letten. Want het doel waartoe een wet ingesteld is, wijst de betekenis ervan aan; en wat betreft het voornemen van God met elk gebod, hierover moet men oordelen naar de middelen, die ertoe dienen om het te verkrijgen. Deze regel gaat ook op bij de uitleg van de menselijke wetten. Voor een vollediger uiteenzetting leze men Ursinus' „Loci", p. 280.

De vijfde: Een deugd of werk kan in verschillend opzicht en met verschillende doeleinden, in verschillende geboden bevolen worden. Want de doeleinden maken verschil tussen de werken, en een zelfde deugd kan tot verschillende voornemens dienstig zijn. Zoals de stoutmoedigheid een deugd is van het zesde en ook van het vijfde gebod. Want zij wordt ook vereist in de Overheid, die op zich neemt om anderen te beschermen. Deze regel dient gehandhaafd te worden, opdat wij ons niet tevergeefs bemoeien om de deugden te onderscheiden en elke deugd op haar (eigen) plaats te zetten.

De zesde: *In de geboden* worden ook de *verboden,* en in de verboden ook de geboden begrepen. Want wanneer iets geboden wordt, dan wordt het tegendeel ervan verboden, en wanneer iets verboden wordt, dan wordt het tegendeel ervan geboden. Waar iets goeds geboden wordt, daar wordt ook het kwade verboden, dat er tegengesteld aan is, omdat dat goede niet gedaan kan worden, tenzij het tegengestelde kwaad nagelaten wordt. En onder kwaad wordt verstaan: niet alleen het bedrijven van het kwade, maar ook het nalaten van het goede.

De zevende: Men dient zich er wel voor te wachten, dat men de geboden niet al te nauw opvat. Men moet altijd onder het algemene alle bijzondere dingen verstaan, die erin begrepen zijn; en ook heel het algemene soort, waaronder ze begrepen zijn. Onder de oorzaak is ook te verstaan hetgeen door de oorzaak voortgebracht wordt. Onder hetgeen enige onderlinge relatie heeft met iets anders, wordt ook verstaan hetgeen waarop het slaat. Als er dus doodslag en overspel verboden wordt, dan worden ook alle onrechtvaardige kwetsingen en alle onbetamelijke wellusten verboden; wanneer kuisheid geboden wordt, dan wordt ook de matigheid geboden, die een moeder der kuisheid is; als de onderdanigheid geboden wordt, dan wordt ook geboden hetgeen waar ze op ziet, n.l. de Overheid.

De achtste: De geboden van de tweede Tafel wijken voor die van de eerste, en de geboden inzake ceremoniën voor die inzake de deugden.

Bezwaar 1. Christus zegt in Matth. 22 : 39, dat het tweede gebod aan het eerste gelijk is. Daarom wijkt de tweede Tafel niet voor de eerste.
Antwoord. Het tweede gebod is aan het eerste wel gelijk, maar *niet in alles.* Maar,
1. omdat ze beide wetten der zeden, en niet der ceremoniën zijn, die steeds vóór de wetten der ceremoniën gesteld worden, want de ceremoniën moeten ook voor de diensten der tweede Tafel wijken.
2. Omdat aan beide enerlei straf, n.l. een eeuwige straf verbonden is, die gezonden wordt om de overtredingen, zowel van de tweede als van de eerste Tafel.
3. Omdat de liefde tot God en de naaste noodzakelijk samengaan, als een oorzaak met hetgeen erdoor gewerkt wordt, zodat de ene liefde niet zonder de andere betoond kan worden. Want men kan God niet liefhebben, of men moet ook zijn naaste liefhebben, en de naaste kan men ook niet echt liefhebben, of men moet God ook liefhebben, 1 Joh. 4 : 20: „Indien iemand zegt: Ik heb God lief, en haat zijn broeder, die is een leugenaar; want die zijn broeder niet liefheeft, dien hij gezien heeft, hoe kan hij God liefhebben, Dien hij niet gezien heeft?" En dat is het wat Christus bedoelde in Matth. 22 : 39. Want de Farizeeën stelden niet alleen de ceremoniën, door God ingesteld, maar ook hun bijgelovigheden in de plaats van de gehoorzaamheid aan de tweede Tafel, of althans hielden zij die voor precies gelijk. Maar wanneer Christus die dwaling verbetert, dan zegt Hij, dat de tweede Tafel aan de eerste gelijk is, d.w.z. dat, zoals de eerste Tafel over deugden handelt, geestelijk is en vooral onderhouden moet worden, ook precies zo de tweede Tafel onderhouden moet worden. En zoals de ceremoniën voor de eerste Tafel wijken, wijken ze ook voor de tweede.
En toch is er een *groot verschil* tussen de geboden van de eerste en van de tweede Tafel.
(1) In degenen tot wie ze zich uitstrekken. Want de eerste Tafel strekt zich uit tot God, en de tweede tot de naasten of mensen. Dus zoveel God groter is, dan de mensen, zoveel groter is ook de gehoorzaamheid aan de eerste, dan die aan de tweede Tafel; en zoveel minder de naaste is dan God, des te meer wijkt ook de gehoorzaamheid aan de tweede voor die aan de eerste Tafel.
(2) In de volgorde. Want de gehoorzaamheid aan de eerste Tafel moest het allermeest waargenomen worden, maar de gehoorzaamheid aan de tweede niet in die mate, vergeleken namelijk bij de eerste Tafel; omdat ze na, en omwille van de eerste Tafel gedaan wordt. Want wij moeten de naaste daarom liefhebben, opdat wij God kunnen liefhebben, en de liefde tot God is een oorzaak van de liefde tot de naaste. De liefde tot de naaste komt voort uit de liefde tot God, en niet de liefde tot God uit de liefde tot de naaste. Daarom zegt Christus (Luk. 14 : 2: „Indien iemand tot Mij komt, en niet haat zijn vader, en moeder, en vrouw, en kinderen, en broeders, en zusters, ja, ook zelfs zijn eigen leven, die kan Mijn discipel niet zijn." Om deze twee zeer grote ongelijkheden wijken de geboden der tweede voor die van de eerste Tafel.

Aanhoudend bezwaar. De diensten der liefde jegens de naaste wijken niet voor de ceremoniën van de eerste Tafel, zoals er geschreven staat: „Ik wil barmhartigheid en niet offerande" (Hos. 6 : 6, Matth. 9 : 13 en 12) En deze liefdediensten jegens de naaste zijn de gehoorzaamheid aan de tweede Tafel. Dus wijkt de gehoorzaamheid aan de tweede Tafel niet voor die aan de eerste.
Antwoord. Daaruit volgt nog niet, dat dus de gehoorzaamheid aan de tweede Tafel niet zou wijken voor die aan de eerste, maar alleen, dat de diensten der tweede Tafel niet wijken voor de ceremoniën van de eerste; hetgeen waar is en de regel niet omverstoot. Want die regel wordt bedoeld van de werken der deugden, en niet van de werken der ceremoniën. Als dus de nood en het welzijn van de naaste vereist, dat men de ceremoniën zal nalaten, dan moet men die liever nalaten dan dat men zijn naaste

niet helpt. En zo is de spreuk te verstaan: „Ik wil barmhartigheid en niet offerande." Tot zover zijn de algemene regels aangewezen, waarnaar de juiste verklaring van de Tien Geboden dient te geschieden.
Nu volgt de verklaring van elk gebod apart.

HET EERSTE GEBOD.

Ex. 20 : 1; Deut. 5 : 6. Ik ben de HEERE uw God, Die u uit Egypteland, uit het diensthuis uitgeleid heb. Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben.

Vraag 94: *Wat gebiedt God in het eerste gebod?*
Antwoord: Dat ik zo lief als mij mijner ziele zaligheid is, alle afgoderij [d]), toverij, waarzegging, bijgeloof b), aanroeping van heiligen of andere schepselen c) mijde en vliede, en de enige ware God recht lere kennen [d]), Hem alleen vertrouwe [e]), in alle ootmoed f) en lijdzaamheid mij aan Hem alleen onderwerpe g), van Hem alleen alle goeds verwachte h), Hem van ganser harte liefhebbe i), vreze k) en ere, zodat ik eerder van alle schepselen afga en die varen late, dan dat ik in het allerminst iets tegen Zijn wil doe, m).

a) 1 Kor. 6 : 9v., id. 10 : 7.
b) Lev. 19 : 31, Deut. 18 : 10-12.
c) Matth. 4 : 10, Openb. 19 : 10 en 22 : 8v. Joh. 17 : 3.
d) Jer. 17 : 5 en 7.
e) 1 Petrus 5 : 5v.
f) Hebr. 10 : 36, Rom. 5 : 3-5, 1 Kor. 10 : 10, Fil. 2 : 14.
g) Ps. 104 : 27-30, Jes. 45 : 7, Jak. 1 : 17.
h) Deut. 6 : 5, Matth. 22 : 37v.
k) Deut. 6 : 2, Ps. 111: 10, Spr. 1 : 7, en 9 : 10, Matth. 10 : 28.
Matth. 4 : 10, Deut. 10 : 20.
m) Deut. 33 : 9, Matth. 5 : 29 en 10 : 37-39, Hand. 5 : 29.

Verklaring van Vraag 94.

Dit gebod bestaat uit twee delen, namelijk uit de voorrede en het gebod zelf. De woorden van de voorrede luiden: *„Ik ben de HEERE uw God, Die u uit Egypteland, uit het diensthuis uitgeleid heb."* Dat behoort tot de gehele Tien Geboden, en bevat de beschrijving van de Wetgever, waardoor Hij Zichzelf van alle schepselen, wetgevers en verzonnen goden onderscheidt, door aan Zichzelf drie dingen toe te schrijven, als drie redenen waarom men Hem volgens het eerste en alle volgende geboden gehoorzaamheid bewijzen moet.
Ik, de HEERE, alsof Hij zeggen wilde: Ik, Die gij hoort spreken en u wetten geef.
Ben Jehovah, of *de HEERE,* d.w.z. de waarachtige, eeuwige en almachtige God, de Auteur en Behouder van alle goede dingen; Die van Mijzelf besta en aan alle andere dingen het aanzijn geef, en daarom ook de hoogste macht bezit om over allen te gebieden.
(Copius. Zoals vorsten en heren, wanneer zij iets gebieden, hun namen en titels vooropstellen, opdat hun onderdanen daardoor aan hun schuldige en billijke gehoorzaamheid herinnerd worden, zo wil ook de Heere aller heren en Koning aller koningen Zijn volk Israël met deze voorredenen wakker en gewillig maken.)
Uw God. God is de God van alle schepselen, omdat Hij ze geschapen heeft, onderhoudt en regeert, maar Hij noemt Zichzelf de God van Zijn volk, omdat Hij Zich daaraan speciaal

geopenbaard en meegedeeld heeft; en omdat Hij door de belofte van Zijn weldadigheid de Kerk des te meer tot gehoorzaamheid zou uitlokken. Want God wordt eigenlijk gezegd de God van hen te zijn, die Hij boven anderen bemint, verzorgt en altoos behoudt, en die Hij alle dingen schenkt die hun zalig zijn, Ps. 33 : 12: „Welgelukzalig is het volk, welks God de HEERE is; het volk, dat Hij Zich ten erve verkoren heeft"

Die u uit Egypteland uitgeleid heb; precies alsof Hij zeggen wilde: Ik ben degene Die Mijzelf aan u heb geopenbaard en u door deze nieuwe weldaad jegens Mij op het krachtigste verbonden heb. Daarom zijt gij tot gehoorzaamheid en dankbaarheid verplicht. Lansbergen. Dit was stellig zo'n grote weldaad, dat het zelfs de heidenen niet onbekend is geweest, zoals men zien kan bij de historieschrijvers Tacitus, wanneer hij over Vespasianus handelt, en Justinus. Daarom behoort deze weldaad het volk van God een krachtige reden te zijn, om hen tot dankbaarheid en gehoorzaamheid te nopen. Want wat is er billijker, dan dat een volk, dat uit tirannieke slavernij verlost is, zijn Verlosser en Beschermer van harte dient en aanhangt? En hierin vervat Hij ook (onder een deel het geheel bedoelende) alle andere weldaden en alle verlossingen der Kerk uit de dagelijkse kwaden, ja ook het ganse werk der verlossing en wonderlijke vrijmaking die door Christus geschied is, waarvan de verlossing uit Egypte een voorbeeld was. Daarom behoort dat ook ons toe. En als Hij zegt, dat Hij de HEERE, de God en Verlosser der Kerk is, dan stelt Hij Zichzelf tegenover de creaturen en alle afgoden, en wil Hij dat alleen aan Hem alle gehoorzaamheid, eer en dienst bewezen zal worden.

Er worden dus drie dingen in deze beknopte inleiding geleerd:

1. Dat er een God is. 2. Dat er maar één God is. 3. Dat deze zodanig is, als Hij Zichzelf in Zijn Woord en Kerk geopenbaard heeft. Wanneer nu dat fundament gelegd is, volgt daaruit vanzelf, dat God gekend en gediend moet zijn, en dat niet alleen omdat Hij het Zelf geboden heeft, maar ook omdat wij Hem behoren gelijkvormig te zijn, Matth. 5 : 48: „Weest dan gijlieden volmaakt, gelijk uw Vader Die in de hemelen is, volmaakt is."

Hesychius heeft van deze inleiding het eerste gebod gemaakt, en van de volgende woorden: „Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben" het tweede. Maar deze indeling kan niet goedgekeurd worden. Want die woorden „Ik ben de HEERE uw God" enz. zijn geen woorden van Hem Die iets gebiedt, maar Die alleen iets van Zichzelf bekendmaakt. Maar de volgende woorden „Gij zult niet hebben" enz., die hebben een manier van gebieden.

Het gebod is een verbod of een verbiedend gebod: *„Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben",* en het bevat in zich een gebiedend gebod: „Gij zult Mij, de Jehovah of HEERE, alleen tot uw God hebben." Het doel waartoe dit gebod gegeven is, is opdat wij alleen God, Die Zich in Zijn Kerk geopenbaard heeft, dienen en behoorlijke eer bewijzen mogen.

God te hebben, betekent: Belijden dat er een God is, dat er maar Eén is, en dat Hij zodanig is, als Hij Zich in Zijn Woord en Kerk geopenbaard heeft, en dat Hij ook voor ons zodanig is, en daarom op Hem alleen vertrouwen, in alle ootmoed en lijdzaamheid, vrees en eerbied zich aan Hem alleen onderwerpen, Hem liefhebben en van Hem alleen alle goeds verwachten. Hierin bestaat de gehoorzaamheid van dit gebod, waarvan de delen de deugden zijn, die dadelijk volgen.

Andere goden. Een andere of vreemde god is alles, waaraan de eigen werken en eigenschappen van God toegeschreven worden, daar hij die toch niet heeft noch die eraan toekomen.

Andere goden hebben, betekent: de waarachtige God niet hebben; of geen God of meer

goden of een andere god hebben, dan die God, Die Zich geopenbaard heeft; of God jegens ons niet zodanig erkennen, als Hij Zich geopenbaard heeft; of op God niet vertrouwen noch zich aan God onderwerpen in ware ootmoed en lijdzaamheid, van Hem alleen alle goeds niet verwachten, Hem niet liefhebben of vrezen. De delen van deze goddeloosheid zijn de ondeugden, die tegenover de deugden, die dadelijk volgen zuilen, geplaatst worden.
Voor Mijn aangezicht. Alsof Hij zeide: niet alleen in het aangezicht van de mensen met gebaren en woorden, maar ook innerlijk in het binnenste van uw hart.

Nu, de aller-gemakkelijkste manier om elk gebod uit te leggen is, om hetgeen daarin behandeld wordt, te verdelen in bepaalde deugden als delen, en om de tegengestelde ondeugden erbij te voegen. Daarom zijn zeven deugden de delen der gehoorzaamheid die in het eerste gebod geboden worden; en de daaraan tegengestelde ondeugden worden daarin verboden.
1. *Een ware kennis Gods,* die daarin bestaat, dat men zo over God denkt, zoals Hij Zichzelf in Zijn Woord geopenbaard heeft, en door deze kennis opgewekt wordt om Hem lief te hebben en te dienen, Rom. 14 : 10: „Hoe zullen zij in Hem geloven, van Welken zij niet gehoord hebben?" Joh. 17 : 3: „Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den enigen waarachtigen God en Jezus Christus, Dien Gij gezonden hebt."
De ondeugden die met deze deugd strijden, zijn vele, zoals:

1. *Onwetendheid van de ware God en van Zijn wil,* namelijk niet weten van God, of twijfelen aan die dingen, die de mensen uit de schepping en uit de Goddelijke openbaring behoren te weten. En deze onwetendheid is of de aangeboren onwetendheid der dingen die wij niet weten vanwege de verdorvenheid van onze natuur; of een moedwillige onkunde der dingen, waarvan het geweten getuigt en gebiedt dat men ze onderzoeken moet, en die toch niet met een ernstige ijver onderzocht worden, om te leren en om God gehoorzaam te zijn. Van beide staat geschreven in Ps. 14 : 3 en Rom. 3 : 11: „Er is niemand die verstandig is, er is niemand die God zoekt"; 1 Kor. 2 : 14: „De natuurlijke mens begrijpt niet de dingen, die des Geestes Gods zijn."

2. *Dwalingen en valse opvattingen van God,* als men verzint, dat er of geen God is, of dat er veel goden zijn, en dat: of met een openbare belijdenis, zoals gebeurt bij de heidenen en Manicheeën enz., of omdat men de eigenschappen, werken of diensten die alleen aan God toekomen, aan de Engelen, gestorven mensen of andere schepselen toekent en bewijst, Rom. 1 : 25: „Als die de waarheid Gods veranderd hebben in de leugen, en het schepsel geëerd en gediend hebben boven den Schepper", enz. In Openb. 19 : 10 zegt de Engel tot Johannes die hem aanbidden wilde: „Ik ben uw mededienstknecht, en uwer broederen, die de getuigenis van Jezus hebben; aanbid God." Evenzo verzinnen ook valse meningen over God, en dwalen van de waarachtige God af: allen die wel belijden dat er niet meer dan één God is, maar die de waarachtige God Die Zich in het Evangelie geopenbaard heeft, niet kennen; zoals de bestdenkende wijsgeren, de Mohammedanen of Turken enz., en zij die wel zeggen dat ze de waarachtige God kennen, maar toch van de waarachtige God afdwalen en een afgod in Zijn plaats stellen en dienen, die zij zichzelf verzonnen hebben, omdat zij zich verbeelden dat deze God anders is, dan Hij Zichzelf in Zijn Woord geopenbaard heeft, zoals de Joden, Samosatenianen, Arianen, de Pneumatomachi of geestdrijvers, enz., Joh. 5 : 23: „Die den Zoon niet eert, eert den Vader niet, Die Hem gezonden heeft"; 1 Joh. 2 23: „Een iegelijk die den Zoon loochent, heeft ook den Vader niet."

3. *Toverij,* hetgeen een verdrag is met de duivel, Gods vijand, gemaakt door bepaalde woorden en ceremoniën, om met zijn hulp dingen te maken of te weten, die niet

nodig zijn, en slechts dienen Of om de kwade begeerlijkheden te vervullen, Of tot ijdel vertoon Of tot enige gemakkelijkheid des levens, om van hem de dingen te ontvangen, die men alleen van God begeren en verwachten mag. Of korter: Toverij is een verbond met de duivel, dat hij naar de wil van hen, die het begeren, wonderlijke dingen doen zal, die menselijke kracht te boven gaan; op voorwaarde dat zij God verloochenen en hèm willen dienen, Lev. 20 : 27: „Als nu een man of vrouw in zich een waarzeggenden geest zal hebben of een duivelskunstenaar zal zijn, zij zullen zekerlijk gedood worden"; Deut. 18 : 10-12: „Onder u zal niet gevonden worden, die zijn zoon of zijn dochter door het vuur doet doorgaan, die met waarzeggerijen omgaat, een guichelaar of die op vogelgeschrei acht geeft of tovenaar, of een bezweerder die met bezwering omgaat of die een waarzeggenden geest vraagt of een duivelskunstenaar of die de doden vraagt. Want al wie zulks doet, is den HEERE een gruwel"; Ex. 22 : 10 enz.

Magus is een Perzisch woord, dat een filosoof of leraar beduidt. Maar de mensen, ziende hun onwetendheid, hebben de hulp van de duivel aangenomen, en daarom is deze naam later tot oneer geworden, en wordt daarmee een tovenaar of duivelskunstenaar bedoeld. Het woord magie is in gebruik gekomen voor hetgeen in het Nederlands „toverij" heet (Hand. 8 : 9 en 13). Tot de toverij behoren de *bezweringen,* dat men bepaalde woorden en ceremoniën gebruikt volgens het verdrag met de duivel, door welke woorden of werken de duivel uitvoeren zal hetgeen de bezweerders willen. De woorden en ceremoniën vermogen niets, maar daardoor volbrengt de duivel zijn beloften, opdat hij de mensen van God aftrekken kan.

4. *Superstitie of bijgeloof,* namelijk wanneer men aan bepaalde dingen en het gebruik van gebaren of woorden bepaalde werkingen toeschrijft, die noch door natuurlijke of burgerlijke redenen, noch door Gods Woord aangewezen kunnen worden, en die of niet uitkomen of van de duivel en andere oorzaken, dan men gemeend had, geschieden. Hoewel dit geen verdrag met de duivel is, toch is het afgoderij. Onder deze ondeugden worden ook de voorzeggingen op grond van het geschrei en de vlucht der vogels, de waarnemingen der dromen, het waarzeggen, en de tekenen en voorspellingen der tekenuitleggers begrepen, die allen samen met nadrukkelijke woorden in de Schrift verdoemd worden, Lev. 20 : 27, Deut. 18 : 10v., Jes. 44 : 25 en 47 : 13, enz.

5. Vertrouwen op schepselen. Omdat het vertrouwen een eer is, die men alleen aan God schuldig is, strijdt het vertrouwen op schepselen duidelijk met de kennis Gods. Want hij die deze eer aan de schepselen bewijst, verzint inderdaad meer goden; om welke reden God dan ook in Zijn Woord allen totaal verdoemt, die of op mensen of op rijkdommen of helemaal op bepaalde geschapen dingen hun vertrouwen stellen. En zo wordt ook ten opzichte van deze ondeugd de *gierigheid* verdoemd, Ps. 52 : 9 en 62 : 11, Jer. 17 : 5, Matth. 6 : 24 en Ef. 5 : 5.

6. Afgoderij, welke hierna in Antwoord 95 beschreven wordt. Deze bestaat uit twee delen. Het eerste is, als men een ander dient dan de ware God, of als men als God dient hetgeen geen God is. Dit is de meest openbare en grofste afgoderij, en behoort eigenlijk tot dit gebod. Het tweede deel is, als men wel de ware God dient, maar op een andere manier dan Hij in het 2e gebod, en overal in Zijn Woord bevolen heeft. Deze afgoderij is niet zo grof, en wordt in het 2e gebod verboden.

7. *Verachting van God,* als men God wel kent, gelijk de waarheid is, maar daardoor niet bewogen wordt om Hem lief te hebben en te dienen, of als men wel de enige waarachtige God, Die in de Kerk geopenbaard is, kent, maar door die kennis niet opgewekt wordt tot liefde, dienst, vreze en vertrouwen op God. Want de kennis van de ware leer van God is niet voldoende, als er deze aandoening niet bij komt. Anders zouden de duivelen en de heidenen ook de ware kennis van God bezitten;

hetgeen de Apostel ontkent, Rom. 1 : 20v.: „Zij zijn niet te verontschuldigen; omdat zij God kennende, Hem als God niet hebben verheerlijkt of gedankt", enz.

II. *Geloof,* dat is een zékere wetenschap en een vast vertrouwen, waardoor wij het ganse Woord van God dat ons nagelaten is, aannemen, en waardoor wij stellig vertrouwen, dat de belofte van de genadige barmhartigheid ook ons toekomt; en wanneer wij deze weldaad van God met een vast vertrouwen aannemen en daarin gerust zijn, ontsteekt ze (n.l. het geloof) in het verstand, de wil en het hart der uitverkorenen door het Woord van God en de Heilige Geest, een vreugde in God, een aanroeping van Zijn Naam en een gehoorzaamheid aan al Zijn geboden, 2 Kron. 20 : 20: „Gelooft in den HEERE uw God, zo zult gij bevestigd worden; gelooft aan Zijn profeten en gij zult voorspoedig zijn."

Tegen het geloof strijdt, als te weinig:

1. *Ongelovigheid,* als men geen geloof geeft aan hetgeen men van God hoort en weet.
2. *Twijfel,* als men de leer van God niet vast gelooft, noch ze niet helemaal bestrijdt, maar men al twijfelende nu eens aan deze, dan weer aan gene zijde, zich flauwtjes buigt.
3. *Wantrouwen,* als men de kennis die men van God en Zijn beloften bezit, zich niet toe-eigent, en uit vrees van God verlaten te zullen worden, van zijn plicht afwijkt en hulp zoekt buiten God. Over al deze ondeugden wordt gesproken in 1 Joh. 5 : 10: „Die God niet gelooft, heeft Hem tot een leugenaar gemaakt, dewijl hij niet geloofd heeft de getuigenis, die God getuigd heeft van Zijnen Zoon."
4. Een *tijdgeloof* of een *afval van het geloof,* als men de christelijke leer gelooft en zich over de kennis ervan voor een tijd verblijdt, echter zonder toe-eigening van, en vertrouwen op de belofte van Gods genade, en zonder wedergeboorte; en als men dus door aanvechtingen of andere oorzaken overwonnen wordt, en deze instemming en belijdenis weer verwerpt, Matth. 13 : 20v.: „Maar die in steenachtige plaatsen bezaaid is, deze is degene, die het Woord hoort en dat terstond met vreugde ontvangt; doch hij heeft geen wortel in zichzelven, maar is voor een tijd; en als verdrukking of vervolging komt om des Woords wil, zo wordt hij terstond geërgerd"; Luk. 8 : 13: „Zij geloven maar voor een tijd, en in den tijd der verzoeking wijken zij af"; Hand. 8 : 13: „En Simon geloofde ook zelf", enz.; Hebr. 6 : 4: „Het is onmogelijk, degenen die eens verlicht zijn", enz.

Tegen het geloof, als té veel, strijdt:

1. Het *verzoeken van God,* als men uit ongeloof of wantrouwen of verachting van God, door vertrouwen en begeerte van zijn eigen wijsheid, macht of eer, van Gods Woord en van de door God ingestelde orde afwijkt, en zo onderzoeken wil, of God wel waarachtig en machtig is, en als men God moedwillig en hoogmoedig tergt en tot toorn verwekt, Deut. 6 : 16, Matth. 4 : 7: „Gij zult den Heere uwen God niet verzoeken"; 1 Kor. 10 : 9: „En laat ons Christus niet verzoeken, gelijk ook sommigen van hen verzocht hebben, en werden van de slangen vernield", en vers 22: „Of tergen wij den Heere? Zijn wij sterker dan Hij?"
2. *Vleselijke zorgeloosheid,* als men leeft, zonder eens aan God en Zijn wil, of aan zijn eigen zwakheid en aan de gevaren waar men steeds in verkeert, te denken en zonder zijn zonden te belijden of te beschreien, ja, zonder vreze Gods, en toch zichzelf wijs maakt en belooft, dat men van Gods toorn en van Zijn straffen vrij is, Matth. 24 : 37-39: „Gelijk de dagen van Noach waren, alzo zal ook zijn de toekomst van den Zoon des mensen. Want gelijk zij waren in de dagen vóór den zondvloed, etende en drinkende, trouwende en ten huwelijk uitgevende, tot den dag toe in welken Noach in de ark ging; en bekenden het niet, totdat de zondvloed kwam en hen allen wegnam: alzo zal ook zijn de toekomst van den Zoon des mensen." Vergelijk ook Luk. 21 : 34 en Rom.

2 : 4v.

III. *Hoop,* welke is een zékere verwachting van het eeuwige leven, dat om Christus' wil uit genade gegeven zal worden, en ook van de verzachting van de huidige tegenheden, en van de verlossing daaruit, naar het welbehagen des Heeren, Job 13 : 15: „Ziet, zo Hij mij doodde, zoude ik niet hopen?" Ps. 37 : 7: „Zwijg den HEERE en verbeid Hem" en 42 : 6: „Wat buigt gij u neder, o mijne ziel, en zijt onrustig in mij? Hoop op God, want ik zal Hem nog loven voor de verlossingen Zijns aangezichts"; 1 Petrus 1 : 13: „Hoopt volkomenlijk op de genade, die u toegebracht wordt in de openbaring van Jezus Christus"; Rom. 5 : 5: „De hoop beschaamt niet", en 8 : 24: „Wij zijn in hope zalig geworden."
De hoop komt voort uit het geloof, want wie verzekerd is van de tegenwoordige goede wil van God, die is ook verzekerd van de toekomstige, aangezien God niet veranderd wordt, Rom. 11 : 29: „De genadegiften en de roeping Gods zijn onberouwelijk." Toch bestaat er een verschil tussen het geloof en de hoop. Het geloof omhelst de tegenwoordige weldaden van God en Zijn goede wil jegens ons, en de hoop (omhelst) de toekomstige werkingen of vruchten van de tegenwoordige en eeuwigdurende wil van God, Hebr. 11 : 1: „Het geloof nu is een vaste grond der dingen die men hoopt, en een bewijs der zaken die men niet ziet"; Rom. 8 : 24v.: „Want wij zijn in hope zalig geworden. De hoop nu die gezien wordt, is geen hoop; want hetgeen iemand ziet, waarom zal hij het ook hopen? Maar indien wij hopen hetgeen wij niet zien, zo verwachten wij het met lijdzaamheid."
Tegen de hoop strijdt, als te weinig:
1. *Wanhoop,* wanneer men zijn zonden groter acht dan de verdiensten van Gods Zoon, en als men de barmhartigheid Gods, die in de Zoon als Middelaar aangeboden wordt, verwerpt; en als men dus niet de weldaden Verwacht, die aan de gelovigen beloofd zijn, maar als men gepijnigd wordt door een vreselijk gevoel van Gods toorn en door vrees om in de eeuwige straf geworpen te worden, ja, als men God als een wrede tiran vol verschrikking vreest en haat, Gen. 4 : 13: „Mijn misdaad is groter dan dat zij vergeven worde." Hiervan maant Paulus ons af, 1 Thess. 4 : 13: „Opdat gij niet bedroefd zijt, gelijk als de anderen, die geen hoop hebben"; Rom. 5 : 20: „Waar de zonde meerder geworden is, daar is de genade veel meer overvloedig geweest."
2. *Twijfel* aan de toekomstige weldaden, die in het Woord nadrukkelijk beloofd zijn, of van het eeuwige leven, van de bescherming en verlossing uit de verzoekingen, en van de volharding tot het einde toe.
Tegen de hoop strijdt, als té veel: de *vleselijke zorgeloosheid,* die even tevoren al beschreven is. En zoals deze overal in Gods Woord streng verboden wordt, zo wordt de geestelijke zorgeloosheid het allermeest geprezen en bevolen, en wordt in alle Godzaligen vereist, daar ze ons tegen alle verschrikkingen van het geweten versterkt en bevestigt inzake Gods genade, en niets anders is dan het geloof en de hoop samen verbonden met een oprechte boetvaardigheid, welke niet vreest door God verlaten of verworpen te worden, vanwege de zekerheid van Gods onveranderlijke wil en gunst jegens hen. Hiervan staat in Rom. 8 : 31v. geschreven: „Zo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn? Die ook Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft Hem voor ons allen overgegeven, hoe zal Hij ons ook met Hem niet alle dingen schenken?"

IV. *Liefde Gods,* die hierin bestaat, dat men God kent als ten hoogste goed en weldadig jegens ons, en daarom is men meer en meer begerig om met Hem verenigd te worden, en dat Zijn wil vóór alle dingen geschiede, en dat men bereid is om alles wat wij liefhebben, om Zijnentwil gaarne te verliezen; of dat men door de kennis van Gods oneindige

goedheid Hem zo bemint, dat wij alle dingen liever zouden willen verliezen, dan dat wij Zijn gemeenschap zouden moeten ontberen, of Hem in enige zaak vertoornen.
Want de *oprechte liefde* omvat twee dingen:
1. Dat men ijverig zoekt en begeert het welzijn en behoud van hem die men liefheeft.
2. Dat men daarmee zoekt verenigd te zijn, of dat het met ons moge samengevoegd worden, Deut. 6 : 5: „Zo zult gij den HEERE uwen God liefhebben met uw ganse hart", enz., Luk. 14 : 26: „Indien iemand tot Mij komt, en niet haat zijn vader en moeder en vrouw en kinderen en broeders en zusters, ja ook zelfs zijn eigen leven, die kan Mijn discipel niet zijn."
Met de liefde van God strijdt, als te weinig:
1 De *verwerping* der liefde van God, of *verachting en haat van God,* als men om de natuurlijke afkeer van God en Zijn rechtvaardigheid en om de genegenheid tot zondigen, van God wegvlucht, Die de zonden aanklaagt en bestraft, en als men tegen Hem toornig is, Rom. 8 : 6: „Het bedenken des vleses is de dood; maar het bedenken des Geestes is het leven en vrede."
2. Ongeregelde liefde tot zichzelf of tot de schepselen, als men zijn eigen begeerlijkheden of wellusten of leven of eer of andere dingen, in plaats van God en van Zijn wil en eer stelt, en men Hem liever wil vertoornen en verachten dan de dingen die we liefhebben, verliezen, Matth. 10 : 37: „Die vader of moeder liefheeft boven Mij, is Mijns niet waardig."
3. Veinzen dat men God liefheeft (Copius: of huichelarij en geveinsdheid. Wanneer de mens zich gedraagt, alsof er een rechte liefde en vreze Gods in zijn hart ware, en steeds een van de eersten is - zoals men zegt -, wanneer het Woord Gods en de sacramenten bediend worden; daar het toch in werkelijkheid bij hem niet anders is dan een Epicureïsche goddeloosheid en een innerlijke, verborgen schalksheid en boeverij, waarvoor zich alle vrome christenen ernstig moeten wachten).
In *te veel* wordt hier *nimmer gezondigd,* want God wordt nooit te veel door ons bemind.

V. *Vreze Gods,* welke hierin bestaat, dat men Gods oneindige toorn over de zonden en Zijn macht om te straffen belijdt, en dat men het voor het grootste kwaad acht om God te vertoornen, en van Hem vervreemd te worden, en men daarom ten zeerste de zonde haat en verfoeit, ja dat men bereid is, liever alle andere kwaden te verdragen dan God in enige zaken te willen vertoornen. Of, dat men wil bekennen Zijn wijsheid, macht, rechtvaardigheid en recht dat Hij over alle schepselen heeft, en omdat wij aan hem onderworpen zijn, Hem niet willen vertoornen, Lev. 1-9 : 14: „Gij zult voor uwen God vrezen. Ik ben de HEERE"; Jer. 10 : 7: „Wie zou U niet vrezen, Gij Koning der heidenen? Want het komt U toe; omdat toch onder alle wijzen der heidenen en in hun ganse koninkrijk niemand U gelijk is"; Job 37 : 22 en 24: „Bij God is een vreselijke majesteit! Daarom vrezen Hem de lieden"; Dan. 6 : 27: „Van mij (zegt Darius) is een bevel gegeven, dat men in de ganse heerschappij mijns koninkrijks beve en siddere voor het aangezicht van den God van Daniël; want Hij is de levende God en bestendig in eeuwigheden", enz.

Bezwaar. Het opperste Goed kan niet gevreesd worden. Want vrezen is als men enig kwaad probeert te ontvluchten. God is het hoogste Goed. Dus kan God niet gevreesd worden.
Antwoord. Het hoogste Goed kan niet gevreesd worden, niet namelijk uit het oogpunt dat Hij het hoogste Goed is. Maar Het kan wel gevreesd worden uit het oogpunt dat Het ook nog wat anders is. Zo wordt God gevreesd, niet omdat Hij het hoogste Goed is (want als zodanig wordt Hij bemind!), maar omdat Hij rechtvaardig en machtig is om te

straffen, of omdat Hij ons het kwaad der vernieling en der straf kan toezenden.
Daarom zijn de vrees voor God en de liefde tot God hierin onderscheiden: De liefde streeft naar het goede, n.l. naar God, en naar de vereniging met Hem; en de vrees ontvlucht het kwaad, n.l. om God niet te vertoornen en van Hem gescheiden te worden. Of: de liefde bestaat daarin, dat men het opperste Goed niet ontberen wil, en de vrees bestaat daarin, dat men de toorn van het hoogste Goed vermijdt. Zo ook: de liefde komt voort uit de kennis van Gods goedheid, en de vrees uit de kennis van Zijn macht, rechtvaardigheid en recht, dat God over alle schepselen heeft.
De vreze Gods in de zalige engelen en mensen in het eeuwige leven, is: dat ze ten zeerste van de zonden en straffen der zonden een afkeer hebben, maar zonder weemoed; want in hen is zonde noch straf der zonde, en zij zijn ervan verzekerd, dat ze nimmermeer zullen zondigen of gestraft worden, Jes. 25-: 7, Openb. 7 : 18 en 21 „God zal alle tranen van hunne ogen afwissen; en de dood zal niet meer zijn, noch rouw noch gekrijt noch moeite zal meer zijn."
De vreze Gods in de wedergeborenen in dit leven wordt een *kinderlijke vrees* genoemd; en dat is een kennis van de zonde en van Gods toorn daarover, en een hartelijk leedwezen over de bedreven zonden, over het vertoornen van God en over de ellende, die wij en anderen vanwege de zonde verduren; en ze is een vrees om nog meer te zullen zondigen en gestraft te worden, en een vurige ijver om deze kwaden te ontkomen, omwille van de kennis die wij bezitten vuil Gods barmhartigheid, die ons door Christus bewezen is, Luk. 23 : 40: „Vreest gij ook God niet, daar gij in hetzelfde oordeel zijt?"; Matth. 10 : 28: „Maar vreest veel meer Hem, Die beide ziel en lichaam kan verderven in de hel."
Deze vrees wordt *kinderlijk* genoemd, omdat ze zodanig is, als de vrees van kinderen voor de ouders, die leedwezen hebben, omdat hun vader vertoornd is, en zij vrezen dat ze hem nog meer vertoornen en zij nog meer gestraft zullen worden; en toch zijn ze steeds in hun gemoed voldoende verzekerd van de liefde en het goede hart van de vader jegens hen. Daarom hebben zij hem lief, en om deze liefde des vaders, die ze vertoornd hebben, zijn ze nog veel meer weemoedig, zoals van Petrus gezegd wordt, Matth. 26 : 75: „Naar buiten gaande, weende hij bitterlijk."
Van deze *kinderlijke* vrees is de *slaafse* erg verschillend. Want de vrees van de knechten voor hun heren is veelal, dat men de straffen tracht te ontkomen, zonder geloof, en zonder begeerte en vlijt om zijn leven te veranderen, vergezeld met wanhoop, en een vlieden van God en een afscheiding van Hem.
1. De *kinderlijke vrees* komt voort uit een vertrouwen op, en een liefde tot God; de *slaafse* uit de kennis en aanklacht der zonde, en uit het gevoel van Gods toom.
2. De kinderlijke vrees heeft vooral een afkeer van het vertoornen van God, of van de zonden, maar niet van God Zelf. De slaafse vreze vliedt en haat niet de zonden, maar de straffen en oordelen van God, en daarom ook God Zelf.
3. De kinderlijke vrees is vergezelschapt van een verzekering der zaligheid en des eeuwigen levens; de slaafse vrees gaat gepaard met een vrees en verwachting van de eeuwige verdoemenis en verwerping door God, die des te groter is, naar mate de twijfel of wanhoop inzake Gods barmhartigheid groter is. Deze vrees leeft in de *duivelen* en *goddelozen,* en is het beginsel van de eeuwige dood, welke de goddelozen al in dit leven gevoelen, Gen. 3 : 10: „Ik hoorde Uwe stem in den hof en ik vreesde"; Jak. 2 : 19: „De duivelen geloven het ook, en zij sidderen."
Men moet erop letten, dat de liefde en vreze voor God in de Schrift menigmaal genomen wordt voor de gehele dienst van God, of voor de algemene en ganse gehoorzaamheid aan alle geboden Gods, zoals 1 Joh. 5 : 2: „Hieraan kennen wij, dat wij de kinderen Gods liefhebben, wanneer wij God liefhebben en Zijne geboden bewaren"; 1 Tim. 1 : 5: „Het einde des gebods is liefde uit een rein hart en uit een goede

consciëntie en uit een ongeveinsd geloof"; Spr. 1 : 7: „De vreze des HEEREN is het beginsel der wetenschap." De reden hiervan is: omdat de liefde en vreze Gods (daar ze uit het geloof en de hoop voortkomen) een oorzaak zijn van de gehoorzaamheid Want zij die God werkelijk liefhebben en vrezen, willen Hem in geen ding vertoornen, maar zijn ijverig om alles te doen wat Hem aangenaam is.
Tegen de vreze Gods strijdt, als te weinig: goddeloosheid, vleselijke zorgeloosheid en *verachting van God;* en als te veel: een *slaafse vrees* en wanhoop, waarover al eerder gehandeld is.

VI. *Nederigheid,* of ootmoed, welke hierin bestaat, dat wij belijden dat al het goede, dat in ons is en door ons gedaan wordt, er niet is door enige kracht of waardigheid onzerzijds, maar door de onverdiende en genadige goedheid van God, en dat wij daarom God in waarheid vrezen en onze gebreken en ondeugden belijden en beschreien; dat wij geen hoger plaats begeren noch vertrouwen op onze gaven, maar alleen op Gods hulp, ons binnen onze roeping houden, anderen naast ons niet verachten, noch hen hinderen bij het uitoefenen van hun ambt, maar dat wij belijden, dat ook anderen dienstige en geschikte instrumenten Gods zijn of kunnen worden; en dat wij hun daarom gaarne hun plaats en eer toekennen en voor hen wijken; ook, dat wij naar geen uitnemendheid boven anderen streven, maar tevreden zijn met de gaven en positie die God ons verleend heeft; en dat wij al onze gaven en arbeid besteden tot eer van God en tot welzijn en zaligheid van de naasten, ook zelfs van hen, die minder en onwaardig zijn, en dat wij tegen God niet murmureren, hetzij dat onze hoop mocht feilen, of dat wij veracht worden, maar dat wij God in alles de lof der wijsheid en rechtvaardigheid toekennen, 1 Kor. 4 : 7: „Wie onderscheidt u? En wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? En zo gij het ook ontvangen hebt, wat roemt gij, alsof gij het niet ontvangen hadt?" 1 Petrus 5 : 5v.: „Zijt met de ootmoedigheid bekleed; want God wederstaat de hovaardigen, maar den nederigen geeft Hij genade. Vernedert u dan onder de krachtige hand Gods, opdat Hij u verhoge te Zijner tijd"; Mark. 10 : 15: „Zo wie het Koninkrijk Gods niet ontvangt gelijk een kindeken, die zal in hetzelve geenszins ingaan"; Fil. 2 : 3: „Doet geen ding door twisting of ijdele eer, maar door ootmoedigheid achte de een den ander uitnemender dan zichzelven."
Tegen de nederigheid strijdt, als te weinig: *hovaardij* of *trots,* als men zijn gaven niet aan God, maar aan zijn eigen waardigheid toeschrijft, en men dus God niet oprecht vreest, noch zijn gebreken belijdt en beschreit, maar soms hoger positie begeert; als men niet op Gods hulp, maar op zijn (eigen) gaven vertrouwt, zichzelf alle dingen toeschrijft, dingen onderneemt die ons vermogen te boven gaan of niet tot onze roeping behoren; als men anderen naast zich veracht en verdrukt, als men voor niemand opzij gaat, maar boven alle anderen verheven wil zijn, en als men zijn gaven en aanslagen vooral tot zijn eigen eer aanlegt, en op de mensen, ja zelfs op God toornig is, als deze onze aanslagen verhinderd worden, en men God van dwaling of onrecht beticht, als Zijn wil en welbehagen met de menselijke oordelen en genegenheden niet overeenkomt. Of korter: Als men over zichzelf en zijn gaven verwonderd is, en alles aan zichzelf toeschrijft; als men dingen onderneemt die ons niet aangaan, en men tegen God murmureert, als onze begeerten verhinderd worden, 1 Petrus 5 : 5: „God wederstaat de hovaardigen"; Spr. 16 : 5: „Al wie hoog is van hart, is den HEERE een gruwel."
Hiertegen strijdt ook, als te veel: *veinzing van nederigheid,* als men een lof der nederigheid zoekt, door verzaking der dingen, die iemand toch aan zichzelf in zijn eigen gemoed toeschrijft, hetzij naar waarheid of ten onrechte; en door weigering der dingen die hij nochtans begeert en heimelijk probeert te verkrijgen, Matth. 6 : 16: „Wanneer gij vast, toont geen droevig gezicht gelijk de geveinsden; want zij mismaken

hun aangezichten, opdat zij van de mensen mogen gezien worden, als zij vasten. Voorwaar, Ik *zeg* u, dat zij hun loon weg hebben." Aristoteles noemt deze ondeugd „baucopanourgian", wat zoveel betekent als *een geveinsde verachting;* en die met deze ondeugd beladen zijn, noemt hij „baucopanourgous", d.w.z. geveinsdelijk verachtende, of zoals sommigen het vertalen, hovaardige schalken en bedriegers. Dit zijn de woorden van Aristoteles, lib. 4. cap. 13. Ethic.: „En zij die kleine en publieke dingen overzien en verachten, dezen worden Baucopanourgdi, d.w.z. loze schalken genoemd, en worden allerwege veracht. En soms blinkt deze hovaardij uit, zoals de kleding der Lacedaemoniërs. Dat is een dubbele hovaardigheid.[3]

VII. *Lijdzaamheid,* welke hierin bestaat, dat wij bekennen de wijsheid, voorzichtigheid, rechtvaardigheid en goedheid van God, Hem gehoorzaam zijn in het verdragen van alle tegenheden, die God hebben wil dat wij verdragen zullen, en dat wij om de weemoed niet murmureren tegen de Heere, noch iets doen in strijd met Zijn gebod, maar dat wij altijd in alle weemoed en pijn het vertrouwen en de hoop behouden, dat God ons helpen zal, en dat wij van Hem verlossing begeren, en door deze kennis van, en dit vertrouwen op Gods wil, onze weemoed matigen. Of korter: Dat wij bekennen de macht en majesteit van God, en op Zijn Goddelijke hulp en verlossing vertrouwen, Gode gehoorzaam zijn in het verdragen van de kwaden die Hij ons toezendt, Ps. 37 : 7: „Zwijg den HEERE en verbeid Hem", en vers 34: „Wacht op den HEERE en houd Zijn weg, en Hij zal u verhogen." En nederigheid en lijdzaamheid behoren tot het eerste gebod, niet alleen omdat het delen zijn van de innerlijke gehoorzaamheid die God wil dat men Hem bewijzen zal, maar ook omdat ze volgen en voortkomen uit een waarachtige kennis, vertrouwen, liefde en vreze van God, als noodzakelijke vruchten ervan.
Tegen de lijdzaamheid strijdt, als te weinig: *Onlijdzaamheid,* of *ongeduld,* welke is, als men uit onwetendheid en wantrouwen der Goddelijke wijsheid, voorzichtigheid, rechtvaardigheid en goedheid God niet gehoorzaam zijn wil in het verdragen der tegenheden, die Hij wil dat wij verdragen zullen, en men om de weemoed tegen God murmureert, en iets doet tegen Zijn geboden in; ook als men van God geen hulp en verlossing begeert of verwacht, noch ook door kennis van, en vertrouwen op Gods wil de weemoed matigt; maar daaraan toegeeft en erdoor overwonnen, of gedreven Of verwekt wordt tot wanhoop. Voorbeelden hiervan zijn Saul en Judas; ook vele hartstochten in de klachten van Job, waardoor ook de Godzaligen menigmaal overwonnen worden.
Daartegen strijdt ook, als te veel: *roekeloosheid,* als men uit een onwetende zotheid niet let op de gevaren of op zijn beroep, of op de wil van God, of als men uit een ijdel vertrouwen op zichzelf, zonder noodzaak zelfs bepaalde gevaren riskeert, Sirach 3 : 27: „Wie het gevaar liefheeft, zal erin vergaan." Men dient erop te letten, dat er in dit gebod en ook in de andere geboden, dezelfde ondeugden tegen vele en verschillende deugden gesteld worden. Zo strijdt met het geloof, de hoop en de vreze Gods: *vleselijke zorgeloosheid.* Met de hoop, liefde, vreze Gods en lijdzaamheid strijdt het *verzoeken van God,* enz. Met de waarachtige kennis Gods en het geloof strijdt allermeest *afgoderij.* Hetzelfde gebeurt ook bij de deugden en ondeugden der andere geboden.

[3] De Lacedaemoniërs droegen een eenvoudig verachtelijk kleed, om daardoor een eer der matigheid en nederigheid te verkrijgen, zoals thans de Wederdopers doen. Noot van prof. v. d. Honert.

Vraag 95. Wat is afgoderij?
Antwoord. Afgoderij is in de plaats van de enige ware God, Die Zich in Zijn Woord geopenbaard heeft, of nevens Hem iets anders verzinnen of hebben, waarop de mens zijn vertrouwen stelt a).

a) Ef. 5 : 5, 1 Kron. 16 : 26, Fil. 3 : 18v., Gal. 4 : 8, Ef. 2 : 12; 1 Joh. 2 : 23, 2 Joh., vers 9, Joh. 5 : 23.

Verklaring van Vraag 95.

Omdat de afgoderij de voornaamste zonde is, die hier in dit gebod verboden wordt, en ze ook menigerlei is, zo wordt hier in deze Vraag daarover zeer geschikt in het bijzonder gehandeld. Dat er *twee soorten afgoderij* door God in Zijn wet verboden zijn, is al eerder ter sprake gekomen. De ene is er, als de waarachtige God niet gediend wordt, of om nog duidelijker te spreken: als men belijdenis doet van een andere god te dienen, of ook wanneer men zijn vertrouwen op iets anders stelt. De andere afgoderij gaat meer bedekt toe, wanneer men wel geen belijdenis van een andere god te dienen doet, maar toch van de wijze van de dienst, die God Zelf bevolen heeft, afdwaalt en daarin iets verandert of een andere wijze om Hem te dienen, voorgenomen wordt, waarover hierna bij het tweede gebod gehandeld zal worden; zoals over de eerste soort bij het eerste gebod en hier wat breder stilgestaan wordt. Opdat dan deze lelijke zonde beter gekend en verstaan worde, dient men erop te letten, op hoeveel manieren de mensen zich voor God daarin vergrijpen.

Hetgeen wij in onze taal *afgoderij* noemen, is in het Latijn *idololatria,* afkomstig van het Griekse woord „Eidololatreia", d.w.z. afgodendienst. En een afgod is allerlei gedaante of gestalte die de mensen vinden, verdichten of zichzelf verbeelden, om daarmee de Heere God uit te beelden, en zo iets anders te hebben (behalve de enige ware God, Die Zich in Zijn Woord geopenbaard heeft), waarop zij hun vertrouwen en hoop stellen en hetwelk zij als God dienen. Waarbij opgemerkt kan worden, dat in strijd met het eerste gebod op tweeërlei wijze afgoderij bedreven wordt: ten eerste, als de ware God niet gediend wordt, of er een ander naast Hem gediend of in Zijn plaats gesteld wordt, dan hebben deze mensen God niet, of zij houden iets anders naast God en in Zijn plaats, hetgeen zij voor hun god of een medegod houden. Ten anderen, als de mensen wel blijven bij de belijdenis van de enige ware God, maar hun vertrouwen en hoop niet uitsluitend op Hem, maar ook op iets anders, wat het dan ook moge zijn, stellen. En al houden zij dat voor geen God in hun hart, toch bewijzen zij het hetgeen Godes is, en kleven het met hun hart aan, en zo is het hun als God.
Zij worden *afgodendienaars* bevonden te zijn, volgens de eerste manier, die in hun gemoed, wil en hart een andere god dienen dan Hem Die Zich geopenbaard heeft in de schepping van hemel en aarde; in de verlossing van Zijn Kerk uit Egypte, en in nog andere wonderwerken, zoals de Schrift die meedeelt. Evenzo degenen die wèl belijden dat zij de enige ware God dienen, Die hemel en aarde geschapen heeft, maar Die in hun verbeelding (lettert., fantasie) en gedachten een andere god bedoelen, die zij zichzelf verzinnen, en niet zoals Hij Zichzelf in Zijn Kerk door Zijn Woord heeft geopenbaard en heerlijk betoond. Daarvan zijn onze *Joden,* de *Arianen,* de *Mohammedanen* of *Turken* niet vrij, die wel enigszins beweren dat zij de enige, eeuwige en onbegrijpelijke God, de Schepper der wereld belijden, maar die Hem niet dienen zoals Hij Zich in Zijn Woord openbaarde, namelijk Eén in Wezen en Drie in Personen (Joh. 5 : 23, 1 Joh. 2 : 23, 2 Joh., vs. 1. Dus vallen zij van de belijdenis die zij schijnen te

willen bekennen, af, en door Hem te verloochenen, vervallen zij tot een andere god, die geen God is, maar van wie zij zichzelf gedroomd, verdicht en ingebeeld hebben, dat hij God is. Volgens de tweede manier moeten geacht worden afgodendienaars te zijn, zij die iets hebben, waarop zij hun betrouwen en hoop stellen, behalve op de enige en ware God, op Wie alleen ons vertrouwen rusten en onze hoop staan moet. Zoals bij voorbeeld een gierigaard, die zijn hoop op zijn rijkdommen stelt en zo een afgodendienaar wordt. Zo ook wanneer iemand meer op de medicijnmeesters vertrouwt, of op bepaalde uiterlijke middelen, dan op God (2 Kron. 16 : 1; die zijn vader, kind of vrouw enz. liever heeft dan God (Matth. 10 : 37, 1 Sam. 2 : 2; die van hun buik hun god maken (Tit. 3 : 1, en die de sacramenten aanbidden in plaats van God Zelf, of eraan toeschrijven hetgeen van God is, die hebben allen samen een afgod, en zijn aan overtreding van dit eerste gebod schuldig. Want God geeft daarmee te kennen, als Hij zegt: „Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben", dat geen ding in ons hart verborgen is, of het is voor Zijn aangezicht openbaar; dat wij ons daarom niet minder moeten wachten voor die afgod, waaraan ons hart verkleefd is, op betrouwt of hoopt, al is het voor de mensen verborgen, als wij schuldig zijn ons te wachten voor de publieke afgoderij, die door iedereen voor zodanig gehouden wordt, aangezien de gehoorzaamheid, vertrouwen en hoop op Hem, zoals Hij die in Zijn wet van ons eist, volkomen en geestelijk is, en speciaal vordert, dat ons hart, ziel en alle affecten of genegenheden tot Zijn dienst overeenkomen en samenstemmen.

ZONDAG 35.

Verklaring van het tweede gebod.

Dat de ware God van Israël door ons recht gekend, gevreesd, bemind en met godsdienstige eer gediend worden moet, is in het *eerste* gebod voorgesteld, en in de vorige Zondagsafdeling verklaard. Hoe nu deze enige God gediend worden moet, of op welke manier deze dienst Hem bewezen moet worden, wordt vervolgens voorgeschreven in het *tweede* gebod, namelijk niet door beelden, of door een door mensen uitgedachte godsdienst, maar zoals Hij Zelf in Zijn Woord ons bevolen heeft. Dat gebod wordt verklaard in deze Zondagsafdeling, waarin voorgesteld wordt: 1. De verklaring, in Vraag 96. 2. Enkele bezwaren tot nadere verklaring beantwoord, in de Vragen 97 en 98.

HET TWEEDE GEBOD.

Exodus 20 : 4-6 en Deuteronomium 5 : 8.10:
Gij zult u geen gesneden beeld, noch enige gelijkenis maken van hetgeen dat boven in den hemel is, noch van hetgeen dat onder op de aarde is, noch van hetgeen dat in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen noch hen dienen; want Ik, de HEERE uw God, ben een ijverig God, Die de misdaad der vaderen bezoek aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde lid dergenen die Mij haten; en doe barmhartigheid aan duizenden dergenen die Mij liefhebben en Mijne geboden onderhouden.

Vraag 96. Wat eist God in het tweede gebod?
Antwoord. Dat wij God op generlei wijze afbeelden [a]), noch op een andere wijze vereren dan Hij in Zijn Woord bevolen heeft b).

a) Deut. 4 : 15-29, Jes. 40 : 18-25, Rom. 1 : 23-25, Hand. 17 : 29.
b) 1 Sam. 15 : 23, Deut. 12 : 30-32, Matth. 15 : 9.

Verklaring van Vraag 96.

Bastingius. In het eerste gebod is verklaard, dat wij alleen de enige God mogen liefhebben, eren en dienen, namelijk Hem Die Zichzelf aan Zijn Kerk in Zijn Woord geopenbaard heeft. Maar hoe die God door ons gediend en geëerd wil zijn, wordt hier met goed onderscheid in het tweede gebod onderwezen, te weten niet door beelden of enige vorm, maar alleen op zo'n manier als Hij Zelf in Zijn Woord uitdrukt en voorschrijft, om Zijn dienst daarnaar in te richten.

In dit tweede gebod zijn twee zaken begrepen: Het *gebod* zelf, en een *vermaning* en aansporing tot gehoorzaamheid. Over het gebod zullen wij eerst spreken, en daarna over de bijgevoegde vermaning. Het doel waartoe dit gebod gegeven werd, is: Opdat wij de ware God, Die in het eerste gebod geboden heeft, dat men Hem alleen zal dienen, recht gediend worde; of dat de ware en wettige godsdienst zuiver en onvervalst gehandhaafd en door geen bijgelovige diensten enigszins ontheiligd worde. Daarom

wordt hier alle *eigenwillige,* d.w.z. verzonnen *dienst van God verboden,* en de *ware godsdienst geboden,* die uit alle uiterlijke en innerlijke werken bestaat, zoals God die geboden heeft, en die gedaan worden uit een oprecht geloof, in de zekerheid dat de persoon en het werk Gode behagen omwille van de Middelaar; voornamelijk met die bedoeling, dat God geëerd en ons hierdoor een regel van de ware godsdienst voorgeschreven zou worden, dat wij niet alleen de schepselen of beelden voor geen God houden, maar dat wij ook zelfs de waarachtige God noch bij, of door beelden, noch op enige andere wijze dienen, dan zoals Hij bevolen heeft. En dat wij de godsdienst die Hij ingesteld heeft, met alle vlijt en ijver waarnemen, en ze onvervalst bewaren. En hiertoe behoort de zevende regel: Dat wanneer de voornaamste soort genoemd wordt, ook alle andere bedoeld worden, die daar enige verwantschap mee bezitten. Want als God hier een van de voornaamste en meest bekende soorten van ongeoorloofde godsdiensten verbiedt, namelijk de dienst door de beelden, dan sluit Hij de andere niet uit, maar noemt alleen deze, omdat ze de allergrofste is, en een springader van alle andere, die Hij daarom ook meteen verbiedt, omdat daarin eenzelfde reden tot verbieden aanwezig is, n.l. afgoderij. Daarom worden alle godsdiensten die niet door God Zelf ingesteld, maar door de mensen bedacht zijn, door deze grofste soort met name verboden, en wordt ons ook tevens een regel gegeven, dat wij ons heilig en eerbiedig hebben te houden binnen de perken, die ons door God voorgesteld zijn, ja dat wij niet het minste moeten af- of toedoen van en aan de dienst, die door God ingesteld is; hetgeen ons ook op andere plaatsen in de Schrift overal bevolen wordt, zoals in Deut. 4 : 4 en 12 : 32: „Al dit woord hetwelk ik ulieden gebied, dat zult gij waarnemen om te doen; gij, zult daar niet toedoen en daarvan niet afdoen"; Spr. 30 : 6: „Doe niet tot Zijne woorden, opdat Hij u niet bestrafte en gij leugenachtig bevonden wordt."

(Bastingius. Tot dat doel heeft God onder het Oude Testament de ganse Levitische dienst, met alle offeranden en andere ceremoniën zo naarstig Zijn volk voorgeschreven en ingeprent, opdat zij geen redenen zouden hebben om iets vreemds of nieuws te verzinnen. Dat hebben wij ook onder het Nieuwe Testament volgens deze wet te bedenken, en ons alleen aan Gods Woord te houden, dat ons de ware godsdienst en het rechte gebruik der sacramenten leert. Dat betuigt Christus in Matth. 15 : 9 op grond van Jes. 29 : 13: „Tevergeefs eren zij Mij, lerende leringen, die geboden van mensen zijn", en in Joh. 4 : 24: „God is een Geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en waarheid.")

Op grond hiervan kan nu gemakkelijk een oordeel gevormd worden over het onderscheid tussen dit gebod en het overige, en ook geantwoord worden op het volgende *bezwaar:*
De geboden die één en dezelfde zaak verbieden, zijn niet twee, maar één gebod. Het eerste en tweede gebod verbieden dezelfde zonde, namelijk afgoderij. Dus zijn het eerste en het tweede gebod niet twee geboden, maar één gebod.
Antwoord.
1. De geboden die dezelfde zonde op dezelfde manier en uit hetzelfde oogpunt verbieden, zijn één gebod, maar niet die enerlei zonden uit verschillend oogpunt verbieden. Want zoals volgens de vijfde regel hetzelfde en enerlei werk, in verschillende geboden, om verschillende doeleinden en uit verschillend oogpunt kan geboden worden, zo kan ook *dezelfde zonde in verschillende geboden verboden* worden. Zo wordt gulzigheid in het 6e gebod verboden, omdat men zijn eigen• lichaam en gezondheid daardoor kwetst; in het 7e gebod, omdat het een oorzaak en voedsel is voor de wellusten, en in het 8e gebod, omdat daardoor het huisgezin te kort gedaan wordt en de goederen er schadelijk doorgebracht en verminderd worden. Zo

wordt de *afgoderij* in het 1ste gebod verboden, omdat daardoor Gods dienst en eer aan de verzonnen goden of schepselen toegekend wordt, en in het 2e gebod, omdat de afgoderij de wettige godsdienst vervalst, en de waarachtige God een valse godsdienst opdringt.
2. Ook is het niet waar, dat in het 1e en 2e gebod enerlei zonden verboden worden. Want hoewel het in het algemeen enerlei zonde is, n.l. afgoderij, die in beide (geboden) verboden wordt, toch wordt in het 2e gebod een *andere vorm* of soort van afgoderij verboden, dan in het 1ste, zoals al eerder bewezen is. Intussen dient men er toch op te letten, dat deze geboden zo met elkaar samenhangen, dat het 2e niet overtreden kan worden, of het 1e wordt dan tevens overtreden. Want als God anders gediend wordt dan Hij gediend wil zijn, dan wordt er een andere wil van God verzonnen, en daarom ook een andere god. Daarom wordt dan God niet gediend, maar een afgod, een product van 's mensen hersenen, die men denkt zo gesteld te zijn.

Tegen deze oprechte godsdienst en dus ook tegen dit tweede gebod strijden:
Afgoderij, welke een verzonnen of bijgelovige godsdienst is. Zoals wij al eerder gezegd hebben, is de afgoderij tweeërlei. De ene is een grove afgoderij, wanneer men valse en verzonnen goden dient, hetgeen in het eerste gebod verboden wordt, en ten dele ook in het derde gebod. De andere is een meer subtiele afgoderij, wanneer men zich voordoet, alsof men de ware God wil dienen, maar als men dan *dwaalt in de manier* van die dienst, d.w.z. als men God wil dienen met een werk, dat Hij niet geboden heeft. Deze wordt eigenlijk in het 2e gebod verboden en heet *eigenwillige godsdienst* of superstitie, als men bij Gods geboden nog menselijke instellingen voegt. Daarom worden zij superstitieuze of bijgelovige mensen genoemd, die de dienst van God met hun verzinsels vervalsen. Dat wordt overal in de Schrift verboden, Jes. 29 : 12 en Matth. 15 : 9: „Tevergeefs eren zij Mij, lerende leringen, die geboden van mensen zijn"; Kol. 2 : 8: „Ziet toe, dat niemand u als een roof vervoere door de filosofie en ijdele verleiding naar de overlevering der mensen, naar de eerste beginselen der wereld, en niet naar Christus", en vers 16: „Dat u dan niemand oordele in spijze of in drank", enz., en vers 22v.: „Welke dingen alle verderven door het gebruik, ingevoerd naar de geboden en leringen der mensen; dewelke wel hebben een schijnrede van wijsheid in eigenwilligen godsdienst en nederigheid, en in het lichaam niet te sparen, doch zijn niet in enige waarde, maar tot verzadiging des vleses."
Huichelarij. Dat is een veinzen van de oprechte Godzaligheid en dienst van God, door de uiterlijke werken te doen, die door God geboden zijn; deugden en ceremoniën, zonder waar geloof, bekering en innerlijke gehoorzaamheid, Jes. 29 : 13v.: „Daarom dat dit volk tot Mij nadert met zijn mond en zij Mij met hunne lippen eren, doch hun hart verre van Mij doen; en hun vreze, waarmede zij Mij vrezen, mensengeboden zijn, die hun geleerd zijn; daarom ziet, Ik zal voorts wonderlijk handelen met dit volk, wonderlijk en wonderbaarlijk", enz. Zie, hoe deze huichelarij gevoegd wordt bij de mensengeboden, als daaronder mede begrepen.
Goddeloosheid. Dat is een verachting of moedwillige verwaarlozing van de gehele religie en van de uiterlijke en innerlijke godsdienst of van een deel ervan. En daarom strijdt deze zonde niet alleen tegen dit tweede gebod, maar ook tegen de dienst van de hele 1e Tafel.

Bezwaar, ten gunste van de verdediging van de superstitie of eigenwillige godsdienst: De teksten uit de Schrift, die kort tevoren tegen de eigenwillige godsdiensten bijgebracht zijn, zoals Jes. 29 : 13, Matth. 15 : 9, Kol. 2, de verzen 8, 22 en 23, en die elders aangehaald zijn, zoals Ez. 20 : 18, Deut. 12 : 8, Gal. 5 : 1, enz., spreken alleen van de ceremoniën van de wet van Mozes en van goddeloze geboden der mensen. Daarom moeten de andere menselijke geboden, die door de Gemeente of Opzieners ervan ingesteld worden

- als zij niets gebieden dat met Gods Woord in strijd is - niet veroordeeld worden met de naam van eigenwillige diensten, maar dan zijn dat diensten van God.

Antwoord. Het is niet waar, dat in deze plaats alleen gesproken wordt van de ceremoniën van Mozes' wet of van goddeloze geboden der mensen. Want de verklaringen die bij die teksten gemaakt zijn, tonen aan, dat ook alle andere menselijke wetten verworpen worden, die iets gebieden om God te dienen, dat door God Zelf niet geboden is, hoewel dat een zaak is, die op zichzelf door God niet verboden is en daarom niet goddeloos is. Want op die manier verwerpt Christus de instelling der Joden, die in zichzelf niet goddeloos was, inzake het wassen der handen, omdat zij meenden God daarmee te dienen, Matth. 15 : 11: „Hetgeen ten monde ingaat, ontreinigt den mens niet; maar hetgeen ten monde uitgaat, dat ontreinigt den mens." Zodanig zijn ook de ongehuwde staat, het onderscheid in spijzen en dagen, waarover Paulus spreekt en die hij, wijl ze als noodzakelijk opgedrongen werden, een „lering der duivelen" noemt (1 Tim. 4 : 1 en van welke dingen hij toch op andere plaatsen leert, dat ze de Godzaligen wel geoorloofd zijn, zoals in Rom. 14 : 6, 1 Kor. 9 en 10 : 25v. Daarom is het ook duidelijk, dat door deze en dergelijke teksten uit de Schrift ook alle middelmatige werken verboden worden, n.l. zulke werken, die door God noch verboden noch geboden zijn, wanneer die maar geboden worden en gedaan worden als een dienst van God, d.w.z. zodat God door het doen ervan geëerd en door het nalaten ervan onteerd zou worden.

En de *middelmatige dingen* moeten van de dienst van God onderscheiden worden, vooral om drie redenen.

1. Omdat een andere godsdienst verzinnen betekent: een andere wil van God en daarom ook een andere god verzinnen. Daarom worden degenen die dat doen, zoals vroeger een Aäron en Jerobeam, evengoed van afgoderij beschuldigd, als degenen die inderdaad een andere god dienen dan die HEERE, Die Zich in de Kerk geopenbaard heeft (Ex. 32 : 58, 21 en 25; 1 Kon. 12 : 30 en 33, en id. 13 : 33v.).
2. Omdat wanneer de diensten zo door elkaar vermengd worden, ook God met de afgoden vermengd wordt, welke geëerd worden met diensten die door mensen verzonnen zijn.
3. Omdat er in Rom. 14 : 23 staat: „Al wat uit het geloof niet is, dat is zonde." En wie iets doet om God te dienen en niet weet, of God op die manier wel geëerd wil zijn, die handelt niet uit het geloof, daar hij niet weet, of dit zijn werk Gode behaagt ja dan neen, ja, zelfs God veracht, omdat hij durft doen hetgeen Hem mishaagt.

Maar aangezien de verdedigers der menselijke godsdiensten tegen deze opvatting bepaalde teksten uit de Schrift aanvoeren, die gebieden dat men de geboden der mensen gehoorzamen zal, waaruit zij besluiten willen, dat deze even krachtig zijn als de geboden van God, en derhalve ook voor godsdiensten gerekend mogen worden, is het nodig, dat wij hier over de menselijke instellingen en het onderscheid ervan, enige verklaring geven.

Over de menselijke geboden en de autoriteit der kerkelijke instellingen.

Er zijn vierderlei dingen die de mensen gebieden.

1. Er zijn *Goddelijke geboden,* die de mensen de een aan de ander voorstellen, en behoren voor te stellen om te onderhouden, maar niet uit hun eigen naam, maar uit Gods Naam, namelijk als dienaars en gezanten, en niet als auteurs zelf. Zo stellen de dienaars de Gemeente de hemelse leer voor, zo ook de ouders de kinderen, de onderwijzers de leerlingen en de Overheden haar onderdanen de geboden van Gods Wet. De gehoorzaamheid aan deze geboden is, en wordt genoemd: *dienst van God,* omdat het geen

menselijke, maar Goddelijke geboden zijn, die men noodzakelijk gehoorzamen moet, hoewel ze ons door geen schepselen geboden worden, ja al was het ook, dat alle schepselen het tegendeel geboden. Over deze geboden spreken de volgende teksten, Spr. 6 : 20: „Mijn zoon, bewaar het gebod uws vaders, en verlaat de wet uwer moeder niet"; Deut. 17 : 12: „De man nu, die trotselijk handelen zal, dat hij niet hare naar den priester, dewelke staat om aldaar den HEERE uwen God te dienen, of naar den rechter: dezelve man zal sterven"; Matth. 18 : 17: „Indien hij ook der gemeente geen gehoor geeft, zo zij hij u als de heiden en de tollenaar"; en dergelijke teksten meer, zoals Luk. 10 : 17, 1 Thess. 4 : 2 en 8, Ex. 16 : 8, Matth. 23 : 2v., Hebr. 13 : 17, 1 Kor. 4 : 21, 2 Kor. 13 : 10, 2 Thess. 3 : 14 enz.; welke teksten alle gebieden, dat men de *mensen als dienaars van God* gehoorzaam zal zijn in de dingen, die de dienst betreffen, maar zij staan niemand de macht toe, om nieuwe godsdiensten in te stellen naar zijn goeddunken, zoals geschreven staat in Spr. 30 : 6: „Doe niet tot Zijne woorden, opdat Hij u niet bestraffe"; 1 Tim. 1 : 3: „Gelijk ik u vermaand heb, zo vermaan ik het u nog, opdat gij sommigen beveelt geen andere leer te leren", en 1 Tim. 5 : 3v., id. 4 : 11, id. 3 : 16v.

2. Er zijn *menselijke geboden* inzake politieke en burgerlijke zaken, welke enige besluiten of ordinantiën van zekere omstandigheden zijn, noodwendig en nuttig tot onderhouding van de geboden der *tweede Tafel.* Zodanig zijn de wetten, die ingesteld zijn door overheden, ouders, onderwijzers, heren en allen die in dit uitwendige leven in enige hoogheid gesteld zijn. De gehoorzaamheid aan deze wetten is ook een godsdienst, [i]n het algemeen genomen, omdat het een deugd is en door God geboden; dat men de overheden en anderen die over ons gesteld zijn, gehoorzaamheid bewijst. Maar wat het werk in het bijzonder betreft, of de omstandigheden, is het geen godsdienst. Want godsdiensten zijn alleen de werken, die men doen moet om het bevel van God, al komt er geen gebod of aanzien van mensen bij. En deze werken zouden kunnen gedaan of nagelaten worden, zonder enig vertoornen van God, als zij door de Overheden niet geboden worden, Zij verplichten echter de gewetens, d.w.z. zij moeten noodzakelijk gedaan en kunnen niet nagelaten worden, of God wordt vertoornd, omdat het de Overheid geboden heeft, al zou men ook niemand enige ergernis geven. Bij voorbeeld: *wapens dragen* of niet dragen, is geen godsdienst, maar als de Overheid dat geboden of verboden heeft, dan is de gehoorzaamheid die dan bewezen wordt, een godsdienst; en hij zondigt tegen God die zich daartegen verzet, hoewel het zou kunnen verborgen zijn en hij dan ook niemand enige aanstoot gaf. Want zo wordt de gehoorzaamheid aan de Overheid, welke in het algemeen een godsdienst is, gekrenkt. Maar de werken zelf zijn van henzelf en in eigenlijke zin geen godsdienst, maar alleen toevallig, omdat n.l. de Overheid deze geboden geeft; want als dat niet het geval was, dan zou de gehoorzaamheid niet gekrenkt worden. Daartoe dienen de volgende uitspraken, Rom. 13 : 1-3: „Alle ziel zij den machten over haar gesteld, onderworpen; want er is geen macht dan van God, en de machten die er zijn, die zijn van God geordineerd. Alzo dat die zich tegen de macht stelt, de ordinantie Gods wederstaat", enz.; Tit. 3 : 1: „Vermaan hen, dat zij den overheden en machten onderdanig zijn, dat zij hun gehoorzaam zijn", Ef. 4 : 1, Kol. 3 : 22v.

3. Er zijn geboden van mensen *inzake kerkelijke zaken* of inzake bepaalde ceremoniën, welke zijn bepaalde ordinantiën inzake zekere omstandigheden, die *nuttig* en nodig zijn tot *onderhouding* van de geboden der *eerste Tafel;* zoals daar zijn de tijd, plaats, manier en orde van de predicaties, gebeden, het lezen in de kerken, van de vastendagen, de manier die men in acht moet nemen bij het verkiezen der Dienaars, bij het aalmoezen inzamelen en uitdelen, en dergelijke meer, waarover God in

bijzonderheden totaal niets geboden heeft.
De gehoorzaamheid aan deze wetten is ook onder de deugden begrepen, als zij maar recht en profijtelijk gedaan zijn, en derhalve ook mede onder de godsdiensten (begrepen). En de ceremoniën, die hier aldus geboden worden, zijn niet alleen geen godsdienst, maar verplichten ook de gewetens niet; ook is het niet nodig, dat men ze waarneemt, als men geen ergernis geeft. Zo zijn godsdiensten: de samenkomsten der gemeente, om Gods Woord te beluisteren, de publieke en bijzondere gebeden, de nuttige en geschikte orde in de gemeente niet verstoren en zijn naaste geen ergernis geven. Maar het is geen godsdienst: op dit of dat uur samenkomen, de gebeden op deze of die manier uitspreken, hetzij staande of met gebogen knieën, op deze of die dag de één of de andere tekst uit de Schrift lezen, of in de gemeente uitleggen, vlees eten of niet eten, enz. (Vgl. N.G.B., art. 3.

4. Er zijn menselijke geboden, die tegen de Goddelijke *strijden.* God verbiedt ze te gehoorzamen, hetzij ze door de wereldlijke overheid, of door de Kerk, of door de Dienaars ervan geboden worden; zoals geschreven staat in Hand. 5 : 29: „Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den mensen"; Matth. 15 : 3: „Waarom overtreedt ook gij het gebod Gods door uw inzetting?" Wanneer men deze vierderlei dingen die de mensen gebieden, opgemerkt heeft, kan men gemakkelijk een antwoord geven op de bezwaren van de *Roomsen,* waarmee zij bewijzen willen, dat men de menselijke instellingen noodzakelijk dient te onderhouden.

Bezwaren van de Rooms-katholieken die verzinnen, dat hun inzettingen een dienst van God is, en dat men om des gewetens wil verplicht is, die te onderhouden.

Bezwaar 1. God gebiedt dat men de geboden der mensen zal gehoorzamen, Hebr. 13 : 17 en op andere plaatsen. Daarom zijn wij verplicht, om des gewetens wil, de geboden der mensen gehoorzaam te zijn.
Antwoord. De Schrift spreekt van geboden der mensen:
1. Die goed zijn en niet met Gods Woord strijden.
2. En die door God door middel van de mensen geboden worden, opdat Hem dienst bewezen worde.
3. Dat zijn geboden betreffende politieke zaken, die van de autoriteit en bevoegdheid der mensen afhangen, en die men gehoorzamen moet, niet om God te dienen, maar om des gewetens wil.
4. Ze behoren tot de orde en ceremoniën der Kerk, welke men dient gehoorzaam te zijn, niet om God te dienen noch om des gewetens wil, maar om ergernis te vermijden.

Bezwaar 2. Men moet de plakkaten of geboden van de Overheid gehoorzaam zijn om des gewetens wil. Dus ook evenzo de kerkelijke instellingen.
Antwoord. Er bestaat een groot verschil tussen beide. Want God heeft de Overheid de bevoegdheid gegeven om burgerlijke wetten te maken, en heeft die met deze band bevestigd, dat Hij Zijn toorn dreigt over degenen die deze wetten overtreden. Maar de Kerk of de Dienaars der kerk is zo'n bevoegdheid niet gegeven, maar alleen dat hun goede wetten en ordinantiën onderhouden worden naar de regel der liefde, d.w.z. door ijver, om ergernissen te vermijden, maar niet uit noodzaak, dat men die noodwendig zou gehoorzaam moeten zijn om des gewetens wil. Dat verschil wordt ook met nadruk geleerd in Matth. 20 : 25-27: „Gij weet, dat de oversten der volken heerschappij voeren over hen, en de groten gebruiken macht over hen. Doch alzo zal het onder u niet zijn", enz., en in 1 Petrus 5 : 3: „Noch als heerschappij voerende over het erfdeel des Heeren"; Kol. 2 : 16: „Dat u dan niemand oordele in spijze of in drank, of in het stuk des feestdags of der nieuwe maan of der sabbatten"; Gal. 5 : 1: „Staat dan in de vrijheid, met welke ons Christus

vrijgemaakt heeft."
De redenen voor dat verschil zijn duidelijk. Want:
1. er is een groot onderscheid tussen de burgerlijke overheid, wier ambt het is de onderdanen te gebieden en met lichamelijke macht de ongehoorzamen te bedwingen, én de Dienaren der Kerk, die zo'n macht niet gegeven is, maar aan wie het ambt opgedragen is om de mensen de wil van God te onderwijzen.
2. Wanneer de kerkelijke wetten overtreden worden zonder ergernis te geven, dan wordt de eerste Tafel der Tien Geboden niet geschonden, om welker wil deze wetten ingesteld zijn. Maar wanneer de burgerlijke wetten der Overheden overtreden worden, dan wordt de tweede Tafel geschonden. Want daardoor wordt of het gemenebest te kort gedaan, of de burgerlijke gemeenschap gekwetst, of oorzaak gegeven om te kwetsen.

Aanhoudend bezwaar. Men behoort des te meer gehoorzaamheid te bewijzen, naarmate het ambt groter en waardiger is. Omdat nu het ambt van de dienaren der Kerk waardiger en groter is dan dat der Overheid, is men verplicht om des gewetens wil, niet minder maar veel meer gehoorzaam te zijn aan de kerkelijke ordinanties en instellingen der Dienaren, dan aan de burgerlijke wetten der Overheid.
Antwoord. Weliswaar moet men het waardigste ambt de meeste gehoorzaamheid bewijzen, maar in de dingen die tot het ambt behoren. Nu is het ambt van de politieke Overheid eigenlijk het maken van wetten, die onderhouden moeten worden, omdat de Overheid zulks gebiedt. Maar het ambt van de kerkedienst is het maken van enkele ordinanties inzake bepaalde ceremoniën, die men onderhouden moet, niet omdat ze door mensen geboden zijn, maar om ergernissen te voorkomen.

Bezwaar 3. Hetgeen de Kerk gebiedt door ingeving van de Heilige Geest, dat is Gods gebod en een dienst van God. Maar de Kerk maakt veel goede en nuttige ordinantiën, terwijl de Heilige Geest haar raadslagen bestuurt, zoals de Apostelen betuigen in Hand. 15 : 28: „Het heeft den Heiligen Geest en ons goedgedacht", enz; 1 Kor. 7 : 25 en 40: „Aangaande nu de maagden heb ik geen bevel des Heeren; maar ik zeg mijn gevoelen. En ik meen ook den Geest Gods te hebben." Dus zijn de goede ordinanties die door de Kerk of gemeente gemaakt zijn, godsdiensten, en men is om des gewetens wil verplicht om ze te gehoorzamen.
Antwoord. Het is een dienst van God, wanneer de Kerk of gemeente uit naam en op bevel van de Heilige Geest gebiedt, zonder de vrijheid te hebben om daarover te beraadslagen of ze te veranderen, of, zonder ergernissen te geven, ze na te laten. Maar het is geen godsdienst, wanneer de Kerk krachtens haar eigen naam en autoriteit raadt, verordent en gebiedt, hoewel zij bij dit verkiezen en besluiten door de leiding van de Heilige Geest geregeerd wordt. Want de Heilige Geest leert de Kerk zowel wat nuttig is om de ergernissen te weren, alsook dat de dingen die geboden worden om de ergernissen te weren, geen godsdiensten zijn, en ook niet noodzakelijk behoeven onderhouden te worden, als men maar geen ergernissen geeft, 1 Kor. 7 : 6:,Doch dit zeg ik uit toelating, niet uit bevel", en vers 35: „En dit zeg ik tot uw eigen voordeel, niet opdat ik een strik over u zou werpen, maar om u te leiden tot hetgeen wel voegt en bekwaam is om den Heere wel aan te hangen." Zo ook verbiedt hij in 1 Kor. 10 : 28 te eten hetgeen aan de afgoden tot ergernis geofferd is, maar zonder ergernis laat hij het vrij. Zo gebieden ook de Apostelen op de Synode (Hand. 15 : 20 en 2 door ingeving van de Heilige Geest zich te onthouden van het verstikte en van bloed, en laten nochtans de Kerk de vrijheid om dit gebod na te laten, als er niemand door geërgerd wordt.

Bezwaar 4. Wat tot Gods eer geschiedt, daarmee wordt God gediend. Maar ook de instellingen der Kerk geschieden tot eer van God, 1 Kor. 10 : 31. Dus zijn dat ook godsdiensten.
Antwoord. Het is een godsdienst, die tot Gods eer geschiedt, namelijk van zichzelf,

d.w.z. die van God Zelf geboden is, opdat wij door deze werken onze gehoorzaamheid jegens Hem betonen mogen, maar niet hetgeen toevallig strekt tot Gods eer, d.w.z. dat soms om enige toevallige oorzaken dient, om de dingen uit te voeren die door God bevolen zijn; en wanneer deze oorzaken er niet zijn, dan kan God geëerd worden zowel van degenen die het doen, als van degenen die het nalaten, als het maar uit het geloot gedaan of nagelaten wordt.

Bezwaar 5. Sommige heilige mannen hebben God gediend zonder Gods bevel, zoals Samuël, toen hij te Rama offerde, 1 Sam. 8 : 17, en Elia, toen hij offerde op de berg Karmel, 1 Kon. 18, en Manoach, toen hij offerde te Zora, Richt. 13. Dus zijn er bepaalde werken die wel godsdiensten zijn, doch niet door God geboden.

Antwoord. 1. Deze offers van de heilige mannen waren godsdiensten, want het waren werken die God bevolen had. 2. Alle plaatsen waren vrij, eer de tempel gebouwd was, en de dienst van God was niet gelegen in de omstandigheid der plaatsen.

3. Tenslotte, wat deze genoemde personen betreft: Samuël en Elia hadden een buitengewone bevoegdheid om te offeren, omdat zij Profeten waren. En Manoach, de vader van Simson, heeft of zelf niet geofferd, maar heeft de offerande aan de Engel, van Wie hij dacht dat Hij een Profeet was, overgegeven om te offeren; óf, als hij wel geofferd heeft, dan heeft hij dat op bevel van de Engel gedaan, en dus heeft hij niet in strijd met Gods wet gehandeld.

Bezwaar 6. Wat uit het geloof geschiedt en Gode behaagt, dat is een godsdienst. Deze werken die de mensen van zichzelf op zich nemen, geschieden echter uit het geloof en behagen God. Dus zijn het godsdiensten.

Antwoord. Niet alles wat uit het geloof geschiedt en Gode behaagt, is als een godsdienst. Want er zijn ook vele middelmatige werken, die uit het geloof geschieden en Gode kunnen behagen, maar die toch figuurlijk gesproken geen godsdiensten zijn. Want godsdienst behaagt Gode alzo, dat het tegendeel ervan Hem mishaagt, en daarom uit het geloof niet kan *geschieden.* Maar de middelmatige dingen behagen God zo, dat het tegendeel Hem niet behaagt, en daarom kunnen ze beide uit het geloof geschieden, waardoor men stellig gelooft, dat het werk en de persoon Gode behagen.

Tot zover hebben wij gehandeld over de zonden die in dit gebod verboden worden. Nu blijft er nog over, *dat wij de vermaning verklaren.*

Vraag 97. Mag men dan ganselijk geen beelden maken?
Antwoord. God kan of mag op generlei wijze afgebeeld worden. Maar al is het dat de schepselen afgebeeld mogen worden, zo verbiedt God toch hun beeld te maken en te hebben, om dat te vereren of God daardoor te dienen a).

a) Ex. 23 : 24v., id. 34 : 13v. en 17; Num. 33 : 51v., Deut. 7 : 5; 12 : 3 en 16 : 22; 2 Kon. 18 : 3v.

Verklaring van Vraag 97.

Wat de woorden van het gebod betreft, deze bestaan uit twee delen: het eerste verbiedt dat men beelden en gelijkenissen maken of hebben mag: „Gij zult u geen gesneden beeld noch enige gelijkenis maken", enz. Het tweede deel verbiedt, dat men de beelden en gelijkenissen met Goddelijke eer zal dienen: „Gij zult u voor die niet buigen noch hen dienen." Deze beide delen behoren tot de algemene plaats (= leerstuk) over de beelden en gelijkenissen, waarover vooral vier Vragen handelen; waarvan de drie eerste dienen tot verklaring van het eerste deel, en de vierde vraag handelt tot verklaring van het tweede. (Eer wij de verklaring van Ursinus weergeven, moeten we hier vooraf een kort historisch overzicht invoegen over de beelden).
Over de beelden.
1. Of alle beelden en vormen verboden zijn; en zo niet, welke dan verboden zijn, en in hoever de beelden geoorloofd en niet geoorloofd zijn.
2. Of men beelden in de kerken der christenen behoort te dulden.
3. Hoe en door wie de beelden uit de kerken behoren weggenomen te worden.
4. Of de aanbidding bij de beelden op enigerlei wijze ook kan verdedigd worden.

1. Of alle beelden en vormen verboden zijn; en zo niet, welke dan wel verboden zijn, en in hoeverre de beelden geoorloofd en niet geoorloofd zijn.
Allereerst zullen wij de jonge studenten in het kort onderrichten inzake de namen, waarmee de beelden in het Hebreeuws; het Grieks en het Latijn genoemd worden. De Hebreeën gebruiken deze woorden Tselem en Themunah, d.w.z. een gelijkenis; Pesel, d.w.z. een gesneden beeld; Gnetsebh, d.w.z. een afgod of beeld, afkomstig van het woord Gnatsabh, dat „verstoren", weemoed aandoen betekent, omdat de beelden 's mensen hart verstoren en een eeuwige weemoed baren. De Grieken noemen een beeld Eikon; en Eidolon noemen ze allerlei gedaanten die de mensen zich maken om God af te beelden of te eren, hetzij het een gesneden of alleen maar een bloot geschilderd beeld is.
In het Latijn noemt men een geschilderd beeld Imago, en Statua betekent bij hen een gesneden of gegoten beeld. Simulacrum betekent hetzelfde. Idolum is een Latijns woord, dat uit het Grieks ontstaan is, en hetzelfde betekent. De Paapse bedriegmeesters hebben echter een onderscheid verzonnen tussen Simulacrum en Idolum, om de beeldendienst te verdedigen. Want zij beweren, dat Simulacrum een beeld betekent van een bepaalde zaak, die er werkelijk en inderdaad is, en dat Idolum een beeld betekent van een bepaalde zaak, die verzonnen is; en dat dus wel de dienst der idolen verboden is, maar niet de dienst van de simulacra. Maar het is duidelijk, dat zo'n verschil dwaas en ongerijmd is. Want dat getuigen de woorden, waarvan ze beide afkomstig zijn, volgens welke ze evenmin verschillen als panis en artos, welke beide woorden „brood" betekenen. Want het eerste is een Latijns, en het tweede een Grieks woord, en ze betekenen hetzelfde. Want zoals Idolum afkomstig is van een Grieks woord, dat „een gelijke gedaante hebben of geven" betekent, zo komt Simulacrum van een Latijns woord

simulare, zoals Lactantius getuigt, dat hetzelfde betekent.
2. De overzetters van de Schrift gebruiken deze woorden door elkaar. Want de Septuagint heeft doorgaans het Hebreeuwse woord Gnetsebh vertaald met Eidolon, en de oude Latijnse vertaling met Simulacrum. Zo ook, als Johannes (1 Joh. 5 : 2 zegt: „Kinderkens, wacht uzelven van de afgoden", of beelden, dan bezigt hij het Griekse woord Eidolon, en de Latijnse vertaler gebruikt hier het woord Simulacrum. 3. Deze woorden worden bij alle Griekse en Latijnse schrijvers door elkaar gebruikt. Cicero I. de finib. noemt de *Atomos (*= atomen), d.w.z. die kleine ondeelbare dingen, die als stof in de zonneschijn gezien worden, imagines en idola. Euripides, in Hecuba, noemt de geest of het spook van Polydorus een Eidolon; en zo ook de geest van Achilles. Dus is Idolum een beeld, niet alleen van iets dat verzonnen is, maar ook van iets dat waar bestaat. Daarentegen wordt het woord Simulacrum gebruikt vaar een beeld van iets dat verzonnen is. Plin. 43, cap. 4. noemt het beeld van de verzonnen godin Ceres Simulacrum. En zo noemt ook Vitruvius het beeld van Diana een Simulacrum. Dus is dit een verzonnen onderscheid tussen de woorden Idolum en Simulacrum. En dit zij voldoende over de namen.

Op de Vraag worde geantwoord: *dat God hier niet helemaal verbiedt, alle beelden of gelijkenissen te maken of te hebben.* Want dan zouden de kunsten verboden worden van schilderen, beeldhouwen, gieten, weven en dergelijke, die de Schrift rekent onder de uitnemende gaven van God, en die het menselijk leven nuttig zijn. Want dan zou het eigen werk van deze kunsten verboden worden (Ex. 31 : 1-6, en 35 : 30-3. En Salomo heeft aan zijn koninklijke stoel leeuwen, en in de tempel palmen en cherubijnen laten snijden. De reden daarvan is duidelijk, want het geschrift en de schilderijen dienen om de herinnering aan bepaalde geschiedenissen te bewaren, tot versiering en eerbaar levensvermaak. Daarom verbiedt de Wet niet helemaal het gebruik, maar wel het *misbruik der beelden,* wanneer men beelden maakt of heeft om God af te beelden, of om Hem daardoor te dienen. Daarom worden niet alle beelden helemaal verboden, maar alleen sommige, en dat zijn dan de volgende:
I. Alle gelijkenissen of *beelden van God,* d.w.z. die gemaakt worden om God af te beelden, die worden totaal verboden. Dat laat zich bewijzen:
1. Uit het doel waarom dat gebod is ingesteld, n.l. opdat de godsdienst onvervalst onderhouden zou worden.
2. Uit de natuur van God, want omdat Gods Wezen geestelijk, onzichtbaar en oneindig is, kan Hij niet afgebeeld worden door een lichamelijke zichtbare en eindige gedaante of beeld, zonder vermindering van Zijn Majesteit (2 Tim. 1 : 16 en 6 : 16, Ex. 33 : 18-23, Jer. 10 :, zoals geschreven staat, Jes. 40 : 18 en 22: „Bij wien dan zult gij God vergelijken, of wat gelijkenis zult gij op Hem toepassen? Hij is het, Die daar zit boven den kloot der aarde, en hare inwoners zijn als sprinkhanen", enz., Rom. 1 : 23: „En hebben de heerlijkheid des onverderfelijken Gods veranderd in de gelijkenis eens beelds van een verderfelijk mens, en van gevogelte en van viervoetige en kruipende gedierten."
3. God heeft het nadrukkelijk verboden, Deut. 4 : 15v.: „Wacht u dan wel voor uwe zielen, want gij hebt gene gelijkenis gezien ten dage als de HEERE op Horeb uit het midden des vuurs tot u sprak: opdat gij u niet verderft en maakt u iets gesnedens, de gelijkenis van enig beeld, de gedaante van man of vrouw."
4. Uit de oorzaak van dit verbod, namelijk omdat de beelden niet alleen nergens nut toe zijn, maar ook de mensen ernstig schade doen. Want zij verderven de mensen en zijn hun een oorzaak van afgoderij en straffen.
5. (Bastingius. Omdat Gods heilige Majesteit de hoogst mogelijke oneer en smaadheid

wordt aangedaan, wanneer men Hem, Die geen lichamelijke gestalte heeft, bij een verderfelijk en sterfelijk lichaam; Hem Die onzichtbaar is bij een zichtbaar beeld; Hem Die een Geest is bij iets dat noch leven noch beweging heeft; Hem Die onmetelijk en onbegrijpelijk is, bij een stukje hout, steen, goud of andere materialen vergelijken wil. Daarom is het een gruwel en vermetele uitzinnige stoutmoedigheid, wanneer heden ten dage in het pausdom God de Vader als een oude grijsaard, op een zetel met een pauselijke kap en drievoudige kroon op geschilderd wordt, precies alsof God een kind des verderfs gelijk ware.)
Kortom, God mag door geen enkel beeld uitgedrukt worden: 1. Omdat Hij het verboden heeft. 2. Omdat Hij niet afgebeeld kan worden, en 3. Omdat het nergens nuttig voor is.
Het is gedenkwaardig, wat Plutarchus meedeelt over Numa, de heidense en oude Romeinse koning, in de beschrijving van zijn leven, in deze woorden: „Numa heeft de Romeinen verboden, om enig beeld der goden te gebruiken, dat een gedaante van een mens of van een levend dier had. En in die oude tijden is bij hen geen geschilderd of gesneden beeld gevonden. Maar in de eerste 170 jaar hebben zij, hoewel zij kerken gebouwd en heilige huizen gesticht hadden, toch totaal geen beeld gemaakt, n.l. daarom niet, omdat het een onbehoorlijke zaak was, om hetgeen beter is bij iets ergers te vergelijken." Augustinus heeft ook hetzelfde waargenomen bij Varro, een van de meest geleerde schrijvers onder de Romeinen, die ook zegt: „Zij die het eerst de beelden der goden aan het volk voorgesteld hebben, die hebben de vrees weggenomen en de dwalingen vermenigvuldigd." Damascenus schrijft, lib. 4. cap. 8, dat het „enerzijds een zotte zaak is, en anderzijds goddeloos, om te proberen *God af te beelden",* hoewel hij de andere beelden op tal van manieren verdedigt. Het 7e Concilie, onder Constantijn en diens zoon gehouden, heeft besloten: „Dat Christus niet zou geschilderd of gebeeldhouwd worden, ook niet naar Zijn menselijke natuur, omdat door de kunst niets anders zou kunnen uitgedrukt worden dan Zijn mensheid, en omdat zij die zulke dingen doen, de dwaling van Nestorius schijnen over te nemen." Zo heeft ook het Concilium Eliberinum tegen de beelden in het jaar 305 besloten: „Het is goedgevonden, dat men in de kerken geen schilderijen zal hebben, opdat Hetgeen gediend wordt niet aan de wand geschilderd worde."

II. Ten tweede zijn alle gelijkenissen en beelden van schepselen ongeoorloofd, die in de kerken, op straat of elders opgesteld worden om God te dienen, of ook tot een gevaarlijke versiering, zoals geschreven staat in het gebod: „Gij zult u voor die niet buigen noch hen dienen", en in 1 Joh. 5 : 21: „Kinderkens, bewaart uzelven van de afgoden", d.w.z. - zoals onze Kanttekenaars verklaren - voor de valse goden, of beelden die voor afgoderij misbruikt worden; dat gij die geen enkele eer of dienst betoont, omdat zoiets met de Christelijke religie en de ware godsdienst in geen geval bestaan kan.
En de beelden der schepselen kunnen ook geoorloofd zijn, voor zover die gebruikt worden buiten de kerken, zonder gevaar van afgoderij, superstitie of bijgeloof en ergernissen, tot een burgerlijk gebruik, d.w.z. tot een herinnering aan vrienden of geschiedenissen, om ons aan een bepaalde zaak te herinneren, of tot een eerbare versiering. Van die aard waren de leeuwen aan Salomo's troon, en het beeld van de keizer op de penning (Matth. 22 : 19-2.

2. *Of men de beelden in de kerken der Christenen behoort te dulden, of dat men ze behoort te verwijderen.*

De gelijkenissen en beelden van God en der heiligen mogen in de kerken der Christenen

niet geduld, maar moeten uit het oog der mensen verwijderd worden, om de volgende redenen:
1. Omdat ze in strijd met Gods gebod gemaakt en in de kerken geplaatst zijn. Want omdat God niet wil hebben, dat men beelden maken zal, waardoor Hij afgebeeld of bij welke Hij gediend wordt, zo wil Hij ook niet dat ze door anderen gemaakt, zullen gehouden worden.
2. Omdat ze oorzaken en middelen waren tot een verschrikkelijke afgoderij.
3. Omdat God nadrukkelijk bevolen heeft, dat alle beelden, afgoden en alle vervalsingen van Zijn waarachtige dienst en van de ware leer zullen verwijderd en vernield worden, opdat Hij Zijn gramschap tegen de afgoderij te kennen zou geven, Ex. 23 : 24 en 34 : 13; Num. 33 : 52, Deut. 7 : 5 en 17 : 2v., 1 Kor. 10 : 7; 1 Joh. 5 : 21.
4. Opdat wij een oprechte belijdenis van de ware dienst Gods zouden afleggen en onze haat tegen de afgoderij zouden tonen; welke belijdenis niet alleen in woorden, maar ook in werken en uiterlijke tekenen bestaat, Deut. 7 : 6: „Want gij zijt een heilig volk den HEERE", 1 Kor. 10 : 14: „Vliedt van den afgodendienst", namelijk met het hart, de belijdenis en de uiterlijke tekenen.
5. Omdat de Godzalige koningen in de Schrift geprezen worden, die de beelden vernield hebben. *Asa, 1* Kon. 15 : 13, *Jehu,* 2 Kon. 10 : 30, *Hiskia,* 2 Kon. 18 : 4, *Josia,* 2 Kon. 23 : 4.
(Lansbergen. Vooral dient men te letten op hetgeen koning Hiskia gedaan heeft, die de koperen slang (2 Kon. 18), die op Gods bevel door Mozes gemaakt was, gebroken en vernietigd heeft, toen hij merkte dat ze op bijgelovige wijze geëerd werd. Als er ooit één beeld verdedigd had kunnen worden, moet men toegeven dat juist dit beeld verdedigd had moeten worden. Want het was gemaakt op Gods bevel en was een voorbeeld van Christus geweest. En toch wordt Hiskia geprezen om het feit, dat hij door een heilige ijver het verbroken heeft, toen men het begon te vereren en te dienen.
Zodanig is ook geweest hetgeen de kerkvader *Epiphanius* deed (Epist. ad Iohan. Hierosol. Episc. Anno 37, die toen hij overweg reisde en in een vlek, genaamd Anablata, in de kerk een kleed had zien hangen waarop een afbeelding van Christus of van een heilige geschilderd stond, dat heeft verscheurd, omdat het in strijd met het bevel der Schrift in de kerk ingevoerd was; en hij heeft degenen die daar de plaats waarnamen, aangeraden om daarmee een arme te bewinden en te begraven. Ook heeft hij van *Johannes,* de bisschop van Jeruzalem, begeerd dat hij de kerkedienaren van die plaats voortaan gebieden zou, dat zij zulke kleden - wijl in strijd met de grondslag van de religie! - niet meer in de kerken zouden ophangen.)
6. Om de ergernissen en het gevaar van superstitie en bijgeloof te vermijden, namelijk opdat als men de oude beelden houdt of nieuwe in hun plaats stelt, of erbij voegt, de gemeente en het gewone volk niet hetzelfde gevaar lopen, als wij zien dat vroeger onze voorouders gelopen hebben, en opdat de vijanden der Kerk door dit schouwspel, dat een grote gedaante van afgoderij heeft, van de Kerk niet meer en meer vervreemd worden, en de Goddelijke waarheid geen smaad aandoen, Richt. 2 : 3: „Ik zal ze voor uw aangezicht niet uitdrijven, maar zij zullen u aan de zijden zijn, en hunne goden zullen u tot een strik zijn." Werkelijk, de Joden, Turken en heidenen worden - omdat zij in de kerken der naamchristenen de beelden en schilderijen zien - zeer geërgerd en hebben daarom een afschrik van de christelijke religie.
7. Omdat wij merken dat de beelden nooit een goede uitwerking hebben op degenen die ze bezeten hebben. Want ze hebben steeds Gods volk verleid, zoals wij overal in de heilige geschiedenis, en vooral in de boeken Richteren, Koningen en de Profeten kunnen opmerken. Zozeer is onze natuur tot afgoderij geneigd. Daarna zijn er

verschrikkelijke straffen gevolgd, zoals God allerwegen door Mozes bedreigt, Lev. 26 : 30: „Ik zal uw hoogten verderven en uwe zonnebeelden uitroeien, en zal uw dode lichamen op de dode lichamen uwer drekgoden werpen; en Mijne ziel zal van u walgen."

Bezwaren waarmee de beelden in de kerken der Christenen meestal verdedigd worden.

Bezwaar 1. De geboden inzake de ceremoniën behoren alleen de Joden toe. Maar het gebod om de beelden weg te doen, is een gebod dat de ceremoniën betreft. Dus behoort het niet aan de christenen, maar aan de Joden.

Antwoord. Het is niet waar, dat het gebod om beelden te verwijderen, een gebod is inzake de ceremoniën. Want het is geen ceremonie om de instrumenten, oorzaken en tekenen der afgoderij weg te doen, en ook zijn de redenen waarom dit gebod eertijds gegeven werd, nu niet veranderd, namelijk, opdat Gods eer tegen de afgodendienaars en de vijanden der Kerk beschermd, en God niet verzocht worde, als men de zwakke en eenvoudige mensen oorzaken en verlokkingen tot superstitie en afgoderij voorstelt, waartoe de mensen maar al te zeer geneigd zijn. Daarom is het gebod om geen beelden te maken en te hebben, maar ze te verwijderen, geen gebod inzake de ceremoniën, maar inzake de deugden, of tot de wet der zeden behorende, en daarom altoos durend.

Bezwaar 2. Salomo heeft in zijn tempel op Gods bevel beelden van cherubs, leeuwen, ossen en palmen laten zetten. Dus mogen dan ook in onze kerken de beelden wel geduld worden.

Antwoord. De voorbeelden zijn zeer ongelijk.

1. Want de beelden van *Salomo* waren door een speciaal gebod van God bevolen. Doch deze beelden hebben niet een speciaal bevel, maar worden door het algemene gebod verboden: „Gij zult u geen gesneden beeld maken", enz.
2. Salomo's beelden waren van dien aard, dat ze *niet zo gemakkelijk* tot superstitie gebruikt konden worden. Maar de beelden van God of van de heiligen kunnen niet alleen gemakkelijk tot superstitie gebruikt worden, maar zijn (God betere het!) in het pausdom oorzaak geweest van een al te lelijke afgoderij, in strijd met het gebod: „Gij zult u geen gesneden beeld maken; gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen", enz.
3. De beelden van Salomo zijn *voorbeelden* geweest der geestelijke dingen in de voorbeeldende tempel, maar omdat alle voorbeelden onder het Nieuwe Testament weggenomen zijn, kunnen onze beelden door het voorbeeld ervan niet verdedigd worden, maar men moet het algemene gebod gehoorzamen, dat verbiedt, dat alle beelden die de leden der Kerk en haar vijanden een ergernis kunnen zijn, gemaakt of geplaatst worden op zulke plaatsen waar ze gevaarlijk zijn en ergernis wekken.

Bezwaar 3. Als de Schrift aan God menselijke ledematen toeschrijft, dan betekent dat Zijn natuur en eigenschappen. Daarom is het ook wel geoorloofd om God door de beelden en gelijkenissen af te beelden.

Antwoord. Er is een groot verschil tussen die figuurlijke uitdrukkingen en de beelden.

1. Bij de figuurlijke uitdrukkingen is in de Schrift een verklaring gevoegd, die de dwalingen voorkomt, en bij de beelden niet.
2. Bij zulk een spreken wordt de godsdienst niet gebonden, maar bij de beelden wordt heel gemakkelijk door de mensen een dienst en aanroeping van God toegevoegd.
3. Zulke uitdrukkingen zijn door gelijkenis aan de mensen ontleend, en deze heeft God Zelf gebruikt, om onze zwakheden des verstands te hulp te komen. Ja, Hij heeft ons ook toegelaten, dat wij, als wij over Hem spreken, ze ook mogen gebruiken. Maar door beelden heeft Hij Zichzelf nooit afgebeeld, en ook heeft Hij niet gewild, maar streng

verboden, dat wij die zullen gebruiken om Hem af te beelden.

Bezwaar 4. God heeft Zichzelf eertijds in een menselijke gedaante vertoond; vooral in Dan. 7 : 9, in de gedaante van een oude Man, enz. Daarom is het ook ons geoorloofd om Rem in die gedaante te schilderen of te snijden.

Antwoord.

1. God heeft Zichzelf onder die gedaante aan de Profeten en voorvaderen vertoond, niet omdat Hij zo was, of dat Hij zo geschilderd of gebeeldhouwd wilde zijn, maar omdat hun ambt en roeping zulke gemeenzame openbaring vereiste.
2. Deze voorbeelden zijn erg ongelijk. Want:
   a. God vertoonde die gedaante Zelf in Zijn vrijheid, volgens welke Hij Zichzelf openbaren mag op zo'n manier en door zulke tekenen als het Hem behaagt. Maar de afgodische beelden hebben de bijgelovige mensen naar hun goeddunken uitgevonden en in de kerken gebracht, in strijd met het nadrukkelijke en algemene gebod: „Gij zult u geen gesneden beeld noch enige gelijkenis maken van hetgeen", enz.
   b. Die gedaanten hadden de belofte, dat God daar aanwezig was, en daarbij verhoren wilde; hetgeen van de beelden, die daarna gemaakt zijn, niet gezegd of geloofd kan worden, zonder een openbare afgoderij.
   c. Die gedaanten bleven zolang als God er gebruik van wilde maken voor Zijn openbaring. En daarom konden ze niet tot afgoderij gebruikt worden. Maar de beelden worden in de kerken gehouden om de Goddelijke openbaringen uit te beelden, en daardoor zijn ze geweest, en zijn ze nog voor velen een oorzaak van verschrikkelijke afgoderij.

Bezwaar 5. De beelden worden in de Gereformeerde kerken niet aangebeden. Daarom mogen ze daar wel geduld worden.

Antwoord.

1. God verbiedt in dit gebod niet alleen de beelden te aanbidden, maar ze ook te maken, of die door anderen gemaakt zijn, te hebben en te houden: „Gij zult u geen gesneden beeld maken", enz.
2. De beelden in de kerken zijn de eenvoudigen steeds een oorzaak tot superstitie en afgoderij geweest; zoals de ervaring van vroeger en later tijden getuigt.
3. Zij geven ook de vijanden, de Joden, Turken en heidenen ergernis en stof om het Evangelie te lasteren.

Bezwaar 6. De beelden zijn een versiering voor de kerken. Daarom behoren ze geduld te worden.

Antwoord.

1. De ware versiering der kerken is de zuivere leer en verkondiging van het Evangelie, het wettig gebruik der sacramenten, en de ware aanroeping en dienst van God overeenkomstig Zijn Woord.
2. De tempels of kerken zijn gebouwd, opdat de levende beelden van God daarin zouden bijeenkomen, en niet om stallen te zijn voor afgoden en beelden.
3. De versiering der kerken mag niet in strijd zijn met Gods Woord.
4. Ook mag ze niet gevaarlijk zijn voor de leden der Kerk, of ergerniswekkend voor de vijanden.

Aanhoudend bezwaar 1. Vanwege iets toevalligs of wegens het misbruik behoeft de zaak zelf, of het gebruik ervan niet verwijderd te worden. De beelden zijn alleen om iets toevalligs gevaarlijk en ergerniswekkend. Daarom behoren ze niet uit de kerken weggenomen te worden.

Antwoord. Weliswaar behoeft om iets toevalligs een zaak niet verwijderd te worden, als de zaak van zichzelf goed, het gebruik ervan geoorloofd, het toevallige door God niet verboden en niet steeds onafscheidelijk met de zaak zelf verbonden is.

Want anders is het onwaar, wanneer de zaak zelf en het gebruik ervan ongeoorloofd is en vermeden dient te worden. Welnu, de beelden van God en van de heiligen, die in de kerk geplaatst zijn om God te dienen, zijn niet goed, noch het gebruik ervan geoorloofd, maar door Gods nadrukkelijk gebod verboden. En het toevallige, namelijk de superstitie of afgoderij, is steeds onder de zwakken en eenvoudigen bij deze vergezelschapt, wat dan ook de anderen die sterker zijn, van hun wetenschap willen voorgeven, en wordt desgelijks ook door Gods gebod verboden.

Aanhoudend bezwaar 2. Het is voldoende, wanneer men de beelden met de leer uit de harten der mensen verwijdert. Daarom is het niet nodig om ze uit de kerken te werpen.

Antwoord. 1. Het is niet genoeg. Want God verbiedt dat ze niet alleen niet in de harten, maar ook niet in het gezicht der mensen zullen zijn, omdat Hij wil dat wij niet alleen geen afgodendienaars zijn, maar ook niet zullen schijnen het te zijn. „Onthoudt u van allen schijn des kwaads", 1 Thess. 5 : 22.

2. De verkeerdheid van 's mensen hart en de geneigdheid tot bijgeloof is zo groot, dat de beelden, vooral als ze fraai gemaakt zijn, versierd en opgepronkt worden, vanzelf in de harten der eenvoudige mensen een plaats innemen en hen tot enige dienst bewegen, wat er ook door anderen daartegen geleerd wordt.

3. Door deze woorden om te keren, zeggen wij: Zullen ze door de leer uit de harten genomen worden, dan behoren ze ook uit de kerken verwijderd te worden. Want de leer die ons van God geopenbaard is, gebiedt, dat wij ze niet alleen niet zullen aanbidden en dienen, maar ook in het geheel niet maken of bezitten.

Vraag 98. Maar zou men de beelden in de kerken niet als boeken der leken mogen dulden?

Antwoord. Neen, want wij moeten niet wijzer zijn dan God, Die Zijn christenen niet door stomme beelden [a]), maar door de levende verkondiging van Zijn Woord wil onderwezen hebben b).

a) Jer. 10 : 8v., Hab. 2 : 18-20, Zach. 10 : 2.
b) 2 Petrus 1 : 19, 2 Tim. 3 : 16v., Gal. 3 : 1, Rom. 10 : 7, Luk. 16 : 29.

Verklaring van Vraag 98.

De heidenen hebben ook onder andere tot verdediging van hun beelden aangevoerd, dat ze dienden tot onderwijs der onwetenden, zoals blijkt uit Arnob. contra Gent: 1. 6, en Athanas. orat. contra Idola; en zo is dit mede de voornaamste reden en tegenwerping der Roomsen, ontleend aan een Brief van *Gregorius de Grote* (Epist. 9. lib. 9. en Epist. 109, lib., geschreven aan *Serenus,* bisschop van Marseille, die de beelden uit de kerken geworpen had; wiens ijver tegen de aanbidding der beelden door Gregorius wel geprezen wordt, maar zijns inziens had hij die niet behoren af te breken. Want, zegt hij, „daarom gebruikt men de schilderijen in de kerk, opdat zij die niet lezen kunnen, althans met te zien naar de wanden, zouden lezen hetgeen zij niet in de boeken kunnen lezen. Daarom behoorde uw broederschap èn de beelden bewaard te hebben, èn het volk af te houden van het aanbidden ervan, opdat zowel zij die niet lezen kunnen, iets zouden bezitten waaruit zij de historie konden leren kennen, alsook het volk in geen geval zou zondigen met aanbidding van de schilderijen." En daar Serenus bij zijn opvatting bleef, schreef Gregorius hem achttien maanden later weer op dezelfde manier. Doch de uitkomst heeft bewezen, dat het oordeel van

Serenus gezonder en veiliger geweest is dan dat van Gregorius. Nu kan de redenering van Gregorius op de volgende manier voorgesteld werden.

Bezwaar. Het is nuttig dat men de boeken der leken in de kerk houdt. Maar nu zijn de beelden en schilderijen boeken der leken of van het gewone volk. Daarom is het ook nuttig, dat de beelden in de kerk blijven.
Antwoord. De oprechte en ware boeken der leken, die waarachtige dingen van God en Zijn wil leren, en niet met het Woord Gods in strijd zijn, behoort men vast te houden; maar niet de verzonnen boeken en die in de harten der leken valse opvattingen of meningen van God en Zijn wil, en allerlei bijgelovigheden inplanten; en die daarom ook door God verboden zijn. Echt, de christenen mogen zulke boeken niet hebben of lezen, maar moeten ze vermijden en verbranden, al is het ook, dat ze zeer fraai verguld of verzilverd zijn, zoals die van Efeze hun *toverboeken* verbrand hebben, waarvan de waarde vijftigduizend zilveren penningen bleek te bedragen, Hand. 19 : 19. En de schilderijen en boeken worden wel door bijgelovige mensen voor hoeken gehouden en geprezen, maar het zijn geen boeken, of het zijn echt leugenachtige en bedrieglijke boeken, welke enerzijds valse dingen over God leren, als zij Hem anders afbeelden dan Hij werkelijk is; en anderzijds in de harten der mensen bijgelovigheden en afgoderij ingieten, zoals de ervaring bewijst, en ze daarom overal door de Profeten verboden worden, Jer. 10 : 8: „In één ding zijn zij toch onvernuftig en zot; een hout is een onderwijs der ijdelheden." Hab. 2 : 18v.: „Wat zal het gesneden beeld baten, dat zijn formeerder het gesneden heeft? of het gegoten beeld, hetwelk een leugenleraar is, dat de formeerder op zijn formeersel vertrouwt, als hij stomme afgoden gemaakt heeft? Wee dien, die tot het hout zegt: Word wakker! en: ontwaak! tot den zwijgenden steen. Zou het leren? Ziet, het is met goud en zilver overtrokken, en er is gans geen geest in het midden van hetzelve"; Zach. 10 : 2: „Want de terafim spreken ijdelheid." Waaruit men als volgt zal kunnen besluiten. Over God behoort men geen ijdele dingen te spreken, noch te liegen met woorden of met gebaren. De beelden leren ons over God ijdele dingen te spreken en van God te liegen. Dus mag men geen beelden maken of hebben. 2. Al was het ook, dat de beelden de leken konden onderrichten, dan volgt daaruit toch nog niet, dat ze daarom in de kerken der christenen als nuttige boeken behoren geplaatst te worden. Want zoals in het Antwoord gezegd wordt „moeten wij niet wijzer zijn dan God, Die Zijne christenen niet door stomme beelden, maar door de levende verkondiging van Zijn Woord wil onderwezen hebben." Want het geloof is niet uit het aanschouwen der beelden, maar „uit het gehoor van Gods Woord", Rom. 10 : 17.
(Bastingius. En daartoe heeft God Zijn levende Woord gegeven en Zijn profeten gezonden, om dat te onderwijzen en het volk in te prenten, en hun stem als een bazuin te verheffen (Jes. 58 :; en die hun plicht niet doen, heten „blinde wachters, en stomme honden die niet bassen kunnen" (Jes. 56 : 10). Christus beveelt de *Schriften te onderzoeken* (Joh. 5 : 3, en niet van de beelden (iets) te leren. Hij zendt Zijn apostelen uit met de levende stem van het Evangelie, zeggende: „Predikt het Evangelie aan alle creaturen." Wij kunnen dus uit het lezen, horen en overdenken van Gods Woord, en uit het gebruik van de sacramenten meer leren, dan uit duizend houten of stenen kruisen (2 Tim. 3 : 16, 2 Petrus 1 : 1. Zo verklaart Paulus, dat Jezus Christus den Galaten door de prediking van het heilige Evangelie (niet door beelden) „voor de ogen geschilderd is geweest", en als „onder hen gekruisigd" is (Gal. 3 :. Dus wanneer de leraars der kerken stom en lui geworden, aan de stomme en bedrieglijke beelden hun ambt hebben overgelaten, opdat de ongeleerden daarvan leren zouden, dan heeft de duisternis in de wereld de overhand gekregen, de mensen hebben als de blinden naar de wand getast, en de herders zijn geworden blinde leidslieden der

blinden, Matth. 15 : 14. Het is derhalve zeer onbeschaamd, ja godslasterlijk door Bell. lib. de mag. c. 10 gesproken, dat een schilderij soms beter onderricht schenkt dan de Schrift, enz.

3. Hoe, en door wie de beelden behoren verwijderd te worden.

Over het wegdoen en vernietigen van de beelden dienen twee dingen opgemerkt te worden.

1. Dat de leer van de ware godsdienst aan de verwijdering dient vooraf te gaan. Zo lezen wij, dat Josia gehandeld heeft, 2 Kon. 23, die tevoren de wet Gods voor het ganse volk heeft laten (voor)lezen, en daarna begonnen is met de uitvoering ervan. Want een verandering in uiterlijke dingen, zonder leer en begrip van de oorzaken waarom die verandering dient plaats te hebben, maakt óf huichelaars, óf vervreemdt en schrikt de harten af van degenen, die de verandering ten uitvoer brengen.

2. De beelden, voetschabellen en stoelen der beelden, de altaren en andere instrumenten en tekenen der afgoderij dienen verwijderd te worden, niet door particulieren, maar op algemeen bevel van de Overheden, of van het volk, als daarbij de algemene regeermacht berust, en op de plaats waar de Kerk haar rechten heeft. Want dat heeft God aan de Israëlieten bevolen, Deut. 7 : 1-5. En wij lezen dat hetzelfde door de Israëlieten en Godzalige koningen gedaan is. Daarentegen heeft Paulus (Hand. 17 : 16 en 23; en id. 19 : 24-2, omdat hij een particulier persoon was, toen hij de beelden van de Atheners, Efeziërs en andere (steden) zag en afkeurde, ze niet zelf stukgesmeten, noch de christenen vermaand om ze van de voetstukken te smijten, maar om ze te ontvluchten, en heeft er de volgende regel aan verbonden, 1 Kor. 5 : 12: „Wat heb ik ook die buiten zijn te oordelen? Oordeelt gijn lieden niet, die binnen zijn?"

4. Of *de aanbidding bij de beelden op enige manier verdedigd kan worden?*

Op deze Vraag wordt in het tweede deel van het gebod een antwoord gegeven, welk gebod totaal verbiedt om beelden en gelijkenissen ook maar enige Goddelijke dienst of eer te bewijzen, niet alleen die aan de creaturen bewezen wordt, maar ook die zij door middel van de beelden aan de waarachtige God willen bewijzen: „Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen."

Bezwaren van de beeldendienaars, ten gunste van de beeldendienst.

Bezwaar 1. Wij eren, zeggen zij, niet de beelden zelf, maar God, van Wie deze beelden de tekenen zijn, zoals de volgende versregels (ontleend aan het 2e Niceense Concilie, naar men denkt) leren:

't Is God dat dit beeld leert, maar 't is God Zelve niet;
Ziet dit, maar met het hart dient, dat gij daarin ziet.

Alsook (die regels van Thomas Aquinas)

Eert altijd Christus' beeld, als gij voorbij passeert;
Maar bidt niet aan dat beeld, dan Hem, Dien 't beeld u leert.

Dus is het geen afgoderij om voor de beelden te aanbidden.

Antwoord.

1. Het is niet waar, dat de beelden tekenen van God zijn. Want God kan er niet werkelijk door aangeduid worden, omdat Hij oneindig is. En al zou Hij daardoor kunnen aangeduid worden, dan behoort dat toch nog niet te gebeuren, enerzijds niet, omdat Hij het verboden heeft; en anderzijds niet, omdat het niet in de macht van enig schepsel ligt, maar alleen in Gods welbehagen, om tekenen te stellen, waardoor God zou aangeduid worden.

2. Het is afgoderij, niet alleen de beelden te aanbidden, maar ook de aanbidding van God, - welke in strijd met, of buiten Zijn Woord om! - voor, of bij de beelden, of andere schepselen, gedaan wordt; hetgeen de kalveren van Aäron en Jerobeam voldoende bevestigen. Want ook al zeiden zij (Ex. 32, de verzen 8 en 4v.): „Dit zijn uwe goden, Israël, die u uit Egypteland opgevoerd hebben!" en: „Morgen zal den HEERE een feest zijn!" En evenzo (1 Kon. 12 : 2, al zei Jerobeam van zijn twee gouden kalveren: „Zie uwe goden, o Israël, die u uit Egypteland opgebracht hebben", toch heeft God deze diensten als een vreselijke_ afgoderij vervloekt en zwaar bestraft. Daarom wordt niet God, maar de duivel door de beelden gediend; ook al wil men met de Naam van God de afgoderij goedpraten, zoals Paulus van de heidenen in 1 Kor. 10 : 20 zegt: „Hetgeen zij offeren (namelijk aan de afgoden), dat offeren zij den duivelen, en niet Gode", hoewel zij ook mede hun diensten met de naam van godsdienst willen bekleden.
3. De heidenen hebben mede door hun beelden hun goden willen dienen, hoewel zij goed wisten, dat die beelden zelf hun goden niet waren, Origen. contra Celsum, lib. 7. Lactant. Insta. lib. 2. c. 2. Chrysost. Hom. 18. in Ephes. Welnu, de Heere God wil niet, dat wij Hem dienen, zoals de heidenen het deden, Deut. 12 : 2-4.

Bezwaar 2. De eer die aan het teken bewezen wordt, wordt aan de betekende zaak bewezen. En de beelden zijn tekenen van God. Dus wordt de eer, die aan de beelden bewezen wordt, aan God Zelf bewezen.
Antwoord. Men kan hierop antwoorden, dat het óf onwaar is, dat de beelden tekenen van God zijn, óf dat de eer van het teken dàn behoort tot de betekende zaak, wanneer het teken werkelijk een teken is, d.w.z. als het ingesteld is door Degene, Die bevoegd is om het in te stellen, en als aan het teken die eer bewezen wordt, die de wettige Insteller van het teken bevolen heeft, dat men het bewijzen zal. Want de eer moet bewezen worden, niet zoals hij wil, die de eer bewijst, maar zoals het Hem behaagt, aan Wie de eer bewezen wordt. Dus, omdat God zowel verboden heeft, dat men Hem beelden maken zal, alsook dat men Hem bij de beelden, die of naar Hem of naar enig schepsel gemaakt zijn, eren zal, dan wordt Hem geen eer, maar smaadheid aangedaan, wanneer men Hem tegen Zijn wil door de beelden wil eren.

Aanhoudend bezwaar. De smaadheid die een teken van God aangedaan wordt, dat ook zonder Gods bevel gemaakt is, wordt God Zelf aangedaan. Daarom wordt ook de eer, die men aan zo'n teken van God bewijst, aan God Zelf bewezen.

Antwoord. Dat volgt daar niet uit. Want weliswaar worden twee tegengestelde dingen aan tegengestelde zaken toegeschreven, wanneer die dingen met elkaar strijden en van enerlei zaak gelden, maar niet als het geschiedt ten opzichte van enige andere zaak, zoals hier. Weliswaar wordt de smaadheid die een teken - hetzij dat wettig of onwettig gemaakt is - aangedaan wordt, God Zelf aangedaan. Want om God smaadheid aan te doen, is ook de geringste gedachte of voornemen om van Zijn gebod af te wijken, al voldoende. Maar wie het teken eert, die eert daarom God nog niet direct, tenzij dat het teken en de eer van het teken beide door God verordend zijn. Want om God te eren is het niet voldoende, dat men een mening of voornemen heeft om Hem te eren, maar is het ook nodig, dat wij Hem eren op de wijze, die Hij ons voorgeschreven heeft.

Bezwaar 3. Het is wel geoorloofd om de gedenktekenen van voortreffelijke mensen, die bij hun leven goede diensten verricht hebben, te eren. Veelmeer is het dus geoorloofd om de beelden van engelen en heiligen eer te bewijzen.
Antwoord.
1. Het is wel geoorloofd de gedenktekenen van voortreffelijke mensen eer te bewijzen, n.l. zulk een eer, die daarin bestaat, dat wij dankbaar en eerlijk aan hen gedenken; en dat wij de dingen die zij als hun gedenktekenen hebben nagelaten, tot dat doel gebruiken, waartoe zij gewild hebben dat ze zouden gebruikt worden; of, als wij

die, als de nood een verandering vereist, ook wegdoen en verbreken, zonder enige wil of bedoeling om hun smaadheid aan te doen. Maar wij mogen ze in geen geval enige Goddelijke eer bewijzen, zoals zij aan de beelden bewijzen, hetzij ze die met de naam van *douleia of latreia* noemen.
2. Die gedenktekenen moeten ook zodanig zijn, dat ze niet tot afgoderij gebruikt worden. Want in dat geval mag men ze geen eer bewijzen, maar moet men ze geheel en al vernielen naar het voorbeeld van Hiskia (1 Kon. 18 :, die de koperen slang verbroken heeft, toen deze voor afgoderij misbruikt werd, ook al werd ze tevoren bewaard als een gedenkteken aan de weldaad, die God hun in de woestijn bewezen had. Tot zover is er gesproken over de beelden en over de bedoeling van het gebod. De hoofdsom van alles is: Dat hier alle verzonnen godsdiensten verboden worden, en de onderhouding van de ware en onvervalste dienst van God geboden wordt.

De vermaning tot gehoorzaamheid, die bij het tweede gebod gevoegd is.

De vermaning die bij het 2e gebod gevoegd is, bevat vijf eigenschappen, die aan God toegeschreven worden, waardoor wij tot gehoorzaamheid opgewekt worden.
I. Hij noemt Zichzelf *de HEERE onze God*, d.w.z. onze Schepper en Zaligmaker, en de Schenker van alle goeds. Daarom is het een vervloekte ondankbaarheid, wanneer men aan deze onze Weldoener de verschuldigde dienst en gehoorzaamheid niet bewijst, of wanneer men van Zijn heilige dienst afwijkt tot de afgodendienst.

II. Een *sterke God*, namelijk zowel om de moedwillige te straffen, als om de gehoorzame goed te doen. Daarom moet Hij bovenal gevreesd en gediend worden. (Bastingius. Mensenmacht schiet vaak te kort, om de overtreders van hun geboden te straffen. Men kan ze ook wel eens ontwijken. Maar hij die met de geweldige God van doen heeft, wordt gewaar, dat het vreselijk is te vallen in de handen van de levende God, Hebr. 10 : 31, Die almachtig is en Wie niemand ontlopen kan.)

III. IJverig en jaloers, d.w.z. een machtige Beschermer en Wreker van Zijn eer, Die Zich schrikkelijk vertoornt over degenen die van Hem afvallen, of die Zijn dienst of eer schenden. Daarom heeft Hij Zijn dienaars zo vurig lief. Want de jaloersheid komt uit de liefde van hem die gekwetst wordt. (Bastingius. Hij wil noch kan ook metgezellen naast Zich dulden. Bovendien betuigt Hij, hoezeer Hij zulke geestelijke hoererij en overspel van Zijn volk, en hun trouweloze echtbreuk vervloekt; temeer omdat zij zich afscheiden van God, door Wie zij uit genade in Zijn verbond aangenomen en met Hem als met hun Echtgenoot getrouwd waren, en zij bovendien nog vreemde afgoden zochten en verkozen om daarmee te boeleren. Want het is een beeld dat ontleend is aan de ijver of jalousie van een echtgenoot vanwege zijn vrouw, die wettig met hem getrouwd is, en bij wie het hart van de man geen ontucht dulden kan. Maar is het dat hij anders bevindt, dan ontsteekt zijn hart in toorn en zoekt zich direct te wreken op zulk een ontrouw). En dus heeft Hij niet alleen de macht, maar ook de wil om te straffen en goed te doen.

IV. *Die de misdaad der vaderen bezoekt aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde lid dergenen die Mij haten.* Hij vermeerdert nog de zwaarte van Zijn toorn en straffen, wanneer Hij daarmee de kinderen, en kleinkinderen, ja achterkleinkinderen van Zijn vijanden bedreigt, namelijk als zij met zondigen de voetstappen van hun voorgeslacht drukken.
Bezwaar. Er staat geschreven in Ez: 18 : 20: „De ziel die zondigt, die zal sterven; de zoon zal niet dragen de ongerechtigheid des vaders, en de vader zal niet dragen de

ongerechtigheid des zoons."
Antwoord. Deze bedreiging wordt gesproken in het geval, dat zij in de zonden der voorouders volharden; en wie dat doen, worden rechtvaardig mét de voorouders gestraft. Daarom komt deze straf niet de kinderen toe, die zich bekeren. Want van hen staat er in hetzelfde hoofdstuk, Ez. 18 : 14: „Zie nu, heeft hij een zoon gewonnen, die al de zonden zijns vaders, die hij doet, aanziet en toeziet, dat hij dergelijke niet doet"; vers 18: „ziedaar, hij zal sterven in zijn ongerechtigheid."
Aanhoudend bezwaar 1. Maar dan zouden de nakomelingen om hun eigen zonden en niet om die van hun voorouders gestraft worden.
Antwoord. Dat volgt daaruit niet. Want iets kan door meer oorzaken dan door één veroorzaakt worden. Veel zonden kunnen de oorzaak zijn van één straf, zowel van verschillende, als van dezelfde mensen.
Aanhoudend bezwaar 2. Het gevoel van de straffen, die de nakomelingen dragen, kan de voorouders die gestorven zijn, niet raken.
Antwoord. Het is niet waar, dat het gevoel van de straffen de voorouders niet raakt. Want,
1e. zijn de nakomelingen een deel van de voorouders. Daarom gevoelen de voorouders in hen, als in een deel van henzelf, hetgeen de nakomelingen lijden. Ten
2e. is het de ouders een grote smart, wanneer zij merken of zien, dat hun kinderen in dit en in het toekomende leven gestraft worden.
Ten 3e. komen, behalve het gevoel van de droefheid en weemoed, ook de straffen der nakomelingen de voorouders toe, aangezien God verklaart, dat Hij ze de nakomelingen daarom toezendt, opdat Hij daardoor betuige, hoezeer Hij Zich over de zonden van hen en hun voorouders vertoornt.

V. *En doe barmhartigheid aan duizenden dergenen die Mij liefhebben en Mijne geboden onderhouden.* Door deze belofte eigent Hij ons Zijn barmhartigheid toe, opdat Hij door de grootheid van Zijn barmhartigheid en door de begeerte naar onze en onzer nakomelingen zaligheid, ons tot gehoorzaamheid zou lokken; en als Hij de straffen bedreigt tot in het vierde lid, dan strekt Hij Zijn barmhartigheid uit tot duizenden, om daarmee te kennen te geven, dat Hij meer genegen is tot barmhartigheid dan tot toorn, en om ons ook daarom des te meer te lokken om Hem lief te hebben, Spr. 20 : *7:* „De rechtvaardige wandelt steeds in zijne oprechtheid; welgelukzalig zijn zijne kinderen na hem."

Bezwaar 1. Vele kinderen der Godzaligen zijn ellendig verloren gegaan. Daarom is deze belofte niet algemeen, d.w.z. ze komt niet allen toe.
Antwoord. Deze belofte is aan alle nakomelingen gegeven, die in de Godzaligheid van hun voorouders volharden. Want zo verklaart God Zijn mening Zelf in Ez. 18 : 10, dat Hij de nakomelingen van de Godzaligen wil goeddoen, indien zij zelf ook Godzalig zijn, en dat Hij ze straffen wil, als zij van de Godzaligheid van hun voorouders afwijken.

Aanhoudend bezwaar. God geeft alle nakomelingen der Godzaligen deze genade en barmhartigheid niet, zodat ze de Godzaligheid van hun voorouders kunnen navolgen. Daarom is deze belofte geenszins aan alle nakomelingen toegezegd.
Antwoord. Zij is in het algemeen aan alle Godzalige nakomelingen toegezegd. Maar niet aan allen en een iegelijk der nakomelingen. Want God heeft Zijn barmhartigheid niet aan allen en een iegelijk verbonden, maar Hij verkiest vrijelijk naar Zijn welbehagen, die het Hem behaagt, zodat, zoals Hij er sommigen uit de nakomelingen der goddelozen bekeert en zalig maakt, Hij evenzo sommigen uit de nakomelingen der Godzaligen laat blijven in hun natuurlijke verdorvenheid en in het verderf, dat zij allen samen van nature verdienen; en dat doet Hij om te tonen, dat Zijn barmhartigheid onverdiend is en

uit genade bewezen wordt, in het verkiezen der nakomelingen zowel der Godzaligen als der goddelozen.

Bezwaar 2. Zij die de geboden van God onderhouden, verkrijgen volgens deze belofte de barmhartigheid. Daarom verdient onze barmhartigheid iets bij God.

Antwoord. Dat volgt daaruit niet. Ja, wanneer wij deze redenering omkeren, zeggen wij: Omdat God belooft dat Hij barmhartigheid bewijzen wil, dan volgt daaruit, dat wij bij Hem totaal niets verdienen. Want wat uit barmhartigheid gegeven wordt, dat wordt niet gegeven uit verdienste.

Bezwaar 3. Evenals de bedreiging behoort deze belofte tot de ganse Tien Geboden. Daarom behoort ze niet alleen bij dit gebod gedaan te worden.

Antwoord. Zij is bij dit gebod gedaan, niet omdat ze alleen hiertoe zou behoren, maar opdat wij zouden weten, dat het eerste en het tweede gebod het fundament vormen voor alle andere geboden; en opdat God zou te kennen geven, dat Hij Zich vooral vertoornt over de vervalsers van Zijn dienst, en dat Hij die zonden aan hen en aan hun nakomelingen wreekt, en daarentegen, dat Hij ook de nakomelingen wil wéldoen, als zij de zuivere religie of de oprechte dienst van God ijverig bewaren.

ZONDAG 36.

Verklaring van het derde gebod.

In de twee eerste geboden van de eerste Tafel, die in de voorafgaande Zondagen verklaard zijn, is voorgeschreven:
1. Dat de God van Israël alleen voor de ware God gehouden, recht gekend, geëerd en gediend moet worden.
2. Hoe en waarnaar deze dienst van God op wettige wijze zal moeten ingesteld worden. In de twee andere geboden volgt nu, hoe deze godsdienst *uiterlijk* beoefend en uitgevoerd moet worden: a. in het bijzonder, hetgeen voorgeschreven wordt in het derde gebod, dat nu in deze en in de volgende Zondag verklaard wordt. b. In het publiek, hetgeen voorgeschreven wordt in het vierde gebod. De verklaring van het derde gebod komt voornamelijk in deze Zondag aan de orde. Daar echter het wettig eedzweren hiermee geboden wordt, waarvan heden ten dage bepaalde dwalingen, zowel bij de Wederdopers als bij de Roomsen in omloop zijn, zo worden die dwalingen tot waarschuwing ook in het bijzonder in de volgende Zondag weerlegd.
Omdat God dat derde gebod zeer ernstig van ons onderhouden wil hebben, komt nu aan de orde: 1. Het gebod zelf, en 2. Een reden, daarbij gevoegd, waarmee de mensen tot gehoorzaamheid worden opgewekt.

HET DERDE GEBOD.

Ex. 20 : 7, Deut. 5 : 11: „*Gij zult den Naam des HEEREN uws Gods niet ijdellijk gebruiken; want de HEERE zal niet onschuldig houden, die Zijnen Naam ijdellijk gebruikt.*

Vraag 99. *Wat wil het derde gebod?*
Antwoord. Dat wij niet alleen met vloeken [a]) of met valse eed b), maar ook met onnodig zweren c) de Naam van God niet lasteren noch misbruiken, noch ons met ons stilzwijgen en toezien, zulke schrikkelijke zonden deelachtig maken Daarentegen, dat wij de heilige Naam van God anders niet, dan met vreze en eerbied gebruiken d), opdat Hij van ons recht beleden [e]), aangeroepen f) en in al onze woorden en werken geprezen worde g).

a) Lev. 24 : 10, enz.
b) Lev. 19 : 12.
c) Matth. 5 : 34-37, Jak. 5 : 12.
d) Jes. 45 : 23.
e) Matth. 10 : 32v., Rom. 10 : 9v.
f) 1 Tim. 2 : 8, Ps. 50 : 15.
g) Rom. 2 : 24, Kol. 3 : 17, vgl. 1 Kor. 10 : 31.

Verklaring van Vraag 99.

Tot zover heeft God in het eerste en tweede gebod het verstand en de harten geschikt naar Zijn waarachtige dienst; daarna onderwijst Hij in dit en in het vierde gebod, hoe wij nu ook de uiterlijke leden en werken daarnaar zullen richten.
Dit derde gebod wordt in de Catechismus met vier vragen uitgelegd, waarvan de (eerste) twee, n.l. de Vragen 99 en 100 in het algemeen handelen over de juiste betekenis van het gebod, en de volgende twee in het bijzonder over het eedzweren handelen, hetgeen een deel is van de gehoorzaamheid aan dit gebod.
De eerste vraag, n.l. Vraag 99, verklaart wat hier verboden en geboden wordt, of: *Hoe dit gebod overtreden of onderhouden wordt.*
De tweede, n.l. Vraag 100, *vermeerdert de verklaring van de betekenis van het gebod.* Want het leert, dat de Naam van God niet alleen door ons niet mag misbruikt worden, maar dat wij ook niet mogen stilzwijgen en toezien, wanneer Hij door anderen misbruikt wordt, en dat een ieder, zowel particulieren als Overheden de misbruiken moeten weren, zoals het een ieder volgens zijn beroep betamen zal.
De derde, namelijk Vraag 101, handelt over h*et eedzweren.* Ten 1e. wordt daarin geleerd, wanneer het geoorloofd is een eed te zweren, namelijk wanneer zulks in het openbaar bij rechtszaken door de Magistraat, of buiten het gericht van ons geëist wordt, of wanneer in het bijzonder de bevestiging der waarheid en van onze trouw zulks noodzakelijk maakt. Ten 2e, dat het geoorloofd is te zweren, wordt bewezen door twee redenen, die ontleend zijn aan de doeleinden waartoe de eed dient gebruikt te worden, en verder door de getuigenissen der Schrift en door de voorbeelden der heiligen.
De vierde en laatste vraag, namelijk Vraag 102, beschrijft *wat een wettige eed is, en onderscheidt die van een onwettige.*

WAT DE WOORDEN van het gebod betreft: Er zijn ook weer twee delen in, het verbod en het gebod.
Het verbod is, dat men de Naam van God niet misbruiken mag, of dat men die niet lichtvaardig gebruiken mag bij allerlei valse, ijdele of lichtvaardige dingen, die tot oneer of althans niet tot eer van God strekken. „Gij zult den Naam des HEEREN uws Gods niet ijdellijk gebruiken."
DE NAAM VAN GOD betekent in de Schrift:

1. Alle *eigenschappen* die aan God worden toegeschreven, zoals in Gen. 32 : 29: „Waarom is het dat gij naar Mijn Naam vraagt?" Ex. 3 : 15: „Toen zeide God verder tot Mozes: Aldus zult gij tot de kinderen Israëls zeggen: De HEERE, de God uwer vaderen, de God van Abraham, de God van Izak en de God van Jakob, heeft mij tot ulieden gezonden; dat is Mijn Naam eeuwiglijk, en dat is Mijn gedachtenis van geslachte tot geslacht"; Ex. 15 : 3: „De HEERE is een krijgsman; HEERE is Zijn Naam."
2. *God Zelf,* zoals in Ps. 5 : 12: „Laat in U van vreugde opspringen, die Uwen Naam - d.w.z. Uzelf - liefhebben." En in Ps. 116 : 13: „Ik zal den beker der verlossingen opnemen en den Naam des HEEREN aanroepen", en Ps. 7 : 18: „Ik zal den Naam des HEEREN, des Allerhoogsten, psalmzingen"; en Deut. 16 : 2: „Dan zult gijl den HEERE uwen God het Pascha slachten, schapen en runderen in de plaats die de HEERE verkiezen zal, om Zijnen Naam aldaar te doen wonen"; 1 Kon. 5 : 5: „Ik denk voor den Naam des HEEREN, mijns Gods, een huis te bouwen."
3. De wil of het bevel van God, hetgeen of werkelijk Gods bevel en door Hem geopenbaard is, of ook dat door de mensen bedrieglijk verzonnen is en voor Gods gebod uitgegeven wordt, zoals Deut. 18 : 19: „En het zal geschieden, de man, die

niet zal horen naar Mijn woorden die Hij in Mijn Naam zal spreken, van die zal Ik het zoeken", en 1 Sam. 17 : 45: „Maar ik kom tot u in den Naam van den HEERE der heirscharen, den God der slagorden Israëls, Dien gij gehoond hebt."

4. Betekent de Naam van God de dienst van God, het vertrouwen op Hem, de aanroeping, grootmaking en belijdenis van God, zoals in Micha 4 : 5: „Want alle volken zullen wandelen, elk in den naam zijns gods, maar wij zullen wandelen in den Naam des HEEREN onzes Gods, eeuwiglijk en altoos"; Matth. 28 : 19: „Dezelve dopende in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes", Hand. 21 : 13: „Ik ben bereid niet alleen gebonden te worden, maar ook te sterven te Jeruzalem voor den Naam des Heeren Jezus." Deze Naam *gebruiken* wil zeggen: Hem *noemen,* of bij het spreken gebruiken. Ons wordt niet verboden, die Naam te gebruiken, maar wel om hem *lichtvaardig* te gebruiken, d.w.z. of 1. *vergeefs,* zoals bij het dagelijks spreken, in strijd met Christus' leer, Matth. 5 : 37: „Laat zijn uw woord ja, ja; neen, neen"; of 2. *valselijk,* zoals in de ongeoorloofde en valse eden, of 3. tenslotte *smadelijk,* zoals in vloeken, lasteren en bezweren, waarin de werken des duivels met Gods Naam bedekt worden.

Daarentegen wordt ons geboden, dat wij de Naam van God *wettig* en eerbiedig zullen gebruiken, n.l. dat wij in ons spreken met grote eerbied, en zoals Zijne Majesteit betaamt, aan God en Zijn werkingen en openbaringen zullen gedenken.

Derhalve is dit gebod daartoe ingesteld, dat wij allen samen de uiterlijke dienst van God publiek en persoonlijk aan God mogen bewijzen door een oprechte belijdenis en grootmaking van Zijn Naam, aangezien het *verbod* om de Naam van God te misbruiken, ook een gebod in zich bevat, dat wij n.l. eerbiedig, Godzalig, heilig en eerlijk Gods Naam zullen gebruiken. Laat ons nu eens nagaan, waarin het eerbiedig en oprecht gebruik van Gods Naam bestaat.

Zeven deugden worden daartoe voornamelijk vereist, die daarom in dit gebod, als onderdelen van de gehoorzaamheid eraan geboden worden, en daarentegen worden verboden de ondeugden of zonden, die tegen deze deugden strijden, waardoor of het oprecht gebruik van Gods Naam nagelaten, of het verkeerde gebruik gepleegd wordt.

1. De oprechte leer van het Wezen, de wil en de werken van God, om daarvoor te ijveren en die te verbreiden. Echter hiermee wordt niet bedoeld de openbare prediking, dat het werk is van de dienaren der Kerk, en in het vierde gebod bevolen wordt, maar het persoonlijke of bijzondere onderwijs dat op een ieder rust, waardoor een ieder schuldig is om bij een geschikte gelegenheid anderen te onderwijzen, en tot de ware kennis en grootmaking van God te brengen. „En gij zult ze uwen kinderen en uwen kindskinderen bekendmaken" (Deut. 4) „Vermaant elkander, en sticht de een den ander" (1 Thess. 5 : 1); „Als gij eens bekeerd zult zijn, zo versterk uwe broeders" (Luk. 22 : 3); „Het Woord van Christus wone rijkelijk in u, in alle wijsheid; leert en vermaant elkander met psalmen en lofzangen en geestelijke liedekens, zingende den Heere met aangenaamheid in uw hart."

Hiertegen strijdt:

(1). Het nalaten en verzuimen van de gelegenheid en de bevoegdheid om anderen te onderwijzen en de ware leer te verbreiden. Daartoe dient de gelijkenis van de talenten der dienstknechten die handel dreven, Matth. 25 : 14-29.

(2). Dat het iemand verdriet doet, en dat men mijdt om met anderen te spreken over de dingen Gods, Ps. 119 : 155: „Het heil is verre van de goddelozen, want zij zoeken Uwe inzettingen niet." 3. Vervalsingen van de (ware) religie en van de hemelse leer, waardoor valse leringen over God en Zijn wil of werken verdedigd of verbreid worden. Jer. 14 : 14: „Die profeten profeteren vals in Mijn Naam."

2. Grootmaking van God, welke hierin bestaat, dat men Gods eigenschappen en werken vertelt, die goedkeurt en zich daarover voor God en de schepselen verwondert, Ps. 22 : 23: „Zo zal Ik Uwen Naam Mijnen broederen vertellen; in het midden der gemeente zal Ik U prijzen", en Ps. 8 : 2: „O HEERE, onze Heere, hoe heerlijk is Uw Naam op de ganse aarde! Gij, Die Uwe majesteit gesteld hebt boven de hemelen", Ps. 69 : 35: „Dat Hem prijzen de hemel en de aarde, de zeeën en al wat daarin wriemelt."
Hiertegen strijden:
1. Verachting en verwaarlozing van de grootmaking van God en Zijn Goddelijke werken, Rom. 1 : 21: „Omdat zij God kennende, Hem als God niet hebben verheerlijkt of gedankt."
2. *Lastering,* als men van God dingen zegt, die met Zijn natuur en wil in strijd zijn, hetzij dat het geschiedt uit onwetendheid of uit haat tegen de waarheid, ja tegen God Zelf, Lev. 24 : 15: „Een ieder, als hij zijn God gevloekt zal hebben, zo zal hij zijn zonde dragen."
3. *Vloeken,* als men tegen zijn naaste goddeloze dingen van God zegt, en als men God a.h.w. tot een beul maakt, om de wraakgierigheid der mensen uit te voeren. Vloeken betekent dat God iemand iets kwaads moet toezenden. Al het vloeken, dat uit haat en eigen wraakgierigheid tot verderf van zijn naaste geschiedt, is onrecht en verboden. Want daardoor wordt begeerd, dat God een Uitvoerder zal zijn van onze verkeerde begeerten.
Men vindt in de Psalmen en elders bepaalde *vloeken der heiligen tegen de vijanden,* die niet helemaal te verwerpen zijn. Want het zijn merendeels profetische aankondigingen van de straffen der goddelozen, die zich niet bekeren. Door het voorbeeld van deze kunnen de vloeken soms wel geoorloofd zijn, maar onder de volgende voorwaarden:

(1). Als wij hen kwaad wensen, die God hetzelfde verkondigt, n.l. de vijanden van God.
(2). In zaken die God betreffen, zonder enige persoonlijke haat of wraakzucht.
(3). Op voorwaarde, dat zij zich niet bekeren.
(4). Echter zó, dat wij ons niet in hun verderf verblijden, maar dat wij alleen de bevordering van Gods eer en de verlossing der Kerk begeren.

3. *Belijdenis der waarheid,* die wij inzake God beleden hebben, welke hierin bestaat, dat wij onze mening van God en Zijn wil verklaren, die wij op grond van Zijn Woord met zekerheid hebben beleden, naar eis van ons ambt, teneinde Gods eer te verbreiden, en de zaligheid van anderen te bevorderen, Rom. 10 : 10: „Met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid, en met den mond belijdt men ter zaligheid", 1 Petrus 3 : 15: „Zijt altijd bereid tot verantwoording aan een iegelijk, die u rekenschap afeist van de hoop die in u is, met zachtmoedigheid en vreze."
Hiertegen strijden.
(1). *Verloochening der waarheid,* of van zijn opvatting der religie, uit vrees voor haat, kruis of versmaadheid. En deze is tweeërlei: óf een algehele afval van de ware religie, als men de belijdenis der waarheid, die men of krachtig of twijfelende beleden en aanvaard heeft, verwerpt met een opzettelijk voornemen en een algehele genegenheid van hart om tegen God te strijden en zonder enig leedwezen aan deze verwerping enig mishagen te hebben, ja zonder enig voornemen om God gehoorzaam te zijn, zich de belofte der genade toe te eigenen en boetvaardigheid te tonen. Dat is de verloochening van de verworpenen en huichelaars, waarvan gezegd wordt in 1 Joh. 2 : 19: „Zij zijn uit ons uitgegaan, maar zij waren uit ons niet; want indien zij uit ons geweest waren, zo zouden zij met ons gebleven zijn", en in Matth. 13 : 21 en Luk. 8 : 13:„die maar voor een tijd geloven, en in den tijd der verzoeking wijken zij af." En als

deze verloochening geschiedt nadat de waarheid zekerlijk beleden is, dan is het een zonde tegen de Heilige Geest, waarover niemand berouw heeft, Matth. 12 : 24, Hebr. 6 en 10 : 26 en 1 Joh. 5 : 16. Of ze is een bijzondere verloochening van de zwakken, die uit dwaling geschiedt, welke niet moedwillig of uit vrees voor het kruis gedaan is, terwijl toch in het hart een genegenheid tot leedwezen blijft, en een mishagen aan deze zwakheid en verloochening, ook een voornemen om hier weer uit te geraken, en boetvaardigheid te tonen. In deze zonden kunnen ook uitverkorenen en wedergeborenen vervallen, maar zij waken er weer uit op, en komen in dit leven weer tot de belijdenis. Zoals Petrus Christus driemaal uit zwakheid verloochende, maar hij heeft zichzelf weer bekeerd.

(2). *Verzwijging van de waarheid,* wanneer de eer van God en het welzijn of de zaligheid van de naaste de belijdenis der waarheid vereist. En dán wordt de belijdenis vereist, wanneer er door ons

stilzwijgen een valse opvatting inzake God, Zijn Woord of de Kerk, in het hart der mensen schijnt bevestigd te worden; of als de dingen die God beleden hebben wil, om Zijn eer te verdedigen tegen de lasteringen der goddelozen en om de moedwilligen te overtuigen en de leerzamen te onderwijzen, verborgen blijven; of als het stilzwijgen onze argwaan opwekt, dat wij het met de boze houden. Zo verzwegen de ouders van de blindgeborene de waarheid, Joh. 9 : 22; evenals de oversten, Joh. 12 : 42v., die Christus niet beleden, opdat zij niet uit de synagoge geworpen zouden worden.

(3). *Het misbruik van de christelijke vrijheid,* of een gegeven ergernis in middelmatige zaken, hetgeen er is: door het gebruikmaken van die middelmatige zaken de dwalingen in het hart der tegensprekers bevestigen, of hen van de ware religie vervreemden, of door zijn voorbeeld tot een verandering opwekken, die met een slecht geweten gepaard gaat, waarover de Apostel in den brede handelt in Rom. 14 : 16vv., en 1 Kor. 8 : 9vv. en 10 : 23vv.

(4). *Alle ergernissen in de (levens)wandel,* te weten, als zij die belijdenis doen van de ware religie, een schandelijk leven leiden, het geloof dat zij met de mond belijden, met de werken verzaken, en dus maken dat Gods Kerk gelasterd en Zijn Naam ontheiligd wordt, Tit. 1 : 16: „Zij belijden, dat zij God kennen, maar zij verloochenen Hem met de werken", alsof hij zeggen wilde: Zij praten maar wat over God zonder geloof, Rom. 2 : 24: „De Naam Gods wordt om uwentwil gelasterd onder de heidenen"; vergelijk Ps. 50 : 17, Jes. 52 : 5 en 2 Tim. 3 : 5. 5.

(5). Tenslotte is er ook een *ontijdige belijdenis,* waardoor, zonder verbreiding van Gods eer en de bevordering van iemands zaligheid, en zonder dat het nodig is vanwege het beroep of ambt, 6f verwekt wordt een bespotting en vervolging der waarheid, óf de wreedheid der vijanden tegen de Godzaligen a.h.w. getergd wordt, Matth. 7 : 6: „Geeft het heilige den honden niet, noch werpt uwe paarlen voor de zwijnen"; Tit. 3 : 10: „Verwerp een ketters mens na de eerste en tweede vermaning."

Bezwaar. Petrus leert, dat wij altijd bereid moeten zijn tot verantwoording aan een ieder, die ons rekenschap afeist van de hoop die in ons is, met zachtmoedigheid en vreze, 1 Petrus 3 : 15. Daarom kan er geen belijdenis ontijdig plaatshebben.

Antwoord. Hij gebiedt dat wij bereid zullen zijn te antwoorden aan een *iegelijk,* n.l. voor wie enige hope kan bestaan op bekering, en als er dan gelegenheid is om de eer van God te verbreiden. Want er staat geschreven ,,aan een iegelijk, die u rekenschap afeist van de hoop", maar niet aan een iegelijk, die scheldt en lastert. Er wordt ook ter onderscheiding bijgedaan „van de hoop die in u is", d.w.z. niet van allerlei kwesties, maar van die dingen die tot het fundament der zaligheid behoren, en die zowel geleerden als ongeleerden moeten weten. Wij behoren dus volgens Petrus' gebod, altijd bereid te zijn om te antwoorden aangaande het fundament en de hoofdsom der leer,

en om de lasteringen te weren, maar niet om altijd en voor een iegelijk alles te belijden; d.w.z. wel aan een iegelijk die naar ons geloof vraagt om te leren of ook om te oordelen, maar niet voor de bespotters, of smaders, nadat hun de leer voorgesteld en bevestigd is. En dit is, naar Christus' voorbeeld, Die nadat Hij Zijn leer voldoende beleden en voorgesteld had, de priesters en Pilatus weigerde een antwoord te geven, Matth. 26 : 63 en 27 : 14. En Hij heeft deze reden voor Zijn stilzwijgen gegeven, Luk. 22 : 67v., dat Hij door Zijn belijdenis bij hen niets bereikt had: „Indien ik het u zeg, gij zult het niet geloven; en indien Ik ook vraag, gij zult Mij niet antwoorden of loslaten."

Aanhoudend bezwaar. 1. Wij kunnen niet zien, wie de honden en zwijnen zijn. Want wij zijn geen hartekenners. Daarom moeten wij rekenschap van ons geloof geven: óf aan allen óf aan geen enkel mens.

Antwoord.

1. Christus noemt niet alle goddelozen honden en zwijnen, maar alleen degenen die de leer, die hun voldoende bekend en bewezen is, verachten, bespotten en vijandig vervolgen.

2. Hij gebiedt ook niet, dat wij op grond van de verborgenheden des harten zullen oordelen, wie honden en zwijnen zijn, maar op grond van de tegenwoordige en uiterlijke woorden der mensen, en dat wij degenen die zich als honden en zwijnen gedragen, nadat de leer voldoende bevestigd is, zullen laten gaan, en ze aan het rechtvaardig oordeel Gods overlaten, opdat Hij ze straffe, óf bekere naar Zijn welbehagen; en dat wij toch naar hun zaligheid zullen verlangen, Matth. 5 : 44.

Aanhoudend bezwaar 2. Men moet de Overheid altijd antwoord geven, wanneer die naar ons geloof vraagt. Maar vele overheden en tirannen, die de Kerk vervolgen, zijn honden en zwijnen. Dus moeten wij ook de honden en zwijnen antwoorden, als zij naar ons geloof vragen.

Antwoord. Men moet de Overheden, die naar de belijdenis van ons geloof vragen, antwoorden, omdat het overheden zijn, d.w.z. om huns ambts wil en omwille van Gods eer; zoals Christus leert in Matth. 10 : 19, Mark. 13 : 11 en Luk. 12 : 11v.: „En wanneer zij u heenbrengen zullen in de synagogen en tot de overheden en de machten, zo zijt niet bezorgd, hoe of wat gij tot verantwoording zeggen of wat gij spreken zult; want de Heilige Geest zal u in dezelfde ure leren, hetgeen gij spreken moet."

4. *Dankzegging,* die hierin bestaat, dat *wij bekennen en belijden, welke en hoe grote weldaden wij van God ontvangen hebben,* tot welke gehoorzaamheid wij daarvoor aan Hem verplicht en bereid zijn, en dat wij daarom Hem van harte willen gehoorzamen, zoveel ons mogelijk is, Kol. 3 : 17: „Al wat gij doet met woorden of met werken, doet het alles in den Naam van den Heere Jezus, dankende God en den Vader door Hem"; 1 Thess. 5 : 18: „Dankt God in alles; want dit is de wil Gods in Christus Jezus over u"; Ps. 107 : 1: „Looft den HEERE, want Hij is goed, want Zijne goedertierenheid is in der eeuwigheid."

Hiermee is in strijd:

1. De verwaarlozing van onze dankzegging, als men de weldaden van God zelden of nooit, of geveinsd overdenkt en grootmaakt, zodat het ons nooit eens ter harte gaat, d.w.z. dat in ons niet ontstoken wordt de liefde Gods, en een lust en begeerte om Hem dankbaarheid te bewijzen, Rom. 1 : 21: „zij God kennende, Hem niet als God hebben verheerlijkt of gedankt."

2. Verloochening of verkleining van Zijn weldaden, als wij verzinnen dat wijzelf of anderen de bewerker ervan zijn, 1 Kor. 4 : 7: „Wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? En zo gij het ook ontvangen hebt, wat roemt gij alsof gij het niet ontvangen hadt?" Ez.

16 : 19 en Hos. 2 : 8. 3. De gaven van God onachtzaam gebruiken, als men ze niet tot eer van God besteedt, of ze misbruiken wanneer ze tot Zijn oneer besteed worden, Matth. 25 : 26v.: „Gij boze en luie dienstknecht, zo moest gij, dan uw geld den wisselaren gedaan hebben", enz.

5. Aanroeping, of het gebed, dat hierin bestaat, *dat wij van de waarachtige God de goederen begeren, die God geboden heeft, dat men van Hem begeren zal,* door waarachtig onze nood te gevoelen en met een grote begeerte naar Gods weldadigheid te verlangen, na ons oprecht tot God bekeerd te hebben en door op de beloften van God, om des Middelaars wil, te vertrouwen, Ps. 105: 1: „Looft den HEERE, roept Zijnen Naam aan"; Matth. 7 : 7: „Bidt, en u zal gegeven worden", enz.; 1 Joh. 5 : 14: „Dit is de vrijmoedigheid, die wij tot Hem hebben, dat zo wij iets bidden naar Zijnen wil, Hij ons verhoort."
Hiertegen strijdt:
1. Nalaten of *verzuim* van de aanroeping, welke als een fontein van alle mogelijke goddeloosheid bestraft wordt, in Ps. 14 : 4: „Zij roepen den HEERE niet aan"; Hos. 7 : 7: „Er is niemand onder hen die tot Mij roept"; Ez. 22; 30: „Ik zocht nu een man uit hen, die den muur mocht toemuren en voor Mijn aangezicht in de bres staan voor het land, opdat Ik het niet mocht verderven; maar Ik vond niemand."
2. Alle *onwettige* aanroeping, waarin n.l. enkele van de voorwaarden ontbreken, die tot een wettige aanroeping vereist zijn, zoals de afgodische aanroeping, als men bepaalde verzonnen goden of schepselen aanroept, of als men tegen Gods Woord in, d.w.z. zonder Zijn bevel en belofte, de verhoring en Goddelijke tegenwoordigheid aan een zekere plaats of zaak bindt. Zodanig is de aanroeping van de heidenen, Turken, Joden en van allen, die zich een andere god verzinnen, dan de God Die Zichzelf geopenbaard heeft, Joh. 4 : 22: „Gijlieden aanbidt wat gij niet weet"; alsook van hen, die in het pausdom engelen en gestorven heiligen aanroepen.
3. Dingen van God begeren, die in strijd zijn met Zijn Goddelijke wil en wet, Jak. 4 : 3: „Gij bidt en gij ontvangt niet, omdat gij kwalijk bidt, opdat gij het in uwe wellusten doorbrengen zoudt."
4. *Babbelen,* dat is, wanneer men de woorden van het gebed afraffelt, zonder een oprechte aandoening van hart en begeerte naar Gods weldadigheid, of zonder boetvaardigheid, zonder vertrouwen om verhoord te worden, zonder dat men zijn wil aan die van de Heere wil onderwerpen, zonder dat men aan de Goddelijke beloften denkt, zonder vertrouwen op de enige Middelaar Christus, en zonder erkenning van onze eigen onwaardigheid, Matth. 6 : 7v.: En als gij bidt, zo gebruikt geen ijdel verhaal van woorden, gelijk de heidenen; want zij, menen, dat zij door hun veelheid van woorden zullen verhoord worden. Wordt dan hun niet gelijk"; Jes. 1 : 15: „En als gijlieden uwe handen uitbreidt, verberg Ik Mijne ogen voor u; ook wanneer gij het gebed vermenigvuldigt, hoor Ik niet; want uwe handen zijn vol bloed"; Jak. 1 : 7: „Want die mens (n.l. die twijfelt) mene niet, dat hij iets ontvangen zal van den Heere."

6. IJver voor Gods eer, welke is *een brandende liefde tot God, een weemoed vanwege de smaad en verachting van God, en een vlijt om die te gelegener tijd te weren,* Num. 25 : 11: „Pinehas, de zoon van Eleázar, den zoon van Aäron den priester, heeft Mijn grimmigheid van over de kinderen Israëls afgewend, dewijl hij Mijne ijver geijverd heeft in het midden derzelve, zodat Ik de kinderen Israëls in Mijn ijver niet vernield heb"; 1 Kon. 19 : 10: „Ik heb zeer geijverd voor den HEERE, den God der heirscharen; want de kinderen Israëls hebben Uw verbond verlaten", enz.
Hiermee is in strijd, als te weinig: *slapheid,* wanneer men op de eer van God weinig

acht slaat, of de ijver niet blijken laat, hetwelk het geval is, wanneer men niet bedroefd wordt om de smaad die God aangedaan wordt, of als men niet heeft, of met woorden en werken niet betoont een vlijt, om die (smaad, n.l.) naar vermogen van ons ambt te weren. Deze zonde begaan zij, die lichtvaardig zweren en lasteren niet weren of verbieden, als zij dat kunnen. Want deze worden door geen ijver gedreven tot Gods eer.
Hiertegen strijdt ook, als te veel: Een *dwalende ijver,* welke Paulus in Rom. 10 : 2 noemt „een ijver tot God, maar niet met verstand." Deze is er, als men zich over de woorden of werken vertoornt, wanneer men denkt, dat hetgeen waar Gods eer niet aan gelegen is en niet behoort verdedigd te worden, tot Zijn eer behoort, en dan probeert dat te verdedigen; of als men van datgene waardoor de eer niet gekwetst wordt, en dat niet behoort geweerd te worden, meent dat het Gods eer kwetst. en men poogt dat te weren. Alsook, wanneer de eer van God anders verdedigd wordt, dan zij behóórt verdedigd te worden, of wanneer de kwetsing van Gods eer anders geweerd wordt, dan zij behoort geweerd te worden.

7. Wettig zweren, hetgeen een soort aanroeping van God is, waardoor begeerd wordt, *dat God Getuige wil zijn van het hart van hem die zweert, dat hij in de zaak waarom hij zweert, niet zal bedriegen,* en dat Hij de eedzweer der straffen zal, als hij bedriegt. Dit is door God ingesteld, opdat het een band der waarheid tussen de mensen is, en een getuigenis dat God een Auteur en Verdediger is der waarheid.
Hiertegen strijdt:
(1) *weigering* van de *wettige eed,* wanneer iemand de eed niet wil afleggen, die de eer van God en de zaligheid of het welzijn van de naaste vereist, Hebr. 6 : 16: „De eed tot bevestiging is denzelven een einde van alle tegenspreken."
(2) Zo ook alle *onwettig zweren,* zoals daar is: a. Een valse eed, wanneer iemand willens en wetens door een eed bedriegt, of de wettige eed niet houdt. Want vals zweren is: onder ede iets dat waar is, ontkennen, zoals b.v., dat u geen auteur van de doodslag bent, wanneer u die wél bedreven hebt, of als men iets dat men wettig gezworen heeft, niet nakomt. Deze zonde wordt door dit gebod verboden. b. Een *afgodische eed,* die niet bij God alleen gezworen wordt. c. Een eed voor een *ongeoorloofde* zaak, zoals de eed van Herodes was. d. Een *lichtvaardige* eed, die gezworen wordt zonder enige nood- of gewichtige oorzaak (Matth. 6 : 2. Daarvan spreken de teksten der Schrift, die de eed verbieden, Matth. 5 en 23, en Jak. 5 : 12.

Vraag 100. Is het dan zo grote zonde, Gods Naam met zweren en vloeken te lasteren, dat God Zich ook over diegenen vertoornt, die, zoveel als hun mogelijk is, het vloeken en zweren niet helpen weren en verbieden?
Antwoord. Ja gewisselijk a), want er is geen groter zonde noch die God meer vertoornt, dan de lastering van Zijn heilige Naam; waarom Hij die ook met de dood te straffen bevolen heeft b).
a) Lev. *5 :* 1, Ef. 5 : 11.
b) Lev. 24 : 15v.

Verklaring van Vraag 100.

De bedreiging die bij dit gebod gevoegd is, n.l. „Want de HEERE zal niet onschuldig houden, die Zijnen Naam ijdellijk gebruikt", is er daarom bijgevoegd, opdat God daardoor zou te kennen geven, dat dit stuk der gehoorzaamheid hieronder begrepen wordt, waarvan Hij vooral de overtreding vervloekt en straffen wil. Want omdat de mens voornamelijk geschapen is om God te eren en groot te maken, eist God terecht zo

gestreng van ons datgene, waarom Hij alle andere dingen geboden heeft; en omdat deze grootmaking van God het hoogste goed in de mens is, zo volgt ook dat deze zonde met de hoogste straf gestraft behoort te worden, Rom. 1 : 21: „Omdat zij God kennende, Hem als God niet hebben verheerlijkt of gedankt; maar zijn verijdeld geworden in hun overleggingen, en hun onverstandig hart is verduisterd geworden." Lev. 24 : 15v.: „Een ieder, als hij zijnen God gevloekt zal hebben, zo zal hij zijn zonde dragen. En wie den Naam des HEEREN gelasterd zal hebben, zal zekerlijk gedood worden."
Deze bijzondere bedreiging boven de algemene straf, d.w.z. boven de eeuwige vloek, die God uitgesproken heeft over de overtreders en versmaders van Zijn wet, is niet zonder gewichtige oorzaak aan dit gebod gehangen en eraan toegevoegd. Want God heeft daarmee de heerlijke Majesteit van Zijn heilige Naam te meer willen aanprijzen, opdat Die bij ons in hoge achting gehouden zou worden, en opdat wij ons wachten, zo lief ons onze zaligheid is, voor de geringschatting of verachting ervan; hetgeen het beginsel is om tot publieke goddeloosheid en allerlei woestheid te vervallen.
Het is dus een gruwelijke zonde, Gods Naam met vloeken en zweren te lasteren, waarom Hij dreigt ze niet ongestraft te laten, zowel bij degenen die deze zonde bedrijven, als bij hen die zoveel hun mogelijk is, het misbruik niet weren of verbieden.

1. Wat degenen betreft die Gods Naam lasteren, tegen hen is tweeërlei straf gesteld: de ene is tijdelijk, namelijk de tijdelijke dood; en de andere is eeuwig, namelijk een uitsluiting van Gods genade, en vervolgens de eeuwige dood en verdoemenis. a. De tijdelijke dood door de handen der Overheid heeft God Zelf bevolen, en in Zijn wet uitgedrukt, zeggende: „Breng den vloeker uit tot buiten het leger, en allen die het gehoord hebben, zullen hunne handen op zijn hoofd leggen; daarna zal hem de gehele vergadering stenigen"; en verder: „Een ieder, als hij zijnen God gevloekt zal hebben, zo zal hij zijn zonde dragen. En wie den Naam des HEEREN gelasterd zal hebben, zal zekerlijk gedood worden; de ganse vergadering zal hem zekerlijk stenigen; alzo zal de vreemdeling zijn gelijk de inboorling, als hij den NAAM zal gelasterd hebben, hij zal gedood worden" (de verzen 15v.). Zoals ook in datzelfde tekstverband een zoon van een Israëlitische vrouw en een Egyptische man, toen hij de Naam des HEEREN lasterde en vloekte, op bevel van Mozes buiten de legerplaats gebracht is en gestenigd werd (vs. 10v.). Zo heeft God ook op een ongewone manier de grote en machtige koning Sanherib gestraft - omdat hij Gods Naam gelasterd had en door Rabsaké had laten lasteren -, door middel van Zijn Engel, Die „in het leger van Assyrië sloeg honderd vijfentachtig duizend; het geschiedde nu, als hij in het huis van Nisroch, zijn god, zich nederboog, dat Adrammélech en Sarézer, zijne zonen, hem met het zwaard versloegen", Jes. 37 : 36 en 38. Zo ook zijn Farao, Julianus de afvallige, Arius en anderen gestraft vanwege de lastering van Gods heilige Naam. b. Behalve de tijdelijke straffen hangt de Goddelijke wraak boven het hoofd van alle lasteraars, en die met valse eden, meineden en andere misbruiken, Gods heilige Naam ontheiligen. Want dat wordt in deze bedreiging tot uitdrukking gebracht, welke de Heere ook stellig hier en hiernamaals ten uitvoer brengen zal, tenzij zij zich intijds bekeren.

2. Tegen degenen die deze zonde door de vingers zien bij dezulken, die openlijk Gods heilige Naam lasteren, heeft God de volgende wet gegeven, Lev. 5 : 1: „Als nu een mens zal gezondigd hebben, dat hij gehoord heeft een stem des vloeks, waarvan hij getuige is, hetzij dat hij het gezien of geweten heeft; indien hij het niet te kennen geeft, zo zal hij zijn ongerechtigheid dragen." (Spintlerus. De reden van deze wet is: Omdat zij met zulk stilzwijgen zich de zonden van anderen deelachtig maken, en tonen dat zij voor de ere Gods geen ijver hebben. En dat was de oorzaak, waarom de Joden bij het horen van een

godslastering hun kleren scheurden en leed droegen, om daarmee te kennen te geven, dat zij aan zulke zonde geen deel hadden. Zo scheurde Eljakim, de hofmeester van koning Hiskia, zijn klederen (2 Kon. 18 : 37 en 19 : 1, Jes. 36 : 22 en 37); en Sebna, de schrijver, en Joah, de kanselier, toen zij de lasteringen van Rabsaké, de veldoverste van de koning van Assyrië hoorden, en koning Hiskia dat meedeelden. En toen koning Hiskia dat hoorde, scheurde ook hij zijn kleren, deed een zak om en ging in het Huis des Heeren, en bracht zulks voor Gods aangezicht, (Die de ontheiliging van Zijn Naam bestrafte). Zo moet dus een ieder zich wel naarstig wachten voor deze gruwelijke zonde, en wanneer hij hoort, dat deze door anderen bedreven wordt, dan is hij verplicht - als hij daaraan niet schuldig worden wil - om de lasteraar te bestraffen of bij de Overheid aan te brengen, opdat hij door haar gestraft zou worden, aangezien God haar daartoe het zwaard ter hand gesteld heeft, om zulke gruwelijke zonden, van lastering van Gods Naam, valse eden, meinedigheid en dergelijke meer, met goede wetten te bedwingen en naar Zijn Woord te straffen. Hetgeen ook de huisvaders en anderen die door God in enig bestuur gesteld zijn, in hun bedrijf en op hun terrein niet hebben te vergeten, opdat zij niet met stilzwijgen en door de vingers zien, aan zulke gruwelijke zonden deel krijgen, en voor de gestrenge rechterstoel van God de schuld daarvoor behoeven te dragen tot hun eeuwig verderf.

ZONDAG 37.

OVER HET WETTIG EEDZWEREN

In het derde gebod, dat in de vorige Zondag verklaard is, wordt onder andere deugden vooral geboden: de aanroeping van Gods heilige Naam, waartoe ook behoort het wettig eedzweren, waarbij God als Getuige der waarheid wordt aangeroepen. Aangezien aangaande dit eedzweren heden ten dage bepaalde dwalingen gevonden worden, zowel bij de Wederdopers, die alle eedzweren voor de christenen ongeoorloofd achten, als bij de Roomsen, die in hun eden - in plaats van God, of naast Hem - bepaalde schepselen aanroepen, en daar het ambt van getrouwe Leraars meebrengt, om niet alleen de waarheid te onderwijzen en te bevestigen, maar ook de dwalingen te weerleggen en de mensen daarvoor te waarschuwen, zo worden tot dat doel die dwalingen in deze Zondag in het bijzonder weerlegd: 1. de dwaling der Wederdopers in Vraag 10l, en 2e het misbruik van de Roomsen, in Vraag 102.

Vraag 101. Maar mag men ook Godzaliglijk bij de Naam Gods een eed zweren?

Antwoord. Ja, als de Overheid het van haar onderdanen, of anderszins ook de nood vordert, om trouw en waarheid daardoor te bevestigen, en dat tot Gods eer en des naasten heil. Want zulk eedzweren is in Gods Woord gegrond a), en daarom ook van de heiligen onder het Oude en Nieuwe Testament recht gebruikt geweest b).

a) Ex. 22 : 10v., Deut. 1 : 13 en 10 : 20 en Kon. 8 : 31v., Jes. 19 : 18; vgl. ook 14 : 17 en 20, 1 Kon. 1 : 28-30, Jes. 48 : 1, Jer. 4 : 2, Hebr. 6 : 6. en Openb. 10 : 5v.
b) Gen. 21 : 24 en 31 : 53, Jozua 2 : 12, 9 : 15 en 19, 1 Sam. 24 : 22v., Rom. 1 : 9, 2 Kor. 1 : 23, Hebr. 6 : 12

Verklaring van Vraag 101.

Onder andere zonden die tegen het derde gebod strijden, is mede bestraft en verboden het lichtvaardige en onnodige zweren; hetgeen een zeer gruwelijk misbruik is van Gods Naam, Die niet anders dan met heilige vrees en eerbied behoort gebruikt te worden. En zo wordt dan daartegen geboden een wettige en noodwendige eed, waarover tegenwoordig twee soorten dwalingen in omloop zijn, die thans in de twee volgende Vragen weerlegd worden.

De eerste is die der *Wederdopers,* die met de oude Manicheeën van gedachte zijn, dat de christenen in het geheel geen eed mogen afleggen, en zij nemen dus, zoveel zij kunnen, uit de wereld, die in het boze ligt, alle trouw weg, zonder welke de gerechtigheid niet bestaan kan, en zij brengen op die manier het leven van het ganse menselijke geslacht in gevaar, en benadelen daarmee ook de ware godsdienst. De tweede dwaling is die van de *Roomsen,* die willen verdedigen, dat men ook bij de schepselen zweren mag, zoals bij de heilige Engelen, gestorven zalige mensen, bij de vier Evangelisten, bij het kruis van Christus en andere meer. Om deze dwalingen te weerleggen en de gehele leer van het eedzweren des te grondiger te verstaan, zullen wij vooral de volgende vijf punten nader bezien.

OVER HET EEDZWEREN.

1. Wat een eed is.
2. Of het de christenen geoorloofd is een eed te zweren.
3. Bij wie men zweren moet.
4. Bij welke soort zaken men behoort te zweren.
5. Of men verplicht is, om alle eden na te komen.

1. Wat een eed is.

Het woord *eed* en *zweren* wordt in de Schrift menigmaal genomen voor de gehele dienst van God, waarbij dan een deel voor het geheel geldt, zoals in Deut. 10 : 20: „Gij zult bij Zijnen Naam zweren"; Jes. 19 : 18: „Te dien dage zullen er vijf steden in Egypteland zijn, sprekende de sprake Kanaäns en zwerende den HEERE der heirscharen", en 45 : 23: "Mij zal alle knie gebogen worden, Mij zal alle tong zweren." Van de godsdienst onder het Nieuwe Testament wordt tevoren gezegd: „Wie zweren zal op aarde, die zal zweren bij den God der waarheid, omdat de vorige benauwdheden zullen vergeten zijn en omdat zij voor Mijn ogen verborgen zijn", Jes. 65 : 16; Jer. 12 : 16: „Zwerende bij Mijn Naam: Zo waarachtig als de HEERE leeft, enz.; zo zullen zij in het midden Mijns volks gebouwd worden."

Maar eigenlijk is een eed een aanroeping van God, waardoor men begeert, dat Hij als de enige Hartenkenner, aan de waarheid getuigenis geven en hem die zweert straffen zal, als hij moedwillig bedriegt. Op die wijze wordt ze in de Catechismus in Vraag 102 beschreven, en deze definitie is ontleend aan de eedformule, die de Apostelen gebruikten, 2 Kor. 1 : 23: „Doch ik roep God aan tot een Getuige over mijne ziel, dat ik om u te sparen nog te Korinthe niet ben gekomen", en 2 Sam. 3 : 9: "God doe Abner zo en doe hem zo daartoe! Voorzeker, gelijk als de HEERE David gezworen heeft, dat ik even alzo aan hem zal doen."

Getuigenis wil geven, namelijk hem die zweert behouden en hem goeddoen, als hij recht zweert, maar hem vernielen en straffen, als hij willens en wetens liegt.

2. Of het de christenen geoorloofd is een eed te zweren.

(Bastingius. Op die Vraag antwoordt de Catechismus met „ja", lijnrecht tegen het onjuiste „nee" der *Wederdopers* in; en tot verklaring daarvan wordt 1. de eed bepaald, waarover hier gesproken wordt: wanneer en tot welk doel door de christenen Godzalig een eed gedaan mag worden. 2. Wordt ook het bewijs aangevoerd, n.l. Gods bevel en de voorbeelden der heiligen, zowel van het Oude als van het Nieuwe Testament, die de eed juist gebruikt hebben.

1. Hoe een eed, die de christenen Godzalig mogen zweren, zijn moet wordt bepaald op tweeërlei wijze; namelijk, dat ze niet lichtvaardig of onnodig, noch inzake ijdele of onbehoorlijke dingen geschieden mag, maar (1). als het tijd is, en (2). tot behoorlijke doeleinden.

(1). Wanneer het tijd is een juiste eed af te leggen, leert de Catechismus, namelijk in twee gevallen.

Ten eerste, als de Overheid het van haar onderdanen vraagt. Want men is verplicht, in alle dingen die niet met Gods Woord strijden, de Overheid te gehoorzamen, vooral omdat zo'n eed tot het welzijn van het gemenebest strekt, en daarom terecht een algemene of publieke eed genoemd kan worden; zoals wanneer koninkrijken en landen met elkaar verbonden sluiten, om trouw te houden, dan worden die met een eed bevestigd. Zo ook bij de inhuldiging van heren of aanstelling van overheden, dan wordt hun de eed van trouw, tot beveiliging van de onderdanen, afgenomen. Zo leggen ook de

onderdanen tegenover hun heren de eed van hulde en trouw af; en zo zijn de onderdanen aan hun Overheden, en de burgers en inwoners onderling met een eed van trouw verbonden. De eed is ook een band tussen degenen, die samen ten oorlog trekken, tussen de generaals en hun officieren, alsook tussen de gewone soldaten onderling, opdat zij mogen weten waaraan zij verbonden zijn, en hoe zij elkaar vertrouwen zullen. Deze en dergelijke eden zijn alle geoorloofd en noodzakelijk, die Godzaliglijk tot het algemeen welzijn afgelegd moeten worden. Zo is het ook nodig, de waarheid in twijfelachtige gevallen met een eed te versterken, ter beslissing van processen en andere goede zaken, wanneer de Overheid zulks aan de onderdanen gebiedt en oplegt.
Ten tweede, wanneer een bijzondere nood een eed vereist, om tot beslechting van twisten en onenigheden te dienen, of om een kwaad vermoeden weg te nemen, waarin de mensen onder de anderen overeenkomen, en die gebruiken om trouw en waarheid te bevestigen.
2. De *doeleinden* waartoe de eed moet afgelegd worden, zijn tweeërlei.
Het *eerste* is, opdat Gods eer daarmee verbreid worde. Want omdat al ons handelen op Gods eer gericht moet zijn, is het immers behoorlijk, dat Gods Naam alleen tot verbreiding van Zijn eer gebruikt wordt; hetgeen geschiedt, wanneer de eed, in de vreze des Heeren, bij gewichtige zaken vereist en afgelegd, en Hem de eer toegeschreven wordt, die Hem alleen en geen schepsel toekomt, dat Hij de leugen haat en de waarheid liefheeft, harten en nieren doorzoekt en de leugens straft.
Het *tweede* doel is 's naasten voordeel, stichting en zaligheid, om hem in een bepaalde zaak gerust te stellen, waartoe een ieder uit liefde, goedwillig en bescheiden, zich behoort te laten vinden. Wanneer dan een eed afgelegd wordt op zulk een tijd en tot zulke doeleinden, dan mogen en moeten de christenen die Godzalig afleggen, zoals nu voor het tweede deel van het Antwoord verklaard en bewezen zal worden.)

II. De *bewijzen* waarmee ook bewezen wordt, dat het de christenen geoorloofd is om Godzaliglijk bij de Naam des Heeren te zweren, worden in de Catechismus, vier in getal, als volgt genoemd.
1. Opdat de eer van God verbreid worde. Want de waarheid en haar openbaring strekken grotelijks tot Gods eer.
2. Opdat de zaligheid en het welzijn van anderen bevorderd worde. Want onze zaligheid bestaat in de waarheid, en inzonderheid in de hemelse waarheid.
3. Omdat een wettig eedzweren in Gods Woord gegrond is, Deut. 6 : 13 en 10 : 20, enz.
4. Omdat het door de heiligen recht gebruikt geweest is.
(Lansbergen. De eerste twee bewijzen zijn ontleend aan het nut en de noodzaak van de eed. Want wat tot Gods eer en tot bevordering van onzes naasten welzijn dient, is nuttig en nodig. Welnu, de eed die wettig afgelegd is, dient om Gods eer en onzes naasten welzijn te bevorderen. Dus is ze zeer nuttig en nodig.)
Maar het is in verband met de *Wederdopers*, die over deze kwestie met ons van mening verschillen, van veel belang, dat we deze twee laatste redenen wat uitvoeriger gaan behandelen.
(Bastingius, Lansbergen. De eerste van deze twee is ontleend aan het bevel van God, en de tweede aan de voorbeelden van de heiligen, zowel uit het Oude als uit het Nieuwe Testament. Beide bewijzen zijn zeer vast. Want wat God openlijk in Zijn Woord gebiedt, dat behoort niet alleen, maar moet een christen ook doen; en hetgeen van God Zelf, van Christus, van alle heiligen, voor en na Christus' tijden gedaan is, dat mag van de christenen ook Godzaliglijk gedaan worden. Het bewijs hiervan is zeer duidelijk.
1. In het Oude Testament hebben wij het *bevel van God*, en de voorbeelden der

heiligen. Het bevel van de eden heeft God Zelf gegeven, Deut. 6 : 13: „Gij zult den HEERE uw God vrezen en Hem dienen, en gij zult bij Zijn Naam zweren." Daaruit blijkt, dat de rechtmatige eed een deel uitmaakt van de dienst van God, want *God dienen* en bij Zijn Naam zweren wordt samengevoegd en geboden; waarom ook de eed onder Gods volk voortdurend in gebruik moet blijven. Zo ook in Ex. 22; 10v. heeft God deze wet tot beslechting van twistzaken gesteld: „Wanneer iemand aan zijn naaste een ezel of os of klein vee of enig beest te bewaren geeft en het sterft, of het wordt verzeerd of weggedreven, dat het niemand ziet, zo zal des HEEREN eed tussen hen beiden zijn, of hij niet zijn hand aan zijns naasten have geslagen heeft; en derzelver heer zal dien aannemen; en hij zal het niet wedergeven"; en in Ps. 63 : 12: „Een iegelijk die bij Hem zweert, zal zich beroemen." Waaruit dus geconcludeerd kan worden: omdat hij die zondigt zich geenszins heeft te beroemen noch geroemd behoort te worden, en hier toch verklaard wordt, dat hij zich beroemen zal, of dat hij geroemd zal worden die bij God zweert, zo volgt daaruit, dat het zweren geen onrecht of zonde, maar veeleer recht is, en dat ze, als de nood het vordert, niet nagelaten mag worden, Jes. 19 : 18, Jer. 4 : 2, 1 Kon. 8 : 31, enz.

2. De *voorbeelden der heiligen*, die onder het Oude Testament de eed Godzalig gebruikt hebben, zijn overvloedig in getal. God Zelf heeft het verbond, dat Hij met de vaderen sloot, onder ede willen bevestigen, sprekende in Gen. 22 : 16: „Ik zweer bij Mijzelven"; hetgeen de apostel Paulus in Hebr. 6 : 13 aangehaald heeft, als hij zegt: „Want als God aan Abraham de belofte deed, dewijl Hij bij niemand die meerder was, had te zweren, zo zwoer Hij bij Zichzelven." Ook spreekt Abraham de koning van Sodom zo aan, Gen. 14 : 22v.: heb mijn hand opgeheven tot den HEERE, den Allerhoogsten God, Die hemel en aarde bezit; zo ik van een draad aan tot een schoenriem toe, ja. zo ik van alles, dat het uwe is, iets neme." Abraham heeft ook zijn trouw beloofd en de eed gezworen aan Abimelech, Gen. 21 : 23. Ook heeft hij een eed genomen van zijn knecht Eliëzer, Gen. 24 : 2v. Izak heeft koning Abimelech in Gerar gezworen, Gen. 26 : 21. Jakob heeft van Ezau het eerstgeboorterecht met een eed gekocht, Gen. 25 : 32. En Jakob en zijn schoonvader Laban hebben het verbond tussen hen beiden opgericht, met een eed bevestigd, Gen. 31 : 53. Boaz heeft ook aan Ruth, zijn huisvrouw, niet een eed het toekomstige huwelijk beloofd en bevestigd, Ruth 3 : 13. David en Jonathan hebben beiden gezworen in de Naam des Heeren, en gezegd:,Hetgeen wij beiden in den Naam des HEEREN gezworen hebben, zeggende: De HEERE zij tussen mij en tussen u, en tussen mijn zaad en tussen uw zaad, zij tot in der eeuwigheid", 1 Sam. 20 : 42. Daarna heeft David met de oudsten in Israël een verbond gemaakt te Hebron en dat met een eed bevestigd, 2 Sam. 5 : 3. En hij heeft ook Bathseba, zijn vrouw, gezworen bij de Heere, de God Israëls, dat haar zoon Salomo na hem koning zijn zou, 1 Kon. 1 : 30. Obadja, ook een rechtvaardig en Godvrezend man, heeft de profeet Elia gezworen hetgeen hij hem wilde verzekeren waar te zijn, en zo heeft Elia ook hem gezworen, dat hij zich die dag aan Achab vertonen zou, 1 Kon. 18 : 10 en 15. Van dergelijke eden vinden wij in het Oude Testament talloze teksten en voorbeelden. Maar omdat de Wederdopers veelal als uitvlucht hebben, dat het wel de voorvaderen onder het Oude Testament geoorloofd was te zweren, maar dat onder het Nieuwe Testament de christenen door Christus alle eden totaal verboden zijn, als Hij zegt, Matth. 5 : 34: „Maar Ik zeg u: Zweert ganselijk niet, noch bij den hemel" enz. Toch heeft Christus het eedzweren niet weggenomen. Want:

1. Christus kwam niet om de Wet te ontbinden (Matth. 5 : 17); en de eed valt onder deze wet (der zeden).
2. De dienst van God volgens de wet der zeden blijft altijd voortduren. Het wettig eedzweren is een dienst van God volgens de zedenwet, want het is een

aanroeping van God. Dus blijft het ook altijd.

3. Wanneer de profeten de dienst der nieuwe Kerk na Christus tekenen, dan kennen zij haar ook het eedzweren bij Gods Naam toe, Jes. 65 : 16: „Wie zweren zal op aarde, die zal zweren bij den God der waarheid." (Lansbergen. En in Jes. 45 : 23: „Ik heb gezworen bij Mijzelven (zegt de HEERE), er is een woord der gerechtigheid uit Mijn mond gegaan en het zal niet wederkeren: Dat Mij alle knie zal gebogen worden, alle tong Mij zal zweren"; hetgeen de apostel Paulus uitlegt van de Kerk van het Nieuwe Testament, Rom. 14 : 11, Fil. 2 : 10 en Jer. 4 : 2: „Maar zweer: Zo waarachtig als de HEERE leeft, in waarheid, in recht en in gerechtigheid; zo zullen de heidenen zich in hem zegenen en zich in Hem beroemen"; alwaar hij het gebruik van de eed niet alleen aan de Kerk van het Nieuwe Testament toekent, maar ook leert, op welke wijze zij zullen zweren.)

4. Door het doel van de eed. Want de bevestiging der trouw en waarheid, de beslissing van de pleidooien en geschillen is in de gemenebesten en bij de Gemeente zeer nuttig, noodzakelijk en eerlijk. Het eedzweren is een bevestiging der trouw en waarheid, en een opruiming van alle geschillen, Hebr. 6 : 16: „De eed tot bevestiging is denzelven een einde van alle tegenspreken." Daarom is ze niet alleen geoorloofd, maar ook nodig.

5. Door het voorbeeld van Christus en de heiligen onder het Nieuwe Testament. Want Christus heeft niet eenmaal, maar menigmaal een manier van zweren tot bevestiging van Zijn leer gebruikt, als Hij zegt: „Voorwaar voorwaar zeg Ik u", enz. (Want hoewel de Wederdopers van mening zijn, dat die woorden niet voor een eed gehouden mogen worden, leert de Apostel toch in Hebr. 6 : 14 heel anders. Want hij getuigt, dat God gezworen heeft, als Hij deze uitdrukking gebruikt.) Zo ook Paulus in Rom. 1 : 9: „God is mijn Getuige, Welken ik dien in mijn geest in het Evangelie Zijns Zoons", enz.; 2 Kor. 1 : 23: „Doch ik roep God aan tot een Getuige over mijne ziel, dat ik om u te sparen nog te Korinthe niet ben gekomen"; Rom. 9 : 1: „Ik zeg de waarheid in Christus, ik lieg niet (mijn consciëntie mij mede getuigenis gevende door den Heiligen Geest)"; Fil. 1 : 8: „Want God is mijn Getuige, hoezeer ik begerig ben naar u allen met innerlijke bewegingen van Jezus Christus"; 1 Thess. 2 : 10: „Gij zijt getuigen, en God, hoe heiliglijk en rechtvaardiglijk en onberispelijk wij u, die gelooft, geweest zijn"; en een Engel des Heeren, Openb. 10 : 5v.: „En de Engel dien ik zag staan op de zee en op de aarde, hief zijne hand op naar den hemel; en hij zwoer bij Dien, Die leeft in alle eeuwigheid."

Deze en dergelijke redenen en voorbeelden bewijzen zonneklaar, dat ook onder het Nieuwe Testament de christenen het eedzweren geoorloofd is.

Bezwaar. Christus verbiedt ganselijk te zweren, Matth. 5 : 34-37: „Maar Ik zeg u: Zweert ganselijk niet, noch bij den hemel, omdat hij is de troon Gods; noch bij de aarde, omdat zij is de voetbank Zijner voeten; noch bij Jeruzalem, omdat zij is de stad des groten Konings; noch bij uw hoofd zult gij zweren, omdat gij niet één haar kunt wit of zwart maken. Maar laat zijn uw woord ja, ja; neen, neen; wat boven deze is, dat is uit den boze"; en Jak. 5 : 12: „Doch voor alle dingen, mijne broeders, zweert niet, noch bij den hemel, noch bij de aarde, noch bij enigen anderen eed; maar uw ja zij ja, en het neen neen, opdat gij in geen oordeel valt."

Antwoord. In deze teksten worden niet alle eden verboden, maar alleen de lichtvaardige en onnodige eden; hetgeen duidelijk is, enerzijds uit vergelijking van deze teksten met andere teksten en voorbeelden uit het Oude en Nieuwe Testament, en anderzijds vooral uit het oogmerk of voornemen van Christus, dat Hij hier heeft: Die de waarachtige zin der Wet wil bevrijden van de vervalsingen, en de geveinsdheid der Farizeeën bestraft, en daarmee leert, dat in dit derde gebod niet alleen alle valse eden verboden worden, maar ook lichtvaardige en onnodige eden, die de Farizeeën in

hun dagelijkse spreken bezigden; en deze niet alleen, waarin de Naam Gods zelf uitgedrukt wordt, maar waaruit men - omdat de schepselen genoemd worden - kan opmaken, dat Gods Naam geveinsd is weggelaten. Want deze huichelaars verontschuldigen hiermee hun verkeerde eden, dat hoewel zij lichtvaardig bij de tempel, het altaar en bij de hemel zwoeren en zij hun woord niet hielden, zij nochtans de Naam van God niet ontheiligden noch meinedig waren, omdat zij de Naam van God in de eed niet hadden uitgedrukt. Maar Christus bewijst hier, dat men ook dan bij de Naam van God zweert, wanneer hemel en aarde genoemd worden, omdat er geen deel van de wereld of van het schepsel is, waarin God niet een teken van Zijn heerlijkheid gegraveerd heeft. Want God let niet zozeer op de woorden, als wel op het hart van hem die zweert, en de eer of smaadheid van Gods Naam bestaat meer in de betekenis dan in de lettergrepen der woorden, zoals Christus Zelf nadrukkelijk verklaart in Matth. 23 : 16-22; welke tekst met de andere in overeenstemming gebracht moet worden. Dezelfde bedoeling heeft ook Jakobus in de aangehaalde tekst.

Aanhoudend bezwaar. 1. Maar Christus zegt (Matth. 5 : 34): „Zweert ganselijk niet", en Jakobus zegt (Jak. 5 : 12): „Noch enigen anderen eed." Dus worden alle eden de christenen verboden.

Antwoord. Het woord „ganselijk niet" behoort niet bij het woord „zweren" gevoegd te worden, maar bij alle soorten lichtvaardige eden, welke de Farizeeën verzonnen geoorloofd te zijn, precies alsof Hij zeide: „Zweert niet vals of lichtvaardig, ganselijk niet, d.w.z. direct noch indirect. Zo ook Jakobus: „Noch zweert enigen anderen eed", d.w.z. geen lichtvaardige of valse eed, waarvan hij - na er enkele soorten van genoemd te hebben - te kennen geeft, dat alle andere, die van die aard zijn, verboden worden. Want anders zou Christus stellig in strijd met Zijn eigen gebod, verkeerd gedaan hebben, toen Hij zeide: „Uw woord zij ja, ja, en neen, neen", terwijl Hij toch dikwijls op andere plaatsen in Zijn toespraken deze zeer voortreffelijke manier van spreken gebruikt, om Zijn uitspraken te bevestigen: „Voorwaar voorwaar zeg Ik u." En Jakobus zou Paulus moeten bestraffen, die God met een eed tot Getuige over zijn ziel aangeroepen heeft. Ja, de Heilige Geest zou tegen Zichzelf strijden, wanneer Hij door middel van Jakobus de eed verbood, en door middel van een ander Apostel ze prees (Hebr. 6 : 16), als een middel dat de menselijke gemeenschap zeer nuttig en nodig is, om alle geschillen weg te ruimen, zonder welke de menselijke samenleving niet bestaan kan

Aanhoudend bezwaar 2. Maar de toelatingen en voorbeelden der eden, die in de Schrift voorkomen, gelden alleen de eden die in het openbaar door de Magistraat of anders krachtens een algemeen bevel geëist of gegeven worden. Daarom zijn dus althans de bijzondere eden, die de ene particulier tegenover de ander aflegt, geheel en al verboden.

Antwoord. Het is niet waar, dat de toelatingen en voorbeelden der eden, die wij tevoren genoemd hebben, alleen de publieke en niet de bijzondere eden gelden. Want 1. dit wordt niet alleen in de aangehaalde plaatsen en voorbeelden niet geleerd, maar ook zelfs weerlegd, zoals men uit die plaatsen zien kan. 2. Er zijn ook tal van openbare voorbeelden van particuliere of bijzondere eden, zoals van Jakob en Laban, Gen. 21 : 31, 50 en 53. Van Boaz en Ruth, Ruth 3 : 13. Van Obadja en Elia, 1 Kon. 18 : 14v. Van Abigail en David, 1 Sam. 25 : 26 en 34. 3. Uit het doel waartoe de eden afgelegd worden, is het duidelijk, dat dit onderscheid verzonnen en onwaar is. Want omdat alle eden, niet één uitgezonderd, goed geacht worden, omdat ze dienen tot eer van God en tot welzijn van de naaste, zo volgt daaruit ook, dat alle eden, hetzij publieke of particuliere, die tot dat doel afgelegd worden, Gode behagen en door Hem goedgekeurd worden.

3. ***Bij Wie men zweren moet.***

Vraag 102. Mag men ook bij de heiligen of bij enige andere schepselen een eed zweren?
Antwoord. Neen, want een rechte eed zweren is God aanroepen a), dat Hij, als Die alleen het hart kent b), der waarheid getuigenis wil geven, en mij straffen, indien ik valselijk zweer c); welke eer aan geen schepsel toekomt d).

a) Jozua 23 : 7, Jer. 5 : 7 en 12 : 16, Zef. 1 : 5.
b) Jer. 17 : 10, 1 Kon. 8 : 39, Hebr. 4 : 13.
c) 2 Kor. 1 : 23.
d) Jozua 7 : 19, Matth. 5 : 34-37, Jak. 5 : 12.

Verklaring van Vraag 102.

Zoals in de vorige Vraag de dwaling der Wederdopers inzake de eed weerlegd is, zo wordt nu de dwaling van de *Roomsen* bestraft, die in de eedformule grotelijks dwalen; aangezien zij niet alleen bij God, maar ook bij de heiligen of bij andere schepselen zweren, door aan hun eed (*Zo waarlijk helpe mij God!)* de uitdrukking „en al Zijn heiligen" te verbinden. En hiertegen wordt geleerd, dat zoiets niet geoorloofd is; en dat wordt bewezen uit de definitie van de rechtmatige eed. De redenen waarom men bij geen schepselen, maar alleen bij de Naam van God zweren mag, zijn vooral de volgende:

1. God heeft bevolen, dat men alleen bij Hem zweren zal, zoals men alleen Hem vrezen en dienen mag, Deut. 10 : 20: „Den HEERE uw God zult gij vrezen, Hem zult gij dienen en Hem zult gij aanhangen en bij Zijn Naam zweren."

2. Hij verbiedt nadrukkelijk, dat men bij enige andere naam zweren zal, Ex. 23 : 13: „Den naam van andere goden zult gij niet gedenken; uit uw mond zal hij niet gehoord worden."

3. God wil, dat men alleen aan Hem de dienst der aanroeping bewijzen zal, en Hij straft degenen die bij het zweren de schepselen met God verbinden. In Zef. 1 : 5 zegt God, dat Hij wil uitroeien die „zweren bij den HEERE, en zweren bij Malcham." En Jozua vermaant het volk Israël voor zijn dood: „Gedenkt ook niet aan den naam hunner goden en doet er niet bij zweren, en dient ze niet en buigt u voor die niet", Jozua 23 : 7. En de Heere vertoornde Zich over degenen die bij vreemde goden gezworen hadden, en verklaart daarom in Jer. 5 : 7, dat het een eed was van openbare afval: „Uw kinderen (zegt Hij) verlaten Mij, en zweren bij hen die geen God zijn." En het eedzweren is een soort aanroeping. (Want als de apostel Paulus zwerende zegt, 2 Kor. 1 : 23: „Ik roep God aan tot een Getuige over mijne ziel", dan geeft hij daarmee voldoende te kennen, dat het zweren niets anders is dan een aanroeping van God. Daarom behoort men ook alleen bij de Naam van God te zweren).

4. Als men zweert, dan schrijft men degene bij wie men zweert, toe, dat hij de harten doorziet, dat hij alomtegenwoordig is, enz. En voorwaar wordt van hem ook vereist, dat hij de harten doorziet, en een oneindige wijsheid bezit, omdat in de eden niet gehandeld wordt over publieke en bekende zaken, maar over verborgene, onzekere en onbekende, waarover alleen hij, die een kenner van het hart is, oordelen kan. Maar alleen God is een Hartenkenner, alwetend en alomtegenwoordig. Daaruit wordt ook bewezen, dat Christus God is, en dat men ook bij Hem zweren mag. Want van Hem

wordt gezegd, Joh. 2 : 25: „Hij Zelf wist, wat in den mens was."

5. Hij alleen is almachtig en kan de straffen ten uitvoer brengen, Matth. 10 : 28: „Vreest niet voor degenen die het lichaam doden en de ziel niet kunnen doden; maar vreest veelmeer Hem, Die beide ziel en lichaam kan verderven in de hel." Mensen kunnen deze straf niet uitvoeren. Want zij kunnen niet beoordelen, wie valselijk zweert, noch hen bestraffen; enerzijds niet omdat de mensen geen hartenkenners zijn, noch zien kunnen, of degenen die zweren al dan niet bedriegen; en anderzijds niet, omdat zij die vals zweren, menigmaal te machtig zijn, dan dat ze door mensen gestraft kunnen worden. Daaruit volgt, dat de eden die bij de heiligen en andere schepselen gezworen worden, afgodisch en door God verboden zijn. Daarom worden ze in de Catechismus, in Vraag 102 terecht verworpen.

Bezwaar. Jozef heeft gezworen (Zo waarachtig als) Farao leeft, Gen. 42 : 16. Dus is het ook geoorloofd, om naar zijn voorbeeld bij mensen en andere schepselen te zweren.
Antwoord.
1. Sommigen geven op dit punt toe, dat Jozef gezondigd heeft, toen hij zwoer op de manier van de heidenen, die bij hun koningen plegen te zweren; opdat hij door zijn broeders niet gekend zou worden, wie hij was.
2. Maar wij kunnen zeggen, dat zijn woorden eigenlijk geen eed geweest zijn, maar alleen, dat hij de waarheid van zijn woorden daarmee heeft willen bevestigen, zodat dit de betekenis is: Zo waarachtig als Farao leeft, of: Zoals ik wil dat hij gezond is en leeft, zo waarachtig zeg ik deze dingen. Zo staat het ook met soortgelijke voorbeelden, zoals van Hanna, 1 Sam. 1 : 26 (Zo waarachtig als) uwe ziel leeft, mijn heer (Eli). En van Abner, 1 Sam. 17 : 55: (Zo waarachtig als) uwe ziel leeft, o koning (Saul), ik weet niets. En van David, 1 Sam. 20 : 3 (Zo waarlijk als) de HEERE leeft, en uwe ziel leeft (Jonathan). Want deze uitdrukkingen zijn eigenlijk geen eden, maar uitdrukking van de waarheid, om meer klaarheid en kracht bij te zetten, erbij gevoegd, onder vergelijking met een zékere en openbare zaak, zodat dit de betekenis is, dat de zaken die men verklaart waar te zijn, zo zeker zijn, als het zeker is, dat degene leeft die dan genoemd wordt.

4. ***Over welke zaken men zweren moet.***

Men moet zweren:

1. inzake waarachtige zaken; want over valse zaken zweren betekent God tot een Getuige van leugens maken.

2. Inzake zékere zaken. Want wie over onzekere zaken zweert, die zweert met een slecht geweten, en met verachting van God, als hij durft zweren over een zaak, waarvan hij niet weet of ze waarheid is dan wel een leugen. Daarom is het hem precies eender, of hij God tot een Getuige der waarheid of der leugens stelt. En zoveel in hem is, stelt hij dan God tot een Getuige der leugens. Want hij begeert dat Hij of aan de leugens getuigenis wil geven, of als Hij geen Getuige der leugens wil zijn, dat Hij de zweerder wil straffen.

3. Over geoorloofde zaken. Want a. wat God verbiedt te doen, dat verbiedt Hij ook te beloven of te zweren. b. Degenen die over ongeoorloofde zaken zweren, maken dat God met Zichzelf in strijd komt, door Hem aan te roepen en tot een Getuige aan te voeren, alsof Hij zou goedkeuren hetgeen Hij verboden heeft, en of Hij vernielen wil degenen die goeddoen. c. Want degenen die over ongeoorloofde zaken zweren, dezen hebben of

een voornemen om iets te doen dat met Gods bevel in strijd is, of als zij niet serieus zweren, dan nemen zij God tot een Getuige der leugens.

4. Over mogelijke zaken. Want iemand zweert bij een leugen, die bij een onmogelijke zaak zweert. Want hij zweert dat hij doen zal, hetgeen hij niet doen kan noch doen wil.
Bezwaar. Hij kan wel de wil hebben om het te doen, ook al ontbreekt hem het vermogen.
Antwoord. Als hij weet dat hij het vermogen niet heeft, dan zweert hij niet serieus, dat hij dit of dat doen zal. Want niemand onderneemt iets te doen, waarvan hij weet dat het hem onmogelijk is, of als hij het aandurft, dan handelt hij geveinsd, en daarom neemt hij God tot een Getuige van een geveinsde belofte, en drijft hij de spot met Hem.

5. Over gewichtige, noodzakelijke en profijtelijke zaken, die een zodanige bevestiging waard zijn en vereisen, omwille van Gods eer en om het heil of het welvaren van onze naaste. Want wie lichtvaardig zweert, die bewijst God geen eerbied, en wie lichtelijk zweert, die zweert ook gemakkelijk vals. De voornaamste oorzaak van de eed moet de eer van God zijn, en daarna het algemene en bijzondere welzijn van de naaste.
Bezwaar. Over onzekere zaken mag men niet zweren. Maar de toekomstige dingen, die niet noodzakelijk behoeven te gebeuren, zoals de dingen zijn die de mensen beloven dat ze doen zullen, zijn onzeker. Dus mag men niet over toekomstige dingen zweren.
Antwoord. Over toekomstige dingen wordt niet gezworen, noch mag men zweren over een uitkomst, die niet in onze macht ligt. Maar wel over onze tegenwoordige wil, om te doen hetgeen rechtvaardig en geoorloofd is, of nu of in de toekomst; en over een tegenwoordige en toekomstige verplichting om datgene te doen, waarvan een ieder kan en moet verzekerd zijn. Zo hebben Abraham, Izak, Abimelech, David, Jonathan, Boaz enz. gezworen, waarbij zij zich tot bepaalde diensten verplichtten, die zij later doen zouden.

5. ***Of men alle eden behoort na te komen.***

De eden die recht gedaan zijn inzake geoorloofde, waarachtige, zekere, gewichtige en mogelijke zaken, moeten noodzakelijk gehouden worden; maar van ongeoorloofde zaken mag men niet zweren. Als iemand uit onwetendheid of zwakheid of door dwaling, van ongeoorloofde zaken gezworen heeft, dan mag men die eed niet nakomen, maar moet men ze herroepen of veranderen. Want men mag niet de ene zonde op de andere stapelen, Ps. 15 : 4: „In wiens ogen de verworpene veracht is, maar hij eert degenen, die den HEERE vrezen; heeft hij gezworen tot zijn schade, evenwel verandert hij niet." Want wie een ongeoorloofde eed nakomt, die zondigt dubbel, namelijk door verkeerd te zweren, en door na te komen hetgeen men verkeerd gezworen heeft, en zo stapelt men de ene zonde op de andere. En dit is een ware stelregel: Wat verkeerd gezworen wordt, dat wordt nog verkeerder nagekomen. Want hetgeen God verbiedt, daarvan wil Hij niet dat men dat ook al heeft men het gezworen - nakomen zal; en hetgeen Hij verbiedt te beloven of te zweren, dat verbiedt Hij ook zoveel te meer te doen, naar mate het doen zwaarder valt dan het beloven.
Bezwaar 1. Wie een mogelijke zaak zweert, en ze niet nakomt, die stelt God tot een Getuige van een leugen. Maar wie zweert dat hij iemand doden zal, die zweert een mogelijke zaak. Dus wie dat zweert en niet nakomt, die neemt God tot Getuige van een leugen; maar omdat God niet tot een Getuige der leugens gesteld mag worden, zo volgt daaruit, dat men een gezworen doodslag moet volbrengen.

Antwoord. Als men een mogelijke zaak zweert, die tevens geoorloofd is, en men die niet nakomt, dan stelt men God tot een Getuige der leugens. Maar niet, wanneer men

een ongeoorloofde zaak gezworen heeft. Want een ongeoorloofde zaak die men niet nakomt, maakt God niet tot een Getuige der leugens. Want het herroepen en veranderen van het verkeerde is goed, en wordt door God geboden.

Bezwaar 2. De Israëlieten deden er goed aan, dat zij de Gibeonieten de ongeoorloofde eed van vrede gehouden hebben, die zij in strijd met Gods gebod aan hen gegeven hadden, Jozua 9. Daarom is het geoorloofd, een eed van ongeoorloofde zaken te houden.

Antwoord.

1. Het is niet waar, dat deze eed een ongeoorloofde eed was. Want door het gebod van God worden niet uitgesloten, als er enigen onder de volken, die God geboden had uit te roeien, vrede begeerden en zich tot de Israëlitische religie begaven; hetwelk de Gibeonieten gedaan hebben.

2. De Israëlieten houden deze eed, niet omdat ze verplicht waren die te houden (want zij hadden gezworen, nadat zij bedrogen waren), maar a. om ergernis te weren, waardoor de Naam van God bij de heidenen zou kunnen onteerd worden, indien de Israëlieten hun eed niet hielden. b. Omdat het ook geoorloofd en juist was, om - ook zonder eed - te sparen degenen die vrede begeerden en de Israëlitische religie aannamen.

Vraag. Of men de afgedwongen eden ook moet nakomen?

Antwoord. Men moet ze houden, als daarin de bovenvermelde condities zijn, en als ze niets goddeloos of ongeoorloofds bevatten, hoewel ze ons onvoordelig en schadelijk zouden kunnen zijn. Maar om iets goddeloos te zweren, behoort niemand zich te laten dwingen, of ook door geweld van pijnigen daartoe te laten overhalen, maar veel liever te sterven. Als iets goddeloos uit vrees of zwakheid, in strijd met het geweten gezworen is, dan moet men dat veranderen en niet nakomen. Anders wordt de ene zonde op de andere gestapeld. Want wat goddeloos is om te zweren, dat is nog veel goddelozer om te doen. Maar moeilijke en schadelijke dingen, die evenwel geoorloofd zijn, ofschoon ze door een eed afgedwongen werden, moet men toch wel nakomen. Maar als later de zaak echter onmogelijk te doen is, dan is men er niet toe verplicht; als het niet onmogelijk is, dan moet men het nakomen, om een erger kwaad te ontkomen. Want wij zijn door de wet verplicht om uit twee kwaden het minst-erge te kiezen. Bij voorbeeld: Wanneer iemand in de handen van een moordenaar valt, kan hij gedwongen worden om onder ede een som gelds te beloven, en ook dat hij zwijgen zal, tot lossing van zijn leven. Dan is het hem niet alleen geoorloofd, maar hij moet (als hij het doen kan) ook de moordenaar beide dingen zweren, en nakomen wat hij zweert, opdat hij zijn leven behouden moge. Want wat geoorloofd is te zweren, dat is ook geoorloofd na te komen. En zo ook het tegengestelde: Wat geoorloofd is te doen, dat is ook geoorloofd te zweren.

Bezwaar. Men mag noch tegen het gemenebest iets zweren noch hetgeen in strijd daarmee gezworen is, nakomen. Maar wanneer men nu een moordenaar zweert, dat men zwijgen zal en de moordenaar niet aanbrengen zal, dan is dat in strijd met het gemenebest. Daarom mag men een moordenaar niet zweren te zullen zwijgen noch zulk een afgelegde eed nakomen.

Antwoord. Het is niet in strijd met het gemenebest, als iemand een moordenaar zulk een eed om te zwijgen geeft. Want op die manier behoudt die man zijn leven, en wordt door hem het gemenebest bevorderd. Want aan het leven van de ingezetenen is het gemenebest zeer veel gelegen. En als hij, die door de moordenaar met de dood bedreigd werd, niet zwoer dat hij zwijgen en de moordenaar niet aangeven zou, dan zou noch hijzelf noch het gemenebest daarmee gebaat zijn. Dus omdat het zweren dat men zwijgen zal, het gemenebest minder schade berokkent, dan wanneer er een ingezetene vermoord wordt, daarom moet men het kleinste kwaad liever verkiezen.

Over de aanroeping der heiligen.

Dat de aanroeping een onderdeel is van de gehoorzaamheid aan dit gebod, en een dienst die alleen aan God toekomt, is al eerder, bij het noemen van de deugden van dit gebod, bewezen. Daarom wordt hier alle afgodische aanroeping[4] verboden en verdoemd, welke zich uitstrekt, óf tot verzonnen goden, zoals van de heidenen, Turken, Samosatenianen, Tritheïsten[5], Arianen enz. geschiedt, óf tot de schepselen, Engelen of gestorven heiligen, zoals bij de Roomsen geschiedt. Want God gebiedt dat men alleen aan Hem de dienst der aanroeping bewijzen zal, Deut. 6 : 13 en Matth. 4 : 10: „Den Heere uw God zult gij aanbidden en Hem alleen dienen." En de Engelen willen niet gedogen, dat wij hen aanbidden, maar zij verwijzen ons naar God, Openb. 19 : 10 en 22 : 9: „En ik viel neder voor zijne voeten om hem te aanbidden, en hij zeide tot mij: Zie, dat gij dat niet doet; ik ben uw mededienstknecht, en uwer broederen, die de getuigenis van Jezus hebben; aanbid God. Want de getuigenis van Jezus is de geest der profetie." De heiligen willen ook deze Goddelijke eer niet aanvaarden, zoals het voorbeeld van Paulus en Barnabas te kennen geeft, Hand. 14 : 15.

Bezwaar 1. Men moet de heiligen om hun deugden en gaven eren, of met de dienst die de Grieken „latreia" noemen, of met de dienst die zij „douleia" noemen. Maar men mag ze niet vereren met de dienst die „latreia" genoemd wordt. Want die komt alleen aan God toe, daar ze een dienst is, waardoor men aan Hem aan Wie men ze bewijst, een algemene macht, voorzienigheid en heerschappij toekent. Daarom moeten ze geëerd worden met de dienst, die „douleia" genoemd wordt, d.w.z. van eerbied en eer, om hun heiligheid en verdiensten.

Antwoord. Dat volgt daar niet uit. Want,

1. behalve de dienst van latreia en douleia - zoals zij spreken - is er nog een andere manier van verering (mogelijk), die de heiligen betaamt en toekomt, namelijk dat men hun geloof, heiligheid en gaven, die God hun geschonken heeft, erkenne en grootmake; dat men de leer gehoorzaam is, die zij uit de hemel ontvangen hebben, en ons geleerd en nagelaten hebben; en dat men hun leven en Godzaligheid navolgt. Waarvan Augustinus (lib. de vera Religie) zegt: „De heiligen moeten geëerd worden om na te volgen, niet om aan te bidden." Die eer komt de heiligen toe, en wij ontnemen ze noch de levende noch de gestorven heiligen, maar wij bewijzen hun die heel graag, zoals de Apostel ons bevolen heeft, Hebr. 13 : 7: „Gedenkt uwe voorgangers, die u het Woord Gods gesproken hebben; en volgt hun geloof na, aanschouwende de uitkomst hunner wandeling."
2. Ook is het niet waar, dat men de heiligen vereren mag met de dienst óf van *latreia* óf van *douleia.* Want de dienst van latreia en douleia is niet verschillend, maar één en dezelfde, welke dienst niet de heiligen of enig schepsel, maar alleen Gode toekomt, namelijk omdat Hij te allen tijde en op alle plaatsen kent en verhoort de gedachten, zuchten en begeerten van hen die Hem aanroepen, en omdat Hij hun in de dood te hulp

---

[4] Men is de heiligen pas ongeveer het jaar 370 gaan vereren en aanbidden, en wel vanwege de te grote eerbied, die men de martelaars toedroeg; door hen - alsof zij nog levend waren - bij hun graven aan te roepen. Voor voorbeelden leze men Basilius. Voorts is deze dwaling door de heidenen en tenslotte door de redenaars en dichters zeer verbreid, Spanh., Intrad. ad Hist. Eccles. IV. Sa ecul.

[5] Een sekte, die zich in de 5e eeuw deed gelden, en die drie goden in de Drie-eenheid aannam. Bezwaren van de Roomsen, die de gestorven heiligen aanroepen.

komt. Deze dienst komt alleen aan God toe, zoals ook deze eer alleen aan Christus toekomt, omdat ons, om Zijn voorbidding en verdiensten, door God gegeven wordt: vergeving der zonden, het eeuwige leven en alle andere goederen.

Daarom kan deze eer, of men ze nu latreia of douleia noemt, aan de heiligen niet toegekend worden zonder publieke kerkroof en afgoderij. Want dat onderscheid is van geen betekenis, en ook onwaar, aangezien de woorden latreuein en douleuein, latreus en doulos, latreia en douleia, zowel in de Griekse tekst van de Heilige Schrift, als bij de heidense Griekse schrijvers door elkaar gebruikt worden. In Matth. 4 : 10 wordt van God gezegd:„Gij zult Hem alleen dienen" (latreuseis). Van God wordt ook gezegd, in Matth. 6 : 14 en Luik. 16 : 13: „Gij kunt niet God dienen en den Mammon" (douleuein), 1 Thess. 1 : 9: „om den levenden en waarachtigen God te dienen" (douleuein). Van Christus heet het in Rom. 16 : 18: „Want dezulken dienen (douleuousin) onzen Heere Jezus Christus niet." En Paulus noemt zich doorgaans „een dienaar (doulon) Gods." In de Griekse tekst van het Oude Testament (Lev. 23 : 7v., Ex. 12 : 6) wordt een dienstwerk veelal „latreuton" genoemd. *Suidas* schrijft, dat latreuein in het Grieks „voor loon dienen" betekent. *Valla* wijst bij Matth. 4 : 10 erop, dat latreuein zowel de mensen als God dienen betekent. Daarbij citeert hij een tekst uit de Griekse schrijver Xenophon, waar iemand zegt, dat hij bereid is met zijn lijf te bekopen dat zijn vrouw niemand hoeft te dienen, latreusai. En zo zegt van haar kant ook zijn vrouw, dat ook zij haar leven geven wil, opdat haar man niemand diene, douleuein. Daarom verschillen latreia en douleia evenveel als een *ziek wijf* en een *kranke vrouw,* zoals men pleegt te zeggen.

Bezwaar 2. Ook wij moeten eren dengene dien God eert. Maar nu eert God de heiligen, Matth. 19 : 28: „Gij zult zitten op twaalf tronen", enz. Dus moeten ook wij de heiligen eren.

Antwoord. Wij geven dat toe, wanneer dit de eer geldt, die God hun verleent. Maar daaronder wordt nergens de aanbidding geteld, maar daarvan staat integendeel geschreven, Jes. 42 : 8: „Ik ben de HEERE, dat is Mijn Naam: en Mijn eer zal Ik aan geen ander geven, noch Mijn lof den gesneden beelden."

Bezwaar 3. De heimelijke zuchten verhoren - hetgeen Gode van nature eigen is - wordt aan de heiligen uit genade meegedeeld. Daarom behoren zij ook aangeroepen te worden.

Antwoord. Het is niet waar, dat aan de heiligen meegedeeld wordt, om de verborgen zuchtingen te verhoren. Want God deelt aan geen enkel schepsel de eigenschappen mee, waardoor Hij van ze onderscheiden wil worden, zoals daar zijn de oneindigheid, almacht, oneindige wijsheid, de harten doorzien, en derhalve ook niet het verhoren van degenen, die Hem aanroepen, en nog veel minder de aanroeping zelf; zoals er geschreven staat in 1 Kon. 8 : 39:‚Geef een iegelijk naar al zijne wegen, gelijk Gij zijn hart kent; want Gij alleen kent het hart van alle kinderen der mensen."

Bezwaar 4. God heeft de heiligen uit genade wel de macht verleend om wonderen te doen, welke nochtans een eigenschap is van God alleen. Daarom deelt Hij ook aan de heiligen enkele eigenschappen mee, waardoor Hij van de schepselen onderscheiden wordt, en derhalve ook de wetenschap, kennis en genegenheid dergenen die hen aanroepen.

Antwoord. Dat is geen goede conclusie. Want 1. al was het waar, dat er bepaalde eigenschappen meegedeeld werden, dan volgt daar nog niet direct uit, dat juist deze hun ook meegedeeld worden. 2. En het voorbeeld van de wonderen bewijst dit helemaal niet. Want de macht om wonderen te doen, wordt in de heiligen niet overgestort of aan hen

meegedeeld, maar zij zijn alleen dienaars van Gods werken, die - naar men zegt - door hen gedaan worden, met een figuurlijke manier van spreken, omdat God hen als dienaars van het uiterlijke werk gebruikt, of omdat God op hun gebeden die wonderwerken doet, 1 Kon. 17 : 18-23 en 36-38, 2 Kon. 4 : 33-35, Hand. 9: 34 en 40.

Bezwaar 5. Sommige profeten hebben de gedachten en raadslagen van anderen gezien, zoals Ahia die van de huisvrouw van Jerobeam, 1 Kon. 14 : 16; Elisa die van de Syriërs, 2 Kon. 6 : 12; Petrus die van Ananias en Saffira, Hand. 5 : 3 en 8. Dus wordt de kennis van het hart door God aan de heiligen meegedeeld.
Antwoord. 1. Enkele weinige buitengewone voorbeelden maken nog geen regel. 2. Zij wisten dat door de gave der profetie, en zij wisten het niet altijd, maar alleen dan, wanneer het voordeel der Kerk het vereiste. Ook wisten zij dat niet krachtens enig, hun ingestort vermogen, maar alleen op grond van een Goddelijke openbaring. Ook wisten zij niet alle dingen, maar alleen hetgeen God hun wilde bekendmaken. En daaruit volgt dus echt niet, dat dus de heiligen, ook na hun dood, met de gave der profetie begiftigd zijn, omdat men die in het eeuwige leven niet nodig zal hebben.

Bezwaar 6. De Engelen in de hemel verblijden zich over de bekering van één zondaar, Luk. 15 : 10; en in Dan. 9 : 23 en 10 : 11 noemt de Engel de profeet Daniël een „zeer gewenst man" Dus zien de Engelen, hoewel zij in de hemel zijn, de boetvaardigheid in de harten der mensen, die op de aarde zijn, en ook de begeerten van degenen die bidden.
Antwoord. Datgene wat door verschillende oorzaken kan voortgebracht worden, dat wordt ten onrechte aan één oorzaak alleen toegeschreven. Want het is niet nodig, dat de Engelen de boetvaardigheid van de zondaars precies hebben te weten, door het kennen der harten, omdat zij die wel kunnen weten op grond van de werkingen en tekenen, of krachtens Gods openbaring.

Bezwaar 7. De ziel van de Rijke man (letterlijk: brasser) heeft, toen hij in de hel was, Abraham en Lazarus in de hemel gezien, heeft Abraham aangeroepen, en heeft ge weten van de staat van zijn vijf broers in dit leven (Luk. 16 : 23v., 27v.). Dus zien de zielen der heiligen in de hemel ook de staat en de begeerten van hen, die op de aarde verkeren.
Antwoord. 1. Op grond van allegorieën en gelijkenissen (of parabelen) kunnen geen hoofdpunten der leer worden samengesteld. En dat dit een allegorie is, d.w.z. bij wijze van gelijkenis gesproken en in een geestelijke zin te verstaan is, namelijk dat Christus daardoor heeft willen uitdrukken de gedachten, pijnen en de staat der goddelozen in de straffen, geven de delen van de gelijkenis voldoende te kennen; en dat getuigt Irenaeus lib. 4, cap. 4. 2. En al waren dan ook die dingen zo geschied, zoals ze verteld worden, dan zou men hier toch nog niet uit kunnen bewijzen, dat de heiligen de harten kennen. Want er staat niet geschreven, dat Abraham of de Rijke man elkaars verborgen gedachten gekend hebben, maar dat zij die uit elkaars woorden opgemaakt hebben. Ook werd de Rijke man niet verhoord.

Bezwaar 8. Christus weet alle dingen naar Zijn menselijke natuur. Dus kunnen ook de heiligen alle dingen weten.

Antwoord. Er bestaat een groot verschil tussen de Mens Christus en de heiligen. Christus' menselijke verstand weet en verstaat, en ook Zijn lichamelijke oren en ogen horen en zien alle dingen, die Hij naar Zijn menselijke natuur, zonder overdenking of behulp van de uiterlijke zintuigen, wil begrijpen omwille van de Godheid, Die aan de menselijke natuur (die met Haar personeel verenigd is) deze dingen te kennen geeft, of

ook door de uiterlijke zintuigen van zeer verre plaatsen deze dingen laat zien of horen. Maar dat alle dingen aan Engelen en heiligen geopenbaard zouden worden, die aan het menselijke verstand van Christus door Zijn Godheid geopenbaard worden, zullen zij nooit uit de Heilige Schrift aantonen kunnen.

Bezwaar 9. De afbeeldingen van alle dingen verschijnen in het Goddelijke Wezen als in een spiegel. En "de Engelen en zalige mensen aanschouwen het Goddelijke Wezen, zoals geschreven staat in Matth. 18 : 10: „Hun Engelen in de hemelen zien altijd het aangezicht Mijns Vaders, Die in de hemelen is." Dus zien zij in de spiegel der Godheid, wat wij doen, lijden, denken enz.

Antwoord. 1. Dat de afbeeldingen van alle dingen in het Goddelijke Wezen als in een spiegel verschijnen, is onzeker, en kan uit de Heilige Schrift niet bewezen worden. 2. En dat de Engelen het Goddelijke Wezen zo aanschouwen, is ook niet waar, aangezien er geschreven staat: „Niemand heeft ooit God gezien", Joh. 1 : 18. 3. Hoewel de Engelen en de heiligen in de hemel een zeer verheven wetenschap genieten, moet men toch niet verzinnen, dat zij op een natuurlijke wijze alle dingen die in God zijn, doorzien. Want dan zou hun wijsheid aan die van God precies gelijk zijn, en dat is zeer ongerijmd en in strijd met de uitspraken van de Heilige Schrift, omdat van de Engelen geschreven staat, Markus 13 : 32, dat zij de dag des oordeels niet weten. En het is zeker, dat God aan een iegelijk, zowel in de hemel als op de aarde, naar Zijn welbehagen zoveel openbaart als Hem behaagt.

Bezwaar 10. De vriendschap en vereniging der heiligen met God en Christus is zo nauw, dat Hij hun de openbaring aller dingen niet weigeren kan. Dus kennen zij door deze openbaring ook onze zuchten.
Antwoord. Dat volgt daar niet uit. Want die vriendschap bestaat toch wel, al openbaart God aan de heiligen niet alle dingen, maar uitsluitend de dingen, welke hun gelukzaligheid en Zijn eer vereisen te weten.

Bezwaar 11. Christus is de Middelaar der verlossing, en de heiligen zijn middelaars der voorbidding. Dus wordt Christus niet tekortgedaan, wanneer men de heiligen als voorbidders aanroept.
Antwoord. Het is niet waar en kan ook uit de Heilige Schrift niet bewezen worden, dat de heiligen middelaars of voorbidders bij God zijn. En er zijn ook niet verschillende middelaars. Want de Schrift leert, dat alleen Christus de enige Middelaar is, zowel van voorbidding als van verlossing, Die niet alleen eenmaal stervende ons verlost heeft, maar Die ook altijd voor ons bidt bij de Vader, Rom. 8 : 34, 1 Tim. 2 : 5, Hebr. 7 : 24v., 1 Joh. 2 : 1.

Bezwaar 12. Christus is alleen de Middelaar uit kracht van Zijn eigen verdiensten en voorbidding. Maar de heiligen zijn middelaars en voorbidders uit kracht van de verdiensten en voorbidding van Christus, d.w.z. hun voorbidding is bij God krachtig omwille van de verdiensten en voorbidding van Christus. Dus wordt hun niets toegeschreven hetgeen eigenlijk aan Christus toebehoort.
Antwoord. Op die manier ontkomen de Roomsen nog niet aan het feit, dat zij de heiligen toeschrijven hetgeen alleen aan Christus eigen is. Want hier worden niet al de manieren meegedeeld, waarop de eer van Christus aan anderen toegekend wordt, aangezien diegenen niet alleen in de plaats van Christus gesteld worden, van wie men zegt dat zij voor ons bij God door hun eigen krachten verdienen de goederen, die ons alleen om Christus' verdiensten beloofd zijn, maar ook van welke men zegt ze te verdienen door de kracht van Christus. Daarna, als de heiligen op enigerlei wijze voor

middelaars en voorbidders gehouden worden, dan moet daaruit volgen, dat zij vanwege hun eigen heiligheid en verdiensten Gode behagen, en ons de goederen verdienen. Want als de gebeden der heiligen Gode behagen en door Hem verhoord worden door de kracht en het vermogen van Christus' verdiensten en voorbidding, dan kunnen zij zelf voor ons niet-met-al verdienen door hun voorbidding, aangezien hij, die zelf een Middelaar en Voorbidder bij God nodig heeft, bij Hem geen verzoener voor anderen zijn kan, hoewel hij voor anderen wel bidden kan.

Bezwaar 13. Zij die voor ons in het hemelse leven bidden, moeten ook aangeroepen worden. Welnu, de heiligen bidden voor ons in het hemelse leven. Dus moeten zij ook aangeroepen worden.
Antwoord. Het feit dat iemand voor een ander bidt, is geen voldoende reden, waarom iemand aangeroepen zou moeten worden. En ook al geeft men toe, dat de heiligen in de hemel zeer vurig van God begeren, of Hij de Kerk, die hier op aarde strijdt, wil beschermen en verlossen, en of haar begeer. ten naar Gods voornemen verhoord worden, toch kan het nauwelijks, zonder publieke afgoderij, toegegeven worden, dat zij de noden en moeilijkheden van een ieder in het bijzonder kennen en afbidden, en onze gebeden verhoren; en dat ze daarom ook aangeroepen moeten worden.

Bezwaar 14. Er staat in Jer. 15 : 1 geschreven: „Maar de HEERE zeide tot mij: Al stond Mozes en Samuël voor Mijn aangezicht, zo zou toch Mijn ziel tot dit volk niet wezen." Dus bidden de heiligen voor ons.
Antwoord. 1. Al gaf men dit ook toe, dat de heiligen voor ons bidden, dan volgt daaruit toch nog niet, dat ze daarom ook aangeroepen moeten worden. 2. Maar dit wordt onder voorwaarde gezegd en door een figuurlijke uitdrukking worden de personen der gestorvenen hier ingevoerd, alsof zij nog leefden, precies alsof hij had willen zeggen: Wanneer Mozes en Samuël nog leefden en voor dit goddeloze volk baden, zoals zij bij hun leven voor hun volk gedaan hebben en verhoord zijn, dan zouden zij toch geen genade en vergeving voor dit volk verwerven. Een zelfde figuurlijke uitdrukking vinden wij in Ez. 14 : 14, waar God Daniël die (toen) nog leefde, en Noch en Job die al gestorven waren, voorstelt als midden onder de goddelozen, voor hen biddende. *Bezwaar 15.* In 2 Kon. 19 : 34 zegt de HEERE: „Want Ik zal deze stad beschermen om die te verlossen, om Mijnentwil en om Davids, Mijns knechts wil." Dus doet God de mensen op aarde wel om de verdiensten en voorbiddingen van David en van andere heiligen na hun dood.

Antwoord. De bescherming van de stad tegen de Assyriërs wordt beloofd, niet om de verdiensten van David, maar vanwege de belofte van de Messias, Die uit Davids nakomelingen geboren zou worden.

Aanhoudend bezwaar 15. De verlossing der stad had ook wel kunnen plaatshebben zonder de belofte van de Messias. Dus wordt ze niet beloofd omwille van de Messias, maar om de verdiensten van David.

Antwoord. De verlossing van de stad kon niet plaatshebben zonder de Messias. Want alle weldaden van God, zowel tijdelijke als geestelijke, zowel voor als na de komst van de Messias, zowel die, zonder welke de belofte van Zijn komst kon vervuld worden, als die, zonder welke die komst niet kon vervuld worden, worden aan de Kerk gegeven omwille van de Messias, 2 Kor. 1 : 20: „Want zovele beloften Gods als er zijn, die zijn in Hem (n.l. Jezus Christus) ja, en zijn in Hem amen."

Bezwaar 16. Jakob zegt van Jozefs zonen, Gen. 48 : 16: „Dat in hen mijn naam genoemd worde en de naam mijner vaderen Abraham en Izak" Dus is het geoorloofd, om de heiligen aan te roepen.

Antwoord. De Roomsen begrijpen hier het taaleigen van de Hebreeuwse taal niet. Want deze Hebreeuwse uitdrukking „en mijn naam worde in hen genoemd", zoals het van woord tot woord moet worden vertaald, betekent geen aanbidding, maar een aanneming tot kinderen; zodat de betekenis is: Laat ze naar mijn naam genoemd worden, of: Laat ze van mij hun bijnaam nemen, d.w.z.: Laat ze genoemd en gehouden worden, niet voor mijn kleinkinderen, maar voor mijn zonen. Een dergelijke uitdrukking staat er in Jes. 4 : 1: „En te dien dage zullen zeven vrouwen één man aangrijpen, zeggende: Ons brood zullen wij eten en met onze klederen zullen wij bekleed zijn, laat ons alleenlijk naar uw naam genoemd worden", d.w.z. laat ons uw vrouwen genoemd worden.

Bezwaar 17. Elifaz zeide tot Job: „Roep nu, zal er iemand zijn die u antwoorde? En tot wien van de heiligen zult gij u keren?" Job 5 : 1. Dus vermaant Elifaz Job, om de hulp van een heilige aan te roepen.

Antwoord. Deze tekst is meer in strijd met de aanroeping der heiligen, dan dat ze die verdedigt. Want zij zegt, dat de engelen de mensen in reinheid ver te boven gaan; dat ze ook, al worden zij door de mensen aangeroepen, niet antwoorden of verschijnen.

Bezwaar 18. Matth. 25 : 40 luidt: „En de Koning zal antwoorden en tot hen zeggen: Voorwaar zeg Ik u, voor zoveel gij dit een van deze Mijn minste broeders gedaan hebt, zo hebt gij dat Mij gedaan" Dus is de aanroeping der heiligen een eer, die aan Christus Zelf bewezen wordt.

Antwoord. Christus spreekt hier niet over de aanroeping der heiligen, maar over de diensten of werken der liefde, die aan Zijn benauwde lidmaten in dit leven bewezen worden. Dus dient deze tekst er niet toe, om dit te bewijzen.

Bezwaar 19. In Zach. 1 : 12 staat: „Toen antwoordde de Engel des HEEREN en zeide: HEERE der heirscharen, hoe lang zult Gij U niet ontfermen over Jeruzalem en over de steden van Juda, op welke Gij gram geweest zijt deze zeventig jaren?" Daaruit blijkt, dat de engelen speciaal voor de noden van de mensen bidden, en dus ook aangeroepen moeten worden.

Antwoord.

1. Uit deze tekst van Zacharia kan niet bewezen worden, dat de engelen alle noden der mensen kennen. Want ze spreekt slechts van de ellenden van het Joodse land, die niet alleen voor de engelen, maar ook voor de mensen kenbaar en zichtbaar waren.

2. Hoewel de engelen onze noden weten en ervoor bidden, daaruit volgt nog niet, dat de gestorven heiligen dat ook doen. Want aan de engelen is de zorg en bescherming der Kerk in dit leven toevertrouwd, en daarom, als zij op aarde verkeren, zien en begrijpen zij onze noden; hetgeen van de gestorven heiligen niet gezegd kan worden.

3. Ook al bidden de engelen voor ons, daaruit volgt nog niet, dat ze daarom ook moeten aangeroepen worden; zoals al eerder bewezen is.

Bezwaar 20. 2. Makk. 15 : 14 luidt: (Judas Makkabeüs heeft in het gezicht gezien) „En dat Onias, antwoordende, zou gezegd hebben: Dit is Jeremia, de profeet van God, die zijn broeders liefheeft, en die veel bidt voor het volk en voor de heilige stad." Dus bidden de gestorven heiligen voor ons, en moeten zij aangeroepen worden.

Antwoord. 1. Het tweede Boek der Makkabeeën is *apocrief,* d.w.z. geen heilige Schrift, en dus kan daardoor geen lering des geloofs bevestigd worden. (Vergelijk over de Apocriefe boeken de Nederl. Geloofsbelijdenis, art. 6, en de Waarschuwing aan het

begin ervan). 2. Ook nu weer moeten wij zeggen, dat, al bidden de heiligen voor ons, daaruit nog niet volgt, dat zij ook door ons moeten aangeroepen worden, aangezien niet een ieder, die voor ons bidt, dadelijk door ons moet aangeroepen worden.

Bezwaar 21. In Baruch 3 : 4 staat: „Almachtige Heere, gij God van Israël, hoor toch het gebed der gestorvenen van Israël, en der kinderen die voor u gezondigd hebben, die de stem van de Heere hun God niet gehoord hebben"; dus bidden de gestorven heiligen voor ons, en moeten zij aangeroepen worden.

Antwoord. 1. Ook het boek Baruch is apocrief. 2. Het woord „gestorvenen" wordt niet juist opgevat. Want met de gestorven Israëlieten worden hier niet bedoeld zij, die gestorven waren, maar die nog leefden en de Heere aanriepen, en die vanwege hun ellenden aan de gestorvenen gelijk waren.

Bezwaar 22. Het is niet geoorloofd om stoutmoedig bij een vorst te komen zonder voorspraak. Daarom is het nog minder geoorloofd, om zonder voorspraak te verschijnen voor het aangezicht van God.

Antwoord. Dat geven wij grif toe. Want er kan niemand enige toegang tot God krijgen zonder de Middelaar en Voorspraak Christus, Joh. 14 : 6: „Niemand komt tot den Vader dan door Mij." Maar als zij concluderen, dat deze voorspraken de heiligen zijn, dan nemen zij als bewijs aan, hetgeen juist onzeker is. En daarop antwoordt de kerkvader *Ambrosius* zeer fraai, in de verklaring op de Brief aan de Romeinen, als volgt schrijvende: „Sommigen plegen een armelijke verontschuldiging te gebruiken, door te zeggen, dat men door middel van de rechtvaardigen tot God kan gaan, zoals men tot de vorst komt door middel van de graven of zijn hovelingen. Welaan: Is er ook iemand zo dwaas, en denkt hij zo weinig aan zijn zaligheid, dat hij de eer van de Koning aan diens hoveling durft toe te schrijven, aangezien allen die bevonden worden deze zaak aan te durven, terecht veroordeeld worden; omdat zij de majesteit van de Koning geschonden hebben. En menen deze mensen, dat zij de Majesteit van God ook niet schenden, die de eer van Gods Naam aan de schepselen bewijzen, en de Heere voorbijgaande, hun mededienstknechten aanbidden, precies alsof er nog iets meer was, dat men voor God zou kunnen houden? Want daarom gaat men tot de koning door middel van kolonels en graven, namelijk omdat de koning een *mens* is, en hij niet weet, aan wie hij het gemenebest moet toevertrouwen. Maar om *Gods* gunst en genade te verwerven, voor Wie niets verborgen is (want Hij kent een ieders verdiensten, of werken) is geen voorspraak nodig, maar alleen een godvruchtig (letterl.: „devoot") gemoed. Want waar zo iemand spreken zal, daar zal Hij niet antwoorden", enz.
En Chrysostomus schrijft: „De Kanaänese vrouw vraagt Jakob niet, noch bidt zij Johannes, of gaat zij verder tot Petrus, en ook spant zij niet aan met de schare der Apostelen, want zij zocht geen enkele voorspraak, maar in plaats van dat alles nam zij de *bekering* tot metgezellin, die de plaats van een voorspraak vervulde, en ging alzo voort tot de hoogste Fontein."
Daarom is dit een ware en vast(staand)e leer, dat de aanroeping der engelen, van gestorven heiligen of van enige andere zaak, behalve van de waarachtige God, afgodisch is, en in strijd met de eer van Gods Naam, van Welke God wil, dat men Hem alleen (eer) zal bewijzen bij alle oprechte aanroeping.

ZONDAG 38.

De uitwendige dienst Gods is tweeledig: 1. Die men *persoonlijk* aan God bewijst, door grootmaking van Zijn heilige Naam. Deze wordt voorgeschreven in het *derde* gebod, dat in de twee voorafgaande Zondagen verklaard is. 2. Die men *publiek* aan God betonen moet, door zulk een openlijke beoefening der godsdienst, als God in Zijn Kerk verordend heeft, tot Zijn eer en onze zaligheid. Deze wordt voorgeschreven in het *vierde* gebod, dat in deze Zondag verklaard wordt, Vraag 103. Dit gebod is zeer nodig om goed en ijverig onderhouden te worden, aangezien het daartoe ingesteld is, opdat de mensen, wanneer zij het onderhouden, door dat middel in de ware dienst van God, zowel in- als uitwendig onderwezen en daartoe aangespoord worden; en opdat zij die God dienen door de onderhouding ervan, publiek van andere ongodzalige mensen onderkend en onderscheiden worden. Daarom heeft God dit gebod niet maar eenvoudig voorgesteld, maar er ook een krachtige reden bijgevoegd, om daardoor de mensen tot een vlijtige naleving ervan op te wekken. Dus dient men bij de verklaring te letten op 1. het *gebod*, en 2. de *reden*, waarmee het gebod bevestigd wordt.

HET VIERDE GEBOD.

Exodus 20 : 8-11: „Gedenkt den sabbatdag, dat gij dien heiligt. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen; maar de zevende dag is de sabbat des HEEREN uws Gods; dan zult gij geen werk doen, gij, noch uw zoon, noch uw dochter, noch uw dienstknecht, noch uw dienstmaagd, noch uw vee, noch uw vreemdeling, die in uw poorten is; want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en de aarde gemaakt, de zee en al wat daarin is, en Hij restte ten zevenden dage; daarom zegende de HEERE den sabbatdag, en heiligde denzelve."
Deuteronomium 5 : 12-15: „Onderhoudt den sabbatdag, dat gij dien heiligt, gelijk als de HEERE uw God u geboden heeft. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen. Maar de zevende dag is de sabbat des HEEREN uws Gods; dan zult gij geen werk doen, gij, noch uw zoon noch uw dochter, noch uw dienstknecht noch uw dienstmaagd, noch uw os noch uw ezel noch enig van uw vee, noch de vreemdeling die in uw poorten is; opdat uw dienstknecht en uw dienstmaagd ruste gelijk als gij. Want gij zult gedenken, dat gij een dienstknecht in Egypteland geweest zijt, en dat de HEERE uw God u vandaar heeft uitgeleid door een sterke hand en een uitgestrekte arm; daarom heeft u de HEERE uw God geboden, dat gij den sabbatdag houden zult."

Vraag 103. Wat gebiedt God in het vierde gebod?
Antwoord. Eerstelijk, dat de kerkedienst, of het predikambt, en de scholen onderhouden worden [a]), en dat ik, inzonderheid op de sabbat, dat is op de rustdag b), tot de gemeente Gods naarstiglijk kome c), om Gods Woord te horen d) de sacramenten te gebruiken [e]), God de Heere openlijk aan te roepen f), en de armen Christelijke handreiking te doen g); ten andere dat ik al de dagen mijns levens van mijn boze werken ruste, de Heere door Zijn Geest in mij werken late h), en alzo de eeuwige sabbat in dit leven aanvange. i)

a) 1 Tim. 3 : 1; id. 5 : 17, 2 Tim. 2 : 2, Tit. 1 : 5, 1 Kor. 9 : 11-14, 2 Tim. 3 : 14 en 16; id. 4 : 13-16, Gal. 6 : 6.
b) Ex. 20 : 10v.; id. 31 : 15 en 34, Num. 15 : 32vv., Jer. 17 : 21v., Ez. 20 : 12v.

c) Ps. 27 : 4; id. 40 : 10v.; id. 42 : 5; id. 68 : 27. Hand. 1 : 14v.; id. 2 : 42 en 46; id. 12 : 12.
d) Luk. 4 : 16vv., Hand. 13 : 14v.; id. 14 : 1 en 16 : 31v., 1 Kor. 14 : 19, 29 en 31.
e) Hand. 2 : 42, en 20 : 7, 1 Kor. 11 : 33v.
f) Hand. 4 : 24, en 12 : 12, 1 Tim. 2 : 1v., en 8vv., 1 Kor. 14 : 16.
g) Ex. 23 : 15, en 34 : 20, Deut. 16 : 16, Rom. 15 : 26v., 1 Kor. 16 : 2.
h) Jes. 58 : 13v.
i) Jes. 66 : 23, Hebr. 4 : 3 en 9v.

Verklaring van Vraag 103.

Dit vierde gebod bestaat uit twee delen: 1. het gebod zelf, en 2. de reden, waarom dit gebod ingesteld is.
Het gebod is in deze woorden begrepen: „Gedenk den sabbatdag, dat gij dien heiligt. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen; maar de zevende dag is de sabbat des HEEREN uws Gods; dan zult gij geen werk doen", enz. Dat (gebod) heeft weer twee delen. Het eerste betreft de wet der zeden, en is altijddurend, n.l. dat de sabbat geheiligd moet worden. Het tweede deel, dat n.l. de zevende dag geheiligd moet worden, betreft de wet der ceremoniën, en duurt slechts voor een tijd, namelijk tot de komst van de Messias.
Het feit, dat het eerste deel tot de wet der zeden behoort en daarom altijddurende is, blijkt uit het doel en uit de oorzaken, waarom dit gebod ingesteld is, welke altijddurende zijn.
Het *doel*, waartoe dit gebod ingesteld is, is: Opdat God publiek in de Gemeente zou grootgemaakt worden; of opdat de kerkedienst steeds onderhouden en gebruikt zou worden. Want God wil, dat er te allen tijde een openbare dienst der Kerk zal zijn, en een vergadering der gelovigen, waarin de waarachtige leer van God gepredikt wordt; en wel, opdat Hij openlijk in
de wereld zal grootgemaakt worden; opdat de Godzaligheid en het geloof der uitverkorenen dank zij deze openbare oefening, zou opgewekt en onderhouden worden; en opdat aldus de mensen elkaar in het geloof stichten, en de een de ander tot de Godzaligheid aanspore; opdat de overeenkomst in de oprechte leer der Kerk en in de godsdienst zal onderhouden worden; en tenslotte opdat de Gemeente in deze wereld gekend, en van de overige hoop der mensen onderscheiden zou worden.
Aangezien deze oorzaken niet slechts voor een bepaalde tijd, maar te allen tijde tot de gemeente behoren, zo volgt daaruit, dat God steeds de kerkedienst onderhouden, en het gebruik ervan steeds geoefend wil hebben; en dat daarom dit gebod in het algemeen, of het deel ervan dat tot de zedenwet behoort, alle mensen verplicht, van het begin der wereld tot het einde toe, om een sabbat te onderhouden, d.w.z. dat zij een bepaalde tijd moeten besteden voor de prediking en de openbare gebeden, en voor de bediening der sacramenten.
Dat het andere deel van dit gebod tot de wet der ceremoniën behoort en niet altijddurend is, blijkt hieruit: Omdat de sabbat, te weten de zevende dag, door God bij de afkondiging der Wet verordend was tot onderhouding van de door Mozes beschreven godsdienst en van de Levitische ceremoniën; en ze de Joden gegeven was tot een sacrament, d.w.z. tot een voorbeeld van de heiligmaking der Gemeente, die door de komende Messias plaatshebben zou; zoals geschreven staat in Ex. 31 : 13: „Gij zult evenwel Mijne sabbatten onderhouden; want dit is een teken tussen Mij en tussen ulieden bij uw geslachten; opdat men wete, dat Ik de HEERE ben, Die u heiligt"; en in Ez. 20 : 12: „Daartoe ook gaf Ik hun Mijne sabbatten, om een teken te zijn tussen Mij en tussen hen, opdat zij zouden weten, dat Ik de HEERE ben, Die hen heilige." Daarom is met de komst

van de Messias, tegelijk met de andere ceremoniën en voorbeelden, óók de sabbat van de zevende dag vervuld en afgeschaft. En dit zij in het kort gezegd over het gebod.
De *reden* waaróm dit gebod ingesteld is, is: „Want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en de aarde gemaakt", enz. Deze reden is ontleend aan het voorbeeld van God, Die na het werken van zes dagen, op de zevende dag der schepping gerust heeft. Daarom behoort ze eigenlijk tot de omstandigheid van die zevende dag, of tot het tweede deel van het gebod, dat tot de wet der ceremoniën behoort. Maar de navolging der rust, waartoe God ons uitnodigt, gaat niet alleen de ceremoniën aan, die tot de Joden behoren, maar is ook geestelijk, en raakt de wet der zeden, door de ceremoniën betekend, en strekt zich tot alle mensen uit.
Maar opdat dit gebod, met de reden, beter verstaan zal worden, zullen wij de woorden van beide beknopt verklaren. En daarna zullen wij de gemene plaatsen of artikelen, die tot dit gebod van de sabbat, van de kerkendienst en van de ceremoniën behoren, ook beknopt uiteenzetten.

Verklaring van de woorden van het gebod, en van de bijgevoegde reden.

„Gedenkt den sabbatdag, dat gij dien heiligt." Wat en hoe velerlei de sabbat is, zal later nog gezegd worden.
„Gedenkt." God spreekt hier met aandachtige woorden, als over een zaak, die Hij ons op het allerscherpst beveelt; precies alsof Hij zeide: Onderhoudt de sabbatdag met grote ijver en eerbied. En in Num. 15 : 35 gebiedt Hij, om met de dood te straffen degenen, die de sabbat geschonden hadden (Ex. 16 : 27v., Ez. 20, de verzen 13, 16, 21 en 24.) Hij gebiedt dit zo scherp en streng: 1. Omdat de schending van de sabbat een schending was van heel de dienst van God. Want het verzuim van de kerkedienst verderft gemakkelijk de leer en de godsdienst. 2. Omdat God door zo'n streng gebod inzake de voorbeeldige sabbat te kennen wilde geven: de grootheid en noodzaak van de betekende zaak, d.w.z. van de geestelijke sabbat. 3. Omdat Hij gewild heeft, dat de uiterlijke sabbat dienen zou, om in ons de geestelijke sabbat te beginnen en te volmaken.
„Dat gij dien heiligt." De sabbat heiligen betekent niet: die dag in luiheid en ledigheid doorbrengen, maar op die dag heilige werken verrichten. Want zoals er geschreven staat, dat God de sabbat geheiligd heeft, toen Hij die tot Zijn dienst verordende, zo heiligen de mensen die ook, wanneer zij die afzonderen van het algemene en gewone gebruik van de andere dagen, die meestal aan tijdelijke zaken besteed worden, om die dan te besteden voor de dienst van God, in heilige oefeningen; en wanneer zij die tot dat doel gebruiken, waartoe hij door God ingesteld is, of wanneer zij datgene doen, dat Hij op die dag geboden heeft te doen.
„Zes dagen zult gij arbeiden, en al uw werk doen." God heeft zes dagen voor het werken, en de zevende dag voor Zijn dienst bevolen; niet, alsof Hij zou willen, dat wij op andere dagen de dienst van God en de overdenking van de Goddelijke dingen zouden nalaten, maar opdat op de sabbatdag niet alleen de persoonlijke of bijzondere dienst, zoals op andere tijden, maar ook de openbare dienst van God in de kerk geoefend moet worden; en om dan alle andere arbeid, die een ieder overeenkomstig zijn beroep op andere dagen verricht, zowel voor de persoonlijke als de publieke dienst te doen wijken. En zo verklaart de Heere, hoe lieflijk Hij met Zijn volk handelt, door hun zoveel toe te laten, dat zij zes gehele dagen met hun zaken bezig mogen zijn; om welke toegevendheid en weldaad God Zijn volk terecht verplicht, om Hem te gehoorzamen. Want Hij ziet de zwakheid van Zijn volk aan, en laat hun, voor hun nooddruft, zes dagen om te werken.
„Maar de zevende dag is de sabbat des HEEREN uws Gods; dan zult gij geen

werk doen." God verbiedt op de sabbat niet alle werken, maar alleen de dienstwerken; dat zijn de werken, welke de dienst van God en het gebruik van de kerkedienst verhinderen; zoals God er deze verklaring nadrukkelijk aan toevoegt, Lev. 23, de verzen 25, 28, 30 en 36: „Geen dienstwerk zult gij doen", enz. Maar de werken die het gebruik van de sabbat niet verhinderen, maar veeleer verlichten en bevestigen, zoals daar zijn de werken die tot de dienst van God behoren, of die tot de heilige ceremoniën, of tot de naastenliefde, of tot de nooddruft des levens behoren, hetzij van onszelf of van een ander (Matth. 12 : 3-8, 11v.), die tot een andere tijd niet uitgesteld kunnen worden, die verbiedt Hij niet alleen niet, maar eist ze 't allermeest tot onderhouding van de sabbat.

„Gij, noch uw zoon, noch uw dochter", enz. Hij wil, dat ook de kinderen, en heel het huisgezin om twee oorzaken ophouden zullen met werken:

1. En vooral, opdat ook zij met hun ouders en meesters in de dienst van God zullen opgevoed en onderwezen, en tot het gebruik van de kerkedienst zullen toegelaten worden. Want God wil, dat ook zij leden van Zijn Gemeente zullen zijn.
2. Omdat Hij de liefde en weldadigheid jegens de naaste, vooral op de sabbatdag, beoefend en betoond wil hebben (Luk. 13 : 15v., en 14 : 2-5).

„Noch de vreemdeling, die in uwe poorten is." Hij gebiedt ook, dat de vreemdelingen zullen ophouden te werken, namelijk zij, die tot de ware religie bekeerd zijn, daar zij huisgenoten der Gemeente zijn; en zij, die ongelovig zijn, niet om henzelf, maar om der Israëlieten wil; en wel, opdat zij door hun voorbeeld geen ergernis aan de gemeenten zouden geven; of, opdat hun vrijheid aan de Joden geen oorzaak zou geven, om door hen op de sabbat zulke werken te doen, die hun niet geoorloofd waren te doen door henzelf, en opdat zo met Gods Wet niet bedrieglijk gehandeld zou worden.

Op grond hiervan kan men nu gemakkelijk antwoord geven op drie *vragen* of bezwaren.

1. Of ook andere volken, als zij onder de Joden verkeerden, verplicht waren om de Joodse ceremoniën te onderhouden.
2. Of zij, die aan de Gemeente vreemd zijn, tot de religie kunnen, of behoren *gedwongen* te worden.
3. Of de sacramenten, waartoe ook de sabbat behoorde, de ongelovigen mét de gelovigen gemeen behoren te zijn.

Op de *eerste* en *tweede* vraag wordt geantwoord, dat de vreemdelingen, die onder het Joodse volk woonden, niet gedwongen waren noch tot alle ceremoniën, noch tot de religie, maar slechts tot de uitwendige tucht, die nodig was om de Gemeente geen ergernis te geven, waaronder zij verkeerden. Want de Overheid behoort over de tucht te waken, volgens *beide tafelen* van de Tien Geboden, bij haar onderdanen, en zij behoort alle publieke afgoderij en lasteringen te verbieden en te voorkomen, zoveel in haar vermogen ligt, opdat door de vreemdelingen geen publieke ergernis aan de onderdanen gegeven worde.

Wat verder de verplichting aangaat: er was met de sabbat iets bijzonders. Want ze was niet pas door Mozes aan de Israëlieten, maar van het begin der wereld af door God aan alle mensen bevolen (Gen. 2 : 2v.). En daarom waren ook alle mensen verplicht, om ze te onderhouden tot de komst van de Messias; hoewel dit gebod bij andere volken zozeer in onbruik was, dat zij het onder de voornaamste smaadlieden stelden, waarmee zij de *Joden* bespotten en plaagden, door hen *Sabbattariërs* te noemen, omdat zij de sabbat op een religieuze manier vierden.

Op de *derde* (vraag) wordt geantwoord: Dat deze ceremonie voor de ongelovigen geen sacrament geweest is. Want hun kwam de belofte niet toe, dat de HEERE hun

Heiligmaker was. En ook werden zij niet gedwongen om met de gewone arbeid op te houden, teneinde daarmee te getuigen of te belijden, dat die belofte hun toekwam, maar alleen om alle ergernis en oorzaak tot zondigen te voorkomen, die aan Gods volk door hen kon gegeven worden.

„Noch uw vee." Daaruit laat zich nog beter verstaan, dat de sabbat voor de ongelovigen geen sacrament geweest is, omdat er ook geboden wordt, dat het vee rusten moet, waarvan de rust noch een dienst van God, noch een sacrament is, maar alleen bevolen is om der mensen wil. 1. Opdat hun alle gelegenheid om te werken zou ontnomen worden, daar het gebruik en het werk van de beesten ook verboden was. 2. Opdat zij door de beesten te ontzien en te sparen, zouden leren, hoezeer God wil, dat wij goedertieren en billijk zullen zijn jegens de mensen.
"Want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en de aarde gemaakt", enz. De reden van het gebod, ontleend aan de rust van God, behoort tot het tweede deel van het gebod, dat - zoals al eerder gezegd is - de wet der ceremoniën aangaat inzake de zevende dag.
„En Hij rustte ten zevenden dage", d.w.z. Hij hield op, om nieuwe delen der wereld te scheppen, aangezien die nu volmaakt was, en van dien aard, als God haar hebben wilde. Deze dag is door God geheiligd tot de dienst van God.
1. Opdat Hij door het voorbeeld van Zijn rust, als door een zeer krachtige reden, de mensen zou opwekken om Hem na te volgen, om de werken, die zij zes dagen plachten te doen, op de zevende dag na te laten.
2. Opdat deze rust van de zevende dag eraan zou herinneren, dat de schepping door God volkomen volmaakt was; en dat de gedurige onderhouding en regering van Zijn werken op die dag voortaan onderhouden wordt tot Zijn eer en tot zaligheid van de uitverkorenen; en opdat deze dag dus een prikkel zou zijn, om op te merken en groot te maken de werken en weldaden van God jegens het menselijke geslacht, om wiens wil alle andere dingen door God geschapen zijn en onderhouden worden.
En al eerder is opgemerkt, dat deze rust van God op twee manieren nagevolgd wordt, namelijk door het gebruik der ceremoniën en door de beoefening van de deugden. Zo zijn ook *onze werken,* waarmee wij moeten ophouden, *tweeërlei.* Sommige zijn wel door God geboden, maar mogen niet gedaan worden, omdat zij de dienst van God zouden verhinderen; zoals daar is de *arbeid,* die een ieder in zijn beroep eigenlijk doen moet. Andere zijn door God verboden, zoals de *zonden.* Beide soorten worden verboden, maar in dit verbieden is drieërlei onderscheid:

1. Het werken wordt niet geheel en al verboden, maar wanneer het de kerkedienst verhindert, of aanstoot geeft. Doch de zonden worden helemaal verboden.
2. Het werken wordt alleen op de sabbatdag verboden, maar de zonden worden te allen tijde verboden.
3. Ophouden met het werk is een voorbeeld, en ophouden te zondigen is de zaak zelf, die door dit voorbeeld aangeduid wordt.

In het antwoord van de *Catechismus* worden twee dingen geleerd:
1. Tot welke *doeleinden* dit gebod door God gegeven werd.
2. Hoe de sabbat, zowel de innerlijke als de uiterlijke, moet *geheiligd* worden. Het doel van dit gebod is, opdat de kerkedienst of het predikambt en de scholen onderhouden worden. De heiliging van de innerlijke en uiterlijke sabbat wordt in de volgende woorden aangewezen. Om dit alles beter te verstaan, zal het dienstig zijn, dat de volgende hoofdstukken inzake de sabbat en de kerkedienst wat breder verklaard worden.

Over de sabbat.

De voornaamste vragen inzake de sabbat zijn:

1. Wat de sabbat is.
2. Hoe velerlei sabbat er is.
3. In hoeverre de sabbat ons toebehoort.
4. Waarom de sabbat ingesteld is.
5. Hoe de sabbat geheiligd én ontheiligd wordt.

1. ***Wat de sabbat is.***

Sabbat komt van het Hebreeuwse woord „schabbath, Schebbeth" en „Schabbathon", d.w.z. ophouden, rust en ledig-zijn van werken en arbeid. Zo heeft God de heilige dag, die Hij publiek tot Zijn dienst verordend heeft, genoemd:

1. Omdat Hij na de werken van zes dagen gerust heeft, en opgehouden is om nieuwe soorten te scheppen; maar niet, om de geschapen dingen te onderhouden en uit te breiden door een gedurige generatie (Joh. 5 : 17), van elk ding in het bijzonder. 2. Omdat de sabbat een voorbeeld is van de toekomstige geestelijke rust. 3. Omdat wij en onze huisgezinnen en ons vee op die dag moeten rusten, en ledig zijn van alle werken, die de huishouding of andere wereldse zaken aangaan, opdat God in ons Zijn werken moge verrichten. Daarom is de sabbat een tijd, door God verordend, tot onthouding van alle werken, die of door de wet der zeden, of door de wet der ceremoniën verboden zijn; d.w.z. enerzijds van de zonden, anderzijds van het werk van ons beroep, die het gebruik van dit leven aangaan, en tot verrichting van dingen, die tot de dienst van God behoren.

2. ***Hoe velerlei de sabbat is.***

De sabbat is tweeërlei: innerlijk en uiterlijk.

De *innerlijke* of *geestelijke* sabbat, die in de wet der zeden geboden is, is een ernstige en gedurige ijver om de dingen te leren, die over God, over Zijn wil en werken in Zijn Woord voorgesteld worden; om de zonden te mijden, en God te prijzen door onze belijdenis en gehoorzaamheid; of: Het is een onthouding van zonden, en een verrichten van de werken Gods, die ons door Hem geboden zijn en tot Zijn dienst en eer behoren. Deze geestelijke sabbat wordt in dit leven in de bekeerden begonnen, en wordt in het toekomende leven voltooid, volgens de belofte, Jes. 66 : 23: „En het zal geschieden, dat van de ene maan tot de andere en van den enen sabbat tot den anderen, alle vlees komen zal om aan te bidden voor Mijn aangezicht, zegt de HEERE." En dit wordt een sabbat genoemd, enerzijds omdat dit pas de ware rust betekent van onze arbeid en ellende, en omdat wij dan tot de dienst van God geheel en al geheiligd zullen zijn; anderzijds, omdat dit vroeger door de ceremoniële sabbat afgebeeld werd, Hebr. 4 : 9v.: „Er blijft dan een rust over voor het volk Gods. Want die ingegaan is in Zijn rust, heeft zelf ook van zijn werken gerust, gelijk God van de Zijne."

De *uiterlijke of ceremoniële* sabbat is een bepaalde tijd, die in en voor de Gemeente verordend is voor de dienst des Woords en voor de bediening der sacramenten. En deze is ook tweeërlei: door God Zelf, zonder middel van de gemeente ingesteld, of door middel van God door, de gemeente ingesteld. De sabbat, die door God Zelf ingesteld is, is het, die God onder het Oude Testament Zelf ingesteld had. En deze was ook weer menigerlei:

1. *De sabbat der dagen;* zoals daar was de zevende dag der week, die eigenlijk de

naam „sabbat" gehad heeft vanwege de rust, die God hield van de schepping der wereld, en vanwege de rust, die het volk van God op die dag houden moest. Daarnaar noemen de Hebreeën de gehele week „sabbat", door - in oneigenlijke zin - het geheel te noemen met de naam van een deel; zoals men zien kan in Lev. 12 : 22v., Matth. 28 : 1 en Mark. 16 : 1. Zoals de sabbatten der dagen, waren ook andere heilige dagen, bij voorbeeld het Paasfeest, Pinksterfeest, Loofhuttenfeest, de Grote Verzoendag, de heilige samenroeping, enz., Lev. 23.

2. De sabbat der *maanden,* zoals bij voorbeeld de nieuwe maanden.
3. De *sabbatsjaren,* zoals er elk zevende jaar gehouden werd, waarin het het Joodse volk verboden was om het land te bebouwen, Lev. 25 : 4 en 8, en 26 : 35.

De sabbat, die niet door God Zelf ingesteld is, maar die God door middel van Zijn gemeente heeft ingesteld onder het *Nieuwe Testament,* is de eerste dag der week, of de *dag des Heeren,* veelal „Zondag" genoemd; welke dag de Christelijke gemeente trouwens van de tijd der Apostelen af onderhoudt, in plaats van de zevende dag, vanwege de opstanding van de Heere, Openb. 1 : 10: „En ik was in den Geest op den dag des Heeren", enz. Ja, de hooggeleerde Dr. Franc. Junius houdt het ervoor, dat de sabbat niet zozeer door de Apostelen, alswel door Christus Zelf veranderd is in de dag des Heeren. Want naar aanleiding van die woorden van Bellarminus: „De sabbat is door de Apostelen veranderd in de dag des Heeren", zegt hij: „Waarom niet door Christus? Die immers de samenkomsten van de Apostelen, de discipelen en Zijn Kerk op die dag het meest heeft gewijd [1]), zoals Hij ze ook met Zijn opstanding had geheiligd"; vgl. zijn Animadvers." over Rob. Bell. VII. Controv. Lib. III. Cap. XI. Art. 7.

Dat is trouwens de opvatting van zeer vele voortreffelijke Godgeleerden, zowel om de bovengenoemde redenen van Dr. Junius, als om het feit, dat de Heere Christus, nadat Hij na Zijn opstanding 40 dagen lang met Zijn apostelen gesproken had van de dingen, die het Koninkrijk Gods aangaan, Hand. 1 : 3, bij Zijn scheiding van Zijn apostelen naar het lichaam, hun beval, dat ze de Zijnen zouden leren onderhouden, alles wat Hij hun bevolen had, Matth. 28 : 19; hetgeen zij daarom dan ook zo zijn nagekomen, zoals met name de heilige Paulus, inzake het houden van des Heeren Avondmaal, verklaart dat te hebben betracht, 1 Kor. 11 : 23. Zo ook, omdat Christus is de Heere des sabbats, Matth. 12 : 8, en derhalve macht heeft om deze (bijzondere) omstandigheid van de sabbat te veranderen, terwijl Hij intussen de substantie (= het wezen) daarvan (dat in het 4e Gebod is vastgesteld) blijven liet. Zo ook, omdat Christus de Apostel en Hogepriester onzer belijdenis is, Die getrouw is aan Degene, Die Hem gesteld heeft, zoals ook Mozes in geheel zijn huis was, ja heerlijker nog dan Mozes: aangezien Mozes Wel getrouw geweest is in geheel zijn huis, als dienaar; maar Christus, als de Zoon over Zijn eigen huis, Hebr. 3 : 1-6, Die daarom niet nagelaten heeft om dienaangaande zulk een verordening te geven, die zozeer tot hun stichting bijdraagt en nodig is.

3. ***In hoeverre de sabbat ons, Christenen, toekomt.***

De sabbat van de zevende dag is van het begin der wereld af (Gen. 2 : 2v.) door God verordend, om te kennen te geven, dat de mensen naar Zijn voorbeeld behoren te rusten van hun werken, vooral van de zonden. Daarna is het gebod in de Wet van Mozes (Ex. 31 : 13) vermeld, en is de ceremonie om op de zevende dag te rusten, een sacrament der heiligmaking geworden, waardoor God te kennen gaf, dat Hij de Heiligmaker der Gemeente is; d.w.z. dat Hij haar de zonden vergeeft en weer in genade aanneemt omwille van de Messias, Die aan de voorvaderen beloofd was, en op Zijn tijd komen zou. Dat is dus de reden, waarom wij, Christenen, heden ten dage niet (meer) aan de ceremoniële sabbat van die zevende dag gebonden zijn, omdat zij een voorbeeld was van

de weldaden van de komende Messias. En daarom is zij, mét alle andere ceremoniën, offers en voorbeeldige sacramenten, die voor en na de wetgeving in de Gemeente in gebruik waren, door de komst van de Messias afgeschaft; zoals de Apostel leert, Kol. 2 : 16v.: „Dat u dan niemand oordele in spijze of in drank, of in het stuk des feestdags of der nieuwe maan of der sabbatten, welke zijn een schaduw der toekomende dingen, maar het lichaam is van Christus"; vgl. ook Rom. 14 : 5 en Gal. 4 : 9v. Maar aan ons behoort nog de innerlijke en geestelijke sabbat, welke in de Zedenwet bevolen is, en ook hetgeen de ceremoniële sabbat in het algemeen betekent, namelijk dat men een bepaalde tijd aan de dienst van Gods Woord -besteden moet. Want het is nu in de Christelijke gemeente evengoed nodig, als dat vroeger in de Joodse kerk het geval was, dat er een bepaalde dag verordend is, waarop Gods heilig Woord onderwezen wordt en de sacramenten publiek bediend worden. Daarom namelijk, opdat de Apostolische kerk zich van de Joodse kerk zou onderscheiden, heeft zij volgens de haar door Christus gegeven vrijheid, om een goede reden, in plaats van die zevende dag de eerste dag gekozen (Hand. 20 : 7, 1 Kor. 16 : 2), waarop de opstanding van Christus geschied is, en waardoor de geestelijke en eeuwige sabbat in ons een aanvang neemt (en zij hebben die daarom dan ook „de dag des Heeren" genoemd, Openb. 1 : 10).

Lansbergen: Kortom, de sabbat komt ons Christenen niet toe, omdat ze een ceremonie geweest is, maar ze komt ons toe, omdat ze mede behoort tot de Zedenwet. Daarom moet men nagaan, wat in de sabbat tot de wet der ceremoniën, en wat tot de Zedenwet behoort.

1. Tot de ceremoniële wet behoort: Dat de Joden verplicht waren tot, en gebonden aan een bepaalde dag. Want omdat die zevende dag een herinnering [1]) was aan de rust Gods van de werken der schepping, en een voorbeeld van Christus' rusten in het graf (om welke reden deze dag „sabbat", d.w.z. *rustdag* genoemd is), waren de Joden helemaal aan deze dag gebonden. Maar aangezien de schaduw ophouden moet, wanneer de waarheid vervuld is, is het duidelijk, dat de Christenen nu van de onderhouding van deze dag bevrijd zijn.
2. Tot de Zedenwet behoort, dat de Heere gewild heeft, dat er *wekelijks één dag* zal afgezonderd worden, en gebruikt voor heilige oefeningen. Want daarin volgt men God na. En dit is zeer noodzakelijk, opdat de dienst van God in de Kerk zuiver onderhouden wordt. Daarom klagen tevergeefs bepaalde onrustige geesten erover, dat het Christenvolk in het Jodendom (vast) gehouden wordt, omdat men aan een bepaalde onderhouding der dagen vasthoudt. Want wij houden die dagen niet als een ceremonie, die noodzakelijk gehouden moet worden, maar als een middel, dat noodzakelijk is om de goede orde in de Kerk te onderhouden.

Daarom zijn wij tot de geestelijke sabbat, die in de Zedenwet geboden wordt, verplicht, en ook in het algemeen tot de ceremoniële sabbat, maar niet in het bijzonder; d.w.z. wij zijn gebonden aan een (bepaalde) tijd, om de kerkdienst publiek te oefenen, maar niet aan die zevende dag. Wij zullen dit alles besluiten met de woorden van de christelijke *Nationale Synode, te Dordrecht* gehouden in de jaren 1618/19, welke de volgende regels tot onderhouding van de sabbat eenstemmig bedacht en besloot:

1. In het vierde gebod der Wet is iets ceremoniëels en iets moreels.
2. *Ceremoniëel* was de rust van de zevende dag na de schepping, en de strenge onderhouding van die dag, zoals die speciaal het Joodse volk was opgelegd.
3. *Moreel*, omdat een zekere en (vast)gestelde dag aan de godsdienst gewijd was, en daarvoor zoveel rust, als er voor de dienst van God en de heilige betrachting daarvan nodig is.

4. Nu de sabbat der *Joden* afgeschaft is, moeten de Christenen de Zondag (of de dag des Heeren) plechtig heiligen.
5. Die dag is sinds de Apostelen in de Oud-chr. kerk steeds *gehouden.*
6. Die dag moet dus zo aan de godsdienst gewijd worden, dat men op die dag heeft te rusten van alle *slaafse arbeid* (behalve de werken, die de liefde en heersende nood vereisten); alsmede van al zulke *ontspanning),* die de dienst van God verhinderen.
Vergelijk ook de woorden van de Kanttekeningen op Kol. 2 : 16: „Dat u dan niemand oordele in het stuk des feestdags of der nieuwe maan of der sabbatten", die als volgt luiden: „Hieronder worden verstaan de driejaarlijkse feestdagen, die God onder het Oude Testament ingesteld had, Lev. 23 : 4, zoals onder,,de nieuwe maan" de maandelijkse feesten, Num. 28 : 11, en onder het woord „sabbatten" de sabbatten der jaren, en vooral de wekelijkse voor zover die ceremoniëel waren, Ex. 20 : 11; Lev. 19 : 3, die door de komst van *Christus* zijn tenietgedaan, wat hun bijzondere en meerdere heiigheid betreft, die zij door Gods instelling hadden, alsook vanwege hun betekenis en noodzaak. Hoewel de Christelijke kerk ook sommige feestdagen, naar de vrijheid der Christenen, heeft goedgevonden te onderhouden tot gedachtenis aan bepaalde, bijzondere weldaden van Christus, om God daarin naar Zijn bevel te dienen, namelijk met het horen naar Zijn Woord, het gebruik van de heilige sacramenten, publieke en algemene gebeden en lofzangen, en het geven van aalmoezen, enz. Aan welke dagen echter de consciëntie der Christenen nu niet verder gebonden is, dan om de goede orde te onderhouden en om elkaar in de Christelijke bijeenkomsten door onderlinge opwekkingen meer en meer te stichten en te versterken; hetgeen ook wel op andere tijden gebeuren mag, wanneer het met goede orde mogelijk is; vgl. 1 Kor. 11 : 17vv., en 14 : 23vv. Echter is in plaats van de wekelijkse sabbat van de tijden der Apostelen af de eerste dag der week steeds voor hetzelfde doel onderhouden; vgl. Hand. 20 : 7, 1 Kor. 16 : 1v., Openb. 1 : 10."

Bezwaren van de Joden ten gunste van de zevende dag.

Bezwaar 1. De Tien Geboden zijn wetten, die steeds voortduren. En het Sabbatsgebod is een deel van de Tien Geboden. Dus is het een wet, die steeds voortduurt en nooit afgeschaft wordt.
Antwoord. De Tien Geboden zijn wetten, die steeds duren, voor zover zij alleen deugden gebieden of ondeugden verbieden. Maar de aanhangsels of bepaalde bijzondere verklaringen, die aan deze geboden toegevoegd zijn om iets af te beelden, die behoefden alleen tot de (komst van de) Messias onderhouden te worden.

Bezwaar 2. God zegt in Ex. 31 : 17 van de sabbat: „Hij zal tussen Mij en tussen de kinderen Israëls een teken in eeuwigheid zijn." Dus zal de sabbat van de zevende dag nooit afgeschaft worden.
Antwoord. 1. De ceremoniële sabbat duurt eeuwig voort, d.w.z. tot de komst van Christus, die het einde der ceremoniën betekent, Jer. 31 : 31 en Dan. 9 : 27. 2. De sabbat is eeuwig, wat betreft hetgeen dat erdoor betekend wordt, namelijk: ophouden te zondigen en een rust in God. Want in die zin zijn alle voorbeelden van het Oude Testament eeuwig, zelfs ook Davids koningschap, dat echter vóór de komst van de Messias tenietgedaan moest worden, Gen. 49 : 20 en 2 Sam. 7 : 16. Vgl. hiermee de besproken afschaffing der Wet, de bezwaren 1 en 2.

Bezwaar 3. De wetten die vóór de tijden van Mozes gegeven zijn, zijn onveranderlijk. Het Sabbatsgebod van de zevende dag is vóór Mozes gegeven. Dus, al gaf men toe dat de ceremoniën van Mozes' wet veranderlijk zijn, dan zal toch de onderhouding van de zevende dag onveranderlijk zijn.

Antwoord. Niet alle wetten, die vóór Mozes gegeven zijn, zijn onveranderlijk, maar alleen de Zedenwet of de wet van bepaalde deugden, en niet die bepaalde ceremoniën betreffen. Want ook de ceremoniën, die door God vóór Mozes ingesteld zijn, zijn - omdat ze voorbeelden waren van de weldaden van de Messias - dus ook door Diens komst afgeschaft; zoals de *besnijdenis,* die aan Abraham bevolen was. Zo ook de *offers,* die onze eerste ouders geboden waren.

Bezwaar 4. De wetten die door God vóór de val ingesteld zijn, zijn geen voorbeelden van de weldaden van Christus, en daartoe zijn alle mensen verplicht. Want toen was de belofte van de Messias nog niet gegeven; en de stand (of: toestand) van het ganse menselijke geslacht was in onze eerste ouders enerlei. Maar de sabbat van de zevende dag is door God ingesteld vóór de zondeval van het menselijke geslacht. Dus duurt deze wet steeds voort en verplicht ze alle mensen.

Antwoord. Goed onderscheiden! Want dit is waar, voor zover het de wetten van bepaalde deugden betreft, waarvan de kennis van nature bij de schepping het menselijke verstand is ingeplant. Die zijn onveranderlijk. Maar niet bepaalde ceremoniën, of onderhouding van de zevende dag, aangezien die na de val in Mozes' wet tot een voorbeeld geworden is van de weldaden van de Messias, en dus door de Messias aan verandering onderworpen is, zoals trouwens alle andere ceremoniën, die of toen voor het eerst, of al eerder ingesteld waren. Want God heeft niet gewild, dat de schaduwen der dingen blijven zullen, wanneer de dingen zelf volbracht zijn.

Bezwaar 5. Als de oorzaak van een wet steeds voortduurt, dan geldt dat ook van de wet zelf. Maar de oorzaak van de instelling van de zevende dag, welke de gedachtenis en grootmaking is van de schepping en een overdenking van Gods werken, is altijd durend. Dus is de wet van de zevende dag ook na Christus' komst onveranderlijk.

Antwoord. Weer dient men met onderscheid te antwoorden. Een wet is onveranderlijk om een onveranderlijke oorzaak, wanneer deze oorzaak of dit doel steeds noodzakelijk vereist, dat deze wet er moet zijn, om daardoor als door een middel dit doel te bereiken Maar dat is niet het geval, wanneer men op andere tijden door andere middelen tot hetzelfde doel (nog) beter kan geraken; of als de wetgever door een andere wet hetzelfde doel evengoed kan verkrijgen als door deze. Maar de overdenking en grootmaking van de werken Gods kan evengoed op een andere dag geschieden als op die zevende dag. Dus maakt deze oorzaak de wet van die zevende dag niet tot een altijd durende.

` *Bezwaar* 6. Der *Wederdopers* bezwaren tegen de onderhouding van de eerste dag: Paulus verbiedt het onderscheid van de dagen in de Christelijke gemeente, Rom. 14 : 5 en Kol. 2 : 16. Dus moet de onderhouding van de eerste dag evengoed afgekeurd worden, als de onderhouding van de zevende dag.

Antwoord. Het onderscheid der dagen wordt de christenen niet helemaal verboden, maar wel wanneer men die in acht neemt met de gedachte van godsdienst of noodzaak. Maar zó wordt de eerste dag door de Gemeente niet onderhouden. Want de onderhouding van de eerste dag is op tweeërlei wijze onderscheiden van de Joodse sabbat. 1. Het was de Joden niet geoorloofd vanwege het nadrukkelijke bevel Gods de sabbat van de zevende dag, na de schepping - als zijnde een deel van de ceremoniële godsdienst - na te laten of te veranderen. Maar de Christelijke gemeente verordent de eerste (dag) voor de kerkedienst, met behoud van haar vrijheid, zonder enige inbeelding van noodzaak of godsdienst. 2. De oude sabbat was een voorbeeld van de dingen uit het Oude Testament, die door Christus vervuld zouden

worden. Maar onder het Nieuwe Testament bestaat deze betekenis niet meer, en let men alleen op de orde en gepastheid, zonder welke de kerkedienst niet bestaat, of althans niet goed geregeld kan zijn; vgl. ook hetgeen hierboven bij de 2e Vraag aangetekend is over de dag des Heeren.

4. ***De oorzaken waarom de sabbat ingesteld is.***

De voornaamste oorzaken waarom de sabbat ingesteld werd, zijn deze:

1. Opdat de kerkedienst onderhouden zou worden; en wat dit betekent en waarom het nodig is, zal hierna uitgelegd worden.
2. Opdat hij onder het Oude Testament een voorbeeld zijn zou van de geestelijke en eeuwige sabbat, Ez. 20 : 12: „Daartoe ook gaf Ik hun Mijn sabbatten, om een teken te zijn tussen Mij en tussen hen, opdat zij zouden weten, dat Ik de HEERE ben, Die hen heilige."
3. Opdat er een publieke oefening der gebeden, der belijdenis en der gehoorzaamheid aan God zijn zou.
4. Opdat die zevende dag de mensen herinneren zou aan de schepping der wereld, en aan de overdenking van de Goddelijke werken, die in zes dagen door God geschapen zijn. Want anders kan ons hart niet tot de beschouwing van God en van Zijn werken gericht worden, tenzij het de zorg voor de uiterlijke en aardse dingen aflegt.
5. Opdat de werken der liefde en der weldadigheid jegens de naaste op deze dag het meest gepleegd zouden worden.
6. Om de lichamelijke rust van de mensen. (Lansbergen. Opdat zo voor de gezondheid zowel van de ziel, als van het lichaam gezorgd worde. Want het gemoed heeft rust nodig van de aardse zorgen, en het lichaam van het werk. Want het is niet uit te houden, wanneer men niet enige verlichting en rust geniet: zoals Anacharsis zei: 's *Mensen gemoed is gelijk aan een boog, die, als hij soms niet eens ontspannen wordt, breekt.* Daarom behoort dit gebod de dienstknechten en de dienstmaagden aangenaam te zijn. Want als de Heere hieraan herinnert, dan geeft Hij te kennen, dat de sabbat is ingesteld tot hun verlichting en rust. En daarop slaat ook, dat hier aan de beesten herinnerd wordt. Want de Heere verbiedt niet slechts om de beesten op een onbarmhartige wijze te gebruiken, maar daarmee ontneemt Hij ook de knechten en dienstmaagden alle gelegenheid om te werken. Want wanneer de beesten rust gegund wordt, dan wordt die ook aan het dienstpersoneel gegund. Dit verklaart Salomo van een wellevende en 'onwellevende heer: „De rechtvaardige kent het leven zijner beesten, maar de barmhartigheden der goddelozen zijn wreed" (Spr. 12 : 10). Dus moeten de heren er aan herinnerd worden, dat zij hun personeel op de sabbatdag laten rusten; en de dienstboden, als zij zulke meesters of heren hebben, dienen niet alleen van het werk te rusten, maar ook de sabbat recht te heiligen.)
7. Opdat het volk Israël door dit kenmerk, van de andere volken onderscheiden zou worden.

Hoe de sabbat geheiligd en ontheiligd wordt; of welke werken er op de sabbat geboden óf verboden zijn.

De heiliging of het heilig gebruik van de sabbat is tweeledig, zoals tevoren geleerd is, dat de sabbat ook tweeërlei is.

I. De heiliging van de *uiterlijke* sabbat is: Wanneer de heilige werken, die God op die dag geboden heeft te doen, verricht worden. Daarentegen is er de ontheiliging van de sabbat, wanneer Of de heilige werken nagelaten worden, óf de onheilige werken worden gedaan. En de delen van deze heiligmaking, of de voornaamste werken die men op de sabbat behoort te doen, worden in de Catechismus in deze woorden uitgedrukt: „Dat ik

tot de gemeente Gods naarstiglijk kome, om Gods Woord te horen, de sacramenten te gebruiken, God de Heere openlijk aan te roepen, en de armen Christelijke handreiking te doen." Daar worden ons de volgende delen der heiligmaking aangewezen.

1. *Publieke verkondiging* van Gods ware leer en van Zijn wil. De verbreiding van de ware leer wordt ook in het derde gebod bevolen, maar dan die een ieder persoonlijk in het bijzonder toekomt. Hier in dit gebod wordt een eigen ambt om te leren voor zekere personen ingesteld, die door God met gaven, die daarvoor nodig zijn, begiftigd, en door de gemeente wettig geroepen zijn om te leren. Hun wordt hier geboden, dat zij de gezonde leer enerzijds publiek in hun predicaties getrouw zullen voorstellen, en anderzijds in het bijzonder die zullen verklaren, al naardat de nood en gelegenheid het vereist, tot stichting van allen en tot zaligheid van een ieder. Daartoe dienen de teksten Lev. 10 : 11, Hand. 13 : 15 en 17 : 2 en 17, en 2 Tim. 4 : 2. Met de verkondiging van de ware leer strijdt: 1. *Nalatigheid in, of verzuim van het leerambt,* hetzij publiek of persoonlijk; waarover God klaagt bij de profeet, Jes. 56 : 10: „Hun wachters zijn allen blind, zij weten niet; zij allen zijn stomme honden, zij kunnen niet bassen; zij zijn slaperig, zij liggen neder, zij hebben het sluimeren lief"; en Ez. 34 : 2: „Wee den herderen Israëls, die zichzelven weiden!" enz. 2. *Vervalsing of geringschatting 1) der leer,* of ze ombuigen naar de opvattingen, aandoeningen en begeerten van de dienaars, der Overheden, of van anderen, of naar zijn eigen persoonlijke voordeel, 2 Kor. 2 : 17: „Wij dragen niet, gelijk velen, het Woord Gods te koop."

2. *Bediening der sacramenten* naar de instelling van God. Ook deze moet geschieden door de dienaars der Kerk, die wettig geroepen zijn; en toch is zij niet, zoals trouwens de leer ook niet, aan bepaalde dagen gebonden. Wel moeten ze vooral op de sabbat, in de vergadering der gemeente bediend worden, 1 Kor. 11 : 20: „Als gij dan bijeen samenkomt, dat is niet des Heeren Avondmaal eten", en vers 33: „Zo dan, mijne broeders, als gij samenkomt om te eten, verwacht elkander"; en Hand. 2 : 42: „En zij waren volhardende in de leer der apostelen, en in de gemeenschap, en in de breking des broods, en in de gebeden."
Hiermee is in strijd: 1. *Nalatigheid* of verzuim om de gemeente te *vermanen* om de sacramenten te gebruiken. 2. Onwettige bediening der sacramenten; namelijk wanneer men van de ceremoniën, die God ingesteld heeft, iets afdoet, of er iets aan toedoet, of wanneer van de sacramenten uitgesloten worden, die daartoe behoren toegelaten te worden; of wanneer zij toegelaten worden, die volgens Gods instelling er behoren afgehouden te worden; of wanneer het volk niet onderwezen wordt inzake het wettige en oprechte gebruik der sacramenten.

3. *IJver om* de leer te *leren,* welke in de ware kerk onderwezen wordt, d.w.z. naarstig in de vergadering der gemeente komen, om te horen en te leren de hemelse leer, en ze ook naarstig te horen, overdenken, lezen en onderzoeken, Hand. 17 : 11: „En dezen waren edeler dan die te Thessalonica waren, als die het Woord ontvingen met alle toegenegenheid, onderzoekende dagelijks de Schriften, of deze dingen alzo waren." (Lansbergen. Hiertoe dient het voorbeeld van David zelf, die deze vergaderingen zeer hooggeacht heeft, zoals duidelijk uit zijn Psalmen blijken kan (Ps. 23 : 6; 27 : 4; 42 : 2 en 84 : 2). En het voorbeeld der *Apostelen,* van wie Lukas schrijft, dat zij dikwijls in de tempel van Jeruzalem en in de synagogen gegaan zijn, en daarin Christus Zelf navolgden (Hand. 3 : 1; Joh. 2 : 13v., 5 : 1 en 14; 6 : 4 en 59, en 7 : 2, 10 en 14). En zo ook het voorbeeld van de *gelovigen* in de oud Christelijke Kerk, van wie dezelfde Evangelist getuigt, dat zij daar *in de tempel* dagelijks eendrachtig bijeenbleven (Hand. 2 : 42 en 46). En vooral wordt hun, die thans de Kerk dienen of nog dienen zullen,

een naarstige vlijt bevolen, teneinde de hemelse leer te verstaan, 1 Tim. 4 : 13: „Houd aan in het lezen, in het vermanen, in het leren", enz.

Hiermee is in strijd: 1. *Verachting en verzuim* van de leer (Hebr. 10 : 24), d.w.z. óf niet aanwezig zijn onder de heilige predicaties, zonder wettige verhindering, en werken verrichten op de sabbat, die best konden wachten of niet naar de heilige predicaties luisteren, óf de Christelijke leer niet overdenken of onderzoeken. 2. *Onachtzaamheid om de leer te leren kennen,* bij de dienaren, of bij degenen, die door God geroepen zijn om de goede leringen te bestuderen, en die of te eniger tijd dienen zullen om de leer te verbreiden, of die beter gelegenheid en macht hebben, dan anderen, om te leren, Luk. 12 : 48: „Een iegelijk wien veel gegeven is, van dien zal veel geëist worden; en wien men veel vertrouwd heeft, van dien zal men overvloediger eisen." 2. *Nieuwsgierigheid,* d.w.z. een ijver om dingen te weten of te horen, die door God niet geopenbaard zijn, die men niet behoeft te weten, of nieuwe dingen, Spr. 25 : 27: „Veel honig te eten is niet goed; maar de onderzoeking van de heerlijkheid van zulke dingen is eer"; „Jezus Sirach", 3 : 23: „Dingen die u te zwaar zijn, onderzoek ze niet onbedacht"; zo ook 1 Tim. 4 : 7; 2 Tim. 2 : 23, id. 4 : 3, en Tit. 3 : 9.

4. Het gebruik der sacramenten, dat wettig zijn moet, n.l. naar de instelling van God, Hand. 20 : 7: „Op den eersten dag der week, als de discipelen bijeengekomen waren om brood te breken, handelde Paulus met hen." Zo had God geboden, dat het *Pascha* gehouden zou worden in de plechtige vergadering des volks, en Hij had voor de andere feesten en sabbatten hun bijzondere offers verordend. En op dezelfde manier als God wil, dat in de publieke samenkomsten der gemeente de ware leer gehoord wordt, zo wil Hij ook, dat daar het wettige gebruik van de sacramenten gezien wordt. Want Hij wil dat deze beide bekend zijn, opdat Zijn gemeente gekend en onderscheiden zal worden van andere sekten en volken. Ook de sacramenten zijn - evenals het Woord - middelen 3), om het geloof en de Godzaligheid in ons te wekken en te voeden, en een (onder)deel van de openbare godsdienst(oefening) in de gemeente. Dus komt het gebruik ervan het allermeest op de sabbat van pas.
Hiermee is in strijd: 1. *Nalatigheid en verachting van de sacramenten.* 2. *Ontheiliging* van de sacramenten, wanneer die niet gebruikt worden op de wijze, zoals God bevolen heeft, of niet door degenen gebruikt worden, voor wie ze ingesteld zijn. 3. *Superstitieus of bijgelovig gebruik* der sacramenten, wanneer de zaligheid en de genade Gods gebonden wordt aan de onderhouding van de ceremoniën, of wanneer ze tot zulke doeleinden gebruikt worden, waartoe ze door God niet zijn ingesteld, Gen. 17 : 14: „Wiens voorhuids vlees niet zal besneden worden, dezelve ziel zal uit haar volken uitgeroeid worden"; Jes. 66 : 3: „Wie een os slacht, slaat een man."

5. Publieke aanroeping, wanneer wij onze belijdenis, dankzegging en begeerten met de gemeente samenvoegen. Hieraan heeft Christus een bijzondere belofte toegezegd, Matth. 18 : 19: „Indien er twee van u samenstemmen op de aarde over enige zaak, die zij zouden mogen begeren, dat die hun zal geschieden van Mijn Vader, Die in de hemelen is."
(Lansbergen. Daarom noemt Christus het huis Gods een *huis des gebeds* (Matth. 21 : 13). En de koninklijke profeet David vermaant Israël, dat zij in de gemeenten de HEERE zullen loven (Ps. 68 : 27); en hijzelf verklaart, dat hij de HEERE „van ganser harte zal loven in den raad en vergadering der oprechten" (Ps. 111 : 1). Dat dit eertijds onder het Oude Testament de manier geweest is, waarop de gemeente op de sabbatten in het openbaar placht te bidden en de Heere te danken, blijkt voldoende uit *Ps. 92,* dat

„een *lied op den sabbatdag"* is. En Lukas zegt, dat hetzelfde door de gelovigen in de oud Christelijke Kerk onderhouden is, wanneer hij verklaart, dat zij waren volhardende in de leer de Apostelen, en in de gemeenschap, en in de breking des broods en *in de gebeden;* en wanneer hij op een andere plaats schrijft (Hand. 16 : 13), dat Paulus de dag des sabbats buiten de stad ging, aan de rivier, „waar het gebed placht te geschieden." Dus moet men in dit opzicht de voetstappen van de Godzaligen volgen!)
En Christus verbiedt niet de publieke gebeden, maar de eergierigheid en huichelarij, Matth. 6 : 6, zeggende: „Wanneer gij bidt, ga in uw binnenkamer, en uw deur gesloten hebbende, bid uwen Vader, Die in het verborgen is; en uw Vader, Die in het verborgen ziet, zal het u in het openbaar vergelden." Want dat getuigen ook de voorafgaande woorden (vers 5): „Wanneer gij bidt, zo zult gij niet zijn gelijk de geveinsden; want die plegen gaarne in de synagogen en op de hoeken der straten staande, te bidden, opdat zij van de mensen mogen gezien worden. Voorwaar, Ik zeg u, dat zij hun loon weg hebben." Daar spreekt de Heere Christus dus over de privé-gebeden, die niet op Farizese manier mogen gedaan worden; vgl. de Kanttekening.
Hiermee is in strijd: 1. *Verzuim* van de gebeden in de gemeente. 2. Een *gehuicheld* element in de gebeden der gemeente, zonder aandacht en, genegenheid. 3. Een *opzeggen* van de gebeden, dat niet dient tot stichting van de gemeente, 1 Kor. 14 : 17: „Want gij dankzegt wel behoorlijk, maar de ander wordt niet gesticht."

6. *Liefde en weldadigheid* jegens de armen, of aalmoezen geven; waarover de Apostel spreekt in 1 Kor. 16 : v.
Hiermee is in strijd: 1. Verzuim *of verachting van de armen. 2.* Eerzucht *bij het geven van de aalmoezen, Matth. 6 : 2.*

7. *Heerlijkheid van de kerkedienst,* welke veel deugden bevat:
1. *Eerbied,* d.w.z. dat wij belijden, dat door Gods orde(ning) en wil de instelling en de onderhouding van de kerkedienst, en de verzameling van de gemeente daardoor plaatsheeft; en dat wij deze onze opvatting [3]) van de kerkedienst in *woorden en werken tonen, 1 Kor. 4 : 1 en 2 Kor. 5 : 20.*
2. *Liefde:* Dat wij graag naar de kerk komen in de vergadering van de gemeente, en de leer der gemeente (aan)horen en ons eigen maken [1]), en dat wij de trouwe dienaars der gemeente een goed hart toedragen, niet alleen omdat wij verplicht zijn hen als broeders lief te hebben, maar ook om het ambt, dat zij bedienen. Ps. 84 : 2 en 11: „Hoe lieflijk zijn Uwe woningen, o HEERE der heirscharen. Want één dag in Uwe voorhoven is beter dan duizend elders"; en Ps. 122: 1, Vgl. ook Jes. 52 : 7, Rom. 10 : 15, Fil. 2 : 29 en 1 Thess. 5 : 12.
3. *Gehoorzaamheid* in de dingen, die de kerkedienst betreffen, Hebr. 13 : 17: „Zijt uw voorgangers gehoorzaam en zijt hun onderdanig; want zij waken voor uw zielen, als die rekenschap geven zullen; opdat zij dat doen mogen met vreugde en niet al zuchtende; want dat is u niet nuttig." Hiertoe behoort het ganse Christelijke leven, dat een geestelijke sabbat is, d.w.z. de werken der liefde jegens God en de naaste. Want een geestelijke sabbat vieren is niets anders dan in ons leven gehoorzaam zijn aan de stem Gods, die ons door de dienst der gemeente aanspreekt.
4. *Dankbaarheid,* d.w.z. alle dienstige werken, die tot onderhouding van de kerkedienst en van de dienaars behoren. Want aangezien God wil, dat er een kerkedienst zijn zal, zo wil Hij tevens, dat ze onderhouden zal worden, en dat een ieder tot onderhoud daarvan iets zal geven. Daartoe behoren de wetten van Mozes over de eerstgeborenen, over de eerste vruchten, over de tienden en velerlei offers, die aan de priesters en Levieten waren geschonken tot hun onderhoud en gage; en

hoewel haar omstandigheden afgeschaft zijn, blijven die wetten toch, wat haar wezen betreft; namelijk dat de kerkedienst tot aan het einde der wereld onderhouden zal worden. Deut. 12 : 19: „Wacht u, dat gij den Leviet niet verlaat, al uw dagen in uw land"; zo ook 1 Kor, 9 : 7, 9, 13; Gal. 6 : 6; 1 Tim. 5 : 17 en Matth. 10 : 14.

(Lansbergen. De Godzalige Overheden moeten er dan ook aan herinnerd worden, dat zij op het onderhouden van dit gebod alzo aansturen, dat zij zelf de kerkedienst bevorderen en onderhouden. Laat ze dus de Godzalige koningen David, Josafat, Hiskia en Josia navolgen. Want toen *David* de ark des Heeren in zijn stad had laten terugbrengen, heeft hij ze bij die dienaars geplaatst, en heeft hij de ambten van de priesters en levieten zowel voor de ark, als voor de tabernakel verdeeld (1 Kron. 16 : 1 en 4). En toen *Josafats* rijk bevestigd was, heeft hij de gemeenten laten reinigen en onderwijzen, na profeten gezonden te hebben door alle steden van Juda (2 Kron. 19 : 8.11). En *Hiskia* en *Josia* zijn hem ook gevolgd in het zuiveren en herstellen van de godsdienst (2 Kron. 31 : 2-4; 34 : 8, en 35 : 2-5).

Daarom behoren de Christelijke overheden hun steden en kerken te reinigen van alle afgoderij, en de zuivere godsdienst weer getrouw op te richten; en, naar het oordeel van de kerkeraad, geleerde en bekwame dienaars over de gemeente te stellen, die hun ambt naar behoren bedienen kunnen. Zij moeten hun ook allen tezamen eerlijke en milde traktementen geven. Want naar Christus' eigen getuigenis is de „arbeider zijn voedsel waardig" (Matth. 10 : 10); waarmee ook de Apostel instemt, als hij schrijft, dat „de Heere geordineerd heeft dengenen, die het Evangelie verkondigen, dat zij van het Evangelie leven"; en dat zij daarvan zo kunnen leven, dat zij ook „hun huisgenoten" kunnen „verzorgen" (1 Tim. 5 : 8), opdat zij, als zij dat niet doen, het geloof niet verloochenen, en nog erger zijn dan een ongelovige; te meer, omdat zij zich niet mogen „inwikkelen in de handelingen des leeftochts", 2 Tim. 2 : 4. Mozes vertelt van deze mildheid (Gen. 47 : 22) een zeer schoon voorbeeld bij de heidense Farao; namelijk: Wanneer de Egyptenaars bij gebrek aan koren hun land aan de koning moesten verkopen, dat Jozef dan „alleen het land der priesters niet kocht, want de priesters hadden een bescheiden deel van Farao", enz. Dit voorbeeld van de heidense koning behoren de christen-vorsten na te volgen, en hieruit moeten zij leren verstaan, hoeveel zij in dit opzicht schuldig zijn aan de kerkedienst, die door God Zelf ingesteld is.

In dit deel der heerlijkheid wordt, naast de kerkedienst, mede begrepen het onderhoud van de *scholen*, aangezien zonder de geleerdheid en de kennis van talen en kunsten de mensen niet geschikt zijn om te leren, noch de zuiverheid der leer onderhouden of tegen de ketters verdedigd worden kan. (Lansbergen. Uit de scholen dienen voort te komen, en moeten zij genomen worden, die de gemeenten tot Gods eer en zaligheid der gelovigen zullen regeren. Daarom heeft men onder Gods volk steeds op de scholen goed gelet. Want hieronder valt alles, wat men leest van de kinderen der profeten, en van de colleges, waarover Samuël, Elisa en nog anderen gesteld waren (1 Sam. 10 : 10, en 19 : 20; 2 Kon. 2 : 3, 5, 7 en 15). Ook is bekend, dat Paulus aan de voeten van Gamaliël onderwezen is (Hand. 22 : 3), en dat Timothéüs van zijn jeugd af de Heilige Schriften geleerd heeft (2 Tim. 3 : 15).

De kerkgeschiedenis vertelt van de evangelist Markus, dat hij in de beroemde stad in Egypte, Alexandrië, een grote menigte leerlingen gehad heeft, wie hij de Heilige Schrift heeft voorgelezen en uitgelegd; en deze school heeft zeer voortreffelijke mannen voortgebracht (Vgl. Euseb., Eed. hist., libr. 2. cap. 17. Hieron. libr. de Script. Eed.). En in latere tijden zijn er ook verschillenden geweest, die, door deze voorbeelden bewogen, publieke scholen hebben opgericht. Want in Italië wordt

Bononia gehouden voor de aller-oudste school van de Christelijke leer, die kort na de dood van (de kerkvader) Augustinus, toen Theodosius keizer was, opgericht is door de bisschop van die stad, Petrovius. In die tijd was er geen onvermaarde school in *Lyon,* in Frankrijk. In Engeland was er de school van Bannochra, waaruit de ketter Pelagius is voortgekomen. In Duitsland was er een school in Trier, waar Athanasius, en na hem Hieronymus lange tijd gewoond heeft. Door keizer Karel de Grote zijn gesticht en vernieuwd: in Italië de scholen in Pavia en Padua, in Frankrijk de scholen in Parijs en Toulouse, en in Bohemen de school in Praag, en nog andere elders.

Aangezien het dus blijkt, dat steeds enkele Godzalige mannen er zich op toegelegd hebben om Gods Kerk door dit middel te vermeerderen en te versieren, behoren de Godzalige Overheden hun voetstappen na te volgen. Want hoeveel eraan gelegen is, om scholen te bezitten, die goed geregeld waren, heeft de ervaring in de laatste tijd voldoende geleerd; aangezien de waarheid door de inspanning van geleerde mannen, als het ware uit zeer dichte duisternis der dwalingen in het licht gebracht en uitgebreid is. Reden waarom ook Julianus, de afvallige keizer, verboden heeft, dat de kinderen der Christenen op de scholen zouden onderwezen worden, opdat zó het christen-geloof en -religie, beroofd van bekwame leraars, vanzelf in verval zou raken. En daarom behoren de christen-vorsten en -overheden, als zij niet op deze Julianus willen gelijken, metterdaad te doen blijken, dat de zorg voor de scholen hun speciaal ter harte gaat.

5. *Billijke goedertierenheid* in het dulden van de zwakheden van de dienaars, die niet al te zeer en publiek het ambt verderven of beletten, noch aan de gemeente grote ergernis geven, 1 Tim. 5 : 19: „Neem tegen een ouderling geen beschuldiging aan, anders dan onder twee of drie getuigen." Tegen de heerlijkheid, (bewezen) aan de kerkedienst, strijdt: verachting van die dienst, wanneer de dienst óf verwijderd of aan onwaardigen toevertrouwd wordt; of wanneer men loochent, dat het een middel is, dat God gebruiken wil om Zijn gemeente te verzamelen; of wanneer de trouwe dienaren smaad wordt aangedaan, of wanneer zij gehaat worden; of wanneer men niet gehoorzaam is om de beluisterde leer in het leven in praktijk te brengen; en wanneer, vooral op de sabbat, de werken der liefde en Godzaligheid nagelaten worden, en als de tijd met verkeerde af ijdele dingen doorgebracht, of met boze werken gevuld wordt; of wanneer aan de vrome dienaars niet het nodige levensonderhoud gegeven wordt; wanneer zij niet verdedigd worden, of als men hun de andere diensten der dankbaarheid en beleefdheid weigert te bewijzen; om nog maar te zwijgen van het feit, wanneer de dienaars onrecht aangedaan wordt, of wanneer het onderhoud van de scholen en der geleerdheid verzuimd wordt; of wanneer de gebreken of zwakheden van de dienaars, die men zou kunnen dulden en over het hoofd zien, op 't lelijkst worden afgeschilderd; of wanneer om hunnentwil de dienst veracht of verzuimd wordt.
En tot dusver, wat betreft de heiliging van de uiterlijke sabbat.

II. De heiliging van de *innerlijke of geestelijke sabbat* wordt in de Catechismus aangewezen in de volgende woorden:‚Ten andere, dat ik al de dagen mijns levens van mijn boze werken ruste, de Heere door Zijn Geest in mij werken late, en alzo de eeuwige sabbat in dit leven aanvange." Dit gedeelte wordt zeer fraai door de profeten, en vooral door Jesaja verklaard (Jes. 1 : 13-17). Want nadat hij in hfdst. 1, in vers 13 en 14, verklaard had, dat God de vergaderingen, die de Joden - zowel op de sabbat, als op andere feestdagen - hielden, haatte, brengt Hij dadelijk de oorzaken van

deze haat naar voren: „Want uw handen zijn vol bloed" (vers 15); en onderwijst Hij hun tenslotte, hoe zij de innerlijke sabbat behoren te heiligen, dat zij namelijk zouden „aflaten van kwaad te doen, en leren goed te doen" (vers 16v.).
Datzelfde leert hij ook in Jes. 58 (de verzen 13 en 14): „Indien gij uw voet van den sabbat afkeert, van te doen uw lust op Mijn heiligen dag; en indien gij den sabbat noemt een verlustiging, opdat de HEERE geheiligd worde, Die te eren is; en indien gij dien eert, dat gij uw wegen niet doet en uw eigen lust niet vindt, noch een woord daarvan spreekt; dan zult gij u verlustigen in den HEERE, en Ik zal u doen rijden op de hoogten der aarde, en Ik zal u spijzigen met de erve van uw vader Jakob; want de mond des HEEREN heeft het gesproken." Daartoe vermaant ons ook de Heere Christus met die gouden spreuk (Matth. 16 : 24): „Zo iemand achter Mij wil komen, die verloochene zichzelven en neme zijn kruis op en volge Mij"; en de apostel Paulus (Gal. 5 : 16v.): „Wandelt door den Geest, en volbrengt de begeerlijkheid des vleses niet."
Waartoe deze heiliging van deze innerlijke sabbat zich nog verder uitstrekt, wordt ook in de Catechismus geleerd: „(Opdat ik) alzo den eeuwigen sabbat in dit leven aanvange." Want behalve de twee, waarover al gesproken is, stelt de Schrift nog een derde (rust), waarin wij de gelukzalige en *eeuwige rust* genieten zullen, Hebr. 4 : 9-11: „Er blijft dan een rust over voor het volk Gods. Want die ingegaan is in Zijn rust, heeft zelf ook van zijn werken gerust, gelijk God van de Zijne. Laat ons dan ons benaarstigen om in die rust in te gaan, opdat niet iemand in hetzelfde voorbeeld der ongelovigheid valle." Daarmee leert de Apostel, dat er geen andere weg is om tot de eeuwige rust te komen, dan dat wij ophouden met onze verkeerde werken en die rust in dit sterfelijke leven beginnen.
Laat ons dus bij de heiliging van de uiterlijke sabbat ook steeds de heiliging van de innerlijke voegen, opdat God onze uiterlijke sabbat niet zou haten, zoals Hij de sabbatten der Israëlieten gehaat heeft. En laat ons dagelijks al meer en meer voortgaan, en gedurig tegen het vlees strijden, totdat wij eenmaal in de eeuwige rust zullen ingaan. En dat zal enerzijds plaatshebben, wanneer wij door de dood tot het leven zullen ingaan, maar het allervolmaaktst, wanneer die laatste dag zal gekomen zijn. Want dan zal vervuld worden, hetgeen Jesaja zegt (66 : 23): „En het zal geschieden, dat van de ene nieuwe maan tot de andere, en van den enen sabbat tot den anderen, alle *vlees* komen zal om aan te bidden voor Mijn aangezicht, zegt de HEERE." Dan zullen wij geen tijdelijke arbeid en zorg meer behoeven, en dan zal geen verdriet of tegenspoed ons meer genaken, omdat wij de rust des Heeren zullen genieten.

OVER DE KERKEDIENST.

Aangezien in dit gebod de publieke, uiterlijke dienst van God, en daarom ook de kerkedienst zelf, en het gebruik en de heerlijkheid daarvan ingesteld wordt, zo komt nu het onderwerp van de kerkendienst geschikt aan de orde. Dus laat ons daarover de volgende voornaamste vragen gaan bespreken:

1. Wat de kerkedienst is.
2. Hoeveel verschillende dienaars er zijn.
3. Waarom de kerkedienst is ingesteld.
4. Aan wie deze dienst behoort bevolen te worden.
5. Welke het ambt van de dienaars is.

1. Wat de kerkedienst is.

De kerkedienst is een door God ingesteld ambt, om de Gemeente te onderrichten over God en Zijn wil, op grond van Gods Woord, dat door de profeten en apostelen is nagelaten, en om de sacramenten te bedienen volgens Gods instelling. Daarom bestaat de kerkedienst uit twee stukken, namelijk uit het prediken van Gods Woord, en uit het zuiver bedienen van de sacramenten.

2. Hoeveel verschillende dienaars er zijn, of welke graden er onder hen gevonden worden.

Van de dienaars der Kerken zijn er sommigen zonder middel door God Zelf geroepen, anderen door middel van de Gemeente.
Onmiddellijk werden de profeten en apostelen geroepen. De *prof eten* waren dienaars, die onmiddellijk door God Zelf geroepen waren, om de leer van Mozes en de belofte van de Messias te onderwijzen en te verklaren, en om de dwalingen in de Joodse kerk en burgerlijke regering te verbeteren, en om bepaalde voorzeggingen te doen over dingen, die in en buiten de Kerk zouden plaatshebben; terwijl zij van God een getuigenis hadden, dat zij in de leer niet zouden dwalen. De *apostelen* waren dienaars, die onmiddellijk door Christus Zelf geroepen werden, om de leer van de Messias, Die nu gekomen is, te prediken en die te verbreiden over de hele aarde, terwijl zij getuigenis hadden, dat zij in de leer niet dwaalden.
De dienaars, die middellijk geroepen werden, zijn:
1. de *Evangelisten,* die de Apostelen hielpen, en door de Apostelen gezonden werden om verschillende gemeenten te onderwijzen.

2. *Bisschoppen [1]) of herders,* die tot dienaar door de Gemeente beroepen worden om het Woord Gods te onderwijzen, en de sacramenten in een bepaalde gemeente te bedienen.
3. *Leraars,* die door de Gemeente beroepen zijn, om in een bepaalde gemeente te leren.
4. *Ouderlingen* [2]), die dienaars zijn, gekozen door het oordeel der gemeente, om de kerkelijke discipline of tucht te handhaven [3]), en de dingen te bedienen, die de gemeente nodig heeft.
5. *Diakenen,* dat zijn dienaars, die door de gemeente gekozen zijn, om zorg te dragen voor de armen, en om de aalmoezen uit te delen (Vgl. over de gewone dienaars der gemeente de N.G.B., art. 30 en 31).

3. *Waarom de kerkedienst ingesteld is.*

De redenen waarom God de kerkedienst heeft ingesteld, zijn de volgende: 1. Om Gods eer. Want God wil onder het menselijke geslacht niet alleen persoonlijk [4]) door een ieder, maar ook openlijk door de stem der gehele Gemeente in dit leven geprezen en aangeroepen zijn, Ps. 68 : 27: „Looft God in de gemeenten!" 2. Opdat ze een instrument of middel zou zijn, waardoor de mensen tot God bekeerd worden, Ef. 4 : 11v.: „Dezelve heeft gegeven sommigen tot apostelen, en sommigen tot profeten, enz. tot de volmaking der heiligen." 3. Opdat God Zichzelf zo zou voegen naar onze zwakheid, door de mensen door middel van mensen te onderrichten. 4. Opdat Hij Zijn liefde jegens de mensen zou tonen, (daarin) dat het Hem beliefde om de mensen te maken tot dienaars van het allervoortreffelijkste werk en van de dienst der verzoening, welke Gods Zoon ook Zelf bediend heeft, 2 Kor. 5 : 16. 5. Opdat de Gemeente in deze wereld zichtbaar en bekend zou zijn, en opdat de verworpenen zich niet hebben te verontschuldigen.

4. Aan wie de kerkedienst behoort bevolen te worden.

Aan wie de kerkedienst bevolen behoort te worden, leert de Apostel uitvoerig in de Zendbrieven aan Timothéüs en aan Titus. De samenvatting daarvan is: De kerkedienst moet bevolen worden 1. aan *mannen,* en niet aan vrouwen, 1 Tim. 3 : 2: „ener vrouwe man"; 1 Tim. 2 : 12: „Ik laat de vrouw niet toe, dat zij lere." 2. Die een *goed getuigenis* hebben in en buiten de Gemeente, 1 Tim. 3 : 2: „Een opziener dan moet onberispelijk zijn", en vers 7: „Hij moet ook een goede getuigenis hebben van degenen die buiten zijn, opdat hij niet valle in smaadheid en in den strik des duivels." 3. Die *geschikt* zijn om te *leren,* d.w.z. die de leer recht verstaan, en middelmatige gaven hebben om ze recht voor te stellen, 1 Tim. 3 : 2: „Een opziener moet bekwaam zijn om te leren"; Tit. 1 : 9: „Die vasthoudt aan het getrouwe Woord, dat naar de leer is, opdat hij machtig zij beide om te vermanen door de gezonde leer en om de tegensprekers te wederleggen" (Vgl. N.G.B., art. 30).

5. Welke het ambt der dienaars is.

Het ambt van de dienaren is: 1. De ware en onvervalste hemelse leer van *Wet* en *Evangelie* op een bekwame wijze voorstellen, zodat ze begrepen kan worden. 2. De *sacramenten* recht bedienen, naar Gods instelling. 3. De gemeente met een *goed voorbeeld* van christelijk leven voorgaan, Tit. 2 : 7: „Betoon uzelven in alles een voorbeeld van goede werken." 4. IJverig *acht* geven op de kudde, Ez. 34 : 4; Hand. 20 : 28: „Zo hebt dan acht op uzelven, en op de gehele kudde." 5. De Gemeente helpen oordelen. 6. Ervoor zorgen, dat er op de *armen* goed acht gegeven wordt. (Vgl. N.G.B., art. 30).

OVER DE CEREMONIËN.

Daar wij zeiden, dat het tweede deel van dit gebod ceremonieel is, d.w.z. de wet der ceremoniën betreft, zal het niet ongepast zijn, om hier ook wat over de ceremoniën te handelen. De voornaamste vragen inzake de ceremoniën zijn de volgende:

1. Wat ceremoniën zijn.
2. Waarin zij van de deugden verschillen.
3. Hoe velerlei de ceremoniën zijn.
4. De door de Gemeente ingestelde ceremoniën zijn geen diensten van God, en kunnen ook op aanraden der Gemeente om bewijsbare redenen weer veranderd worden.

1. Wat ceremoniën zijn.

Een *ceremonie,* of ceremonia in het Latijn, en thrèskeia in het Grieks, werd door de Romeinen alle godsdienst genoemd, naar de stad Caere; waar de beelden van hun goden bewaard waren tegen de Fransen; zoals Livius verklaart in het vijfde boek. Macrobius zegt echter, dat deze naam afkomstig is van een Latijns woord „Carere", dat ontberen betekent.

In de Gemeente worden ceremoniën genoemd: bepaalde uitwendige gedragingen, die in gebruik zijn bij de kerkendienst, en ingesteld werden: óf omwille van de orde, óf om iets te betekenen.

2. *Waarin de ceremoniële wetten verschillen van de wetten der zeden, of der deugden.*

De ceremoniën verschillen van de deugden:

1. De ceremoniën gelden slechts voor een tijd, maar de deugden moet men altijd

onderhouden.

2. De ceremoniën geschieden steeds op één manier, maar de deugden worden niet steeds op één manier gedaan.

3. De ceremoniën betekenen iets; en de deugden zijn hetgeen daardoor betekend wordt.

4. De deugden bevatten ook mede de ceremoniën, en de ceremoniën zijn bepaalde bijzondere ordinantiën.

5. De deugden zijn het doel en oogmerk, waartoe de ceremoniën beoefend worden, en de ceremoniën zijn omwille van de deugden ingesteld. Wat het verschil tussen Mozes' ceremoniële wetten én Mozes' wetten over de zeden of deugden betreft, leze men na, wat geschreven is bij de tweede Vraag over de Wet.

3. ***Hoe velerlei ceremoniën er zijn.***

De ceremoniën zijn tweeërlei. Sommige zijn door God Zelf geboden, en andere zijn door mensen ingesteld.

De door God geboden ceremoniën zijn Gods dienst, en kunnen niet veranderd worden, dan alleen door God Zelf, en dat zijn óf offers óf sacramenten.

De *offers* zijn door God ingestelde ceremoniën, waardoor wij aan God een bepaalde gehoorzaamheid bewijzen.

De *sacramenten* zijn door God ingestelde ceremoniën, waardoor God ons bepaalde weldaden schenkt en verzegelt.

4. **Of het de Gemeente geoorloofd is, om ceremoniën in te stellen.**

De Gemeente heeft de bevoegdheid, ja behoort zelfs enkele ceremoniën in te stellen. Want zonder een goede regeling voor alle omstandigheden kan de Zedenwet zelf niet onderhouden worden. Maar men dient wel bij dat instellen de volgende voorwaarden in acht te nemen:

1. Dat zij niet goddeloos, maar overeenkomstig Gods Woord zijn.
2. Dat ze ook niet superstitieus of bijgelovig zijn, die men zou verzinnen om een dienst van God te zijn, of waarmee men (iets) zou kunnen verdienen, of die men noodzakelijk zou moeten onderhouden.
3. Dat ze niet vele, lastig en moeilijk zijn.
4. Dat ze niet onnut of vergeefs zijn, maar tot stichting strekken. (Vgl. N.G.B., art. 32).

ZONDAG 39.

Verklaring van het vijfde gebod.

Tot nu toe zijn de vier geboden van de *eerste Tafel* der wet verklaard. Daarin was ons voorgeschreven, hoe wij God recht zullen kennen en dienen, inwendig en uitwendig, persoonlijk en in het openbaar. Nu volgt de verklaring van de *tweede Tafel,* waarin ons voorgeschreven wordt, hoe wij ons jegens onze naasten zullen gedragen. Deze Tafel bestaat uit zes geboden, waarvan het *eerste,* dat dus het *vijfde gebod* is, in deze Zondagsafdeling verklaard wordt. Teneinde orde te onderhouden onder het menselijke geslacht, heeft het Gode behaagd om de ene mens onder het gezag en opzicht van anderen te stellen; aan welke orde de mensen onderworpen zijn, óf door het recht der natuur - zoals de kinderen aan hun ouders -, óf anderszins. Hier wordt nu voorgeschreven, hoe zich in deze orde de één tegenover de anderen gedragen zal. 1. Hoe zij, die onder anderen gesteld zijn, zich hebben te gedragen jegens degenen, die over hen geplaatst zijn; en 2. Hoe anderzijds dezen zich hebben te betonen jegens degenen, die onder hen gesteld zijn. Aangezien aan het houden van dit gebod ten enenmale de welstand van de samenleving der mensen afhangt, evenals trouwens van het houden van de volgende geboden, wordt het niet zomaar voorgesteld, maar, teneinde de mensen tot des te ijveriger gehoorzaamheid aan te sporen, wordt er een reden bijgevoegd, waarin aan wie gehoorzamen een voortreffelijke belofte voorgesteld wordt. Bij de verklaring van dit gebod dient men te letten op *1. het gebod,* en 2. *de reden,* waarmee het bevestigd wordt.

HET VIJFDE GEBOD.

Exodus 20 : 12: „*Eer uw vader en uw moeder, opdat uwe dagen verlengd worden in het land, dat u de HEERE uw God geeft."*
Deuteronomium 5 : 16: „Eer uw vader en uw moeder, gelijk als de HEERE uw God u geboden heeft, opdat uwe dagen verlengd worden en opdat het u welga in het land, dat u de HEERE uw God geven zal."
Vraag 104. Wat wil God in het vijfde gebod?
Antwoord. Dat ik mijn vader en mijn moeder, en allen 'die over mij gesteld zijn, alle eer, liefde en trouw bewijze, en mij aan hun goede leer en straf met behoorlijke gehoorzaamheid onderwerpe [a]), en ook met hun zwakheid en gebreken geduld hebbe b), aangezien het Gode belieft ons door hun hand te regeren c).

a) Ef. 6 : 1-3, 5; Kol. 3 : 18. 20. 22-24. Ef. 5 : 22; Lev. 19 : 3, Spr. 1 : 8; 4 : 1; 15 : 20; 20 : 20, Ex. 21 : 17, Rom. 13 : 1.
b) Spr. 23 : 22, Gen. 4 : 24-26, 1 Petr. 2 : 18.
c) Ef. 6 : 4 en 9, Kol. 3 : 19, Rom. 13 : 2-7, Matt. 22 : 21.

Verklaring.

Nu volgt de *tweede Tafel,* welker gehoorzaamheid zich evengoed jegens God uitstrekt, als die van de eerste Tafel, maar de werken worden jegens de mensen verricht. Want de gehoorzaamheid van deze Tafel wordt jegens de naasten bewezen, en door de naasten

jegens God.
De hoofdsom van deze gehoorzaamheid heeft Christus in deze spreuk samengevat: „Gij zult uwen naaste liefhebben als uzelven", Matth. 22 : 39.
Hij leert ons ook de regel, om de geboden der tweede Tafel te verstaan, namelijk deze: „Alle dingen dan, die gij wilt, dat u de mensen zouden doen, doet gij hun ook alzo; want dat is de Wet en de Profeten", Matth. 7 : 12.
En van heel de tweede Tafel zegt Christus: *Het tweede gebod is aan het eerste gelijk;* d.w.z. de tweede Tafel is aan de eerste gelijk, wel verstaan: 1. Omdat ze beide enerlei dienst van God gebieden, namelijk de bijzondere dienst van God, die bestaat uit de onderhouding van de deugden, en die in de plaats der ceremoniën gesteld is. 2. Omdat de overtreders van beide enerlei beschoren is, namelijk een eeuwige straf. Omdat de liefde tot God en tot de naaste aan elkaar hangen, als een oorzaak en hetgeen daardoor gewerkt wordt, zodat de één zonder de ander niet kan onderhouden worden. Daarom is de gehoorzaamheid van de tweede Tafel evengoed nodig als die van de eerste Tafel. 1. Opdat door die gehoorzaamheid God ook worde gediend, en de liefde tot Hem beoefend worde, door de naastenliefde om Zijnentwil. 2. Opdat de gelijkvormigheid van de mensen met God door de naastenliefde betoond worde. 3. Opdat de gemeenschap der mensen door God om de grootmaking van Zijn Naam verordend, onderhouden worde.
Nu noemt Hieronymus het gebod om de ouders te eren nadrukkelijk het vijfde in de orde (Comm. in Ef. 6 : 2). En dat gebod heeft de eerste plaats in de tweede Tafel: 1. Omdat het een fundament en band is voor de gehoorzaamheid aan de andere geboden der tweede Tafel. Want wanneer zij die onder iemand gesteld zijn, gehoorzaam zijn aan degenen die over hen gesteld zijn; en zij die de gehoorzaamheid aan de volgende geboden van Godswege aan anderen behoren te gebieden en laten onderhouden, dan zullen ook de andere geboden gehoorzaamd worden. 2. Omdat hieraan toegevoegd is een speciale belofte van een lang leven, als van een bijzondere weldaad, die geschenken zal worden aan hen, die dit gebod gehoorzaam. zijn.
Daarom heeft dit gebod twee delen, namelijk: *het gebod en de belofte.*

Allereerst het *gebod,* dat men de ouders, d.w.z. al degenen die over ons gesteld zijn, zal eren. Het doel waartoe dit gebod gegeven is, is, opdat de orde der burgerlijke welstand onderhouden zal worden; welke een orde is, die door God ingesteld werd, en die bestaat uit de onderlinge diensten van hen, die zulk een opzichterambt bekleden, én van hen, die onder iemand staan. Zij die een opzichterambt bekleden, zijn allen die God ertoe gesteld heeft, om anderen te regeren en te beschermen. Zij die onder iemand anders staan, zijn degenen, die door Hem onder anderen geplaatst zijn, om geregeerd en beschermd te worden.
Zij die in het opzichterambt gesteld zijn, worden begrepen onder de namen „vader" en „moeder", en het zijn dezen:
1. De ouders, die ons gewonnen hebben, Spr. 23 : 22 en 25.
2. De voogden van de wezen, Esther 2 : 7, 10 en 20.
3. De meesters, leraars en dienaars der gemeente, 2 Kon. 2 : 12 en 6 : 21, en 1 Kor. 4 : 15, Gal. 4 : 19.
4. De Overheden, zowel hogere als lagere, 2 Kon. 8 : 13.
5. Alle oude en bejaarde mensen, 1 Tim. 5 : 1 v.

Deze allen noemt God met de naam van vader en moeder. Want zij allen zijn in de plaats van de ouders, en zijn a.h.w. Gods vicarissen (plaatsvervangers), of staan a.h.w. in Gods plaats, om ons te regeren en te beschermen; en zijn door God Zelf in de plaats van de ouders gesteld, toen de boosheid der mensen begon toe te nemen.

En Hij noemt hier, en gebiedt te eren: de ouders, en niet enige andere regeerders:

1. Omdat de macht en de regering der ouders de eerste en aller-oudste is onder het menselijke geslacht.
2. Omdat dit a.h.w. een regel is, waarnaar alle andere moeten geregeld worden.
3. Omdat deze macht bij de mensen liefelijk en aangenaam is, opdat zij, zich onder die macht, en daarom er zich gaarne aan onderwerpen.
4. Aangezien men aan de ouders het allermeest verplicht is, is de verachting van hen ook (des te) gruwelijker, en wordt dan ook door God streng verboden en gestraft.

Daarom wordt in dit gebod niet alleen de eer der ouders bevolen, maar ook die aan allen, die over ons gesteld zijn; en zo ook weer, niet alleen de gehoorzaamheid van de kinderen, maar ook van allen, die onder iemand anders geplaatst zijn. En hier worden ook de onderlinge ambten van beide bevolen. Want wanneer God gebiedt, dat de ouders zullen geëerd worden, dan gebiedt Hij ook, dat er ouders zullen zijn, en ook, dat zij de eer zullen waardig zijn; d.w.z., dat zij het ouderambt zullen vervullen. En wanneer de ambten der ouders worden bevolen, dan evenzo de ambten van anderen, die mede in het opzichterambt gesteld zijn; aangezien zij onder de naam „ouders" begrepen zijn. En zo gebiedt Hij ook de ambten der kinderen, wanneer Hij beveelt dat zij hun ouders eren zullen; en niet alleen van de kinderen, maar ook van allen, die onder iemand staan. Want Hij wil, dat allen die over iemand gesteld zijn, geëerd zullen worden door degenen, die onder hen staan.

Op grond hiervan kan men gemakkelijk een antwoord geven op dit bezwaar.

Bezwaar. God gebiedt in dit gebod, om alleen de ouders te eren; hetgeen het ambt is van hen, die onder iemand staan. Daarom gebiedt Hij hier helemaal niets betreffende de ambten van hen, die over anderen gesteld zijn.

Antwoord. Door deze zelfde redenering kan men het tegendeel bewijzen; omdat God gebiedt de ouders te eren, daarom gebiedt Hij ook hetgeen zij schuldig zijn te doen, die boven iemand staan. Want: 1. als Hij hen, die boven anderen staan, die naam toekent, dan schrijft Hij hun ook de zaak zelf toe, waarvan zij de naam dragen. 2. Als Hij wil, dat zij zullen geëerd worden, dan wil Hij ook, dat ze doen zullen, wat die eer waardig is.

En hoewel soms ook wel kwade mensen en zij, die de eer niet waard zijn, over ons gesteld zijn, dan moet men toch het ambt van de persoon onderscheiden; en hoewel men hun gebreken haten moet, moet men toch hun ambt eren om de ordinantie Gods, 1 Petr. 2 : 18. En zoals zij om huns ambts wil geëerd moeten worden - welk ambt daarin bestaat, dat zij degenen, die onder hen gesteld zijn, regeren naar de wil van God, Wiens dienaars zij zijn, zo is het ook duidelijk, dat men hun niet verder gehoorzaam mag zijn, dan wanneer zij de grenzen van hun ambt niet te buiten gaan, Hand. 5 : 29.

De *belofte* is deze: „Opdat uw dagen verlengd worden in het land, dat de HEERE uw God u geeft." Die belofte heeft God bij het gebod gedaan, opdat Hij ons door die bijzondere weldaad, als door een voorgestelde beloning, meer zou opwekken tot gehoorzaamheid aan hen, en opdat Hij tevens betuigen zou, hoe hoog Hij de eer der ouders acht, en hoe zwaar Hij degenen straffen wil, die de ouders niet hun eer bewijzen; en tenslotte, hoezeer de gehoorzaamheid aan dit gebod nodig is, aangezien ze een voorbereiding is op de gehele gehoorzaamheid aan de volgende geboden, en een reden, die ons behoort te bewegen om de andere geboden te onderhouden.

Wanneer de apostel Paulus deze belofte aanhaalt, Ef. 6 : 2, zegt hij, dat dit het eerste gebod is met een belofte, te weten, dat een bijzondere belofte heeft, en van een

bepaalde weldaad, die God aan degenen belooft, die deze gehoorzaamheid tonen. En die weldaad is een lang leven op de aarde.
Bezwaar. Een lang leven schijnt helemaal geen weldaad te zijn, omdat het menselijk leven aan zoveel ellendigheden onderworpen is. Daarom is deze belofte onnut.
Antwoord. Het gebeurt toevallig, dat een lang leven geen weldaad schijnt te zijn, dat toch inderdaad ven zichzelf een grote weldaad is, ook al gaat het van vele ellendigheden vergezeld.

Aanhoudend bezwaar 1. Een goed, dat met tal van grote kwaden gepaard gaat, behoort men veeleer af te bidden, dan te begeren. Een lang leven gaat gepaard met vele grote kwaden. Dus behoort men vanwege die toevallige dingen, een lang leven liever af te bidden dan te begeren.
Antivoord. Men moet een goed afbidden, wanneer de kwaden, die ermee gepaard gaan, groter zijn dan dit goed. Maar aan de Godzaligen wordt met een lang leven ook een verzachting van de ellenden, en een langdurig genot van Gods zegen in dit leven beloofd. Bovendien is ook de grootmaking van God in dit leven zulk een groot goed, dat de ellende van dit leven daarmee niet behoort vergeleken te worden.

Aanhoudend bezwaar 2. De goddelozen en ongehoorzamen leven ook lang. daarom is een lang leven geen weldaad, die in eigenlijke zin alleen de Godzaligen toekomt.
Antwoord. 1. Enkele weinige voorbeelden breken de regel niet. Want het merendeel van de ongehoorzamen komen ellendig en spoedig om, Spr. 30 : 17: Het oog, dat den vader bespot of de gehoorzaamheid der moeder veracht, dat zullen de raven der beek uitpikken en des arends jongen zullen het eten"; en in 20 : 20 (lezen we): „Wie zijn vader of zijn moeder vloekt. diens lamp zal uitgeblust worden in zwarte duisternis."
2. Aan de Godzaligen worden de lichamelijke gaven gegeven tot hun zaligheid, maar aan de goddelozen: enerzijds opdat zij zich niet kunnen verontschuldigen, anderzijds opdat de Godzaligen en uitverkorenen, die onder hen vermengd zijn, die (gaven n.l.) kunnen genieten.

Aanhoudend bezwaar 3. Vele gehoorzame en Godzalige kinderen sterven heel vroeg. Dus wordt deze belofte niet tot allen uitgestrekt.
Antwoord.
1. Weer zeggen wij, dat enkele weinige voorbeelden de regel niet breken, want het merendeel van de Godzaligen leeft lang.
2. De belofte van de aardse goederen worde zó verstaan, dat ze toch niet zonder kastijding en het kruis zijn zal.
3. Wanneer de Godzaligen al vroeg in het eeuwige leven opgenomen worden, dan wordt hun het lange leven overvloedig vergolden. (Lansbergen, Bastingius.
4. Het is hun soms ook beter, dat zij bijtijds uit dit leven weggenomen worden. Ten eerste, opdat zij niet met de andere mensen, zo zij lang leven, verdorven worden. En ten andere, opdat zij niet de ellende en jammer ondervinden, die de Heere weet voorhanden te zijn, en opdat zij daarmee niet overvallen worden. „De rechtvaardige en de weldadige lieden worden weggeraapt voor het kwaad" (Jes. 57 : 1); waarvan de Schrift een voorbeeld geeft in de dood van *Josia,* de allerheiligste en allerbeste prins, 2 Kron. 34 : 28).
(Bastingius. Maar zoals de Heere alle goeds en welstand belooft aan de vrome en gehoorzame kinderen, zo dreigt Hij op andere plaatsen het tegendeel aan de ondankbare en ongehoorzame. Want zulken zullen door God gestraft worden, zowel in dit, als in het toekomende leven. En worden zij niet met een haastige dood weggerukt, dan zullen zij toch met schande en oneer, en met tal van ellenden, droefenis en pijnigingen geplaagd worden. Zoals Salomo leert in Spr. 20 : 20: „Wie zijn vader of zijn moeder

vloekt, diens lamp zal uitgeblust worden in zwarte duisternis." En de straf van het toekomende leven blijkt uit de vloek, die God over dezulken uitspreekt, Deut. 27 : 16: „Vervloekt zij, die zijn vader of zijn moeder veracht. En al het volk zal zeggen: Amen." Laat zich dan een ieder voor de gruwelijke toorn van God wachten en zich intijds bekeren, als iemand deze wet overtreden heeft, eer hem Gods strenge oordeel overvalt.

Ziet eens, met welk een schandelijke dood Absalom omgekomen is, die zijn vader David uit diens koninkrijk verdreven had. De Schrift deelt mee, dat er twintigduizend van degenen, die hem in het oproer gevolgd waren, in de strijd gebleven zijn, en dat „het woud verteerde veel meer van het volk dan die het zwaard verteerde te dienzelve dage", maar „zijn hoofd werd vast aan den (groten) eik, dat hij hangen bleef tussen den hemel en de aarde; en het muildier dat onder hem was, ging door." En Joab „nam drie pijlen en stak ze in Absaloms hart, daar hij nog levend was in het midden van den eik. En tien jongens, Joabs wapendragers, omringden hem en doodden hem", 2 Sam. 18 : 7-15. *Cham,* die zijn vader bespot had, ontliep ook zijn straf niet. Want Noach spreekt: „Vervloekt zij Kanaän; een knecht der hechten zij hij zijnen broederen", Gen. 9 : 25. En hoe hem die vloek vervolgd heeft, getuigt verder de heilige Geschiedenis. Van de *kinderen te Bethel,* die de oude profeet Elisa bespot hadden, roepende: „Kaalkop, ga op, kaalkop, ga op!" lezen wij, dat - nadat de profeet hen in des HEEREN Naam gevloekt had - twee beren uit het woud kwamen en er tweeënveertig kinderen van verscheurden, 2 Kon. 2 : 24. Meer nog! God heeft ook in de politieke wetten van Mozes de doodstraf beschikt over kinderen, die hun vader en moeder vloekten of sloegen, of die tegenover hen ondankbaar of ongehoorzaam waren (Ex. 21 : 15 en 17, Lev. 20 : 9 en Deut. 27 : 16). Hij beveelt in Deut. 21 : 18, hoe de ouders met zulke kinderen handelen moeten, en welk gericht over hen zal uitgesproken worden. God zegt (Deut. 21 : 18-21): „Wanneer iemand een moedwilligen en wederspannigen zoon heeft, die de stem zijns vaders en de stem zijner moeder niet gehoorzaam is, en zij hem gekastijd zullen hebben, en hij naar hen niet horen zal, zo zullen zijn vader en zijn moeder hem grijpen, en zij zullen hem uitbrengen tot de oudsten zijner stad, en tot de poort zijner plaats. En zij zullen zeggen tot de oudsten zijner stad: Deze onze zoon is afwijkende en wederspannig, hij is onze stem niet gehoorzaam; hij is een brasser en zuiper. Dan zullen alle lieden zijner stad hem met stenen overwerpen, dat hij sterve; en gij zult het boze uit het midden van u wegdoen; dat het gans Israël hare en vreze." Daaruit kan men wel opmaken, welk een grote zonde het is, om vader en moeder ongehoorzaam te zijn; en hoe ernstig God die zonde gestraft hebben wil. En al is het, dat vandaag aan de dag veel kinderen de gruwelijkheid en grootte van deze zonde niet bedenken, en dat ook tal van ouders tegen zulke verschrikkelijke zonden niet ernstig optreden, en de algemene gerichten slapen en de door God bevolen gestrengheid verslapt, dan zal toch Gods onverdraaglijke toorn over zo'n onmenselijke zonde niet slapen, maar metterdaad op Zijn tijd ontwaken, en Zelf Zijn gericht uitvoeren en door tijdelijke en eeuwige straffen bewijzen, dat Hij over dezulken waakt tot hun ongeluk).

De onderdelen van de gehoorzaamheid aan dit gebod zijn tweeërlei: sommige betreffen eigenlijk de ondergeschikten, andere de overheden en weer andere zijn aan beiden gemeenschappelijk.

De *plichten van de ondergeschikten* jegens hun overheden worden in dit gebod eigenlijk uitgedrukt, met voorstelling van de plichten van de kinderen jegens hun ouders. En dit doet de Heere, onze God, niet zonder gewichtige reden. Want de ondergeschikten zijn doorgaans het meest nalatig in het nakomen van hun plichten, die zij aan de meerderen schuldig zijn.)

De *plichten van de ondergeschikten* worden uitgedrukt door het woord „eren", dat inhoudt:
1. *Eerbied,* dat zij Gods ordinantie in het ambt en in de rang van hen die over hen gesteld zijn, innerlijk erkennen, en voor goed aanvaarden, en deze hun aanvaarding uiterlijk te kennen, geven.
2. *Liefde* om des ambts wil.
3. *Gehoorzaamheid* in de dingen, welke zij die over hen gesteld zijn, bevelen, volgens de eis van hun ambt; en ook een gehoorzaamheid, die gewillig, en van dien aard is, dat de ondergeschikten zich verheugen, wanneer zij de meerderen een aangename dienst bewijzen.
4. *Dankbaarheid* jegens hen, die over ons gesteld zijn, of een verplichte vergelding.
5. *Geduld* met, en een billijk over het hoofd zien van hun zwakheden.

De *plichten der kinderen* tegenover de ouders bestaan vooral uit deze vijf delen, die in de Catechismus worden aangewezen:
1. Dat zij *de ouders alle eer bewijzen.* Dat wil zeggen, dat zij zich zo in woorden en uitwendige houding jegens de ouders gedragen, dat zij metterdaad hun eerbied voor hen tonen. Deze kinderplicht wordt door God zeer goed uitgedrukt bij de profeet Maléachi, 1 : 6: „Een zoon zal den vader eren en een knecht zijn heer." Want daarmee bedoelt Hij, dat het de kinderen van nature is ingeplant, dat zij hun ouders eren en ontzien. En men dient er wel op te letten, dat er niet alleen „Eer uw vader", maar ook „en uw moeder" staat; opdat de moeder evengoed als de vader door de kinderen geëerd wordt. Ja, daarvoor wordt de moeder zelfs in de *eerste plaats* genoemd, Lev. 19 : 3: „Een ieder zal zijn moeder en zijn vader vrezen." En zoals het een *wijs zoon* is, die de vader verblijdt, zo is het een *zot,* die zijn moeder veracht en bedroeft, Spr. 10 : 1 en 15 : 20. Een voorbeeld van eerbied voor de moeder geeft de Heilige Schrift ons in Salomo, 1 Kon. 2 : 19: „Zo kwam Bathséba tot den koning Salomo om hem voor Adónia aan te spreken. En de koning stond op, haar tegemoet, en boog zich voor haar; daarna zat hij op zijn troon en deed een stoel voor de moeder des konings zetten; en zij zat aan zijn rechterhand"; en de heidense geschiedenissen in Coriolanus, die zijn moeder Vetuvia de eer aandeed, dat hij alleen op haar voorbede de belegering van de stad Rome opbrak (Val. Max. lib. 5. cap. 4). Daarom zondigen allen zeer zwaar tegen dit gebod, die met woorden of gebaar, of metterdaad de ouders smaadheid aandoen. En daarom heeft God in Zijn wet dan ook bevolen (Ex. 21 : 17, Lev. 20 : 9), dat hij die zijn vader of moeder vloekt, stellig gedood zal worden.
2. Dat zij de ouders *alle liefde bewijzen.* Want aangezien de hoofdsom van de geboden der tweede Tafel luidt (Matth. 22 : 30), dat wij onze *naaste* zullen *liefhebben als onszelf,* daarom is het ook zonder enige twijfel de hoofdsom van dit gebod, dat wij onze ouders even liefhebben als onszelf. En als wij alle mensen als onszelf moeten liefhebben, hoeveel te meer de ouders, aan wie wij het leven en aanzijn en zoveel ontelbare weldaden te danken hebben, en die hun kinderen zo uitnemend liefhebben, zoals men zien kan in Gen. 37 : 34; id. 42 : 38, 2 Sam. 18 : 33; id. 19 : 4 en 21 : 10v., 1 Kon. 3 : 26 en Jes. 49 : 15. Let eens op de liefde van Ruth voor haar schoonmoeder Naomi, Ruth, 1 : 16v. Daarom werd zij Naomi's schoondochter genoemd, die haar liefhad, Ruth 4 : 15.
3. Dat zij de ouders *alle trouw betonen.* Want met ware liefde gaat steeds trouw gepaard. Die moet aan de ouders bewezen worden, wanneer zij onze hulp of raad nodig hebben, hetzij in armoede, of in andere omstandigheden. (Dat is het, hetgeen Christus leert, dat de kinderen aan de ouders schuldig zijn, Matth. 15 : 4-6; waar Hij de rechte betekenis van dit gebod verklaart en de kerkberovende vermetelheid van de

Schriftgeleerden en Farizeeën bestraft, die Gods gebod krachteloos maakten door hun inzettingen. Want hoewel de ouders veelal „schatten vergaderen voor de kinderen" (2 Kor. 12 : 14), en niet omgekeerd, zo gebeurt het toch menigmaal, dat de ouders de hulp en goederen van de kinderen nodig hebben. En wat is er dan billijker, dan dat aan de ouders voor hun moeiten, arbeid en vaderlijke en moederlijke zorg weer vergolden wordt, ook al kunnen die nooit voldoende door de kinderen aan de ouders vergolden worden. Daartoe vermaant de apostel Paulus in 1 Tim. 5 : 4 de christenkinderen: „Dat zij den voorouders wedervergelding doen; want dat is goed en aangenaam voor God"; vgl. Ruth. 4 : 15. Hiervan hebben wij een voortreffelijk voorbeeld in *Jozef* (Gen. 45 : 9-11, en 47), die zijn broeders met gaven en wagens naar zijn vader teruggezonden heeft, opdat zij hem met zijn hele huisgezin haastig in Egypte zouden halen, opdat zij niet in het land Kanaän van honger zouden sterven.
De geschiedenis van een dochter, *Pero* genaamd, die haar vader *Cimon,* die veroordeeld was om van honger te sterven, in de gevangenis met haar borsten lange tijd heeft gevoed; evenals van een dochter, die haar moeder in de kerker gezoogd heeft (Val. Max. lib. 5. cap. 4), is ook zeer beroemd. Evenzo schrijven de natuurkundigen, dat de *ooievaars* hun oude ouders, wanneer die niet meer kunnen vliegen, om hun eten te zoeken, in de nesten de spijs brengen. (Plinius lib. 10. cap. 23). (Bastingius. En daarom worden zij ook in de Hebreeuwse taal *weldadiger* - Chasidoth - genoemd, en wordt door hen de dankbaarheid en vergelding van de kinderen jegens de ouders in het Grieks „Antipelargia" en „Antipelargesis" genoemd.) (Lansbergen. En aangezien dat alles zeer prijzenswaardig is, behoren de Christenen dat ook na te volgen. En niet alleen moeten de kinderen de armoede van de ouders te hulp komen, maar ook, als de nood dat vereist, aan hen alle mogelijke diensten gewillig bewijzen. Want daar de ouders voor de kinderen zoveel smarten, moeiten en arbeid doorstaan hebben, is het meer dan billijk, dat de kinderen van hun kant dat vergelden. Daartoe behoren de voorbeelden van de twee broeders Cleobis en Biton, die de wagen waar hun moeder op zat, zelf hebben voortgetrokken (Val. Max. lib. 5. cap. 4); en dat voorbeeld van Aeneas, die zijn vader op de schouders uit de brand en het gevaar van de vijanden droeg; en nog andere voorbeelden, die men in de heidense geschiedenissen kan vinden.)
4. (Lansbergen. Dat zij *zich* aan de *goede leer en straf* der ouders met behoorlijke gehoorzaamheid *onderwerpen.* Want zo verklaart dat Paulus, wanneer hij de kinderen vermaant, dat zij hun ouders gehoorzaam moeten zijn in den Heere (Ef. 6 : 1; Kol. 3 : 20). Want hetgeen de Heere in dit gebod „eren" noemt, dat legt Paulus uit met „gehoorzaam zijn in den Heere." Een voortreffelijk voorbeeld van die gehoorzaamheid stelt ons de Heilige Geest voor in Izak (Gen. 22 : 10), die aan zijn vader gewillig gehoorzaam was, toen hij hem op Gods bevel wilde slachten en offeren. Desgelijks in de *Rechabieten* (Jer. 35 : 14), die daarom door God bij de profeet erg geprezen worden, omdat zij hun vader *Jonadab* in alles gehoorzaam geweest zijn. Maar onze Zaligmaker *Christus Jezus* is een Voorbeeld van de allervolmaaktste gehoorzaamheid, waarvan Lukas verklaart, dat Hij te Nazareth kwam en aan Zijn ouders onderdanig was (Luk. 2 : 51).
En men dient er goed op te letten, dat de Apostel schrijft (Ef. 6 : 1), dat de kinderen de ouders gehoorzaam moeten zijn *„in den Heere",* d.w.z. - zoals het in de Catechismus wordt uitgelegd - „met behoorlijke gehoorzaamheid." Want als de ouders of overheden, of iemand die over een ander gesteld is, zulke dingen gebieden zouden, die in strijd zijn óf met de eer van God, óf met de liefde tot onze naaste, dan moet men hun daarin geenszins gehoorzamen. Want „die vader of moeder liefheeft boven Mij - zegt Christus -, is Mijns niet waardig" (Matth. 10 : 37). Daarom wilde zeer terecht *Jonathan* zijn vader Saul niet gehoorzamen, toen deze hem gebood om David te doden (1 Sam. 19 : 1

en 20 : 33v.); en zo ook de Apostelen, toen de Raad van Jeruzalem hun gebood, dat zij in de Naam van Christus niet meer zouden prediken en leren. Zij zeiden zeer juist: „Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den mensen" (Hand. 5 : 29).
En de kinderen moeten zich niet slechts aan de getrouwe bevelen en leringen van de ouders onderwerpen, maar ook aan hun kastijdingen. Want zulk een gestrengheid [1]) is geen teken van haat, maar van de liefde der ouders (Spr. 3 : 12). En het doel ervan is niet hun ondergang en verderf, maar hun welzijn en zaligheid. Daarom behoren zij zich ook aan de kastijding van de ouders gewillig te onderwerpen. Want het zijn wangedrochten [2]) en geen mensen, die zich noch aan de vermaningen noch aan de kastijdingen der ouders willen onderwerpen, maar met moedwillige halsstarrigheid [3]) de vaderlijke macht proberen te schenden. Daarom heeft God ook bevolen, dat al zulke (mensen) zullen gedood worden (Deut. 21 : 18 en 21). Want zij die degenen door wie zij het leven ontvingen, niet erkennen, zijn ook de weldaad des levens niet waardig.)

4. Dat zij met de *zwakheid en gebreken* van de ouders *geduld hebben.* (Lansbergen. Want aangezien ook de ouders hun gebreken hebben, en vooral wanneer zij vanwege de ouderdom weer kinds beginnen te worden, en de ouderdom veelal moeilijk, gemelijk, suf en onaangenaam is, is het billijk, dat de kinderen, die flink en gezond zijn, hun zwakke en versufte ouders niet verachten. Ze moeten er maar aan denken, welke een vuilheid, moeite, ongemak, verdriet, hoofdpijn en allerlei zorgen de ouders met hen gehad, doorgemaakt en gaarne voor lief genomen hebben in hun jeugd, en eer zij de kinderen tot mannen en vrouwen grootgebracht hebben.
Daartoe dient de vermaning van de wijze man, Spr. 32 : 22: „Hoor naar uw vader, die u gewonnen heeft, en veracht uw moeder niet, als zij oud geworden is"; en van (Jezus) Sirach (3 : 8-14): „Eer uw vader en moeder met werken en woorden, opdat zegening van mensen over u kome. Want de zegening des vaders onderstut de huizen der kinderen, maar de vervloeking der moeder ontwortelt de fundamenten. Roem niet in de oneer uws vaders, want de oneer des vaders is u geen eer. Want de eer des mensen (komt hem) uit de eer zijns vaders, en een moeder die in oneer is, die is de kinderen een verwijt. Mijn kind, verzorg uw vader in zijn ouderdom, en bedroef hem niet in uw leven. Indien hem het verstand begeeft, zo houd hem dat ten goede, en (wacht u) met al uw vermogen dat gij hem niet onteert." En daartoe behoren ook de voorbeelden van de Godzalige kinderen, *Sem* en *Jafeth* (Gen. 9 : 13), die hun kleed namen en het op hun beider schouders legden en achteruit liepen, om huns vaders schaamte te bedekken; en van Jonathan, die de onrechtvaardige toorn van zijn vader Saul geduldig verdroeg (1 Sam. 20 : 30-33). *Zo* behoren dus de nette (lettterlijk: eerlijke) kinderen de zwakheden van hun ouders met groot geduld te verdragen.)

Al die stukken worden ook vereist in de plichten van *de onderdanen tegenover hun Overheden, van de hoorders tegenover hun leraars, van knechts en dienstboden, van jongelui tegenover de ouden; en evenzo van allen, die onder iemand (anders) staan.*
De *plichten van de onderdanen* jegens hun overheden zijn ook deze:

1. Hun overheden eren, 1 Petr. 2 : 17: „Eert den koning", Rom. 13 : 7. En die eer dient uitwendig met woorden en werken bewezen te worden.
2. Hen liefhebben, 2 Sam. 19 : 6; en die liefde tonen, door hun leven naar vermogen te verdedigen, 2 Sam. 18 : 3; 19 : 5 en 21 : 16v.; zo ook, door voor hen te bidden, Ezra 6 : 10; 1 Tim. 2 : 1v..
3. Getrouw aan ze zijn, door hun te geven, wat hun toekomt, Matth. 22 : 21: „Geeft den keizer, dat des keizers is", Rom. 13 : 6v. Let op Christus' eigen voorbeeld, Matth. 17 : 24-27. En zo ook, wat hun leven aangaat, zoals Mordechaï, die het verraad van die twee kamerlingen tegen Ahasvéros ontdekte, Esth. 2 : 2v., en zoals de

burgers van Abel Beth-Maächa aan David trouw waren, tegen Seba, de zoon van Bichri, 2 Sam. 20 : 15 en 19. En zo in alle dingen, zoals David aan Saul trouw was, 1 Sam. 22 : 14. 4. Ze onderdanig en aan hun bevelen gehoorzaam zijn, die niet tegen God strijden, Rom. 13 : 1 en 5, Tit. 3 : 1; 1 Petr. 2 : 13v. 5. Met hun zwakheden geduld hebben. Zo handelde David tegenover Saul.

De *zonden van de onderdanen* zijn:
1. Hun overheden verachten, 1 Sam. 10 : 27; 2 Petr. 2 : 10, Judas, vs. 8.
2. Ze haten, en ze daarom naar het leven staan, Esth. 2 : 21; zich mengen onder degenen, die naar verandering staan, Spr. 24 : 21; zo ook: ze lasteren en vloeken, Judas, vs. 8. Zie het verbod in Ex. 22 : 18, Pred. 10 : 20.
3. Ze ontrouw zijn, door de belasting niet te betalen, of door de eed van trouw te verbreken, enz. 4. Hun goede bevelen en ordinantiën verwerpen; zoals die van Efraïm en Manasse deden, die de boden van Hiskia uitlachten en bespotten, die 's konings brieven brachten, waarin zij vermaand werden tot bekering, en om het Pascha te houden, 2 Kron. 30 : 1-10; of door ze gehoorzaam te zijn, *in* strijd met God, zoals Dag aan Saul gehoorzaam was, 1 Sam. 22 : 18. 5. Geen geduld hebben met hun zwakheden, zoals die mannen van David zo ongeduldig waren tegenover Saul, 1 Sam. 24 : 5; evenzo Abisaï, 1 Sam. 26 : 8.

De *plichten van de gemeente* jegens leraars en opzieners zijn desgelijks:
1. Ze eren, Fil. 2 :.29; 1 Thess. 5 : 11; 1 Tim. 5 : 17, en zulks met woorden tonen, 1 Sam. 1 : 15, 18 en 26; 1 Kon. 18 : 7; 2 Kon. 13 : 14, Hand. 16 : 30, en met werken, 1 Kon. 22 : 5, 7v.
2. Ze liefhebben om huns werks wil, 1 Thess. 5 : 12, Gal. 4 : 15.
3. Ze trouw zijn door ze in gerechtigheid te verdedigen, Jer. 26 : 16-24, en door ze te onderhouden, Deut. 12 : 19; 1 Kor. 9 : 11, Gal. 6 : 6; 1 Tim. 5 : 17v. Dat deed Obadja, 1 Kon. 18 : 4 en 13; ja, Priscilla en Aquila waagden hun leven voor Paulus' behoud, Rom. 16 : 3v.
4. Ze onderdanig, en aan hun goede vermaningen en bestraffingen gehoorzaam zijn, Hebr. 13 : 17. Dat deed zelfs koning David, 2 Sam. 12 : 1-13, en 24 : 13v. en 18v. Vgl. Ps. 141 : 5.
5. Geduld hebben met hun gebreken, voor zover dat met stichting kan gebeuren.

De *zonden van de gemeente* tegenover de leraars en opzieners zijn:
1. Ze niet eren, maar verachten en bespotten, 2 Kron. 36 : 16, Klgl. 4 : 16; 2 Kon. 9 : 11, Luk. 16 : 14 en 23 : 11.
2. Ze niet liefhebben, maar haten, 1 Kon. 22 : 8.
3. Ze ontrouw zijn, door ze niet te onderhouden of ze te ontnemen, wat God ze schenkt. Dat is: God beroven, Mal. 3 : 8v. Ook, door hen niet te verdedigen in de gerechtigheid, Jer. 26 : 7-11.
4. Zich niet voor de trouwe leraars verootmoedigen, 2 Kron. 36 : 12, en hun vermaningen en bestraffingen verwerpen, 2 Kron. 16 : 10 en 25 : 16; en dat, niettegenstaande hun liefkozingen, Ez. 7. 33 : 30 en 32. 5. Met hun zwakheden geen geduld hebben, ja, ze in hun woorden trachten te vangen, Luk. 11 : 54, en acht geven op hun hinking, Jer. 20 : 10.

De *plichten van het personeel* (lett. dienstboden) tegenover hun heren en vrouwen zijn: 1. Ze eren, Mal. 1 : 6: „Een zoon zal den vader eren en een knecht zijn heer."
2. Ze liefhebben, Ex. 21 : 5, en dus ook voor hen bidden, Gen. 24 : 12.
3. *Ze* trouw zijn, Tit. 2 : 10. 4. Ze onderdanig en gehoorzaam zijn, Ef. 6 : 5-7, Kol. 3 :

22; 1 Tim. 6 : 1v., Luk. 7 : 8. 5. Geduld hebben met hun gebreken, 1 Petrus 2 : 18.
De *zonden van het personeel* daarentegen zijn:
1. Hun heren en vrouwen verachten, Gen. 16 : 4, Job 19 : 15v.
2. Ze haten, Matth. 6 : 24, Luk. 16 : 13, en ze vloeken, Pred. 7 : 21.
3. Ze ontrouw zijn, door weg te lopen, Gen. 16 : 6; 1. Kon. 2 : 39, Filem., vs. 11 en 15; door ze te beliegen, 2 Sam. 16 : 3 en id. 19 : 26v., door bestelen, Luk. 16 : 1, 5 en 7; met luiheid, Matth. 25 : 26, met ogendienst, Ef. 6 : 6, Kol. 3 : 22.
4. Ze niet onderdanig of gehoorzaam zijn, Luk. 12 : 47, Job 19 : 16, Spr. 29 : 19.
5. Hun zwakheden tot schande bekendmaken, Spr. 14 : 35.

De *plichten van de jongelui* tegenover de ouderen, zijn mede:
1. Ze eren, Lev. 19 : 32: „Voor het grauwe haar zult gij opstaan en zult het aangezicht des ouden vereren; en gij zult vrezen voor uwen God: Ik ben de HEERE." Vergelijk het voorbeeld van Elihu, Job 32 : 4.
2. Ze liefhebben, en zelfs bij het bestraffen hen behandelen als vaders, 1 Tim. 5 : 1 en als moeders, vers 2.
3. Ze trouw zijn in alle voorkomende gelegenheden.
4. Ze onderdanig zijn, 1 Petr. 5 : 5: „Gij jongen, zijt den ouden onderdanig."
5. Met hun zwakheden geduld hebben.
De *zonden van de jongeren* hiertegen zijn:
1. De ouden niet eren, Klgl. 5 : 12, maar ondeugend tegen hen zijn, Jes. 3 : 5, Job 19 : 18 en 30 : 1, 9 en 10.
2. De ouderen niet liefhebben.
3. Ze niet trouw zijn.
4. *Ze* niet onderdanig zijn, en niet naar hun goede raad luisteren, 1 Kon. 12 : 11. 5. Geen geduld hebben met hun zwakheden. Hieronder vallen ook:

De plichten van hen, die *bepaalde weldaden ontvangen* van mensen, die voor hen moeten zorgen, of van mensen, die met vermogen en andere goede gaven bedeeld zijn. Zoals de armen, die door de *diakenen* of andere armenmeesters verzorgd worden, of door vermogende lieden. Zij die dat goed genieten moeten aan hun weldoeners dezelfde plichten bewijzen, door ze als zonen van die weldoeners te erkennen. Zo heeft David zelf, toen hij in de woestijn Paran zich met zijn mannen in verlegenheid bevond, van de welvarende Nabal enige hulp verzocht, toen hij door middel van zijn tien jongelingen vroeg: „Geef toch uw knechten en uw zoon David, hetgeen uw hand vinden zal", 1 Sam. 25 : 8.

Ja ook vader en moeder, d.w.z. *man en vrouw,* die in dit gebod terecht naast elkaar staan, worden eveneens daardoor tot hun wederzijdse plichten vermaand.
De *man* is verplicht om:
1. De vrouw haar behoorlijke eer te geven, 1 Petr. 3 : 7.
2. Haar lief te hebben, Spr. 5 : 18v., Pred. 9 : 9, Ef. 5 : 25. 28v. en 33, Kol. 3 : 19; hij moet haar voor de lust van zijn ogen houden, Ez. 24 : 16 en 18.
3. Getrouw te zijn, door haar te onderhouden en haar de schuldige goedwilligheid te bewijzen, Ef. 5 : 29; 1 Kor. 7 : 3; 2 Sam. 12 : 3 en 9, Spr. 5 : 20.
4. Ook haar goede raad aan te nemen, wanneer zij haar mond opendoet met wijsheid, en als er leer der goeddadigheid op haar tong is, Spr. 31 : 26; vergelijk Gen. 16 : 5v., en 21 : 9-14.
5. Geduld te hebben met haar zwakheden, 1 Petr. 3 7.

De *zonden van de man zijn:*

1. Aan zijn vrouw niet de haar toekomende eer geven, en er niet aan denken, dat zij zijn levensgezellin en de huisvrouw van zijn verbond is, Mal. 2 : 14.
2. Haar niet liefhebben, maar bitter tegen haar zijn, Kol. 3 : 19, daar zij toch zijn eigen vlees is, Ef. 5 : 29.
3. Trouweloos met haar handelen, Mal. 2 : 14-16.
4. Niet bij haar wonen met verstand, 1 Petr. 3 7. 5. Met haar zwakheden geen geduld hebben.

De *vrouw* is verplicht:
1. Haar man, als haar hoofd, te *eren* en te vrezen, Esth. 1 : 20, Ef. 5 : 33, opdat zij hem een kroon zou zijn, Spr. 12 : 4.
2. Hem *lief* te hebben, Tit. 2 : 4; 1 Sam. 18 : 28.
3. Hem *trouw* te zijn, door hem wel te doen, Spr. 31 : 12, en de schuldige goedwilligheid te betalen, 1 Kor. 7 : 3, zodat het hart van haar heer, inzake de huishouding, op haar vertrouwen kan, Spr. 31 : 11, 13-21, 24v. en 27-31; getrouw in alles, 1 Tim. 3 : 11, Tit. 2 : 5; als hulp van de man, Gen. 2 : 18.
4. Hem *onderdanig* te zijn, Gen. 3 : 16, Rom. 7 : 2; 1 Kor. 14 : 34, Ef. 5 : 22, Kol. 3 : 18; 1 Tim. 2 : 10, Tit. 2 : 5; 1 Petr. 3 : 1; en aan zijn goede leer en vermaningen plaats te geven, 1 Kor. 14 : 35.
5. Met zijn zwakheden *geduld* te hebben, en niet (anders) dan uit nood, en zelfs dan met ingetogenheid en vriendelijkheid erover te spreken, zoals Abigaïl deed, 1 Sam. 25 : 23-26, en hem ter rechter tijd bescheiden daaraan te herinneren, de verzen 36v.

De *zonden van de vrouw* zijn:
1. Haar man niet eren, maar verachten, Spr. 12 : 4, Esth. 1 : 17, Job 10 : 17, en hem lelijk aanspreken, Ex. 4 : 15; 2 Sam. 6 : 20, Job 2 : 9.
2. Hem niet liefhebben, en daarom hem in plaats van goed, kwaad doen, lijnrecht in strijd met de aard van een goede en deugdelijke vrouw, Spr. 31 : 10 en 12, Tit. 2 : 4v.
3. Hem ontrouw zijn, door de leidsman van haar jeugd te verlaten en het verbond van haar God te vergeten, Spr. 2 : 17, of ledig rondgaande bij de huizen, praatachtig, ijdele dingen doende, en sprekende hetgeen niet betaamt, 1 Tim. 5 : 13.
4. Over hem heersen, 1 Tim. 2 : 12, en tegen hem kijven en twisten, Spr. 21 : 9 en 19, en 25 : 24 en 27 : 15.
5. Geen geduld hebben met zijn zwakheid.

Tenslotte is hieronder mede begrepen de *eer,* die een ieder aan *zijnsgelijken* schuldig is, Rom. 12 : 10: „Hebt elkander hartelijk lief met broederlijke liefde, met eer de een den ander voorgaande"; vers 16: „Weest eensgezind onder elkander. Tracht niet naar de hoge dingen, maar voegt u tot de nederige. Zijt niet wijs bij uzelven"; vers 17: „Bezorgt hetgeen eerlijk is voor alle mensen"; vers 18: „Indien het mogelijk is, zoveel in u is, houdt vrede met alle mensen"; Ef. 5 : 21: „Elkander onderdanig zijnde in de vreze Gods." Fil. 2 : 3: „Doet geen ding door twisting of ijdele eer, maar door ootmoedigheid achte de een den ander uitnemender dan zichzelven." 1 Petr. 5 : 5: „En zijt allen elkander onderdanig; zijt met de ootmoedigheid bekleed; want God wederstaat de hovaardigen, maar den nederigen geeft Hij genade."
De *zonden, die hiermee in strijd zijn,* zijn:
1. Dwaze eigenliefde, 2 Tim. 3 : 2.
2. Eigenwijsheid, Spr. 3. 5 en 7.
3. Laatdunkendheid, hovaardigheid en opgeblazenheid, Spr. 6 : 17 en 30 : 12, 2 Tim. 3 : 2 en 4, en 3 Joh. 9.
4. Nijd en twistgierigheid, die, wijl twee pesten voor de christelijke omgang, tezamen ons verboden worden, Rom. 13 : 13 en Jak. 3 : 14 en 16.)

De delen der gehoorzaamheid, die eigenlijk de overheden betreffen: die verschillen, naardat de ambten verschillend zijn.
Het *ambt der ouders* is:
1. De kinderen liefhebben, Tit. 2 : 4, en te voeden, d.w.z. dat de moeders de jonge kinderen zogen, Gen. 21 : 7; 1 Sam. 1 : 23 en Luk. 11 : 27; en dat de vaders hen voorzien van eten en kleren, Matth. 7 : 9v.:‚Wat mens is er onder u, zo zijn zoon hem zou bidden om brood, die hem een steen zal geven? En zo hij hem om een vis zou bidden, die hem een slang zal geven?." 2 Kor. 12 : 14: „De kinderen moeten niet schatten vergaderen voor de ouders, maar de ouders voor de kinderen." 1 Tim. 5 : 8: „Doch zo iemand de zijnen en voornamelijk zijn huisgenoten niet verzorgt, die heeft het geloof verloochend, en is erger dan een ongelovige." Ook moeten de ouders hun kinderen een bepaalde wetenschap, kunst of eerlijk handwerk leren, opdat zij te eniger tijd zichzelf, en ook, zo nodig, hun ouders kunnen onderhouden, Gen. 4 : 2. Zelfs de heidenen wilden, dat de vader deze schuldige plicht de kinderen bewijzen zou, zoals blijkt uit de wet van *Solon*, waardoor hij de kinderen verbood, dat zij de ouders zouden voeden, die hen niet een bepaald beroep of handwerk hadden laten leren. Ook zijn de ouders verplicht om voor hun kinderen te bidden, 1 Kron. 29 : 19, Ps. 72 : 1, Job 1 : 5.
2. Hen tegen alle kwaad en onrecht beschermen, Ps. 103 : 13: „Een vader ontfermt zich over de kinderen"; Jes. 49 : 15: „Kan ook een vrouw haar zuigeling vergeten, dat zij zich niet ontferme over den zoon haars buiks?"
3. Hen vooral te leren, of al vroeg door anderen te laten leren: *de ware religie*, opdat zij de Heere recht kennen en dienen, volgens Zijn heilig Woord. Ex. 12 : 26v.: „En het zal geschieden, wanneer uw kinderen tot u zullen zeggen: Wat hebt gij daar voor een dienst? zo zult gij zeggen: Dit is den HEERE een paasoffer, Die voor de huizen der kinderen Israëls voorbijging in Egypte, toen Hij de Egyptenaars sloeg en onze huizen bevrijdde." Deut. 4 : 9: „Alleenlijk wacht u en bewaart uw ziel wel, dat gij niet vergeet de dingen, die uw ogen gezien hebben; en dat zij niet van uw hart wijken al de dagen uws levens; en gij zult ze uw kinderen en uw kindskinderen bekendmaken." Deut. 6 : 6v.: „Deze woorden die ik u heden gebied, zullen in uw hart zijn. En gij zult ze uw kinderen inscherpen en daarvan spreken, als gij in uw huis zit en als gij op den weg gaat, en als gij nederligt en als gij opstaat"; en de verzen 20 en 21: „Wanneer uw zoon u morgen zal vragen, zeggende: Wat zijn dat voor getuigenissen en inzettingen en rechten, die de HEERE onze God ulieden geboden heeft? Zo zult gij tot uw zoon zeggen: Wij waren dienstknechten van Farao in Egypte, maar de HEERE heeft ons door een sterke hand uit Egypte uitgevoerd." Spr. 22 : 6: „Leer den jongen de eerste beginselen naar den eis zijns wegs; als hij ook oud zal geworden zijn, zal hij daarvan niet afwijken." Ef. 6 : 4: „Gij vaders, verwekt uw kinderen niet tot toom, maar voedt ze op in de lering en vermaning des Heeren." Gen. 18 : 17 en 19: „En de HEERE zeide: Zal Ik voor Abraham verbergen, wat Ik doe? Want Ik heb hem gekend, opdat hij zijn kinderen en zijn huis na hem zou bevelen en zij den weg des HEEREN houden om te doen gerechtigheid en gericht; opdat de HEERE over Abraham brenge hetgeen Hij over hem gesproken heeft." Zo heeft David zijn zoon Salomo in zijn tedere jeugd onderwezen, Spr. 4 : 3-9, en Bathséba, de moeder, Spr. 31 : 1-31; en zo is Timothéüs van kindsbeen af door zijn grootmoeder Loïs en zijn moeder Eunice onderwezen, 2 Tim. 1 : 5 en 3 : 15. En met dit onderwijs dient ook een *Godzalig* voorgaan in het leven gepaard¯ te gaan. Want die ouders tonen pas aan hun kinderen, dat zij hun van harte het goede leren, wanneer zij dat ook oprecht beleven. Zo heeft David niet alleen zijn zoon Salomo - zie hierboven - onderwezen, 1 Kron. 22 : 12v., maar is hem ook met een Godzalig voorbeeld voorgegaan,

volgens Gods eigen getuigenis, 1 Kon. 3 : 14 en 8 : 25, en 9 : 4. Evenzo verklaart de aartsvader Jakob, Gen. 48 : 15, dat zijn vaders Abraham en Izak voor Gods aangezicht gewandeld hebben, in wier voetstappen ook hij gewandeld heeft.
4. Hen thuis met goede tucht te regeren, Spr. 13 : 24: „Die zijn roede inhoudt, haat zijn zoon; maar die hem liefheeft, zoekt hem vroeg met tuchtiging"; en 19 : 18: „Tuchtig uw zoon, als er nog hoop is, maar verhef uw ziel niet om hem te doden"; en 23 : 13v.: „Weer de tucht van den jongen niet; als gij hem met de roede zult slaan, zal hij niet sterven. Gij zult hem met de roede slaan en zijn ziel van de hel redden"; vgl. ook Spr. 22, en 29 : 15 en 17. Hebr. 12 : 7-9: „(want wat zoon is er, dien de vader niet kastijdt?) Maar indien gij zonder kastijding zijt, welke allen deelachtig zijn geworden, zo zijt gij dan bastaarden en niet zonen. Voorts, wij hebben de vaders onzes vleses wel tot kastijders gehad, en wij ontzagen hen; zullen wij dan niet veel meer den Vader der geesten onderworpen zijn, en leven?." En dit dient met wijsheid te geschieden, Kol. 3 21: „Gij vaders, tergt uw kinderen niet, opdat zij niet moedeloos worden."
(Lansbergen, Bastingius. Zoals men bij deze kastijding en tucht al te grote gestrengheid dient te vermijden - zoals het geval was bij de Romeinse burgemeester Torquatus tegenover zijn zoon Titus Manlius (Flor. lib. 1, cap. 14) -, zo dient men ook al te grote slapheid te vermijden, waardoor de ouders zich veel ongelukken en Gods straf op de hals halen; zoals men kan zien in dat treurige voorbeeld van Eli, de hogepriester en richter in Israël. Want toen hij de klachten van heel het volk hoorde inzake de boze daden van zijn twee kinderen, Hofni en Pinehas, van hun hoererij en diefstal, zag hij dat door de vingers en heeft hij hen niet overeenkomstig hun gruwelijke wandaden voldoende scherp en ernstig berispt en gekastijd, maar heeft hij de zaak met zachte vermaningen willen afdoen en laten passeren, door slechts tot zijn zoons te zeggen: „Waarom doet gij al zulke dingen, dat ik deze uw boze stukken hoor van dit ganse volk? Niet, mijne zonen; want dit is geen goed gerucht, dat ik hoor; gij maakt dat het volk des HEEREN overtreedt", 1 Sam. 2 : 23v. Maar wat is erop gevolgd? Dat wordt ons nader beschreven in 1 Sam. 4 : 17-19, hoe Eli meegedeeld wordt: „Israël is gevloden voor het aangezicht der Filistijnen en er is ook een grote nederlaag onder het volk geschied; daarenboven zijn uw twee zonen, Hofni en Pinehas, gestorven en de ark Gods is genomen. En het geschiedde als hij van de ark Gods vermeldde, zo viel hij achterwaarts van den stoel af aan de zijde der poort, en brak den nek en stierf; want de man was oud en zwaar; en hij richtte Israël veertig jaar. En zijn schoondochter, de huisvrouw van Pinehas, was bevrucht, zij zou baren; als deze de tijding hoorde, dat de arke Gods genomen was en haar schoonvader gestorven was en haar man, zo kromde zij zich en baarde; want haar weeën overvielen haar", enz.)
Deze zelfde ambten komen ook de voogden toe, die in de plaats der ouders treden.

De *zonden,* die met het ambt der ouders strijden, zijn deze:
1. De kinderen niet liefhebben; ze niet zogen, wanneer de moeders het kunnen doen; hun niet het nodige onderhoud zoeken te geven of te schenken, 1 Tim. 5 : 8; of ze in overdaad opvoeden; hen geen eerlijk beroep laten leren; kun niet goed voorgaan, en voor hen niet hartelijk bidden.
2. Hen niet tegen alle onrecht beschermen, of hen niet wennen aan verdraagzaamheid en zachtmoedigheid, of hen te leren zondigen door een onvoorzichtige ijver, en om enig, of om geheel geen onrecht, dat de kinderen aangedaan is.
3. Hun niet de vreze des Heeren leren, of hen bederven door een verkeerd voorbeeld.
4. Hen opvoeden in ledigheid en vrijheid om te zondigen; hen niet tuchtigen, naardat de nood zulks vereist, 1 Sam. 2 : 29 en 3 : 13, Spr. 29 : 15; of hen, hun bevoegdheid te

buiten gaande, of boven de zonde-maat hen wreed behandelen en door een grote bitterheid hen van de ouders vervreemden.

Het ambt der *schoolmeesters* is:
1. Hun leerlingen vaderlijk liefhebben en hen trouw onderwijzen in de ware religie en in de nodige vakken, waarvoor de leerlingen hun toevertrouwd zijn.
2. Hen op school met goede tucht regeren. Zulke leermeesters waren in Israël de Levieten, Deut. 33 : 10, en de profeten, 1 Sam. 19 : 20, 2 Kon. 4 : 38).
De zonden van de schoolmeesters zijn dezelfde, als die der ouders bij het onderwijzen en tuchtigen.

Het ambt der *leraars en herders* der gemeente is:
1. De hun door God toevertrouwde gemeente overvloedig liefhebben, 2 Kor. 12 : 15; 1 Thess. 2 : 4 en 8; en niet het hunne, maar hen (zelf) zoeken, vers 14; en dus ijverig over hen zijn met een ijver Gods, om haar toe te bereiden, opdat zij als een reine maagd voor een Man worde voorgesteld, namelijk voor Christus, 2 Kor. 11 : 2.
2. Het zuivere Woord Gods, ons in de profetische en apostolische geschriften nagelaten, duidelijk en eenvoudig voor haar uitleggen, 2 Kor. 11 : 6, en haar krachtig en vurig toeëigenen, Jes. 6 : 6-8, Hand. 2 : 3v., tot stichting, vermaning en vertroosting, 1 Kor. 14 : 3; 1 Thess. 2 : 1v.; het Woord der waarheid alzo recht snijdende, 2 Tim. 2 : 15, zonder aanzien des persoons, Deut. 33 : 9, Matth. 22 : 16, en vrijmoedig, Jes. 58 : 1, Hand. 4 : 29 en Ef. 6 : 19. Hieronder valt ook de *catechisatie,* Hand. 18 : 24; 1 Kor. 14 : 19, Gal. 6 : 6.
3. De heilige sacramenten getrouw, naar de instelling van Christus, aan haar uitdelen, Matth. 28 : 19; 1 Kor. 4 : v. en 11 : 23, en de christelijke tucht tegen ergernis-gevende Christenen oefenen, Matth. 16 : 17; 1 Kor. 5 : 3 en 5; 1 Tim. 1 : 20.
4. Voortdurend voor haar bidden, 1 Sam. 12 : 23, Jer. 18 : 20, Hand. 6 : 4, Ef. 1 : 16 en 3 : 14-19, Fil. 1 : 9-11, Kol. 1 : 9-11; 1 Thess. 1 : 2.
5. Haar in het bijzonder veel bezoeken, om een ieder goed te leren kennen en, naar iemands toestand te stichten, te vertroosten, te versterken, wakende over hun zielen, als die rekenschap zullen geven, Spr. 27 : 23, Joh. 10 : 2v., Hand. 5 : 42 en 20 : 31; 1 Thess. 2 : 7 en 11, Hebr. 13 : 17.
6. Haar goed voorgaan, 1 Tim. 4 : 12, Tit. 2 : 17; 1 Petr. 5 : 3, Joh. 10 : 4.

De *zonden der leraars* zijn:

1. hun gemeente niet liefhebben, en meer de wol en het vette der schapen zoeken, dan het welvaren van hen, Ez. 34 : 3, Fil. 2 : 21; en dus niet ijverig zijn over de schapen, om die tot Christus te brengen, maar lauw, Openb. 3 : 16, of ook ze proberen achter zich af te trekken, Hand. 20 : 30. 2. Hun niet het zuivere Woord Gods voordragen, maar verkeerde dingen spreken; zo ook: leugens en hun eigen dromen onderwijzen, Jer. 23 : 25-28; menselijke instellingen, Matth. 15 : 6 en 9, of Gods Woord verijdelen door woorden van menselijke wijsheid, 1 Kor. 1 : 17 en 2 : 1, 4v., en het Woord Gods niet recht toeëigenen, Ez. 13 : 10 en 18. 3. De heilige sacramenten en de christelijke discipline niet naar Christus' instelling bedienen; welke zonde, mét de vorige, zeer de overhand heeft in het pausdom. 4. Niet voor de gemeente bidden, Ez. 13 : 4. 5. Haar niet bezoeken, noch ze verzorgen naar de eis des tijds, Jer. 23 : 2, Ez. 34 : 4. 6. Haar niet goed voorgaan, zoals de zonen van Eli deden, 1 Sam. 2 : 12-17 en 22, en die van Samuël, 1 Sam. 8 : 3-5.

Hieruit kan men tevens het ambt der ouderlingen afleiden, en tevens de zonden, die daarmee in strijd zijn.

Het ambt der *Overheden* laat zich tot deze hoofdpunten herleiden.

1. Hun onderdanen van harte liefhebben, als hun vaders en herders. Want de overheden zijn *„vaders* des vaderlands", vgl. de aantekeningen over Gen. 41 : 43 en Richt. 5 : 7. En zij zijn *herders* des volks, Num. 27 : 16v. En deze liefde moet betoond worden, door voor het volk te bidden, zoals Mozes dat deed, Ex. 17 : 11 en 32 : 11-13 en 33 : 12v. en 15v., Num. 14 : 13-19, Ps. 106 : 23; zo ook David, 1 Kron. 21 : 17 en 29 : 18, Ps. 25 : 22 en 28 : 9; 51 : 20 en 122 : 6-9, en door te doen blijken, dat de *welvaart* des volks hun hoogste wet en doel is. Zo hebben die genoemde helden gedaan; evenals Samuël, 1 Sam. 12 : 3-5; Nehemia, Neh. 5 : 6-18; Mórdechai, Esth. 4 : 1-14 en 10 : 3; en anderen meer.

2. De gehoorzaamheid bevelen naar beide Tafels der Tien Geboden, Ex. 18 : 20v. (Jethro zeide tot Mozes:) „Verklaar hun de instellingen en de wetten, en maak hun bekend den weg waarin zij wandelen zullen, en het werk dat zij doen zullen. Doch zie gij om onder al het volk naar kloeke mannen, God vrezende, waarachtige mannen, de gierigheid hatende; stel ze over hen, oversten der duizenden, oversten der honderden, oversten der vijftigen, oversten der tienen"; Ex. 23 : 3. 6-8: „Ook zult gij den geringe niet voortrekken in zijn twistige zaak. Gij zult het recht uws armen niet buigen in zijn twistige zaak. Zijt verre van valse zaken; en den onschuldige en gerechtige zult gij niet doden; want Ik zal den goddeloze niet rechtvaardigen. Ook zult gij geen geschenk nemen; want het geschenk verblindt de zienden en het verkeert de zaak der rechtvaardigen"; Deut. 17 : 16-20: (De koning) „zal voor zich de paarden niet vermenigvuldigen en het volk niet doen wederkeren naar Egypte om paarden te vermenigvuldigen, dewijl de HEERE ulieden gezegd heeft: Gij zult voortaan niet wederkeren door dezen weg. Ook zal hij voor zich de vrouwen niet vermenigvuldigen, opdat zijn hart niet afwijke; hij zal ook voor zich geen zilver en goud zeer vermenigvuldigen. Voorts zal het geschieden als hij op de stoel zijns koninkrijks zal zitten, zo zal hij zich een dubbel van deze wet afschrijven in een boek, uit hetgeen voor het aangezicht der Levietische priesters is. En het zal bij hem zijn en hij zal daarin lezen al de dagen zijns levens, opdat hij den HEERE zijn God lere vrezen, *om te bewaren al de woorden dezer wet* en deze inzettingen om die te doen; dat zijn hart zich niet verheffe boven zijne broederen, en dat hij niet afwijke van het gebod ter rechter- of ter linkerhand, opdat hij de dagen verlenge in zijn koninkrijk, hij en zijn zonen, in het midden van Israël." Jozua 1 : 7v.: „Alleen wees sterk en heb zeer goeden moed, dat gij waarneemt te doen naar de ganse wet, welke Mozes, Mijn knecht, u geboden heeft; wijk daarvan niet ter rechter- noch ter linkerhand, opdat gij verstandig handelt alom waar gij zult gaan. Dat het boek dezer wet niet wijke van uw mond, maar overleg het dag en nacht, opdat gij waarneemt te doen naar alles wat daarin geschreven is; want alsdan zult gij uw wegen voorspoedig maken en alsdan zult gij verstandig handelen." 2 Kron. 19 : 5-7: (Jósafat) „stelde rechters in het land, in alle vaste steden van Juda, van stad tot stad. En hij zeide tot de rechters: Ziet wat gij doet, want gij houdt het gericht niet den mens, maar den HEERE; en Hij is bij u in de zaak van het gericht. Nu dan, de verschrikking des HEEREN zij op ulieden; neemt waar en doet het; want bij den HEERE onzen God is geen onrecht noch aanneming van personen noch ontvanging van geschenken." Ps. 2 : 10-12: „Nu dan, gij koningen, handelt verstandig; laat u tuchtigen, gij rechters der aarde! Dient den HEERE met vreze, en verheugt u met beving. Kust den Zoon, opdat Hij niet toorne en gij op den weg vergaat, wanneer Zijn toorn maar een weinig zou ontbranden. Welgelukzalig zijn allen, die op Hem betrouwen." Spr. 16 : 10 en 12: „Waar- zegging is op de lippen des konings; zijn mond zal niet overtreden in het gericht. Het is der koningen gruwel goddeloosheid te doen; want door gerechtigheid wordt de troon bevestigd." Spr. 25

: 4v.: „Doe het schuim van het zilver weg, en er zal een vat voor den smelter uitkomen. Doe den goddeloze weg van het aangezicht des konings, en zijn troon zal door gerechtigheid bevestigd worden."

3. De bevelen van de Tien Geboden tot uitvoering brengen of doen onderhouden, bedwingende en bestraffende degenen die geen gehoorzaamheid tonen. (Deut. 1 : 16v.:) „Hoort de verschillen tussen uwe broederen en richt recht tussen den man en tussen zijn broeder, en tussen deszelfs vreemdeling. Gij zult het aangezicht in het gericht niet kennen; gij zult den kleine zowel als den grote horen; gij zult niet vrezen voor iemands aangezicht, want het gericht, dat is Godes; doch de zaak die voor u te zwaar zal zijn, zult gij tot mij doen komen en ik zal ze horen", enz. Ps. 101: „(Een psalm van David). Ik zal van goedertierenheid en recht zingen; U zal ik psalmzingen, o HEERE! Ik zal verstandig handelen in den oprechten weg; wanneer zult Gij tot mij komen? Ik zal in het midden mijns huizes wandelen in oprechtheid mijns harten. Ik zal geen Belials-stuk voor mijn ogen stellen; ik haat het doen der afvalligen, het zal mij niet aankleven. Het verkeerde hart zal van mij wijken; den boze zal ik niet kennen. Die zijn naaste in het heimelijke achterklapt, dien zal ik verdelgen; die hoog van ogen is en trots van hart, dien zal ik niet vermogen. Mijne ogen zullen zijn op de getrouwen in den lande, dat zij bij, mij zitten; die in den oprechten weg wandelt, die zal mij dienen. Wie bedrog pleegt, zal binnen mijn huis niet blijven; die leugens spreekt, zal voor mijn ogen niet bevestigd worden. Allen morgen zal ik alle goddelozen des lands verdelgen, om uit de stad des HEEREN alle werkers der ongerechtigheid uit te roeien." Spr. 20 : 8: „Een koning, zittende op den troon des gerichts, verstrooit alle kwaad met zijn ogen"; vers 26: „Een wijs koning verstrooit de goddelozen, en hij brengt het rad over hen", en vers 28: „Weldadigheid en waarheid bewaren den koning; en door weldadigheid ondersteunt hij zijn troon." Rom. 13 : 4: De macht „is Gods dienaresse, u ten goede. Maar indien gij kwaad doet, zo vrees: want zij draagt het zwaard niet tevergeefs; want zij is Gods dienaresse, een wreekster tot straf dengene, die kwaad doet."

4. Bepaalde wetten en ordonnantiën geven, om een goede orde in de burgerlijke regering te onderhouden. En deze gegeven wetten zijn bepaalde ordonnantiën, (geschikt) voor zekere omstandigheden, die nodig zijn om een goede orde en welstand van het gemenebest te onderhouden, en die dienen tot onderhouding van de Tien Geboden in de burgerlijke samenleving

5. Deze hun wetten ook uitvoeren. Want zonder die uitvoering zijn alle wetten krachteloos en bespottelijk (Vgl. N.G.B., art. 3.

Op dit punt kunt ge een duidelijk kenmerk van de geest van de antichrist bespeuren, die op het *concilie van Trente* gepresideerd en de toon aangegeven heeft, waar de onderdanigheid - die zij aan de paus en zijn ondergeschikten bewezen willen hebben -, zeer hard wordt aangedrongen; terwijl daarentegen Gods Woord noch een paus, noch zijn ondergeschikten aanbeveelt, ja ze verwerpt, 2 Thess. 2 : 2v.; en de gehoorzaamheid, die alle mensen, zowel kerkelijke als wereldlijke, aan de Overheden schuldig zijn, wordt daar nergens ook maar aangeroerd. Vgl. Hist. Cone. Trid., lib. 2.

Tegen het ambt der Overheden strijden, behalve de liefdeloosheid jegens hun onderdanen, nog twee hoofdzonden, die aan beide zijden, de één als te weinig, en de andere als te veel, (de grenzen) te buiten gaan.

1. *Onachtzaamheid,* wanneer de Magistraat of niet van de onderdanen de gehoorzaamheid of onderhouding van heel de Tien Geboden eist, zoals Gallio, Hand. 18 : 14-17; óf niet beveelt hetgeen tot instandhouding en welstand van de burgerlijke gemeenschap vereist wordt; óf niet de goeden tegen alle ongeluk beschermt, óf niet, of te licht, straft degenen, die tegen de gehoorzaamheid aan de Tien Geboden of tegen de ingestelde

wetten en ordonnantiën van de Overheid overtreden.
2. *Tirannie,* wanneer de Overheid óf onrechtvaardige dingen aan haar onderdanen gebiedt, óf de overtreders niet straf t, óf ze wreder straft dan hun misdaad verdiend had, en dus over de mensen heerst, hun ten kwade, Pred. 8 : 9.

De roeping van de *huisvaders* of der heren is:
1. Hun gezin dingen bevelen, die billijk en mogelijk zijn; of ze werken opdragen, die billijk en geoorloofd zijn, en dus niet, die ongeoorloofd, onmogelijk, al te moeilijk of niet noodzakelijk zijn, Ef. 6 : 9: „En gij heren, doet hetzelfde bij hen, nalatende de dreiging; als die weet, dat ook uw eigen Heere in de hemelen is, en dat geen aanneming des persoons bij Hem is." Kol. 4 : 1: „Gij heren, doet uw dienstknechten recht en gelijk, wetende, dat ook gij een Heere hebt in de hemelen."
2. Hun een goed onderhoud en loon voor hun werk geven, Lev. 19 : 13: „Gij zult uw naaste niet bedrieglijk verdrukken noch beroven; des dagloners arbeidsloon zal bij u niet vernachten tot aan den morgen." Deut. 24 : 14v.: „Gij zult den armen en nooddruftigen dagloner niet verdrukken, die uit uwe broederen is of uit uwe vreemdelingen, die in uw land en in uwe poorten zijn. Op zijn dag zult gij zijn loon geven en de zon zal daarover niet ondergaan; want hij is arm en zijn ziel verlangt daarnaar; dat hij tegen u niet roepe tot den HEERE en zonde in u zij." Deut. 25 : 4: „Een os zult gij niet muilbanden, als hij dorst." 3. Hen thuis in goede tucht regeren., Spr. 29 : 19 en 21: „Een knecht zal door de woorden niet getuchtigd worden; hoewel hij u verstaat, nochtans zal hij niet antwoorden. Als men zijn knecht van jongs op weeldig houdt, hij zal in zijn laatste een zoon willen zijn." Jezus Sirach 33 : 26-28: „Het juk en touw buigen de hals (van een os), maar de pijnbank en pijniging zijn voor een kwade huisknecht. Drijf hem tot het werk, opdat hij niet ledig ga, want de ledigheid leert veel kwaads. Stel hem aan (het) werk, gelijk hem betaamt."

De *zonden* van de huisvaders zijn:
1. Aan het gezin luie ledigheid en ongepaste vrijheid toestaan.
2. Onbillijke en al te moeilijke werkzaamheden bevelen.
3. Het onderhoud en loon niet naar behoren geven.
4. Door al te grote gestrengheid het gezin verbitteren.

Het ambt van *oude mensen,* en van anderen die met voorzichtigheid en autoriteit bekleed zijn, is, om anderen met een goed voorbeeld des levens, met raadgevingen en vermaningen te regeren en te helpen. Spr. 16 : 31: „De grijsheid is een sierlijke kroon, zij wordt op den weg der gerechtigheid gevonden"; en 20 : 29: „Der jongelingen sieraad is hun kracht, en der ouden heerlijkheid is de grijsheid." Job 12 : 12: „In de stokouden is de wijsheid en in de langheid der dagen het verstand." Titus 2 : 1-5: „Doch gij, spreek hetgeen der gezonde leer betaamt, Dat de oude mannen nuchter zijn, stemmig, voorzichtig, gezond in het geloof, in de liefde, in de lijdzaamheid. De oude vrouwen insgelijks, dat zij in haar dracht zijn gelijk den heiligen betaamt, dat zij geen lasteraarsters zijn, zich niet tot veel wijn begevende, maar leraressen zijn van het goede; opdat zij de jonge vrouwen leren voorzichtig te zijn, haar mannen lief te hebben, haar kinderen lief te hebben, matig te zijn, kuis te zijn, het huis te bewaren, goed te zijn, haar eigen mannen onderdanig te zijn, opdat het Woord Gods niet gelasterd worde." Jezus Sirach 25 : 7v.: „Hoe schoon staat de ouden wijsheid, en degenen die verheerlijkt zijn, bedachtzaamheid en raad! Grote ervarenheid is een kroon der ouden, en hun roem is de vreze des HEEREN." Sap. (= Het Boek der Wijsheid) 4 : 8v.: „Want ouderdom is eerbaar, niet die van veel tijds is, noch die met het getal van jaren gemeten wordt. Maar wijsheid is den mensen dat (rechte) grijze haar; en een onbevlekt leven is

de (rechte) ouderdom."
Dezen *zondigen* tegen hun roeping:
1. Met zotheid en verkeerde raadgevingen.
2. Met lichtzinnige zeden en verkeerde voorbeelden.
3. Met verzuim tegenover de jongelieden en anderen, die onder hen geplaatst zijn, wanneer zij hen zien verkeerd doen, en hen toch niet bestraffen en verbeteren - wanneer zij dit kunnen doen - door hun gezag en raad.

De ambten die aan hen allen gemeen zijn, of de *deugden* die hier aan alle (mogelijke) soorten van mensen bevolen worden, en de *ondeugden,* die daarmee in strijd zijn, die hier verboden worden, zijn de volgende:
1. De *algemene rechtvaardigheid,* d.w.z. een gehoorzaamheid aan alle wetten, die ons aangaan. Het is duidelijk, dat die hier geboden wordt, omdat zij die over anderen gesteld zijn, die (gehoorzaamheid) verplicht zijn te eisen van degenen, die onder hen staan, en om hen door hun eigen voorbeeld op te wekken tot gehoorzaamheid; en hun die onder iemand anders staan, wordt ook bevolen, dat zij gehoorzaam zullen zijn aan alle geboden van hun meerderen, die recht en billijk zijn.
Hiermee strijdt: 1. Alle *nalatigheid* in zijn ambt, dat de rechtvaardige wetten van iedereen- hetzij meerdere of ondergeschikte - vereisen. 2. Alle *moedwillige* ongehoorzaamheid en oproer (= verzet). 3. Een *geveinsde vervulling* van het ambt, of geveinsdheid en ogendienst.

2. De *bijzondere rechtvaardigheid;* dat is een deugd, die aan iedereen het zijne geeft of uitdeelt. Het zijne is een ieders ambt, of eer, of beloning, die hem toekomt. Rom. 13 : 7: „Zo geeft dan een iegelijk wat gij schuldig zijt, schatting dien gij de schatting, tol dien gij den tol, vreze dien gij de vreze, eer dien gij de eer schuldig zijt."
Hiermee strijdt: dwaling, roekeloosheid, of *aanzien des persoons* bij het uitdelen der ambten, of bij het eer bewijzen of beloningen geven.

3. *IJver* of *getrouwheid,* die hierin bestaat, dat men goed begrijpt, wat tot ons ambt behoort, en dat ambt naar Gods bevel vervult, er gaarne en ijverig naar strevende om alle dingen goed te doen, en door alle dingen na te laten, die niet tot onze roeping behoren of die niet noodzakelijk zijn, vooral niet dit doel, dat wij doen zullen hetgeen Gode aangenaam is en hetgeen tot der mensen welzijn en zaligheid strekt, 1 Thess. 4 : 11, Rom. 12 : 8, Ef. 6 : 6, Pred. 9 : 10. Wie deze deugd beoefenen wil, moet niet slechts weten, wat tot zijn ambt behoort, maar ook ijverig onderzoeken hetgeen hij nog niet begrijpt. Want wie het niet weet, en het intussen ook niet onderzoekt, die zal toch rekenschap (moeten) geven van zijn ambtsverzuim. Want een opzettelijke onkunde kan niemand verontschuldigen.
Hiermee is in strijd: 1. *Onachtzaamheid* of luiheid, als men niet ijverig onderzoekt hetgeen tot ons ambt behoort, of dat moedwillig nalaat, of als men het niet graag, of niet volkomen, of niet vlijtig doet. 2. *Geveinsde ijver,* wanneer men zijn ambt voornamelijk nakomt om zijn eigen eer of gemakshalve. 3. *Nieuwsgierigheid,* wanneer men zich met het ambt van anderen bemoeit.

4. *Liefde* voor de bloedverwanten, zoals ouders, kinderen, neven, enz., die in het Grieks „storgé" genoemd wordt. Want wanneer God gebiedt, dat de ouders zullen geëerd worden, dan wil Hij ook, dat men ze zal liefhebben, en wel, zoals men ouders behoort lief te hebben. En wanneer Hij wil dat er ouders zijn, dan wil Hij ook, dat zij de kinderen zullen liefhebben, en wel zoals men de kinderen behoort lief te hebben, 1

Tim. 5 : 4, Matth. 7 : 9; 1 Tim. 5 : 8.
Hiermee is in strijd: *1. Geen natuurlijke liefde* tot zijn bloedverwanten gevoelen, wanneer men ze of haat, of de bloedverwanten niet liefheeft, of wanneer men niets geeft om hun welzijn en zaligheid. 2. *Hun te veel toegeven,* wanneer men uit liefde tot hen hun zonden, die hunzelf en ook anderen schadelijk zijn, door de vingers ziet, of wanneer men hun zoekt te behagen in dingen, die door God verboden zijn, Matth. 10 : 37.

5. Dankbaarheid, die hierin bestaat, dat men erkent en belijdt, van wie, en welk een grote weldaad wij ontvangen hebben, en dat men alle moeite doet om alle (mogelijke) eerbare diensten terug te bewijzen, Spr. 17 : 13: „Die kwaad voor goed vergeldt, het kwaad zal van zijn huis niet wijken." Hiermee is in strijd: 1. *Ondankbaarheid,* wanneer men of niet erkent, of niet belijdt de schenker en de grootte van de ontvangen weldaad; of wanneer men zich niet inspant om alle mogelijke diensten terug te bewijzen. 2. *Onbehoorlijke* diensten voor de (genoten) weldaden bewijzen.

6. Voortreffelijkheid, gestadigheid of ernst, die hierin bestaat, dat wij ons in woorden en daden gedragen, zoals het onze persoon past, (zo)dat wij ons een eerlijke achting en aanzien bezorgen en bewaren. Want wanneer God wil, dat zij die onze meerderen zijn, zullen geëerd worden, dan wil Hij ook, dat zij in woorden, zeden en daden hun eer zullen onderhouden. En daar de eer - die een goedkeuring van ons eigen geweten en die van eens anders geweten is, dat juist oordeelt, een deugd is, die nodig is tot eer van God en tot 's mensen zaligheid, zo volgt daaruit, dat die mag, ja ook behoort begeerd te worden. Spr. 22 : 1: „De naam is uitgelezener dan grote rijkdom"; Pred. 7 : 1: „Beter is een goede naam dan goede olie"; Gal. 6 : 4: „Een iegelijk beproeve zijn eigen werk; en alsdan zal hij aan zichzelven alleen roem hebben, en niet aan een ander"; Titus 2 : 7v.: „Betoon uzelf in alles een voorbeeld van goede werken; betoon in de leer onvervalstheid, deftigheid, oprechtheid, het Woord gezond en onverwerpelijk, opdat degene die daartegen is, beschaamd worde en niets kwaads hebbe van ulieden te zeggen."
Hiermee is in strijd: 1. *Lichtvaardigheid,* wanneer men in woorden, daden en gebaren niet in acht neemt, wat onze persoon betaamt en goed staat, of hetgeen geen bestendigheid vertoont, of geen vlijt en ijver toont, om een goede naam en de achting te behouden. 2. *Hoogmoed* of eerzucht, wanneer men om zijn ambt zich verheft en beroemt, en anderen veracht en versmaadt; en wanneer men hoger plaats en lofspraak van de mensen zoekt, en dat niet uit begeerte tot Gods eer of 's naasten zaligheid, maar uit begeerte om boven anderen uit te blinken.

7. Zedigheid of nederigheid, welke hierin bestaat, dat wij onze eigen zwakheid belijden en onze plaats en ambt in het oog houden, en daarbij steeds van onszelf in woorden en in zeden gevoelen, zoals dat betaamt, en dat wij ons niet meer toeschrijven dan behoort, of dat wij de eerbied, die wij aan anderen schuldig zijn, niet te kort doen. Deze deugd heeft veel overeen met de voortreffelijkheid. Want wanneer de voortreffelijkheid niet met zedigheid gepaard gaat, dan wordt ze eerzucht en hoogmoed; Gal. 6 : 3: „Want zo iemand meent iets te zijn, daar hij niets is, die bedriegt zichzelf in zijn gemoed." De zedigheid verschilt hierin van ootmoed, dat de zedigheid de mensen geldt, en de ootmoed God.
Hiermee is in strijd: 1. *Onzedigheid,* wanneer men in woorden, werken of gebaren zich niet gedraagt, zoals het zijn eigen persoon past, of ook de persoon (past) van hem, met wie wij omgaan. 2. Hoogmoed, wanneer men meer van zichzelf houdt of zich toeschrijft, dan inderdaad het geval is, of wanneer men zichzelf bewondert, of zijn (eigen) gaven

prijst en toont, wanneer dat niet nodig is, of bovenmate. 3. *Geveinsde nederigheid*, wanneer men zichzelf verkleint, of de eer en diensten weigert, die men echter begeert, opdat men zo een prijs, of de naam van nederigheid krijgen mag.

8. *Billijkheid* of bescheidenheid, die hierin bestaat, dat men bij het bestraffen of berispen van de gebreken van anderen, de strengheid van het uiterste recht verzacht, en geduldig enkele gebreken verdraagt, die niet al te zeer het algemene of bijzondere welvaren van onze naaste schaden, en dat men zulke gebreken van anderen bedekt en tracht te verbeteren, 1 Petrus 2 : 18: „Gij huisknechten, zijt met alle vreze onderdanig den heren, niet alleen den goeden en bescheidenen, maar ook den harden."
Hiermee is in strijd:

1. Al te grote strengheid bij het bestraffen van degenen die zondigen, vooral uit zwakheid en zonder een merkbaar grote kwetsing van hun eigen en anderer zaligheid of welvaren.

2. *Slapheid*, als men niet straft, of grote gebreken niet te zijner tijd bestraft.

3. *Pluimstrijken*, als men om iemands gunst of om zijn eigen voordeel prijst hetgeen niet te prijzen is, of aan iemand groter dingen toeschrijft, dan hem toekomen.

ZONDAG 40.

Verklaring van het zesde gebod.

Nadat God de Heere door middel van het vorige gebod orde onder de mensen gesteld en aan een ieder voorgeschreven heeft, hoe zij zich onderling in deze orde hebben te gedragen, gelast Hij nu verder, hoe de mensen zich jegens elkaar zullen gedragen in liefde en gerechtigheid, zonder elkaar kwaad te doen. De goederen die de mensen bezitten, waarin zij elkaar veelal onrecht aandoen, zijn voornamelijk:
1. Het leven.
2. Het lichaam.
3. De rijkdommen of tijdelijke have.
4. Een goede naam. Dat wij in niet één van al deze goederen elkaar mogen verongelijken, wordt van nu af in de volgende geboden van de Tweede Tafel in volgorde verboden. En aangezien 's mensen *leven* het allerkostbaarste goed is, dat de mens tijdelijk bezit, Job 2 : 4, en dat leven, als het eenmaal verloren is, niet opnieuw hier kan worden opgericht, daarom wordt allereerst en vooral in dit *zesde gebod* verboden, dat men zijn naaste van het leven zou beroven, of doden; welk gebod in deze Zondag verklaard wordt. En om dat dan juist te kunnen verstaan, moet men - aangezien het verbiedenderwijs voorgesteld wordt - volgens de eerste algemene regel van verklaring, deze twee stukken opmerken: 1. Wat hier *verboden* wordt, Vraag 105 en 106. 2. Wat hier *geboden* wordt, Vraag 107.

HET ZESDE GEBOD.

Ex. 20 : 13. *Gij zult niet doodslaan.* Deut. 5 : 17: idem.

Vraag 105. Wat eist God in het zesde gebod?
Antwoord. Dat ik mijn naaste noch met gedachten, noch met woorden of enig gebaar, veel minder met de daad, door mijzelf of door anderen ontere, hate, kwetse of dode a); maar dat ik alle wraakgierigheid afiegge b), ook mijzelf niet kwetse of moedwilliglijk in enig gevaar begeve c); waarom ook de overheid het zwaard draagt om de doodslag te weren d).

a) Matth. 5 : 21v.; 26 : 52. Gen. 9 : 6.
b) Ef. 4 : 26v., Rom. 12 : 19, Matth. 5 : 25, id. 18 : 35.
c) Rom. 13 : 14, Kol. 2 : 23, Matth. 4 : 7, Hand. 27 : 21.
d) Gen. 9 : 6, Ex. 21 : 14, Matth. 26 : 52, Rom. 13 : 4.

Verklaring.

(Lansbergen. De uitwendige dienst van God, die wij aan Hem bewijzen door de naastenliefde, bestaat uit twee delen. Allereerst, uit de plichten van degenen die

onder iemand staan, jegens degenen die over hen gesteld zijn en omgekeerd. Ten tweede, in het behouden van de dingen, die de naaste betreffen. Nu dus in het vijfde gebod gesproken is over de plichten van degenen die onder anderen staan, en zo ook van degenen die hun superieuren zijn, jegens elkaar, zo volgt nu, dat men zal handelen over hetgeen behoort tot het behouden der dingen, die van de naaste zijn. De Heere stelt dit deel in Zijn wet voor middels de vier volgende geboden, waarin Hij leert, dat wij het leven, de kuisheid, de goederen en de goede naam van onze naaste ijverig moeten behouden en verdedigen. En allereerst handelt de Heere over de bewaring van het leven, en dat zeer geschikt. Want aangezien in het vorige gebod gehandeld is over de ouders, door middel van wie God ons het lichaam en het leven schenkt, daarom wordt zeer terecht in de tweede plaats de bewaring van het leven geboden. Ja, omdat onder alle dingen die ons of onze medemensen aangaan en toekomen, geen ding zo kostelijk is als het leven - want „Huid voor huid, en al wat iemand heeft, zal hij geven voor zijn leven", Job 2 : 4 (zoals de satan zelf toegeeft) -, en omdat dit gebod de grondslag vormt voor de volgende geboden, daarom wordt ons de inzetting daarvan zeer terecht geplaatst voor de andere (geboden n.l.), omdat ons leven daardoor van alle onrecht en gevaar bevrijd wordt. Maar om de betekenis van dit gebod goed te verstaan, moet men op twee dingen letten. Allereerst: Wat God in dit gebod verbiedt; en ten tweede: Wat God in dit gebod gebiedt. Want hier, in dit gebod, worden twee dingen gesteld, waarvan het ene ons aanwijst wat wij niet doen moeten: „Gij zult niet doodslaan"; en het andere, wat wij wel moeten doen: „Gij zult het leven van uw naaste onderhouden, bewaren en beschermen.") Het doel van dit gebod is, dat het leven en de gezondheid van het lichaam behouden worden. Daarom worden hier alle dingen geboden, die tot behoud van ons eigen leven, en van dat van anderen behoren. Daarentegen worden alle dingen verboden, die tot ondergang daarvan strekken, d.w.z. alle onrechtvaardige kwetsingen en begeerten om te kwetsen en het aanbrengen van die kwetsingen.
(Lansbergen, Bastingius. Het eerste, namelijk het verbod, wordt in de Catechismus in de twee eerste Vragen 105 en 106 verklaard. In Vr. 105 worden alle dingen opgesomd, die in dit gebod uitdrukkelijk verboden werden, alsook de bevestiging van dit gebod. De volgende Vraag verklaart dezelfde leer nog wat volkomener. Het tweede, namelijk het gebod, of hetgeen ons hier geboden wordt, wordt in Vraag 107 verklaard.

Allereerst worden in de Catechismus zeven zonden en ondeugden genoemd, die God hier verbiedt, waarvan de eerste is:,,*Dat ik mijn naaste niet ontere."* Deze ontering betekent niets anders, dan wanneer men op onrechtvaardige wijze aan de eer van de naaste te kort doet, en hem een niet verdiende schande of smaad aandoet. En aangezien ze in strijd is met de liefde tot de naaste, en ze de vrede verstoort, die wij met onze naasten behoren te houden, en ze dus de weg bereidt tot de doodslag, daarom wordt ze hier ongetwijfeld verboden, en daarom moet ze ook door een christen gemeden worden. Zoals alle kwetsing en doodslag wordt ook deze ontering de naaste aangedaan: óf met gedachten, óf met woorden, óf met enig gebaar, óf metterdaad; en dit geschiedt óf door onszelf óf door (middel van) anderen. En dat alles bijeen wordt hier verboden.
1. Met *verkeerde gedachten* mogen wij onze naaste niet onteren of kwetsen of doodslaan, omdat God de Heere het hart aanziet, en wil hebben, dat het rein is en met liefde tot de naaste vervuld. De aardse rechters letten slechts op de daad, om die te bestraffen. Maar God heeft ook over het hart te gebieden, en Hij doorschouwt dat, om ook te richten over hetgeen de mens onbekend is en waar het menselijke recht stilstaat. Bovendien, omdat deze verkeerde gedachten de wortel van de doodslag zijn. Want

voordat de doodslag plaatsheeft of enig ander letsel toegediend wordt, komt ze reeds in de gedachten op, en wordt dat met het hart voorgenomen; zoals Christus onderwijst, Matth. 15 : 19: „Want uit het hart komen voort boze bedenkingen, doodslagen, overspelen", enz. Daarom verklaart Gods Woord, dat hij die letsel of doodslag tegen zijn medemensen beraamt en zich in zijn hart voorneemt en zulk kwaad toelaat, dat die voor God aan de doodslag schuldig is, ja, reeds doodslag in zijn hart gedaan heeft.

2. Met *woorden;* zoals Christus deze wet tegenover de verdraaiing der Farizeeën getrouw uitlegt, Matth. 5 : 22: „Wie tot zijn broeder zegt: Raka! die zal strafbaar zijn door den Groten Raad; maar wie zegt: Gij dwaas! die zal strafbaar zijn door het helse vuur." Dus, wie een achterklapper is tegen zijn naaste, die overtreedt ook deze wet, en slaat er met één slag drie tegelijk dood, namelijk 1. zichzelf, 2. degene die aan zijn achterklap geloof hecht, en 3. degene, die hij met zijn achterklap kwetst. Terecht weert hem dus de profeet David van de berg des HEEREN, zeggende in Ps. 15 : 3, dat hij op de berg des HEEREN wonen zal, „die met zijn tong niet achterklapt, zijn metgezel geen kwaad doet, en geen smaadrede opneemt tegen zijn naaste." Dat was de zonde van Simeï, de zoon van Gera (2 Sam. 16 : 5, die de vluchtende David en alle knechten van de koning met stenen gooide en hem vloekte, zeggende: „Ga uit, ga uit, gij man des bloeds en gij Belialsman! De HEERE heeft op u doen wederkomen al het bloed van Sauls huis, in wiens plaats gij geregeerd hebt; nu heeft de HEERE het koninkrijk gegeven in de hand van Absalom, uw zoon; zie nu, gij zijt in uw ongeluk, omdat gij een man des bloeds zijt." Dat was ook de boze daad van degenen, die aan koning Saul de onware boodschap brachten (1 Sam. 24 : 10), dat David het ongeluk van de koning zocht; tegen wie hij zeer hevig klaagt in Ps. 64. Want hij zegt, dat zij „hun tong scherpen als een zwaard, een bitter woord aanleggen als hun pijl, om in verborgen plaatsen den oprechte te schieten" (Ps. 64 : 4v.). En werkelijk! zoals de naaste met vergiftige pijlen doorschoten wordt, zo ook met woorden en valse laster. Daarom wordt dit soort doodslag hier ook in dit zesde gebod verboden.

3. Met enig *gebaar* mag de naaste geen smaad worden aangedaan, zoals namelijk met wenken, tekenen, vertrekken van het gezicht, enz. Ja, de naaste mag men niet zuur aankijken. Want dat bestraft de Heere in de broedermoordenaar Kaïn (Gen. 4, die de eerste overtreder geweest is van deze wet, als Hij zegt: *Waarom zijt gij ontstoken? En waarom is uw aangezicht vervallen?*

4. Met de *daad* of met *werken* mag men de naaste geen onrecht of smaad aandoen. Want als het niet geoorloofd is, om het in gedachten, of met enig gebaar, of met woorden te doen, dan nog veel minder met de daad zelf.

En het is niet voldoende, dat *wijzelf* ons van zulke verboden zonden onthouden, maar ook mogen wij niet *door* (middel van) *anderen* iemand letsel aandoen. Want hetzij wij stilzwijgen, of dat wij iemand anders opdracht geven om onze naaste letsel aan te doen, dat houdt God ongetwijfeld voor onze daad en voor ons werk. Zo waren aan doodslag ten enenmale schuldig: *Saulus,* die bewilligde in de dood van Stefanus (Hand. 7 : 58 en 8; en de *Joden,* die in Christus' dood bewilligden (Matth. 27 : 22v.), en *David,* die Joab beval, dat hij Uria vooraan zou plaatsen tegenover de sterkste strijd en dat hij zich van achter hem af moest keren, opdat hij verslagen werd en sterven zou (2 Sam. 11 : 14v.); evenzo *Izebel,* toen zij schreef (1 Kon. 21 :, dat de oudsten valse getuigen moesten huren tegen Naboth, de Jizreëliet en hem moesten doden. Want aldus spreekt Petrus tot de schare, die in Christus' dood bewilligde (Hand. 2 : 2: „Dezen, door den bepaalden raad en voorkennis Gods overgegeven zijnde, hebt gij genomen en door de handen der onrechtvaardigen aan het kruis gehecht en gedood." En tot David zegt de profeet Nathan (2 Sam. 12: „Gij hebt Uria, den Hethiet, met het zwaard verslagen en zijn huisvrouw hebt gij u ter vrouw genomen en hem hebt gij met het zwaard der kinderen Ammons

doodgeslagen." En tot Achab zegt de profeet Elia (1 Kon. 21 : 1: „Hebt gij doodgeslagen en ook een erfelijke bezitting ingenomen?" Hieruit is dus duidelijk, dat wij noch door onszelf noch door (middel van) een ander onze naaste letsel mogen toebrengen.

Het tweede, dat in dit gebod verboden wordt, is: „*dat ik mijn naaste niet hate."* Want omdat de haat de wartel van de doodslag is, zoals wij zullen zien bij de volgende Vraag, is er geen twijfel aan, of zij wordt in dit gebod ook verboden, en moet ze dus door ons vermeden worden.

Het derde is, dat „*ik mijn naaste niet kwetse."* Want alle kwetsing van de naaste - hetzij die al dan niet geschiedt tot verlamming en verkorting van de ledematen, met wonden of slagen, is in strijd met de liefde Gods, en is de naaste trap tot de doodslag. Daarom stelt de Heere ze dan ook onder de in dit gebod verboden zonden. Want in Lev. 24, bij de wet van de doodslag, plaatst Hij ook die van de kwetsing (Lev. 24 : 19v.): „Als ook iemand aan zijn naaste een gebrek zal aangebracht hebben, gelijk als hij gedaan heeft, zo zal ook aan hem gedaan worden: Breuk voor breuk, oog voor oog, tand voor tand; gelijk als hij een gebrek een mens zal aangebracht hebben, zo zal ook hem aangebracht worden"; welke wet ook elders genoemd wordt (Ex. 21 : 24 en Deut. 19 : 2.

Het vierde is, „*dat ik niet dode."* Want als het al niet geoorloofd is om onze naaste te kwetsen, veel minder is het geoorloofd om dood te slaan. Want hiertoe behoren de woorden van het gebod: „Gij zult niet doodslaan" (Ex. 21 : 1, waardoor die doodslag verboden wordt, die een privé of bijzonder mens opzettelijk en moedwillig bedrijft. Want als een publiek persoon, d.w.z. een rechter of overheid, de boosdoeners straft, zo iemand zondigt geenszins tegen dit gebod. Want God wil en gebiedt (juist), dat zoiets geschieden zal; zoals in het tweede deel van dit Antwoord bewezen zal worden. En datzelfde dient men ook te verstaan van een privé persoon, wanneer die op een eenzame plaats, waar hij door anderen niet ontzet of geholpen kan worden, een moordenaar, die hem aanvalt, teneinde zijn leven te behouden, doodslaat. Want in zo'n geval wordt die persoon door de wetten en door de overheid gewapend. En ook, indien iemand onvoorziens en toevallig iemand anders doodslaat, terwijl hij een geoorloofd werk doet zo iemand zal in geen geval voor een doodslager gehouden of als zodanig gestraft worden. Want voor zulke lieden heeft God enkele vrijsteden verordend (Ex. 21 : 13 en Num. 35 : 10v.), en Hij voegt er de reden bij, waarom Hij niet wil, dat hij gestraft zal worden, n.l. omdat hij hem niet heeft nagejaagd, maar omdat God „hem zijn hand heeft doen ontmoeten" (Dein. 19 : 2 en Jozua 20 :. Zo blijkt dus, dat in dit gebod alleen zulke doodslagen verboden worden, die door een privé persoon met opzet en moedwillig gedaan worden, en dat wij ons dus daarvoor moeten wachten. Om ons tot gehoorzaamheid aan dit gebod aan te sporen, stelt ons de Schrift tweeërlei billijkheid voor, waarop dit gebod gegrond is: Namelijk dat een mens is 1. *Gods beeld*, en 2 *ons vlees* (Gen. 9 :. Want wij, zijn naar Gods beeld geschapen, en wel „uit énen bloede" (Hand. 17 : 2. Daarom moeten wij ons van deze boze daad onthouden, opdat wij Gods beeld niet schenden, of tegen ons eigen vlees wreedheid betonen.

Het vijfde, dat hier verboden wordt, is *wraakzucht*, wanneer iemand tegen hem, die hem onrecht aandeed - hetzij persoonlijk, of door middel van iemand anders! - begeert straf gesteld en vergelding gedaan te worden, volgens zijn eigen goedvinden en believen. Want dat is ook in strijd met de naastenliefde, en bereidt de weg voor doodslag; zoals hierna nog nader uiteengezet zal worden. Daarom geeft Christus ons daartegen dit gebod (Matth. 5 : 3: „Dat gij den boze niet wederstaat"; en Paulus (Rom. 12 : 1 vermaant

de gelovigen: „Wreekt uzelf niet, beminden, maar geeft den toorn plaats; want er is geschreven: Mij komt de wraak toe; Ik zal het vergelden, zegt de Heere."

Het zesde is „*dat ik ook mijzelf niet kwetse."* Dat wil zeggen, dat ik niet de handen aan mijzelf sla en mijzelf niet dode. Want aangezien de Heere absoluut alle doodslag verbiedt, is het zeker, dat Hij ook verbiedt, dat ik mijzelf zou doden. Want hetgeen u niet toegestaan is om een ander te doen, dat is u ook niet toegestaan om uzelf te doen; aangezien de regel voor de naastenliefde ontleend moet worden aan de liefde, waarmee wij onszelf liefhebben; en aangezien elk mens van nature een liefde tot zijn leven ingeplant is, zodat hij „huid voor huid, en al wat iemand heeft, zal geven voor zijn leven", Job 2 : 4. Hoewel dus de rechtsgeleerden en filosofen van mening zijn, dat zij die uit ongeduld of verdriet in 't leven zichzelf ombrengen, geenszins te bestraffen zijn, maar slechts alleen degenen, die vanwege het bewustzijn van hun boze daden zichzelf doden. En daarom prezen zij de dood van Calamis, de gymnosofist; van Hercules, die zichzelf op de berg Oeta in het vuur geworpen heeft; van Empedocles, van Cato Uticensis, van Lucretia Collatina, en van anderen, die zichzelf hebben omgebracht. Maar hierin hebben zij zeer grof gedwaald. Want zij doen de menselijke natuur onrecht aan, die op enige wijze jegens zichzelf wreedheid betonen; omdat - zoals de Apostel zegt: (Ef. 6 : 2) „niemand zijn eigen vlees gehaat heeft." Daarom worden ook in de Schrift misprezen en veroordeeld: Saul, Achitofel en Judas, die zichzelf hebben omgebracht (1 Sam. 31; 2 Sam. 17 : 23 en Matth. 27. (Want de oorzaken waarom God verbiedt, dat wij zullen doodslaan, zijn enerlei, zowel wat onszelf, als wat anderen betreft; namelijk: 1. Omdat het beeld Gods door ons niet mag vernield worden bij onszelf of bij anderen. 2. Omdat wij allen van dezelfde natuur zijn, voortgesproten (als we zijn) uit de eerste (stam-)ouders. Dus, zoals wij onze naaste niet mogen kwetsen, omdat hij ons vlees is, zo mogen wij dat onszelf ook niet doen, omdat niemand ooit zijn eigen vlees gehaat heeft. 3. Omdat Christus onszelf en andere mensen even duur gekocht heeft. 4. Omdat ook wij, evenals anderen, leden van Christus zijn, die aan Hem verbonden zijn. Aangezien dan deze oorzaken zowel in ons, als in anderen gevonden worden, zo volgt daaruit ook, dat daardoor een ieder zeer nadrukkelijk verboden wordt, om zijn eigen leven of lichaam te kwetsen, te veronachtzamen, of te doden.)

Het laatste, dat God in dit gebod verbiedt, is, dat „ik *mijzelf niet moedwilliglijk in enig gevaar begeve";* hetgeen met het voorafgaande samenhangt. Want wat betreft degenen die zichzelf roekeloos in gevaar begeven, het hangt van hen niet af, dat ze niet omkomen. Sommigen denken, dat van dien aard Jona's daad geweest is, toen hij wilde, dat men hem in de zee werpen zou (Jona 1 : 1; hoewel anderen van gedachte zijn, dat hij dat juist door Gods ingeving gedaan heeft, opdat in hem een voorbeeld van Christus zijn zou. En er bestaat geen twijfel aan, of de satan heeft Christus tot *dit soort zonde* willen brengen, toen hij Hem op de tinne des tempels plaatste (Matth. 4 : 5-, en Hem aanried, om Zich, als Hij Gods Zoon was, naar beneden te werpen; aan wie Christus ten antwoord gif: „Gij zult den Heere uw God niet verzoeken." Deze zonde moeten wij dus vermijden, opdat wij niet, door de dood op roekeloze wijze ons, op de hals te halen, de Heere onze God verzoeken. Evenzo moeten wij vermijden, dat wij door allerlei overdaad van brassen, drinken, hoereren, vleselijke lusten, en zo ook door gevaarlijke reizen, Hand. 27, en door tal van andere soortgelijke dingen, onszelf niet willens en wetens letsel bezorgen, verderven en ten onder brengen.
En deze en soortgelijke zonden, die daartoe heel gemakkelijk kunnen leiden, verbiedt God

in dit zesde gebod.

Nu volgt de bevestiging of beoefening van dit gebod, welke in de Catechismus aldus wordt uitgedrukt: *„waarom ook de overheid het zwaard draagt om de doodslag te weren”,* d.w.z. dat God aan de overheid het gebruik van het zwaard heeft toegestaan en bevolen, om daardoor de doodslagers te straffen en te verhinderen, dat er geen doodslagen geschieden Behalve de eeuwige straf (bestaande uit de) verdoemenis, die de doodslagers overkomen zal, tenzij zij zich van harte bekeren (Gal. 5 : 2, heeft God daartegen ook de tijdelijke doodstraf gesteld, al terstond na de zondvloed (Gen. 9 :, als Hij zegt: „Wie des mensen bloed vergiet, zijn bloed zal door den mens vergoten worden; want God heeft den mens naar Zijn beeld gemaakt.” En later in de wet (Ex. 21 : 12 en Lev. 24 : 1: „Wie iemand slaat, dat hij sterft, die zal zekerlijk gedood worden”; welke straf Christus ook onder het Nieuwe Testament gesteld heeft, als Hij zegt (Matth. 26 : 5: „Allen die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan.” Daaruit blijkt, dat allen met de dood behoren gestraft te worden, die hun naaste willens en wetens moedwillig doodslaan Want het bloed ontheiligt het land; en voor het land kan geen verzoening gedaan worden over het bloed, dat daarin vergoten is, dan door het bloed van hem, die dat vergoten heeft. En de uitvoering van deze straf heeft God aan de overheden bevolen. Want daartoe heeft Hij ze met het zwaard gewapend. Dat leert de Apostel, als hij van de overheid schrijft (Ram. 13 :, dat zij „een dienaresse Gods is, ten goede der vromen” en hij voegt daar dadelijk aan toe: „Maar indien gij kwaad doet, zo vrees; want zij draagt het zwaard niet tevergeefs; want zij is Gods dienaresse, een wreekster tot straf dengene, die kwaad doet”; hetgeen ook de apostel Petrus betuigt, als hij zegt (1 Petrus 2 : 13v.): „Zijt dan alle menselijke ordening onderdanig, om des Heeren wil; hetzij den koning, als de opperste macht hebbende; hetzij den stadhouders, als die van hem gezonden worden tot straf wel der kwaaddoeners, maar tot prijs dergenen, die goed doen.”

Daarom dwalen de *Wederdopers* niet weinig, als zij leren, dat onder het Nieuwe Testament het gebruik van het zwaard de gelovige overheid ongeoorloofd is. Want hoe kan het ongeoorloofd zijn, hetgeen God onder het Oude, en Christus onder het Nieuwe Testament bevolen hebben. En hoe kan gelaakt worden, hetgeen de Heilige Geest de gelovigen beveelt en aanprijst? Aangezien dus de Apostel de richters en koningen van het Oude Testament, die koninkrijken door oorlog overwonnen hebben en gerechtigheid geoefend, prijst om hun geloof (Hebr. 11 : 32v.); en onder het Nieuwe Testament de hoofdman geprezen wordt (Matth. 8 : 10) om zijn uitnemend geloof, de raadsheer Jozef om zijn rechtvaardigheid (Luk. 23 : 50), de hoofdman Cornelius om zijn Godzaligheid en Godzalige huisgenoten (Hand. 10), de stadhouder Sergius om zijn geloof (Hand. 13 : 1, welke allen noch Christus noch de Apostelen het gebruik van het zwaard verboden hebben, en ook niet aangeraden hebben, dat zij hun toenmalig beroep zouden prijsgeven en een ander aanvaarden, daarom is het duidelijk, dat het gebruik van het zwaard geenszins af te keuren valt in de christelijke overheid. Ja, zij behoort er veeleer toe vermaand te worden, om met het zwaard de doodslagers te straffen. Want als dat niet gebeurt, dan zullen er niet alleen overal tal van doodslagen plaatshebben, maar zal ook de ongerechtigheid gaan overheersen. Zij moet dus bedenken, dat het een verschrikkelijke misdaad is, te willen sparen degenen die God niet gespaard wil hebben; zoals de voorbeelden van Saul en Achab uitwijzen (1 Sam. 15 : 18v. en 23; 1 Kon. 20 : 4. Want toen Saul de Amalekieten zachter strafte dan God bevolen had, wordt hij door de profeet Samuël bestraft, en krijgt hij te horen, dat God hem om die reden verworpen had, zodat hij geen koning meer zijn zou. (1 Sam. 15 : 17-2. En toen

Achab de verbannen Benhadad gespaard had (1 Kon. 20: 42, wordt hij door een profeet bestraft, die hem aanzegt: „Omdat gij den man, dien Ik verbannen heb, uit de hand hebt laten gaan, zo zal uw ziel in de plaats van zijn ziel zijn en uw volk in de plaats van zijn volk" (vgl. N.G.B., art, 36, het begin en het slot).

Vraag 106. Maar dit gebod schijnt alleen van het doodslaan te spreken?
Antwoord. God, verbiedende de doodslag, leert ons dat Hij de wortel des doodslags, als nijd [a]), haat b), toorn en wraakgierigheid c), haat en zulks alles voor een doodslag houdt d).

a) Rom. 1 : 29, Gal. 5 : 21.
b) 1 Joh. 2 : 9v.
c) Gen. 4 : 5v., Matth. 5 : 22, Gal. 5 : 19-21, Jak. 1 : 20, Matth. 5 : 38v., Rom. 12 : 17 en 19; 1 Petrus 3 : 9.
d) 1 Joh. 3 : 15.

Verklaring.

(Lansbergen, Bastingius. Deze vraag is een tegenwerping tegen de vorige leer; dat het namelijk geheel ongerijmd schijnt, dat tot dit gebod zulke zonden herleid worden, die tevoren genoemd zijn; aangezien in dit gebod alleen de doodslag schijnt verboden te worden. In het Antwoord wordt met twee redenen bewezen, dat die genoemde zonden ook mede in dit gebod verboden worden, namelijk:
Ten eerste, omdat ze een wortel en oorsprong van de doodslag zijn;
ten tweede: Omdat God zulke zonden voor een doodslag houdt.

De eerste reden staat zeer vast. Want zoals het onmogelijk is, of iemand moet de wortel van een verkeerde boom haten, waarvan de vruchten hem niet aanstaan, zo kan ook God de oorsprong van de doodslag niet nalaten te verbieden, wanneer Hij de doodslag zelf haat en verbiedt. Van de zonden die een wortel en oorsprong van de doodslag zijn, worden deze vier in de Catechismus genoemd, namelijk toorn, nijd, haat en wraakgierigheid.
1. *Toorn,* dat is een ontsteking van ons gemoed, waardoor wij geweldig opgehitst worden tegen degene, door wie wij verongelijkt zijn, of ménen verongelijkt te zijn. En dit is de eerste trap tot de doodslag, zoals de voorbeelden van Kaïn, Saul en Herodes zeer duidelijk leren (Gen. 4 : 6; 1 Sam. 18 : 7v., Matth. 2 : 1. Want in toorn ontstoken heeft Kaïn zijn broeder vermoord; Saul, vol gramschap tegen David, heeft hem trachten te doden; en toen Herodes door een verbolgen toorn bevangen was, heeft hij zijn mensen gezonden om alle kinderen, die te Bethlehem en in al deszelfs gebieden, van twee jaar oud waren, en daaronder, te laten doden. Daarom vermaant de Apostel niet zonder krachtige redenen de Efeziërs (Ef. 4 : 26 en 3, dat zij de zon niet zullen laten ondergaan over hun toornigheid. Want omdat de toorn een korte razernij is, kan het niet gebeuren, dat zij Gods gerechtigheid werkt; zoals de apostel Jakobus leert (Jak. 1 : 20).
2. Nijd is de tweede trap tot doodslag, en is een droefenis, onwil en hartzeer, dat iemand heeft en zichzelf aandoet over andermans welstand, die de nijdigaards niet schadelijk is. Want de nijdigaard wordt mager, als iemand anders vet wordt, d.w.z. wanneer het een ander welgaat. Zo heeft Kaïn zijn broeder Abel benijd (Gen. 4 : 4v.), omdat de Heere hem en zijn offer aanzag, en Kaïn en diens offer niet aanzag. En Jozefs broeders hebben eerst (Gen. 37 : 4-1 toegestemd in zijn dood, en daarna in zijn verkoping, omdat hij door de vader meer bemind werd dan zij, en omdat God te kennen gaf, dat hij een gebieder over het ganse huisgezin van zijn vader worden zou. En

daarom is Saul zo'n vijand van David geworden (1 Sam. 18 : 5, omdat zijn beleid door iedereen geprezen werd, en de maagden in hun lofzang David meer geprezen hadden dan Saul. Voor dit kwaad hebben wij ons te wachten, opdat wij niet tegen de liefde zondigen, die niet afgunstig is (1 Kor. 1, en opdat wij daardoor niet van de duivel tot doodslag aangedreven worden.

3. Haat is de derde trap tot doodslag; en dat is een zo grote afkeer van ons hart, van onze naaste, dat wij bij een weinig boos-worden, zelfs zijn gezicht niet kunnen verdragen of hem met goede ogen aanzien; en ze is een onafscheidelijke metgezel van de nijd. Want het is onmogelijk, of wij moeten hem haten, die wij (iets) misgunnen, en zo ook omgekeerd. Hiervan geeft ons de Heilige Geest een voorbeeld in de broeders van Jozef. Want zo schrijft Mozes (Gen. 37 : 4v.): „Als nu zijn broeders zagen, dat hun vader hem boven al zijne broeders liefhad, haatten zij hem, en konden hem niet vredelijk toespreken. Ook droomde Jozef een droom, dien hij aan zijn broeders vertelde; dies haatten zij hem nog te meer." Daarmee geeft de profeet te kennen, dat de broeders op Jozef zo nijdig geweest zijn, dat zij hem tevens ook gehaat hebben. Aangezien dus zowel haat als nijd de weg tot doodslag bereidt, moet die ook door ons vermeden worden. Want dit verbiedt God met nadruk in Zijn wet: „Gij zult uw broeder in uw hart niet haten, gij zult uw naaste naarstig berispen, en zult de zonde in hem niet verdragen."

4. *Wraakgierigheid*, die uit nijd en haat voortkomt, en niets anders is dan een begeerte om hem, die men haat, de straf te geven, die hij o.i. verdiend heeft. En dit is als het ware een moeder van de doodslag. Want als ons gemoed uit wraakzucht, in zijn hart een doodslag tegen onze naaste voorgenomen heeft, en de gelegenheid zich voordoet om die boze daad te verrichten, dan geschiedt er een ongelukkige doodslag, tenzij God Zelf dat kwaad afwendt en keert. Zo heeft Kaïn uit wraakzucht, toen hij op het veld er de gelegenheid toe vond (Gen. 4 :, zijn broeder gedood. Desgelijks Jozefs broeders (Gen. 37 : 1, en Saul, die met die zonden bevangen waren: zij zouden hun broer, en hij (n.l. Saul) David (1 Sam. 1 omgebracht hebben, als God het niet verhinderd had. Daarom vermaant de Apostel ons terecht (Rom. 12 : 19; vgl. Deut. 31 : 3: *„Wreekt uzelf niet, beminden, maar geeft den toorn plaats; want er is geschreven: Mij komt de wraak toe; Ik zal het vergelden, zegt de Heere";* vgl. Spr. 20 : 20, Rom. 12 : 17; 1 Thess. 5 : 15 en 1 Petrus 3 : 9. Hieruit blijkt, dat toom, nijd, haat en wraakgierigheid - als trappen, die leiden tót de doodslag - ook mede hier in dit gebod verboden worden.

De tweede reden is: *Omdat God „zulks alles voor een doodslag houdt."*

1) Het is zeker, dat alles wat God voor een doodslag houdt, in dit zesde gebod verboden wordt. Die zonden houdt God voor doodslag. Want dat leert Christus Zelf in het Evangelie, zeggende (Matth. 5 : 21v.): „Gij hebt gehoord, dat tot de ouden gezegd is: Gij zult niet doden; maar zo wie doodt, die zal strafbaar zijn door het gericht. Doch Ik zeg u: Zo wie ten onrechte op zijn broeder toornig is, die zal strafbaar zijn door het gericht; en wie tot zijn broeder zegt: Raka! die zal strafbaar zijn door den Groten Raad; maar wie zegt: Gij dwaas! die zal strafbaar zijn door het helse vuur." Want daarmee geeft Christus te kennen, dat niet alleen zij tegen dit gebod zondigen die met hun handen iemand doden, maar ook zij die op hun broeder ten onrechte toornig zijn of op hem schelden. Daarom houdt de Heere toorn en schelden voor doodslaan. Maar op dit punt dient men er op te letten, dat niet alle toorn tegen onze broeder voor doodslag gehouden moet worden, maar (alleen) de onrechtvaardige toorn. Want soms is het wel geoorloofd toornig te worden om een rechtvaardige oorzaak, wanneer ons gemoed ontstoken wordt om de zonden te bestraffen; op welke wijze Mozes, Elia en Christus - zonder zonde - toornig geweest

zijn (Ex. 32 : 19; 1 Kon. 19 : 10, Joh. 11 : 31 en 38, Mark. 3. Bovendien houdt de Heere ook haat voor een doodslag, zoals met nadruk de apostel Johannes leert, zeggende (1 Joh. 3 : 1: „Die zijn broeder haat, is een doodslager." Zo volgt hieruit dan zeer terecht, dat in dit gebod niet alleen doodslag, maar ook toom, nijd, haat, wraakgierigheid en soortgelijke zonden verboden worden. En daaruit blijkt, dat eertijds de Farizeeën en Schriftgeleerden ten zeerste hebben gedwaald, en dat allen ook nu nog dwalen, die wel hun handen in bedwang houden voor de uiterlijke doodslag, maar intussen tegenover hun naasten grote wreedheid en onrecht tonen, en dan toch niet van gedachte zijn, dat zij dit gebod overtreden hebben. Want God oordeelt daar anders over, als Hij door middel van de profeet (Jes. 1 : 15-1 zegt, dat de handen der Israëlieten „vol bloed" waren, omdat zij de verdrukte niet hadden opgericht, de wezen geen recht gedaan, en de zaken der weduwen niet behartigd hadden.)

In het verbod wordt alleen *de doodslag* genoemd; en dat niet, omdat God alleen die hier zou verbieden, maar opdat Hij mét deze boze vrucht tevens de oorzaken zelf daarvan zou wegnemen, en opdat Hij de zonden, die hiermee verbonden zijn - door ze onder de naam „doodslag" samen te vatten, en daardoor de ernst ervan te kennen te geven -, ons daarvan des te krachtiger zou afschrikken. Want hiertoe dient de zevende regel inzake de Tien Geboden, die we tevoren gesteld hebben: „Wanneer enige bijzondere soort geboden of verboden wordt, dan worden ook alle andere, die hiermee enigszins verwant zijn, en tevens heel het algemene geslacht geboden of verboden"; en ook: „Wanneer enige zaak, die door een bepaalde oorzaak voortgebracht wordt, geboden of verboden wordt, dan wordt ook de oorzaak, die dat voortbrengt, geboden of verboden." Dus wordt mét de uiterlijke doodslag alle onrechtvaardige kwetsing van de naaste verboden, en tevens alle oorzaken en bewijzen van die kwetsing; zoals toom, nijd, haat en wraakgierigheid, Matth. 5 : 21: „Zo wie ten onrechte op zijn broeder toornig is, die zal strafbaar zijn door het gericht."

Vraag 107. Maar is het genoeg, dat wij onze naaste, zoals tevoren gezegd is, niet doden?
Antwoord. Neen; want God, verbiedende de nijd, haat en toom, gebiedt dat wij onze naaste liefhebben als onszelf [a]), en jegens hem geduld, vrede, zacht moedigheid b), barmhartigheid c) en alle vriendelijkheid d) bewijzen, zijn schade, zoveel als ons mogelijk is, afkeren [e]), en ook onze vijanden goed doen f).

a) Matth. 22 : 39, id. 7 : 12.
b) Matth. 5 : 5, Rom. 12 : 18, Gal. 6 : 1v., Ef. 4 : 1-3.
c) Matth. 5 : 7, Luk. 6 : 36.
d) Rom. 12 : 10.
e) Ex. 23 : 5, Deut. 22 : 4.
f) Spr. 25 : 21v., Rom. 12 : 20v.; id. 5 : 8, Matth. 5 : 44v.

Verklaring.

Omdat de Wet niet slechts gebiedt om de zonden te vermijden, maar ook de daartegen strijdende deugden te doen, zo verbiedt God niet alleen dat wij iemands gezondheid en leven zullen kwetsen, maar gebiedt Hij ook, dat wij die zoveel mogelijk zullen beschermen en onderhouden. Daarom bevat het verbod „Gij zult niet doodslaan", tevens dit gebod: „Gij zult het leven van uw naaste bewaren." En het leven van de naaste wordt bewaard óf door het niet te kwetsen, óf door het te helpen. Wij mogen het niet kwetsen, wanneer wij niet getergd zijn - want dat vereist de rechtvaardigheid!, of wanneer wij wel getergd zijn; want zulks vereist de lankmoedigheid (Lansbergen)

en bescheidenheid; of op beide manieren; want dat vereist de liefde tot rust en vrede.
's Naasten leven en welzijn wordt beschermd, of door afwering van alle onrecht, hetwelk doen de verwisselende rechtvaardigheid bij het straffen, de kloekheid en ijver; óf door het bewijzen van weldaden, hetgeen geschiedt door beleefdheid, medelijden en vriendschap.
1. Rechtvaardigheid, die niemand in 't bijzonder kwetst, bestaat hierin:
als men noch door een opzettelijk voornemen noch door onachtzaamheid iemands leven of lichaam kwetst, door wie wij niet gekwetst zijn, tenzij God het gebiedt. Of: Het is een deugd, die alle kwetsingen van ons leven of van dat van onze naaste voorkomt, die of met geweld, of door bedrog of door onachtzaamheid geschieden, Lev. 34 : 17, Ex. 21 : 21. Deze deugd wordt in de woorden van het gebod „Gij zult niet doodslaan" uitgedrukt.
Hiermee strijden, en worden in dit gebod verboden: 1. Alle kwetsing van ons leven, of van dat van onze naaste, die of moedwillig, of uit onachtzaamheid, in strijd met de wetten, plaatsheeft. 2. Slapheid, wanneer niet gekwetst of gestraft worden degenen, die behoren gestraft te werden door hen, wier ambt het is.
2. Zachtmoedigheid, of verzoenlijkheid of vergevensgezindheid, is een deugd, waardoor de toorn getemperd wordt, en die daarin bestaat, wanneer men of om geen lichte oorzaak zich boos maakt, noch - al is er een wettige reden tot toorn aanwezig - de ondergang wenst van de persoon, die ons te kort doet, maar zich alleen vertoornt over de smaad, die Gode aangedaan wordt, of vanwege de onrechtvaardigheid en schade, die onze naaste aangedaan wordt, en wanneer wij in ons hart geen plaats geven om enig onrecht te wreken, hoe groot dat ook zijn mocht, maar wanneer men zelfs de zaligheid en het welzijn van de vijanden en van hen, die ons zeer lelijk behandeld hebben, van harte begeert, en zich ook beijvert om, naar ons vermogen en hun nood, voor hen te zorgen, Matth. 5 : 5: „7alig zijn de zachtmoedigen; want zij zullen het aardrijk beërven."
Hiermee is in strijd: 1. Zachtheid, wanneer men niet boos wordt om zeer grote verongelijking, en die niet straft, of, wanneer men bij het bestraffen veel te zacht is. 2. Toom, en alle onrechtvaardige of onmatige toom. 3. Wraakzucht, en verborgen vijandschap.

3. Billijkheid, of bescheidenheid, is een matiging van het hoogste recht, en ze bestaat hierin, dat men om het algemene welzijn, of om het bijzondere welzijn van hen die verkeerd deden, of om ergernis te vermijden, enigszins afstand doet van ons recht bij het bestraffen van de zonden, of bij het vervolgen van het onrecht, Fil. 4 : 5: „Uw bescheidenheid zij allen mensen bekend."
Hiermee is in strijd: 1. Wreedheid, en een onrechtvaardige gestrengheid of een onmatige strafheid. 2. Te grote zachtheid of slapheid, wanneer iemand niet bewogen wordt door de dingen, waardoor hij om zijns ambts wil behóórt bewogen te worden. 3. Aanzien des persoons.

4. Liefde tot vrede en eendracht, welke hierin gelegen is, dat men ijverig alle nodeloze aanleidingen tot boosworden, onenigheden, twisten en veten voorkomt; en dat men hen, die op ons of op anderen toornig zijn, weer tracht te verzoenen, en - teneinde vrede te houden - geen moeite ontziet en alle onrecht gaarne verdraagt, wanneer God geen smaadheid aangedaan wordt, of aan het welzijn van ons of van anderen geen bijzonder grote afbreuk bewezen wordt; kortom: Wanneer men liefde en ijver heeft tot vrede en eendracht, door alle boosworden en alle aanleidingen tot toorn en tweedracht te voorkomen, en door ijverig te pogen om alle ontstane tweedracht weg te nemen,

Rom. 12 : 16 en 14 : 19; Hebr. 12 : 15. Hiermee is in strijd: 1. Oproerigheid, die alle mogelijke oorzaken tot moeite geeft of neemt; en daartoe behoort de lust en genegenheid om te twisten, te achterhalen, te lasteren, kwaad te spreken, enz. 2. Slapheid; 3. In oneerlijke dingen iemand ter wille zijn.

5. *Rechtvaardigheid* in het straffen, hetgeen hierin bestaat, dat men bij het wereldlijke recht een overeenkomst bewaart tussen de zonde en de straf, naar de aard der omstandigheden, zoals tot bescherming van de ere Gods en van de gemeenschap van het menselijke geslacht nodig zal zijn; of: Dat men een overeenkomst tussen zonden en straffen handhaaft, door even zwaar te straffen, als de zonden verdienen, of niet zo zwaar om bepaalde opmerkelijke oorzaken. Want aangezien God verbiedt, dat de gemeenschap der mensen gekwetst worden zal, en Hij ook wil dat de overheid de tucht en onderdanigheid volgens al de Tien Geboden handhaven zal, zo wil Hij tevens, dat zij die deze orde verbreken, met rechtvaardige straffen flink zullen gestraft worden. En tenzij deze justitie, of rechtvaardigheid onderhouden wordt, kan er geen menselijke gemeenschap bestaan. 1 Kon. 20 : 42: „Omdat gij den man, die Ik verbannen heb, uit de hand hebt laten gaan, zo zal uw ziel in de plaats van zijn ziel zijn, en uw volk in de plaats van zijn volk"; Lev. 24 : 11, Num. 31 : 31, Ex. 21 : 23, Deut. 24 : 16.
Bezwaar. Hier staat geschreven: „Gij zult niet doodslaan." Dus mag de Overheid de mensen niet doodslaan, en derhalve wordt deze rechtvaardigheid hier ook niet geboden.
Antwoord.
1. Gij zult niet doodslaan, namelijk gij, die een privé persoon bent (zult niet doodslaan) naar uw eigen gelieven en begeerte, en als Ik het u niet gebied, en tenzij Ik wil, dat deze wet bij enkele bijzondere dingen niet zal onderhouden worden. Maar dat neemt het ambt der Overheid niet weg. Want zij is Gods dienaresse (Rom. 1, en draagt het zwaard, dat zij van God ontvangen heeft, niet tevergeefs. Dus wanneer de overheid de mensen doodt, dan doodt niet zij de mensen, maar God Zelf.
2. Ja, door diezelfde reden kan men het tegengestelde concluderen: Daarom moeten sommigen gedood worden, opdat de menselijke gemeenschap door de moordenaars niet vernietigd wordt.
Met de strenge rechtvaardigheid is in strijd: Onrechtvaardigheid, wanneer men of in het geheel niet straft, of ten onrechte straft, zoals: 1. Wreedheid en te grote strengheid, of het gestrengste recht bedrieglijk gebruiken. 2. Privé of persoonlijke wraak. 3. Slapheid. 4. Aanzien des persoons.

6. Kloekheid of kracht dat men met goede reden en bescheid een gevaar aandurft, om - tegen(over) groot onrecht - het behoud van onszelf of van anderen te verdedigen. Die kloekheid komt voort uit het geloof, uit de hoop en uit de liefde tot God en de naaste. De uitnemende mannelijke kloekheid is een bijzondere gave Gods, zoals bij Jozua, Simson, Gideon en David, enz. De strijdbare kloekheid is een voorvechtster der gerechtigheid en een aanneming van de bescherming van onszelf en van anderen, hoewel dat niet zonder gevaar gebeurt. Oorlog is óf een noodwendige verdediging tegen degenen, die moorden of wreedheid onder de onderdanen aanrichten; of een rechtvaardige straf over bijzonder groot onrecht, dat gewapenderhand ondernomen wordt door hem, aan wie de gewone macht bevolen is, 1 Sam. 15.
Hiermee is in strijd: 1. Vreesachtigheid of kleinmoedigheid, wanneer men geen noodzakelijke gevaren durft doorstaan. 2. Roekeloosheid, wanneer men bepaalde onnodige gevaren aandurft.

7. IJver, d.w.z. dat men zich uit liefde tot de gerechtigheid en de naaste, boos maakt om een bijzonder groot onrecht, dat de onschuldige aangedaan wordt, en dat naar zijn vermogen ook afweert en wreekt, volgens Gods bevel. Of het is een deugd, daar men ontevreden is om de smaad van God en om een groot onrecht, dat of Gode, of de naaste aangedaan is. Met deze ijver is in strijd: 1. Slapheid. 2. Onbillijke toom.

8. Beleefdheid, of liefde tot de naaste in het bijzonder, en die zo in eigenlijke zin genoemd wordt. Het is een deugd, die hierin bestaat, dat men aan de mensen een oprechte goedwilligheid bewijst, zoals wij gaarne zouden willen, dat zij ons bewezen werd, en die met woorden, gebaren en geschikte diensten betoont. Of het is een goedgunstigheid jegens anderen in het gemoed, de wil en het hart, en een betonen daarvan met gebaren, woorden en mogelijke dienst(verlenging)en; Rom. 12 : 9: „De liefde zij ongeveinsd." Rom. 12 : 10, Fil. 2 : 3.
Hiermee is in strijd: 1. Onbeleefdheid, of stuursheid, wanneer men óf nalaat hetgeen eigenlijk tot de beleefdheid behoort, of doet hetgeen daarmee in strijd is. 2. Kwaadgunstigheid of nijd, dat een droefheid inhoudt over de welvaart van een ander, en een ijver om die aan zich te trekken, of althans van de ander te weren. „Mix nicht, dir nicht."[6] 3. Eigenliefde, met verachting of verwaarlozing van de naaste, en het bewijs daarvan. 4. Iemand in ongeoorloofde dingen ter wille zijn.

9. Barmhartigheid, of medelijden, welke hierin bestaat, dat men medelijden heeft met de ellende van de onschuldigen, of van hen die uit zwakheid gevallen zijn; en dat men zijn best doet, om ze te verzachten. Of, dat men medelijden heeft met de ellende van de rechtvaardigen, of van hen, die uit onkunde of zwakheid gezondigd hebben, en dat men die zoekt weg te nemen óf te verzachten, zoveel de rechtvaardigheid toelaat, en dat men zich niet verblijdt over de ellende, zelfs niet van de vijanden. Matth. 5 : 7: „Zalig zijn de barmhartigen, want hun zal barmhartigheid geschieden." Matth. 5 : 44 en 48, Luk. 6 : 36, Jak. 2 : 13.
Met de barmhartigheid is in strijd: 1. Dat men zich over andermans kwaad of ongeluk verblijdt. 2. Dat men geen aandoening en medelijden heeft 3. Slapheid.

10. *Vriendschap*, die mede onder de beleefdheid begrepen is, en een ware en onderlinge goedgunstigheid der vromen is, verwekt door een onderling bekennen van elkaars deugd, of door eerlijke diensten, door elkaar onderlinge diensten te bewijzen, die eerlijk en mogelijk zijn. Spr. 18 : 24: „Een man, die vrienden heeft, heeft zich vriendelijk te houden; want er is een liefhebber, die meer aankleeft dan een broeder"; Deut. 24 : 1 en 4; 1 Kon. 18 : 13, Ex. 23 : 5, Matth. 5 : 44, Rom. 12 : 20.
Met de vriendschap is in strijd: 1. Vijandschap. 2. Veronachtzaming van de vrienden. 3. Lichtvaardig vriendschap maken en verbreken. 4. Geveinsde vriendschap. 5. Pluimstrijken. 6. In onbehoorlijke dingen zijn vriend ter wille zijn.

[6] Duits spreekwoord, weergave (van prof. v. d. Honert) van „My niet, Dy niet."

ZONDAG 41.

Verklaring van het zevende gebod.

Na het leven van de mens, dat bestaat uit de vereniging van ziel en lichaam - waarvoor God in het zesde gebod gezorgd heeft, dat in de vorige Zondagsafdeling verklaard is -, is er geen dierbaarder zaak, die de mens bezit, en daarom zorgvuldig behoort te bewaren, dan de kuisheid van het lichaam en van de ziel. Ook daarvoor zorgt God. En hoe men die zal bewaren, schrijft Hij voor in het zevende gebod, dat in deze Zondag verklaard wordt. En aangezien dit gebod ook in de vorm van een gebod voorgesteld wordt, moet men bij de verklaring volgens de algemene regels nagaan: 1. Wat hier verboden wordt. 2. Wat hier geboden wordt.

HET ZEVENDE GEBOD.

Ex. 20 : 14: *Gij zult niet echtbreken.* Idem: Deut. 5 : 18.

Vraag 108. Wat leert ons het zevende gebod?
Antwoord. Dat alle onkuisheid van God vervloekt is a), en dat wij daarom, haar van harte vijand zijnde b), kuis en ingetogen leven moeten c), hetzij in de heilige huwelijke staat d) of daarbuiten [e]).

a) Lev. 18 : 27-29; id. 20 : 10v., Spr. 6 : 32; 1 Kor. 6 : 10.
b) Ef. 5 : 11v., Judas, vs. 22v.
c) Rom. 13 : 13; 1 Thess. 4 : 3-5.
d) Hebr. 13 : 4; 1 Kor. 7 : 4, Gen. 39 : 11v.
e) 1 Kor. 7 : 34.

Verklaring.

(Lansbergen. Nadat God in Zijn wet voor de bescherming van de lichamen en van het leven gezorgd heeft, volgt nu geschikt, dat ook voor het huwelijk gezorgd wordt. Want hierin volgt Hij de orde der natuurlijke liefde, waardoor men er ons toe bewogen ziet, om niet alleen de huwelijke staat voor lief en kostbaar te achten, maar ook, na de liefde tot onze ouders en tot ons leven, het allermeest in waarde te houden. Die natuurlijke liefde drukt Mozes zeer goed uit, wanneer hij zegt (Gen. 2 : 2; „Daarom zal de man zijn vader en zijn moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen; en zij zullen tot één vlees zijn." Want daarmee geeft hij te kennen, dat hij dat liever zal doen dan zijn vrouw verlaten; enerzijds, omdat de vrouw een deel van de man is, en daarom van nature met hem verenigd is; en anderzijds, omdat zij hem krachtens Gods instelling tot een vrouw gegeven is.) God beveelt in dit tweede gebod de onderhouding van de kuisheid en van het huwelijk, en ook het huwelijk zelf. Want wanneer Hij iets verbiedt, dan gebiedt Hij het tegendeel en wil Hij dat onderhouden

hebben. Hij verbiedt hier het overspel, hetwelk een schending is van de huwelijkstrouw. En daar Hij het overspel noemt, omdat het de grofste soort van alle zonden is, die tegen de kuisheid strijden, zo verbiedt Hij ook meteen alle onbehoorlijke wellusten in de huwelijke staat en daarbuiten, of alle andere zonden en ondeugden, die tegen de kuisheid strijden, en alle oorzaken, aanleidingen en vruchten daarvan, en al wat eraan voorafgaat of er op volgt. En daarentegen gebiedt Hij de deugden, die tot de kuisheid behoren, zoals de kuisheid zelf, eerbare schaamte en matigheid.

(Lansbergen. Bastingius. Bij de verklaring van dit gebod worden ons in de Catechismus twee dingen geleerd en voorgesteld: Allereerst de uiterlijke gehoorzaamheid aan dit gebod, en ten tweede: De innerlijke.
Inzake de *uiterlijke* gehoorzaamheid wordt in deze Vraag geleerd: allereerst, wat in dit gebod verboden wordt, en daarna, wat daarin geboden wordt. Hier wordt alle *onkuisheid* verboden. En hoewel de Heere hier alleen maar één soort van onkuisheid noemt, namelijk *overspel,* dan verbiedt Hij toch ongetwijfeld onder deze allergrofste soort meteen ook alle andere. Overspel is een zonde, wanneer één van die twee personen, die God samenverbonden heeft, en die door het huwelijk één vlees geworden zijn, door vermenging met een ander persoon de echt breekt. Die zonde wordt overspel en echtbreuk of huwelijksverbreking genoemd. Want ze strijdt met de heilige ordening van de huwelijke staat, die God Zelf in het paradijs het eerst heeft ingesteld, toen Hij *één man* en *één vrouw* samengevoegd heeft, en gewild heeft, dat die twee één vlees zouden zijn, Gen. 2 : 24. De gruwelijkheid van die schandelijke zonde is zo menigvuldig, dat ze niet gemakkelijk uitgedrukt kan worden. Want,
I: Tegen God wordt op menigerlei wijze gezondigd.

1. Aangezien daardoor niet alleen de huwelijke staat, maar ook Gods eerste instelling geschonden wordt, waardoor Hij de man met de vrouw samengevoegd heeft, en geboden dat die twee tot één vlees zouden zijn; en hoewel zij vanwege de hardigheid van het volk door Mozes (Deut. 24 : in zoverre ontspannen werd, dat hij een scheidbrief toegelaten heeft, toch hebben Christus en de Apostelen ze weer gespannen en opgericht (Matth. 19 : 18; 1 Kor. 7.
2. De trouw, die voor de ganse Gemeente in Gods Naam gegeven is, wordt verbroken: welk ongelijk zelf ook tegen God gedaan wordt. En daarover heeft Maléachi degenen duidelijk vermaand, die hun vrouwen, die hun metgezellinnen geweest waren, lichtvaardig verlieten. Want toen hij aangewezen had, dat God hun offers en gaven niet aanzag, da^{n} geeft hij als reden daarvan op (Mal. 2 : 1: „Daarom dat de HEERE een Getuige geweest is tussen u en tussen de huisvrouw uwer jeugd, met welke gij trouweloos handelt; daar zij toch uw gezellin en de huisvrouw uws verbonds is." Zoals dus degenen die enig verbond schenden, ook hem kwetsen, in wiens naam dat verbond gesloten is, zo doen zij, die de echtelijke trouw breken, ook God Zelf onrecht aan, Die een Insteller en Maker van dit verbond is.
3. Ook bedrijven zij de zonde van meineed, die overspel bedrijven. En dat heeft vroeger een Thales uit Milete goed opgemerkt. Want toen iemand onder ede bevestigen wilde, dat hij geen overspel gedaan had, gaf hij ten antwoord: Een meineed is niet erger dan overspel. Daarmee gaf hij te kennen, dat wanneer iemand de huwelijkstrouw verbreekt en de zonde van niemand begaat, hij weinig bezwaar zal hebben om een valse eed te zweren. 4. Allen die met overspel hun lichaam besmetten, die schenden de tempel des Heiligen Geestes (1 Kor. 6 : 18v.); hetgeen een verschrikkelijke zonde is. Want, zoals de Apostel zegt: die de tempel Gods schenden, die zal God ook van Zijn kant schenden (1 Kor. 3 : 1.

II. Ook tegen de *naaste* wordt door deze gruwelijke zonde menigerlei onrecht bedreven.
1. Want de echte huisvrouw wordt daardoor beroofd van de schuldige goedwilligheid (1 Kor. 7), wanneer het gebruik van 's mans lichaam aan anderen wordt gemeen gemaakt.
2. Daardoor wordt ook oorzaak voor hartzeer en boosheid gegeven (Gen. 2 : 18 en 2, en aanleiding tot een wreder wraakgierigheid jegens de huisvrouw, die ons tot een hulpe gegeven is, en aan wie de man liever alle mogelijke vreugde en vriendschap behoorde te bewijzen.
3. Ook zondigt men tegen zijn *eigen vlees,* omdat man en vrouw één vlees zijn; en dat zou iets wanschapens zijn, omdat niemand zijn eigen vlees gehaat heeft (Ef. 5 : 2.
4. Wie overspel begaat, onteert ook zijn *ouders.* Want om die oorzaak heeft God in de wet geboden (Lev. 21 :, dat de dochter van een priester, die hoererij zal bedreven hebben, verbrand moest worden; en de reden daarvoor wordt erbij gedaan, n.l. omdat zij, haar vader ontheiligd heeft.
5. Een overspeler begaat ook geen gering onrecht tegenover hem, *wiens vrouw hij geschonden heeft.* Want hij misbruikt haar, en er worden onechte en hoerenkinderen in de plaats van de echte gesteld, die ten onrechte hun erfgoederen mede beërven.
6. Ook zondigt hij tegen de overspeleres. Want hij maakt haar tot een medeslavin der zonde.
7. Hij zondigt ook tegen zijn *eigen lichaam,* ja, tegen het gemenebest en het vaderland, omdat het uit de geschiedenis bekend is, dat de ongebonden onkuisheden en overspelen steeds grote schade berokkend hebben aan koninkrijken en hele volkeren, en dat daaruit zulke beroerten ontstaan zijn, die het gemenebest ellendig hebben verscheurd en menigmaal ook hebben verwoest en uitgeroeid.

En hieruit blijkt dus duidelijk, welk een vreselijke zonde overspel is. Maar nog duidelijker zal de gruwelijkheid daarvan blijken, als wij letten op de straf ervoor, welke tweeërlei is, namelijk tijdelijke of eeuwige straf.
De *tijdelijke straf* is weer óf ordinair (= gewoon), of extraordinair (= buitengewoon). De gewone straf van God tegen de overspelers, in Zijn wet gesteld, is de dood. Want zo spreekt God (Lev. 20 : 10): „Een man ook die met iemands huisvrouw overspel zal gedaan hebben, dewijl hij met zijns naasten vrouw overspel gedaan heeft, zal zekerlijk gedood worden, de overspeler en de overspeelster" (Vgl. Deut. 22 : 2). Die straf is onder het Nieuwe Testament niet afgeschaft. Want wanneer Christus die overspeelster vraagt (Joh. 8 : 10), of niemand haar veroordeeld had, dan liet Hij de rechter geheel en al vrij, om tegen haar volgens de wet van Mozes op te treden (vers 1). Want met het feit dat Christus haar niet veroordeeld heeft, geeft Hij geenszins te kennen, dat die straf op het overspel, door God gesteld, onder het Nieuwe Testament zou afgeschaft zijn; maar wel, dat het Christus' ambt was, niet om de zondaars te verdoemen (Matth. 9 : 1), maar tot boetvaardigheid (= bekering) te roepen en aan de boetvaardigen de zonden te vergeven. En ook de wijzen onder de heidenen zelf, die hun gemenebesten wilden bevestigen, hebben die lijfstraf tegen de overspelers gesteld. Want toen *Abimelech,* de koning van Gerar, gezien had (Gen. 26 : 8v.), dat Izaäk nogal vertrouwelijk met Rebekka schertste, heeft hij daaraan bemerkt, dat hij haar man, en niet haar broeder was; en heeft daarom op lijfstraf verboden, dat iemand Rebekka zou aanraken. En de koning van *Babel* heeft Zedekia en Echab op het vuur laten braden, omdat zij een dwaasheid deden in Israël, en overspel bedreven met de vrouwen van hun naasten. De Arabieren plachten vroeger zowel de overspeler als de overspeelster met de dood te straffen, zoals Eusebius getuigt (De praep. Euang. Lib). Hetzelfde deden de Creconiaten. Want Saleucus had een wet gegeven, dat de overspelers levend zouden verbrand worden. (Strabo, lib. 16 Georg.)

Ook de *Atheners* straften met de dood degenen, die deze lelijke zonde begaan hadden, zoals Pausanias getuigt in Baeot. Tenslotte is ook door de wetten van de Romeinse keizers, Julius en Constantijn, de doodstraf gesteld op overspel. Bij de *Egyptenaars* (naar Diodorus Siculus meedeelt; Diod. Sic. lib. 2, de leg. & Jud. Egy.) werd de man, die zich op overspel liet betrappen, met roeden geslagen tot duizend slagen toe; maar de vrouw werd de neus afgesneden, opdat het gezicht, door de schande van onkuisheid bevlekt, op die plaats gestraft zou worden, waar de meeste versieringen aangehangen worden. Naar Cornelius Tacitus vertelt (Lib. de Morib. Germ.) plaatsten de oude *Germanen* de vrouw, op overspel betrapt, naakt voor de verwanten, en sneden haar het haar af, en dan werd zij door haar man door het vlek gedreven. De *Cumeeërs* plaatsten de overspeelster op de markt op een steen, waar zij voor alle mannen te zien was: Daar werd haar door het volk alle mogelijke schande aangedaan; en dan werd zij op een ezel door de stad rondgeleid, en ter herinnering aan haar schande werd haar om haar overspel een smadelijke bijnaam van de ezel gegeven, en de steen, waarop zij geplaatst was, werd om die zaak voor onrein en gruwelijk gehouden.

Een *buitengewone straf* op overspel is het, die door God op een bijzondere manier toegezonden wordt, als namelijk de overheid die zonde of niet straffen wil, of niet straffen kan. Zo heeft God het overspel van *David* met een ongebruikelijke en buitengewone straf bestraft. Want ten eerste heeft Hij zijn eigen huis zeer schandelijk met bloedschande en moord laten besmetten (2 Sam. 13 : 1vv.), daarna heeft Hij hem door zijn eigen zoon uit zijn koninkrijk laten verjagen (id. 15 : 13-1, en tenslotte heeft Hij door Zijn verborgen oordelen Simeï bevolen (id. 16 : 5-1, dat hij hem zou lasteren en hem, toen hij vluchtte, met stenen zou gooien. De menigvuldige en algemene overspelen van de *Israëlieten* worden door de profeten ook gesteld onder de oorzaken van de Babylonische gevangenschap. Want zo zegt Jeremia (5 : 8v.): „Als welgevoederde hengsten zijn zij vroeg op; zij hunkeren een iegelijk naar zijns naasten huisvrouw. Zou Ik over die dingen geen bezoeking doen? spreekt de HEERE. Of zou Mijne ziel zich niet wreken aan zulk een volk als dit is?" En op geen andere manier heeft God ook het overspel gestraft van Paris met Helena (bedreven), dat Priamus niet wilde straffen. Want God heeft het met een tienjarige oorlog gestraft, en met een totale uitroeiing van het rijk Troje. Te Rome geschiedde het ook, dat vanwege het overspel en de verkrachting van koning Tarquinius' zoon, aan Lucretia begaan, de koningen de stad uitgedreven zijn, en de stand van het gemenebest direct daarna veranderd is. Als men het Leven der keizers eens wil doornemen, zal men merken, dat bijna allen aan deze boze daad schuldig geweest zijn, en ten laatste door Gods oordeel zeer ellendig zijn omgekomen. Want dat waren Julius Caesar, Domitianus, Nero, Caligula, Commodus, Gordianus, Heliogabalus, Phocas, en vele anderen, van wie de historie getuigt, dat zij door een bijzondere beschikking van God voor deze lelijke wandaad gestraft zijn.

De *eeuwige straf* is de vloek van God en de uitsluiting buiten het Koninkrijk Gods, waarbij de Goddelijke gestrengheid niemand ontzien zal, tenzij hij zich van harte bijtijds tot God, van zijn zonden bekeerde, volgens de leer van de Apostel, op tal van plaatsen (neergelegd), zoals o.a. in 1 Kor. 6 : 10: „Dwaalt niet: noch hoereerders, noch afgodendienaars, noch overspelers, noch ontuchtigen, noch die bij mannen liggen, noch dieven, noch gierigaards, noch dronkaards, geen lasteraars, geen rovers zullen het Koninkrijk Gods beërven", en in Hebr. 13 : 4: „Hoereerders en overspelers zal God oordelen"; Gal. 5 : 19 en 21: „De werken des vleses nu zijn openbaar, welke zijn overspel, hoererij, onreinheid, ontuchtigheid, enz.; van dewelke ik

u tevoren zeg, gelijk ik ook tevoren gezegd heb, dat die zulke dingen doen, het Koninkrijk Gods niet zullen beërven"; Ef. 5 : 5: „Dit weet gij, dat geen hoereerder of onreine enz. erfenis heeft in het Koninkrijk van Christus en van God." De heilige Apostel stelt er deze waarschuwing bij („Dat u niemand verleide") tegen de valse berekening, die de wereldlingen elkaar wijs maken aangaande de zonde van overspel, hoererij, enz., wanneer zij daarin elkaar vertroetelen, en denken, dat het zo erg niet is, wanneer zij zichzelf bedriegen en het ervoor houden, dat - omdat de zaak voor de mensen verborgen is - God er ook niet op let. Maar zij bedenken niet, dat Gods ogen helder en klaar zien, als vuurvlammen. Dat u, zegt de Apostel, niemand verleide, en volgt het ijdele en schadelijke gepraat der wereld niet na; want het zal niet feilen, hetgeen ik u verkondig. Vreest daarom Gods gericht, en breekt met de zonden. Uit deze straffen op het overspel blijkt voldoende,. welk een gruwelijke zonde en schelmerij het overspel is. Daarom moeten wij, zo lief als ons onzer ziele zaligheid is, die van harte haten en vlieden!

Tot overspel behoort ook, dat men *twee of veel vrouwen trouwt of heeft.* Want God heeft in den beginne slechts één vrouw met één man verbonden, en toen is deze wet gesteld, Gen. 2 : 23v.: „Toen zeide Adam: Deze is ditmaal been van mijn benen en vlees van mijn vlees. Men zal haar Manninne heten, omdat zij uit den man genomen is. Daarom zal de man zijn vader en zijn moeder verlaten en zijn vrouw aankleven; en zij zullen tot één vlees zijn." Let erop! „zijn vrouw aankleven", in het enkelvoud, en niet „zijn vrouwen", in het meervoud van twee of van velen. Er worden er ook niet meer dan twee, één man en één vrouw genoemd, om tot één vlees te worden. Reden waarom ook Christus en Paulus, wanneer zij die tekst aanhalen, duidelijk zeggen, dat die twee zullen tot één vlees zijn, Matth. 19 : 5, Mark. 10 : 8. God schiep één man, en één vrouw, niet vele vrouwen. Daarom zegt ook Paulus, 1 Kor. 7 : 2: „Maar om der hoererijen wil zal een iegelijk man zijn eigen vrouw hebben, en een iegelijke vrouw zal haar eigen man hebben", en in vers, 4v.: „De vrouw heeft de macht niet over haar eigen lichaam, maar de man; en desgelijks ook de man heeft de macht niet over zijn eigen lichaam, maar de vrouw. Onttrekt u elkander niet." En hoewel de vaderen onder het Oude Testament, althans sommigen, wel meer vrouwen gehad hebben dan één, dat kan de zaak niet recht maken. Want niet naar de voorbeelden, al ware het van de heilige mannen, maar naar de wet moet een zaak recht of verkeerd geoordeeld worden. Het feit, dat God zulk een daad van de vaderen onder de Israëlietische regering oogluikend heeft toegestaan in Zijn goedheid, dat zou men op dezelfde manier kunnen opvatten, als dat Hij door (middel van) Mozes de scheidbrief toe, door de duivel gesticht zijn. En wij dienen hierop wel te letten, omdat er heden ten dage velen zijn, die hoererij voor geen zonde houden en de bordelen verdedigen. Ik bedoel geen heidenen, maar christenen, ja degenen, die willen schijnen „Christus' plaatsvervangers" te zijn, onder wier heerschappij de hoererij zeer onbeschaamd toegelaten en verdedigd wordt, zodat zij die niet maar willen toestaan, maar zelfs tol en voordeel ervan genieten; en gave God, dat onze gemenebesten dat voorbeeld niet enigszins zullen navolgen! Want hoezeer deze zonde overal zonder enige straf in zwang is, leert de dagelijkse ervaring. Daarom behoren de Godzalige overheden die lelijke zonde en wandaad zeer ernstig te straffen, opdat „hoererij en alle onreinigheid onder ons niet genoemd worde, gelijkerwijs het den heiligen betaamt", Ef. 5 : 3. Te prijzen is in dit opzicht de ijver van de Godzalige koningen van het Oude Testament, zoals van Asa, 1 Kon. 15 : 12, van Josafat, 1 Kon. 22 : 47, en van Josiá, 2 Kon. 23 : 7, die de ontuchtige boeven verdreven en hun huizen afbraken.

Een soort hoererij, is *bijzitten* of *concubinaat*, wanneer namelijk een ongehuwd persoon – in plaats van een vrouw - een concubine of bijzit heeft. Want alle vermenging, die buiten Gods Woord omgaat, is verboden en af te keuren, met welke naam ze ook genoemd zou worden. Daarom zegt Ambrosius zeer juist: Als gij haar, bij wie gij thuis komt en bijzit, liefhebt, waarom trouwt ge haar dan niet? Weliswaar, dat ander de oneerbare vermengingen de ene schandelijker is dan de andere, maar toch zijn ze alle tezamen vuil, schandelijk en oneerbaar.

Nog zwaarder zonde en wandaad is *verkrachting* en schending, die ook tot de hoererij behoort, omdat een ongebonden persoon zich met een ongebondene vermengt; en dat heeft plaats, wanneer iemand zich vermengt met een maagd, hetzij met geweld - en dat is verkrachting -, hetzij zonder geweld, hetwelk is schending. Beide heeft God in de wet verboden en verdoemd. Het ene in Ex. 22: 16v.: „Wanneer nu iemand een maagd verlokt, die niet ondertrouwd is, en hij ligt bij haar, die zal haar zonder uitstel een bruidsschat geven, dat zij hem ter vrouw zij. Indien haar vader ganselijk weigert haar aan hem te geven, zo zal hij geld geven naar den bruidsschat der maagden"; en het andere in Deut. 22 : 25v.: „Indien een man een ondertrouwde jonge dochter in het veld gevonden, en de man haar verkracht en bij haar gelegen zal hebben, zo zal de man, die bij haar gelegen heeft, alleen sterven; maar de jonge dochter zult gij niets doen; de jonge dochter heeft geen zonde des doods; want gelijk of een man tegen zijn naaste opstond en -sloeg hem dood aan het leven, alzo is deze zaak."
Tot deze laatste soort onreinheid behoort de onnatuurlijke onkuisheid, gelaten heeft (Deut. 24 : 1, Matth. 19 : 7v.); en dat God tijdelijk dat gedrag heeft willen gebruiken, om naar Zijn belofte, uit zeer weinigen in korte tijd een grote menigte voort te doen komen. Maar uit die daad der vaderen volgt nog niet, dat de veelwijverij door God toegelaten en als goed aanvaard is. En er volgt ook niet uit, dat het geschied is zonder zonde. Want het blijkt, dat zulks geschied is, in strijd met de eerste instelling van het huwelijk, en met Gods al eerder aangehaalde Woord.

Het tweede soort onreinheid is *hoererij:* Dat is een onwettige vermenging van twee personen, die beiden vrij en niet gebonden zijn. De Heere verbiedt die onreinheid nadrukkelijk in Lev. 19 : 29, zeggende: „Gij zult uw dochter niet ontheiligen, haar ter hoererij houdende; opdat het land niet hoerére en het land met schandelijke daden vervuld worde", en in Deut. 23 : 17: „Er zal geen hoer zijn onder de dochteren van Israël", noch zal er een schandjongen zijn onder de zonen Israëls. Vergelijk ook Spr. 22 : 14 en 23 : 27, Pred. 7 : 26; ook: 1 Kor. 6 : 18 en 10 : 8; 1 Thess. 4 : 3 en Hebr. 12 : 16. Die zonde plaatst de Apostel naast overspel en verdoemt ze tezamen met elkaar, 1 Kor. 6 : 10: „Noch hoereerders, noch afgodendienaars, noch overspelers enz. zullen het Koninkrijk Gods beërven", vgl. Gal. 5 : 19; idem Hebr. 13 : 4. Zo staan mede de hoereerders geregistreerd onder de verdoemden, Openb. 21 : 8 en 22 : 15. En voorwaar! evenals het overspel, strijdt ook de hoererij met de huwelijkswet. Want zij die de hoeren nalopen, raken vervreemd van het huwelijk (Terentius, Andr. Act. L Scen. 2. Omnes qui amant, graviter sibi dari uxorem ferunt). Ja, deze pest strijdt tegen de *liefde* en tegen het *gemenebest.* Tegen de liefde, omdat - aangezien de kinderen onwettig verwekt worden - het kwalijk geschieden kan, dat zij goed opgevoed worden. En tegen het gemenebest, omdat het op die manier beroofd wordt van goede ingezetenen.
Vooral de *bordelen* zijn de schadelijkste pesthuizen, die kunnen voorkomen. Want daardoor wordt niet alleen hoererij, maar zelfs ook overspel en bloedschande bedreven, omdat alle ontuchtige lieden daar verkeren, zowel getrouwde als ongetrouwde, en omdat menigmaal degenen die van hetzelfde bloed en familie zijn, zich met een en dezelfde hoer

komen vermengen, Amos 2 : 7. En dus is het er zo ver vandaan, dat het toelaten van bordelen een middel zijn zou om andere vuiligheden te voorkomen, dat ze daarentegen alle mogelijke ontuchtigheden des te meer voortbrengen en voeden; zoals men bijna nooit er meer van leest en hoort, dat de dochters en vrouwen van fatsoenlijke lieden geschonden werden, dan door degenen, die in de bordelen de grondslag voor alle ontucht gelegd hebben. Dus noemen de *kerkvaders* de bordelen terecht „trofeeën van publieke onmatigheid" en onreinheid. (Clem., paedag. 1. 3. c. 3. Lactant. 1. 6. c. 2, en verklaren zij, dat ze zoals,

1. *Bloedschande*, wanneer iemand een huwelijk aangaat met zulke personen, die in graden van verwantschap of zwagerschap door God verboden zijn; van die graden heeft God er enkele genoemd in Lev. 18, en verder op andere plaatsen; welke graden ook veelal door keizerlijke wetten verboden zijn.
2. En vooral de *zonde van Sodom* of homoseksualiteit. Want hoewel deze zonde te schandelijk is om eraan te denken, veel meer nog om ze uit te spreken, en ervan te wensen was, dat niet alleen de daad, maar ook de herinnering eraan van de aarde weggenomen ware, heeft echter de trouwe Wetgever, onze God - aangezien zo'n onmenselijke zonde bij de heidenen gevonden werd - niet nagelaten, om Zijn volk Israël getrouw daarvoor te waarschuwen, opdat zij zich met zulke gruwelijke zonde niet zouden inlaten (Lev. 18 : 22 en 25; vgl. ook Rom. 1 : 26v.). Ook is de Roomse kerk zo verhard geworden in de zonden, dat zij zeer weinig om deze gruwelijke zonde geeft; zodat zij in de graden van verwantschap en zwagerschap dispensatie verleent, of verlof geeft om te trouwen, en zij in die andere, gemene onreinheid, gedurende tal van eeuwen, in Italië en Griekenland maar al te veel gebruikelijk, haar behagen heeft. Ja, de aartsbisschop van Beneventum, Joh. Casa, 's pausen nuntius te Venetië, heeft zich niet ontzien om in Venetië in openbare druk uit te geven: *de lof op de zonde van Sodom* (Sleid. Comment., lib. 2. Werkelijk! „het gelaat huns aangezichts getuigt tegen hen en hun zonden spreken zij vrijuit, gelijk Sodom; zij verbergen ze niet. Wee hunlieder ziel; want zij doen zichzelven kwaad." Jes. 3:9. Och, laat ons deze gruwelen toch van ganser harte vervloeken, in de wetenschap, dat het geroep ervan opklimt voor het aangezicht des HEEREN (Gen. 18 : 20 en 19 : 1, en dat haar vuilheid zo groot is, dat het *land Kanaän* vroeger haar inwoners om die reden heeft uitgespuwd (Lev. 18 : 25 en 2. Ja, laat ons te meer, volgens die hemelse waarschuwing aan Gods volk, uit dat Babylon gaan, Openb. 18 : 4, omdat het ook is het „geestelijk Sodoma", id. 11 : 8, vanwege de gruwelijke ontucht, die daar heerst. Vgl. de Kanttekening op die teksten.

Tot nog toe is verklaard, welke zonden en ondeugden God in dit gebod verbiedt. Nu volgt het *tweede deel* van dit gebod, namelijk: *Welke deugden God daartegenover gebiedt. Die deugden zijn voornamelijk kuisheid, eerbare schaamte en matigheid.*

I.

1. Kuisheid in het algemeen, is een deugd, die hierin bestaat, dat men de reinheid van gemoed en lichaam bewaart, die met Gods wil overeenkomt, en alle wellusten vermijdt, die door God verboden zijn, en tevens alle begeerten, oorzaken, vruchten, vermoedens enz. daarvan, zowel in de huwelijke staat, als daarbuiten. Ze heet in het Latijn castitas, welk woord – naar sommiger mening - ontstaan is uit het Griekse woord „Kazo", d.w.z. ik versier, omdat de kuisheid een grote versiering is van de hele mens, en van alle deugden. Dus is deze deugd om haar uitnemendheid zo genoemd, omdat ze een van de voornaamste deugden is, waarin het beeld Gods bestaat, en omdat de mens daardoor het meest aan God gelijkvormig is, zoals het volgende versje leert:

God is een kuise Geest;

en met een kuis gemoed,
zo men verhoord wil zijn,
men Hem aanbidden moet.

Deze kuisheid is tweeërlei, n.l. in de echtelijke staat, en daarbuiten. De kuisheid in het huwelijk is een deugd, die in het huwelijk de orde onderhoudt, die door God in Zijn verwonderlijke raad is ingesteld.

(Lansbergen, Bastingius. Want de roeping der gehuwden is, dat zij matig, zedig en kuis zullen leven. Dat leert de Apostel, als hij de gelovigen vermaant, dat een ieder van hen zijn vat wete te bezitten in heiligmaking en eer (1 Thess. 4). Want hij wil, dat de mannen met hun vrouwen eerbaar en kuis zullen leven, en hun lichaam, waarin zij als in een huis wonen, van alle vuilheid rein houden. Ambrosius waarschuwt en vermaant (Lib. de Philoph. quem citat Aug., libr. cont. Iul.), dat hij een overspeler is van zijn vrouw, die bij de bijwoning des huwelijks geen acht geeft op de eerbaarheid en schaamte. Want de eerbaarheid des huwelijks, die daartoe gegeven is dat het een remedie zou zijn voor de onkuisheid, om zo te bedekken hetgeen anders onbehoorlijk geschieden zou, behoort niet daartoe te dienen, dat ze een middel is, om alle mogelijke dartelheid en wulpsheid op te wekken.

Daartoe dient ook de vermaning van de Apostel, als hij zegt, Hebr. 13 : 4: „Het huwelijk is eerlijk onder allen, en het bed onbevlekt." Want wanneer hij leert, dat het huwelijk „eerlijk" is, dan geeft hij te kennen, dat men daarin eerbaar moet omgaan. En wanneer hij spreekt van een „onbevlekt bed", dan wil hij daarmee te kennen geven, dat de gehuwden moeten weten, dat hun niet alle dingen geoorloofd zijn, maar dat het gebruik van het huwelijksbed kuis en matig behoort te zijn, opdat zij niet doen zouden hetgeen zou strijden met de eerbaarheid en schaamte des huwelijks. Als hij tenslotte zegt,,onder allen", dan verklaart hij, dat het huwelijk in geen enkele orde en staat de mensen verboden is. Want hetgeen God zonder enige uitzondering het ganse menselijke geslacht heeft toegelaten, dat betaamt ook allen, die, tot het huwelijk bekwaam, dat nodig hebben. Daarom is het een dwaze inbeelding van hen, die het huwelijk alleen aan de gewone man toestaan, maar menen dat zij die in de kerk boven anderen verheven geneesmiddel zijn, zich daarvan behoren te onthouden. Want de Apostel maakt hier geen enkele uitzondering; en hij beveelt noch raadt de opzieners om ongetrouwd te zijn, maar zegt vrijuit, 1 Tim. 3 : 2-4v.: „Een opziener moet ener vrouwe man zijn, die zijn eigen huis wel regeert", enz., en hij noemt heit verbod om te mogen trouwen duidelijk een „lering der duivelen", 1 Tim. 4 : 1 en 3 (Vgl. ook 1 Kor. 9 : 5 en Titus 1). Toen daarom op de eerste Synode van Nicéa, in het jaar 325, over de vraag gedisputeerd werd (Hist. Tripart. lib. 2, cap. 1, of men de kerkendienaars zou toestaan te trouwen, heeft Paphnutius zeer juist opgemerkt, dat hij, met het oog op de tekst Hebr. 13 : 4, van mening was, dat de bijslaap met een wettige huisvrouw kuisheid is; en dat advies is door de gehele Synode opgevolgd.)

Buiten de huwelijke staat is kuisheid een deugd, die alle onbetamelijke wellusten vermijdt buiten de huwelijke staat.

(Lansbergen, Bastingius. Want de ongehuwden moeten niet denken, dat hun dit gebod, waarmee het overspel verboden wordt, niet zou aangaan. Want tot alle gehuwden en ongehuwden komt de vermaning van de Apostel (Tit. 2 : 1: „dat zij de goddeloosheid en de wereldse begeerlijkheden verzakende, matig en rechtvaardig en Godzalig leven zouden in deze tegenwoordige wereld." En op een andere plaats: (Ef. 5) „Maar hoererij en alle onreinigheid, laat ook onder u niet genoemd worden, gelijkerwijs het den heiligen betaamt" Zo moeten dus de ongehuwden hun lichaam onbesmet bewaren en met geen hoererij of andere onkuisheid verontreinigen, maar matig, zedig en kuis

leven, en liever alles met Jozef afwachten (Gen. 39 : 1, dan de wetten van kuisheid en matigheid schenden. Als zij zich niet kunnen onthouden, laat hen dan de raad van de Apostel (1 Kor. 7 : volgen, „dat zij trouwen; want het is beter te trouwen dan te branden"; d.w.z. dan zo ontstoken te worden met onbehoorlijke vleselijke begeerlijkheden en lusten, dat óf de wil door de verzoeking overwonnen wordt, óf dat zij God niet met een gerust geweten recht kunnen aanroepen.)

De oorzaken die ons tot kuisheid behoren te bewegen, zijn deze: 1. Omdat God ons die bevolen heeft, 1 Thess. 4 : 3v.: „Dit is de wil Gods, uw heiligmaking: dat gij u onthoudt van de hoererij; dat een iegelijk van u wete zijn vat te bezitten in heiligmaking en ere"; Hebr. 12 : 14: „Jaagt den vrede na met allen, en de heiligmaking, zonder welke niemand den Heere zien zal." 2. Opdat wij het beeld Gods behouden. 3. Opdat wij ijverig mogen vermijden de ontering van de geestelijke vereniging, die er bestaat tussen Christus en Zijn gemeente, waarvan de Apostel zegt, 1 Kor. 6 : 15: „Weet gij niet, dat uwe lichamen leden van Christus zijn? Zal ik dan de leden van Christus nemen en maken ze leden ener hoer? Dat zij verre", en vers 18v.: „Vliedt de hoererij. Alle zonde, die de mens doet, is buiten het lichaam; maar die hoererij bedrijft, zondigt tegen zijn eigen lichaam. Of weet gij niet, dat ulieder lichaam een tempel is des Heiligen Geestes?"
Met de kuisheid is in strijd: 1. *Hoererij, bloedschande* en alle onbehoorlijke en schandelijke wellusten, en alle oorzaken, aanlokkingen en vruchten daarvan.

2. Overspel, wanneer de huwelijkstrouw en kuisheid van de ene gehuwde, of soms van beiden, verbroken wordt.

3. Lichtzinnige echtscheidingen, die vroeger bij de Romeinen en Joden in zwang waren, en nu nog bij enkele barbaarse mensen voorkomen.

4. Het huwelijk *verbieden* en afkeuren; zoals niet alleen de *eerste ketters,* die tegen Christus' kerk opstonden, dat gedaan hebben in navolging van de zuurdesem van de heidense superstitieëuze priesters; en ook later al meer en meer de *Roomse pausen* gedreven hebben; en o.a. heeft op dit punt in het jaar 1074 *Gregorius VII* vreselijk „gewoeld" (eigenlijk heette hij *Hildebrand,* en om de helse brand, die hij om dit stuk ontstak, werd hij met reden toentertijd „Hellebrand" genoemd!), en hij is toch zijn „stuk" niet helemaal te boven gekomen, maar te *Salerne* in ballingschap gestorven. Hoezeer deze gedwongen ongehuwde staat van de kerkelijke personen in strijd is met de kuisheid, vertellen ons de Historiën en ook de dagelijkse ervaring; in welke vuilheid het ons hier niet lust te roeren. Want de Heilige Schrift leert ons duidelijk, dat die *paapse instelling* niet uit de hemel, maar uit de mensen is, om de woorden van Christus te bezigen, Matth. 21 : 25; ja, afkomstig van het beest, dat - al heeft het twee hoornen, aan die van het Lam gelijk, toch spreekt als de draak, Openb. 13 : 11; welke draak is de oude slang, welke genoemd wordt duivel en satanas, die de gehele wereld verleidt, Openb. 12 : 9. Want zij is (zoals er in 1 Tim. 4 : 1 en 3 met ronde woorden staat) een „lering der duivelen."
De Nederlandse kerk, in haar Oratie aan keizer Maximiliaan, wijst aan, dat het vervloekte *verbod des huwelijks* - evenals andere paapse dwalingen - zijn oorsprong ontleent aan de onwetendheid van de Heilige Schrift. Want uit die fontein kwam voort die goddeloze uitleg van paus Syricius die de woorden van de heilige Paulus uit Rom. 8 : 8, dat namelijk „degenen die in het vlees zijn, Gode niet kunnen behagen", zeer ongeschikt en ongerijmd uitlegt van het huwelijk, dat door God ingesteld en vóór de

zondeval geheiligd is; en waarvan ook de Apostel verzekert, dat het „eerlijk" en „onbevlekt" is. En dan handelt ze (n.l. die oratie) over de onduldbare ketterijen, waarmee de Roomse kerk besmet is: „Het is geen mindere onbeschaamdheid en goddeloosheid (zegt ze), dat zij het wettig gebruik van de huwelijke staat verbiedt, aan sommigen te allen tijde, en aan alle mensen op bepaalde tijden van het jaar. Want de Heere heeft die staat ingesteld, ja zelfs vóór de (zonde)val van de mens geheiligd, en Hij wil daardoor het menselijk geslacht vermeerderen, en Zijn kerk voortplanten en onderhouden; en in die staat hebben bijna alle aartsvaders, profeten, apostelen en uitnemende martelaars van Christus heilig geleefd." Maar de Roomse kerk (zoals wij hierboven van Syricius gezegd hebben) is van oordeel, dat het een vleselijke staat is, onrein en voor alle geestelijken ongeoorloofd; ja, zij is van mening, dat men een schandelijke en oneerbare bijslaap, onkuisheid en hoererij stellen moet boven een kuis en wettig huwelijk. Teneinde de kuise oren geen ergernis te bereiden, zal ik over andere dingen niet spreken. God heeft geoordeeld, dat het huwelijk zeer goed was. Hij heeft het geheiligd en het aan Zijn uitverkorenen na de val voorgesteld als een genees- en hulpmiddel voor hun zwakheid. Maar de Roomse kerk beweert en houdt voor zeker, dat het verkeerd en onrein is, en doet derhalve deze uitspraak, dat haar „gezalfden" zich daarvan moeten onthouden. Wij zullen hier niet meedelen, welke verschrikkelijke dingen gevolgd zijn op dit verbod van het huwelijk, en op het schandelijke verdoemen van die staat, die de hemelse Vader Zelf geheiligd heeft. Want wij verschrikken en ons haar rijst op ons hoofd te berge, als wij denken aan de buitengewoon grote schelmenstreken en besmettingen, die daar geschieden, ja die zelfs in geschreven boeken door hen verontschuldigd en voor goed gehouden worden, enz. 5. *Geveinsde kuisheid,* zoals Spr. 30 : 20 die beschrijft als „de weg van een overspelige vrouw: zij eet en wist haar mond, en zegt: ik heb geen ongerechtigheid gewrocht."

II. *Eerbare schaamte,* die een deugd is, zodat men van alle lelijke en schandelijke dingen een afgrijzen heeft; gepaard gaande met schaamte, weemoed en droefheid; of vanwege een schandelijkheid, die door ons gedaan is, of uit vrees voor een toekomstige; en dat men een voornemen heeft om niet alleen alle gemeenheid zelf te vermijden, maar ook alle oorzaken, bewijzen en tekenen daarvan. In het Grieks wordt deze deugd „Aidós" genoemd, die Aristoteles in zijn Ethica vrees voor oneer (= schande) noemt.
Hiermee zijn in strijd: 1. Onbeschaamdheid, als men om geen enkele schande geeft. 2. Boerse en ontijdige schaamte. 3. Vuiligheid en schelmerij.

III. *Matigheid* is een deugd, die hierin bestaat, dat men in spijs en drank, kleding, slaap enz. een maat houdt, die met de natuur, eerbaarheid en het redelijke verstand, en zo ook met de orde der personen, plaatsen en tijden overeenkomt. Deze deugd is een moeder en zoete voedster van alle andere deugden; en vooral van de kuisheid. Want zonder matigheid kunnen wij niet kuis zijn, Luk. 21 : 34: „Wacht uzelf, dat uw harten niet te eniger tijd bezwaard worden met brasserij en dronkenschap en zorgvuldigheden dezes levens"; Ef. 5 : 18: „En wordt niet dronken in wijn, waarin overdaad is, maar wordt vervuld met den Geest"; Rom. 13 : 13v.: „Laat ons, als in den dag, eerlijk wandelen, niet in brasserijen en dronkenschappen, niet in slaapkameren en ontuchtigheden, niet in twist en nijdigheid. Maar doet aan den Heere Jezus Christus, en verzorgt het vlees niet tot begeerlijkheden." Daartoe dient ook nu en dan het heilige vasten, zelfs voor de getrouwden, 1 Kor. 7 : 5.)
Met de matigheid strijdt:
1. Onmatigheid in spijs en drank, zwelgpartijen, vraatzucht of gulzigheid, dronkenschap, en hetgeen men in het Latijn „crapula" noemt, hetgeen eigenlijk

niet het zwelgen en onmatig drinken zelf betekent, maar de onlust, walging en hoofdpijn daags erna; zo genoemd naar het Griekse „Kara" en „Pallo", d.w.z.: ik schud het hoofd.
2. Overdaad, d.w.z. een onmatige verkwisting, en overdaad in spijs, kleding, huisraad, enz.
3. Schadelijke matigheid, of een zeer grote geveinsde onthouding, die met de natuur niet overeenkomt, zoals van de Eremieten; zo ook het bijgelovige vasten.

Vraag 109. Verbiedt God in dit gebod niet meer dan echtbreken en dergelijke schandelijkheden?
Antwoord. Dewijl ons lichaam en ziel tempelen des Heiligen Geestes zijn, zo wil Hij, dat wij, ze beide zuiver en heilig bewaren a); daarom verbiedt Hij alle onkuise daden, gebaren, woorden b), gedachten, lusten c), en wat de mens daartoe trekken kan d).

a) 1 Kor. 3 : 16v.; id. 6 : 18-20, Ef. 5 : 3v.
b) Job 31 : 1; 2 Petrus 2 : 14, Jes. 3 : 16v.; 1 Kor. 15 : 33, Ef. 4 : 29.
c) Job 31 : 9, Spr. 6 : 25, Matth. 5 : 28; id. 15 : 19 en 24; 1 Joh. 2 : 16.
d) 2 Sam. 11 : 2v., Ez. 16 : 49, Hos. 4 : 11; 1 Thess. 5 : 22, Judas, vs. 23.

Verklaring.

(Lansbergen, Bastingius. In de vorige Vraag is verklaard, welke de uiterlijke gehoorzaamheid aan dit gebod is. Nu volgt in deze Vraag de verklaring van de innerlijke. Het antwoord bestaat uit 2 delen: Allereerst wordt in de Catechismus geleerd, dat God in dit gebod nog iets meer verbiedt dan overspel en dergelijke schandelijkheden. En dat wordt bewezen met deze vast(staand)e en duidelijke reden: „Dewijl ons lichaam en ziel tempelen des Heiligen Geestes zijn, en Gods wil zodanig is, dat wij die beide zuiver en heilig zullen bewaren." De waarheid van deze reden bewijst de Apostel duidelijk in 1 Kor. 6 : 19v.: „Of weet gij niet, dat ulieder lichaam een tempel is des Heiligen Geestes, Die in u is, Dien gij van God hebt, en dat gij van uzelf niet zijt? Want gij zijt duur gekocht; zo verheerlijkt dan God in uw lichaam en in uw geest, welke Godes zijn."
Want de Apostel bedoelt daarmee, dat de gelovige lidmaten de Heilige Geest toebehoren, en dat zij niet alleen naar de ziel, maar ook naar het lichaam door Christus verlost en gekocht zijn, en dat zij daarom God moeten eren, zowel met het lichaam als met de geest. En daaruit wordt dan de conclusie getrokken, dat men niet alleen het lichaam, maar ook de ziel in reinheid bezitten moet; en dat dus niet alleen overspel en andere soortgelijke bedreven vuiligheden in dit gebod verboden worden, maar ook alle uiterlijke en innerlijke dingen, die ons tot de vuile vleselijke lusten opwekken en die voortbrengen. En dat is het, wat Christus Zelf bij de verklaring van dit gebod leert, Matth. 5 : 28: „Maar Ik zeg u, dat zo wie een vrouw aanziet om dezelve te begeren, die heeft alrede overspel in zijn hart met haar gedaan."

Ten tweede worden in de Catechismus de speciale soorten genoemd, die God daarnaast in dit gebod verbiedt, namelijk alle gelegenheden en aansporingen tot vleselijke lusten, zoals:
1. *Onkuise daden* of werken, namelijk betasten, vleselijke kussen, Spr. 7 : 13, dansen, waarbij kussen en betasten vrijelijk gepleegd worden; vgl. Rom. 13 : 13, met Aantekening (Statenbijbel), no. 67; zo ook 1 Petrus 4, waar hetzelfde woord „Koomois" in de grondtekst voorkomt, dat brasserijen en danserijen betekent; want „Comus" was bij

de heidenen de bras-god en de dans-god; zo ook „vermommingen", waarmee mannen en vrouwen in vreemde kledingen zich, tegen Gods bevel, veranderen, Deut. 22 : 5, en tenslotte allerlei bevrediging van de brandende vleselijke lusten.

2. *Onkuise en lichtzinnige gebaren,* zowel met de ogen en handen, als met heel het lichaam, tot hartstocht, ontucht, dartelheid en brooddronkenheid, Spr. 6 : 12v.: „Een Belialsmens, een ondeugdzaam man gaat met verkeerdheid des monds om, wenkt met zijn ogen, spreekt met zijn voeten, leert met zijn vingers"; en 7 : 10-12: „En zie, een vrouw ontmoette hem in hoerenversiersel, en met het hart op haar hoede; deze was woelachtig en wederstrevig; haar voeten bleven in haar huis niet; nu buiten, dan op de straten zijnde, en bij alle hoeken loerende." Want Petrus bestraft de goddelozen om hun onverzadigbare vleselijke lusten uit de gebaren en uit hun gezicht, als hij schrijft, dat zij „de ogen vol overspel hebben", 2 Petrus 2 : 14. Daarom bidt David, Ps. 119 : 37: „Wend mijne ogen af, dat zij geen ijdelheid zien; maak mij levend door Uwe wegen." Job 31 : 1: „Ik heb een verbond gemaakt met mijn ogen; hoe zou ik dan acht gegeven hebben op een maagd?"
Tot deze onkuise gebaren moeten ook onmatige, kostbare en *lichtzinnige* kleding en lichaamsversieringen (Gen. 38 : 14v., Spr. 7 : 10; 2 Kon. 9 : 30) herleid worden, die een fatsoenlijk en matig mens niet betamen, en die dienen om de ogen van de mensen aan het dwalen te brengen en het hart met onkuisheid te ontsteken; welke zonde de Heilige Geest zowel onder het Oude als Nieuwe Testament zeer bestraft, Jes. 3 : 16, Zef. 1 : 8; 1 Tim. 2 : 9; 1 Petrus 3 : 3.

3. *Onkuise woorden,* voorstellen, gesprekken, Gen. 39 : 7 en 12 : 2, 2 Sam. 13 : 11 en Spr. 7 : 14-20; zo ook: liefdes -geschriften, -boeken, -liedjes en -refreinen. Dat bestraft de Apostel in Ef. 4 : 29: „Geen vuile rede ga uit uw mond, maar zo er enige goede rede is tot nuttige stichting, opdat zij genade geve dien, die ze horen"; Kol. 3 : 8: „Legt ook gij dit alles af, namelijk gramschap, toornigheid, kwaadheid, lastering, vuil spreken uit uw mond." En waarom men zulke woorden nalaten moet, leert de Apostel (met een woord) uit (de geschriften van) de heidense dichter Menander: „Kwade samensprekingen verderven goede zeden", 1 Kor. 15 : 33; vgl. Ef. 4 : 29 en id. 5 : 3v. en 19, Fit. 4 : 8, Kol. 3 : 16, Matth. 12 : 35. Ja, zelfs de heidenen hebben het bezitten en lezen van ontuchtige boeken verfoeid. Surenas, een Parther (zoals Plutarchus meedeelt; Plutar. in vita Crassi), heeft in de voltallige raad van de Seleuciërs enkele boeken laten zien van Aristides, genaamd de Mileziër, welke handelden over de overdaad en wellust, die de Romeinen in hun legers hadden meegebracht; die tegen die Romeinen daarover zeer tekeer ging, dat zij zelfs in het leger zich niet van zulke dartelheden onthielden en zulke boeken meenamen. Daarom zegt iemand zeer juist; „Teneros ne tange Poëtas", d.w.z. Wacht u voor de geile (ge)dichten, die onkuise vlammen stichten.
Daaronder vallen tevens de ongepaste, onkuise schilderijen. Want die zijn niets anders dan helse sulferpriemen, om het vuur der onkuisheid in de harten van de aanschouwers te ontsteken; zoals die dwaze jongeman bij Terentius toegeeft, dat hij zo tot hoererij ontstoken werd door het zien van de schilderij van Jupiter en Danaë (Terent. Eun. Act. 3. Scen.). Vgl. ook Ez. 23 : 14-16. Datzelfde geldt van de esbattementspelen, waarin én met ontuchtige, vuile woorden, in strijd met Ef. 4 : 29 en id. 5 : 3v., én met levendige voorstellingen allerlei onkuisheid, die Gode een gruwel is, op het allerschoonst voorgesteld wordt, ook met verbreking van die duidelijke wet van God, Deut. 22 : 5: „Het kleed eens mans zal niet zijn aan een vrouw en een man zal geen vrouwenkleed aantrekken; want al wie zulks doet, is den HEERE uwen God een gruwel." Niet alleen

hebben de heilige kerkvaders vanouds die toneelspelen ernstig bestreden (Tertullian. de Spectaculis; Cyprianus, 1. 2. Epist. 2. ad Donat.; Lactantius, lib. 6, cap. 20; Chrysostomus, op Ps. 51; Augustinus, De civ. D., 1. 2. c. 4; Salvianus, lib. 6, de Provid.), en hebben de Christenen die mede bij hun Doop afgezworen, maar ook de geschikten onder de heidenen zelf hebben er een afkeer van gehad; met name de filosoof Seneca, die in Epist. 7 getuigt, dat er „niets zo hinderlijk" en „schadelijk is voor de goede zeden dan de schouwspelen", omdat „de zonden" op die manier „met vermaak des te gemakkelijker binnensluipen."

4. *Verkeerde gedachten en begeerten,* want daaruit wordt overspel geboren, en meer van die vuiligheden, Matth. 15 : 9. Want de Heere aanschouwt de wandaden die nog bedekt zijn, en Hij haat ze, alsof ze al gedaan waren.

5. Tenslotte: *al wat de mens tot onkuisheid trekken kan.* Want hetgeen al eerder bewezen is, bij de verklaring van het zesde gebod, namelijk dat God niet alleen de doodslag haat, maar ook de wortel ervan, dat heeft ook hier plaats; namelijk, dat hier niet slechts overspel en hoererij in dit zevende gebod verboden is, maar alles wat daartoe verlokken kan en er enigszins op voorbereidt. Zo worden hier dus mede verboden:

1. *Nietsdoen,* dat menigmaal een oorzaak is van onkuisheid en overspel (Otia si tollas, periere Cupidinis areus), zoals daarvan niet alleen het voorbeeld van Aegisthus, maar ook van David zelf getuigt, die, toen hij nietsdoend thuis zat en een fijn middagslaapje genoten had, daarop zo gemakkelijk tot overspel kwam, 2 Sam. 11 : 2-4.
2. *Dronkenschap* en een gulzig genieten van tal van kostelijke, uitgezochte spijzen, en van wijn, of van andere sterke dranken (Sine Cerere & Libero friget Venus), waardoor het onredelijke deel van onze ziel door het verhitte bloed ontstoken, hevige razernijen en vurige lusten opwekt. Vergelijk Spr. 23 : 31-33, Rom. 13 : 13 en Hos. 4 : 11. Over beide zonden, namelijk lediggang en brasserij, handelt een zeer fraaie en bekende tekst, namelijk Ez. 16 : 49: „Zie", zegt de HEERE, „Zie, dit was de ongerechtigheid uwer zuster Sodom: hoogmoed, zatheid van brood en stille gerustheid had zij en hare dochters, maar zij sterkte de hand des armen en nooddruftigen niet." Daarom moeten wij die zonden van ganser harte vermijden en verfoeien, Jes. 5 : 11v. en 22, Spr. 22 : 20, Pred. 10 : 16, Luk. 21 : 34, Rom. 13 : 13. Ef. 5 : 18; 1 Petrus 4 : 3; en de deugden, die daarmee in strijd zijn, navolgen, Pred. 10 : 17, opdat wij, bij de gedachte aan onze waardigheid, steeds mogen streven naar reinheid en heiligheid, welke Christus voor ons door Zijn dierbaar bloed verkregen heeft.
3. *Lichtzinnig gezelschap,* waardoor de verstandeloze jongeman verlokt werd, Spr. 7 : 7-23, ja zelfs de Israëlieten, Num. 25 : 1v.; waartegen dient die waarschuwing uit Spr. 5 : 8 en 7 : 25.)

OVER HET HUWELIJK OF DE ECHT.

Nu besproken is, dat in dit gebod de echtelijke staat of het huwelijk verdedigd en bevestigd wordt, zullen wij thans daarvan de voornaamste vraagstukken nagaan.

1. Wat het huwelijk is.
2. Door Wie, en om welke redenen het huwelijk is ingesteld.
3. Wat wettige huwelijken zijn.
4. Of het een middelmatige zaak is.

5. Wat de roeping van de gehuwden is.
6. Wat met het huwelijk in strijd is.

1. Wat het huwelijk is.

Het huwelijk is een wettige en onafscheidelijke samenvoeging of vereniging van één man en één vrouw, door God ingesteld tot verbreiding van het menselijke geslacht, opdat wij daardoor leren belijden, dat Hij kuis is, en dat Hij alle verkeerde wellusten vervloekt, en dat Hij uit het, zo wettig voortgeteelde en verbreide menselijke geslacht Zich een eeuwige gemeente vergaderen wil, waardoor Hij recht beleden en gediend wordt, en opdat de gehuwden met elkaar gemeenschap hebben aan alle arbeid, zorg en gebeden.

2. Door Wie, en om welke reden het huwelijk is ingesteld.

De Insteller van het huwelijk is God Zelf. Want het is geen menselijke vinding, maar een ordinantie van God, in het paradijs ingesteld vóór de val van de mens (Gen. 2 : 18-2). Ook heeft de Zone Gods de eerste wet des huwelijks bevestigd, Matth. 19 : 3-9, en de bruiloft vereerd met Zijn aanwezigheid, met Zijn eerste wonder en geschenk, Joh. 2 : 1-11. En de Heilige Geest vergelijkt daarmee die wonderlijke geestelijke vereniging van Christus en Zijn Gemeente, in Psalm 45, en overal in het Hooglied, evenzo in Ef. *5 :* 29-32, en elders.

De oorzaken of doeleinden, waarom God het heeft ingesteld, zijn deze:

1. Opdat het een middel zijn zou voor de wettige voortplanting van het menselijke geslacht, Gen. 1 : 28.
2. Opdat zo de Gemeente vergaderd zou worden, Mal. 2 : 15.
3. Opdat het een beeld of gelijkenis zijn zou van de vereniging, die er is tussen Christus en de Gemeente, Ef. 5 : 28-32.
4. Opdat alle onkuisheid en onbehoorlijke wellusten zouden vermeden worden, 1 Kor. 7 : 2 en 9. 5. Opdat de gehuwden onderlinge gemeenschap aan hun arbeid, moeiten en de gebeden zouden hebben, Gen. 2 : 18; 1 Kor. 7 : 5. Deze gemeenschap of gezelschap is veel nauwer dan alle andere, en daarom zijn ook de gebeden der gehuwden vuriger. Want men helpt met onze gebeden veel vuriger degenen, met wie men nauwer verbonden of verenigd is.

3. ***Wat wettige huwelijken zijn.***

Het is een wettige vereniging der gehuwden, die plaats heeft onder de volgende voorwaarden:

1. Dat de vereniging geschiedt tussen personen, die voor het huwelijk geschikt zijn.
2. Dat de vereniging moet plaatshebben met vrije inwilliging van beide partijen.
3. Daar moet bij komen de goedkeuring der ouders of van hen, die de plaats van de ouders innemen.
4. Dat er geen dwaling plaatshebbe bij de persoon.
5. Dat bij de vereniging bepaalde voorwaarden, de wettige manier en alles wat betamelijk is, nagekomen worden.
6. Dat het huwelijk „in den Heere" (1 Kor. 7 : 3 begonnen worde, d.w.z. tussen de gelovigen, en onder aanroeping van God. 7. Dat het niet gesloten worde in de graden, die door God of door eerbare wetten verboden zijn (Lev. 18).

Aanverwantschap is er of door bloedverwantschap of door zwagerschap. *Bloedverwantschap* bestaat er tussen personen, die van één stam of geslacht voortkomen, en door aanverwantschap des bloeds elkaar nader bestaan.

Zwagerschap is een aanverwantschap, die voortkomt uit een huwelijk van een

gehuwde en de bloedverwanten van de andere gehuwde. De *stam* is de persoon, van wie de anderen afkomstig zijn. De bloedverwanten of die elkaar in maagschap bestaan, worden onderscheiden door linie en graden. De *linie* is de orde en het vervolg van de afkomst der bloedverwanten, van één stam afgeleid. Een *graad* is een zekere soort afkomst van de aanverwanten van de stam, en onderling. Van de graden is dit een algemene regel: „Zoveel personen er zijn van de stam, zoveel graden zijn er ook." In Gods wet wordt de tweede graad verboden, en in de goede burgerlijke wetten ook de derde. De linie is of opklimmend of nederdalend, of zijdelings, d.w.z. die van terzijde komen. De opklimmende zijn alle voorouders, de neerdalende zijn alle nakomelingen, de zijdelingse, zijn niet die de een van de ander geboren, maar die uit dezelfde geboren zijn.

De linie van de zijdelingsen is of gelijk of ongelijk; *gelijk,* wanneer zij van de algemene stam even ver af zijn; *ongelijk,* wanneer zij niet even ver af zijn.

De verboden graden zijn te lezen in Lev. 18. En het feit, dat zij tot de wet der zeden en der natuur behoren, wordt bewezen:

1. Omdat er geschreven staat, dat de heidenen, die deze graden niet in acht nemen, gruwelen gedaan hebben en daarom uitgeroeid zijn. Welnu, de heidenen hebben de ceremoniële en burgerlijke wetten van Mozes niet bezeten.

2. Omdat God vanwege de overtreding van die wetten, d.w.z. vanwege de onbehoorlijke wellusten en bloedschandes, de wereld met de zondvloed gestraft heeft.

3. Uit de bedoeling van de instelling. Want het doel waartoe die wetten ingesteld zijn, namelijk opdat de bloedschande verboden wordt, de eerbaarheid van het bloed blijft te allen tijde, en moet steeds en door alle mensen onderhouden worden, en behoort tot de wet der zeden. 4. Omdat Paulus zeer hevig de bloedschender bestraft, die zijn stiefmoeder getrouwd had, en hij gebiedt dat men hem zal bannen, 1 Kor. 5 : 1v.; en Johannes de Doper zegt tot Herodes: „Het is u niet geoorloofd de huisvrouw uws broeders te hebben", Mark. 6 : 18.

4. ***Of het huwelijk een middelmatige zaak is.***

Het huwelijk is door God toegestaan aan allen, die daarvoor geschikt zijn. En het is een middelmatige zaak, d.w.z. noch door God geboden, noch door Hem verboden, maar ze staat vrij aan hen, die de gave der onthouding hebben. Maar de anderen, die deze gave missen, wordt niet alleen toegestaan, maar ook bevolen, dat zij in de Heere trouwen. Daarom is het voor hen geen middelmatige, maar een noodzakelijke zaak, 1 Kor. 7 : v.: „Het is een mens goed geen vrouw aan te raken; maar om der hoererijen wil zal een iegelijk man zijn eigen vrouw hebben en een iegelijke vrouw zal haar eigen man hebben", en de verzen 8 en 9: „Doch ik zeg den ongetrouwden en den weduwen: Het is hun goed, indien zij blijven gelijk als ik. Maar indien zij zich niet kunnen onthouden, dat zij trouwen; want het is beter te trouwen dan te branden." Toch moet men bij het trouwen, hetzij voor de eerste of voor de tweede maal, steeds de juiste tijd, en hetgeen betamelijk is in acht nemen; en men mag de vlammen der begeerten niet ontketenen, maar die moet men, zoveel mogelijk, door gebeden en ijverige arbeid blussen. En zoals de consciëntie niet geschonden mag zijn, evenmin de eerbaarheid; en hoeveel daarop vroeger in de Romeinse wetten gelet werd, betuigt Plutarchus in het leven van Numa, als hij schrijft: „De vrouwen bleven na de dood der mannen tien maanden weduwe; en als er een binnen de tien maanden getrouwd was, die moest, volgens de wetten van Numa, een koe, die een kalf had, offeren.

5. Wat de roeping der gehuwden is.

De algemene en onderlinge roeping der gehuwden is:

1. Wederzijds elkaar liefhebben.
2. De huwelijkstrouw jegens elkaar houden, zodat de man alleen zijn vrouw, en de vrouw alleen de man liefheeft.
3. Alle tegenspoed gemeenschappelijk hebben, en in het kruis mede lijden.
4. Kinderen verwekken en opvoeden.
5. Met verstand en beleid elkaars gebreken verdragen, en ervoor ijveren om ze te beteren.

De roeping, die eigenlijk de man toebehoort, is: 1. te voeden, 2. te regeren, en 3. te beschermen zijn vrouw en kinderen, Ef. 5 : 25 en 29, en id. 6 : 4.

De roeping, die eigenlijk de vrouw toebehoort, is: 1. haar man helpen door het huis te verzorgen en te onderhouden, Gen. 2 : 18. 2. Aan haar man gehoorzaam zijn en hem eren, Ef. 5 : 22v.

6. Wat met het huwelijk in strijd is.

Tegen het huwelijk strijden alle zonden, die ook tegen de kuisheid strijden.

1. Hoererij, overspel, bloedschande, ongeoorloofde en onwettige vereniging, misbruik van het huwelijk.
2. Echtscheiding zonder oorzaak van overspel, of wegens verlating. De persoon die verlaten of tot verlating opgewekt is, maakt geen echtscheiding, 1 Kor. 7 : 15.
3. Het verbieden van het huwelijk, zoals hierboven besproken is.
4. Ongelijke en roekeloze huwelijken.

ZONDAG 42.

Verklaring van het achtste gebod.

Nadat voor het leven en de kuisheid van de mens gezorgd is in de twee voorafgaande geboden, wordt nu verder gezorgd voor het levensonderhoud of voor de uiterlijke goederen, waardoor de mens in dit leven onderhouden moet wonden En daartoe wordt in het achtste gebod, dat in deze Zondagsafdeling verklaard wordt, geboden, dat de mensen elkaar inzake die goederen geen onrecht mogen aandoen, maar dat zij die rechtvaardig moeten verkrijgen en naar behoren moeten besteden. Aangezien ook dit gebod in verbodsvorm voorgesteld wordt, moet men, als tevoren, bij de verklaring opmerken: 1. Wat hier verboden wordt, en 2. Wat hier geboden wordt. Het eerste wordt verklaard in Vraag 110, het tweede in Vraag 111.

HET ACHTSTE GEBOD.

Ex. 20 : 12 en Deut. 5 : 19: *Gij zult niet stelen.*

Vraag 110. Wat verbiedt God in het achtste gebod?
Antwoord. God verbiedt niet alleen dat stelen a) en roven b), hetwelk de overheid straft; maar Hij noemt ook dieverij alle boze stukken en aanslagen, waarmee wij onzes naasten goed denken aan ons te brengen, hetzij met geweld, of schijn des rechts c), als met vals gewicht, el, maat d), waar, munt, woeker e), of door enig middel, van God verboden 9; daarenboven ook alle gierigheid g), alle misbruik en verkwisting Zijner gaven h).

a) Lev. 19 : 11, Ex. 22 : 1; 1 Kor. 6 : 10; 1 Petrus 4 : 15.
b) 1 Kor. 5 : 10.
c) Luk. 3 : 14; 1 Thess. 4 : 6.
d) Spr. 11 : 1; id. 6 : 11, Ez. 45: 9v., Deut. 25 : 13-15, Lev. 19 : 35v.
e) Lev. 25 : 35-37, Amos 8 : 4-6, Ex. 22 : 25, Deut. 23 : 19, Ps. 15 : 5, Luk. 6 : 35.
f) Jer. 22 : 13, Hab. 2 : 9-12.
g) Jes: 5 : 8, Micha 2 : v.; 1 Kor. 6 : 10; 1 Tim. 6 : 10.
h) Amos-6 : 4-6, Luk. 16; 19; id. 21 : 34, Rom. 13 : 13.

Verklaring.

Tot onderhoud van het leven en van de leeftocht zijn de mens uiterlijke goederen nodig. Want het is niet voldoende, dat niemand ons naar het leven staat of onze huisvrouw schendt, tenzij wij ook hebben en houden mogen hetgeen tot onderhoud van ons gezin vereist wordt. Zo heeft God dus met zeer goede orde, nadat Hij voor de bescherming van het leven en van de echtelijke staat gezorgd had, dit gebod eraan toegevoegd inzake het behoud der goederen.
In dit gebod wordt dus ingesteld en bevestigd het onderscheid van de eigendommen,

of het eigen goederenbezit. Het doel waartoe dit gebod gegeven is, is: *Opdat een ieder zijn have en goederen, die God aan een ieder gegeven heeft tot levensonderhoud, houden mag*. Want als wij niet stelen mogen, dan is het ook nodig, dat een ieder zijn eigen goederen bezit. Daarom verbiedt God hier alle bedrog, verkeerde praktijken en lagen, waardoor de goederen van de naaste verkort of verminderd, en de bezittingen verward worden. Daarentegen gebiedt Hij alle deugden, waardoor de goederen van onze naaste behouden en geholpen worden. En Hij spreekt alleen van diefstal, omdat dat het allergrofste soort bedrog is, opdat daarin de lelijkheid van alle andere zou verstaan worden.

Lansbergen. Bastingius. Bij de verklaring van dit gebod worden twee dingen aangewezen. Allereerst: Wat God in deze wet verbiedt. Ten tweede: Wat Hij daarentegen daarin gebiedt.
Het eerste wordt in het gebod uitgedrukt: „Gij zult niet stelen", en wordt in dit Antwoord verklaard, waarin *drie soorten van diefstal* worden aangewezen. De eerste is zulk soort grove diefstal, die de overheid straft. De tweede, die onder de naam van handel, koopmanschap of iets anders plaatsheeft, waarmee de naaste in zijn goed verkort wordt. De derde is deze, dat wij aan ons eigen goed dieven worden, door het gierig bij ons te houden of het onnut te verkwisten, zonder de naaste ermee te helpen.

De *eerste soort stelen* is zodanig, dat ook de wereld ze voor onrecht houdt en ze onbehoorlijk oordeelt te zijn, ja ze vervloekt als het schandelijkste stuk, dat bij iemand gevonden zou kunnen worden, en houdt ze voor eerloos, die daarop betrapt worden; en dat is of stelen of roven.
1. *Stelen* is, wanneer iemand een ander het zijne ontneemt en ontvreemdt. Er zijn nu weer *vier soorten* van stelen, die de overheid straft: 1. Louter diefstal, wanneer iemand persoonlijk zijn eigen goed steelsgewijs ontnomen wordt. Hierover heeft God een wet gegeven, Ex. 22 : 1: „Wanneer iemand een os of klein vee steelt en slacht het of verkoopt het, die zal vijf runderen voor een os wedergeven en vier schapen voor een stuk klein vee."
2. *Kerkroof,* wanneer de heilige goederen die aan de kerken en aan de dienst van God toegeëigend zijn, gestolen en vervreemd worden. Hiervan hebben we een bekend voorbeeld in Achan, Joz. 7 : 20.
3. *Landroof,* wanneer goederen die in het algemeen aan landen of steden behoren, worden gestolen of vervreemd. Beide soorten diefstal bedreef koning Joas (2 Kon. 12 : 1, die niet alleen het goud dat gevonden werd in de schatkamer van het Huis des Heeren, maar ook dat in 's konings schatkamer was, heeft weggenomen en heenzond naar de koning van Syrië.
4. *Mensenroof*, waarvan God de volgende wet gegeven heeft, Ex. 21 : 16: „Zo wie een mens steelt, hetzij dat hij dien verkocht heeft of dat hij in zijn hand gevonden wordt, die zal zekerlijk gedood worden."
Roven is, wanneer iemand zijn bezit met geweld ontnomen wordt, in strijd met alle recht. Zulke rovers zijn degenen, die bij nacht in huizen inbreken en knevelen; straatschenders, vrijbuiters, moordenaars, zeerovers en ook sommige soldaten, die niet tevreden zijn met hun soldij, en daarom naar hun welgevallen de mensen afstropen en ontweldigen wat zij maar krijgen kunnen. Die allen voegt de Apostel ook bij de dieven, als hij zegt, 1 Kor. 6 : 9v., dat „geen onrechtvaardigen, noch dieven, noch rovers het Koninkrijk Gods zullen beërven."
De ernst van deze wandaden wordt in de Catechismus uitgedrukt, wanneer gezegd wordt, dat de Overheid die straft. Want uit de zwaarte van de straf wordt zeer juist

geoordeeld over de gruwelijkheid der zonde. De straf op een gewone diefstal is geen doodstraf geweest. Want als het gestolene nog levend bij de dief gevonden werd, hetzij os, ezel of schaap, dan moest hij het,dubbel teruggeven. Maar als hij het geslacht of verkocht had, dan moest hij voor een os er vijf, en voor een schaap er vier teruggeven, Ex. 22 : 1 en 4. En naar het schijnt is deze straf na de tijd van Mozes nog verzwaard. Want zo spreekt Salomo, Spr. 6 : 30v.: „Men doet een dief geen verachting aan, als hij steelt om zijn ziel te vullen, dewijl hij honger heeft; en gevonden zijnde, vergeldt hij het zevenvoudig, hij geeft al het goed van zijn huis." Uit die teksten blijkt waarschijnlijk, dat de dieven zevenvoudig hebben moeten teruggeven, wat zij gestolen hadden; hoewel sommigen van mening zijn, dat dit getal hier eigenlijk niet uitdrukt hoeveel men moet teruggeven, maar dat daarmee in het algemeen te kennen gegeven wordt, dat de dief gedwongen moet worden om het gestolene volkomen terug te geven. Roverij werd zwaarder gestraft. Want dat blijkt daaruit, dat, wanneer een dief betrapt werd bij het doorgraven van een huis (Ex. 22) en doodgeslagen werd, dat geen doodslag was. En daarom spreekt David (2 Sam. 12) het doodsvonnis uit tegen de rijke, die de arme man zijn enige schaapje ontweldigd en geroofd had. En daaruit blijkt, dat roverij met de dood gestraft werd. En daarop dient men wel te letten tegen degenen, die genoemde wandaad zo verkleinen, dat zij het achten onrecht te zijn, wanneer men iemand die deze wandaad beging, met de dood zou straffen. De Apostel oordeelt anders, als hij verklaart, dat dieven en rovers „het Koninkrijk Gods niet zullen beërven", 1 Kor. 6 : 10.

De *tweede soort diefstal* is van die aard, dat daaronder begrepen worden alle boze stukken en aanslagen, waarmee wij het goed van onze naaste aan ons denken te brengen. Want wij moeten weten, dat hetgeen iemand bezit, hem niet toevallig toegekomen is, maar volgens de uitdeling van de Opperheer van allen; en dat dus de goederen van iemand niet door onbetamelijke middelen en praktijken, van hem aan ons getrokken kunnen worden, zonder Gods uitdeling publiek te schenden. In de Catechismus worden twee middelen genoemd, waardoor de goddelozen andermans goederen nastreven en aan zich trekken, namelijk óf „met geweld", óf „door een schijn des rechts." Beide bestraft de Apostel in 1 Thess. 4 : 6: „Dat niemand zijn broeder vertrede noch bedriege in zijn handeling; want de Heere is een Wreker over dit alles, gelijk wij u ook tevoren gezegd en betuigd hebben." Want het eerste, namelijk „vertreden" wordt verstaan van onderdrukking met geweld, wanneer hij die sterker is, ook brutaler optreedt om schade toe te brengen; en het tweede, namelijk, „bedriegen", wordt verstaan van een bedekte listigheid, wanneer iemand met een schijn van recht zijn naaste bedriegt en te kort doet. Op de eerste manier zondigen de overheden, als zij een onschuldige verdrukken. Want zo spreekt de Heere van de Israëlitische vorsten, Jes. 1 : 23: „Uw vorsten zijn afvalligen en metgezellen der dieven, een ieder van hen heeft de geschenken lief, en zij jagen de vergeldingen na; den wees doen zij geen recht, en de twistzaak der weduwe komt voor hen niet." Want de Heere geeft daarmee te kennen, dat de vorsten Israëls daarom aan diefstal schuldig waren, omdat zij de wezen en weduwen met geweld onderdrukten. Op de tweede manier zondigen allen, die „met vals gewicht, el, maat, waar, munt, woeker, of door enig middel, van God verboden" hun naaste bedriegen. Want onder een schijn van recht trekken zij het goed van de naaste aan zich.

1. (Met *vals gewicht, el, maat).* Het eerste verbiedt God in Zijn wet aldus, Lev. 19 : 35v.: „Gij zult geen onrecht doen in het gericht, met de el, met het gewicht of met de maat. Gij zult een rechte waag hebben, rechte weegstenen, een rechte efa en een rechte hin; Ik ben de HEERE uw God, Die u uit Egypteland uitgevoerd heb"; Deut. 25 : 13-

16: „Gij zult geen tweeërlei weegstenen in uw zak hebben, een groten en een kleinen, Gij zult in uw huis geen tweeërlei efa hebben, een grote en een kleine. Gij zult een volkomen en gerechten weegsteen hebben; gij zult een volkomen en gerechte efa hebben; opdat uwe dagen verlengd worden in het land, dat u de HEERE uw God geven zal. Want al wie zulks doet, is den HEERE uwen God een gruwel; ja, al wie onrecht doet." En dat God dat bedrog voor diefstal houdt, die met geweld geschiedt, betuigt Hij alzo door de profeet, Ez. 45 : 9-11: „Alzo zegt de Heere HEERE: Het is te veel voor u, gij vorsten Israëls; doet geweld en verstoring weg, en doet recht en gerechtigheid; neemt uwe uitstotingen op van Mijn volk, zegt de Heere HEERE. Een rechte waag en een rechte efa en een rechte bath zult gijlieden hebben. Een efa en een bath zullen van enerlei maat zijn", enz. Want de profeet rekent onder de soorten gewcld, die zij bedreven, ook onzuiver gewicht en onzuivere maat. Daarom verklaart ook Salomo terecht, Spr. 11 : 1: „Een bedrieglijke weegschaal is den HEERE een gruwel, maar een volkomen weegsteen is Zijn welgevallen"; en id. 20 : 10: „Tweeërlei weegsteen, tweeërlei efa is den HEERE een gruwel, ja die beide", en vers 23: „Tweeërlei weegsteen is den HEERE een gruwel, en de bedrieglijke weegschaal is niet goed."

2. Die met *bedrieglijke waar* hun naaste bedriegen, hetgeen op tal van manieren gebeurt, met grote behendigheid en valse streken, en onder aanprijzing van de waar, waarvan de verkoper goed weet, dat ze niet zo is. De Heere bestraft, naast de vorige, ook deze wandaad in de Israëlieten. Want aldus, zegt de profeet, spreken de bedriegers, Amos 8 : 5v.: „Wanneer zal de nieuwe maan overgaan, dat wij leeftocht mogen verkopen? En de sabbat, dat wij koren mogen openen? Verkleinende de efa, en den sikkel vergrotende, en verkeerdelijk handelende met bedrieglijke weegschalen; dat wij de armen voor geld mogen kopen, en den nooddruftige om een paar schoenen; dan zullen wij het kaf van het koren verkopen"; waar de profeet onder andere soorten van bedrog ook deze noemt, dat de Israëlieten „het kaf van het koren verkochten", d.w.z. hun naaste met bedrieglijke waar bedrogen. Met die zonde komt sterk overeen, wanneer men in plaats van goed verkeerd stelt, en goed met verkeerd verwisselt, waarvan de Heere spreekt in Lev. 27 : 10.

3. Ook met *valse munt* wordt het goed van de naaste onrechtvaardig verkort. Valse en bedrieglijke munt is het, die iemand - namelijk een particulier persoon - slaat. Want particuliere personen mogen niet met een goed geweten geld of munt slaan, al zouden ze dan ook goed en geldig geld slaan. Want het *teken* dat daarop geslagen moet worden, behoort tot het *publieke gezag van de overheid*, en is een recht, dat alleen de overheid toekomt. Als iemand dus een valse munt slaat, of de door de overheid geslagen munt vervalst, benijpt of op een andere manier verkort, dan begaat hij nog veel groter diefstal. Want hij zondigt niet alleen zwaar tegen de overheden, maar daarmee worden ook nog hele steden, landen en koninkrijken bestolen, aangezien thans door middel van geld alle handwerken en zaken gedreven worden; en het komt vaak voor, dat de schade het hardst de eenvoudigen, weduwen en wezen treft.

4. Ook met *woeker* wordt de naaste benadeeld, en daarom wordt die ook terecht onder de manieren van de diefstal geteld. Want daarmee wordt de naaste onderdrukt, uitgezogen en tot merg en been toe verteerd en opgeslokt °). Daarom verkondigt David in Ps. 15 : 5 de woekeraars, dat zij niet op de berg des HEEREN zullen wonen. Die woeker verbiedt God, Deut. 23 : 19: „Gij zult aan uw broeder niet woekeren met woeker van geld, met woeker van spijze, met woeker van enig ding, waarmede men woekert"; Lev. 25 : 36, Ex. 22 : 25, Ez. 18 : 8 en id. 22 : 12. Maar men dient te weten, dat niet alle winst verboden is, maar alleen de onrechtvaardige en onbehoorlijke. Want dat is duidelijk uit de aangehaalde tekst, Deut. 23 : 19; waar de HEERE, nadat Hij de Israëlieten verboden heeft dat zij aan hun broeder zullen woekeren , verder zegt (vers

20): „Aan den vreemde zult gij woekeren, maar aan uw broeder zult gij niet woekeren." Want daaruit blijkt duidelijk, dat niet alle woeker verboden wordt, noch alle woeker of winst zonde is. Want hetgeen in zichzelf geheel en al zonde is, dat laat God geenszins toe, maar verbiedt dat ten enenmale aan alle mensen, op alle tijden en op alle plaatsen. Als wij hier dus zien, dat bepaalde woeker hier verboden wordt, en andere woeker niet, maar toegestaan wordt, dan moet men daaruit concluderen, dat er enige woeker is, die geoorloofd en toegestaan is. Deze is geoorloofd, die naar de regel der liefde toegepast wordt. Daarom dient men hierover als volgt te oordelen: Als iemand (iets) aan zijn arme broeder leent, waarmee deze zichzelf en zijn gezin moet onderhouden, dan zondigt hij tegen de liefde, als hij van zulke arme lieden enige winst neemt. Want soms vereist de nood zelfs wel eens, dat men hem de som behoort te schenken; zoals de Heere Christus leert in Luk. 6 : 35: „Leent, zonder iets weder te hopen." Maar als er een broeder zou zijn, die met geld winst tracht te maken en zichzelf daarmee wil verrijken, enkele huizen, landerijen of hofsteden begeert te kopen of te bouwen en wij hem daarvoor ons geld lenen, dan is het ons wel geoorloofd om boven de som nog enige winst te eisen, zoveel de overheid in haar wetten toestaat. Want daardoor wordt de christelijke liefde niet verbroken. En hiermee is niet in strijd, dat de Heere verbiedt, dat men van zijn broeder woeker mag nemen. Want op andere plaatsen voegt Hij er deze voorwaarde bij: „Als hij verarmd zal zijn en zijn hand bij u wankelen zal" (Lev. 25 : 35, Ex. 22 : 2. En op dat verschil moet men goed letten opdat wij niet roekeloos veroordelen degenen, die de Heere geenszins veroordeelt.
5. En tenslotte wordt er in de Catechismus verklaard, dat allen aan zulke diefstal schuldig zijn, die „door *enig middel, van God verboden"* het goed van hun naaste aan zich trekken. Zulke verboden middelen zijn er talloos vele en kunnen hier niet met name genoemd worden, omdat ze vele zijn en merendeels aan de vromen onbekend, en er nog dagelijks veel nieuwe soorten uitgevonden worden. Daaronder kan men rekenen: bankroet spelen, cessie doen „Quenquannelle-brieven, ten Hove verkrijgen, monopoliën, wanneer iemand heimelijk alle waar van een bepaald soort alleen opkoopt, vooral in dagen van duurte in etenswaren, opdat hij, die deze waar alleen heeft, ze naar eigen believen moge opslaan en verkopen, zonder enige billijkheid daarbij in acht nemen, Spr. 11 : 26; 's vorsten of 's lands domeinen, schattingen, verpondingen (= grondbelasting), imposten enz. verkorten, in strijd met Matth. 22 : 21 en Rom. 13 : 7; de vijand heimelijk en steelsgewijs levensmiddelen, ammunitie en andere behoeften toevoeren, waardoor deze versterkt en de burgers en ingezetenen des lands danig schade ondervinden en verzwakt worden; de goederen van wezen naar zich toe slepen, gevonden goed niet teruggeven, pand of geleend goed loochenen of onthouden, aan de arbeider of dagloner zijn verdiende loon onthouden, Lev. 19 : 13, Deut. 24 : 14, Jak. 5 : 4; het dagloon niet getrouw uitvoeren, zoals rentmeesters, advocaten, procureurs, doktoren, chirurgijns en anderen niet getrouw nakomen, wat zij op zich genomen hebben en hun plicht niet ijverig volbrengen; met wedden, dobbelen, teerlingspel het goed van zijn naaste winnen; bedelarij van brutale en gezonde lediggaande mensen, die niet werken willen en aan de ware armen hun onderhoud ontnemen. Dergelijke soorten van diefstal komen talloos veel voor onder allerlei soorten mensen.

De *derde soort diefstal,* die de Catechismus noemt, is: *Wanneer iemand een dief wordt van zijn eigen bezit;* hetgeen geschiedt door misbruik van de tijdelijke goederen; en die is tweeledig, namelijk gierigheid en verkwisting of het goed erdoor brengen. Beide staan wel tegenover elkaar, maar toch wijken beide af van het rechte pad van de deugd der mildheid.
1. God houdt *gierigheid* voor diefstal, niet alleen omdat ze een „wortel" is van „alle

kwaad", zoals de Apostel betuigt, 1 Tim. 6 : 10; omdat ze er de mens toe brengt om zijn hand uit te steken naar hetgeen het zijne niet is; maar ook, omdat de gierigaard zichzelf en de naaste berooft van het gebruik van de goederen. Want een gierigaard ontbreekt zowel hetgeen hij heeft, als hetgeen hij niet heeft. God wil, dat wij van onze goederen gebruik zullen maken, en dat ook enig gebruik ervan ten nutte komt aan onze naaste, en vooral aan de armen en behoeftigen. Want Hij heeft de rijken het goed gegeven om geen andere reden, dan opdat, daarin de trouwe rentmeesters navolgende, ze aan de armen en behoeftigen zullen meedelen; zoals Christus Zelf in de gelijkenis van de rentmeester leert, Luk. 16 : 1vv. Dus, omdat de gierigaards noch hun goederen zelf gebruiken, noch de naaste daarvan laten genieten, is het duidelijk, dat zij ook aan diefstal schuldig zijn. Vandaar, dat de Heere hen zo hard bestraft, Jes. 5 : 8-10: „Wee dengenen, die huis aan huis trekken, akker aan akker brengen, totdat er geen plaats meer zij, en dat gijlieden alleen inwoners gemaakt wordt in het midden des lands", enz. En direct daarop kondigt de profeet de straf aan tegen hun huizen en landen, en bevestigt die met een eed van God.
2. Verkwisting van Gods goede gaven, en menigerlei misbruik ervan houdt God ook voor diefstal. Want zoals de gierigaards zichzelf en hun naaste beroven van het gebruik der goederen, zo geschiedt hetzelfde door verkwisting. Want zij ontnemen niet alleen de huisgenoten (1 Tim. 5 : hetgeen zij nodig hebben tot onderhoud van hun leven, maar ook menigmaal de armen. Zo waren de *voornaamsten onder de Israëlieten,* die de profeet zeer ernstig bestraft, Amos 6 : 3-7: „Gij, die den bozen dag verre stelt, en den stoel des geweids nabij brengt. Die daar liggen op elpenbenen bedsteden en weelderig zijn op hun koetsen, en eten de lammeren van de kudde, en de kalveren uit het midden van den meststal. Die op het geklank der luit kwinkeleren, en bedenken zichzelf instrumenten der muziek, gelijk David. Die wijn uit schalen drinken en zich zalven met de voortreffelijkste olie, maar bekommeren zich niet over de verbreking van Jozef." En direct daarop verkondigt hun de profeet het oordeel Gods en vreselijke straffen. Hetzelfde wordt ons beschreven in de Gelijkenis van de verloren zoon (Luk. 15 : 1, die het goed van zijn vader onnut verkwist en er doorgebracht heeft. Zo ook de „rijke man", (Luk. 16 : 1, die de ellendige en hongerige Lazarus verachtte, en op wiens overdaad en wrede hoogmoed gevolgd is een eeuwige ellende, zonder hoop op barmhartigheid. Zo is het dus onze schuldige plicht, om alle gierigheid, overdaad en hoogmoed te mijden en te verfoeien, opdat wij vrij blijven van de lelijke zonde van diefstal. En dit zijn de voornaamste zonden, die in het achtste gebod verboden worden.

Vraag 111. Maar wat gebiedt u God in dit gebod?
Antwoord. Dat ik mijns naasten nut, waar ik kan en mag, bevordere; met hem alzo handele, als ik wilde dat men met mij handelde c); daarenboven ook, dat ik getrouwelijk arbeide b), opdat ik den nooddruftige helpen moge c).

a) Matth. 7 : 12.
b) Gen. 3 : 19, Spr. 6 : 6-11.
c) Ef. 4 : 28, Hebr. 13 : 16, Spr. 19 : 17.

Verklaring.

Nu volgt het tweede deel van dit gebod, namelijk wat God daarin gebiedt. En in het antwoord wordt ons geleerd, dat hier door God vooral twee dingen geboden worden.
1. Dat wij aan onze naaste de werken der liefde bewijzen.

2. Dat wij onze plicht en roeping naarstig moeten behartigen. De deugden van beide zullen we wat breder verklaren.
De deugden dan, die in dit gebod geboden worden, en waarvan de daarmee strijdige ondeugden verboden worden, zijn de volgende:

1. *Rechtvaardigheid* bij het verwisselen, welke bij de handel of contracten onderhoudt: een gelijkheid der maat, gewicht en waardij bij het verkrijgen en verruilen der goederen. Inzake de eigendommen en verdeling der goederen heeft de keizer verordend in de keizerlijke wetten, lib. 2. Tit. 1. Iustit, dat bepaalde dingen of goederen, krachtens het natuurrecht, aan alle mensen in het algemeen evenzeer toekomen, zoals de lucht, het stromende water, de zee, de oevers der zee. Bepaalde dingen behoren aan het gemenebest, zoals de rivieren, de havens, het gebruik van de oevers, enz. Sommige dingen behoren tot de gemeenten, die in de steden zijn, zoals veerhui7en, wandelplaatsen, enz. Andere behoren aan niemand toe, zoals de dingen die voor een heilig gebruik of voor de religie verordend zijn. De meeste dingen behoren particuliere mensen persoonlijk toe, en die worden door verschillende oorzaken, door een ieder verkregen. Dus de dingen die tot een andere eigenaar gebracht worden, die behoren of iemand of niemand toe. Die aan niemand toebehoren, worden het eigendom van hem, die ze krijgt. Die aan iemand toebehoren, die worden naar andermans eigendom overgedragen; óf door geweld en tegen de wil van de eigenaar - zoals door gevangenneming in de oorlog -, óf met de wil van de eigenaar, zoals door erfenis of contracten. Door erfenis geschiedt het, al dan niet per testament. Een *contract* of handel, is een overeenkomst tussen sommigen inzake een overdracht, mededeling of ruiling der dingen of goederen, volgens rechtvaardige en eerlijke wetten.
Er zijn *tien soorten contracten,* die alle bijeen onder de verwisselende rechtvaardigheid begrepen zijn.

1. Koop en verkoop, n.l. wanneer de goederen van de verkoper aan de koper overgedragen worden, zó dat de koper een rechtvaardige prijs en gelijke waarde teruggeeft. Soms gebeurt het met een bod tot herverkoop, soms niet. Hieronder valt het kopen van renten, hetgeen evenmin woeker is, als de verhuring van een akker of boerderij voor een zekere, jaarlijks te betalen som geld.

2. *Lenen of borgen,* hetgeen een contract is, waardoor het gebruik van een zaak aan een ander overgedragen wordt, zodat men iets van gelijke waarde teruggeeft. Bij het lenen wordt iets gegeven, opdat men niet het ontvangene zelf, maar dat daaraan gelijk of gelijkwaardig is, teruggeeft.

3. *Ontlenen,* wanneer aan iemand het gebruik van een bepaalde zaak voor een zekere tijd toegestaan wordt, zodat hij dat geleende goed zelf, zonder beloning, gaaf en onbedorven zal teruggeven.

4. *Schenking,* wanneer een bepaalde zaak door de ware eigenaar (die het recht heeft om dat te schenken) vrijwillig aan een ander overgedragen wordt, zonder vergelding.
Bezwaar. De rechtvaardigheid eist, dat men gelijk voor gelijk geven zal. Maar dat gebeurt niet bij het schenken. Dus strijdt dat tegen de rechtvaardigheid.
Antwoord. Weliswaar eist de rechtvaardigheid gelijk voor gelijk, wanneer de dingen gegeven worden met de bedoeling, dat er later een vergelding zal plaatshebben.

5. *Ruiling,* wanneer enige zaak door de wettige eigenaars vrijwillig geruild wordt.

6. Huur en verhuur, wanneer het gebruik van enige zaak - zonder de eigendom - door de wettige eigenaars aan anderen, voor een zekere tijd en voor een bepaalde prijs overgedragen wordt.

7. Verpanding, wanneer een bepaalde zaak aan iemand overgedragen wordt, die$_r$ wat

het gebruik aangaat, hem zolang in onderpand gegeven is, totdat een andere zaak, die men hem schuldig is, betaald wordt; of: Wanneer een zaak aan iemand overgedragen wordt, op deze voorwaarde, dat, als het binnen een zekere tijd niet weer ingelost wordt, de andere dat dan gebruiken mag naar zijn wil.

8. Hetgeen iemand *toevertrouwd* wordt, wanneer niet het gebruik noch de eigendom, maar alleen de bewaring van een bepaalde zaak aan iemand bevolen wordt.
9. *Vennootschap,* hetgeen een contract is van mensen, die samen koophandel drijven, waarbij de een zijn geld, en de ander zijn werk inzet, op deze voorwaarde, dat iedereen een deel van de winst en van het verlies zal hebben, en dat niemand alleen óf de winst krijgt, óf het verlies draagt.
10. *Pachting van de erfenis goederen,* hetgeen een contract is, waarbij het gebruik of het profijtelijke bezit van een hofstede door de eigenaar aan de pachter overgedragen wordt, om ze te (ver)bouwen, zodat de eigenaar verplicht is om een zekere dienstbaarheid te bewijzen.

Met de verwisselende rechtvaardigheid is in strijd:
Alle onrechtvaardige verkrijging van het eigendom van een bepaalde zaak; hetgeen óf met geweld - zoals roverij - gepaard gaat, óf met bedrog, zoals diefstal.
Diefstal is het wegnemen van een zaak, zonder weten en wil van de eigenaar, met een voornemen om hem dat te ontvreemden. Er zijn tal van soorten diefstal, in alle standen van het leven, bij degenen die een algemeen ambt bekleden en bij degenen, die ambteloos leven.
Peculatus heet in het Latijn een diefstal, die bedreven wordt in een zaak, die tot het gemenebest behoort.
Kerkroof is een wegstelen van heilige dingen. *Stellionatus* heet in het Latijn allerlei bedrog en valsheid in contracten, bedrieglijke verklaringen en vervalsingen der contracten, enz.
Woeker is een winst, die alleen om der wille van een lening verkregen wordt. Van woeker worden alle rechtvaardige contracten uitgesloten, zoals b.v. aankoop, een contract om rente te geven, een rechtvaardige schadevergoeding, een vennootschap, enz. Er bestaan veel vragen inzake de woeker: Of het ook geoorloofd is om een behoorlijke winst, of rente voor zijn geleende geld te ontvangen; waarover men kan oordelen aan de hand van de volgende spreuk: *„Wat gij niet wilt, dat u geschiedt; doe dat ook een ander niet."*

2. Tevredenheid, wanneer men zich laat vergenoegen en tevreden is met zijn huidige, op de rechte manier gewonnen goederen; en als men de armoede en andere moeilijkheden geduldig draagt, en als men geen vreemde of onnodige goederen begeert.
Hiermee zijn in strijd:

1. Gierigheid en diefstal, als te weinig;
2. Geveinsde weigering, als iemand net doet, alsof hij niet ontvangen wil, hetgeen hij zou kunnen en wel begeerde te ontvangen.
3. Onbeleefdheid, wanneer men niet ontvangen wil. Beide zijn al te veel.

3. Getrouwheid is een deugd, die daarin bestaat, dat men andermans schade voorkomt en ijverig is om die af te keren, en dat men gaarne en ijverig zijn ambt waarneemt, opdat wij ons en de onzen van alle nooddruft kunnen verzorgen, en ook aan anderen (iets) kunnen meedelen, vooral met het doel, opdat God geprezen en geëerd zal worden, 1 Kor. 13 : 5, Matth. 7 : 12, Ef. 4 : 28, Gen. 3 : 19; 1 Thess. 4 : 10 en 2 Thess. 3 : 10.
Daarmee zijn in strijd:

1. Ontrouw, wanneer men de schade van die naaste niet voorkomt, en men zijn ambt niet ijverig waarneemt.
2. Onachtzaamheid en luiheid, wanneer men slechts alle gemak van een ander genieten wil, zonder iets te doen voor het gemenebest, Spr. 6 : 6; 1 Tim. 5 : 8; 2 Thess. 3 : 6.

Bezwaar. Over de trouw is al bij het vijfde gebod gesproken, dus behoort ze niet bij dit gebod.

Antwoord. Het is niet ongerijmd, dat één en dezelfde deugd bij verschillende geboden genoemd wordt, om verschillende doeleinden en uit verschillend oogpunt. Want de doeleinden maken onderscheid tussen de werken en deugden. Daarom wordt de getrouwheid in dit gebod genoemd, omdat ze een vlijt en naarstigheid is om onze nooddruft te winnen; en in het vijfde gebod, omdat ze een gehoorzaamheid is om zijn plicht te doen.

4. *Mildheid,* zodat men aan de behoeftigen geeft, zoals de rede (= billijkheid) vereist; of dat men aan een ander van zijn goederen meedeelt, zonder daar door burgerlijke wetten toe verplicht te zijn, waar, aan wie, wanneer en hoeveel het nodig zal zijn, en dat men het midden houdt tussen verkwisting en gierigheid.

Hiermee is in strijd, als *te weinig*: *gierigheid,* als men zijn goederen tracht te vermeerderen door recht en onrecht, en niet de schuldige en rechte mildheid bewijst: of: Wanneer men, uit wantrouwen jegens God, en door vertrouwen op de tijdelijke goederen, niet tevreden is met hetgeen God ons langs wettige middelen gegeven heeft, maar wanneer men meer begeert en tot zich tracht te rapen, zelfs door onwettige middelen; en wanneer men niet geeft, wanneer God wil, dat men geven zal.

Als *te veel*: *verkwisting,* wanneer men geeft, waar de billijkheid het niet vereist, en waar het niet nodig is, verheugd, dat de gaven zo verkwist worden. Van deze ondeugd is oudtijds door de Griekse wijsgeren gezegd: „Gij hebt een gebrek, gij verblijdt u al gevende"; vgl. Aristoteles, in Ethic. lib. 4. cap. 1.

5. Herbergzaamheid (of: gastvrijheid), hetgeen een soort van mildheid is, om vreemdelingen en gasten, en vooral degenen die om de belijdenis der ware leer ballingen zijn, met oprechte weldadigheid en andere diensten van herbergzaamheid te ontvangen. Of het is een weldadigheid jegens vreemdelingen, en vooral jegens de Christenen, die of om der religie wil ballingen zijn, of om andere redenen in vreemde landen reizen omwille van de waarheid en de belijdenis.

Hiermee is in strijd: Niet willen herbergen, én al te overdadig zijn jegens de gasten, waardoor de fontein der weldadigheid zozeer uitgeput raakt, dat de onzen hun verzorging moeten missen.

6. Spaarzaamheid, zodat men alle onnodige uitgaven vermijdt, en zijn bezit, dat wel gewonnen is, voor de behoeften van zichzelf en van de zijnen gebruikt.

Zonder spaarzaamheid wordt mildheid verkwisting, en zonder mildheid wordt spaarzaamheid gierigheid. Daarom zijn het deugden, die steeds samengaan. Niemand kan mild zijn, die niet spaarzaam is; en niemand kan spaarzaam zijn, die niet mild is. De mildheid vergroot de gave, al naardat de toestand vereist. En de spaarzaamheid verkleint die, al naardat de toestand vereist, door zoveel te sparen, als de eerlijkheid toelaat, en door zoveel uit te geven als er nodig is. Zo zijn die twee deugden in enerlei dingen gelegen, en daarmee zijn enerlei ondeugden in strijd. Want ook met de spaarzaamheid zijn gierigheid en verkwisting in strijd.

1) 7. *Soberheid*, of matigheid, hetgeen een deugd is in de huishouding, als men de goederen, die wel gewonnen zijn, goed en nuttig besteedt voor nuttige en nodige dingen. Deze deugd is nauw verwant aan spaarzaamheid, maar is toch niet helemaal eraan gelijk. Want spaarzaamheid bestaat in matig (uit)geven, en soberheid uit op matige wijze alle dingen besteden. Die beide deugden behoren bij dit gebod, want hetgeen daarmee in strijd is, namelijk verkwisting en gierigheid, wordt hier verboden.
Tegen het onderscheid der eigendommen, of tegen het feit, dat elke christen zijn eigen goed bezitten mag, brengen enkele *Wederdopers* deze bezwaren in.

Bezwaar 1. De Apostelen hadden de goederen gemeen. Dus behoren ook onze goederen gemeenschappelijk te zijn.

Antwoord.

1. Er is een groot verschil tussen de toestand van de Apostelen en die van ons. Want de gemeenschap der goederen viel de Apostelen licht en noodzakelijk. *Licht,* omdat zij met weinigen waren, en zij allen tezamen één hart en één ziel. *Noodzakelijk,* omdat het te vrezen was, dat, als zij die goederen niet verkochten, ze hun door geweld ontnomen zouden worden.
2. Die gemeenschap was ook vrij(willig), zodat wie dat wilden, hun goederen houden mochten, Hand. 5 : 4: „Zo het gebleven ware, bleef het niet uwe, en verkocht zijnde, was het niet in uw macht?" Dus zij hebben hun goederen in 't algemeen bijeengebracht, niet door enige wet, maar uit vrije wil.
3. Die gemeenschap gold slechts één bijzondere gemeente. Want de andere gemeenten, behalve die van Jeruzalem, volgden die niet na. Want in Macedonië en Achaje werden aalmoezen ingezameld voor de arme broeders in Judéa. 4. Zij duurde slechts voor een tijd. Want later, toen de oorzaken veranderd waren, is ze ook opgehouden.

Bezwaar 2. De natuurwetten zijn onveranderlijk. Maar de gemeenschap der goederen is naar de wet der natuur. Dus is ze onveranderlijk, en behoort ze nog heden ten dage onderhouden te worden.

Antwoord. De natuurwetten zijn onveranderlijk, namelijk door de wet der zeden, maar niet door een natuurlijke nuttigheid.

Bezwaar 3. Christus zegt tot de (rijke) jongeling, Matth. 19 : 21: „Zo gij wilt volmaakt zijn, ga heen, verkoop wat gij hebt en geef het den armen."

Antwoord.

1. Dat is een speciaal of bijzonder gebod, dat alleen hem betrof, die Christus hier tot het apostelambt riep.
2. Hiermee gaf Hij te kennen, dat de jongeling ver af was van de volmaaktheid der wet, waarop hij zich beroemde.
3. Hij zegt niet: Breng het in het algemeen, of in 's lands (schat)kist, maar: Geef het den armen.

Bezwaar 4. Alle dingen komen Christus toe. Dus komen ook alle dingen de christenen toe.

Antwoord. Alle dingen komen ons toe, wat het recht op het goed, maar niet wat het recht over het goed betreft. Alle dingen behoren ons toe. Maar wij mogen ze niet voortijdig aan ons trekken.

Bezwaar 5. Vrienden hebben alle dingen gemeenschappelijk.

Antwoord. Niet wat de eigendom en het bezit betreft, maar inzake het gebruik en het vermaak volgens eerlijke wetten, of wat betreft het gebruik en de diensten van eerlijkheid, nuttigheid en noodzaak betreft, al naardat de rede zal vereisen. Want wij behoren van de vrienden de dingen te begeren, die wij willen, dat zij van ons begeerden. Dat blijkt ook uit hetgeen de vrienden eigen is. Want vrienden behoren met blijdschap gaarne een onderlinge goedgunstigheid en de diensten der weldadigheid te

beoefenen; en die kunnen dan pas verricht worden, wanneer een ieder zijn eigen goed bezit en het toch enigszins aan zijn vrienden meedeelt.
Daarom wordt in het achtste gebod dus het onderscheid der bezittingen en het eigendom der goederen bevestigd. Want wanneer die zou weggenomen zijn, dan zouden niet slechts alle diensten der weldadigheid weggenomen worden, maar er zou ook geen diefstal kunnen plaatshebben. Want niemand steelt hetgeen van hemzelf is. Omdat wij dus niet magen stelen, moeten wij onze eigen goederen bezitten en goed gebruiken.

En het rechte gebruik van onze goederen bestaat hierin:
1. Dat wij ons en de onzen eerbaar onderhouden.
2. Dat wij tevens wat geven tot onderhoud van de Gemeente.
3. Dat wij ook het gemenebest naar de veelheid van onze goederen helpen.
4. Dat wij onze vrienden en de armen meedelen (Vgl. N.G.B., art. 36, tegen „de gemeenschap der goederen").

ZONDAG 43.

Verklaring van het negende gebod.

Nadat de Heere gezorgd heeft voor het leven, voor de kuisheid en voor de uiterlijke goederen van de mens in de vorige geboden, zo stelt Hij nu - aangezien een goede naam en faam kostelijker is dan alle uitwendige goederen, Spr. 22 : 1, Pred. 7 : 2 - voorts aan de orde, dat ook die ongekwetst bewaard moge worden. En na in de voorgaande geboden verboden te hebben, dat wij onze handen zullen uitsteken om onze naaste in zijn leven of goederen te benadelen, en dat wij de andere lidmaten niet zullen besmetten met enige onreinheid, zo verbiedt Hij nu, dat wij hem ook niet mogen kwetsen of benadelen met de tong; welk lid, al is het klein, toch, wanneer het niet bedwongen wordt, een vuur is, ja een wereld van ongerechtigheid, een onbedwingelijk kwaad, vol dodelijk venijn, Jak. 3 : 6 en 8. Dat lid nu wordt gebreideld in dit negende gebod, dat in deze Zondagsafdeling, Vraag 112, verklaard wordt. Aangezien ook dit gebod verbiedenderwijs voorgesteld wordt, moet men, als eerder, bij de verklaring letten op: 1. Wat hier verboden wordt, en 2. Wat hier geboden wordt.

HET NEGENDE GEBOD.

Ex. 20 : 16; Deut. 5 : 18: *Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uwen naaste.*

Vraag 112. Wat wil het negende gebod?
Antwoord. Dat ik tegen niemand valse getuigenis geve a), niemand zijn woorden verdraaie b), geen achterklapper of lasteraar zij c), niemand lichtelijk en onverhoord oordele of helpe veroordelen d); maar allerlei liegen en bedriegen, als eigen werken des duivels [e]), vermijde, tenzij dat ik de zware toorn Gods op mij laden wil f); insgelijks, dat ik in het gericht en alle andere handelingen de waarheid liefhebbe, oprechtelijk spreke en belijde g); ook mijns naasten eer en goed gerucht naar mijn vermogen voorsta en bevordere h).

a) Ex. 23 : 1, Deut. 19 : 18v., Spr. 6 : 16 en 19; id. 19 : 5 en 9; id. 21 : 28, Openb. 22 : 15.
b) Matth. 26 : 61.
c) Ps. 15 : 3, Rom. 1 : 30.
d) Matth. 7 : 1 v., Luk. 6 : 37, Joh. 7 : 24 en 51.
e) Joh. 8 : 44, Ef. 4 : 25.
f) Spr. 12 : 22 en id. 13 : 5.
g) Ps. 15 : 1 v.; 1 Kor. 13 : 6.
h) 1 Petrus 4 : 8.

Verklaring.

(Lansbergen. Aangezien het de mens niet baat, dat hij leeft, tenzij hij ook wel leeft, is het zeer juist, dat de Heere in Zijn wet niet slechts voorstelt hetgeen nodig is om te leven, maar ook om wél te leven. Omdat de goederen en de leeftocht de oorzaken zijn, waardoor het leven onderhouden wordt, is daarom in het vorige gebod

daarover gehandeld. En daar een goede naam en faam een oorzaak is, om wel te leven, wordt nu in dit gebod voorgesteld hetgeen behoort tot verdediging daarvan. En hoewel alle mensen met verstand meer een goede naam dan goederen (hoog)achten, toch - omdat wij van nature meer genegen zijn om te streven naar de goederen dan naar een goede naam, omdat de goederen de voornaamste en zeer nodige hulpmiddelen zijn om ons leven te onderhouden! - handelt de Heere in Zijn wet zeer geschikt eerst over de goederen, en dan nu over de goede naam.)

Het doel van dit gebod is, dat de waarheid onder de mensen gehandhaafd zal worden. Hier worden dus een vals getuigenis, en daarmee ook alle andere dergelijke soorten valsheid, die hiermee enigszins verwant zijn, verboden, welke alle bijeen onder het woord *„liegen"* begrepen zijn.
In het algemeen wordt onder „getuigenis" alles verstaan, wat ergens gedurig gezegd en bevestigd wordt, om dat te doen geloven, of voor waar te houden, of het nu goed dan wel verkeerd is. En omdat de getuigenissen bij vele handelingen onder de mensen, tot bewaring van de algemene vrede en welstand zeer nodig en gebruikelijk zijn, kan op dat punt zeer veel schade aangericht en daarin grote zonde begaan worden, in zover de waarheid opzij gezet wordt. Er zijn tal van zaken, die dagelijks voorvallen, waarvan wij niet weten, en waarvan wij geen bericht of waarheid kunnen vernemen dan door (middel van) getuigen, op wier geloof(waardigheid) en trouw wij moeten afgaan. Want wanneer die in hun woord en getuigenissen feilen en de waarheid niet oprecht voortbrengen, dan worden op zulke verkeerde fundamenten veel dwalingen en schadelijke zaken gebouwd, en wordt de naaste in vele dingen te kort gedaan. En dus wordt hier onder „valse getuigenis" alles verstaan wat, in strijd met de waarheid, tegen de naaste, tot diens beschuldiging, of om hem in zijn goed, eer of leven, of op een andere manier enigszins schade aan te doen - hetzij dan dat het in het gericht, of ook in de gewone gesprekken buiten het gericht, zou geschieden - gesproken en verzekerd wordt. En in het verbod: „Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uwen naaste" wordt dit gebod begrepen: „Gij zult een *waar getuigenis* spreken." Daarom is de voornaamste deugd, die hier geboden wordt, en waaronder alle andere deugden a.h.w. begrepen zijn, de *waarheid* of waarachtigheid in woorden, in meningen, in oordelen, in verdragen en contracten en in de leer. Daarentegen is de voornaamste ondeugd, die hier verboden wordt, en waaronder de andere begrepen zijn, leugen in die dingen.

(Lansbergen. In het Antwoord van deze Catechismus worden beide delen van dit gebod uitgedrukt en verklaard, namelijk: Ten eerste, welke ondeugden hier verboden worden; en ten tweede, welke deugden daarentegen hier geboden worden.
In het *eerste deel* worden zeven ondeugden genoemd en voorgesteld, die hier verboden en alle onder een vals getuigenis gerekend worden.)
1. Dat ik tegen niemand *valse getuigenis* geve; d.w.z. dat ik tegen mijn naaste óf geen onware dingen voortbreng en getuig, óf niet zeg dat iets waar of vals is, van hetgeen mij geheel en al onbekend is. Want aangezien een getuigenis alles is, wat bestendig gezegd en verzekerd wordt waar te zijn, hetzij goed dan wel verkeerd, dan volgt daaruit, dat een vals getuige degene is, die niet maar enkele onware dingen ten nadele van zijn naaste getuigt, maar die ook beweert dat waar is, waarvan hij zelf niets afweef. De Heilige Schrift stelt ons voorbeelden van valse getuigen daar in die gemene boeven (1 Kon. 21), die voor *Naboth* geplaatst, vals tegen hem hebben getuigd. Desgelijks in hen, die tegen *Christus* en *Stefanus* zijn opgestaan, van wie wij lezen, Matth. 26 : 61 en Hand. 6 : 14. Hoe zwaar die zonde is, leert ons de profeet Salomo

(Spr. 6 : 16), als hij ze rekent *onder de zes dingen, die God haat;* en dat wordt ook te kennen gegeven door de straf, die God bij Mozes tegen de valse getuigen gesteld heeft, Deut. 19 : 16-19: „Wanneer een wrevelig getuige tegen iemand zal opstaan om een afwijking tegen hem te betuigen, zo zullen die twee mannen, welke den twist hebben, staan voor het aangezicht des HEEREN, voor het aangezicht der priesters en der rechters, die in die dagen zullen zijn. En de rechters zullen wel onderzoeken; en zie, de getuige is een vals getuige, hij heeft valsheid betuigd tegen zijn broeder, zo zult gijlieden hem doen gelijk als hij zijn broeder dacht te doen; alzo zult gij het boze uit het midden van u wegdoen." Dit is de eerste zonde, die God hier in dit gebod verbiedt, waartoe alle andere kunnen herleid worden.

2. „Dat ik niemand zijn *woorden verdraaie",* d.w.z. dat ik niet op een onvrome manier iemands woorden in een andere betekenis verander, dan hij zelf bedoeld heeft. Want God houdt voor valse getuigen allen, die dat doen. En dat kan duidelijk bewezen worden uit die getuigen, die Christus' woorden anders aanhaalden (Matth. 26 : 60v.), dan Hij ze gesproken had, en ze uitlegden in strijd met Zijn bedoeling en betekenis. Want de Heere had niet gezegd: „Ik kan den tempel Gods afbreken en in drie dagen denzelve opbouwen", maar: „Breekt dezen tempel, en in drie dagen zal Ik denzelve oprichten" (Joh. 2 : 19). Want Hij sprak niet over de tempel te Jeruzalem, maar „van den tempel Zijns lichaams." Aangezien dus de Heilige Geest hen valse getuigen noemt, staat het vast, dat valse getuigen zijn: allen, die op een bedrieglijke en listige wijze iets toevoegen aan, of wat weglaten uit, of op onvrome manier verdraaien hetgeen er gezegd of gedaan is. Dat wordt bewezen uit die getuigen, die tegen Stefanus opstonden. *Want uit hetgeen hij inderdaad gezegd had maakten zij een valse conclusie.* En daarom noemt de Heilige Schrift hen dan ook valse getuigen, Hand. 6 : 13v. 3.

3. „Dat ik *geen lasteraar of achterklapper* zij"; d.w.z. dat ik niet het leven van iemand, die niet aanwezig is, in het openbaar of in het geheim lastere. Want er is tweeërlei achterklap, publiek en geheim. Wanneer het openlijk geschiedt, dan heet het eigenlijk „achterklap", en wanneer het heimelijk gebeurt, *oorblazen.* Beide soorten noemt en bestraft de Apostel in Rom. 1 : 30. Deze zonde is zeer schadelijk en verderfelijk. Want haar is eigen, dat daardoor *minstens drie personen gekwetst* worden.
De achterklapper, 2. degene van wie men achterklapt, en 3. degene die ze hoort. De *achterklapper* zelf, want als hij zich niet bekeert, dan wordt hij daardoor uitgesloten van de gemeenschap Gods; zoals de profeet David getuigt in Ps. 15 : 1 en 3: „HEERE, wie zal verkeren in Uwe tent? Wie zal wonen op den berg Uwer heiligheid? Die met zijn tong niet achterklapt, zijn metgezel geen kwaad doet, en geen smaadrede opneemt tegen zijn naaste." Ook hem van wie achterklap gesproken wordt, kwetst de achterklapper. Want daardoor lijdt deze schade in zijn goederen, of in zijn goede naam, of leven, of in die alle tezamen.
Een voorbeeld daarvan hebben wij in *Doëg,* de Idumeeër (1 Sam. 22 :, die met zijn schadelijk oorblazen de moord op de priester Achimelech en 85 andere priesters veroorzaakt heeft, en dat de stad Nob met de scherpte des zwaards geslagen is, mannen, vrouwen, kinderen en zuigelingen, ossen, ezels en schapen. En ook in *Haman,* die uit boosheid het Joodse volk bij koning Ahasveros bedroog (Esth. 3 :, en al van de koning het bevel losgekregen had, om het hele Joodse volk uit te roeien; hetgeen ook geschied zou zijn, als God dit kwaad niet had afgewend. En David schrijft ook aan de achterklappers en oorblazers alle gevaren toe, die hem aangedaan worden door de vervolging van Saul. Want zo spreekt hij Saul aan (1 Sam. 24 : 10): „Waarom hoort

gij de woorden der mensen, zeggende: Zie, David zoekt uw kwaad?" Zodat die profeet niet zonder oorzaak van de achterklappers schrijft (Ps. 64), dat zij hun tongen scherpen als een zwaard, en dat zij in plaats van met hun pijl, met bittere woorden hun boog gespannen hebben. Die (zegt hij) een bitter woord aanleggen als hun pijl. Eveneens: Dat zij hun tong scherpen als een slang, en dat er heet addervergift onder hun lippen is. Tenslotte wordt ook hij gekwetst, die de achterklap *aanhoort*, vooral als zijn oren openstaan om achterklap graag te horen, en als hij de naaste of vriend, van wie de achterklap gesproken wordt, niet tot diens eer verdedigt en voorspreekt. Want zeer juist heeft vroeger een heidens dichter (Horat. Sat. 4. lib. degene, die zijn vriend niet in diens eer verdedigt als hij door anderen gelasterd wordt, gelijk gemaakt aan de achterklapper zelf. Omdat dus de achterklap zulk een schadelijk kwaad is, moeten alle Godzaligen dat verfoeien en mijden, vooral omdat de Heere Zelf in Zijn wet die zonde ernstig verbiedt, Lev. 19 : 16: „Gij zult niet wandelen als een achterklapper onder uwe volken; gij zult niet staan tegen het bloed van uw naaste; Ik ben de HEERE." Zo'n kwaadspreker en schelder (= smader) was de goddeloze *Simeï* (2 Sam. 16 : 5v.), die over zijn heer en koning, David, zulke gruwelijke lasteringen heeft uitgespuwd, toen hij zei: „Ga uit, ga uit, gij, man des bloeds en gij Belialsman! De HEERE heeft op u doen wederkomen al het bloed van Sauls huis." Zo ook koning *Achab* (1 Kon. 18 : 1, toen hij de profeet des Heeren verweet, dat hij „de beroerder Israëls" was. Hetzelfde geldt de *Farizeeën* (Joh. 8 : 4), die tegen Christus hun lasteringen uitspogen, zeggende, dat Hij een Samaritaan was en de duivel had. Ook zij, die de Apostelen verweten, toen zij vol waren van de Heilige Geest, dat zij vol zoete wijn waren (Hand. 2 : 1). Tenslotte ook de Joden, die Jason en sommige broeders naar de overste der stad Thessalonica trokken, en riepen: Dezen, die de wereld in beroering gebracht hebben, zijn ook hier gekomen (Hand. 17 :. Daarom vermaant de Apostel de Efeziërs niet zonder grote oorzaak (Ef. 4 : 3: „Alle bitterheid en toornigheid en gramschap en geroep en lastering zij van u geweerd, met alle boosheid."

4. „Dat ik niemand *lichtelijk en onverhoord oordele* of helpe veroordelen." Want een rechtvaardig en eerlijk rechter behoort allereerst bij alle geschillen de waarheid der zaak te onderzoeken en te kennen, opdat hij niet, door onwetendheid bedrogen of door bepaalde verkeerde genegenheden vooringenomen zijnde, een onrechtvaardig vonnis uitspreekt. Bovendien, omdat de aanklagers de rechter zelf de zaak te kennen geven, zoals die inderdaad is, moet de rechter - gelijk hij aan de aanklager het oor geleend heeft -, het andere oor openhouden voor de verdediger. De Geschiedenis spreekt ervan, dat vroeger *Alexander* de Grote zulks deed.
Daarom heeft koning Saul eertijds op dat punt gezondigd, dat hij David zeer onbezonnen en onverhoord heeft veroordeeld (1 Sam. 24 : 10). Hetzelfde geldt van David zelf, die, toen hij metterhaast vluchtende, *Mefibóseth* onverhoord veroordeelde (2 Sam. 16 : 1), op de aanklacht van Ziba, de achterklapper, zijn knecht, aan hem de goederen van zijn meester Mefibóseth ten onrechte toewees. En ook *Ahasveros* (Esth. 3 : 10) die, zonder de Joden te horen, aan Haman bevel gaf om het ganse Joodse volk om te brengen en dat in al zijn landen aan de landvoogden liet bekendmaken. Hetzelfde geldt de *Farizeeën*, die Nicodémus daarom berispt (Joh. 7 : 50v.), dat zij Christus al veroordeelden, voordat zij Hem gehoord hadden.
Zoals ook sommige *Romeinse keizers* deden, die een dergelijk oordeel gebruikten tegen de Christenen, en wier voetstappen vele vorsten, die vijanden zijn van de religie, navolgen; zoals de Nederlandse Kerk daarover terecht klaagde in haar Zendbrieven aan *Filips 1. 1,* koning van Spanje, en aan de overheden der Nederlanden in het jaar 1562; en ook aan keizer *Maximiliaan,* in het jaar 1566, toen zij om de hulp van hem en van

de Evangelische vorsten verzochten, om door een gezantschap aan de koning van Spanje, zoveel te bereiken, dat zij „althans eens op wettige wijze gehoord zouden worden, voordat zij verdoemd werden; hetgeen hun tot dán toe, in strijd met alle, zowel menselijke als Goddelijke rechten, steeds geweigerd was."
Hier wordt niet slechts een lichtvaardig en onjuist oordeel in het openbare gericht verboden, maar ook in ons persoonlijke oordeel. Dat bestraft Christus openlijk in het Evangelie, als Hij zegt: „Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt. Want met welk oordeel gij oordeelt, zult gij geoordeeld worden; en met welke maat gij meet, zal u wedergemeten worden" (Matth. 7 : v.); welke zonde ook Jakobus met nadruk bestraft, als hij zegt: „Broeders, spreekt niet kwalijk van elkander. Die van zijn broeder kwalijk spreekt en zijn broeder oordeelt, die spreekt kwalijk van de wet en oordeelt de wet. Indien gij nu de wet oordeelt, zo zijt gij geen dader der wet, maar een rechter" (Jak. 4 : 1. Zo zondigde *Eli,* toen hij oordeelde, dat Hanna, die de begeerten haars harten voor de Heere uitstortte, dronken was (1 Sam. 1 : 13v.). En ook de *vrienden van Job,* die in al hun woorden lichtvaardig oordeelden, dat Job óf zeer schandelijk en boos onder de mensen geleefd had, of dat hij een huichelaar geweest was voor God; hetgeen ook de Heere niet weinig bestraft (Job 42 :. Dat was ook de zonde van de *discipelen,* die oordeelden, dat die blinde van wie wij in het Evangelie lezen, zo blind geboren was, omdat óf hij óf zijn ouders gezondigd hadden (Joh. 9 : v.). Hetzelfde geldt ook van degenen, die Christus boodschapten inzake de Galileeërs, wier bloed Pilatus met hun offer vermengd had; want zij dachten, dat die Galileeërs boven alle anderen zondaars geweest waren (Luk. 13 :, omdat zij dat ondervonden hadden; waarin zij grotelijks dwaalden.

5. *Dat ik allerlei liegen vermijde.* Want wanneer hier één soort leugen, namelijk vals getuigenis (geven) verboden wordt, dan volgt daar ook uit, dat alle liegen in het algemeen ook verboden is. *Liegen* is alles wat gezegd of gedaan wordt zonder waarheid, uit welke oorzaak, met welk doel of voornemen het ook zou gezegd of verzonnen zijn. Er is *drieërlei leugen.*
De *eerste* soort leugen is, wanneer iemand, zonder te letten op zijn eigen of op andermans profijt, alleen liegt uit moedwil en lust tot liegen. Zulke leugens noemt Augustinus loutere leugens.
De *tweede* soort is, wanneer iemand liegt om zijns zelfs wil. Zó was de leugen van Sara (Gen. 18 : 1, die liegende ontkende, dat zij gelachen had, omdat zij bang was, daar ze toch wel gelachen had.
De *derde* soort is, wanneer iemand om anderen liegt, en zulks doet: Of om de aanwezigen te vermaken - welke soort de Apostel „gekkernij" (Ef. 5 : noemt, en ze, in tegenstelling met Aristoteles' leer, onder de zonden en ondeugden rekent -, óf tot voordeel en welzijn van onze naaste en tot niemands nadeel; welke soort „gedienstige" leugens genoemd wordt; en zó was de leugen van de Egyptische vroedvrouwen (Ex. 1 : 22v.); óf tot schade van de naaste, zoals de leugen van de *valse getuigen* tegen Naboth was, die om het voordeel van de koning en tot Naboths schade logen (1 Kon. 21 : 1. Hetzelfde geldt van degenen, die tegen Christus en Stefanus opstonden (Matth. 26 : 6v. en Hand. 6 : 13v.). En al die soorten leugens verbiedt God in dit gebod. Want hoewel de ene soort lichter is dan de andere, toch is er niet één, die door God niet voor zonde gerekend wordt. Want het feit, dat sommigen willen beweren dat een „noodleugen" geen zonde is, omdat God de vroedvrouwen van Egypte gezegend heeft (Ex. 1 : 22v.), daarop laat zich gemakkelijk uit Mozes antwoorden, namelijk dat God ze daarom gezegend heeft en hun huizen bouwde, omdat zij de Heere vreesden, maar niet omdat zij uit nood gelogen hadden. Laat ons dus een afkeer hebben van alle soorten leugens, en steeds aan de vermaning

van de Apostel denken, Kol. 3 : 9: „Liegt niet tegen elkander, dewijl gij uitgedaan hebt den ouden mens met zijne werken."

6. Het laatste dat hier verboden wordt, is, *dat ik vermijde allerlei „bedriegen"*, d.w.z. alles wat met listigheid, bedrog en verkeerde kunsten geschiedt. Dat is een zonde, die met de voorafgaande grote overeenkomst heeft. Want de Heere verbindt in Zijn wet liegen en bedriegen met elkaar en verbiedt ze beide: Lev. 19 : 11: „Gij zult niet stelen, en gij zult niet liegen noch valselijk handelen, een iegelijk tegen zijn naaste." En zoals deze zonde menigerlei is, zo zijn er ook in de Heilige Schrift zeer veel voorbeelden van. Want Simeon en Levi handelden met bedrog tegenover de Sichemieten (Gen. 34 :13v.), toen zij, na de inname van de stad, al wat mannelijk was hebben gedood. En ook Saul, toen hij David alle eer en zwagerschap aangeboden had (1 Sam. 18 : 1, opdat hij hem zo in levensgevaar zou brengen. Joab vermoordde ook bedrieglijk Abner en Amasa (2 Sam. 3 : 27 en 20 : 9v.). Judas verried de Zoon des mensen met een kus (Matth. 26 : 48v.). Daartoe behoren ook alle *pluimstrijkers* gerekend te worden, en vooral degenen, die op de preekstoel staan en aan de onboetvaardige goddelozen de zaligheid verkondigen. Want van hen zegt God Zelf bij de profeet (Jes. 3 : 1: „O Mijn volk die u leiden, verleiden u"; volgens anderen: „die u gelukzalig achten", of „roemen." Versta (zegt de Kanttekening) zulke predikers, die de mensen kussens onder de elleboog leggen, roepende, dat er geen gevaar dreigt. Opdat wij ons voor die leugens en bedriegerijen zouden wachten, woeden in de Catechismus twee redenen voorgesteld, waardoor wij daartoe vermaand en aangespoord worden.
De eerste reden is, omdat het „eigen *werken des duivels"* zijn. Want aangezien Gods kinderen de werken des duivels behoren te haten en die van ganser harte moeten vermijden, volgt daaruit, dat zij alle leugen en bedrog behoren te mijden, welke zulke werken zijn. De waarheid van deze reden bewijst Christus, als Hij leert (Joh. 8 : 4, dat de Joden uit de vader, de duivel waren, omdat zij zijn begeerten volbrachten; en dat die begeerten van de duivel doodslag en leugen waren.
De tweede reden is, *omdat daardoor Gods toorn ten zeerste verwekt* en op de hals geladen wordt. Want zoals de profeet David zegt (Ps. 5 : : „Gij zult de leugensprekers verdoen; van den man des bloeds en bedrogs heeft de HEERE een gruwel", en de Wijze man zeer juist opmerkt (Sap. 1 : 1: „De mond die liegt, brengt de ziel om."

Het *tweede deel* van dit gebod bevat hetgeen dat hier daartegen géboden wordt. De voornaamste deugden, die hier geboden worden, zijn de volgende.
1. *Waarheid* of waarachtigheid is een vast voorbedacht voornemen in de wil, waardoor wij waarachtige gevoelens standvastig aannemen, en die naar vereis van ons ambt en van de omstandigheden belijden en verdedigen, de afgesproken contracten houden en in woorden en gebaren bedrieglijke verzwijgingen vermijden, en wel tot eer van God en tot welzijn en zaligheid van onze naaste. Over die deugd handelt Aristoteles kort, maar geleerd in Ethic. lib. 4. c. 7. De eerlijkheid in contracten rekent hij bij de rechtvaardigheid. En hij noemt eigenlijk hem waarachtig of waarheidsprekende, die in al zijn woorden en in zijn hele leven de waarheid spreekt, ook al is het niet zo belangrijk, en die zo geheel en al daartoe gesteld is. En daaruit blijkt, dat de duivel of een leugenachtig mens niet waarachtig of waarheid sprekende is, ook al zegt hij soms wel eens de waarheid.
Tot de waarheid behoort ook *vrijmoedigheid in het spreken,* dat men, al naardat de tijd, plaats en nood het eisen, de waarheid vrij en onbeschroomd belijdt, en daarvan niet afgeschrikt wordt door vrees voor gevaren.
De belijdenis der waarheid wordt ook in het derde gebod geboden, zoals een bepaalde

deugd meermalen tot de gehoorzaamheid aan verschillende geboden behoort. Maar toch wordt zij in het derde gebod op een andere manier geboden dan hier.
Want daar wordt ze geboden, omdat God daardoor Zelf geëerd wordt; en hier, omdat wij onze naaste niet willen bedriegen en omdat wij willen, dat zijn eer en welzijn bewaard worden.

Tegen de waarheid strijdt, als *te weinig*:
(1). *Leugen,* waartoe alle bedriegerijen, veinzingen, noodleugens, lasteringen, achterklappen en schelden behoren; welke soorten van leugens alle samen met de oprechtheid van hart in strijd zijn. Evenzo *onachtzaamheid* om ware gevoelens en opvattingen te leren kennen; en een *moedwillige onwetendheid,* die een leugen is in het verstand. *Een leugen* wil zeggen, dat men anders spreekt of met uiterlijke tekenen te kennen geeft, dan uw opvatting is, en zoals de zaak er werkelijk voor staat. Want liegen heet in het Latijn *„mentiri",* dat a.h.w. schijnt ontleend te zijn aan „Adversus mentem ire", d.w.z. tegen zijn eigen opvatting ingaan. Alle leugens, die niet uitdrukkelijk de waarheid belijden, worden verboden. En ook zijn niet te verontschuldigen de leugens, die men „noodleugens" noemt. Want men mag geen kwaad doen, opdat het goede daardoor geschiedt. En Lactantius zegt zeer juist (In Epitoma): „Men mag nooit liegen, want de leugen schaadt of bedriegt altijd." Maar intussen wordt hier niet verboden, wanneer men de waarheid spreekt door een figuurlijke of oneigenlijke uitdrukking, hetzij die begrepen wordt door degenen, met wie men bezig is, ja dan neen. Op die dingen dient men te letten, opdat wij niet al te streng zijn bij het overwegen van bepaalde daden of werken der heiligen, en opdat wij niet de zaken goedpraten, die niet behoeven verontschuldigd te worden. Meestal worden de noodleugens verdedigd met het voorbeeld van de *Egyptische vroedvrouwen,* die de koning voorlogen en door God gezegend werden. Maar God heeft hen niet daarom gezegend, dat zij gelogen hebben, maar omdat zij de Heere gevreesd hebben en de kleine kindertjes van de Israëlieten niet hebben gedood. Vergelijk Augustinus' lib. de Mendacio ad Consentium.
(2). *Lichtvaardigheid,* wanneer men gemakkelijk liegt. Want iemand wordt een lichtvaardig mens genoemd, die veel, vaak en gemakkelijk liegt, en dat zonder schaamte.
Als *te veel,* strijden:
(3). Een *ontijdige belijdenis* der waarheid, wanneer men de paarlen voor de zwijnen strooit.
(4). *Nieuwsgierigheid,* wanneer men onnodige of onmogelijke dingen onderzoekt. Aristoteles noemt onder de ondeugden, die tegen de waarheid strijden „zich ijdel beroemen" op dingen, die bij ons niet aanwezig zijn; en daarentegen ook veinzen, dat de dingen niet bij ons zijn, die het wél zijn. Geveinsd verwerpen, hetgeen wij toch proberen aan te nemen. En zoveel zij gezegd over de waarheid, die de voornaamste deugd is, welke in dit gebod bevolen wordt. Tevens worden ook andere deugden geboden, die als het ware dienstmaagden der waarheid zijn en er als het ware aanhangsels van zijn.

2. *Oprechtheid van hart,* die hierin bestaat, dat men hetgeen goed gedaan of gezegd is, ook als zodanig aanvaardt en alle twijfelachtige dingen ten goede uitlegt, voor zover daar enige aanwijsbare redenen voor zijn; dat men niet licht enige verdenking of kwaad vermoeden koestert, noch daaraan te veel toegeeft, ook al zijn er enkele geloofwaardige redenen voor; en dat men op grond daarvan geen moeilijkheden maakt, of iets concludeert en beveelt. Of: het is een deugd, die met de waarheid zeer veel overeenkomt, door de wil van anderen om bepaalde geloofwaardige redenen goed te keuren, en zonder ze iets te misgunnen; en door bepaalde twijfelachtige dingen ten goede te duiden en steeds het beste te hopen, maar toch tevens bedenkende, dat 's

mensen wil veranderlijk is en dat de mens dwalen kan bij het beoordelen van andermans wil, omdat het innerlijk van 's mensen hart door ons niet kan doorzien worden.

Met de oprechtheid van hart is, als *te weinig*, in strijd:

(1). *Laster,* hetgeen betekent, dat men niet alleen onschuldige mensen valselijk beschuldigt, maar ook hetgeen in het algemeen gezegd is, zo verkeerd mogelijk uitlegt, of wanneer men daar nog iets vals bij doet of bij verzint.

(2). *Kwade verdenkingen,* argwaan, gissingen of vermoedens hebben; hetgeen gebeurt, wanneer men hetgeen goed of twijfelachtig gezegd is, zo erg mogelijk opvat en van de vromen verkeerde dingen gist, óf zonder reden, óf ook wel, wanneer men aan de ware gissing (= vermoedens) te veel toegeeft.

Vermoedens of bezwaren hebben is geoorloofd, als wij tenminste geen dwazen of onverstandige plompe mensen willen zijn, Matth. 10 : 16v.: „Wacht u voor de mensen. Zijt dan voorzichtig gelijk de slangen." Maar er is een groot onderscheid tussen ze te hebben én er te veel aan toe te geven.

Suspitie is een gissing, vermoeden of indruk van enig kwaad bij iemand, om een geloofwaardige reden, hetzij die nu waar is, of waar schijnt te zijn. En ze is tweeledig. Want een suspitie is of een goede, of een kwade suspitie.

1. Het is een kwade, wanneer men een kwaad vermoeden heeft om een reden, die of totaal onwaar, of niet voldoende is; bij voorbeeld, wanneer men een reden verzint, waar er geen is of wanneer onze naaste onschuldig is. Het is een goede, wanneer men vanwege een genoegzame reden iets vermoedt.
2. Het is een verkeerde, wanneer men uit suspitie of gissing iets recht besluit. Het is een goede, wanneer men de zaak, wanneer aan beide kanten aanwijsbare redenen zijn, in het midden laat.
3. Het is een verkeerde, wanneer men uit suspitie iemand kwaad wil doen. Het is een goede, wanneer men het tegendeel doet.
4. Het is een kwade, wanneer uit suspitie haat voortkomt. En het is een goede, wanneer het tegendeel gebeurt.

Met de oprechtheid van hart is, als te veel, in strijd:

(3). *Dwaze (goed)gelovigheid,* wanneer men lichtvaardig alles (voor waar) aanneemt en gelooft, zonder voldoende of geloofwaardige reden; of wanneer er aannemelijke redenen zijn en men dan toch nog het tegendeel gelooft.

(4). *Pluimstrijken,* wanneer men goedkeurt of prijst hetgeen niet geprezen behoort te zijn, teneinde in die weg goed(eren) of gunst van iemand te krijgen.

3. *Eenvoud,* die hierin bestaat, dat men duidelijk, zonder omwegen, de waarheid spreekt; of dat men de dingen die waar, recht en in een bepaald vak verklaard zijn, eigenlijk en duidelijk uitspreekt en doet.

Hiermee zijn in strijd: het veinzen van eenvoudigheid, dubbelzinnigheid in zeden en in woorden.

4. *Standvastigheid,* welke hierin bestaat, dat men van de bekende waarheid niet afwijkt, noch zijn voornemen verandert zonder noodzakelijke en afdoende redenen, maar dat men standvastig datgene doet en spreekt, wat waar, rechtvaardig en noodzakelijk is. Deze deugd is nodig tot handhaving van de waarheid. Daarom wordt ze hier dan ook mede geboden.

Daarmee zijn in strijd, als *te weinig:* Onstandvastigheid, of lichtvaardigheid, wanneer men zonder enige reden ware opvattingen verandert.

En als *te veel:* Hardnekkigheid of eigenzinnigheid of een *Stoïcijnse* hardheid, als men volhardt in valse opvattingen of in onrechtvaardige en onnutte werken, ook al wordt

men van dwaling overtuigd. Dat komt voort uit vertrouwen op zijn eigen verstand, uit trots, vermetelheid en hoogmoed.

5. *Leerzaamheid,* welke deugd hierin bestaat, dat men ijverig de reden der gevoelens onderzoekt, door gemakkelijk te geloven en toe te geven aan hen, die ons beter kunnen onderrichten; en dat men de wil vaardig maakt om ware en geloofwaardige redenen aan te nemen, en om los te laten hetgeen men eerst - hoewel het onwaar was - voor waarheid aangenomen had. Hiermee zijn dezelfde ondeugden in strijd, die met de standvastigheid in strijd zijn. En voor standvastigheid is ook leerzaamheid nodig. Want standvastigheid zonder leerzaamheid wordt eigenzinnigheid, en leerzaamheid zonder standvastigheid wordt lichtvaardigheid.
Tot nog toe zijn de verklaarde deugden zeer goed samenverbonden. Want de waarheid moet gematigd of bescheiden worden met eenvoudigheid, en oprechtheid van hart moet verstaan en beleden worden door leerzaamheid, en moet behouden worden door standvastigheid. En zo zijn deze voorgaande deugden nodig, opdat er waarheid moge zijn. En de nu volgende deugden zijn nodig, opdat de waarheid in de wereld tot nut moge zijn.

5. *Stilzwijgendheid,* die daarin bestaat, dat men de dingen, die verborgen zijn en niet behoeven gezegd te worden, waar, wanneer en zover he nodig is, verzwijgt en te grote spraakzaamheid vermijdt. Of: Dat men de waarheid op zo'n manier belijdt, dat de verborgen dingen, hetzij die waar_dan wel onwaar zijn, verzwegen worden, en dat men alle onnutte en onnodige en vooral alle ontijdige, schadelijke en ergerniswekkende woorden vermijdt.
Hiermee is, als *te veel,* in strijd:

1. *Spraakzaamheid,* als men ontijdig, zonder maat te houden en dwaas spreekt.
2. *Lichtvaardig-* en onbedachtzaamheid in het spreken, als men niet kan zwijgen, maar alle verborgen dingen lichtvaardig eruit flapt.
3. *Verraad,* als men eerlijke werken of raadgevingen bekendmaakt, zodat daardoor aan degenen schade berokkend wordt, van wie hij, die dat bekendmaakt, een vriend schijnt of behoort te zijn; wanneer men het gevaar van een ander of niet afwendt of daarop niet let, wanneer iemand dat behoort of kan te kennen geven. En ook, wanneer men onnodig bepaalde dingen te kennen geeft, zodat deze bekendmaking schadelijk is voor hem, van wie men die dingen te kennen geeft of bekendmaakt; ook, wanneer men dingen, die wel noodzakelijk dienen bekendgemaakt te worden, met dat voornemen te kennen geeft, uit zo'n hart en met zulk een bedoeling, die niet goed is. Tenslotte, wanneer men iets onder een meineed of leugen te kennen geeft.

Hiermee zijn in strijd, als te weinig:

4. *Stuursheid,* wanneer men te veel stilzwijgend is, en wanneer men iemand de woorden moet afkopen.
5. *Verzwijging der waarheid,* wanneer er noodzakelijke of geloofwaardige oorzaken zijn; d.w.z., wanneer de eer van God, de zaligheid en het welzijn van de naaste, of wanneer onze eigen of andermans zaken, of de liefde tot de vrienden vereisen, dat men spreken zal.

7. *Vriendelijkheid,* of *mededeelzaamheid,* die daarin bestaat, dat men gaarne en met alle mogelijke bewijzen van goedwilligheid hoort, antwoordt en spreekt, wanneer dat nodig is om een noodzakelijke of betamelijke reden. Of: wanneer men graag bij anderen komt en ze bij ons laat komen en men in de gesprekken met woorden en gebaren alle goedgunstigheid te kennen geeft. Of: wanneer men zich bij het horen en antwoord geven geschikt gedraagt, met enig betoon van goedgunstigheid.

Daarmee zijn dezelfde ondeugden in strijd, die met de stilzwijgendheid in strijd zijn, namelijk lichtvaardigheid, stuursheid, zo ook: pluimstrijken en geveinsde vriendelijkheid; vgl. Aristoteles' Ethic. Lib. 4. Cap. 6. Stilzwijgendheid zonder vriendelijkheid wordt stuursheid, en vriendelijkheid zonder stilzwijgendheid wordt praatzucht en lichtvaardige onbezonnenheid. Daarom zijn stilzwijgendheid en vriendelijkheid twee deugden, die onderling grote verwantschap bezitten.

8. *Hoffelijkheid,* d.w.z. een saus der waarheid of der ware rede, die daarin bestaat, dat men door een figuurlijke of oneigenlijke wijze van uitdrukken de waarheid zegt, om anderen te berispen, te vermanen of te vermaken; daarbij steeds de omstandigheden van personen, plaats of tijden in acht nemend. Of: dat men de waarheid kan zeggen met een fraaie wijze van spreken, teneinde anderen te leren, te troosten, te vermaken of te berispen zonder bitterheid. Dit is een bijzondere gave van het verstand, maar toch kan ze door oefening en ervaring van veel dingen verkregen worden.
Hiermee zijn, als *te veel,* in strijd:

1. Schelmerij, wanneer men, vooral in ernstige dingen, met gemene en lelijke woorden schertst. Iemand die zo jokt heet in het Latijn „Scurra", dat van een Grieks woord „skor" komt, d.w.z. drek, omdat hij vuile, stinkende dingen spreekt.
2. Ontstemdheid, wanneer men met iemand in bitterheid op vinnige manier schertst, en wanneer men anderen, vooral de ellendigen, bespot en plaagt.
3. Achterhalen, wanneer men van anderen valse misdaden (ver)spreidt, en hetgeen twijfelachtig gezegd is, zo slecht mogelijk duidt, in wraakzucht en met de begeerte om schade toe te brengen of in ongunst te brengen.
4. Spotzucht, als men ontijdig hoffelijk zijn wil.
5. Plompheid, wanneer men op ongepaste manier zich hoffelijk wil uitdrukken.

ZONDAG 44.

Verklaring van het tiende gebod, en van het gebruik der Wet.

Aangezien *de Wet geestelijk is,* Rom. 7 : 14, eist zij niet alleen een uiterlijke gehoorzaamheid, die met woorden en daden betoond wordt, maar ook en inzonderheid een innerlijke; en de laatste bestaat uit een goed-geregeld-zijn van de innerlijke gedachten en genegenheden des harten, die God zo volkomen van ons eist, dat Hij niet alleen de verkeerde lusten verbiedt, waarmee zich een toestemming van 's mensen wil verbindt, die ook in alle andere geboden vérboden wordt - zoals bij de verklaring van die geboden te zien is -, maar ook de allerminste kwade genegenheid, die tegen Gods wil strijdt, welke thans in dit tiende en laatste gebod verboden wordt; hetgeen in deze Zondagsafdeling voorts verklaard wordt, Vraag 113. En nadat zo de gehele Wet van God verklaard is, wordt er in deze Zondag nog een verklaring aan toegevoegd inzake het rechte gebruik der Wet, in de Vragen 114 en 115.

HET TIENDE GEBOD.

Ex. 20 : 17: *Gij zult niet begeren uws naasten huis; gij zult niet begeren uws naasten vrouw, noch zijn dienstknecht, noch zijn dienstmaagd, noch zijn os, noch zijn ezel, noch iets dat uws naasten is.*
Deut. 5 : 21: En gij zult niet begeren uws naasten vrouw, en zult u niet laten gelusten uws naasten huis, zijn akker, noch zijn dienstknecht noch zijn dienstmaagd; zijn os noch zijn ezel, noch iets dat uws naasten is.
Vraag 113. Wat eist van ons het tiende gebod?
Antwoord. Dat ook de minste lust of gedachte tegen enig gebod Gods in ons hart nimmermeer kome [a]), maar dat wij te allen tijde van ganser harte aller zonde vijand zijn en lust tot alle gerechtigheid hebben b).

a) Matth. 15 : 19v., Rom. 7 : 7v., Jak. 1 : 14v., Gal. 5 : 16, Kol. 3 : 5.
b) Ps. 51 : 12, Matth. 22 : 37; 1 Tim. 1 : 5.

Verklaring.

De uiterlijke dienst van God, die Hem door de liefde tot de naaste bewezen wordt, en die enerzijds in de plichten van de ondergeschikten tegenover hun superieuren, en omgekeerd, van die van de superieuren tegenover
„Onder-hoofden." hun ondergeschikten bestaat, en anderzijds in de onderhouding van de dingen die van onze naaste zijn, is tot dusver verklaard in de vijf voorgaande geboden van de Tweede Tafel.
Nu volgt nog het laatste gebod, waardoor ons aangewezen en voorgeschreven wordt: de innerlijke dienst van God, die Hem door de liefde tot de naaste betoond worden moet, namelijk hoe onze begeerlijkheden getemperd en beheerst moeten worden, zodat niemand iets tegen de voorafgaande geboden bedenke en begere.

Om dan de rechte betekenis van dit gebod te begrijpen, zullen wij de volgende vragen verklaren.

1. Of dit slechts één gebod is, of twee geboden bevat.
2. Tot welk doel dit gebod gegeven is, en hoe het bij de andere geboden gevoegd wordt.
3. Wat daarin verboden wordt.
4. Wat daarentegen geboden wordt.

1. ***Of het gebod van de begeerlijkheid maar één gebod is, of dat het er twee zijn?***
Zij die het beelden-gebod uit de Tien Geboden wegschrappen en scheuren - opdat het getal vol worde - het laatste gebod van de begeerlijkheid in tweeën, d.w.z. in het negende en tiende gebod. En zij maken tot het negende het gebod om niet de vrouw te begeren; en tot het tiende het gebod, om niet het huis en de andere dingen van de naaste te begeren. Maar dat dit *één gebod* is, wordt bewezen en is duidelijk:
1. Omdat het bij Mozes, Ex. 20 : 17 en Deut. 5 : 21 verschillend meegedeeld wordt.
2. Omdat het ook bij Mozes op beide plaatsen in één vers samengevoegd wordt.
3. Omdat wanneer Paulus dit gebod uitlegt, hij heel de tekst van Mozes inzake de begeerlijkheid in één gebod samenvat, Rom. 7 : 7: „Want ook had ik de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn, indien de wet niet zeide: Gij zult niet begeren."
4. Omdat diezelfde *Roomsen* en anderen de begeerte naar het huis en de vrouw veelal bij hun uitleg samenvoegen, omdat zij n.l. merken, dat de begeerte naar de vrouw en het huis en naar alle andere dingen van de naaste geheel en al op enerlei manier verboden wordt; welke reden er hen kennelijk van overtuigt, dat dit of maar één gebod is, of dat er zoveel geboden inzake de begeerlijkheid geteld kunnen worden, als er begerenswaardige dingen door God genoemd en verboden worden.
5. Omdat alle *oude uitleggers,* zowel Joden als Christenen, wier namen al eerder bij de indeling van de Tien Geboden genoemd zijn, dat ook eendrachtig getuigen.

2. Tot welk doel dit gebod gegeven is, en hoe het bij de andere geboden gevoegd wordt.
Het oogmerk en doel, waartoe dit gebod ingesteld is, is opdat al onze affecten of genegenheden tegenover God en onze naaste oprecht mogen zijn, en gelijkvormig aan Gods wil, of: opdat wij innerlijk en volkomen de gehele Wet gehoorzaam zijn; hetgeen ook in alle andere geboden vereist wordt.
Nu zou iemand kunnen zeggen, *dat dit gebod overtollig is,* omdat het niets nieuws vereist boven hetgeen in de vorige geboden bevolen is.
Antwoord. Het is niet overtollig. Want het is bij de andere gevoegd *als* een regel en verklaring, waarnaar de innerlijke gehoorzaamheid aan de andere geboden moet verstaan worden; dat namelijk verboden worden, niet alleen de grove begeerlijkheden, waaraan de wil gehoorzaam is, maar ook de *allerkleinste verkeerde begeerlijkheden* en gedachten, waardoor onze harten tegen bepaalde geboden van God verzocht worden, hoewel daar de beraadslaging en instemming van *de wil niet bij komt;* en dat daarentegen geboden en van ons geëist wordt een allervolmaaktste gelijkvormigheid van de mens met God, en de gerechtigheid, waarnaar de mens geschapen was en die in Adam geweest is vóór de val. (Lansbergen. De grove begeerlijkheden waarbij toestemming komt, hebben de heidense wijsgeren wel erkend zonde te zijn, evenals dat ook de Roomsen doen. Maar noch de Wijsgeren noch de Roomsen geven toe, dat de tweede soort begeerlijkheid zonde is, die hier toch verboden wordt, als strijdig met de reinheid van hart, welke Gods gerechtigheid in ons vereist.) Daarom is dit gebod a.h.w. ten overvloede bij de andere geboden door God gesteld om gewichtige redenen, opdat de reinheid van Gods wet en de verkeerdheid van de menselijke natuur volkomen zou bekend worden. En daaruit blijkt ook, hoe dit gebod op een geschikte en ordelijke

manier met de andere samenhangt.
(Lansbergen. Want in de voorafgaande geboden heeft God die tweede en grove soort begeerlijkheid verboden; en hier verbiedt Hij die gedachten en begeerlijkheden, waarbij geen toestemming komt, maar die alleen ons hart enigszins kietelen, hoewel wij die verfoeien.)

3. Wat in dit gebod verboden wordt.

In dit gebod wordt de begeerlijkheid verboden, die in het Latijn *concupiscentia,* en in het Grieks *epithumia* heet. Begeerlijkheid is op zichzelf een natuurlijke begeerte en genegenheid tot dingen, die met de natuur overeenkomen. Deze wordt niet geheel en al verboden, maar in zoverre ze ongeregeld is en met de Wet Gods strijdt. Want er bestaat ook een geregelde begeerlijkheid, zoals alle begeerten van de uitwendige zintuigen en van de wil in onze onverdorven natuur geweest zijn vóór de val, en weer in onze natuur, als zij hersteld is, terugkomt; of: in de wedergeborenen; zoals er in David een geregelde of goede begeerte was, toen hij, Ps. 42 : 2, riep: „Gelijk een hert schreeuwt naar de waterstromen, alzo schreeuwt mijne ziel tot U, o God!"; Ps. 45 : 12: „Zo zal de Koning lust hebben aan uw schoonheid"; Ps. 119 : 40: „Zie, ik heb een begeerte tot Uw bevelen; maak mij levend door Uw gerechtigheid." En er is ook een ongeregelde of verkeerde begeerlijkheid; en dat is een ongeregelde lust, of begeerte, of een verkeerde genegenheid in het verstand, in de wil en in het hart, die strijdt tegen God, en die dingen begeert, die God in de Wet verboden heeft; of die geoorloofde dingen begeert, maar niet op die manier of tot dat doel, zoals het behoort. Deze wordt geheel en al verboden, hetzij er maar één slechte gedachte of begeerte zou zijn - zoals in dit Tiende Gebod -, of dat ze gepaard gaat met de toestemming van de wil, zoals in alle andere geboden. Want niet slechts een verkeerde genegenheid en begeerte, maar ook een verkeerde gedachte komt voort uit de erfzonde, en ook die is zonde; zoals God Zelf getuigt (Gen. 8 : 2: „Het gedichtsel van des mensen hart is boos van zijn jeugd aan"; en Paulus (Rom. 8 : : „Het bedenken des vleses is vijandschap tegen God"; zo ook, Rom. 7 : 7: „Ook had ik de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn, indien de Wet niet zeide: Gij zult niet begeren."

(Lansbergen, Bastingius. Om dit onderscheid te kennen te geven, heeft de Heere, Zich voegende naar het verstand van het onkundige volk, enkele voorbeelden van zo'n onbehoorlijke begeerlijkheid in het gebod voorgesteld: „Gij zult niet begeren uws naasten huis, vrouw, dienstknecht, dienstmaagd, os, ezel, noch iets dat uws naasten is." Want daarmee geeft Hij te kennen, dat niet alle, maar alleen de verkeerde begeerlijkheid hier verboden wordt. Want er is een natuurlijke begeerlijkheid, zoals naar spijs, drank enz., die geoorloofd is. Er is ook een begeerlijkheid naar grote en voortreffelijke dingen, zoals er (mogelijk) is een begeerte naar eens opzieners ambt, welke (begeerte n.l.) de Apostel prijst (1 Tim. 3 :. Maar de verkeerde begeerlijkheid en gedachte, die ons hart verlokt, in strijd met Gods geboden, die wordt hier verboden. En die dingen zijn ons verboden te begeren, die in de voorafgaande geboden ons verboden zijn, waarvan hier alleen sommige voorbeelden worden bijgebracht, waaronder alle andere begrepen worden. Want het huis, de dienstknecht, de dienstmaagd en de os en ezel behoren bij het *achtste* gebod, de huisvrouw tot het *zevende,* en de andere dingen, die de naaste toebehoren, zoals zijn leven, goede naam en dergelijke, tot het *zesde* en *negende* gebod. En dit verschil dient men speciaal in acht te nemen, opdat wij niet zouden denken, dat de Schrift ons alle lust, begeerte en gedachten ontneemt. Want dan zou ze ons helemaal zonder besef en aandoening maken, zoals de redeloze dieren. Want een lust of begeerte vóór de val, die niet

met Gods wil in strijd was. En als er gezegd wordt, dat de begeerlijkheid (er) van nature, of dat ze natuurlijk is, dan betekent het een zaak, die wij niet bezitten krachtens schepping, maar die wij door de val over ons gebracht hebben.
Bezwaar. De affecten en begeerten, of genegenheden, om de dingen, die de natuur onderhouden, te begeren, en om de dingen, die de natuur bederven, te vermijden, zijn ook in de verdorven natuur geen zonde. Want het zijn dingen, die God schiep, en het zijn aandoeningen, die in zichzelf goed zijn. Dus is de begeerlijkheid geen zonde.
Antwoord. De begeerlijkheden en aandoeningen van de verdorven natuur zijn in zichzelf goed, uit het oogpunt dat het aandoeningen zijn, maar niet in zoverre het ongeordende en verkeerde aandoeningen zijn en zich tot dingen uitstrekken, die door God verboden zijn; hoedanig alle aandoeningen en begeerten van de verdorven natuur zijn: Omdat ze óf zich niet uitstrekken tot dingen, waartoe zij dat behoren te doen, óf niet worden gedreven tot dat doel en op die manier, zoals het behoort. En daarom zijn ze ook alle samen verkeerd, verdorven en zonden. Want een verkeerde boom kan geen goede vruchten dragen. Het feit, dat Eva lust en begeerte gehad heeft tot de vrucht des booms, is natuurlijk geweest, maar dat ze die begeerd heeft in strijd met Gods gebod, dat was een aandoening, die in zich verkeerd en zonde is.

Bezwaar 2. Hetgeen niet in onze macht ligt, om al dan niet in ons te zijn, dat is geen zondige begeerlijkheid is zo in ons, dat het niet in onze macht ligt om ze af te leggen, enz. Dus is ze geen zonde.
Antwoord. Het is niet waar, dat het geen zonde is, hetgeen in onze macht niet is, dat het er al dan niet is. Want de zonde wordt niet geacht of gerekend naar de vrijheid of noodwendigheid van onze natuur, maar naar de wil en wet van God. Want alles wat daartegen strijdt, is zonde, hetzij het door de mensen kan vermeden worden, ja dan neen. En God doet ons geen onrecht, als Hij ons verbiedt en in ons straft hetgeen wij niet kunnen vermijden. Want Hij had onze natuur zó kunnen scheppen, dat ze de zonde en ongeregelde aandoeningen kon vermijden. En het feit, dat onze natuur dat nu niet kan doen, maar dat ze noodzakelijk zondigt, nadat ze verdorven is - zoals een verkeerde boom noodzakelijk verkeerde vruchten draagt -, dat geschiedde door 's mensen eigen schuld. Want hij heeft zichzelf verdorven en over zich gebracht, dat hij noodzakelijk zondigt, en dat het hem onmogelijk is, om de begeerlijkheden te mijden of af te leggen.

Bezwaar 3. Hetgeen zonde is, dat maakt de mens schuldig aan de eeuwige dood. Maar de begeerlijkheid maakt de wedergeborenen niet schuldig aan Gods eeuwige toom. *Want er is geen verdoemenis voor degenen, die in Christus Jezus zijn*, Rom. 8 :1. Dus is, althans in de wedergeborenen, de begeerlijkheid geen zonde.
Antwoord. Het feit, dat de begeerlijkheid de wedergeborenen niet schuldig maakt aan Gods eeuwige toorn, of hen niet verdoemt, dat geschiedt niet, omdat de begeerlijkheid geen zonde zou zijn, of omdat ze in zichzelf de toorn Gods niet zou verdienen, maar dat geschiedt toevallig, d.w.z. uit genade en barmhartigheid van God, Die ze de gelovigen niet toerekent. Want op zichzelf en vanwege haar natuur zou ze de wedergeborenen evengoed verdoemen als anderen, indien de schuld niet door de genade weggenomen ware. En zo verdoemen ook de andere zonden de wedergeborenen niet; niet omdat ze geen zonden zijn, maar omdat ze vergeven zijn en ze de gelovigen om Christus' wil niet toegerekend worden.

Bezwaar 4. De erfzonde wordt in de Doop weggenomen. Dus is de begeerlijkheid geen zonde in degenen, die gedoopt zijn
Antwoord. De erfzonde wordt in de Doop niet helemaal weggenomen, maar alleen wat betreft de schuld, d.w.z. zó dat ze de gelovigen niet schuldig maakt aan de verdoemenis. Dus blijft steeds in de gedoopte hetgeen waaruit de erfzonde bestaat, dat is: de verdorvenheid zelve, en de genegenheid om te zondigen. En dat is het, wat de

Schoolgeleerden beweren, dat in de gedoopten weggenomen wordt, namelijk de gestalte der erfzonde, en dat de materie of stof der erfzonde in hen blijft.

Aanhoudend bezwaar. Wanneer de gestalte der erfzonde weggenomen is, dan wordt ook de zonde zelf weggenomen. Want de gestalte geeft aan een zaak haar wezen, enz. In de Doop wordt de gestalte der erfzonde weggenomen. Dus wordt ook de zonde zelve weggenomen.

Antwoord. De gestalte der erfzonde wordt bij de gedoopten niet helemaal weggenomen, maar wat de schuld aangaat. Want de gestalte der zonde bestaat uit twee dingen: het ene is een in strijd zijn met de Wet, of een onordelijkheid in het verstand, in de wil en in de werken van de mens; het tweede is de schuld van de persoon, die zondigt, of de verplichting ervan tot de eeuwige straffen. Het laatste daarvan wordt in dit leven door de genade en door de Doop weggenomen, maar het eerste blijft in de heiligen, zolang zij dit vlees omdragen; zoals de Apostel zelf over zichzelf klaagt, Rom. 7 : 23: „Ik zie een andere wet in mijne leden, welke strijdt tegen de wet mijns gemoeds", enz. Dat de erfzonde door de Doop niet helemaal weggenomen wordt, verklaart ook de N.G.B., in art. 10.

4. ***Wat in dit gebod geboden wordt.***

Zoals dit verbod „Gij zult niet begeren" een regel is voor alle andere *verboden,* zo is het gebod: „Gij zult liefhebben den Heere, uwen God, uit geheel uw hart, uit geheel uw ziel enz., en uwen naaste gelijk uzelf" een regel voor alle *geboden.* Daarom is dit gebod in dat verbod begrepen. En als een mens daarvan beroofd was, zou hij aan een steen of blok gelijk zijn, meer dan aan een mens. Daarom verbiedt de Heere niet de eerbare begeerten, maar die verkeerd zijn, en die ons hart verwekken tot ongeoorloofde dingen.) En het verontschuldigt ons niet, dat wij met deze zonden geboren worden. Want of een bepaalde zaak al of niet zonde is, moet men niet beoordelen op grond van onze natuur, maar op grond van Gods Wet. Want alles wat met Gods Wet in strijd is, is zonde, of wij daar nu mee geboren worden, ja dan neen (1 Joh. 3).

En zoals in alle geboden niet slechts verboden wordt hetgeen uit bepaalde oorzaken voortgebracht is, maar ook die oorzaken zelf, zo wordt hier mét de ongeregelde begeerlijkheid ook de *erfzonde zelf* verboden, als zijnde de oorzaak daarvan. En bovendien is de erfzonde nog een algemene schuld vanwege de val van Adam. En toch wordt hier eigenlijk de erfzonde verboden, omdat deze strijdt met de naastenliefde, en een begeerte is naar dingen, die de naaste kwaad doen. Hier wordt ook een ondeugd verboden, die daaraan tegengesteld is, n.l. *ongeregelde naastenliefde,* wanneer men om zijnentwil God veracht.

Een *vraag* (komt hier op, namelijk), *of verkeerd denken ook zonde is.*

Antwoord. Het is zonde, voor zover die gedachten gepaard gaan met een genegenheid om dat verkeerde na te volgen en te doen. Want dan strijdt het tegen dit gebod: „Gij zult niet begeren."

De *Pelagianen* hebben vroeger geloochend, dat de begeerlijkheid zonde is, en zulks tegen de nadrukkelijke woorden van de Tien Geboden: „Gij zult niet begeren", en in strijd met Paulus' getuigenis in Rom. 7 : 7: „Ik had de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn", enz. Daarom zijn ze op tal van Synoden veroordeeld, die tegen de dwalingen van Pelagius en Coelestius vergaderden omtrent het jaar onzes Heeren 420; en later, zoals de Milaanse, de vijfde van Carthago en de Palestijnse in het Oosten. Van hun bewijzen waren dit de voornaamste.

Bezwaar 1. De dingen die van nature zijn, zijn geen zonden. De begeerlijkheid is er van nature, of (is) natuurlijk. Dus is ze geen zonde.

Antwoord.
1. De ongeregelde en kwade begeerlijkheid is er op zichzelf niet van nature. Want zij was er niet in de natuur vóór de val, maar is daarna toevallig bij de natuur gekomen; en dus is zij toevallig van natuur, omdat wij er nu mee geboren worden, of zij is van nature, d.w.z. zij is een toevallig kwaad, dat na de val nu onafscheidelijk de natuur, die in zichzelf goed is, aankleeft.
2. Het woord *„natuurlijk"* of hetgeen er van nature is, wordt hier op twee manieren opgevat. Wanneer er gezegd wordt, dat de dingen die er van nature, of die natuurlijk zijn, geen zonden zijn, dan betekent het een goede zaak, die door God in de natuur geschapen is, namelijk daaruit blijkt, dat hier de allergrootste reinheid en de volmaakte gerechtigheid van de mens geboden wordt, zoals *Adams* gerechtigheid was, waarin hij geschapen was, d.w.z. een volkomen kennis van God in het verstand, en een volkomen liefde in de wil en in het hart, en een uitnemend grote genegenheid en begeerte om God en Zijn bekende wil gehoorzaam te zijn, en om aan zijn naaste om Gods wil alle schuldige en behoorlijke diensten te bewijzen, en diens zaligheid te zoeken en voor te staan. In de Catechismus wordt dat in deze woorden uitgedrukt: „Dat wij te allen tijde van ganser harte aller zonde vijand zijn en lust tot alle gerechtigheid hebben."

(Bastingius. Lansbergen. En dat is de zekere en ware medicijn, om de lustziekte uit de gedachten te verdrijven en die bij de gezonde gehoorzaamheid aan God te houden.
Allereerst moeten wij aller zonden van harte vijand zijn; en opdat zulks zou geschieden, is het nodig, dat wij alle geveinsdheid van ons weren en ook de geringste-zonden, die ons bekruipen en ons zouden willen ten val brengen, niet door de vingers zien, maar er ons steeds en bestendig zo tegen verzetten, dat wij zelfs voor de gedachte eraan vrezen en ons ontzetten. Daartoe strekt Gods vermaning bij de profeet Amos 5 : 15, als Hij zegt: „Haat het boze en hebt lief het goede", en bij de profeet Zacharia 8 : 16v.: „Spreekt de waarheid, een iegelijk met zijn naaste; oordeelt de waarheid en een oordeel des vredes in uwe poorten. En denkt niet de één des anderen kwaad in ulieder hart; en hebt een valsen eed niet lief; want al deze zijn dingen, die Ik haat, spreekt de HEERE." Met die woorden stelt God ons Zijn heilig voorbeeld voor, en vereist van ons, dat wij verplicht zijn om te vervloeken en een afkeer te hebben van al hetgeen Zijn heilige wil en wet wederstaat; zoals Hij altijd en volkomen alle kwaad haat en vervloekt. En Christus leert precies hetzelfde, wanneer Hij ons tot afsnijding van de lidmaten die ons op de weg der Godzaligheid hinderen, vermaant, Matth. 5 : 29v.: „Indien dan uw rechteroog u ergert, trek het uit en werp het van u; want het is u nut, dat één uwer leden verga en niet uw gehele lichaam yin de hel geworpen worde. En indien uw rechterhand u ergert, houw ze af en werp ze van u; want het is u nut, dat één uwer leden verga en niet uw gehele lichaam in de hel geworpen worde."
Ten andere eist God van ons in deze wet, waarin Hij de begeerlijkheid verbiedt, dat wij lust zullen hebben tot alle gerechtigheid. Het één laat zich uit het ander verstaan. Wanneer God het verkeerde verbiedt, dan gebiedt Hij daartegen(over) het goede. Zijn wij dus verplicht om het verkeerde te haten, dan volgt daaruit, dat wij alle gerechtigheid moeten liefhebben. Want zoals de verdorven natuur (volgens het getuigenis van de Apostel, Rom. 7 : 21-22 lust heeft tot het kwade en alle ongeoorloofde dingen begeert, zo is het ook, dat de volkomen vernieuwde natuur steeds en van harte de zonde vijand is, en lust heeft aan de wet Gods, of aan de gerechtigheid. Omdat de Heere dus in Zijn wet alle verkeerde genegenheden der verdorven natuur verbiedt, dan gebiedt Hij ongetwijfeld daartegen(over) een oprechtheid van alle genegenheden, welke bestaat in een gedurige verfoeiing der

zonden en een vlijt tot alle gerechtigheid. Tot die oprechtheid vermaant de Apostel de Efeziërs, als hij wil dat zij zullen wederom „vernieuwd worden in den geest huns gemoeds, en den nieuwen mens aandoen, die naar God geschapen is in ware rechtvaardigheid en heiligheid" (Ef. 4 : 34v.); en de Thessalonisenzen, wanneer hij leert, dat „dit de wil Gods is, (namelijk) hunne heiligmaking, dat een iegelijk wete zijn vat te bezitten in heiligmaking en ere, niet in kwade beweging der begeerlijkheid, gelijk als de heidenen, die God niet kennen" (1 Thess. 4 : 3-; en hij wenst hun het volgende toe: „De God des vredes Zelf heilige u geheel en al; en uw geheel oprechte geest en ziel en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst van onzen Heere Jezus Christus" (1 Thess. 5 : 2.
Zo moeten wij dus streven naar deze oprechtheid der genegenheden, opdat in ons plaatshebbe zowel de innerlijke als de uiterlijke liefde tot onze naaste. Want hoewel de Heere in Zijn wet op de overtreding van dit gebod geen burgerlijke of uitwendige straf gesteld heeft, is het toch wel zeker, dat de geestelijke straf daarop de eeuwige dood is. Want aangezien de begeerlijkheid zonde is (Rom. 7 :, en de bezoldiging der zonde de dood is (Rom. 6 : 2, is het duidelijk, dat ook de bezoldiging van de begeerlijkheid de dood is.

Vraag 114. Maar kunnen degenen, die tot God bekeerd zijn, deze geboden volkomenlijk houden?
Antwoord. Neen zij; maar ook de allerheiligsten, zolang als zij in dit leven zijn, hebben maar een klein beginsel dezer gehoorzaamheid a); doch alzo, dat zij met een ernstig voornemen niet alleen naar sommige, maar naar al de geboden Gods beginnen te leven b).

a) 1 Kon. 8 : 46, Pred. 7 : 20, Ps. 19 : 13, Matth. 6 : 12, Rom. 7 : 14v., Fl 3 : 12-14; 1 Joh. 1 : 8-10.
b) Luk. 1 : 6, Rom. 7 : 22, Jak. 2 : 10v.

Verklaring.

Nu de Tien Geboden tot dusver uitgelegd zijn, bleven er nog twee vragen over, die tot het „stuk" van Gods wet behoren, namelijk: In hoever de wet Gods onderhouden kan worden, en 9. Welke het gebruik der wet is, of: Waartoe de wet nuttig is, aangezien we die in dit leven niet kunnen volbrengen. Op die vragen wordt in de Vragen 114 en 115 van de Catechismus een antwoord gegeven. Allebei moeten ze dus wat breder verklaard worden.

8. In hoever Gods wet mogelijk is, en door de wedergeborenen kan gehouden worden.
Teneinde deze vraag goed te verklaren en te verstaan, moet men een onderscheid maken tussen de menselijke natuur, zoals die is, óf nog oprecht en gaaf, óf gevallen, óf weer door Christus hersteld.
1. Het was de menselijke natuur, toen zij nog gaaf was en niet gezondigd had, mogelijk om de gehele wet volkomen te houden. Want de mens was geschapen naar Gods beeld in volmaakte heiligheid en gerechtigheid. Want hij kan Gods wet geheel en al in alle delen en allervolkomenst volbrengen; zoals nu nog de heilige Engelen dat kunnen.

2. Maar de volbrenging van de wet is voor de gevallen en verdorven natuur van de mens zo onmogelijk, dat ze zelfs niet eens aan een gehoorzaamheid kan beginnen, die aan God behaagt, Gen. 8 : 21: „Want het gedichtsel van 's mensen hart is boos van zijn

jeugd aan"; Jer. 13 : 23: „Zal ook een Moorman zijn huid veranderen? Of een luipaard zijne vlekken? Zo zult gijlieden ook kunnen goed doen, die geleerd zijt kwaad te doen"; Matth. 7 : 18: „Een kwade boom kan geen goede vruchten voortbrengen"; Rom. 14 : 23: „Al wat uit het geloof niet is, dat is zonde"; Ef. 2 : 1: „Gij waart dood door de misdaden en de zonden"; 2 Kor. 3 : 5: „Wij zijn van onszelf niet bekwaam om iets te denken als uit onszelf"; zoals dat bij de Vijfde vraag al eerder bewezen is.

3. In de Catechismus geldt de vraag vooral de menselijke natuur, zoals die door Christus weer hersteld is, of deze namelijk de Wet volbrengen kan, en dat niet in Christus alleen, maar ook in haarzelf. En daarop wordt zeer terecht geantwoord: Allereerst, dat de wedergeborenen dat in dit leven niet kunnen doen; en daarnaast, dat zij echter toch niet nalaten om ongeveinsd niet alleen naar sommige, maar ook naar alle geboden van God te leven. Want hoewel de wedergeborenen beginnen om aan God gehoorzaam te zijn, d.w.z. een voornemen en ijver hebben, die wel niet geveinsd, maar flauw is en die strijdt met de verkeerde genegenheden, aandoeningen en begeerten, toch kunnen zij geen volmaakte gehoorzaamheid aan God bewijzen, omdat de kennis Gods of de liefde niet zo groot en ernstig is als de wet vereist (1 Kor. 13). Want in dit leven wordt onze natuur nimmer volkomen vernieuwd, noch wat betreft de kennis Gods, noch wat de genegenheden aangaat, om aan God gehoorzaam te zijn. Ook worden de wedergeborenen niet steeds geregeerd door de Heilige Geest, maar worden zij soms door God - teneinde hen te beproeven, te kastijden of te vernederen - voor een (bepaalde) tijd verlaten; hoewel zij tenslotte stellig weer tot bekering geroepen worden, opdat zij niet zouden verloren gaan. Van die onvolkomenheid spreekt de Schrift overal, zoals in Ps. 143 : 2: „En ga niet in het gericht met Uwen knecht; want niemand die leeft, zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn", en in Ps. 130 : 3: „Zo Gij, HEERE, de ongerechtigheden gadeslaat: Heere, wie zal bestaan?"; Job 4 : 18: „Zie, op Zijn knechten zou Hij niet vertrouwen; hoewel Hij in Zijn engelen klaarheid gesteld heeft. (Vers 19:) Hoeveel te min op degenen die lemen huizen bewonen, welker grondslag in het stof is. Zij worden verbrijzeld voor de motten"; 1 Kon. 8 : 46: „Geen mens is er, die niet zondigt"; Spr. 20 : 9: „Wie kan zeggen: Ik heb mijn hart gezuiverd, ik ben rein van mijne zonde?"; Jak. 3 : 2: „Wij struikelen allen in vele"; 1 Joh. 1 : 8: „Indien wij zeggen, dat wij geen zonde hebben, zo verleiden wij onszelf, en de waarheid is in ons niet." Daarvan spreken ook de *klachten en gebeden* van de Godzaligen, Rom. 7 : 18v.: „Ik weet, dat in mij, dat is in mijn vlees, geen goed woont; want het willen is wel bij mij, maar het goede te doen, dat vind ik niet. Want het goede, dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik"; en in vers 24: „Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?" En in Mark. 9 : 24: „Ik geloof, Heere, kom mijn ongelovigheid te hulp." En de heiligen bidden dagelijks: „Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren", Matth. 6 : 12.

(Lansbergen. Hetzelfde wordt ook bewezen door de *belijdenis* en het leven van alle heiligen. Hun belijdenis onder het Oude Testament luidt als volgt. Job belijdt dit (9 : 2v.): „Waarlijk, ik weet dat het zo is; want hoe zou de mens rechtvaardig zijn bij God? Zo Hij lust heeft om met hem te twisten, niet één uit duizend zal hij hem beantwoorden." David (Ps. 130): „Zo Gij, HEERE, de ongerechtigheden gadeslaat: Heere, wie zal bestaan?" En elders (Ps. 143): „En ga niet in het gericht met Uwen knecht; want niemand die leeft, zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn." Jesaja (64): „Wij allen zijn als een onreine, en al onze gerechtigheden zijn als een wegwerpelijk kleed; en wij vallen allen af als een blad, en onze misdaden voeren ons henen weg als een wind." Daniël (9): „Wij hebben gezondigd, en hebben onrecht gedaan, en goddeloos gehandeld

en gerebelleerd, met af te wijken van Uwe geboden en van Uwe rechten." En onder het Nieuwe Testament: Petrus (Hand. 15 : 10): „Wat verzoekt gij God, om een juk op den hals der discipelen te leggen, hetwelk noch onze vaders, noch wij hebben kunnen dragen?" En dan spreekt hij daar over de Wet in het algemeen, welke niet één van de Aartsvaders of der Apostelen volkomen heeft kunnen houden. Want het feit, dat sommigen willen beweren, dat de Apostel daar spreekt over de wet der ceremoniën alleen, dat is niet tegen ons. Maar al was dat al waar, dan wordt daaruit toch door een vast besluit geconcludeerd, dat hij die de uiterlijke ceremoniën niet volkomen houden kan, waarvan de onderhouding lichter valt, ook niet volkomen de bevelen van de Tien Geboden zal kunnen houden. Paulus' belijdenis luidt als volgt, Rom. 7 : 1: „Het goede, dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik." Want het feit, dat sommigen daarvan willen beweren, dat de Apostel niet over zichzelf, maar over iemand anders spreekt, dat bezit geen enkele schijn van waarheid. En nog zwaarder dwalen zij, die beweren, dat hij hier in zijn persoon de woorden en redenen van hen voorstelt, die *nog niet wedergeboren* zijn. Want de woorden, die erop volgen (vers 2): „Ik heb een vermaak in de wet Gods naar den inwendigen mens", én (vers 2: „Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?" enz., kunnen op generlei wijze aan de onwedergeborenen toegeschreven worden. Johannes' belijdenis luidt (1 Joh. 1): „Indien wij zeggen, dat wij geen zonde hebben, zo verleiden wij onszelf, en de waarheid is in ons niet." De Apostel wil daarmee zeggen, dat niet alleen andere mensen zondaars zijn, maar hij rekent zichzelf er ook nog onder. En zoveel zij gezegd over de belijdenis der heiligen.

Nu volgt (nog) *hun leven,* waardoor het gezegde mede bewezen wordt. *Abel* wordt door Christus Zelf „rechtvaardig" genoemd (Matth. 23 : 3, maar toch getuigt de Apostel aan de Hebreeën (11 :, dat hij niet uit de werken gerechtvaardigd is, maar door het geloof. Van *Noach* schrijft Mozes (Gen. 6; 8v.), dat hij een „rechtvaardig, oprecht man was in zijne geslachten", die „met God wandelde." En toch werd hij daarom niet behouden, maar omdat hij „genade gevonden had in de ogen des HEEREN." En dat ook hij de wet Gods niet volkomen heeft kunnen houden, verklaart Mozes, wanneer hij schrijft (Gen. 9 : 2, dat hij na de zondvloed dronken geworden is van wijn, en ontbloot in zijn tent neerlag. *„Abrahams* rechtvaardigheid" wordt in de Schrift zeer geprezen, maar „niet uit de werken", zoals de Apostel uitvoerig aantoont in Rom. 4 (Rom. 4). Van *Lot* schrijft Petrus, dat hij rechtvaardig was (2 Petrus 2): en dat hij zijn rechtvaardige ziel kwelde door het zien en horen van de ongerechtige werken van de Sodomieten. Maar terstond na de ondergang en vernietiging van Sodom en de omliggende steden, waarvan hij verlost was, heeft hij zich met onmatig wijn-drinken besmet, en tevens met lelijke bloedschande (Gen. 19 : 3). *Mozes,* een profeet Gods, wiens gelijke in Israël niet is opgestaan en door wie God de wet Zelf gegeven heeft, heeft toch die wet niet volkomen gehouden. Want God Zelf getuigt (Num. 20 : 11v.), dat hij uit wantrouwen Zijn geboden niet volkomen heeft uitgevoerd; waarom hij ook buiten het beloofde land gesloten werd. De Schrift getuigt van *Job,* dat hij een man was, oprecht en vroom, Godvrezende en wijkende van het kwaad (Job 1), maar ze vertelt ook zijn zonden, die niet gering waren; namelijk, dat hij de dag van zijn geboorte vervloekt heeft (Job 3 : en dat hij tegen God en de natuur gestreden heeft, omdat hij zijn leven ontvangen had en dat behouden werd. *David,* een man naar Gods hart (2 Sam. 11 : 4; id. 24) heeft met overspel, doodslag en de volkstelling de wet van God dusdanig overtreden, dat hij Gods rechtvaardige gramschap over zich gehaald heeft. Onder het Nieuwe Testament schrijft Lukas van *Zacharias* en *Elizabeth,* dat zij beiden rechtvaardig waren voor God (Luk. 1): wandelende in al de geboden en rechten des Heeren onberispelijk; en toch wordt Zacharias (vers 20) door de Engel bestraft om zijn ongeloviqheid, waarom hij ook

voor een tijd stom gemaakt werd. Ook nadat de apostel *Petrus* de gave des Heiligen Geestes ontvangen had, heeft hij zo geveinsd (Gal. 2 : 13v.), dat hij zijn voeten niet recht droeg, en is daarom ook in het openbaar door de apostel Paulus bestraft. Ja, ook *Paulus* zelf, dat uitverkoren vat, was niet vrij van zijn zonden en gebreken. Want dat bewijst zijn reeds aangehaalde belijdenis, en bovendien de twist (Hand. 15 : 3), die tussen hem en Barnabas zo hoog opliep, dat onder hen een verbittering ontstond, d.w.z. dat zij tegen elkaar zo verbitterd waren, dat zij van elkander gescheiden zijn. En van die tijd af kon hij de wet Gods nog niet volkomen houden, hoewel sommigen dat echter menen te kunnen aantonen uit die tekst, waar hij schrijft (2 Tim. 4): dat hij, toen hij haast sterven ging, dat hij „den goeden strijd gestreden, den loop geëindigd", en het „geloof behouden" had. Want daarop laat zich gemakkelijk antwoorden, dat de Apostel dat daarom zo flink en stoutmoedig geschreven heeft, omdat hij door de hope eraan vasthield, dat hij in het geloof standvastig zou sterven. Want eigenlijk en metterdaad was de strijd nog niet volstreden, omdat de laatste doodsstrijd nog overbleef. Dus is het duidelijk uit- de belijdenis en op grond van het leven van al de allerheiligsten onder het Oude en Nieuwe Testament, dat er nooit één van hen allen geweest is, die de Wet van God volkomen heeft gehouden. En daarom volgt daaruit, met een noodzakelijke conclusie, dat het onmogelijk is, dat één der wedergeborenen de Wet van God volkomen kan houden.

Bovendien wordt in het antwoord van de Catechismus aangewezen, wat men aan de wedergeborene toe mag schrijven betreffende de onderhouding van de Wet in dit leven; namelijk deze drie dingen:
1. Een klein beginsel van deze volmaakte gehoorzaamheid.
2. Een ernstig en ongeveinsd voornemen om de Wet te gehoorzamen.
3. Dat zij niet alleen naar sommige, maar ook naar alle geboden Gods beginnen te leven.
Daarvan leert Paulus, 1 Tim. 1 : 5:,.Het einde des gebods is liefde uit een rein hart en uit een goede consciëntie en uit een ongeveinsd geloof"; 1 Joh. 3 : 18: „Mijn kinderkens, laat ons niet liefhebben met het woord noch met de tong, maar met de daad en waarheid", en Jak. 2 : 10v.: „Want wie de gehele Wet zal houden, en in één zal struikelen, die is schuldig geworden aan alle. Want Die gezegd heeft: Gij zult geen overspel doen, Die heeft ook gezegd: Gij zult niet doden. Indien gij nu geen overspel zult doen, maar zult doden, zo zijt gij een overtreder der Wet geworden."
Dat bevestigt de apostel Paulus met zijn eigen voorbeeld, Titus 3 : 13v.: „Broeders, ik acht niet, dat ik zelf het gegrepen heb. Maar één ding doe ik, vergetende hetgeen dat achter is, en strekkende mij tot hetgeen dat voor is, jaag ik naar het wit tot den prijs der roeping Gods, die van boven is in Christus Jezus." De Apostel gebruikt hier een gelijkenis, door het leven der heiligen bij een loopbaan - en dat: zeer geschikt! - te vergelijken. Want 1. zoals voor de hardlopers een vaste baan bereid is, waar buiten zij niet mogen lopen, zo is aan de wedergeborenen de Wet gegeven, waarnaar zij hun gangen moeten richten. 2. Zoals de hardlopers vaardig en vlug zijn, en hun loop, om enige verhindering, niet gemakkelijk onderbreken, maar alles overwinnende, in hun loop volharden, totdat zij het einde en doel bereikt zullen hebben, zó doen ook de wedergeborenen er hun best voor, dat zij alle hindernissen opzij schuiven, en al hun ijver aanwenden om God te dienen. Want zij trachten de Wet van God niet traag of geveinsd te houden, maar beginnen met een ernstig en ongeveinsd voornemen, naar al Gods geboden te leven, en blijven niet stilstaan, eer zij aan de dood gekomen zijn, die het einde is van de loopbaan huns levens.
En hoewel dus de wedergeborenen de Wet van God in Christus volkomen volbrengen,

enerzijds omdat hun de volkomen genoegdoening van Christus toegerekend wordt, en anderzijds omdat in hen een waarachtige gehoorzaamheid - zowel innerlijk als uiterlijk - naar alle geboden van God door de Heilige Geest begonnen wordt, toch is en blijft hun een volkomen volbrenging onmogelijk. Want zij gevoelen zelf wel, dat ze menigmaal veel dingen doen, die in strijd zijn met Gods Wet, en dat ook hetgeen zij naar de Wet Gods doen, zo onvolkomen is, dat het in het oordeel van God niet bestaan kan, noch Gode behagen kan, tenzij door de toerekening van Christus' volmaakte genoegdoening; hetgeen ook, naast de teksten der Heilige Schrift die al aangehaald zijn, Jesaja getuigt in hoofdstuk 64 : 6: „Wij allen zijn als een onreine, en al onze gerechtigheden zijn als een wegwerpelijk kleed."
Zo zijn en blijven dus in de wedergeborenen menigmaal vele zonden (over), namelijk de erfzonde, veel dadelijke zonden, onwetendheden, nalatigheden en zwakheden, welke zonden zij ook zelf belijden en beschreien (vgl. N.G.B., art. 15 en D.L., V, art.1enz).

Toch is er een groot onderscheid tussen de wedergeborenen en de onwedergeborenen, als zij zondigen.
Want ten eerste: In God blijft steeds het voornemen om de uitverkorenen zalig te maken, hoewel zij zo menigmaal zondigen. Ten tweede: Het is zeker, dat de wedergeborenen zich tenslotte bekeren zullen. Ten derde: De wedergeborenen behouden, ook zelfs te midden van de zonden, steeds een beginsel en zaad van het ware geloof en van de boetvaardigheid, dat nu eens groter en sterker is, en zó tegen de zonde strijdt, dat zij niet in dwalingen tegen het fundament, of in zonden tegen het geweten vervallen; en dan weer is het kleiner en flauwer, en wordt voor een tijd door de verzoekingen overwonnen, maar toch zo, dat zij, die eens werkelijk bekeerd zijn, niet meer geheel en al van God afvallen. Maar inzake de goddelozen heeft God zo'n voornemen niet, en ook is het niet zeker, dat zij zich uiteindelijk zullen bekeren. Ook hebben zij geen beginsel der ware gehoorzaamheid, maar zij zondigen met hun ganse wil, stellen zich moedwillig tegen God, en gaan tenslotte verloren, tenzij zij zich bekeren.

De Wederdopers en dergelijke brengen tegen de onvolmaaktheid der werken in de wedergeborenen deze bezwaren in.

Bezwaar 1. De werken van de Heilige Geest kunnen niet onvolmaakt zijn. Welnu, de goede werken der wedergeborenen zijn werken van de Heilige Geest. Dus volgt daaruit noodzakelijk, dat ze volmaakt zijn, ook in zichzelf aangemerkt.
Antwoord. De werken, die geheel van de Heilige Geest zijn, die moeten rein en volmaakt zijn. Maar de goede werken der wedergeborenen zijn niet helemaal, maar zó van de Heilige Geest, dat ze tevens ook werken van mensen zijn, die onvolkomen wedergeboren zijn. Dus volgt alleen dit daaruit, dat de werken der heiligen rein zijn, in zover ze door de Heilige Geest ingegeven worden en geschieden, maar niet in zover ze ook werken van de mensen zijn, die nog met veel gebreken en smetten beladen zijn.

Bezwaar 2. De werken van hen, die aan Christus' beeld gelijkvormig zijn, kunnen niet onvolmaakt zijn. De heiligen zijn in dit leven aan Christus gelijkvormig door de vernieuwing. Dus kunnen de werken van hen niet onvolmaakt zijn.
Antwoord. Zij die aan het beeld van Christus volkomen gelijkvormig zijn, kunnen geen onvolkomen werken hebben. Maar de heiligen zijn, zolang zij hier (op aarde) leven, aan het beeld van Christus niet volkomen, maar ten dele gelijkvormig. Want zoals de kennis is, zo is ook de liefde en de gelijkvormigheid aan Christus bij de heiligen. „Want wij kennen ten dele", zegt de Apostel in 1 Kor. 13 : 9.

Bezwaar 3. Voor de heiligen is er geen verdoemenis, Rom. 8 : 1. Dus zijn hun werken volmaakt goed, ook in zichzelf aangemerkt.

Antwoord. Dat volgt daaruit nog niet. Want de reden waarom er voor de heiligen geen verdoemenis is, is niet de volmaaktheid van hun werken, maar Christus' voldoening, die hun door het geloof wordt toegerekend. Maar alleen dit volgt eruit, dat de werken der heiligen volmaakt zijn en in het oor-
deel Gods niet als onrein verdoemd worden, óf in zichzelf, óf uit het oogpunt van Christus' toegerekende volmaaktheid.

Bezwaar 4. De gestrengheid van Gods rechtvaardigheid geeft aan werken, die onvolkomen goed zijn, geen vergelding. Maar Christus zal in het oordeel aan een ieder vergelden, en zo ook aan de heiligen, naar zijn werken. Dus zijn de werken der heiligen zo volmaakt, dat ze in het oordeel Gods kunnen bestaan.

Antwoord. Er is tweeërlei vergelding der werken. De éne geschiedt volgens de Wet, en de andere volgens het Evangelie. Volgens de Wet worden geen werken vergolden, die onvolmaakt zijn. Want die oordeelt op voorwaarde van een volkomen gehoorzaamheid. Maar wanneer Christus de werken der heiligen vergeldt3an zal Hij niet volgens de Wet, of volgens de volmaaktheid der werken oordelen, maar volgens het Evangelie, of volgens de voorwaarde van het geloof, of volgens Zijn eigen gerechtigheid, die hun toegerekend en toegeëigend wordt. En toch zal Hij hen oordelen naar hun werken, als naar publieke tekenen en getuigenissen van het geloof, waaruit ze voortgekomen zijn, en hetgeen de werken, als vruchten daarvan, betonen in hen geweest te zijn.

Bezwaar 5. De Heilige Schrift schrijft aan de werken der heiligen een volmaaktheid toe, zoals Ps. 111 : 1: „Ik zal den HEERE loven van ganser harte", en zo ook Ps. 119 : 2 en 10; Gen. 6 : 9: „Noach was een rechtvaardig, oprecht man in zijn geslachten. Noach wandelde met God"; 2 Kon. 20 : 3: „Ik heb voor Uw aangezicht in waarheid en met een volkomen hart gewandeld"; 2 Kron. 15 : 17: „Het hart van Asa was volkomen al zijne dagen"; vgl. ook Matth. 5 : 48, Kol. 1 : 28; 2 Kor. 12 : 9; 2 Tim. 3 : 17 enz. Dus zijn de werken der heiligen volmaakt.

Antwoord. Deze en soortgelijke teksten spreken van een volmaaktheid der delen en niet der trappen van gehoorzaamheid in de heiligen (d.w.z. dat zij aan al Gods geboden gehoorzaam waren, maar niet volkomen), en spreken van de oprechtheid en ongeveinsdheid ervan, welke tegenover de huichelarij en veinzing der Godzaligheid gesteld wordt. Want de heiligen verkrijgen in dit leven nimmer de volmaaktheid der trappen, d.w.z. de graad van volmaakte gehoorzaamheid, die de Wet vereist. Maar zij hebben een beginsel van de volkomen gehoorzaamheid en onderdanigheid jegens God, in al Zijn geboden. En toch behagen zij Gode niet om dat beginsel van hun aangevangen gehoorzaamheid, maar om de volmaakte gerechtigheid van Christus, die hun toegerekend wordt. En zij zijn voor God volmaakt in zichzelf, door de volmaaktheid der delen, d.w.z. omdat zij alle delen der Godzaligheid gaan beoefenen. Maar in Christus zijn zij volmaakt, ook wat de volmaaktheid der trappen betreft, d.w.z. omdat hun de volmaakte gerechtigheid van Christus door het geloof toegerekend wordt; zoals geschreven staat in Kol. 2 : 10: „Gij zijt in Hem volmaakt", en in 1 Kor. 1 : 30: Christus „is ons van God geworden wijsheid, en rechtvaardigheid en heiligmaking en verlossing."

Aanhoudend bezwaar. De volmaaktheid der trappen wordt in de Heilige Schrift ook aan de heiligen toegekend, 1 Kor. 2 : 6: „Wij spreken wijsheid onder de volmaakten", 1 Kor. 14 : 20: „Wordt in het verstand volmaakt"; zo ook Ef. 4 : 13, Fit. 3 : 15 en Hebr. 5 : 14. Dus kunnen zij, de Wet volkomen houden.

Antwoord. In die teksten worden volmaakten genoemd, niet zij die volkomen aan de Wet gelijkvormig zijn, maar die meer licht en verzekering hebben als andere zwakken, en daarom ook groter ijver hebben, die door oefening bevestigd is, om God gehoorzaam te zijn, de vleselijke lusten te bestrijden en het kruis te dragen. Want aldus wordt die volmaaktheid verklaard, Hebr. 5 : 14, Ef. 4 : 14: „Opdat wij niet meer kinderen zouden

zijn, die als de vloed bewogen en omgevoerd worden met allen wind der leer", Fa. 3 : 12: „Niet dat ik het alrede gekregen heb of alrede volmaakt ben"; en Rom. 7 : 18: „Het willen is wel bij mij, maar het goede te doen, dat vind ik niet." En dus wordt die volmaaktheid niet volkomen bedoeld, maar alleen ten opzichte van de zwakken, echter niet ten opzichte van Gods Wet.

Bezwaar 6. Er staat in Ps. 119 : 51: „Ik ben van Uw wet niet afgeweken", en in Ps. 7 : 9: „Richt mij, HEERE, naar mijn gerechtigheid, en naar mijn oprechtheid, die bij mij is." Dus kunnen de wedergeborenen in het oordeel Gods hun werken aanvoeren, als volkomen aan de Wet van God gelijkvormig.

Antwoord. Deze en soortgelijke teksten kennen aan de heiligen in dit leven niet een volkomen gelijkvormigheid aan de Wet toe (want anders zouden ze in strijd zijn met de al eerder aangehaalde teksten, ten bewijze van de onvolmaaktheid der heiligen), maar een gerechtigheid van de goede consciëntie, zonder welke het geloof niet bestaan kan, zoals men ook geen goed geweten hebben kan zonder geloof; zoals geschreven is, 1 Tim. 1 : 18v.: „Strijd den goeden strijd, houdende het geloof, en een goede consciëntie, welke sommigen verstoten hebbende, van het geloof schipbreuk geleden hebben." Want de heiligen vrezen de rechterstoel niet, en zij troosten zich door het geweten, dat ze oprecht gewandeld hebben. Maar toch echt niet, omdat zij dat tegen(over) het oordeel Gods zouden willen stellen, of omdat zij zich van geen enkele zonde bewust zijn (want als zij dat bemerken, roepen zij - met Ps. 143 : 2 en id. 130 : 3 - uit: „Ga niet in het gericht met Uwen knecht", „Zo Gij, HEERE, de ongerechtigheden gadeslaat, Heere, wie zal bestaan?"), maar omdat zij een ernstige en ongeveinsde ijver en voornemen hebben, om Gode gehoorzaam te zijn, en omdat ze stellig weten, dat hun zonden bedekt, en door Christus' bloed gewassen zijn; ook, dat hun begonnen gehoorzaamheid Gode om Christus' wil behaagt, en door Hem met beloningen, volgens de beloften des Evangelies, uit genade zullen worden vereerd.

Bezwaar 7. 1 Joh. 3 : 9: „Een iegelijk die uit God geboren is, die doet de zonde niet; want Zijn zaad blijft in hem; en hij kan niet zondigen, want hij is uit God geboren." Dus (zo zeiden vroeger de Pelagianen en de Katharen - d.w.z. gereinigden -, en heden ten dage de Wederdopers en Perfectionisten) is de nieuwe gehoorzaamheid in de wedergeborenen volmaakt en zonder zonde.

Antwoord. Die tekst wordt verkeerd verstaan en uitgelegd. Want Johannes bedoelt met die woorden „die doet de zonde niet" niet, dat hij geen zonde heeft of in het geheel niet zondigt (want hij had in het eerste en tweede hoofdstuk al geleerd, dat ook de allerheiligsten niet zonder zonde waren!), maar dat de zonde in hem niet heerst, en dat hij niet in de zonde volhardt. Want zoiets zou het geloof en de ware Godzaligheid bij de heiligen wegnemen. Dat de woorden „zonde doen" en „zondigen" in die tekst zó op te vatten zijn, blijkt uit de voorafgaande verzen 6 en 8. Want daar staat: „Een iegelijk die zondigt, die heeft Hem niet gezien en heeft Hem niet gekend"; én: „Die de zonde doet, is uit den duivel." En daaruit dient één van beide geconcludeerd te worden, namelijk dat óf de wedergeborenen die nog bepaalde zonden hebben, God nooit hebben gezien of gekend, en dat zij uit de duivel zijn; óf men zal moeten toegeven, dat zij geen zonde doen en niet kunnen zondigen. Het eerste te beweren, strijdt geheel en al tegen de Schrift en tegen hetgeen daar over de gesteldheid der wedergeborenen geleerd wordt. Dus volgt het andere, n.l. dat, zoals Johannes zegt, die uit God geboren is, niet zondigt, noch zondigen kan. Niet, dat Johannes loochenen wil, dat er enig gebrek bij de wedergeborenen aanwezig is, maar de ware betekenis van die woorden is, dat (zoals de Schrift in Rom. 6 : 12v. en 19 spreekt) de wedergeborenen de zonde niet over zich laten heersen, dat zij hun leden niet overgeven aan de ongerechtigheid, dat zij niet verkeren in de begeerlijkheden

huns vleses, noch de wil des vleses en der gedachten volbrengen; zoals de kinderen der ongehoorzaamheid, in wie de satan werkt, zoals Paulus zegt (Ef. 2 : 2v.). Dus zondigen de wedergeborenen niet, en nog veel minder zondigen zij tegen de Heilige Geest, van welke zonde Johannes (1 Joh. 5 : 16 en 1 hen mede vrij weet. Daarom is er niet gezegd, dat zij geen verdorvenheid of zonde meer hebben. Want die zich zoiets vermeten, scheldt Johannes voor leugenaars (1 Joh. 1 : 8 en 10).

Bezwaar 8. Hetgeen gemakkelijk te onderhouden is, dat kan volkomen onderhouden worden. De geboden der Wet zijn licht en niet zwaar om te onderhouden. Want dat verklaren de volgende teksten, Matth. 11 : 30: „Mijn juk is zacht en Mijn last is licht", en 1 Joh. 5 : 3: „Dit is de liefde Gods, dat wij Zijne geboden bewaren. En Zijn geboden zijn niet zwaar." Dus kunnen ze ook volkomen onderhouden worden.

Antwoord. Niet alles wat gemakkelijk te doen valt, kan altijd volkomen gedaan worden. Het valt een kind van zes jaar gemakkelijk om te lopen, maar toch kan het niet zo ver of zo flink lopen als een man. Zo valt het de wedergeborenen niet zwaar of pijnlijk om zich te begeven tot het dragen van Christus' juk, en tot onderhouding van Gods geboden. Maar om Christus' juk met een volkomen wakkerheid te dragen en Gods geboden in alle opzichten perfect te houden, zonder ooit in het allerminst in woorden, werken of gedachten daartegen te overtreden, ligt in dit leven niet in hun vermogen, ook al zijn zij steeds verplicht om te bidden om de vergeving van hun zonden, volgens het algemene bevel dat Christus aan al Zijn jongeren, zonder enige uitzondering, gegeven heeft, Luk. 11 : 4, Matth. 5 : 12; hoewel zij van de vloek der Wet door Christus bevrijd, uit kracht van de vrijwillige Geest, in de weg van 's Heeren geboden vrijwillig voortgaan, Gal. 3 : 13 en id. 5 : 18 en 22.

Bezwaar 9. 1 Joh. 2 : 5: „Zo wie Zijn Woord bewaart, in dien is waarlijk de liefde Gods volmaakt." Velen bewaren Gods Woord. Dus is in velen de liefde`Gods volkomen, d.w.z.: Velen kunnen het gebod van Christus inzake de liefde, of de Wet, volkomen onderhouden. Want de liefde is de vervulling der Wet, en de band der volmaaktheid, Rom. 13 : 10, Kol. 3 : 14.

Antwoord. Het is één zaak, om het Woord van God te bewaren, en een andere zaak, om Gods geboden volkomen te onderhouden. Weliswaar overtreedt iemand, in zover hij het Woord van God bewaart, dat. niet. Maar het gaat erom, of hij die het bewaart, het in alles volkomen bewaart, en het niet overtreedt. Johannes zegt niet: „Wie Zijn Woord in alles volkomen bewaart", maar: „Wie Zijn Woord bewaart." Nu spreekt de Heere Christus mede bij dezelfde Johannes, in diens Evangelie (Joh. 17): „Ik heb Uw Naam - zo spreekt Hij tot de Vader! - geopenbaard den mensen, die Gij Mij uit de wereld gegeven hebt, en zij hebben Uw Woord bewaard." Daarmee wil Christus niet zeggen, dat Zijn discipelen, aan wie Hij hier herinnert, vóór Zijn hemelvaart, toen zij nog met Hem wandelden, de Wet Gods volkomen hebben onderhouden. Want men moet toegeven, dat zij tot die tijd nog onvolkomen zijn geweest. Dus de ware betekenis van die aangevoerde tekst is, dat de Apostel daar in geen geval handelt tegen hen, die nog enig zondig gebrek bij zich hebben en Gods Wet niet volkomen onderhouden - want hij zegt tevoren (1 Joh. 1): „Indien wij zeggen, dat wij, geen zonde hebben, zo verleiden wij onszelven" -, maar tegen degenen, die beweren God te kennen en Hem met de werken loochenen, door al maar in hun boze en ongepaste leven te volharden. En daarom spreekt hij (in vers 4v.) als volgt: „Die daar zegt: Ik ken Hem, en Zijn geboden niet bewaart - d.w.z.: naar Zijn geboden niet vraagt -, die is een leugenaar, en in dien is de waarheid niet. Maar zo wie Zijn Woord bewaart - d.w.z. die zich tot de gehoorzaamheid aan Gods Wet begeeft -, in dien is waarlijk de liefde Gods volmaakt geworden"; d.w.z. die heeft niet alleen in de mond en op de lippen een uiterlijke belijdenis van God, maar die heeft Hem metterdaad en in waarheid lief. En zo wordt - zoals Johannes zegt - in dezulken de

liefde Gods volmaakt, of (zoals het woord, dat de Apostel gebruikt, betekent) volbracht, en wordt daar gesteld tegenover een uitwendige kennis van God, waarbij geen innerlijke genegenheid tot de Heere (aanwezig) is, omdat ook de werken der liefde tot God niet beoefend worden. En dus wordt hier dan niet gesproken over zulk een volmaakte liefde, maar van een ongeveinsde liefde, die metterdaad bewezen wordt, en die ook een waarachtige liefde genoemd wordt. Niemand ontkent trouwens, dat de volmaakte liefde de vervulling der Wet en de band der volmaaktheid is. Maar het zou bewezen moeten worden, dat een wedergeboren mens in dezen op volkomen wijze een volmaakte liefde bezit.

Bezwaar 10. Wat God belooft zal stellig geschieden. God belooft, dat Hij de gelovigen de krachten zal geven om de Wet volkomen te onderhouden, Deut. 30 : 6: „De HEERE uw God zal uw hart besnijden en het hart van uw zaad om den HEERE uwen God lief te hebben met uw ganse hart en met uw ganse ziel, opdat gij leeft." Jer. 31 : 33: „Maar dit is het verbond, dat Ik na die dagen met het huis Israëls maken zal, spreekt de HEERE: Ik zal Mijn Wet in hun binnenste geven, en zal die in hun hart schrijven; en Ik zal hun tot een God zijn en zij zullen Mij tot een volk zijn", Ez. 11 : 19v.: „Ik zal hun enerlei hart geven, en zal een nieuwen geest in het binnenste van u geven, en Ik zal het stenen hart uit hun vlees wegnemen, en zal hun een vlesen hart geven, opdat zij wandelen in Mijn inzettingen, en Mijn rechten bewaren en dezelve doen; en zij zullen Mij tot een volk zijn, en Ik zal hun tot een God zijn"; en id. 36 : 27: „Ik zal Mijn Geest geven in het binnenste van u; en Ik zal maken, dat gij in Mijn inzettingen zult wandelen, en Mijn rechten zult bewaren en doen."

Antwoord. Het is niet waar, dat God belooft, dat Hij de gelovigen de krachten wil geven om in dit leven de Wet volkomen te onderhouden. Ook bewijzen de aangehaalde teksten dat in geen geval. Want die beloften spreken niet van een volkomen heiigheid in dit leven, maar van de wedergeboorte, die in dit leven niet volmaakt wordt, en van een oprechte, en toenemende gehoorzaamheid; hetgeen bewezen wordt met de volgende reden. Aangezien die beloften aan alle gelovigen gegeven worden, moet daaruit één van beide volgen: Of dat God ontrouw is in Zijn beloften, wanneer Hij in sommige gelovigen volbrengt hetgeen Hij aan állen beloofd heeft. (Want de tegensprekers geven zelf toe, dat niet alle gelovigen in dit leven volmaakt worden.) Of dat God hun niet zo'n volmaaktheid op aarde belooft. Het eerste te beweren, zou godslastering betekenen tegen de ware en getrouwe God. Dus moet men dan het andere zeggen, namelijk dat deze belofte niet spreekt van een volkomen gehoorzaamheid in dit leven, maar alleen, dat zij in Zijn geboden ongeveinsd, vrijwillig en oprecht zullen wandelen, en die doen. Dat betekent nog niet: ze volkómen volbrengen en ze z6 doen, dat er niets aan ontbreekt.

Aanhoudend bezwaar. De belofte uit Deut. 30 : 6 geeft toch niet alleen maar de oprechtheid, maar ook de volkomenheid te kennen, wanneer de HEERE zegt: „De HEERE uw God zal uw hart besnijden, om den HEERE uw God lief te hebben met uw ganse hart en niet uw ganse ziel, opdat gij leeft." Dus wordt daar ook de volmaaktheid in dit leven beloofd.

Antwoord. In die tekst wordt geen volkomenheid beloofd, waar geen zonde of gebrek bij is, maar alleen een oprechtheid, ongeveinsdheid en hartelijke liefde. Want in die betekenis worden de woorden „met uw ganse hart" en „met uw ganse ziel" vaak opgevat, zoals wij zien in Jes. 38 : 3. Wanneer Hiskia zegt, dat hij met een *volkomen hart* voor God gewandeld, en hetgeen goed is in Zijne ogen gedaan heeft, dan bedoelt hij daarmee niet (te zeggen), dat hij in alles de geboden des Heeren volkomen gehouden had want in datzelfde hoofdstuk, vers 17, belijdt hij zijn zonden, en kort daarop bewijst hij alweer zijn zwakheid -, maar dat hij zich oprecht voor God 'gedragen had. Zo ook, wanneer de Kamerling Filippus bad (Hand. 8 : 3), om gedoopt te mogen

worden, en Filippus hem antwoordde dat het geoorloofd was, zo hij van ganser harte geloofde, en als hij hem daarop doopte, dan wordt daarmee niet een volkomen geloof bedoeld, waar geen enkele zwakheid bij was (want sacramenten zijn ingesteld om het zwakke geloof te versterken!), maar een oprecht en ongeveinsd geloof. Evenzo dient men deze tekst (n.l. uit Deut. 30) te verstaan, zoals uit de volgende omstandigheden bewezen kan worden. Aan het begin van het hoofdstuk staat: „Onder alle volken, waarheen u de HEERE uw God gedreven heeft; en gij zult u bekeren tot den HEERE uw God en Zijner stem gehoorzaam zijn naar alles wat ik u heden gebied, gij en uw kinderen, met uw ganse hart en met uw ganse ziel. En de HEERE uw God zal uw gevangenis wenden en Zich uwer ontfermen, en Hij zal u weder vergaderen uit al de volken, waarheen u de HEERE uw God verstrooid had" (de verzen 1-15). Daar belooft de HEERE hen te verlossen en terug te brengen, wanneer zij zich zouden bekeren en van ganser harte en van ganser ziele zouden doen, hetgeen Hij hun geboden had. Nu heeft Hij hun verlossing niet uitgesteld, totdat zij volkomen en zonder zonde waren, maar toen zij zich van harte tot Hem bekeerden en naar de gehoorzaamheid aan Zijn geboden gestreefd hebben, zo heeft God Zich over hen ontfermd. Wat volgt daar anders uit, dan dat onder de bekering of het horen naar Gods stem met het ganse hart en ziel, niet een volkomen, maar een ongeveinsde en oprechte gehoorzaamheid verstaan moet worden? Kort daarna volgen de woorden, waarover hier het verschil gaat: „En de HEERE uw God zal uw hart besnijden en het hart van uw zaad om den HEERE uwen God lief te hebben met uw ganse hart en niet uw ganse ziel, opdat gij leeft."

Met het woordje „leven" wordt allerlei zegen, geluk en welvaart bedoeld, en dat wordt tegenover de vloek gesteld, waaraan daar ook herinnerd wordt. Nu lezen wij niet, dat God vertoefd heeft Zijn volk te zegenen of goed te doen, totdat zij volmaakt en zonder enig gebrek waren. En evenmin lezen wij ervan, dat Hij de vloeken en straffen die Mozes hun bedreigt, hun heeft laten overkomen, omdat zij onvolmaakt waren, maar wel om hun grove en gruwelijke zonden die zij bedreven. Zo blijkt dus ook daaruit, dat hier met de woorden „God liefhebben met het ganse hart en met de ganse ziel" niet een helemaal volkomen, maar een *ongeveinsde* en uit het hart voortkomende liefde bedoeld wordt.

Tenslotte merkt men ook niet, dat deze beloften in die betekenis als waarin zij aangevoerd worden, ooit aan het Israëlitische volk vervuld zijn, namelijk dat God hun hart en het hart van hun zaad zo besneden zou hebben, dat zij Zijn geboden volkomen hebben onderhouden en zonder enige zonde in dit leven geweest zijn. Maar daarentegen lezen we er wel van, dat alle Israëlieten, zelfs de hogepriester niet uitgezonderd, jaarlijks op de tiende dag van de zevende maand die genoemd werd de *Verzoendag* - hun ziel moesten bekommeren of kastijden, en een offer tot verzoening voor hun zonde brengen. Dat heeft God voor het ganse volk tot een eeuwig recht verordend, en dat zo ernstig geboden te onderhouden, dat Hij degene die op die dag zijn lichaam niet zou kastijden, uit Zijn volk dreigt uitje roeien. Wat was dat anders dan een publieke belijdenis, dat zij allen samen zondig en gebrekkig waren? En zo is er onder hen niemand zonder zonde geweest, maar wel waren er velen, wier hart God zo heeft besneden, dat zij Hem oprecht en hartelijk liefgehad en in Zijn geboden gewandeld hebben.

Bezwaar 11. Zij die aan de zonde gestorven zijn, die zijn volmaakt. De wedergeborenen zijn aan de zonde gestorven, Rom. 6 : 2: „Wij die der zonde gestorven zijn, hoe zullen wij nog in dezelve leven?" Dus zijn de wedergeborenen volmaakt.

Antwoord. De Apostel bedoelt met „der zonde gestorven zijn" niet helemaal zonder gebreken zijn, maar de zonden hoe langer hoe meer afsterven en met de doding daarvan bezig zijn. Want hij stelt hier twee dingen tegenover elkaar: „der zonde gestorven zijn" en „nog in de zonde leven"; welke beide dingen van één mens op één en

dezelfde tijd niet kunnen gelden. Neem eens degenen die nog maar pas-wedergeboren kinderkens in Christus zijn, en het vermogen niet hebben om alle goeds te doen. Zal men van hen zeggen, dat zij nog in de zonde leven? Dat kan men niet doen, of men moet ze tevens aan de eeuwige dood onderwerpen. Want Paulus zegt in Rom. 8 : 13: „Indien gij naar het vlees leeft (d.w.z. zovelen als er in de zonde leven), zo zult gij sterven." Als zij dus niet in de zonde leven, dan zijn zij der zonde gestorven, en toch is de zonde in hen niet volkomen dood. Zo blijkt dus, dat „der zonde gestorven zijn" bij. Paulus nu niet direct betekent „geen leven der zonde meer bij zich gevoelen." Zo zegt de Apostel ook in Kol. 3 : 3: „Gij zijt gestorven." En toch vermaant hij ze dadelijk daarna, als hij in vers 5 zegt: „Doodt dan uw leden die op de aarde zijn." Daar merkt men duidelijk, dat het van hen gezegd wordt dat zij gestorven zijn, die nog dagelijks moesten toenemen in het afsterven der zonden. En dit is de stijl der Schrift, dat de kinderen Gods naar hun beste deel genoemd worden. Zij dragen de naam „gelovigen", „rechtvaardigen" en „heiligen", omdat zij naar de inwendige mens vast op God vertrouwen, de rechtvaardigheid beoefenen en in heiigheid leven. Maar de betekenis is niet, dat er in het geheel geen kleingeloof of onzuiverheid aan hen is.

Bezwaar 12. Fil. 2 : 13: „Het is God, Die in u werkt beide het willen en het werken, naar Zijn welbehagen." Dus als wij het „willen" hebben om Gods Wet volkomen te onderhouden, dan zal God ook het„werken" in ons werken. Want anders: Als God alleen de goede wil in de gelovigen werkte en niet tevens het vermogen om het gewilde te volbrengen, dan zou Hij een vergeefs werk doen.

Antwoord. Dat volgt in geen geval uit Paulus' woorden. Want hij zegt niet, dat de gelovige al het goede dat hij wil en begeert, in dit leven volkomen doet, of dat God in hem een volkomen „werken" werkt. Immers zegt de Apostel daarentegen in Gal. 5 : 17: „Het vlees begeert tegen den Geest, en de Geest tegen het *vlees;* en deze staan tegen elkander, alzo dat gij niet doet hetgeen gij wildet." Zodat daaruit dus helemaal niet volgt, dat God een vergeefs werk aan de gelovigen werkt, indien dat in dit leven niet volkomen volbracht wordt. Want die begeerte dient ertoe, om in hen een gedurige ijver te wekken en te onderhouden, om, zoveel in dit leven zal kunnen geschieden, naar de volmaaktheid te jagen, en zolang zij in dit leven zijn, tegen al hun overige onvolmaaktheden te strijden.

Bezwaar 13. Christus belooft ons, dat alles wat wij de Vader bidden zullen in Zijn (d.i.: Christus') Naam, Hij ons dat geven zal, Joh. 14 : 13 en 1 Joh. 5 : 14v. Dus als wij Hem om de volmaaktheid in dit leven bidden, dan zal Hij ons die krachtens Zijn belofte geven.

Antwoord. Dat moet alleen verstaan worden van die dingen, die God beloofd heeft te geven. Want het geloof ziet op de belofte. Wanneer men in het geloof bidt om hetgeen God beloofd heeft, dan krijgt men dat. Nu heeft God nergens beloofd om ons in dit leven volkomen in de liefde te maken. Dus kan men niet in het geloof daarom bidden. Men krijgt het trouwens niet van de Heere. Weliswaar wensen de gelovigen zeer vurig, als het Gods wil was, om direct van alle zonde ontslagen te zijn, en om 's Heeren Wet volkomen heel hun leven lang te volbrengen. Maar dat verwachten zij toch niet in dit leven. En daarom gaat hun gebed nergens naar uit, dan dat zij dagelijks in heiligheid en gerechtigheid mogen toenemen, en de zonde doden, totdat zij tenslotte geheel en volkomen in het andere leven gesteld zullen worden. Dat bidden zij in het geloof, en dat verkrijgen zij ook.

Aanhoudend bezwaar. Toch leert Christus ons, dat wij in het geloof moeten bidden: „Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzo ook op de aarde"; waar ons geleerd wordt om voor zulk een gehoorzaamheid aan Gods wil te bidden, als er bij de Engelen in de hemel is, namelijk een volmaakte. Dus als wij om die volmaaktheid

bidden, dan zullen wij ze ook krijgen.
Antwoord. Met die bede willen de gelovigen niet zeggen, dat zij zich verbeelden, dat de mensen hier op aarde tot die trap van gehoorzaamheid en dienstwilligheid aan God, gelijk die der Engelen, in dit leven zullen of kunnen komen, maar dat zij, door een bijzondere lust, die zij hebben tot de eer van God, wensen dat alle mensen de wil des Heeren zouden gehoorzamen. Intussen stellen zij echter deze hun wens onder Zijn beschikking, welke zij op grond van Zijn Woord zodanig weten te zijn, dat zij die volkomen heiligheid niet in dit, maar in het andere leven zullen hebben, en toch hier, in de wereld, langs de door Hem verordende weg, langzamerhand daartoe geleid zullen worden. Dus bidden zij met een vast vertrouwen, om door de genade des Heeren in de weg van Zijn gehoorzaamheid geleid, en dagelijks hoe langer hoe meer tot die gewilligheid en getrouwheid der Engelen, een ieder in zijn (eigen) ambt en beroep, bevorderd te worden, en daarmee niet ophouden, totdat Hij ze tenslotte in het andere leven geheel volmaakt stelt. Daarin doen zij een gelovig gebed. Daarin verhoort de Heere ze dan ook stellig. Want zij bewijzen aan God hier op aarde een gewillige gehoorzaamheid, naar de inwendige mens, hoewel het vlees tegen de Geest nog weerstreeft (Rom. 7 : 21, Gal. 5 : 1). Zij morren noch spreken tegen de wil van God in, maar geven daaraan plaats (Hand. 21 : 1); of wanneer zij uit zwakheid enige onwilligheid betonen, dan verbeteren zij zich weer door Gods genade, en met een lust voortgaande op Zijn voetpaden, worden ze tenslotte verlost van alle zondigheid en gesteld in volkomen heiligheid in het andere leven.

Bezwaar 14. Als God ons niet de kracht geeft om de Wet te volbrengen, dan is de Wet tevergeefs gegeven. Maar de Wet is niet tevergeefs gegeven. Dus volgt daaruit, dat de mens kracht van God geschonken wordt, om de Wet te volbrengen.
Antwoord. Dat kan men toegeven, als het woord „volbrengen" genomen wordt voor doen, in het werk stellen, of onderhouden, zoals het meestal gebruikt wordt. Want wij geven graag toe, dat God in ons werkt beide het willen en het werken. Maar als met dat woord de volmaaktheid bedoeld wordt, dan ontkennen wij, dat de Wet door God tevergeefs gegeven zou zijn, als zij door ons in dit leven niet op volmaakte wijze onderhouden wordt. Want er zijn nog tal van andere doeleinden, waarom God de Wet gegeven heeft, die Hij ook bereikt, zoals in de volgende Vraag onderwezen wordt.

Bezwaar 15. Johannes 8 : 36: „Indien dan de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zo zult gij waarlijk vrij zijn"; Matth. 1 : 21: „Gij zult Zijnen Naam heten JEZUS; want Hij zal Zijn volk zalig maken van hunne zonden"; en Joh. 1 : 29: „Zie, het Lam Gods, Dat de zonde der wereld wegneemt." Daaruit volgt, dat, aangezien Christus dat alles volbracht heeft, Hij de gelovigen volkomen van de zonde bevrijdt, behoudt en de zonde van hen wegneemt.
Antwoord. Dat volgt daaruit wel, wanneer het - zoals het behoort - opgevat wordt met betrekking tot de rechtvaardigmaking. Want „het bloed van Jezus Christus, Zijn Zoon, reinigt ons van alle zonde" (1 Joh. 1). Maar het genoemde volgt er niet uit, met betrekking tot de heiligmaking in dit leven. Want als men op grond van genoemde teksten zou willen concluderen tot de volmaakte heiligmaking en wedergeboorte in dit leven, dan zou daaruit moeten volgen - hetgeen onwaar en ongerijmd is! -, dat niemand werkelijk door Christus vrijgemaakt is, of hij moet volmaakt zijn; en ook, dat Hij niemand voor zijn zonden behoedt en van niemand de zonde wegneemt, of hij moet nu zo volmaakt zijn, dat er totaal geen zonde meer in hem is.

Bezwaar 16. Als Christus de mensen in dit leven niet volmaakt heilig maakt, dan zou daaruit volgen, dat Hij geen volkomen Zaligmaker was; dat Hij Die de ziekten des lichaams volkomen genas, de gebreken der ziel niet volkomen genas, maar ze alleen met een pleister bedekt. Maar aangezien Christus een volkomen Zaligmaker en

Medicijnmeester der zielen is, volgt daaruit dus, dat Hij de mensen volmaakt in dit leven heilig maakt.

Antwoord. Het volgt er niet uit, dat Christus een onvolkomen Zaligmaker of Medicijnmeester onzer zielen is, indien Hij ze hier in dit leven niet volmaakt heiligt. Want behalve dat Hij ze door Zijn bloed volkomen reinigt van al hun zonden en gebreken, wanneer Hij allen die in Hem geloven rechtvaardigt - welke rechtvaardigmaking in dit leven ook volmaakt is -, vernieuwt Hij bovendien ook alle gelovigen door Zijn Geest en heiligt ze werkelijk; welke heiligmaking, hoewel die in dit leven niet helemaal volmaakt wordt, toch op Zijn tijd, in het andere leven geheel volmaakt zal zijn (1 Kor. 13 : 10). En hoewel de gelovigen in dit leven niet volmaakt wedergeboren worden, toch worden zij door Christus werkelijk wedergeboren. Want anders zouden zij het Koninkrijk Gods niet kunnen ingaan (Joh. 3).

Bezwaar 17. Waar de Geest van Christus heerst, daar worden de zonden verdreven, zoals de duisternis door het zonlicht. In de wedergeborenen heerst de Geest van Christus. Dus worden alle zonden uit hen verdreven, d.w.z. zij worden in dit leven volmaakt.

Antwoord. Aan het feit, dat Christus de zonden bij de wedergeborenen totaal verdrijft, bestaat geen enkele twijfel. Maar Hij verdrijft ze niet ten enenmale in dit leven. De zon verdrijft de nachtelijke duisternis zó, dat ze toch niet helemaal verdreven wordt, maar zij (n.l. de zon) maakt eerst de dageraad, die nog schemerig is, en dan, wanneer zij over de aarde opgaat, komt de heldere dag. En omdat dus de Geest van Christus in de wedergeborenen niet volkomen, zonder tegenstand heerst, maar het vlees altijd begeert tegen de Geest, en deze (twee) tegenover elkaar staan (Gal. 5 : 1, zo moet daaruit ook volgen, dat alle zonden niet volkomen uit de harten der wedergeborenen verdreven worden, zolang zij in dit leven zijn, maar dat hun nog steeds enige overblijfselen van hun zondige natuur tot hun levenseinde toe bijblijven, waartegen zij hebben te strijden. Want anders zou men moeten zeggen, dat de Geest van Christus in niemand regeert, of hij moet volmaakt zijn; hetgeen volgens Paulus (Gal. 2 : 20) niet waar is, waar hij van zichzelf verklaart, dat Christus in hem leeft, en hij toch evenwel doorlopend zijn onvolmaaktheid belijdt.

Bezwaar 18. Ef. 5 : 25 en 27:‚Christus heeft Zichzelven voor haar (n.l. de gemeente) overgegeven, opdat Hij haar Zichzelven zou heerlijk voorstellen, een gemeente die geen vlek of rimpel heeft of iets dergelijks, maar dat zij zou heilig zijn en onberispelijk." Dus kunnen de gelovigen in dit leven zonder vlek en rimpel onstraffelijk, d.w.z. volmaakt zijn.

Antwoord. Dat volgt uit die tekst niet. Want anders zou ook moeten volgen, aangezien er over de gehele Gemeente en over alle lidmaten ervan gesproken wordt, dat óf alle leden der Gemeente in dezen volmaakt zijn, óf dat allen die nog niet volmaakt zijn, geen leden der Gemeente zijn kunnen. Beide is onwaar. De Apostel vertelt hier dus niet wat er al geschied is, maar tot welk doel Christus Zichzelf voor de Gemeente heeft overgegeven, opdat Hij haar zó zou maken en voor Zich stellen; hetgeen geschiedt, enerzijds door Zijn bloed, waardoor Hij alle vlekken en rimpels der gelovigen afwast en reinigt, anderzijds door Zijn Geest, wanneer Hij in dit leven in ons een heiigheid begint, die hiernamaals in het toekomende leven volmaakt zijn zal. Daarom wordt deze tekst dus ten onrechte aangehaald, om een volmaakte heiigheid van de gelovigen in dit leven te bewijzen. Want dan zou die tekst in strijd komen met hetgeen Johannes leert in 1 Joh. 1 : 8: „Indien wij zeggen, dat wij geen zonde hebben, zo verleiden wij onszelven, en de waarheid is in ons niet."

Bezwaar 19. Mark. 9 : 23: „Alle dingen zijn mogelijk dengene die gelooft." Dus is het hem ook mogelijk om in dit leven de Wet van God volkomen te onderhouden.

Antwoord. Wanneer Christus hier zegt „alle dingen", dan bedoelt Hij daarmee niet in het algemeen alles, wat men zou kunnen bedenken. Want dan zou een gelovige almachtig en bij gevolg ook tot God gemaakt worden. Maar daaronder worden die dingen verstaan, die men van Christus zou kunnen bidden en verwachten, - en die dan weer niet allemaal in het algemeen, maar slechts al zulke dingen, die iemand met een gelovig hart van de Heere mag bidden en verwachten. Men kan nu echter niet met een gelovig hart bidden, of ons vertrouwen dient te steunen op Gods belofte, waardoor wij ervan verzekerd zijn, dat Hij ons verhoren zal. Dus de betekenis van Christus' woorden is, dat er niets is, dat God Zijn kinderen beloofd heeft, of men kan dat van Christus verkrijgen, als men in Hem gelooft. Daaruit volgt nu echter niet, dat de volmaakte gehoorzaamheid der Wet de wedergeborenen in dit leven mogelijk is. Want die wordt hun nergens in de Heilige Schrift beloofd.

Bezwaar 20. Deze leer, dat de volmaakte gehoorzaamheid aan de Wet door de wedergeborenen in dit leven niet kan beoefend worden, maakt de mensen traag tot de Godzaligheid. Want als zij bedenken dat zij niet tot de volmaaktheid kunnen komen, dan zullen zij ook alle ijver afleggen om daarnaar te streven. Dus is deze leer schadelijk en niet Schriftuurlijk.

Antwoord. Als bepaalde mensen door deze leer traag zouden worden in de Godzaligheid, dan ligt de schuld daarvan niet bij die leer, maar bij de mensen, die deze leer misbruiken; zoals er geen leer is, hoe Schriftuurlijk ook! of ze kan wel door de goddeloze en wereldse mensen misbruikt worden. Wanneer daarentegen deze leer juist gebruikt wordt, dan scherpt ze de mensen op tot alle mogelijke Godzaligheid, wanneer zij hun onvolmaaktheid opmerken en zien, hoe ver zij nog van de ware volmaaktheid in dit leven verwijderd zijn. Ja, dan streven en jagen zij des te ijveriger naar het voorgestelde (doel)wit; zoals men ziet, dat hij die nog ver van de plaats van zijn bestemming verwijderd is, des te ijveriger en spoediger zal aantreden en voortgaan. Daarentegen maakt de leer van de volmaaktheid in dit leven zorgeloze en opgeblazen mensen. Want wanneer de mensen zich verbeelden, dat zij in dit leven volmaakt kunnen zijn, dan laten zij zich gemakkelijk wijs maken, dat zij al tot de volmaaktheid gekomen zijn, terwijl zij daar nog heel ver van af zijn. En dus laten zij verder de ijver in de Godzaligheid na, en bewijzen zelfs met hun opgeblazenheid, hoe onvolmaakt ze nog zijn. Maar wanneer deze leer van de onvolmaaktheid in dit leven juist beschouwd wordt, dan worden wij daardoor opgewekt om de zonde recht te kennen; en wanneer wij de kracht en vruchten daarvan opmerken, dan worden we des te meer daarvan afgeschrikt, en ertoe aangespoord om des te vuriger de Heere aan te roepen om de dagelijkse vernieuwing door de Heilige Geest, en daarvoor Gode meerdere dankbaarheid te bewijzen; teneinde, vanwege de gedurige strijd tussen de Geest en ons verdorven vlees, waarvan wij nimmer rust krijgen - zolang wij in dit leven zijn - des te eerder en des te meer deze wereld en alle tijdelijke en vergankelijke dingen moede en zat te worden, en met grote verwachting reikhalzend uit te zien en te verlangen naar de ontbinding van ons lichaam, om tot de eeuwige rust en het zalige leven te komen; teneinde steeds in nederigheid en ootmoed te wandelen en met de zwakken medelijden te hebben; en tenslotte om alleen aan Christus de eer voor onze rechtvaardigmaking en zaligheid toe te kennen.

9. ***Over het gebruik der Wet, of: Waartoe de Wet nuttig is, aangezien wij die niet kunnen volbrengen.***

Vraag 115. Waarom laat ons dan God zo scherp de Tien Geboden prediken, zo ze toch niemand in dit leven houden kan?
Antwoord. Eerstelijk, opdat wij ons leven lang onze zondige aard hoe langer hoe meer leren kennen, en des te begeriger zijn om de vergeving der zonden en de gerechtigheid van Christus te zoeken a). Daarna, opdat wij zonder ophouden ons benaarstigen, en God bidden om de genade des Heiligen Geestes, opdat wij hoe langer hoe meer naar het evenbeeld van God vernieuwd worden, totdat wij tot deze voorgestelde volkomenheid na dit leven geraken b).

a) Ps. 32 : 5, Ps. 51 : 5-7, Rom. 7 : 18 en 24v., 1 Joh. 1 : 9.
b) Ps. 51 : 12-14, Ef. 4 : 23v., Fil. 3 : 12-14, 1 Kor. 9 : 24v.

Verklaring van Vraag 115.

Als men vraagt naar het gebruik of het nut der Wet, dan moet men het onderscheid van de (onder)delen der Wet voor ogen houden.
Het gebruik van de *ceremoniële* wetten van Mozes was:
1. Opdat de gelovigen daardoor tot Christus en Zijn Koninkrijk zouden geleid worden, Gal. 3 : 24: „Zo dan, de Wet is onze tuchtmeester geweest tot Christus, opdat wij uit het geloof zouden gerechtvaardigd worden."
2. Om de Joden van alle andere volken te onderscheiden.
3. Om daardoor in alle Godzaligheid geoefend te worden, en gehoorzaamheid te betuigen aan de Wet der zeden.
4. Opdat het geloof daardoor bevestigd worde. Want sommige van die ceremoniën waren *sacramenten,* d.w.z. tekenen des verbonds en zegelen der genade; zoals de besnijdenis en het Paaslam.
Het gebruik van Mozes' *burgerlijke* wetten was:
1. Opdat ze a.h.w. zenuwen zouden zijn ter bevestiging van de burgerlijke regering der Joden.
2. Opdat ze voorbeelden zouden zijn voor de regering der Kerk in het Koninkrijk van Christus, aangezien zowel de oversten en koningen van het volk, als de priesters een voorbeeld droegen van Christus, de Opper-priester en Koning der Kerk. Die gebruiken hielden dan ook met de wetten zelf op, toen de ceremoniën door Christus' komst vervuld en afgeschaft zijn, en het rijk der Joden door de Romeinen werd uitgeroeid.

Hier wordt nu niet zozeer gevraagd, welk gebruik de Zedenwet vroeger in de Joodse kerk bezat, als wel, *welk gebruik of nut ze nu nog heeft.* Want er zijn sommige Antinomianen, d.w.z. vijanden van de Zedenwet, die het gebruik en de prediking ervan uit de Christelijke Kerk willen verwijderen, vooral door twee bewijzen.
Het eerste bewijs is, omdat de Wet door Christus vervuld en afgeschaft is. Het andere, omdat het onmogelijk is om ze te houden of te volbrengen. Maar beide (bewijzen n 1.) zijn drogredenen. Want in het eerste concluderen zij, dat de Zedenwet geheel en al is afgeschaft, die echter alleen maar afgeschaft is wade vloek en de dwang betreft, maar niet wat de gehoorzaamheid eraan betreft, zoals tevoren bij de uitlegging van de derde kwestie is verklaard.
In het tweede bewijs brengen zij een oorzaak naar voren, die geen oorzaak is. Want de

reden waarom de Zedenwet in de Christelijke Kerk gebruikt en gepredikt moet worden, is niet, dat ze volkomen zou kunnen gehouden en volbracht worden, maar er zijn andere redenen; zoals hierna nog zal aangetoond worden. Daarom moet men weten, dat de Zedenwet, welke is een eeuwige wijsheid van God, in het verstand der Engelen en mensen bij de schepping ingegraveerd, steeds durende is, en dat de prediking ervan steeds gehad heeft, en hebben zal tal van gebruiken en nuttigheden onder het menselijke geslacht. Maar om deze kwestie beter te kunnen verklaren, moet men weer denken aan de *vier verschillende staten van de mens,* waarvan in de leer over de vrije wil veelal gesproken wordt. Want de functie der Wet verschilt, al naar gelang 's mensen staat.

1. In de natuur van de mensen - *vóór de val* nog geheel oprecht en niet door de zonde verdorven -, was de Wet tot tweeërlei nuttig.

1. Opdat de mens zou zien en belijden, dat hij geheel aan God gelijkvormig was geschapen. Want in 's mensen verstand blonk, toen hij nog niet gevallen was, een volkomen kennis der Wet, en die wrocht in hem een oprechtheid en gelijkvormigheid van al zijn genegenheden en werken aan de wil van God.
2. Opdat de mens een goed en gerust geweten zou hebben, of een vast vertrouwen op Gods goedgunstigheid, en een zekere hoop op het eeuwige leven. Want de Wet belooft, volgens de ordening van de Goddelijke rechtvaardigheid, het eeuwige leven aan hen, die ze volkomen houden, Lev. 18 : 15, Rom. 10 : 5, Gal. 3 : 12: „De mens die deze dingen doet, zal door dezelve leven."

2. In de *verdorven natuur,* die nog niet door de Heilige Geest wedergeboren is, is de Wet evenzo tot twee dingen nuttig.

1. Opdat de uiterlijke tucht in en buiten de Kerk zou onderhouden worden. Want de Wet, die in ieders verstand door God ingegraveerd is en, door de stem der leraars en overheid verkondigd wordt, breidelt en bedwingt ook de onwedergeborenen, zodat zij de openbare boosheden, die met het oordeel van het gezonde verstand in strijd zijn, ontvlieden; welke moeten geheel en al weggedaan zijn voor de wedergeboorte, Rom. 2 : 14v.: „Want wanneer de heidenen, die de wet niet hebben, van nature de dingen doen, die der wet zijn, dezen de wet niet hebbende, zijn zichzelven een wet; als die betonen het werk der wet geschreven in hun harten, hun consciëntie medegetuigende, en de gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende."
2. Opdat de zonde gekend wordt. Want de Wet beschuldigt, overtuigt en veroordeelt alle onwedergeborenen, dat zij voor God onrechtvaardig en aan de eeuwige verdoemenis schuldig zijn, Rom. 3 : 19v.: „Wij weten nu, dat al wat de Wet zegt, zij dat spreekt tot degenen, die onder de Wet zijn, opdat alle mond gestopt worde en de gehele wereld voor God verdoemelijk zij; daarom zal uit de werken der Wet geen vlees gerechtvaardigd worden voor Hem; want door de Wet is de kennis der zonde"; Rom. 7 :7: „Ik kende de zonde niet dan door de Wet; want ook had ik de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn, indien de Wet niet zeide: Gij zult niet begeren."

Dit gebruik, d.w.z. de kennis der zonde en van Gods oordeel over de zonde, brengt van haarzelf een haat tegen God en een toeneming van de zonden in de onwedergeborenen voort; en als zij verworpen zijn, dan werpt het hen in de wanhoop; zoals er geschreven staat, Rom. 4 : 15: „De Wet werkt toorn", en id. 7 : 8: „De zonde, oorzaak genomen hebbende door het gebod, heeft in mij alle begeerlijkheid gewrocht." Maar het is in de uitverkorenen bij toeval een voorbereiding op de bekering, n.l. omdat God hen door dit middel ertoe dringt, om

hun ongerechtigheid te belijden, aan zichzelf te wanhopen en om de gerechtigheid en het leven door het geloof in de Middelaar Christus te zoeken, Gal. 3 : 2v.: „Indien er een Wet gegeven was, die machtig was levend te maken, zo zou waarlijk de rechtvaardigheid uit de Wet zijn. Maar de Schrift heeft het alles onder de zonde besloten, opdat de belofte uit het geloof van Jezus Christus den gelovigen zou gegeven worden."

3. In de door Christus *herstelde natuur,* of in de wedergeborenen heeft de Wet meer functies of nuttigheden.

1. Opdat de uiterlijke tucht onderhouden worde. Want hoewel dit gebruik voornamelijk tot de onwedergeborenen behoort, zoals tevoren gezegd is, die niet uit liefde tot God en Diens gerechtigheid, maar alleen uit vrees voor de straffen en schande, breken met de zonden; zoals men zegt: „De boze kwaad, de zonde haat; omdat hij meest, de straffen vreest!" En toch heeft dit ook plaats in de wedergeborenen. Want om de zwakheid en verdorvenheid des vleses is het ook nuttig en nodig, dat aan de Godzaligen de bedreigingen der Wet en de voorbeelden der straffen voorgesteld worden, opdat zij zo aan hun schuldige plicht gehouden mogen worden. Want God bedreigt ook de heiligen met zware straffen, als zij zich tot zware zonden en boosheden begeven; zoals geschreven staat, Ez. 18 : 24: „Maar als de rechtvaardige zich afkeert van zijne gerechtigheid, en onrecht doet, doende naar al de gruwelen, die de goddeloze doet, zou die leven? Al zijne gerechtigheden die hij gedaan heeft, zullen niet gedacht worden; in zijne overtreding, waardoor hij overtreden heeft, en in zijne zonde, die hij gezondigd heeft, in die zal hij sterven." Vergelijk ook Lev. 26 : 14-39 evenals Deun 28 : 15-68. 2. Opdat zij de zonde recht leren kennen.

Hoewel dit gebruik ook voornamelijk de onwedergeborenen aangaat, behoort het toch ook tot de wedergeborenen. Want de Wet is ook voor de wedergeborenen een spiegel, waarin zij de gebreken en onvolmaaktheden van hun natuur zien, en die hen onderwijst tot een waarachtige ootmoed voor het aangezicht van God, opdat zij in oprechte bekering en geloof van dag tot dag meer en meer toenemen, en opdat, wanneer de vernieuwing toeneemt, ook de aanroeping (= het gebed) vermeerdert, waardoor zij hoe langer hoe meer begeren om aan God en Zijn Wet gelijkvormig gemaakt te worden, Rom. 7 : 22-24: „Ik heb een vermaak in de Wet Gods naar den inwendigen mens, maar ik zie een andere wet in mijne leden, welke strijdt tegen de wet mijns gemoeds Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?"

3. Inzake deze beide gebruiken der Wet, namelijk inzake de onderhouding der tucht en de kennis der zonden, moet de volgende tekst van Paulus verstaan worden (Gal. 3 : 2: „De Wet is onze tuchtmeester geweest tot Christus." En dat geldt zowel de uitverkorenen, die nog niet wedergeboren zijn, als degenen die al wedergeboren zijn. Want allereerst is het een voorbereiding op de bekering, en ten tweede een toeneming ervan, aangezien het geloof in ons hart niet ontstoken kan worden en bestaan kan, tenzij men publieke boosheden en struikelingen, of zonden tegen het geweten ontvlucht, 1 Joh. 3 : 7: „Kinderkens, dat u niemand verleide"; vers 8: „Die de zonde doet, is uit den duivel." Ten derde: Opdat de Wet een richtsnoer zij voor de dienst van God en het christelijke leven, Ps. 119 : 105: „Uw Woord is een lamp voor mijn voet en een licht voor mijn pad"; Jer. 31 : 33: „Ik zal Mijne wet in hun binnenste geven, en zal die in hun hart schrijven"; Ez. 11 : 19 en id. 36 : 27: „Ik zal Mijn Geest geven in het binnenste van u; en Ik zal maken, dat gij in Mijn inzettingen zult wandelen, en Mijne rechten zult bewaren en doen." Dat gebruik

komt eigenlijk alleen de wedergeborenen toe. Want hoewel de Wet ook voor de onwedergeborenen een regel der werken is vóór de wedergeboorte, toch is *ze* voor hen geen regel om God te dienen en Hem dankbaarheid te betonen, zoals ze dat voor de wedergeborenen is.

4. De verklaring der Wet, die de Gemeente is nagelaten, leert dat er een God is, en hoe Hij is.

5. De stem der Wet, die in de Gemeente weerklinkt, is een helder getuigenis, dat aanwijst welke de ware Kerk en religie in de wereld is. Want de Wet wordt alleen in de ware Kerk geheel en al volkomen onderwezen en recht verstaan. Maar alle andere sekten vervalsen ze, door op velerlei wijze publieke dwalingen of wandaden goed te keuren.

6. De Wet is een herinnering aan het feit, hoe het beeld Gods in de mens geweest is, of een getuigenis van de uitnemendheid der menselijke natuur van vóór de val, en der gerechtigheid, waarin de in Adam verloren mens geschapen was, en der weldaden, die wij in Christus terugkrijgen.

7. De Wet is een getuigenis van het eeuwige leven, waarin wij de Wet pas volkomen zullen volbrengen. Want de Wet is tot dat doel gegeven, dat ze door de mensen gehouden zou worden. Maar ze wordt in dit leven niet gehouden. Dus is er nog een ander leven te wachten, waarin de Wet volkomen gehouden zal worden.

4. In de natuur van de mens, die nu *volkomen hersteld* en na dit leven *verheerlijkt* is. Want hoewel de prediking der Wet en de hele kerkedienst zal ophouden, zal er toch een kennis der Wet blijven, en er zal in de uitverkorenen een volkomen gehoorzaamheid eraan, en een gelijkvormigheid aan God blinken Want dan zullen er dezelfde gebruiken der Wet zijn, die er tevoren geweest zijn in de onbedorven natuur vóór de val.

Bezwaren van de Antinomianen of Wetsbestrijders, van de Libertijnen of vrijgeesten enz., waarmee zij bewijzen willen, dat de Tien Geboden in de Christelijke Kerk niet behoren onderwezen te worden.

Bezwaar 1. Hetgeen niet gehouden kan worden, wordt tevergeefs en overbodig onderwezen. De Wet kan niet gehouden worden. Dus wordt de Wet overbodig in de Christelijke Kerk onderwezen.

Antwoord.

1. Hoewel het onmogelijk is, dat men in deze zwakheid der natuur aan de Wet een volkomen gehoorzaamheid bewijst, toch is dat nog geen voldoende reden, waarom de prediking ervan in de Kerk overbodig geacht zou worden, aangezien er andere oorzaken Vinnen zijn, en er ook metterdaad zijn, waarom het niet alleen nuttig maar ook noodzakelijk is, dat de Wet onderwezen wordt. Want wij hebben zo juist aangewezen, dat er velerlei gebruiken en nuttigheden der Wet zijn in de wedergeborenen. Daarom is het niet nodig, dat wanneer er één gebruik of doel der Wet weggenomen is, ook de andere weggenomen worden. Als de Wet niet volkomen gehouden kan worden, dan moet ze althans ook daarom onderwezen worden, opdat wij die onvolkomenheid en gebreken leren kennen; opdat wij des te vuriger de vergeving der zonden en de gerechtigheid in Christus zouden begeren, en opdat wij ook daarna des te ijveriger streven naar het perk en naar de volkomenheid, die ons in Christus voorgesteld is.

2. Het is ook niet helemaal waar, dat de Wet niet kan gehouden worden. Want wij hebben even geleden bewezen, dat de Wet enigszins door de wedergeborenen kan gehouden worden.

Bezwaar 2. Hij die onmogelijke dingen gebiedt, gebiedt ook overbodige dingen. Maar God gebiedt in de Wet onmogelijke dingen. Dus gebiedt Hij ook overbodige. En

derhalve is ook de Wet overbodig.
Antwoord. Dat is bijna hetzelfde bezwaar als het vorige. En men antwoordt op het feit, dat hij die onmogelijke dingen gebiedt, ook overbodige dingen gebiedt, als volgt:
1. Wanneer die dingen totaal onmogelijk zijn.
2. Als ze steeds onmogelijk zijn.
3. Als er geen andere gebruiken van het gebod zijn, dan dat de dingen die geboden worden, volkomen zullen gehouden worden. Maar het feit, dat er andere doeleinden zijn waarom God de Wet gebiedt, en in de Kerk onderwezen wil hebben, is tevoren al bewezen.

Bezwaar 3. Hetgeen God ons in dit leven niet geven wil en wij niet kunnen verkrijgen, dat behoren wij ook niet te begeren. Maar een volkomen naleving van de Wet wil God ons in dit leven niet geven. Daarom begeren wij die tevergeefs en streven wij die vruchteloos na door 'de leer der Wet.
Antwoord: Wij moeten niet begeren hetgeen God ons niet geven wil, namelijk: tenzij God Zelf gebiedt, dat wij het begeren, en tenzij daar gewichtige redenen voor zijn. Maar God gebiedt ons, dat wij in dit leven zullen begeren en streven naar een volkomen volbrenging van de Wet, en wel:
1. Omdat Hij ze tenslotte wil werken in hen, die ze begeren, en ze ons wil geven ná dit leven, als wij ze hier werkelijk en van harte begeren.
2. Opdat wij in Godzaligheid mogen toenemen, en de vlijt - om ons leven naar het voorschrift van Gods Wet te richten en gelijkvormig te maken - meer en meer in ons zal ontstoken en bevestigd worden.
3. Opdat Hij ons door de begeerte om de Wet te volbrengen, in boetvaardigheid en gehoorzaamheid oefene.

Bezwaar 4. Christus was geen Wetgever. Daarom behoren ook Zijn dienaars de Wet niet te onderwijzen.
Antwoord. Christus was geen Wetgever, wat Zijn voornaamste ambt als Middelaar betreft. Maar toch is Hij een Wetgever geweest.
1. Uit het oogpunt, dat Hij God is, en mét de Vader de Auteur of Insteller der Wet is geweest.
2. Omdat Hij als Middelaar de Wet gezuiverd en hersteld heeft. Niet, dat Hij daarvan Zijn voornaamste werk maakte, maar Hij deed zulks, opdat Hij de voornaamste delen van Zijn Middelaarsambt zou kunnen uitvoeren, namelijk de verzoening en zaliging van het menselijke geslacht. Inzake de dienaars des Evangelies antwoordt men hetzelfde, aangezien zij de Gemeente geen andere leer mogen voorstellen, dan die Christus onderwezen heeft.

Bezwaar 5. Wie de Wet voldoet door de straf, die is niet verplicht tot de gehoorzaamheid, volgens de regel: De Wet verplicht of tot de straf of tot gehoorzaamheid, en niet tot beide tegelijk. Maar wij hebben door de straf van Christus aan de Wet voldaan. Dus zijn wij niet meer verplicht om aan de Wet gehoorzaamheid te bewijzen.
Antwoord.
1. Wie de Wet voldoet door de straf, die is niet verplicht tot de gehoorzaamheid, namelijk tot dezelfde gehoorzaamheid, om het verzuim waarvan hij de straf onderging. Maar hij wordt weer opnieuw verplicht om de Wet gehoorzaam te zijn, of anders tot een nieuwe straf.
2. Wie door andermans straf, en niet door die van hemzelf, de Wet voldoet en door God in genade aangenomen is, zonder zijn voldoening, deze, hoewel hij niet verplicht is tot voldoening voor de zonden, is toch verplicht door de Wet, om dankbaarheid aan zijn Verlosser te bewijzen. En dus, omdat Christus nu door Zijn dood voor onze zonden voldaan heeft, worden wij wel niet verplicht om gehoorzaamheid voor de verleden tijd,

maar toch wel voor de toekomende tijd te bewijzen, en dat om dankbaar te mogen zijn voor de weldaad der verlossing, die ons gegeven is, Rom. 6 : 7: „Die gestorven is, die is gerechtvaardigd van de zonde"; 2 Kor. 5 : 15: „Als die dit oordelen, dat indien Eén voor allen gestorven is, zij dan allen gestorven zijn. En Hij is voor allen gestorven, opdat degenen die leven, niet meer zichzelven zouden leven, maar Dien, Die voor hen gestorven en opgewekt is."

Bezwaar 6. De Christenen worden niet door de Wet geregeerd, maar door de Geest der wedergeboorte, zoals er geschreven staat in 1 Tim. 1 : 9: „Den rechtvaardige is de Wet niet gezet." Dus behoort de Wet niet onder de Christenen onderwezen te worden.

Antwoord. De Godzaligen worden niet geregeerd, d.w.z. niet tot de tucht gedwongen door de Wet en uit vrees voor de straffen, zoals de goddelozen, maar zij worden toch wel geregeerd, d.w.z. geleerd door de Wet, welke diensten aan God behagen. En de Geest gebruikt de leer der Wet, om hen te buigen tot een waarachtige en gewillige gehoorzaamheid. Daarom blijft de leer en ook de verplichting der Wet, hoewel de verdoemenis en dwang worden weggenomen. Want wij zijn daartoe verplicht, dat onze onderdanigheid zeer gewillig zijn moet, Rom. 8 : 12: „Wij zijn schuldenaars niet aan het vlees, om naar het vlees te leven", maar naar de Geest. En de rechtvaardigen is de Wet niet gezet, n.l. om hen te dwingen en te verdoemen.

Bezwaar 7. Wij zijn niet onder de Wet, maar onder de genade, Rom. 6 : 14. Dus verplicht ons de Wet niet.

Antwoord. Die tekst wordt niet juist verstaan en uitgelegd. Want „niet onder de Wet zijn" betekent niet: niet verplicht zijn om de Wet te gehoorzamen, maar: verlost te zijn van de vloek en dwang der Wet; zoals „onder de genade zijn" betekent: om Christus' wil gerechtvaardigd en wedergeboren zijn.

Aanhoudend bezwaar. Zij die verplicht zijn om de Wet te doen, en ze toch niet doen, die zijn aan de verdoemenis onderworpen. Maar wij zijn niet aan de verdoemenis onderworpen, Rom. 8 : 1: „Zo is er dan nu geen verdoemenis voor degenen die in Christus Jezus zijn." Dus zijn wij niet verplicht om de Wet te doen.

Antwoord.

1. Hij is verplicht om de Wet te doen, of om anders verdoemd te worden, die verplicht is de Wet te volbrengen van zichzelf, en die dat niet nakomt. Maar wij Volbrengen de Wet in Christus.
2. Ook wanneer hij de Wet steeds van zichzelf of te allen tijde volkomen volbrengen zal. Maar wij zijn niet verplicht de Wet in dit leven volkomen te volbrengen, maar alleen de gehoorzaamheid eraan in dit leven te beginnen volgens alle geboden. In het volmaakte leven zullen wij pas tot de volmaakte gehoorzaamheid verplicht zijn.

Bezwaar 8. De Wet is een dodende letter, en een bediening des doods en der verdoemenis, 2 Kor. 3 : 6v. en 9. Maar voor de Christenen is er geen verdoemenis, Rom. 8 :1. Dus raakt de Wet de Christenen niet.

Antwoord.

1. De Wet is een dodende letter niet in zichzelf, maar door de schuld der mensen, die, hoe meer zij de ongelijkheid tussen zichzelf en de Wet opmerken, ook des te meer wanhopen aan de zaligheid en vrezen, dat ze gedood zullen worden.
2. De Wet *alleen, zonder het Evangelie,* is een dodende letter, d.w.z. een leer, die uitsluitend gehoorzaamheid leert en eist, die de toorn van God en de dood aankondigt aan hen, die niet gehoorzaam zijn; en die de geestelijke gehoorzaamheid niet werkt, welke zij eist. Maar verbonden met het Evangelie, dat de Geest is, dan begint zij ook mede geest te worden, d.w.z. krachtig te worden in de Godzaligen. Want de wedergeborenen beginnen de Wet gewillig te gehoorzamen. Dus is de Wet een dodende letter: 1. Alleen, zonder het Evangelie. 2. Ten opzichte van de niet-weder-

geborenen. Daarentegen is het Evangelie de Geest, d.w.z. een bediening waardoor de Heilige Geest gegeven wordt, Die de geestelijke gehoorzaamheid werkt; niet zó, dat allen die het Evangelie horen, de Heilige Geest ontvangen en wedergeboren worden, maar omdat daardoor het geloof ontvangen wordt, waardoor de harten levendgemaakt worden, zodat zij de Wet gaan gehoorzamen. Dus volgt hier dan niet uit, dat de Wet daarom in de Gemeente niet moet geleerd worden. Want Christus zegt (Matth. 5 : 1 dat Hij niet gekomen is om de Wet te ontbinden, maar die te vervullen; en Paulus (Rom. 3 : 3: „Door het geloof bevestigen wij de Wet." En Christus vervult de Wet op twee manieren, n.l. door *doen* en door *lijden;* aangezien Hij in Zichzelf rechtvaardig geweest is en de Wet in geen enkel opzicht heeft overtreden; en omdat Hij enerzijds voor ons gedaan heeft hetgeen Hij niet verplicht was te doen, maar ook anderzijds de straf gedragen heeft. Evenzo vervult Hij de Wet in ons op twee manieren, n.l. door Zijn leer en door de Geest, zoals tevoren bij de derde kwestie, over de afschaffing der Wet, breder verklaard *is.*

Bezwaar 9. Hetgeen de zonden vermeerdert, behoort in de Gemeente niet onderwezen te worden. De Wet vermeerdert de zonde, Rom. 7 : 8. Dus behoort ze niet onderwezen te worden.

Antwoord.

1. De Wet *vermeerdert* de zonde, *niet van zichzelf,* maar door de verkeerdheid der mensen, en wel op twee manieren: (1). Omdat de natuur van de mensen zo verdorven en van God afgekeerd is, dat zij niet doen hetgeen ze weten dat Gode behaagt, maar integendeel begeren zij en doen zij met groot vermaak hetgeen Hij verboden heeft. (2). Omdat de Wet toorn werkt. Hoe meer de mensen hun zonden en straffen die zij verdiend hebben, uit de Wet leren kennen, hoe meer zij tegen God murmureren, Hem haten en in wanhoop vervallen. Maar van zichzelf werkt de Wet rechtvaardigheid, gelijkvormigheid aan God en liefde tot God. (3). De Wet vermeerdert ook de zonde van zichzelf, maar dan moet het woord „vermeerderen" anders opgevat werden, n.l. wijst zij aan, en bewerkt, dat wij de, grootte en menigvuldigheid van de zonden belijden. Maar zij vermeerdert de zonde niet in die zin, dat de zonde, die op zichzelf gering is, groter en zwaarder zou worden.

Bezwaar 10. De Wet is niet nodig tot de zaligheid. Dus behoort ze in de Gemeente niet geleerd te worden.

Antwoord. Hoewel de leer der Wet niet nodig is, opdat wij door de gehoorzaamheid daaraan zalig zouden worden, is ze toch nodig om andere gebruiken en nuttigheden, zoals tevoren verklaard is.

Bezwaar 11. Wij hebben alle dingen in Christus; zoals er staat in Joh. 1 : 16: „Uit Zijn volheid hebben wij allen ontvangen, ook genade voor genade"; Kol. 2 : 3: „In Hem zijn alle schatten der wijsheid en der kennis verborgen", en vers 10: „Gij zijt in Hem volmaakt." Dus moet men niet van Christus weer teruggaan naar Mozes. En ook hebben wij, in de Gemeente geen Wet nodig.

Antwoord. De gehele wijsheid, wetenschap of leer, ons door Christus onderwezen, is de Gemeente genoegzaam en nodig. Maar de Zedenwet is een deel van die leer. Want Christus heeft geboden, dat in Zijn Naam gepredikt moest worden, niet alleen geloof, maar ook bekering (Luk. 24 : 4. Dus wordt de leer der Wet niet buiten-, maar veeleer ingesloten in de volkomen leer van Christus. En zo zien we, dat dit besluit niet opgaat. Want wie het geheel stelt, die kan daardoor een deel ervan niet wegnemen.

HET GEBED.

ZONDAG 45.

Verklaring van de noodzaak en eigenschappen van het gebed.

De leer van de christelijke Catechismus bestaat voornamelijk uit de verklaring van drie stukken: 1. de Artikelen des geloofs, 2. de Tien Geboden, en 3. het Gebed des Heeren. De twee eerste zijn tot dusverre verklaard. Nu volgt de verklaring van het derde stuk. Om daartoe op een geschikte manier te komen, wordt in deze Zondagsafdeling allereerst in het algemeen de leer van het gebed behandeld, en daarvan worden deze twee zaken aangetoond: 1. De *noodzaak* van het gebed, Vraag 116. 2. De *eigenschappen,* die bij een goed en oprecht gebed vereist worden, Vraag 117-119.

Vraag 116. Waarom is het gebed de Christenen van node?
Antwoord. Daarom dat het het voornaamste stuk der dankbaarheid is, dat God van ons vordert a); en dat God Zijn genade en de Heilige Geest alleen aan diegenen geven wil, die Hem met hartelijke zuchten zonder ophouden daarom bidden en daarvoor danken b).

a) Ps. 50 : 14v., Jes. 43 : 21, Joël 2 : 32.
b) Matth. 7 : 7v. en 11, Luk. 11 : 9v. en 13, Ps. 34 : 16, id. 145 : 18, Pil. 4 : 6, Hebr. 13 : 15.

Verklaring van Vraag 116.

Nu volgt tenslotte de bespreking van het *gebed.* Uit het antwoord blijkt, waarom in de orde van de Catechismus het laatst over het gebed gesproken wordt, n.l. omdat het 't voornaamste stuk der dankbaarheid is, dat God van ons vordert. Want de dankbaarheid, die wij aan God schuldig zijn voor onze verlossing uit onze ellendigheid (waarover het derde deel van de Catechismus handelt), bestaat uit twee delen, n.l. uit de ware bekering tot God, of een ijver tot alle goede werken, en uit een gedurige beoefening der gebeden. Over het eerste deel is tot nu toe in den brede gehandeld. Nu volgt zeer geschikt de verklaring van het tweede deel, n.l. het gebed. Er kunnen inzake het gebed tal van vragen (aan de orde) gesteld worden, maar de voornaamste zijn de volgende vijf, waarvan er drie ook in de Catechismus verklaard worden.

1. Wat een gebed is, en hoeveel soorten gebeden er zijn.
2. Waarom het gebed de Christenen nodig is.
3. Wat voor een wettig of oprecht gebed vereist wordt.
4. Om welke dingen men bidden moet.
5. Over het formulier des gebeds, dat Christus ons heeft voorgeschreven.

1. ***Wat een gebed is, en hoeveel soorten gebeden er zijn.***
In het algemeen is een gebed een aanroeping van de waarachtige God, dat voortkomt uit

kennis en gevoel van onze nood en ellendigheid, en uit een begeerte naar de Goddelijke weldadigheid, in een oprechte bekering des harten, en vertrouwen op de belofte der genade, om Christus de Middelaar, door van God noodzakelijke dingen, zowel lichamelijke als geestelijke te begeren, of wanneer die ontvangen zijn, Hem daarvoor te danken.
Gebed, aanroeping en aanbidding betekenen een en hetzelfde; en daaronder worden alle andere soorten mede begrepen. Maar aanbidding wordt doorgaans in de Schrift genomen voor de hele dienst van God. Want Die wij aanroepen, Hem belijden en dienen wij ook als de waarachtige God (Gen. 4 : 26, Ps. 79 : 6, Joh. 4 : 23v.).

De soorten gebeden zijn:
1. *Bidding,* hetgeen een aanroeping van God is, om die goederen te begeren, die voor lichaam en ziel nodig zijn.
2. *Dankzegging,* dat is een erkenning, belijdenis en grootmaking van de weldaad, die wij van God ontvangen hebben, en een gewillige verplichting tot onderling dienstbetoon, of tot dankbaarheid die aan God behaagt. *Dankbaarheid* in het algemeen, zoals tevoren al gezegd is, is een erkenning en belijdenis van de hoedanigheid en grootheid der weldaad, die wij ontvangen hebben, en een verplichting tot onderlinge, eerbare en mogelijke diensten. Ze begrijpt in zich de waarheid en rechtvaardigheid. *Danken* of *dankzeggen* betekent: belijden, hoevele, van Wie, hoedanige en hoe grote weldaden men ontvangen heeft, met een gewillige verbintenis tot onderlinge mogelijke diensten. Dat wij ons aan God verbinden tot onmogelijke diensten, geschiedt door onze eigen schuld. Want wij hebben die onmogelijkheid onszelf op de hals gehaald. De apostel Paulus noemt vier soorten gebeden, en gebiedt dat die in de Kerk gedaan zullen worden, 1 Tim. 2 : 1: *1. Bidding,* d.w.z. een verzoek om goede dingen. 2. Smeking, d.w.z. een *af bidding* van verkeerde dingen, en dat óf voor onszelf óf voor anderen. 3. *Voorbidding,* die voor anderen geschiedt. 4. *Dankzegging,* d.i. een danken voor de ontvangen goede, of voor de afwending van verkeerde dingen. Dit onderscheid is ontleend aan de verschillende doeleinden, waarom het gebed gedaan wordt.

Er is nog een ander onderscheid in de gebeden mogelijk, ontleend aan de personen en plaatsen, wanneer men zegt dat het gebed of een bijzonder (persoonlijk), of een algemeen en publiek gebed is.
Een *bijzonder* of persoonlijk gebed is een samenspraak van de gelovige ziel met God, begerende voor zichzelf of voor anderen in het bijzonder bepaalde goederen, en voor de ontvangene Hem dankende, hetzij dat er woorden gebruikt worden, ja dan neen. Daarvan spreekt Christus in Marc. 6 : 5, en Paulus in 1 Tim. 2 : 8. Dat gebed is niet aan woorden of plaatsen gebonden. Want een benauwd hart stort vaak in plaats van woorden, zuchten en tranen uit (Ex. 14 : 15, 1 Sam. 1 : 1.
Een *algemeen* of publiek gebed is, dat door de hele Gemeente, in de vergadering, met bepaalde, duidelijke woorden tot God wordt uitgesproken, terwijl de dienaar daarbij voorgaat; zoals in de publieke bijeenkomsten behoort te gebeuren. Dat gebiedt de Apostel in 1 Tim. 2 : 1. En voor zo'n gebed wordt steeds de tong vereist, zoals Christus gezegd heeft: „Wanneer gij bidt, zo zegt", Luk. 11 : 2. Want 1. God heeft de tong daarvoor vooral geschapen. 2. Uit de overvloed des harten spreekt de mond (Matth. 12 : 3. 3. Wij moeten ook anderen lokken om God te prijzen.

2. ***Waarom het gebed de Christenen nodig is.***
Lansbergen, Bastingius. Deze vraag mag niemand overbodig schijnen. Want hoewel de natuur dat gevoelen in het hart van alle mensen heeft ingeplant (althans bij dezulken die niet helemaal aan de redeloze dieren gelijk zijn), dat hans inziens het gebed nodig

is, toch, omdat de satan te allen tijde dat geprobeerd heeft in twijfel te trekken, opdat hij daardoor, als langs de geschiktste en kortste weg, alle besef van godsdienst uit der mensen hart zou kunnen wegnemen; omdat bovendien er vele onheilige verachters zijn, die er geen werk van maken om tot God te bidden en Zijn Naam aan te roepen, en ook omdat vele Christenen bij de beoefening der gebeden al te traag en nalatig zijn, daarom moeten wij ons daartegen met vaste redenen opscherpen en wapenen.

Er worden in de Catechismus twee oorzaken genoemd, die ons tot het gebed behoren te bewegen: 1. Omdat het 't voornaamste stuk van onze dankbaarheid jegens God is, voor de weldaad der verlossing. 2. Omdat daardoor niet alleen andere goederen verkregen worden, maar ook zelfs de Heilige Geest als de Auteur van alle gaven.
Spindlerus. Het eerste is duidelijk. Want tot de dankbaarheid behoren twee deugden, n.l. waarheid en gerechtigheid. Waarheid, *opdat wij echt erkennen, van Wie en hoe grote weldaden wij ontvangen hebben.* Gerechtigheid, omdat wij ons verplicht weten, Hem van onze kant te dienen. Wanneer wij bidden, dan belijden wij, dat wij alle goede gaven van God hebben, en dat wij schuldig zijn God te dienen. Aangezien wij nu God niets kunnen geven of vergelden, dan dat wij ons hartelijke vertrouwen op Hem stellen, en dat het gebed een vrucht is van ons geloof, daarom, als wij bidden, dan tonen wij ons dankbaar en dienen wij God. Want het gebed is de schoonste godsdienst, die God van ons vordert, het schoonste en lieflijkste dankoffer, de aangenaamste reuk en de edelste wierook voor Gods aangezicht. Daarom zegt de koninklijke profeet David, Ps. 141 : 2: „Mijn gebed worde gesteld als reukwerk voor Uw aangezicht, de opheffing mijner handen als het avondoffer." Daarom zal geen Christen het gebed nalaten, waarmee hij God voortdurende dankbaarheid bewijst. Want God wil zulk een dienst hebben. En het verband met God eist dat ook, dat zoals God ons toezegt, dat Hij ons om Christus' wil, wanneer wij in Hem geloven, het eeuwige leven wil geven, en ook met alle nooddruft des lichaams verzorgen; zoals de Heere Christus zegt in Matth. 6 : 33: „Zoekt eerst het Koninkrijk Gods en Zijne gerechtigheid, en al deze dingen zullen u toegeworpen worden", zo beloven wij God, dat wij ons naar Zijn Woord zullen richten, al onze zorgen op Hem werpen, ons vertrouwen op Hem stellen, en onze hulp, troost en verlossing door het gebed bij Hem zoeken. Daarom is het gebed dringend nodig, opdat wij ons geloof daardoor mogen betuigen. Want het gebed is een getuigenis van het verbond, dat wij daaraan vasthouden, en dat God ons tot Zijn kinderen aangenomen, en met Zijn Geest, Die de „Geest der genade en der gebeden" (Zach. 12 : 10) is, tot het kindschap verzegeld heeft. Zoals het gebed dus een getuigenis is, dat God ons tot Zijn kinderen heeft aangenomen, zo getuigt het er ook van, dat wij door Gods genade in dat verbond vaststaan en zalig zijn (Joël 2 : 3): „Al wie den Naam des HEEREN zal aanroepen, zal behouden worden"; Rom. 10 : 10: „Met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid, en met den mond belijdt men ter zaligheid." Daarom heeft God ons ook als redelijke schepselen geschapen, en met zovele weldaden rijkelijk begiftigd, opdat wij dat zouden erkennen en Hem daarvoor dankbaar zijn. Nu is het gebed het voornaamste deel der dankbaarheid, zoals gezegd is. Want als wij onze handen tot Hem naar de hemel opheffen, en van Hem tijdelijke en eeuwige goederen begeren, en hulp, beschutting en verlossing bij Hem zoeken, dan belijden wij daarmee, dat alleen Hij ons helpen en zalig maken kan, en dat alles wat wij hebben, wij van Hem verkrijgen; hetgeen een echt stuk der dankbaarheid is.

De tweede oorzaak is, *dat God Zijn genade en Heilige Geest alleen aan hen geven wil, die Hem met hartelijke zuchten daarom aanroepen en daarvoor danken.* Nu hebben wij altijd de genade en zegen van God nodig. Wij behoeven veel voor dit tijdelijke leven, en

veel voor het eeuwige leven, n.l. veel tijdelijke en geestelijke goederen, en vooral de genade van de Heilige Geest, Die van dag tot dag het beeld Gods in ons weer herstelt, ons vernieuwt, sterkt, vermaant, in alle waarheid leidt, onze zwakheden te hulp komt en voor ons bidden moet met onuitsprekelijke zuchtingen, opdat wij getroost roepen: *Abba, o Vader!* Daarom is het gebed ons zeer nodig, en dient het er ons toe, dat wij de schat, die onze hemelse Vader voor ons heeft weggelegd, mogen verkrijgen. Want door het gebed klimmen wij op in het ware heiligdom voor God, spreken en handelen wij met Hem, dragen wij aan Hem onze nood op, en verkrijgen wij hetgeen Hij ons van eeuwigheid toegeschikt en voor ons weggelegd heeft. Het gebed is dus de *sleutel* des hemels, zoals Augustinus zegt. Want het gebed vaart op, en Gods barmhartigheid daalt neer. Daarom zegt Jakobus 1 : 5: „Indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begere, Die een iegelijk mildelijk geeft en niet verwijt; en zij zal hem gegeven worden." En de Heere Christus zegt (Luk. 11 : 1: „Indien dan gij die boos zijt, weet uwen kinderen goede gaven te geven, hoeveel temeer zal de hemelse Vader den:Heiligen Geest geven dengenen die Hem bidden." En David getuigt (Ps. 145: 18v.): „De HEERE is nabij allen, die Hem aanroepen, allen die Hem aanroepen in der waarheid. Hij doet het welbehagen dergenen, die Hem vrezen, en Hij hoort hun geroep en verlost hen"; zoals daarvan ook de voorbeelden uit de Schriften getuigen. Want toen Daniël begon te bidden (Dan. 9 : 2, dan brengt hem de engel Gabriël de boodschap, dat zijn gebed verhoord was. En omdat daaruit dus blijkt, dat het gebed *het voornaamste stuk der dankbaarheid is*, en dat de Christenen de genade van God en de Heilige Geest ontvangen, zonder daarom te bidden, zo volgt daaruit deze vaste conclusie, dat het gebed de Christenen hoogst nodig is.

De verklaring komt op hetzelfde neer, als men zegt, dat het gebed nodig is om de volgende redenen.

1. Omdat *God zulks bevolen* heeft. Want God gebiedt, dat wij Hem zullen aanroepen, en Hij wil op die manier vooral door ons gediend en grootgemaakt worden; ja, Hij gebiedt niet alleen de aanroeping, maar Hij belooft ook degenen die Hem aanroepen, dat Hij ze verhoren wil, Ps. 50 : 15: „Roept Mij aan in den dag der benauwdheid; Ik zal er u uithelpen"; Matth. 7 : 7: „Bidt, en u zal gegeven worden"; Luk. 11 : 2: „Wanneer gij bidt, zo zegt: Onze Vader", enz. (Lansbergen). En bij dat bevel van Christus komen ook nog de vermaningen van de Apostelen, Fit. 4 : 6: „Weest in geen ding bezorgd, maar laat uw begeerten in alles door bidden en smeken, met dankzegging, bekend worden bij God." 1 Thess. 5 ï 17v.: „Bidt zonder ophouden. Dankt God in alles; want dit is de wil Gods in Christus Jezus over u", en Jak. 1 : 5: „Indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begere", enz.
2. Omdat *onze eigen nood zulks vereist.* Want wij hebben van onszelf gebrek aan alle goederen. Wij kunnen God niets ontnemen tegen Zijn wil, en ook wil Hij Zijn goederen niet geven dan aan hen, die Hem daarom bidden, zoals er geschreven staat (Matth. 7 : 7v.): „Bidt, en u zal gegeven worden; zoekt, en gij zult vinden; klopt, en u zal opengedaan worden. Want een iegelijk die bidt, die ontvangt"; (Luk. 11 : 1: „De hemelse Vader zal den Heiligen Geest geven dengenen die Hem bidden." Daaruit blijkt dus, dat het gebed ons evenzeer nodig is, als een bedelaar het bedelen, om een aalmoes te krijgen.

Hetgeen gezegd wordt van de noodzaak des gebeds, of der „bidding", moet ook verstaan worden van de *dankzegging.* Want zonder die verliezen wij de gegeven goederen en ontvangen wij ook niet de goederen, die ons nodig zijn en ons nog gegeven zouden worden. En de noodzaak van beide is duidelijk, uit aanmerking des geloofs. In niemand

wordt het geloof ontstoken of vermeerderd, die dat niet begeert of verzoekt. En niemand heeft ook geloof, die er niet voor dankt. En wie geloofd heeft, die begeert al meer en meer de genade van God. En wie de genade van God recht geproefd heeft, die verklaart zich ook dankbaar daarvoor jegens God, Rom. 5 : 5: „De liefde Gods is in onze harten uitgestort door den Heiligen Geest, Die ons is gegeven." En de Heilige Geest wordt door gebeden verkregen, en wordt niet gegeven dan aan hen, die Hem begeren en om Hem bidden, Luk. 11 : 3. (Lansbergen). Nu dan, zoals wij gedurig bezig moeten zijn in de gebeden, zo moeten wij ook steeds dankzeggingen doen. Want zoals wij altijd de genade en hulp van God nodig hebben, zo hebben wij ook steeds redenen, die onze dankzegging vereisen. God gebiedt beide. Ps. 50 : 15: „Roept Mij aan in den dag der benauwdheid; Ik zal er u uithelpen, en gij zult Mij eren"; Fil. 4 : 6: „Weest in geen ding bezorgd, maar laat uw begeerten in alles door bidden en smeken, met dankzegging, bekend worden bij God"; Kol. 4 : 2: „Houdt sterk aan in het gebed, en waakt in hetzelve met dankzegging"; 1 Thess. 5 : 18: „Dankt God in alles; want dit is de wil Gods in Christus Jezus over u."

Daarom plegen de heiligen die twee plichten, n.l. „bidding" en „dankzegging" in hun gebeden steeds te verbinden. Want zij beginnen die steeds, of met een dankbaar opnoemen van de weldaden, opdat zij in het midden des gebeds des te groter vertrouwen zouden hebben; óf zij besluiten ze steeds met een dankzegging, die Gode een „zeer aangename offerande" is (Ps. 69 : 3v.). Daarom is hevig te verfoeien de ondank of onachtzaamheid van hen, wier gebeden niet anders bevatten dan bittere, gemelijke, klagende, verdrietige en ongeduldige klachten en verzoeken; van hen, die de tekenen van Gods goedheid niet opmerken, die zich ook dán vertonen, wanneer wij of met armoede te kampen hebben, of met ziekten bezocht worden, of vervolgingen lijden. Want al die dingen werken ons mede ten goede (Rom. 8 : 28, Hebr. 12 : 10, Rom. 8 : 29 en 2 Kor. 1), omdat onze hemelse Vader daarmee de dartelheid van ons vlees tuchtigt en ons mede deelachtig maakt het lijden van Zijn Zoon, opdat Zijn vertroostingen in ons overvloedig mogen zijn.

En opdat wij hiernamaals de hemelse heerlijkheid en het Koninkrijk mogen verkrijgen, behoren wij ook daarom de Heere te loven en te danken

Bezwaar 1. God weet wel, wat wij nodig hebben (Matth. 6 : 3. Dus is het niet nodig, dat wij Hem door onze gebeden onze nood te kennen geven.

Antwoord. Dat volgt daar niet uit. Want niet dit is het doel waarom wij bidden, dat wij God iets zouden willen te kennen geven wat Hij nog niet zou weten, of waar Hij geen acht op zou slaan, maar opdat daardoor onze zorgen a.h.w. in de schoot des Vaders worden neergelegd; opdat wij zelf onze nood recht leren kennen en overdenken, en opdat door die oefening ons geloof worde gevoed en versterkt.

Bezwaar 2. God heeft al tevoren, krachtens Zijn Goddelijke voorzienigheid besloten, wat Hij ons wil geven, en dat besluit is onveranderlijk. Dus is het onnodig, dat wij om bepaalde dingen bidden.

Antwoord. Weliswaar heeft God inzake onze dingen een besluit genomen en is dat onveranderlijk, maar daarmee worden de gebeden nog niet weggenomen. Want omdat Hij ook besloten heeft, dat niemand Zijn genade en de Heilige Geest ontvangen zal, dan degene die Hem daarom aanroept, wie verstaat dan niet, dat ook wegens het besluit van God, de gebeden voor de Christenen noodzakelijk zijn? Gods voorzienigheid neemt het gebruik der middelen niet weg, maar vereist die. En dat getuigt de profeet David, als hij zegt (Ps. 34 : 1: „De ogen des HEEREN zijn op de rechtvaardigen, en Zijn oren tot hun geroep." Want daarmee geeft hij te kennen, dat Gods voorzienigheid zó zorg draagt voor de zaligheid der Godvruchtigen, dat evenwel het gebed een noodzakelijke

geloofsoefening is, waardoor alle onachtzaamheid uit onze harten verdreven moet worden.

Bezwaar 3. De goddelozen ontvangen ook vele gaven van God, waar zij niet eens om bidden. En veel huichelaars ontvangen ook de gaven des Heiligen Geestes. Dus ontvangen ze niet slechts degenen, die erom bidden.

Antwoord.

1. De goddelozen en huichelaars kunnen wel vaak bepaalde goederen, zowel aardse als geestelijke ontvangen, maar niet die voorname geestelijke gaven, die aan de uitverkorenen eigen zijn; zoals de bekering tot God, vergeving der zonden, gerechtigheid en heiligmaking.
2. De goederen, die de goddelozen ontvangen, strekken hun niet tot zaligheid, maar tot verderf.

Aanhoudend bezwaar. De kleine kinderen ontvangen de Heilige Geest. Maar de kleine kinderen bidden daar niet om. Dus ontvangen ook sommigen de Heilige Geest, die er niet om bidden.

Antwoord.

1. Inzake de kleine kinderen geven wij dat toe. Maar voor de volwassenen geldt de algemene regel, die waar is, dat de Heilige Geest niet gegeven wordt dan aan hen, die erom bidden. Want het is hun bevolen, dat zij daarom bidden zullen, en zij kunnen er ook om bidden.
2. Dat de kleine kinderen niet om de Heilige Geest bidden, is niet helemaal waar. Want de kleine kinderen bidden ook op hun manier, n.l. door een genegenheid om te bidden; zoals zij geloven door een genegenheid om te geloven, Ps. 8 : 3: „Uit den mond der kinderkens en der zuigelingen hebt Gij sterkte gegrondvest"

Bezwaar 4. Hetgeen aan de gebeden voorafgaat, dat wordt niet pas door de gebeden verkregen. De Heilige Geest is er vóór de gebeden, want Hij werkt de gebeden in ons, Rom. 8 : 26, 1 Kor. 12 : 3. En de oorzaak gaat niet vooraf aan hetgeen daardoor gewerkt of voortgebracht wordt. Dus wordt de Heilige Geest niet pas door de gebeden verkregen.

Antwoord.

1. Het één kan aan het ander voorafgaan op tweeërlei manier, n.1. of ten opzichte van de tijd, of ten opzichte van de ordening der natuur. De oorzaak gaat steeds vooraf aan hetgeen daardoor voortgebracht wordt, wat betreft de orde der natuur. Maar soms zijn zij ook wel tegelijk in tijd. Zo is de Heilige Geest in ons vóór de gebeden, wat de natuur betreft, maar niet in tijd. Want Hij wordt tegelijk op dezelfde tijd begeerd en geschonken; en zodra Hij geschonken wordt, beginnen wij ook naar Zijn tegenwoordigheid te begeren; d.w.z. God werkt in ons de begeerte om te bidden, en geeft de Heilige Geest in een ogenblik tijds. En de begeerte werkt Hij daardoor, dat Hij ons gebiedt te bidden, en wanneer Hij die begeerte werkt, dan geeft Hij die ook. Want God handelt niet zo met ons, zoals een zonnestraal in een vat schijnt. Daarom is die gave van de Heilige Geest zodanig, dat Hij tegelijk geschonken, ontvangen en begeerd wordt.
2. Men kan ook een onderscheid maken tussen het begin en de groei of vermeerdering. Want wij kunnen geen groei begeren, of wij moeten het begin hebben. Maar het eerste antwoord zal genoeg zijn. Want hetgeen Christus zegt in Luk. 11 : 13: „Hoeveel temeer zal de hemelse Vader den Heiligen Geest geven dengenen die Hem bidden?" behoort zowel van het begin als van de groei verstaan te worden.

3. ***Wat tot een wettig of oprecht gebed vereist wordt.***

Vraag 117. Wat behoort tot zulk een gebed, dat Gade aangenaam is en van hem

verhoord wordt?
Antwoord. Eerstelijk, dat wij alleen de enige ware God, Die Zich in Zijn Woord aan ons geopenbaard heeft a), om al hetgeen dat Hij ons geboden heeft te bidden b), van harte aanroepen c). Ten andere, dat wij onze nood en ellendigheid recht en grondig kennen d), opdat wij ons voor het aangezicht Zijner Majesteit verootmoedigen e). Ten derde, dat wij deze vaste grond hebben f), dat Hij ons gebed, niettegenstaande wij zulks onwaardig zijn, om des Heeren Christus' wil zekerlijk wil verhoren g), gelijk Hij ons in Zijn Woord beloofd heeft h).

a) Joh. 4 : 22-24, Deut. 6 : 13, Matth. 4 : 10, Openb. 14 : 7 en id. 19 : 10. Rom. 8 : 26v., 1 Joh. 5 : 14v., Jak. 4 : 3. Joh. 4 : 24, Ps. 145 : 18v., Jes. 29 : 13.
b) 2 Kron. 20 : 12. Luk. 18 : 13.
c) Ps. 2 : 11, id. 34 : 19, Jes. 66 : 2, Ps. 51 : 19.
d) Rom. 10 : 14, id. 8 : 15v., Jak. 1 : 6-8.
e) Joh. 14 : 13v., id. 15 : 16, id. 16 : 23, Dan. 9 : 17-19.
f) Matth. 7 : 8, Ps. 50 : 15, id. 91 : 15, id. 143 : 1.

Verklaring van Vraag 117.

Het is niet voldoende te weten, dat wij moeten bidden, en dat het gebed zeer nodig is, maar men dient ook te weten, hoe men recht en krachtig zal bidden, en wat tot een gebed behoort dat Gade aangenaam is, en door Hem verhoord wordt. In de Catechismus worden drie regels gegeven, waarnaar men zijn gebed (in)richten moet, zal het verhoord worden. En in die regels zijn acht verschillende voorwaarden begrepen, die alle samen in een oprecht gebed vereist worden.

1. Dat de *waarachtige God moet aangeroepen worden,* Die Zich geopenbaard heeft door het Woord der profeten en apostelen, en door de werken der schepping, der regering en der verlossing der Kerk. En die waarachtige God is de eeuwige Vader, Zoon en Heilige Geest. Want zoals wij geleerd hebben, zegt Basilius, zo zijn wij gedoopt, en zoals wij gedoopt zijn, zo geloven wij, en zoals wij geloven, zo aanbidden wij de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. (Lansbergen). Daartoe behoort zelfs het gebod van Gods Wet (Deut. 6 : 1, dat Christus in het Evangelie aanhaalt (Matth. 4 : 10): „Den Heere uwen God zult gij aanbidden en Hem alleen dienen"; welk gebod ook alle Godzaligen onder het Oude Testament, en Christus Zelf met de Apostelen onder het Nieuwe Testament gehoorzaamd hebben. Dat leert ook de rede zelf. Want men behoort Degene aan te roepen, Die ons kan en wil helpen, en Die weet op welke manier Hij ons zal kunnen helpen. Alleen God is Degene bij Wie dit alles te vinden is. Want Hij wil ons helpen, omdat Hij een barmhartig God is, Die de mensen liefheeft, en ons zulks beloofd heeft (Ps. 50 : 15, id. 91 : 15, id. 145 : 10). Hij kan ons helpen, omdat Hij almachtig is (Ef. 3 : 20). Ook weet Hij, hoe Hij ons helpen zal, omdat Hij alle dingen weet en de harten en nieren doorzoekt (1 Kon. 8 : 39, Jer. 17 : 10). Dus volgt daaruit, dat alleen God moet aangeroepen worden.

2. Dat men denke aan *Gods bevel.* Want zonder bevel zouden wij er niet zeker van zijn, dat onze gebeden Gode behagen (Matth. 7): Maar als ons gemoed op het bevel van God let, dan gelooft het ook stellig, dat onze gebeden Gode aangenaam zijn, omdat een dienst naar het Woord Gods gedaan, Gode niet onaangenaam zijn kan. Dus moeten zij die bidden, bij zichzelf bedenken: *Ik roep U aan, o Heere, omdat Gij het bevolen hebt.*

3. Dat men ook overdenke, *welke dingen men begeren moet.* Want God wil niet, dat men tot Hem zal komen, en dat onze aandoeningen en begeerten onzeker zullen zijn, en hier en daar ronddwalen, maar Hij wil, dat wij zullen denken aan hetgeen men begeren wil. Anders is ons gebed geen godsdienst, maar een bespotting. Want zeg mij eens: Als u tot een vorst kwam om iets van hem te begeren, zonder dat u wist wat u zeggen of begeren moest, zou hij niet denken, dat hij door u bespot werd? Daarom moet men van God bepaalde dingen begeren, en die ook geoorloofd zijn en door God goedgekeurd worden. (Lansbergen). Want aangezien het onder de mensen zo toegaat, dat zij zich voegen naar de wil van hen, wier hulp zij begeren en zoeken te verkrijgen, zo betaamt het nog veel meer, dat wij in onze gebeden letten op de wil van God, opdat wij niet tevergeefs voor Hem verschijnen. En ook omdat wij niet weten wat wij zullen moeten bidden, zoals de Apostel verklaart (Rom. 8 : 2), daarom behoren wij onze begeerten aan de wil des Heeren te onderwerpen. Dat leert ons de apostel Johannes, wanneer hij zegt (1 Joh. 5 : 1), dat God ons verhoort, wanneer wij naar Zijn wil bidden. Want daarmee bedoelt hij, dat dit de regel zijn moet om goed te bidden, of dat wij anders niet bidden naar het voorschrift van Gods wil. Laat ons dus leren onze aandoeningen en genegenheden met deze toorn te bedwingen, opdat ze de gestelde grenzen niet overschrijden. Want het zou ons slecht vergaan, als een ieder onzer maar alles zou mogen begeren wat hij wilde, en als God ons in alles verhoorde.
En omdat wij niet weten wat wij behoren te begeren, daarom heeft Christus Zelf ons een formulier voorgeschreven, waarin Hij beknopt in het algemeen die dingen samengevat heeft, die wij behoren te begeren. Die dingen zijn tweeërlei, n.l. *geestelijke* en *lichamelijke.* Beide wil Hij, dat wij ze van Hem zullen begeren.
De geestelijke dingen, omdat die nodig zijn tot de zaligheid, en de lichamelijke ook om twee redenen:

1. Opdat het begeren daarvan een geloofsoefening zijn zou, die in ons het vertrouwen bevestigt, dat wij de geestelijke en zaligmakende goederen zullen verkrijgen. Want niemand kan van God enige zaligmakende goederen, d.w.z. ter zaligheid dienende en noodzakelijk, verwachten, tenzij hij stellig weet, dat hij met God verzoend is, en dat God hem in genade heeft aangenomen.
2. Opdat wij aan Zijn voorzienigheid zullen denken, wetende en belijdende dat ons ook de allerminste goederen niet bij geval toekomen.

4. Dat men een *ernstige aandacht* en een *ware begeerte* hebbe naar die dingen, waarom men bidt. Want God wil niet, dat het gebed geveinsd is, maar dat het voortkomt uit de innerlijke genegenheid des harten, d.w.z. dat het niet in de mond, maar in het hart geboren wordt. Daarom zegt men zeer juist, dat een gebed een vurige begeerte is. Want niet de woorden van de mond, maar de zuchten van het hart zijn een waarachtig gebed en worden door God verhoord; zoals God tot Mozes sprak (Ex. 14 : 1: „Wat roept gij tot Mij?" toen hij toch in het geheel niet met de mond sprak. (Lansbergen). Zo was ook het gebed van Hanna, de moeder van Samuël (1 Sam. 1 : 1), wier lippen zo werden aangeroerd, dat zij inmiddels bij haarzelf sprak en haar hart voor de Heere uitgoot. Hetzelfde geldt van David, die in zijn gebed zijn hart ophief tot de Heere (Ps. 25): Daarom moeten wij onze gebeden met dezelfde genegenheid van hart doen, als wij door God verhoord willen worden. Want zoals God een Geest is, zo wil Hij ook „in geest en waarheid aangebeden" zijn (Joh. 4 : 2). Maar Hij wordt in geest en waarheid niet aangeroepen, als men slechts met de lippen en mond bidt, en het hart intussen bezig is met andere dingen. „De HEERE is nabij allen die Hem aanroepen, allen die Hem aanroepen in der waarheid", zegt David (Ps. 145 : 1). Daarom klaagt de Heere over de godsdienst der Joden, en over hun gebeden, als Hij (Jes. 29 : 1) zegt: „Daarom dat dit

volk tot Mij nadert met zijn mond en zij Mij met hun lippen eren, doch hun hart verre van Mij doen." Dus moet men alle geveinsdheid afleggen, alle bedrog om de Heere voor te liegen, alle lichtvaardigheid en onbedachtzaamheid, waardoor de gebeden, zonder aandacht, maar wat afgepreveld worden; zoals bij het Pausdom gebeurt bij het lezen der getijden.

5. Dat wij onze *nood recht kennen* en gevoelen. Want uit dat besef, als uit een fontein, komt een vurige begeerte voort. Want men bidt niet ernstig om hetgeen men niet erg nodig meent te hebben. Maar wij hebben Gods genade en zegen nodig, zoals Nestor bij de dichter Homerus zijn zoons zeer juist vermaande:

Er is geen mens die leeft,
die God niet nodig heeft.

6. Dat men *zich werkelijk verootmoedigt*, door ernstig onze onwaardigheid te overdenken. Want het is nodig, dat wij de Goddelijke Majesteit ootmoedig te voet vallen. Iemand te voet vallen wil zeggen: zich op genade en ongenade overgeven. Want God is ons totaal niets verschuldigd. En wij zijn van nature kinderen des toorns en vijanden Gods, die Hij terecht zou kunnen verstoten. Daarom moet in het gebed een waarachtige vernedering en bekering des harten tot God (aanwezig) zijn. Want God verhoort de zondaars niet (Joh. 9 : 3), namelijk niet de hovaardige zondaars, zoals de Farizeeër er een was, van wie wij lezen bij Lukas (18 : 11-15). En ook de beloften van verhoring komen uitsluitend degenen toe, die bekeerd zijn. Want aangezien God de hovaardigen wederstaat en den nederigen genade geeft (1 Petrus 5): is het nodig, dat allen die door Hem niet verstoten willen worden, alle vertrouwen op hun eigen deugden en gerechtigheid afleggen. Dat leert de Heere in de *gelijkenis van de Farizeeër en de Tollenaar.* Want daar de Farizeeër zijn vertrouwen op zijn eigen deugden en werken stelde (hoewel hij nog wel betuigt, dat hij alles wat hij heeft, van God heeft!), wordt hij echter door God niet aangezien. Maar de Tollenaar, die alle waan van eigen waardigheid buitensluit, is-gerechtvaardigd naar huis gegaan. Dat hebben alle heiligen ijverig onderhouden, die, zo dikwijls zij voor Gods aangezicht verschenen zijn, steeds alle waan van eigen waardigheid hebben afgelegd. De voorbeelden daarvan vinden wij in Abraham, die, wanneer hij begeert met God te spreken, zegt: „Zie toch, ik heb mij onderwonden te spreken tot den Heere, hoewel ik stof en as ben" (Gen. 18 : 27). Zo ook David in Ps. 143: 3, en Jesaja (6 : 4 en 10), en Daniël (6 : 18, 20 en 23).

Bezwaar. Toch hebben de heiligen zich in hun gebeden mengreaal beroepen op hun gerechtigheid, zoals David, Ps. 26 : 1: „Doe mij recht, HEERE, want ik wandel in mijn oprechtheid"; Hiskia, Jes. 38 : 3: „Och HEERE, gedenk toch, dat ik voor Uw aangezicht in waarheid en met een volkomen hart gewandeld heb en wat goed in Uwe ogen is, gedaan heb." Dus mag men in de gebeden wel roemen in en op zijn waardigheid.

Antwoord. Daarmee hebben die heilige mannen geenszins op hun waardigheid willen roemen of trots zijn. Want David spreekt daar niet van de *rechtvaardigheid* van zijn persoon, maar *van zijn zaak,* die hij met de onrechtvaardige zaak van zijn vijanden vergelijkt, opdat hij door de billijkheid van zijn zaak God des temeer zou bewegen om hem te hulp te komen. En Hiskia bedoelt niets anders te zeggen, dan dat hij uit zijn wedergeboorte bewijzen wil, dat hij een kind van God is, opdat hij God in die weg zou verbidden. Want God verklaart, dat Zijn „ogen zijn op de rechtvaardigen en Zijn oren tot hun geroep" (Ps. 34 : 16).

Teneinde ons nu voor God te verootmoedigen, is het nodig, dat wij zowel onze nood als onze ellende recht kennen. Want uit de oprechte kennis van beide komt de ware

ootmoed voort. Onze nood is zo groot, dat hoewel onze zaken schoon schijnen en naar *onze* wens verlopen en wij aan alle kant omringd zijn met stof tot blijdschap en vrolijkheid, er toch niet één punt des tijds is, waarin ons onze nood niet aanspoort om te bidden. En onze ellende is al niet kleiner. Want wij zijn elk ogenblik aan zoveel gevaren naar lichaam en ziel onderworpen, dat de vrees ervoor niet toestaat, dat wij enige tijd met het bidden behoren op te houden. Dat ziet men echter het allerbest in de geestelijke dingen. Want wanneer ons zoveel zonden overvallen waarvan wij ons bewust zijn; en wanneer ons zovele verzoekingen bespringen, dat er geen stilstand in de strijd is hoe behoren wij dan niet onze schuld af te bidden en God ootmoedig om bijstand aan te roepen? Dus moeten wij zowel onze nood als onze ellende recht en serieus gevoelen opdat als wij aan ons ook maar het geringste toeschrijven, wij met onze ijdele opgeblazenheid niet al te licht van God afvallen.

7. *Dat wij de Middelaar kennen en op Hem ons vertrouwen stellen.* Want daardoor geloven wij stellig, dat wij en onze gebeden Gode behagen om des Middelaars wil. Zo begeert Daniel (9 : 17), dat hij verhoord zal worden om des HEEREN wil. En Christus gebiedt ons, dat wij de Vader,,in Zijn Naam" zullen aanroepen, en Hij belooft ons ook, dat wij dan zullen verhoord worden, als Hij zegt (Jobs. 14 : 13): „Zo wat gij begeren zult in Mijn Naam dat zal Ik doen, opdat de Vader in den Zoon verheerlijkt worde." En zo ook (Joh. 16 : 23): „Voorwaar, voorwaar zeg Ik u: Al wat gij den Vader zult bidden in Mijn Naam, dat zal Hij u geven." (Lansbergen). Omdat niemand van alle mensen waardig is, dat hij zich voor God zou vertonen, heeft onze hemelse Vader Zelf, om ons van alle vrees en beschaamdheid te bevrijden, Zijn Zoon ons tot een Voorspraak en Middelaar gegeven, opdat wij onder Zijn leiding onbevreesd tot Hem zouden komen (Hebr. 13 : 10). Dat betekent de gebeden neerleggen op het altaar Christus, opdat ze voor Gods aangezicht mogen komen (vgl. N.G.B., art. 26).

8. Dat wij *ons vertrouwen op Gods belofte* stellen, en stellig geloven, dat wij daarnaar zullen verhoord worden. (Spindlers). Zo moeten wij ons dus steeds voor ogen stellen de beloften van God (Marc. 11 : 24, Jak. 1 : 5v.), dat Hij ons vast verhoren zal: „Roept Mij aan in den dag der benauwdheid; Ik zal er u uithelpen, en gij zult Mij eren" (Ps. 50 : 15). Zo ook: "Het zal geschieden, eer zij roepen, zo zal Ik antwoorden; terwijl zij nog spreken, zo zal Ik horen" Jes. 65: 24. Eveneens Joh. 14 : 13 en id. 16 : 23, al eerder aangehaald, en andere menigvuldige en rijke beloften, die God ons overal in de Heilige Schrift doet.
Deze conditie is van de vorige onderscheiden. Want daar is sprake van het geloof, waardoor wij ervan verzekerd worden, dat wij voor God, in Christus, rechtvaardig zijn. Hier is van het geloof sprake, waardoor wij geloven dat wij verhoord zullen worden door het vertrouwen, dat wij hebben op de zekerheid van Gods beloften. Zij hangen beide noodzakelijk samen, en de één kan niet zonder de andere zijn. Want wij kunnen niet stellig geloven, dat Gods beloften ons toekomen, tenzij wij ook geloven, dat wij met God verzoend zijn door Christus, zonder hetgeen er ook geen vertrouwen zijn kan om verhoord te worden. Dus moet men Gods beloften geloven en voor zeker aannemen, dat God onze geboden verhoort, omdat Hij beloofd heeft allen te willen verhoren, die Hem op die manier aanroepen, Gal. 4 : 6: „Overmits gij kinderen zijt, zo heeft God den Geest Zijns Zoons uitgezonden in uw harten, Die roept: *Abba, Vader!";* Hobo II : 6: „Zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen. Want die tot God komt moet geloven, dat Hij is, en een Beloner is dergenen, die Hem zoeken."
In dat vertrouwen om verhoord te worden, moet men letten op het verschil der dingen, waarom men bidt, zoals dat tevoren verklaard is. Sommige gaven zijn ter zaligheid

nodig, en speciaal beloofd, zoals daar zijn de geestelijke gaven. Andere gaven zijn lichamelijk, zonder welke wij wel zalig kunnen worden, en ze zijn ons niet speciaal beloofd. De eerste moet men zonder enige conditie begeren, in het vertrouwen dat wij ze ontvangen zullen, zoals wij daarom bidden; d.w.z. speciaal elke gave, waarom wij bidden. De tweede, namelijk die lichamelijke gaven, moeten ook begeerd worden, maar onder de voorwaarde „Indien het Gode behaagt"; in het vertrouwen, dat Hij ze ons schenken zal, als ze tot Zijn eer en tot onze zaligheid zullen dienen; of dat Hij ons andere en betere gaven zal schenken, op de één of andere tijd. Zo begeert de melaatse een lichamelijke weldaad der gezondheid (Matth. 8 : 2): „Heere, indien Gij wilt, Gij kunt mij reinigen." En de gelovigen begeren ook niet anders, dan om op die manier verhoord te worden inzake de lichamelijke goederen; aangezien zij zo vaak dingen begeren, die voor hun zaligheid meer schadelijk dan nuttig zouden zijn, als ze verhoord werden.

Bezwaar. Wie twijfelende bidt, die mens denke niet, dat hij iets van de Heere ontvangen zal, Jak. 1 : 7. Maar wij bidden al twijfelende om lichamelijke goederen. Want wij bidden erom onder voorwaarde. Dus bidden wij om lichamelijke goederen niet door het geloof.

Antwoord.

1. Zij bidden niet allen zonder geloof, die twijfelende bidden. Want de aard van het geloof vereist niet, dat wij van alle lichamelijke weldaden verzekerd zullen zijn, maar alleen van de geestelijke weldaden, die ter zaligheid nodig zijn; zoals daar is de vergeving der zonden en het eeuwige leven. Bij de lichamelijke goederen is het voldoende, als het geloof zich aan Gods Woord onderwerpt, en uitsluitend begeert en verwacht hetgeen tot de zaligheid dient.
2. Bovendien is het ook niet waar, dat hij die onder voorwaarde bidt, twijfelende bidt. Hoewel wij dus onder voorwaarde bidden, toch twijfelen wij dan niet, maar geloven dat wij de lichamelijke goederen die wij van God begeren, verkrijgen zullen, als ze ons ter zaligheid nodig zijn; en wij weigeren verhoord te worden, als ze ons schadelijk zullen zijn. Dus kunnen wij toch wel in. het geloof bidden, hoewel wij onder voorwaarde bidden. Want het geloof onderwerpt zich aan het gehele Woord van God, en wil naar Zijn Woord en wil verhoord worden. Nu is dit Gods wil, dat wij om geestelijke weldaden zonder voorwaarde bidden, en om de lichamelijke onder conditie; en dat wij stellig zulten geloven, dat wij' de geestelijke, alle in het algemeen, en een ieder ervan in het bijzonder, en de lichamelijke verkrijgen zullen, in zover die tot eer van God en tot onze zaligheid nuttig zijn. Dus als wij zo bidden, dan twijfelen wij niet, of wij wel zullen verhoord worden.

Daaruit blijkt, waarin de *gebeden der Godzaligen* en die der *goddelozen verschillen.* De Godzaligen proberen die condities in hun gebeden na te komen. De goddelozen daarentegen laten óf al die condities na, óf wanneer zij er één of twee nakomen, dan dwalen zij in de andere. Sommigen vergrijpen zich al direct bij het begin, door te dwalen in de kennis van het Wezen en de wil van God, en zo verbreken zij de eerste conditie. Anderen dwalen in de dingen waarom men bidden moet, aangezien zij verkeerde, of onzekere of ongeoorloofde dingen begeren. Sommigen bidden om die dingen op een geveinsde manier, anderen uit een besef van hun nood. Sommigen niet uit een vertrouwen Op de Middelaar, anderen volharden in hun boze daden, en denken dat zij toch verhoord zullen worden. Weer anderen bidden vol wantrouwen om dingen, die ter zaligheid nodig zijn, en tenslotte zijn er ook, die bidden
zonder eens te denken aan de belofte van God, en dus ook niet door het geloof bidden.

Hetgeen gezegd is over de condities van een oprecht gebed, dat kan veel korter in vier

hoofdpunten worden samengevat.
1. *Wie* men aanroepen moet, n.l. alleen de ware God, Die in de Gemeente geopenbaard is, Matth. 4 : 10: „Den Heere uw God zult gij aanbidden en Hém alleen dienen."
2. *Waarom* men Hem moet aanroepen, of waarom men bidden moet; namelijk enerzijds omdat God het bevolen heeft, opdat wij zouden weten, dat onze gebeden Gade aangenaam zijn, die Hij Zelf eist anderzijds ook, omdat Hij beloofd heeft ons te verhoren, opdat wij uit het geloof zouden bidden.
3. *Wat* men begeren moet. a. Dat men bidde om geestelijke en lichamelijke goederen. b. Dat men bepaalde dingen begeert. c. Dat men op het verschil lette, dat bij het bidden, om die dingen in acht genomen moet worden, namelijk, dat de geestelijke dingen zonder voorwaarde, en de lichamelijke onder conditie begeerd worden.
4. *Hoe*, door geloof en met bekering. Want zonder bekering kan niemand door het geloof bidden (Ps. 145), en zonder geloof kan niemand Gode behagen, noch verzekerd zijn verhoord te zullen worden (Hebr. 11 : 6, Jak. 1 : 7).

4. ***Om welke dingen men bidden moet.***
Vraag 118. Wat heeft ons God bevolen van Hem te bidden?
Antwoord. Alle geestelijke en lichamelijke nooddruft [a]), welke de Heere Christus begrepen heeft in het gebed, dat Hij ons Zelf geleerd heeft.

a) Jak. 1 : 17, Matth. 6 : 33.

Verklaring van Vraag 118.

Spindlerus. Deze vraag is ook zeer nodig en nuttig, opdat wij niets ongeschikts of onbehoorlijks, uit vleselijke begeerte, dat schadelijk zou zijn of ons tot zonde zou dienen in strijd met Zijn gebod bidden. Dat heeft ook Plato, die wijze heidense filosoof (In Alcib. 2. vel de toto) erkend, als hij uit een oude dichter aanhaalt, dat dit de beste manier van bidden is, dat men God bidt, of Hij ons geven wil wat goed en nuttig is, of wij het nu bidden, ja dan neen; en of Hij het verkeerde, al zouden wij er ook om bidden, van ons wil afwenden. En daarin heeft die heiden zeer juist geoordeeld. Want er is niets zo gevaarlijk dam van de Heere te bidden., hetgeen onze begeerte ons voorschrijft. Daarvan hebben wij een voorbeeld in de moeder van de zonen van Zebedeüs (Matth. 20 : 20vv.), die, toen zij bad of één van haar zoons aan Christus' rechterhand, en de ander aan Zijn linkerhand zou mogen zitten niet wist - zoals Christus getuigt -, wat zij bad.

Bastingius. Wat het nu is, waarom wij bidden moeten, wordt hier in het kort verklaard, n.l. *geestelijke en lichamelijke nooddruft*, zodat alles wat wij nodig hebben, daaronder begrepen is, en er niets overblijft, dat wij bij iemand anders zouden kunnen of behoren te zoeken, aangezien onze God dat alles van Hem alleen gebeden wil hebben, en beloofd heeft te geven, en overvloedig toe te werpen.
Met *geestelijke nooddruft* wordt bedoeld hetgeen de ziel aangaat, en dient tot alle geestelijke gaven, om God in dit leven recht te kennen, in Hem te geloven, Hem Godzalig te dienen, enz., opdat wij hiernamaals niet Hem eeuwig mogen leven. Verder wat dient tot opbouw van de gelovigen in het algemeen, en tot verbreiding van het Koninkrijk van Christus, enz.
Onder de *lichamelijke nooddruft* wordt verstaan alles, wat het lichaam tot zijn onderhoud nodig heeft, en tot goede welstand, vrede en regering van der wereld dient, waarin de gelovigen hun verblijf hebben, zolang zij in dit leven zijn; zoals dat hierna,

elk te zijner plaatse, nader aangewezen en verklaard zal worden.
Om al die dingen te bidden, moet men letten op het tevoren aangewezen *onderscheid*, n.l. dat de dingen die Gods eer en de zaligheid onzer ziel betreffen, heel eenvoudig van God gebeden moeten worden, en wel zonder enig uitbeding of voorwaarde, met de zekerheid dat die ons gegeven zullen worden. Want zoals wij verplicht zijn om Gods eer te bevorderen en onze zaligheid te zoeken, en God daarom te bidden, zo zijn dit zaken, die Gode behagen, die wij in geen geval missen kunnen, en die God bereid is stellig te geven aan allen, die Hem van harte, uit een waar geloof, daarom aanroepen.
Maar de *lichamelijke* nooddruft die wij kunnen missen en zonder welke wij kunnen zalig worden, en God Zijn eer kan behouden die moeten wij bidden met een aanhangsel, beding of voorwaarde van *de wil van God;* zoals de gelovigen gaarne hun wil aan die van God onderwerpen, zoals zij trouwens schuldig zijn te doen. Daar wij dus, belangende de lichamelijke nooddruft, niet weten wat Gods wil is, aangezien wij van elk geen bijzondere belofte hebben, wanneer, waar, wat en hoeveel God believen zal daarvan aan een ieder te geven; en wij ook met weten, wat dienaangaande Gode heerlijk en onszelf of hun, voor wie wij bidden, nuttig en zalig zou zijn, zo moeten wij de vervulling van de tijdelijke nooddruft geheel en alleen aan de Heere God overlaten. Als het dient tot Zijn eer en onze zaligheid; of Hij het dan geven wil; en als het anders is, of dan Zijn goede wil, en niet de onze geschiede. Zo bad de melaatse, Matth. 8 : 2: *„Heere, indien Gij wilt, Gij kunt mij reinigen."*

Bezwaar 1. Christus zegt in Joh. 16 : 23: „Al wat gij den Vader zult bidden in Mijnen Naam, dat zal Hij u geven", en in Markus 11 : 24: „Alle dingen die gij biddende begeert, gelooft, dat gij ze ontvangen zult, en zij zullen u geworden." Dus mogen wij alle dingen zonder conditie begeren.
Antwoord. Dat volgt daaruit niet. Want zulke algemene beloften die op de ene plaats zonder enige uitzondering verhaald werden, dienen verstaan, uitgelegd en bepaald te worden naar de aard van andere teksten uit de Schrift, zodat ze gericht worden tot Gods eer en onze zaligheid; niet volgens ons verstand en oordeel, dat — daar het verdorven is — daarin zou kunnen feilen, maar naar de goede wil en het oordeel van onze goedertieren Vader, Die alleen wijs is, en de zaken recht verstaat en oordeelt. En daarom bepaalt Johannes dat woordje „al", door te zeggen, 1 Joh. 5 : 14: „Dit is de vrijmoedigheid, die wij tot hem hebben, dat zo wij iets bidden naar Zijnen wit, Hij ons verhoort."

Bezwaar 2. Christus zegt in Joh. 6 : 27: „Werkt niet om de spijze die vergaat", en in Matth. 6 : 25: „Zijt niet bezorgd voor uw leven." Dus wordt het bidden om lichamelijke dingen verboden.
Antwoord. Die teksten moeten niet letterlijk, maar figuurlijk opgevat worden, opdat ze niet in strijd komen met andere teksten. Dus moet het woordje „niet" verslaan en uitgelegd worden als „niet alleen", „niet zozeer", enz.

5. ***Over het formulier des gebeds, dat Christus ons heeft voorgeschreven.***

Vraag 119. ***Hoe luidt dat gebed?***
Antwoord. Onze Vader, Die in de hemelen zijt. Uw Naam worde geheiligd. Uw Koninkrijk kome. Uw wil geschiede gelijk in den hemel, alzo ook op de aarde. Geef ons heden ons dagelijks brood. En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren. En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den boze. Want Uw is het Koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid, in dor eeuwigheid. Amen."

a) Matth. 6: 9-13, Luk. 11 : 2-4.

Verklaring van Vraag 119.

Lansbergen. Twee dingen zijn de mens nodig om goed tot God te bidden. Het eerste is, dat hij alle wetten en voorwaarden kent en onderhoudt die in een goed-gesteld gebed (aanwezig) moeten zijn. Het tweede is, dat hij een volmaakt formulier bezit, waarnaar hij zijn gebeden kan richten. Het eerste is tot dusver tevoren verklaard. Over het tweede wordt nu in déze Vraag gehandeld. Aangezien onze nood zo veelvuldig en onze blindheid des harten zó groot is, „dat wij niet weten, wat wij bidden zullen, gelijk het behoort" (Rom. 8 : 26), heeft God ons Zijn Zoon tot een Leermeester gegeven, om onze gebeden te richten en ons de juiste manier om te bidden voor te schrijven.
Dat formulier des gebeds, dat door Christus aan Zijn discipelen en aan de ganse Kerk voorgeschreven is, wordt door twee Evangelisten, n.l. *Matthéüs* en *Lukas* meegedeeld (Matth. 6 : 9-13, Luk. 11 : 2-4). Dat gebed is ongetwijfeld het allerzekerste en volmaaktste. Want het is ons gegeven en geleerd door Gods eigen Zoon, Wiens woorden de hemelse Vader altijd erkent en verhoort. Het bevat ook in zo kort mogelijke vorm alle dingen, die men begeren moet, en die tot de nooddruft der ziel en des lichaam behoren. Tenslotte is het ook een regel, waarmee al onze gebeden dienen overeen te komen.
Nu wordt hier de *vraag* aan de orde gestold, of wij ook zo gebonden zijn aan dit formulier, dat men bij het bidden geen ander zou mogen gebruiken?
Antwoord. Christus wil niet, dat wij geheel *en* al aan deze woorden gebonden zullen zijn. Want het formulier is alleen daartoe ingericht, opdat wij de wijze waarop, en de dingen zouden weten, hoe en waarom wij bidden moeten. En wij hebben wel menigmaal bepaalde bijzondere weldaden nodig, die wij ook in het bijzonder dienen te kennen en van God te begeren, zoals er geschreven is in Joh. 14 : 13: „En zo wat gij begeren zult in Mijn Naam, dat zal Ik doen"; Jak. 1 : 5: „Indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God hogere, Die een iegelijk mildelijk geeft en niet verwijt; en zij zal hem gegeven worden"; Matth. 24 : 20: „Doch bidt, dat uw vlucht niet geschiede des winters noch op een sabbat." Daartoe dienen vele voorbeelden van de gebeden, die in het Oude en Nieuwe Testament voorkomen, welke gebeden, wat de woorden betreft, van dit formulier verschillen; zoals het gebed van Josafat (2 Kron. 20 : 6), van Salomo (2 Kon. 8), van Daniël (Dan. 9), van Christus Zelf (Joh. 17), en van de Apostelen (Hand. 4 : 24), en die toch door God verhoord werden. Want daaruit volgt dus, dat het door Christus voorgeschreven formulier gebruikt mag worden, of ook wel mag nagelaten worden.
Bezwaar. Alleen het allerbeste en allervolmaaktste formuliergebed behoort gebeden te worden. Van die aard was het formulier, door Christus voorgeschreven. Want er kan door ons geen beter gevonden worden, en wij behoren trouwens niet wijzer te zijn dan Christus. Dus moet dan alleen dat formulier gebeden worden.
Antwoord. Men behoort alleen dat formuliergebed te bidden, dat het beste en volmaaktste is, niet alleen dat in het algemeen, maar ook dat in het bijzonder elke zaak betreft, waar men om bidden moet. Maar dit formulier bevat alleen in het algemeen de weldaden, waar men om bidden moet, waarom er alle bijzondere weldaden dienen gesteld te worden. En zeker, men kan geen beter woorden en geen beter formulier vinden om de dingen, die men begeren moet, in het algemeen tot uitdrukking te brengen, dan dit. En daarom is in dat opzicht het formulier van Christus het allerbeste en -volmaaktste, waaraan wij ons, als wij in het algemeen om deze dingen bidden,

terecht houden. Maar wat de bijzondere geodeten betreft, waarvan Christus ook wil dat de Godzaligen ze in hun gebeden begeren zullen, dan is dat het beste formulier, dat die bijzondere dingen het allerbeste uitdrukt.

Aanhoudend bezwaar. De bijzondere dingen worden onder het algemene begrepen. Dus warmeer Christus gebiedt en leert om te bidden om bepaalde dingen in het algemeen, dan gebiedt en leert Hij ook te bidden om de bijzondere, en daarom is dit formulier ook wat die bijzondere dingen betreft het beste.

Antwoord. Wij geven wel toe, dat ook de bijzondere dingen in dat formulier begeerd wonden, maar niet nadrukkelijk. En God wil ook, dat wij met name zullen begeren hetgeen ons nodig is, opdat het gebed uit een oprechte aandoening des harten voortkome. Wanneer wij dan zo bidden, dan wijken wij niet van het gebed van Christus af. Want wij bidden volgens dat gebed, als volgens een regel. De samenvatting van het antwoord is: *Wanneer Christus gebiedt, dat wij iets in het algemeen zullen bidden, dan gebiedt Hij ook, dat wij om alle bijzondere dingen zullen bidden, die daaronder begrepen zijn.* Dus hetgeen in Zijn formulier in het algemeen gesteld is, dat gebiedt Hij ook in het bijzonder. We verklaren, opdat wij daardoor er des te beter toe gebracht worden om onze nood te overdenken en te gevoelen, en vurig te begeren, dat God in onze nood helpen wil. Maar opdat wij dat kunnen doen, zijn ons enkele bijzondere formulieren nodig te bidden, die echter alle tezamen overeen moeten komen met het formulier, dat Christus ons voorgeschreven heeft. Daarom verklaart Augustinus, ad Probum, dat alle gebeden der heiligen, die in de Schrift gevonden worden, in het Gebed des Heeren begrepen zijn. En hij zegt er nog bij, dat het vrijstaat, om met andere en verschillende woorden, maar wel over dezelfde dingen, bij het bidden te spreken; maar dat het niet vrij behoort te staan, om over andere dingen te spreken.

ZONDAG 46.

Verklaring van de inleiding van het Gebed des Heeren.

De inleiding van het Gebed des Heeren bestaat uit de aanspraak van Hem, tot Wie wij moeten bidden en aanroepen. En zoals wanneer men bepaalde hoge heren uit deze wereld zal aanspreken, het betamelijk is om hen aan te spreken met de hun toekomende eretitels, zo moeten wij ook doen, wanneer wij God door het gebed zullen aanspreken. Er zijn tal van titels, waarmee God zou kunnen genoemd en aangesproken worden, zoals bij voorbeeld „Schepper des hemels en der aarde", „Rechter der ganse aarde", „HEERE der heirscharen" en dergelijke meer, die wel meer voortreffelijkheid en grootsheid schijnen te bevatten, en groot ontzag verwekken. Maar omdat zulke titels ons een al te grote schrik en vrees zouden kunnen inboezemen, heeft ons de Heere Christus geleerd om God aan te spreken met de titel „Onze Vader, Die in de hemelen zijt", aangezien deze de aller-geschiktste is, om ons op te wekken tot al die deugden, die in het gebed vereist worden. Deze titel wordt in deze Zondagsafdeling verklaard, en wol 1. De woorden;„Onze Vader", in Vraag 120, en 2. De woorden „Die in de hemelen zijt", in Vraag 121.

Vraag 120. Waarom heeft ons Christus geboden God alzo aan te spreken: „Onze Vader"?
Antwoord. Opdat Hij van stonden aan in het begin van ons gebed, in ons de kinderlijke vreze en vertrouwen a) tot God verwekke, welke beide de grond van ons gebed zijn, namelijk dat God onze Vader door Christus geworden is, en dat Hij ons veel minder afslaan zal hetgeen wij Hem met een recht geloof bidden, dan onze vaders ons aardse dingen ontzeggen b).

a) Joh. I : 12v., id. 20 : 17, Rom. S : 14-17, Ef. 1 : 5v., 1 Joh. 3: 1.
b) Deut. 32 : 6, Mal. 1 : 6, Matth. 7 : 9.11, Luk. I 1 : 12v.

Verklaring van Vraag 120.

Bastingius. Onze blindheid en onkunde is in de dingen, die Gods eer en onze zaligheid betreffen, zo groot, dat wij niet weten, hoe wij tot God zullen bidden en Hem aanspreken, zoals dat behoort. Daarom heeft Christus, om onze zwakheid te hulp te komen, Zijn discipelen en voorts heel de Kerk, dit voorschrift van een volmaakt gebed ter navolging gegeven

Het Gebed des Heeren bestaat uit drie delen, namelijk uit het begin, uit de inleiding, daarna zes beden, en het besluit.
De inleiding luidt: „Onze Vader, Die in de hemelen zijt."
Die *inleiding* heeft weer twee delen: 1. De waarachtige God wordt aangesproken met de woorden „Onze Vader." 2. Hij wordt aldus beschreven: „Die in de hemelen zijt."
Christus heeft ons geleerd om onze inleiding te houden, omdat God met behoorlijk ontzag en eerbied wil aangeroepen zijn. Die eer bestaat in:
1. Een ware kennis.
2. Een vast vertrouwen.

3. Een oprechte gehoorzaamheid. Die gehoorzaamheid bevat weer: a. ware liefde, b. vreze, e. hoop, d. ootmoed, en e. geduld.

„Onze Vader": God is onze Vader.
1. Vanwege de schepping, zoals Adam speciaal een „zoon van God" heet, Luk. 3 : 38: „Seth, den zoon van. Adam, den zoon van God."
2. Vanwege de verlossing, omdat Hij ons, door en om Zijn Zoon, de Middelaar, verlost en weer in genade aangenomen heeft. Want alleen Christus is de eniggeboren en natuurlijke Zoon van God; en wij, die van nature kinderen des toorns zijn, zijn door God, om Christus' wil, tot zonen of kinderen aangenomen.
3. Vanwege de heiligmaking of wedergeboorte door de Heilige Geest.

God wil weer doet ons aangeroepen worden met de naam *„ Vader."*
Allereerst, opdat wij daardoor gebracht zouden worden tot kennis en aanroeping van de enige en waarachtige God, Die Zichzelf in de Kerk geopenbaard hooft als de Vader van onze Heere Jezus Christus, en Die om Zijnentwil ook onze Vader is, niet alleen omdat Hij ons geschapen heeft (want op die manier is Hij een Vader van alles wat Hij schiep), maar omdat Hij ons door en om Jezus Christus, Zijn eniggeboren Zoon, de Middelaar, tot kinderen heeft aangenomen. „Ik vare op tot Mijn Vader en uw Vader", Joh. 20 : 17, en omdat Hij ons door de Heilige Geest wederbaart en ons alles geeft wat ter zaligheid nodig is.

Ten tweede, opdat in ons een waarachtige eerbied voor God verwekt wordt. Want aangezien Hij onze Vader is, laten wij ons dan ook als Zijn kinderen gedragen, en niet zulk een liefde en eerbied voor Hem ontstoken worden als kinderen voor hun vader betaamt, vooral zulke kinderen, die uit genade tot kinderen aangenomen en Zijn weldaden onwaardig zijn.
Lansbergen. Daaraan herinnert Mozes de Joden, als hij hen als volgt bestraft, zeggende: „Zult gij dit den HEERE vergelden, gij dwaas en onwijs volk? Is Hij: niet uw Vader, Die u verkregen, Dier gemaakt en u bevestigd heeft?" (Doet. 32 : 6). Want Hij bestraft ze, omdat zij God niet gehoorzaam zijn geweest, en door de naam „Vader" wil hij hen weer terugbrengen en opwekken tot gehoorzaamheid. Een dergelijke bestraffing en verwijt laat God het ongehoorzame volk horen bij de profeet Maléachi, als Hij zegt (Mal. 1 : 6): „Ben Ik dan een Vader, waar is Mijn eer? En ben Ik een Heere, waar is Mijn vreze?" Zo dikwijls als wij dus denken aan de naam „Vader", zo vaak moeten wij ook denken aan de gehoorzaamheid en eerbied, die wij aan onze hemelse Vader schuldig zijn.

Ten derde. Opdat in ons, ontstoken worde een vast vertrouwen, dat wij verhoord zullen worden. Want aangezien God, Die wij aanroepen, onze Vader is en ons ook zozeer bemint, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon voor ons overgegeven heeft, zo zal Hij ons immers ook met Hem alle dingen schenken, wat ons ter zaligheid nodig is; zoals geschreven staat (Rom. 8 : 32): „Die ook Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft Hem voor ons allen overgegeven, hoe zal Hij ons ook met Hem niet alle dingen schenken?" en Matth. 7 : 11: „Indien dan gij, die boos zijt, weet uw kinderen goede gaven te geven, hoeveel temeer zal uw Vader, Die in de hemelen is, goede gaven geven dengenen, die ze van Hem bidden."
Lansbergen. Zo wordt dus door het woord „Vader" in de gelovigen zulk een vertrouwen opgewekt, dat zij ervan verzekerd zijn, zoals er in de Catechismus staat, dat God hun veel minder zal afslaan hetgeen zij Bern met een recht geloof bidden, als

onze vaders ons aardse dingen ontzeggen. Want daar Zijn liefde tot ons zoveel groter en voortreffelijker is dan alle liefde der ouders tot hun kinderen, zo zal Hij ook veel meer alle mensen in goedheid en barmhartigheid overtreffen. En derhalve kan het niet geschieden, dat Hij ons weigeren zou, hetgeen ons de ouders niet zouden weigeren, als zij het doen konden. Ja, wij moeten vast vertrouwen, dat al was het dat alle vaders al hun vaderliefde aflegden en hun kinderen in de steek lieten dat Hij ons toch niet zou kunnen verlaten. Want Hij kan Zichzelf niet verloochenen (2 Tim. 2). Dat verklaart Hij Zelf in les. 49 : 15: „Kan ook een vrouw haar zuigeling vergeten, dat zij zich niet ontferme over den zoon haars buiks? Ofschoon dezen vergate, zo zal Ik toch u niet vergeten." Het fundament van deze vertroosting ligt zo vast, dat het ook door de bewustheid der zonden niet verzwakt kan worden. Want omdat een zoon onder de mensen zijn zaak bij zijn vader door geen beter voorspraak kan behartigen, en zijn verloren goede gunst terug kan krijgen, dan dat hij zelf, nederig en deemoedig, zijn schuld belijdt en de vader om genade smeekt (want de Vaderlijke ingewanden kunnen zich dan niet langer bedwingen, maar moeten door zulke smekingen bewogen worden), hoe zou dan de Vader van alle barmhartigheid en de God aller vertroosting de tranen en het zuchten van Zijn kinderen, die Hem aldus aanroepen, niet verhoren? Daarom zingt David zeer juist van Gods Vaderlijke lankmoedigheid in Ps. 103: 13: „Gelijk zich een vader ontfermt over de kinderen, ontfermt Zich de HEERE over degenen, die Hem Vrezen." Ook Christus stelt ons de overvloed van die barmhartigheid voor ogen, in de gelijkenis van de verloren zoon (Luk 15 : 20), waar de vader over de zoon, hoewel hij zwaar tegen hem gezondigd had, toen hij terugkeerde, en hem van verre zag met innerlijke ontferming bewogen werd, en toelopende hem om de hals viel en hem kuste, en niet wachtte tot hij hem om genade bad. Maar hij voorkomt hem en neemt hem in genade aan. En daarmee nu geeft de Heere te kennen, dat nademaal er zulk een grote zachtmoedigheid gevonden wordt in een aards mens, wij des te overvloediger genade behoren te verwachten van onze hemelse Vader, Die op het allervolmaaktat goed en goedertieren is, hoewel wij zeer zwaar tegen Hem zouden gezondigd hebben, als wij ons maar tot Zijn barmhartigheid begeven.

„Onze." Waarom zullen wij niet zeggen mijn Vader, maar *Onze* Vader? Opdat daardoor het vertrouwen, verhoord te worden, in ons gewekt worde, en opdat wij mogen weten en vast geloven, dat wij kinderen van God zijn, aangezien de eniggeboren Zoon van God, Die bet recht en de macht heeft om ons Zijn waardigheid mee te delen, ons gebiedt, dat wij God niet alleen „Vader" zullen noemen, maar ook „onze" Vader; en bovendien, dat wij niet alleen bidden, maar dat de gehele Gemeente mét ons bidt; en dat daarom God mijn en uw gebeden stellig verhoren wil, omdat Hij de gebeden der gehele Gemeente niet kan verwerpen, maar die stellig verhoort, volgens de belofte in Matth. 18 : 19v.: „Wederom zeg Ik u, indien er twee van u samenstemmen op de aarde over enige zaak, die zij zouden mogen begeren, dat die hun zal geschieden van Mijn Vader, Die in de hemelen is. Want waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam, daar ben Ik in het midden van hen."

Bezwaar. Maar, zou iemand kunnen zeggen, men moet menigmaal thuis bidden, waar de Gemeente niets van afweet.

Antwoord.

1. De hele Gemeente bidt steeds voor zichzelf én voor haar leden, vanwege de goede geneigdheid en begeerte daartoe. Liefde en begeerte is een vaste en ingewortelde eigenschap, die ook blijft, als men slaapt. Zij is geen hartstocht of aandoening van het hart, die weer spoedig verdwijnt. Dus ook dan wanneer ge thuis bidt met woorden, dan

bidt toch de hele Gemeente met haar goede geneigdheid.
2. Opdat wij herinnerd worden aan ons ambt, d.w.z. aan de onderlinge liefde, waardoor alle Christenen onderling behoren verenigd te zijn en voor elkaar te bidden: Christus heeft ons al direct bij het begin, niet zonder oorzaak willen herinneren aan de onderlinge liefde. Want zonder de liefde tot onze naaste kunnen wij niet vast vertrouwen, dat wij door God zullen verhoord worden. Want als wij voor God verschijnen en voor geen broeders houden degenen, die Hij wel voor kinderen houdt, dan zal Hij ons voorzeker ook niet voor kinderen houden. Daarom zegt de Apostel: „Ik wil dan, dat de mannen bidden in alle plaatsen, opheffende heilige handen zonder toorn en twistbug", 1 Tim. 2 : 8, opdat zij zo in het algemeen eendrachtig hun gebeden zullen bijeenbrengen. En er is ook geen geloof zonder liefde tot de naaste, Gal. 5 : 6, en zonder geloof bestaat er geen oprecht gebed: „Al wat uit het geloof niet is, dat is zonde."
Daaruit putten de armen een bijzondere troost, n.l. dat God geen Aannemer des persoons is, omdat Hij in het algemeen een Vader is van ons allen, en dat Hij daarom zowel de armen als de rijken als Zijn kinderen erkent (Hand. 10 : 34, Gal. 2 : 6, Kol. 3 : 26).

Bezwaar. Ons wordt geboden dat wij de Vader zullen aanroepen. Dus wordt ons niet bevolen om de Zoon en de Heilige Geest ook aan te roepen.
Antwoord.
1. Men kan hierop antwoorden, dat de Naam „Vader" hier verstaan wordt van het Wezen Gods, zoals de naam „God" zo verstaan wordt, als Hij tegenover de schepselen gesteld wordt. Want wij noemen de waarachtige God, Die wij aanroepen, Vader, ten opzichte van de schepselen. En Deze is niet alleen de Persoon des Vaders, maar ook de Persoon des Zoons, Die Jesaja (9 : 5) noemt „Vader der eeuwigheid", of „eeuwige Vader"; en zo ook de Persoon van de Heilige Geest.
2. En toch, opdat de ketters niets te lasteren hebben, antwoorden wij en geven wij toe, dat de Naam „Vader" bedoeld wordt voor de eerste Persoon der Heilige Drie-eenheid, en dat daarmee de Persoon van de Vader aangeroepen wordt. Maar daaruit volgt niet, dat de Zoon en de Heilige Geest van de aanroeping uitgesloten worden. Want wanneer in de uiterlijke werken en in de dienst van God de ene Persoon der Drie-eenheid genoemd wordt, dan worden de andere Personen niet uitgesloten. En dat de Zoon niet buitengesloten kan worden van de aanroeping, en dus ook niet van de Godheid, bewijst:
(1). De onderlinge verhouding, die er van eeuwigheid tussen de Vader en de Zoon bestaat. Want de Vader kan niet aangeroepen worden, of men denkt ook aan de Zoon. En beiden zijn Zij niet zonder de Geest. En wij zijn ook door de Geest tot kinderen Gods geworden in de Zoon; waarom Hij ook „de Geest der *aanneming tot kinderen"* heet, Rom. 8 : 15.
(2). Christus is het, Die de Heilige Geest geeft, Joh. 20 : 22, Hand. 2 : 33. Dus Hij is het, van Wie wij Hem moeten begeren en bidden.
(3). Christus gebiedt Zelf dat wij Hem aanroepen zullen, Joh. 14 : 14: „Zo gij iets begeren zult in Mijnen Naam, Ik zal het doen."
(4). De Apostolische Kerk heeft de Naam van Christus aangeroepen, Hand. 7 : 59: „En zij stenigden Stéfanus, aanroepende en zeggende: Heere Jezus, ontvang mijn geest"; id. 9 : 14: „Hij (Saulus heeft hier macht van de overpriesters, om te binden allen die Uwen Naam aanroepen", en vers 21: „Is deze niet degene, die te Jeruzalem verstoorde die dezen Naam aanriepen?" 1 Kor. 1 2: „Den geroepen heiligen, met allen dien de Naam, van onzen Heere Jezus Christus aanroepen in alle plaats, beide hunnen en onzen Heere." Dus volgt daaruit, dat ook Christus terecht door ons aangebeden wordt,

en waarachtig God is. En zo behoort ook naast de Vader en de Zoon de Heilige Geest aangeroepen te worden, 2 Kor. 13, zoals wij ook in Zijn Naam gedoopt worden, Matth. 28 : 19.

Aanhoudend bezwaar 1. Christus is onze Broeder. Dus is Hij niet onze Vader.
Antw*oord.* Hij is onze Broeder, omdat Hij Mens is; en onze Vader, omdat Hij onze God, Schepper en Verlosser is, les. 9 : 5: „Vader der eeuwigheid."

Aanhoudend bezwaar 2. Om Wiens wil wij in genade aangenomen worden door de Vader, Die is de Vader niet. Want anders zou Degene Die aanneemt, én Degene om Wiens wil de aanneming plaatsheeft, Eén en Dezelfde zijn. Maar wij worden om Christus, de Zoon, in genade aangenomen door de Vader. Dus is Christus geen Vader, of ook niet Dezelfde Die de Vader *is.*
Antwoord. Wij geven dit toe, verstaan zijnde van de Persoon, dat Christus niet dezelfde Persoon is als de Vader. Maar niet van het Wezen want Hij Die aanneemt en Degene om Wiens wil wij aangenomen worden, is één en dezelfde God; hoewel wat betreft de Persoon, de Vader Die ons aanneemt, een Ander is. En wij worden ook om des Zoons wil aangenomen, omdat Hij de Middelaar is. Maar omdat Hij God is, van hetzelfde Wezen als de Vader, daarom is Hij ook Zelf Degene, Die ons met de Vader in genade aanneemt.

Bezwaar 2. Een vader behoort zijn kinderen geen enkel ding te weigeren. Maar God weigert ons vele dingen. Dus is God onze Vader niet.
Antwoord. Een vader weigert zijn kinderen geen enkel ding, namelijk dat zij nodig hebben en hun tot zaligheid strekt. Maar hij weigert hun alles wat hun onnut, schadelijk en onnodig is, omdat hij hun vader is en hij het welzijn en de zaligheid van de kinderen tracht te bevorderen. Datzelfde doet God ook, door ons alle lichamelijke en geestelijke dingen te schenken, die ons nodig, nuttig en zalig zijn, Luk. 11 : 13, Jak. 1 : 5.

Vraag 121. Waarom wordt hier bijgevoegd: „Die in de hemelen zijt"?
Antwoord. Opdat wij van de hemelse Majesteit Gods niet aards zouden denken a), en van Zijn almacht, alle nooddruft des lichaams en der ziel verwachten b).

a) Jer.23 : 23v., Hand. 17 : 24v. en 28v. 17) Ps. 65 : 3, Rom. 10. 12.

Verklaring van Vraag 121.

De hemel betekent hier de woonplaats van God, van de heilige engelen en van de zalige mensen, waarvan God bij de profeet Jesaja, hfdst. 66 : 1 spreekt: „De hemel is Mijn troon", en Christus in Joh. 14 : 2 zegt: „In het huis Mijns Vaders zijn vele woningen."
Lansbergen. En van God wordt gezegd, dat Hij in de hemelen is. Niet, dat Hij daarin zou besloten zijn. Want Salomo getuigt (1 Kon. 8 : 27), dat de hemel en aller hemelen hemel Hem niet kan bevatten, en Hij Zelf betuigt door de profeet Jesaja (66 : 1 en in Hand. 7 : 49), dat de hemel Zijn troon is, en de aarde de voetbank Zijner voeten. Daaruit blijkt, dat Hij niet a.h.w. in de hemelen besloten, of in enige plaats begrepen is, maar dat Hij alomtegenwoordig is; zoals Hij Zelf verklaart, Jer. 23 : 23v.: „Ben Ik een God van nabij, spreekt de HEERE, en niet een God van verre? Vervul Ik niet den hemel en de aarde? spreekt de HEERE."
Hoewel God door Zijn oneindig Wezen alomtegenwoordig is, zo getuigt de Schrift toch, dat Hij vooral in de hemel woont, omdat Hij daar glorieuzer en met groter heerlijkheid (bekleed) is dan in de wereld, en omdat Hij daar Zichzelf onmiddellijk

heeft geopenbaard.
En ons wordt ook geleerd en bevolen, onze Vader zó aan te spreken, dat Hij in de hemelen is; d.w.z. dat Hij een hemelse Vader is, om de volgende redenen:
1. Opdat wij door die beschrijving *Hem van de aardse vaders zouden onderscheiden.* Want Hij is geen aardse, maar een hemelse Vader, Die zeer heerlijk in de hemel woont, Die heerst over alle dingen, en de ganse wereld die Hij geschapen heeft, nog door Zijn voorzienigheid en wil regeert, daar Hij aan verderf noch verandering onderhevig is. En tenslotte, omdat Hij Zich in de hemel, 't allermeest voor de engelen, openbaart en betoont, welk een Vader, en hoe goed, hoe rijk en hoe machtig Hij is, enz.
2. *Opdat daardoor in ons eerbied voor God gewekt zou worden,* zodat wij — zoals er in de Catechismus staat — van de hemelse Majesteit Gods niet aards denken. Want aangezien deze onze Vader zo'n grote Heere is, namelijk een Hemelse, Die overal heerst, Die lichaam en ziel in de hel werpen kan, daarom is het billijk, dat wij Zijn Majesteit Die zo groot is, met alle eerbied ontzien en vrezen, en dat wij met de allergrootste ootmoed voor Hem verschijnen, zowel naar lichaam als naar ziel.
Lansbergen. Daarom moeten wij van God uit ons hart alle slechte, grove en vleselijke gedachten weren, *en* aan Hem met alle eerbied denken. Want hoewel Hij onze Vader is, moet men toch weten, dat Hij een hemelse Vader is, van een oneindige grootheid, Majesteit en uitnemendheid, van een onbegrijpelijk Wezen, van oneindige macht en van eeuwige onsterfelijkheid. En wanneer wij dat weten, laten wij Hem dan niet afmeten naar ons verstand, noch Zijn wil naar onze neigingen schikken, maar steeds denken aan hetgeen de Heere bij Jesaja zegt (55 : 8v.): „Mijn gedachten zijn niet ulieder gedachten, en uwe wegen zijn niet Mijn wegen, spreekt de HEERE. Want gelijk de hemelen hoger zijn dan de aarde, alzo zijn Mijn wegen hoger dan uw wegen, en Mijn gedachten dan ulieder gedachten."

3. Opdat in ons het vertrouwen bevestigd worde, dat we verhoord zullen worden. Want aangezien Hij onze Vader is, zo *wil* Hij. en aangezien Hij de Heere des hemels is, d.w.z. een almachtig Vader is, zo *zal* Hij ons ook alle goederen geven, die ons nodig en zalig zijn. Want die beschrijving kent aan God de lof van de almacht toe; zoals de profeet David samenvoegt: beide dat Hij in de hemel en dat Hij almachtig is, wanneer hij zegt: „Onze God is toch in den hemel, Hij doet al wat Hem behaagt" (Ps. 115 : 3). Aardse vaders ontbreekt het soms aan de wil, zoals David klaagt in Ps. 27 : 10: „Mijn vader en mijn moeder hebben mij verlaten, maar de HEERE zal mij aannemen!", doch het meest aan de macht. Maar het ontbreekt onze hemelse Vader nergens aan: *Noch aan de wil, want Hij is waarachtig onze Vader; noch aan het vermogen, want Hij is een hemelse, d.w.z. een almachtig Vader.*

ZONDAG 47.

De verklaring van de eerste bede.

Nu dank zij de inleiding op het Gebed des Heeren, die in de voorgaande Zondag verklaard werd, het gemoed behoorlijk tot het gebed opgewekt en voorbereid is, worden nu verder de heden voorgesteld, die daarin begrepen zijn. Daarin wordt voorgeschreven, welke zaken wij van God mogen en behoren te begeren. Die beden zijn zes (in getal), waarvan er drie de verbreiding en grootmaking van Gods eer betreffen, en de andere drie betreffen de nooddruft en het welzijn van de mens, zowel naar zijn lichaam als naar zijn ziel. de eerste bede wordt in de volgende woorden voorgesteld.: „Uw Naam worde geheiligd!" welke woorden in deze Zondagsafdeling verklaard worden. Bij de verklaring van die bede dient men te letten op:
1. De ware betekenis van die woorden, en
2. Wat wij daarmee van God bidden.

Vraag 122. Welke is de eerste bede?
Antwoord. Uw Naam worde geheiligd. Dat is: Geef ons eerstelijk, dat wij U recht kennen a), en U in al Uw werken (waarin Uw almacht, wijsheid, goedheid, gerechtigheid, barmhartigheid en waarheid klaarlijk schijnt) heiligen, roemen en prijzen b); daarna ook, dat wij al ons leven, gedachten, woorden en werken alzo schikken en richten, dat Uw heilige Naam om onzentwil niet gelasterd, maar geëerd en geprezen worde.

a) Joh. 17 : 3, Jen 9 : 24, id. 31 : 33v., Matth. 16 : 17, Jak 1 : 5, Rom. 10 : 13v. en 17, Kol. 3 : 10, Ps. 119: 105.
b) Ps. 119: 137v., id. 143: 1-3, 5 en 10v.; id. 145 : 8-10 en 17, Ex. 34 : 6v., Jer. 31 : 3, id. 32 : 18v. en 40v.; id. 33 : 11 en 20v., Matth. 19 : 17, Luk. 1 : 46-56, en 68-76, Rom. 3 : 3v., id. 11 : 22v., 2 Tim. 2 : 19.
c) Ps. 71 : 8, id. 115 : 1, Ez. 36 : 20, Matth. 5 : 16, Rom. 2 : 24, 1 Petr. 2 : 12.

Verklaring van Vraag 122.

Nu volgt het tweede en voornaamste deel van het Gebed des Heeren, namelijk de zes beden. Daaronder neemt de bede van de heiliging van Gods Naam de eerste plaats in, omdat die bode het doel en oogmerk is van alle andere beden. Want het doel waarop al onze werken en gebeden behoren gericht te zijn, is: *de eer van God.* En dat is wel het laatste einde, dat wij bij al onze verrichtingen bereiken, maar het eerste, waaraan wij behoren te denken.
Daarom behoort allereerst het doel van alle andere heden begeerd te worden, opdat wij de andere dingen recht kunnen bidden, zoals ons bevolen wordt in Matth. 6 : 33: „Zoekt eerst het Koninkrijk Gods en Zijn gerechtigheid, en al deze dingen zullen u toegeworpen worden."
Hier dient men dan te weten:
1. Wat de *Naam* van God is, en
2. Wat *heilig* en *heiligen* betekent.

1. De Naam van God betekent:

1. *God Zelf,* zoals te zien is in Ps. 5 : 12: „Die Uw Naam liefhebben"; id. 7 : 18: „Ik zal den Naam des HEEREN, des Allerhoogsten, psalmzingen"; 1 Kon. 5 : 5: „Die zal Mijn Naam dat huis bouwen."

2. De *eigenschappen* en werken van God, zoals Ex. 15 : 3: „HEERE is Zijn Naam"; id. 34 : 14: „Des HEEREN Naam is IJveraar."

3. Het *bevel of gebod* van God, Gods wil en autoriteit, zoals 1 Sam. 17 : 45: „Maar ik kom tot u in den Naam van den HEERE der heirscharen, den God der slagorden Israëls", en Matth. 28 : 19: „Dezelve dopende in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes."

4. De *dienst,* grootmaking en belijdenis van God, en het vertrouwen op God, zoals Hand. 21 : 13: „Ik ben bereid niet alleen gebonden te worden, maar ook te sterven te Jeruzalem voor den Naam des Heeren Jezus", en id. 2 : 38: „Een iegelijk van u worde gedoopt in den Naam van Jezus Christus", in welke teksten, evenals in Matth. 28 : 19, de Naam van God zowel het bevel als de belijdenis betekenen. Hier, in dit gebed, wordt de Naam van God genomen in de eerste en tweede betekenis, namelijk voor God Zelf en al Zijn eigenschappen en werken, waarin Gods Majesteit uitblinkt.

2. Heilig betekent:

1. God Zelf, Die de Allerheiligste en Reinste is, of de wezenlijke en ongeschapen heiligheid, welke God Zelf is. Want alle deugden en eigenschappen Gods zijn de wezenlijke heiligheid van God. Zo noemen de engelen God heilig, Jes. 6 : 3: „Heilig, heilig, heilig is de HEERE der heirscharen!"

2. Een geschapen heiligheid, welke in de schepselen een gelijkvormigheid aan God is, zoals er in de mens geweest is voor de zondeval, en nu nog gevonden wordt in de engelen, die niet gevallen zijn; en welke na de val in de wedergeborenen weer hersteld wordt door Christus. Deze blijft echter steeds onvolkomen en is nauwelijks begonnen, totdat ze in het toekomende loven geheel volmaakt wordt. Zo wordt de Kerk heilig genoemd, omdat haar de heiligheid van Christus toegerekend en een nieuwe heiligheid in hen begonnen wordt, enz.

3. Een verordinering tot een heilig gebruik, in welke betekenis de tempel, het altaar, de vaten, de priesters enz. heilig genoemd worden, omdat ze tot een heilig gebruik, namelijk tot de dienst van God, verordend waren.

Overeenkomstig deze drie betekenissen duidt ook het woord „heiligen" drieërlei zaken aan. Want *heiligen* betekent:

1. Hetgeen in zichzelf heilig is, voor heilig erkennen, dienen, prijzen en grootmaken. In die betekenis heiligen wij God, Die heilig is:

a. Als wij hem zo kennen, zoals Hij Zich in Zijn Woord en werken geopenbaard heeft, d.w.z. als wij inzake Zijn Wezen, wil, werken, almacht, goedheid en al Zijn andere eigenschappen dat belijden en gevoelen, wat Hijzelf in Zijn Woord ons bevolen heeft, dat wij daarvan belijden en gevoelen zullen.

b. Als wij niet alleen belijden, dat God heilig is, maar Hem ook belijden en grootmaken, en dat niet alleen niet woorden of belijdenis, maar ook niet werken en met een heilig leven.

c. Als wij de ware leer, kennis en belijdenis van Gods heiligheid, zo ook onze gebeden en werken, en tevens ook ons gehele leven tot zulk een doel richten, als het behoort, en zoals God het wil, dat wij het doen zullen, namelijk tot de eer en grootmaking van

God. Kortom, wij heiligen God, als wij door een waar geloof en boetvaardigheid God van de afgoden en alle onheilige dingen afzonderen, Hem als heilig belijden, eren en grootmaken. In die zin wordt ons ook geboden de sabbat te heiligen, d.w.z. de dag, die door God Zelf geheiligd en tot Zijn dienst verordend is, als heilig belijden en vieren, door heilige werken te doen, die Hij op die dag te doen geboden heeft. Die heiligmaking kan echter ook in de derde betekenis genomen worden.

2. Hetgeen in zichzelf niet heilig, maar onrein is, heiligen en van de onreinheid afscheiden. Zo heeft het Woord, de Zoon van God, het menselijke wegen dat Hij aannam, geheiligd, en dezelfde natuur, die in ons van zichzelf onrein is, van de besmetting der zonde rein houdende, heeft Hij die met de allerheiligste gaven versierd. Zo heiligen God en Christus Zijn Kerk, Joh. 17 : 17 en 19, Ef. 5 : 26, namelijk door de vergeving en uitzuivering der zonden, door de levendmaking en door een gedurige toepassing van die beide. Zo wordt ons ook bevolen, dat wij onszelf zullen heiligen, d.w.z. „reinigen van alle besmettingen des vleses", 2 Kor. 7 : 1v., 2 Tim. 2 : 21, 1 Joh. 3 : 3, 1 Petr. 1 : 16: „Weest heilig", enz.

3. Hetgeen in zichzelf of heilig of middelmatig is, tot een heilig gebruik of doel verordenen, schikken en bereiden. Zo heeft de Vader de Zoon geheiligd, d.w.z. tot het ambt van Middelaar verordend en in de wereld gezonden, Joh. 10 : 36. En zo heeft God de sabbat, de tempel, de offers, de priesters enz. geheiligd. Christus heeft Zichzelf voor de uitverkorenen geheiligd, d.w.z. tot een heilige offerande overgegeven, Joh. 17 : 19. En de spijs wordt ook geheiligd door het Woord Gods en door de gebeden, 1 Tim. 4: 5.

Van deze drie betekenissen van het woord „heiligen" wordt hier de eerste en derde bedoeld. Want wij bidden, dat de Naam van God geheiligd worde, niet alleen door ons, maar ook in ons, d.w.z. wij bidden:
Dat God ons verlichten wil door de kennis Zijner heiligheid en Zijns Naams, of (zoals de Catechismus zegt) „dat wij Hem recht kennen mogen en in al Zijn werken, waarin Zijn almacht, wijsheid, goedheid, gerechtigheid, barmhartigheid en waarheid klaarlijk schijnt, heiligen, roemen en prijzen." Lansbergen, Bastingius.
Wat de kennis van God betreft, die acht de Heere zo hoog, dat Hij wil, dat wij ons daarin alleen zullen beroemen. Want zo spreekt Hij door middel van de profeet (Jer. 9 : 24): „Maar die zich beroemt, beroeme zich hierin, dat hij verstaat en Mij kent, dat Ik de HEERE ben, doende weldadigheid, recht en gerechtigheid op de aarde." En elders zegt Hij bij dezelfde profeet (Jan 31 : 34), als deze de weldaden vermeldt, die de Kerk van het Nieuwe Testament door Christus zouden meegedeeld worden, dat de gelovigen Hem allen zullen kennen, „van hun kleinste af tot hun grootste toe." En Christus leert ook duidelijk, dat die kennis onder de allergrootste weldaden behoort gerekend te worden, als Hij zegt (Jobs. 17 : 3): „Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den enigen waarachtigen God, en Jezus Christus, Dien Gij gezonden hebt." En Paulus heeft dat ook goed geweten; want hij schrijft, dat hij „acht alle dingen schade te zijn, om de uitnemendheid der kennis van Christus Jezus" ([1]31. 3 : 8). Dus omdat de kennis van God zulk een grote weldaad is, is het niet zonder reden, dat de gelovigen die eerst en vooral van God begeren.

Teneinde God nu recht te kennen, moet men eerst uit Gods Woord leren, hoe Hij is in Zijn Wezen en Personen; vervolgens, hoe Hij is in Zijn eigenschappen. Wat het Wezen betreft is Hij één, en wat de Personen aangaat is Hij Drieënig, namelijk de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Want ze heeft Hij Zich in Zijn Woord geopenbaard, zoals

tevoren geleerd is. En dat fundament behoren wij zo noodzakelijk te kennen, omdat zonder die kennis God door ons niet kan gekend of geprezen worden.
Wat de eigenschappen betreft, God is almachtig, wijs, goed, rechtvaardig, barmhartig en waarachtig; welke eigenschappen Gods zeer duidelijk uitblinken in al Zijn werken; zoals wij zullen kunnen verstaan, wanneer wij al Zijn voornaamste werken, namelijk die der schepping, onderhouding *en* verlossing, *ijverig onderzoeken.*
Zijn *almacht* heeft God duidelijk getoond in de schepping van hemel en aarde uit nier want hemel en aarde uit niet scheppen is een oneindige macht, waarvan Mozes getuigt, dat God die gedaan heeft.
Ze wordt openlijk getoond in de *onderhouding* der schepselen. Want de zee, die samen met de aarde een ietwat platachtig rond maakt, steekt wel boven de aarde uit, maar vloeit toch niet over, en aangezien de aardbol, die in de lucht hangt, niet uit zijn plaats verzet wordt, en de bovenste en hemelse lichamen (die onmetelijk groot zijn) met zo'n snelheid en standvastigheid hun bewegingen maken, dat het menselijk verstand zich over beide niet genoeg verwonderen kan, aangezien men de aarde zelf in zijn polen of aspunten, door een gedurige beweging, in de tijd van 24 uur ziet ronddraaien, zonder dat hij versleten wordt. Zijn dit niet allemaal publieke bewijzen voor het feit, dat God dat grote gebouw van hemel en aarde door Zijn machtig Woord onderhoudt?
Als wij tot het werk van onze verlossing *willen komen*, zullen wij ook daar*in* Gods almacht zien. Want van hoe grote macht het geweest is, dat Christus onze zonden gereinigd en weggenomen, en de dood overwonnen hebbende, op de derde dag van de dood verrezen is, getuigt de Apostel met een (enkel) woord, als hij (Rom. 1 : 4) schrijft, dat „Christus uit de opstanding der doden krachtig bewezen is te zijn de Zone Gods." En ook bij de verlossing van. de kinderen Israëls uit Egypte, welke een voorbeeld was van de verlossing die door Christus geschieden zou is de almacht van God zeer duidelijk gebleken, zoals die ook te allen tijde zeer heerlijk gezien werd in de bescherming van Gods Kerk.
De *wijsheid* van God kunnen wij ook opmerken in de *schepping* van hemel en aarde. Want hetzij wij willen letten op de verscheidenheid van de geschapen dingen, of op hun vorm, of op hun orde, dan vertoont zich daarin de wijsheid van de Schepper. De verscheidenheid van de geschapen dingen is zodanig, dat daardoor alle dingen zeer sierlijk onderling a.h.w. bij trappen onderscheiden worden. De gestalte is de aller-bekwaamste, zoals de koninklijke profeet David, Ps. 104, en ook de heidense dichter Ovidius, Mettun. 1, die beschrijven.
Want aangezien er *vier graden* of trappen van bestaan, waarvan de eerste is van degene die alleen zijn, zoals de elementen, stenen, metalen enz.; de tweede van hen die alleen zijn en leven, zoals de planten, kruiden, bomen enz. De derde is van hen, die zijn, die leven én gevoel hebben, zoals de redeloze dieren. De hoogste trap is van hen, die zijn, leven, gevoel én verstand hebben. Deze trappen der dingen hebben op grond van de eerste schepping dit karakter, dat de onderste trappen de bovenste moeten dienen, waarbij een ieder zijn eigen waardigheid behoudt.
En als wij willen letten op de *regering* van alle dingen, zal ook daarin dezelfde wijsheid van God bespeurd worden. Want God regeert alle dingen niet alleen voorzichtig, maar ook niet zulk een wijsheid, dat wij die met ons verstand niet kunnen begrijpen. Maar op het aller-duidelijkste blinkt die uit in de *verlossing* van het mense-lijke geslacht. Want toen die verlossing onmogelijk scheen vanwege Gods rechtvaardigheid, die alle hoop op barmhartigheid wegnam, heeft God een zodanige manier om ons te verlossen verordend, waardoor aan Zijn gerechtigheid voldaan is en ons een toegang geopend is tot de genadetroon. Ook Gods goedheid wordt gezien in het werk dor schepping (Gen. 1 : 31, Ps. 8 : 1). Want wanneer Mozes getuigt, dat alles

wat God geschapen had zeer goed was, aangezien een ieder daarvan tot bepaalde doeleinden dienen moest, wie kan dan aan de goedheid van de Schepper twijfelen? Vooral in Zijn goedheid jegens de mens, om wiens wil, zoals de Schrift zegt, alle dingen geschapen zijn. In de regering der wereld blijkt ze ook. Want aangezien God alles wat Hij geschapen heeft, zelfs tot het allerkleinste musje toe, onderhoudt en verzorgt, wie zou daaruit niet met David besluiten, en zeggen: „O HEERE, Uw goedertierenheid is tot in de hemelen; Uw waarheid tot de bovenste wolken toe" (Ps. 36 : 6). Ook in onze verlossing kan men ze zien. Want de Apostel getuigt met nadruk (Tit. 3 : 4), dat daarin „de goedertierenheid van God onzen Zaligmaker, en Zijn liefde tot de mensen" gebleken is.

Ook Gods *rechtvaardigheid* en *waarheid* blijken niet onduidelijk uit Zijn werken. Want beide worden ze daarin gezien, dat God de straffen die Hij Adam bedreigd had, als hij zondigde (Gen. 2 : 17), na de val hem en zijn nakomelingen heeft toegezonden. Van beide zijn ook de straffen duidelijke bewijzen, welke hij in Zijn Woord tegen de goddeloze mensen heeft uitgedrukt, en ook te allen tijde metterdaad tegen hen heeft uitgevoerd. Maar beide blijken ze het aller-duidelijkste in het werk der verlossing. Want Hij maakte Zijn rechtvaardigheid bekend, toen Hij Christus voor ons tot zonde gemaakt heeft (2 Kor. 5 : 21), en verdoemd (Rom. 8 : 3), en Zijn waarheid, als Hij al Zijn beloften in Hem vervuld heeft (2 Kor. 1 : 20).

Tenslotte: De *barmhartigheid* Gods blijkt ook duidelijk uit Zijn werken. Want dat is een ontwijfelbaar getuigenis van Zijn barmhartigheid, dat Hij onze eerste ouders, toen zij aan de eeuwige dood schuldig waren (Gen. 3 : 9), in het paradijs met Zijn genade voorgekomen is, en toen Hij Zich over hen ontfermd heeft, toen in hen niet anders was dan zonde. Maar het aller-duidelijkste heeft Hij die geopenbaard, toen Hij Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar Hem voor ons in de dood heeft overgegeven (Rom. 8 : 22, en 5 : 8). Want toen heeft Hij de ingewanden van Zijn barmhartigheid geopend en getuigd, dat Hij rijk is aan barmhartigheid (Ef. 2). En daaruit blijkt, dat de eigenschappen Gods zich vertonen in Zijn werken, en dat wij daarom ons ijverig moeten oefenen in de beschouwing van die, opdat wij de Naam van God belijden, en Hem ook naar behoren mogen heiligend wanneer wij God zo belijden, dan moeten wij ook Zijn almacht, wijsheid, rechtvaardigheid, waarheid en barmhartigheid prijzen, roemen en grootmaken, zoals alle heiligen van alle tijden steeds gedaan hebben. Toen Mozes en de Israëlieten Gods macht, barmhartigheid en rechtvaardigheid in hun wonderlijke verlossing en Farao's verdrinking aanschouwd hadden, hebben zij terstond de Heere met een lofzang daarvoor geprezen (Ex. 15 : II). Zo ook Deborah en Barak (Richt. 5 : 1), toen zij de overwinning op hun vijanden verkregen hadden. Zo ook Hanna, de moeder van Samuel, die van God een bijzondere weldaad ontvangen had (1 Sam. 2 : 1). En vooral de koninklijke profeet David, overal in zijn Psalmen (Ps. 8, 103 en 105). En aangezien alles wat van God komt, door de Godzaligen dankbaar aanvaard moet worden, en Zijn gestrengheid evengoed lofprijzing verdient als Zijn milddadigheid; is er niets, dat ons zou kunnen overkomen, dat de grootmaking en lofprijzing van God behoort te verhinderen, welke Hem overal toekomt, in de gehele loop van het wereldbestuur; waartoe behoort het voorbeeld van Job, die God prijst te midden van al zijn. ellende (Job 1 : 21), van David, die de Heere ervoor dankt, dat Hij hem verootmoedigd had (Ps. 119: 71), en van de Apostelen, die er zich over verblijdden, dat zij gegeseld waren, en waardig geacht waren om voor Christus' Naam smaadheid te lijden.

3. Dat Hij Zijn Naam ook in ons heilig make, en dat Hij ons meer en meer heilige en wederbare, opdat wij ons ganse leven de smaadheid van Zijn allerheiligste Naam

naarstig mogen afkeren, en opdat wij die daarentegen op allerlei wijze met eer en lof grootmaken en verbreiden.
Lansbergen. Want dat gebed moet niet alleen met de mond worden uitgesproken, maar wij moeten er ook naar streven, dat Gods Naam door ons leven geheiligd worde. Zoals dus eerbare kinderen ernaar streven, zoveel hun mogelijk is, dat zij door hun vrouw leven hun ouders tot eer zouden zijn, zo moeten ook de kinderen van God hun gehele leven zo leiden, dat om onzentwil de Naam Gods niet gelasterd, maar veeleer geëerd en geprezen wordt. Want zij die niet woorden bidden, dat Gods Naam geheiligd wordt, en mensen met hun leven die Naam besmetten en onteren, zijn huichelaars. En de apostel Paulus schrijft (2 Tint 3 : 5), dat dezulken wel een gedaante van Godzaligheid. hebben, maar de kracht ervan hebben verloochend. Opdat nu Gods Naam metterdaad door ons geheiligd worde moeten wij allereerst onze *gedachten,* daarna onze *woorden;* en tenslotte ook *al ons doen en laten* (waaruit het gehele leven van de mens bestaat) daarnaar regelen.
Over *onze gedachten daarheen richten,* is gesproken bij de verklaring van het 10e gebod. Inzake de woorden en werken vermaant ons de Apostel (Kol. 3 : 17), als hij zegt: „Al wat gij doet met woorden of met werken, doet het alles in den Naam van den Heere Jezus, dankende God en den Vader door Hem"; en (1 Kor. 10 : 3: „Hetzij dan dat gijlieden eet, hetzij dat gij drinkt, hetzij dat gij iets anders doet, doet het al ter ere Gods." En Petrus schrijft (1 Petr. 2 : 12): „Houdt uw wandel eerlijk onder de heidenen; opdat in hetgeen zij kwalijk van u spreken als van kwaaddoeners, zij uit de goede werken die zij in u zien, God verheerlijken mogen in den dag der bezoeking"; zoals ook Christus Zelf zegt (Maten. 5 : 16): „Laat uw licht alzo schijnen voor de mensen, dat zij uw goede werken mogen zien, en uw Vader, Die in de hemelen is, verheerlijken." Dat moeten wij doen, zal Gods Naam recht geheiligd, en om onzer zonden wil niet gelasterd worden (Rom. 2 : 24).
Kortom, wij bidden, of Hij ons wil verlichten met ware kennis Zijner heiligheid, en ons een hart en gemoed geven wil, om Hem niet woorden en werken te belijden; of, dat Hij ons een oprecht geloof en bootvaardigheid schenken wil, en tenslotte, of Hij ons wil wederbaren door Zijn Heilige Geest, opdat wij mogen heilig zijn, zoals Hij heilig is, en opdat wij enerzijds door de kennis en belijdenis en anderzijds door een gelijkvormigheid des levens Hem mogen eren en van de afgoden en onheilige dingen afscheiden.

Bezwaar 1. Hetgeen van zichzelf heilig is, dat kan niet geheiligd worden. De Naam van God, is van Zichzelf al heilig. Dus behoeven wij niet te bidden, dat Die geheiligd worde.
Antwoord. Hetgeen van zichzelf heilig is, dat kan niet geheiligd worden in de tweede betekenis, d.w.z. van onheilig heilig gemaakt worden; maar het kan wel geheiligd worden in de eerste en derde betekenis, d.w.z. voor heilig erkend, geloofd en geprezen, en tot een heilig gebruik gericht worden, dat van zichzelf heilig of middelmatig is. Daarom bidden wij, dat de Naam van God zo geheiligd worde, dat Deze, ofschoon in Zichzelf heilig, toch (als zodanig) moge gekend, geprezen en verbreid worden. Wanneer God ons heiligt, dan maakt Hij ons van onheilig heilig, maar wij heiligen God, wanneer wij van Hem erkennen en verbreiden, hetgeen Hij wil dat wij van Hem belijden en verbreiden zullen.

Bezwaar 2. Hetgeen onze plicht is te doen, dat behoren wij niet te bidden, of het een ander zou willen doen. Nu is het onze plicht om de Naam van God te heiligen. Dus behoren wij niet te bidden, of God Zelf Zijn Naam wil heiligen. Want het schijnt, dat wij doen, zoals een discipel of leerjongen, die, toen hem door zijn meester bevolen

werd, dat hij ijverig studeren moest, zijn meester smeekte of hij dat zelf voor hem wilde doen.
Antwoord. Hetgeen wij verplicht zijn te doen, namelijk niet alleen omdat het onze plicht is, maar ook omdat wij dat kunnen doen, d.w.z. dat wij niet alleen behoren, maar ook kunnen doen, daarvan behoren wij het te begeren, of een ander het voor ons zou willen doen. Maar de Naam van God heiligen, kunnen wij uit onszelf niet doen. Daarom bidden wij zeer terecht en ook noodzakelijk van God, of blij ons de krachten geven wil, om dat te doen; ja, of Hij Zelf Zijn heilige Naam in ons wil heiligen. En daartoe dient het gebod van Augustinus: *Geef wat Gij gebiedt, en gebied dan wat Gij wilt.*

ZONDAG 48.

Verklaring van de tweede bede.

De grootmaking of heiliging van Gods Naam, en de verbreiding van Zijn eer is het allereerste en hoogste doel, waartoe alle dingen zich moeten uitstrekken en gedaan worden, 1 Kor. 10 : 31. En daarom wordt ze zeer gepast begeerd in de eerste bede, die in de vorige Zondagsafdeling verklaard is. Maar aangezien deuren daartoe onbekwaam is, zolang hij als een arme slaaf in het rijk des duivels en der zonden gevangen gehouden wordt, wordt er verder gebeden, of wij uit dat rijk mogen verlost worden, en of het Koninkrijk Gods ons moge toekomen. Die bede wordt in deze Zondag verklaard. En om ze recht te verstaan, moet men ook hier letten op:

1. De juiste betekenis van deze woorden, en
2. Wat wij daarmee van God bidden.

Vraag 123. Welke is de tweede bede?
Antwoord. Uw Koninkrijk kome. Dat is: Regeer ons alzo door Uw Woord en Geest, dat wij ons hoe langer hoe meer aam U onderwerpen a); bewaar en vermeerder Uw Kerk b); verstoor de werken des duivels en alle heerschappij, die zich tegen U verheft, mitsgaders alle boze raadslagen, die tegen Uw heilig Woord bedacht worden c) totdat de volkomenheid Uws Rijks kome waarin Gij alles zult zijn in allen [e]).

a) Ps. 119: 5, id. 143: 10, Matth. 6 : 33.
b) Ps. 51 : 20, id. 122: 6v.
c) 2 Sam. 15 : 31, Ps. 2 : 4, Hand. 4 : 26, Rom. 16 : 20, 1 Joh. 3: 8.
d) Rom. 8 : 22v., Openb. 22 : 17 en 20.
e) 1 Kor. 15 : 28.

Verklaring van Vraag 123.

Wij bidden hier, of het Koninkrijk van God, dat Hij in de Kerk heeft, moge komen, d.w.z. door gedurig toenemen of voortgang onder ons moge bloeien wassen en vermeerderen; en ook altijd, door nieuwe aanwas, moge verbreid en vermenigvuldigd worden.
Waarom deze bede in volgorde direct na de eerste komt, is hieruit duidelijk: Wij zijn allen samen van nature in het rijk des duivels, en vijanden van de Naam van God. Opdat wij, nu de Naam van God zouden heiligen, is het nodig dat wij bidden, om uit het rijk des duivels genomen, en van Godswege door Zijn Woord en Geest geregeerd te worden. Tot verklaring van deze bede wordt in het antwoord geleerd, dat hier om twee dingen gebeden wordt.
Het eerste is, of God Zijn Kerk, en elk lidmaat ervan, met Zijn Geest en Woord wil regeren. Het tweede, of Hij die Kerk wil vermeerderen, beschermen en bewaren.
De voornaamste vragen inzake het Koninkrijk Gods zijn de volgende:

1. Wat het Koninkrijk van God is.
2. Hoe velerlei het is.
3. Wie de Koning en het Hoofd van dat Koninkrijk is.
4. Wie de burgers en onderdanen zijn.

5. Welke de wetten ervan zijn.
6. Welke goederen de Koning aan Zijn onderdanen meedeelt.
7. Welke de vijanden zijn van het Koninkrijk Gods.
8. Waar dit Koninkrijk bediend wordt.
9. Hoelang het Koninkrijk Gods duren zal
10. Hoe het ons toekomt.
11. Waarom men bidden moet, dat het kome.

1. ***Wat het Koninkrijk Gods is.***

Om recht te kunnen verstaan wat het Koninkrijk van God is, moet men eerst weten wat een koninkrijk in het algemeen is.

Een *koninkrijk in het algemeen* is zulk een vorm of wijze van regering, waarbij de hoogste macht en gezag bij één persoon berust, die, meer dan anderen, met gaven en deugden versierd, over allen gesteld is, en volgens eerbare, rechtvaardige en vaste wetten gehoorzaamheid eist, die zelf ook bepaalde wetten voorstelt, de goeden beschermt en de bozen straft. In de Schrift wordt van een tweeërlei geestelijk koninkrijk gesproken, namelijk van het rijk des duivels en van het Koninkrijk Gods.

Lansbergen. Het rijk des duivels is het rijk, dat de duivel direct na de schepping der wereld, door de zonde, over de mensen verkregen heeft, en dat hij nog met alle ijver en macht probeert te houden. Want daarom is het, dat de Heere hem een overste dezer wereld noemt (Joh. 12 : 31, id. 14 : 13, en 16 : 11), en dat de Apostel hem de „god dezer eeuw" noemt (2 Kor. 4 : 4). Niet, dat hij God van de regering der wereld zou beroofd of verstoten hebben, maar dat hij wegens een rechtvaardig oordeel Gods de heerschappij heeft over degenen, die ten verderve bereid zijn. Deze verbreidt zijn rijk op geen andere manier dan zoals hij het vroeger begonnen is, n.l. *door leugens en bedrog*. Want zoals hij onze eerste voorouders vals heeft wijsgemaakt, dat zij aan God gelijk zouden zijn, als zij van de vrucht van de verboden boom zouden eten (Gen. 3 : 5), zo belooft hij ook nu nog, dat ze allen gelukkig zullen zijn, die de gehoorzaamheid aan de Wet nalaten, en zich geheel en al aan de zonden vergeven. En daarbij heeft hij hetzelfde voor als vroeger, namelijk om ons in dezelfde ellende te brengen, als waarin hij, naar Gods rechtvaardig oordeel, is neergestort. Daarom is de staat van hen, die in dit rijk zijn, gelijk aan die, waarin vroeger de Israëlieten zich bevonden, toen zij in Egypte met het juk der dienstbaarheid belast waren (Ex. 5 : 14). Want zoals de Israëlieten toen door de Egyptenaars geslagen worden, zelfs als zij hard gewerkt hadden, zo hebben ook zij, die zichzelf helemaal aan de duivel en de zonde ten dienste hebben overgegeven, slechts dit te verwachten, dat zij in eeuwigheid zullen verloren gaan. Want de bezoldiging der zonde,is de dood (Rom. 6 : 22). Van die aard is de staat van dit rijk, waarvan de duivel de vorst en overste is, welk rijk de Schrift maant: „Het rijk der wereld" (1 Joh. S : 19), omdat de wereld, die geheel en al in het boze ligt, daaraan een behagen heeft; „de macht of het rijk der duisternis" (Kol. 1 : 15), omdat het beroofd is van het licht der waarheid; „het rijk der zonde", omdat het geheel vol zonden steekt, zodat allen die zich onder het juk van dit rijk bevinden, Gods Naam niet kunnen heiligen. Want omdat zij het licht der waarheid niet hebben, kennen zij ook God niet; en aangezien zij in de wereld zijn, liggen ze geheel in het boze; en omdat de zonde over hen heerst, kunnen zij zich geenszins begeven tot de dienst van God en tot de gerechtigheid.

Het Koninkrijk Gods is dat rijk, waarin alleen God heerst en de heerschappij heeft over alle schepselen, en vooral over de Gemeente, die Hij regeert en behoudt. Copius.

En dit Koninkrijk Gods is of algemeen, of bijzonder.

Het *algemene* Koninkrijk van God is Zijn almachtige heerschappij, en wordt genoemd het Koninkrijk der macht of des geweids, waaraan ook het rijk van de vorst der duisternis en dezer wereld, de duivel met zijn engelen en helse poorten, alsmede zijn gehele rijk onderworpen is, zodat hij er niet meer tegen vermag dan God hem toestaat; zoals wij zien in het begin van de geschiedenis van Job (Job l : 12 en 2 : 6), en ook in Matth. 8 : 31. Van dit Koninkrijk is in de Psalmen sprake, zoals in Ps. 22 : 29: „Want het Koninkrijk is des HEEREN en Hij heerst onder de heidenen." En in Ps. 47 : 7-9: „Psalmzingt God, psalmzingt! Psalmzingt onzen Koning, psalmzingt! Want God is een Koning der ganse aarde; psalmzingt met een onderwijzing. God regeert over de heidenen; God zit op den troon Zijner heiligheid." Van dit Koninkrijk spreekt ook het slot van dit gebed, waar wij zoggen: „Want van U is het Koninkrijk", enz.; d.w.z. omdat Gij alle dingen in Uw hand hebt, kunt Gij mij geven, wat ik naar lichaam en ziel nodig heb.
Het *bijzonder* Koninkrijk van God is de zending van Gods Zoon door de Vader, van het begin der wereld af, opdat Hij de kerkedienst zou instellen en onderhouden, een Gemeente zou vergaderen uit het ganse menselijke geslacht, die Hij door het Woord en de Geest regeert, behoudt en beschermt togen de vijanden, van de dood opwekt, en tenslotte, nadat de vijanden in de eeuwige straf verstoten zijn, die Gemeente met hemelse heerlijkheid versiert, opdat God zij alles en in allen, en door deze Gemeente in eeuwigheid geprezen worde.

Die omschrijving is samengesteld uit alle delen, waaruit dat Koninkrijk bestaat, namelijk:

1. De zending van Gods Zoon, de Middelaar, in de wereld.
2. De instelling en bewaring van de kerkedienst door Hem.
3. De verzameling dor Gemeente uit het menselijke geslacht, door de stem van het Evangelie en door de Heilige Geest.
4. De regering, bewaring en bescherming der Gemeente tegen de vijanden.
5. De verstoting van de vijanden in de eeuwige straffen.
6. De opwekking van de Gemeente uit de doden, en haar verheerlijking in het eeuwige leven. Van dat Koninkrijk hebben Johannes de Doper en Christus gepredikt, zeggende, Matth. 3 : 2 en id. 4 : 17: „Het Koninkrijk dor hemelen is nabij." Daarvan wordt ook gesproken in Ps. 2 : 6: „Ik heb toch Mijn Koning gezalfd over Sion, den berg Mijner heiligheid"; in Ps. 110 : 2: „Heers in het midden Uwer vijanden", en in Joh. 18 : 36: „Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld." En daaruit kan men wel begrijpen, dat dit Koninkrijk niet een werelds, maar een geestelijk Koninkrijk is, dat ook het Koninkrijk der hemelen genoemd wordt, en dat ook door verschillende gelijkenissen in het Evangelie onderwezen is. Daarom bidden wij, of dit Koninkrijk moge komen, verbreid en beschermd worden.

2. *Hoe velerlei dit (bijzondere) Koninkrijk van God is.*

Dit bijzondere Koninkrijk is enerlei en niet menigerlei, maar wel wordt het onderscheiden naar de verschillende manieren, waarop het bediend of geregeerd wordt. Want het wordt in dit leven anders geregeerd dan in de hemel. Daarom wordt het veelal onderscheiden in het Koninkrijk der *genade* en in dat der glorie of der *heerlijkheid.* Het is een en hetzelfde, als men zegt, dat bet in dit leven begonnen en na dit leven volmaakt zal zijn. Hier bidden wij om beide, namelijk, of het Koninkrijk Gods onder ons opgericht, en tenslotte in ons volmaakt wordt. Want het is enerlei Koninkrijk, en is alleen daarin onderscheiden; dat het of volmaakter of onvolmaakter is, en dat het op een verschillende manier geregeerd wordt. Het begonnen Koninkrijk

heeft middelen nodig. In het volmaakte Koninkrijk zullen alle middelen ophouden. Want de Gemeente zal dan volkomen verheerlijkt, en God zal alles in allen zijn. Vergelijk ook de negende kwestie.

3. ***Wie de Koning en het Hoofd van dit Koninkrijk is.***
Er is maar één Hoofd en Koning van dit Koninkrijk, namelijk God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. De Vader regeert door de Zoon en door de Heilige Geest. En Christus is op een bijzondere manier het Hoofd en de Koning van dit Koninkrijk; enerzijds omdat Hij God is, zittende aan 's Vaders rechterhand, d.w.z. met gelijke macht en heerlijkheid als de Vader alles regerende; anderzijds omdat Hij de Middelaar is, d.w.z. de Persoon door Wie de Vader alles, en inzonderheid de Gemeente, regeert, en de uitverkorenen de Heilige Geest schenkt, John 15 : 26: „Dien (al. de Heilige Geest) Ik u zenden zal van den Vader"; en in. ES. 1 : 22 zien we, dat God Christus „der Gemeente gegeven heeft tot een Hoofd boven alle dingen."

4. Wie de burgers en onderdanen zijn in dit Koninkrijk.
De burgers en onderdanen zijn:

1. De heilige en bevestigde engelen in de hemel.
2. De zalige mensen in de hemel, die genoemd worden: ,,de triomferende Kerk."
3. De Godzalige mensen, die in dit leven tot God bekeerd zijn, en nog veel overblijfselen van het vlees en de zonden hebben, en genoemd worden „de strijdende Kerk."
4. Veel huichelaars, die niet echt bekeerd zijn, maar toch door de uiterlijke belijdenis tot de zichtbare Kerk behoren, te weten: die geroepen, maar niet uitverkoren zijn. Dat zijn burgers van dit Koninkrijk, niet inderdaad, maar in schijn. En toch worden zij burgers van het Koninkrijk Gods genoemd, zoals de goddeloze Joden door Christus „kinderen des Koninkrijks" genomen worden, Matth. 8 : 12. Van hen wordt gezegd, Matth. 20 : 16: „Alzo zullen de laatsten de eersten zijn en de eersten de laatsten"; d.w.z. vele huichelaars, die voor de eersten willen gehouden worden, ofschoon ze dat niet zijn, zullen verklaard worden, dat ze de laatsten en (helemaal) geen onderdanen van dit Koninkrijk zijn.

5. Welke de wetten van dit Koninkrijk zijn.
De wetten waardoor dit Koninkrijk geregeerd wordt, zijn: 1. Het Woord, of de leer der Wet en des Evangelies. 2. De kracht van de Heilige Geest, daar het Woord, in de harten der uitverkorenen werkende en heersende.

6. Welke goederen deze Koning aan Zijn onderdanen meedeelt.
Er is geen koninkrijk, of het behoort gericht te zijn op het welzijn en voordeel van de onderdanen. Aristoteles schrijft als volgt aan Alexander: „Het koninkrijk is geen smaadheid of onrecht, maar weldadigheid." Daarom heeft dit Koninkrijk ook zijn goederen, en werkelijk, zelfs de allervoortreffelijkste goederen. Want het zijn de geestelijke en eeuwige weldaden van Christus, namelijk vergeving der zonden, gerechtigheid, geloof, wedergeboorte, de Heilige Geest, verheerlijking en het eeuwige leven, Joh. 8 : 36: „Indien dan de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zo zult gij waarlijk vrij zijn"; Rom. 14 : 17: „Het Koninkrijk Gods is rechtvaardigheid en vrede en blijdschap door den Heiligen Geest"; Joh. 14 : 27: „Vrede laat Ik u, Mijn vrede geef Ik u; niet gelijkerwijs de wereld hem geeft, geef Ik hem u."

7. Wie de vijanden van dit Koninkrijk zijn.

De vijanden van het Koninkrijk Gods zijn de duivelen en de goddeloze mensen, zowel die in de Gemeente zijn, zoals de huichelaars en valse broeders, die de naam en het recht van burgers ten onrechte aannemen als die buiten de Kerk zijn, zoals de openbare vijanden, Turken, Joden, Samosatenen, Arianen, en alle ketters, die enige dwaling verdedigen, die in strijd is met het fundament des gelooft cm der zaligheid.

8. Waar wordt dit Koninkrijk bediend.

Het begonnen Koninkrijk wordt hier op aarde bediend, echter zo, dat het niet — zoals vroeger — gebonden is aan een bepaalde plaats, land of volk, maar het is verbreid over de gehele aardbodem. En daarom zegt de Apostel in 1 Tim. 2 : 8: „Ik wil dan, dat de mannen bidden in alle plaatsen"; en Christus zegt in Matth. 18 : 20: „Waar twee of drie vergaderd zijn in Mijnen Naam, daar ben Ik in het midden van hen." Van dit Koninkrijk gaan wij nooit meer (weg), zolang wij in het ware geloof blijven.

Maar het volmaakte Koninkrijk wordt voltrokken in de hemel, en zal eerst daar volkomen zijn, wanneer de Kerk daarheen gebracht, en volkomen verheerlijkt zal zijn, zoals geschreven is, Joh. 14 : 3. „En zo wanneer Ik heen zal gegaan zijn en u plaats zal bereid hebben, zo kom Ik weder en zal u tot Mij nemen, opdat gij ook zijn moogt waar Ik ben"; Joh. 12 : 26: „En waar Ik ben, aldaar zal ook Mijn dienaar zijn"; Joh. 17 : 24: „Vader, Ik wil dat waar Ik ben, ook die bij Mij zijn, die Gij Mij gegeven hebt"; en 1 Thess. 4 : 17: „Daarna wij die levend overgebleven zijn, zullen tezamen met hen opgenomen worden in de wolken, den Heere tegemoet, in de lucht; en alzo zullen wij altijd met den Heere wezen."

9. Hoelang het Koninkrijk Gods duren zal

Het begin en de verzameling van dit Koninkrijk duurt van de aanvang der wereld af tot het einde toe. Want in alle tijden zijn er geweest, zijn er (nu) nog, en zullen er steeds lidmaten zijn, hetzij velen of weinigen, die uit deze wereld tot dit Koninkrijk van God zullen vergaderd worden. De voleinding of volmaking zal duren van de verheerlijking der Godzaligen af, tot in alle eeuwigheid, 1 Kor. 15 : 24: „Daarna zal het einde zijn, wanneer Hij het Koninkrijk aan God en den Vader zal overgegeven hebben", namelijk voor zover de vormt of manier van bediening betreft Want na de verheerlijking zal Christus het Koninkrijk aan de Vader overgeven, d.w.z. Hij zal ophouden het Middelaarambt te bedienen. Want dan zal er geen bekering, reiniging van zonden, bescherming tegen de vijanden meer nodig zijn. Hij zal dan de Kerk niet (langer) vergaderen, geen doden opwekken, verheerlijken noch volmaken. Want zij zullen allen volmaakt zijn. Hij zal niet meer leren, want zij zullen allen door God geleerd zijn; de profetieën zullen tenietgedaan wanden en de verschillende talen ophouden en de kennis tenietgaan. Want als het volmaakte zal gekomen zijn, dan zal hetgeen ten dele is vergaan, 1 Kor. 13 8v.

Daar zullen de middelen waardoor de Gemeente nu door Christus, de Koning, vergaderd, geregeerd en behouden wordt, niet nodig zijn. Want daar zal geen vijand meer zijn, en de Kerk zal met Christus heerlijk regeren, en God zal alles zijn in allen, I Kor. 15 : 28; d.w.z. Hij zal Zichzelf aan de zalige mensen openbaren en mededelen zonder enig middel. In die stad (n.l. het volmaakte Koninkrijk van God) zag ik geen tempel; want de Heere, de almachtige God, is haar Tempel, en het Lam. En de stad behoeft de zon en de maan niet, dat zij in dezelve zouden schijnen; want de heerlijkheid Gods heeft haar verlicht, en het Lam is haar Kaars", Openb. 21 : 22v.

10. Hoe dit Koninkrijk ons toekomt.

Het Koninkrijk Gods komt tot ons op vierderlei manier:

1. Door de prediking van het Evangelie, waardoor het licht der waarachtige en hemelse leer geopenbaard wordt.
2. Door onze bekering tot God, wanneer wij door God met geloof en boetvaardigheid begiftigd worden.
3. Door de voortgang of vermeerdering des geloofs, der boetvaardigheid en der andere gaven des Geestes in de wedergeborenen, Openb. 22 : 11: „Die rechtvaardig is, dat hij nog gerechtvaardigd worde; en die heilig is, dat hij nog geheiligd worde."
4. Door de volmaking en verheerlijking der Gemeente bij Christus' tweede komst. „Ja, kom, Heere Jezus!" Openb. 22 : 20.

11. Waarom men bidden moet, dat het Koninkrijk Gods kome.

Wij bidden, of het Koninkrijk Gods, zowel het begonnen, alsook het volmaakte komen moge:

1. Om de eer van God, of om de heiliging van Zijn Naam. Want om de Naam van God te kunnen heiligen, is het nodig, dat God Zelf ons door Zijn Woord en Geest regeert. Want zo God ons niet uit het rijk des duivels trekt en Zijn Koninkrijk in ons opricht, dan zullen wij nimmermeer Zijn Naam heiligen, maar Die steeds ontheiligen en besmetten. Daarom is de tweede bede nodig omwille van de eerste.
2. Om onze zaligheid en troost. Want God wil Zijn Koninkrijk niet geven dan aan hen, die erom bidden, zoals Hij de Heilige Geest niet geeft dan aan hen, die om Hem bidden, Luk. 11 : 3.

Daaruit laat zich nu duidelijk verstaan, wat wij hier bidden. In de tweede bede bidden wij, of God door Zijn Zoon, de Middelaar, Die van den beginne in deze wereld gezonden is:

1. Onder ons de kerkedienst behouden wil, en in die weg Zich een eeuwige Gemeente wil vergaderen door de kracht van de Heilige Geest; of Hij met de scepter van Zijn Geest en Woord tot ons komen, en hij ons blijven en ons Zijn genade verlenen wil; of het heilig Evangelie zuiver en rein bij ons gepredikt, en de heilige sacramenten niet anders dan naar de instelling van de Heere Christus bediend, en met grote eerbied mogen gebruikt worden; of Hij ook met Zijn Koninkrijk der genade niet alleen tot ons, maar ook tot anderen wil komen en hun Zijn zegen geven; of Hij ook door hen moge gevonden worden, die Hem nooit gezocht hebben; en of dit Koninkrijk Zijner Kerk tot aan het einde der wereld wijd en zijd door de prediking van het heilig Evangelie mag voortgeplant worden; of Hij niet dit Koninkrijk Zijner genade niet van ons wil wijken, zoals Hij de hardnekkige Joden bedreigt (Matth. 21 : 43), zeggende, *dat het Koninkrijk Gods van hen zal weggenomen en aan de heidenen gegeven worden, die Hem vruchten zonden voortbrengen,* zoals dat ook kort na de hemelvaart des Heeren geschied is; omdat zij (n.l. de Joden) de tijd van hun genadige bezoeking niet geacht en lichtvaardig in de wind geslagen hadden (2 Kor. 2 : 16).
Lansbergen. Daarom bad David de Heere (Ps. 51 : 20), of Hij, naar Zijn genade, Sion weldoen, en de muren van Jeruzalem. opbouwen wilde; en elders (Ps. 122: 6) vermaant hij de gelovigen, dat zij tot dat doel moesten bidden, als hij zegt: „Bidt om den vrede van Jeruzalem; wel moeten zij varen, die u beminnen."

2. Of Hij ons door die Heilige Geest moge regeren, onze harten vermurwen, onze wil wederbaren, en ons meer en meer geheel aan Zich gelijkvormig moge maken.

3. Of Hij ons en de gehele Kerk moge beschermen tegen de vijanden en tirannen, en of Hij ze óf moge bekeren, óf hier straffen en hiernamaals verstoten in de eeuwige

rampzaligheid.
Lansbergen. Want het getal en de macht van de vijanden der Kerk is zeer groot, en onze zwakheid al niet minder groot, zodat, als de Heere geen zorg voor ons droeg, wij elk ogenblik verslagen en overwonnen zouden neerliggen.

Allereerst bestrijdt ons de satan, die ons — zoals de Heere Christus zegt (Luk. 22 : 31) — zoekt te *ziften als de tarwe.* Daarom gaat hij ook om ons heen, als een briesende leeuw, zoekende wie hij zou kunnen verslinden (1 Petr. 5 : 8). En aangezien Christus onze Koning daartoe geopenbaard is, opdat Hij de werken des duivels zou tenietdoen (1 Joh. 3 : 8), waartoe Hij ook gestorven is (Hebr. 2 : 14), en het de plicht van een getrouw Koning is, om Zijn onderdanen tegen de vijanden te beschermen, daarom bidden wij hier niet zonder oorzaak, of Hij de werken des duivels wil teniet maken.
Bovendien, de vorsten en koningen der aarde stellen zich van het begin der wereld af (zoals de tweede Psalm zegt) tegen de Heere en Zijn Gezalfde. En het is hun enige doel, om de Gemeente, die door Christus vergaderd wordt, te mogen verstrooien en uit te roeien; zoals de voorbeelden van Farao, Sanherib, Pontius Pilatus, Herodes, Nero, Domitianus, Julianus de afvallige, en nog anderen duidelijk bewijzen, zoals blijkt uit de Heilige Schrift en de Kerkgeschiedenis. Daarom moet men God bidden, of Hij Zijn belofte, die Hij in de 2e Psalm, vers 9, en op andere plaatsen beloofd heeft, namelijk om zulke tirannen en vijanden der Kerk niet Zijn ijzeren staf in tweeën te slaan en ze als potten stuk te smijten, wil vervullen. Zo hebben vroeger tegen Sanherib gebeden de Godzalige koning Hiskia (2 Kon. 19 : 15vv.), en in de eerste Christelijke Kerk de discipelen tegen de vijanden der Kerk (Hand. 4 : 24). En de uitkomst heeft geleerd, dat hun gebeden niet tevergeefs geweest zijn. Want op de gebeden van Hiskia is de nederlaag van de Assyriërs gevolgd, en de dood van Sanherib. En toen de discipelen gebeden hadden, is de plaats waar zij gebeden hadden, bewogen geworden, zodat de Heere door dat teken te kennen gaf, dat Hij Die de hemel en aarde beweegt, ook Zijn Kerk zou verdedigen en bevestigen.

4. En tenslotte: of Hij de Gemeente en ons allen verlossen wil van alle kwaad, en in het eeuwige leven verheerlijken. Wanneer de uitverkoren schapen van Christus door de prediking van het heilig Evangelie in de schaapskooi en schoot der Gemeente zullen vergaderd zijn (waarom Dij de Jongste Dag, en Zijn laatste komst nog uitstelt), of Hij dan het Koninkrijk Zijner glorie en heerlijkheid niet lang wil laten wachten en doen uitblijven. Zo besluit Johannes het Boek van zijn Openbaring, en de gehele Kerk met hem, door te bidden (Openb. 22 : 20): „Ja, kom, Heere Jezus!" d.w.z.: maak aan het razen en woeden van de duivel, van de Antichrist, en van de goddeloze wereld, tegen Uw Kerk, een einde.

Bezwaar. Hetgeen om onze gebeden noch vroeger noch later geschiedt, dat wordt tevergeefs gebeden. Het Koninkrijk Gods, d.w.z. de verlossing der Kerk van alle kwaad en ellende, zal noch vroeger noch later om onze gebeden geschieden, dan God het besloten heeft. Dus wordt om de verlossing der Kerk tevergeefs gebeden.
Antwoord. Het is niet waar, dat hetgeen om onze gebeden noch vroeger noch later geschiedt, tevergeefs gebeden wordt. Want dan zou men ook kunnen concluderen inzake alle andere geestelijke en lichamelijke weldaden, dat men daarom niet zou behoeven te bidden, omdat ze alle samen in de raad en het besluit van God (vast)liggen.

Aanhoudend bezwaar 1. God heeft ook de andere weldaden beloofd op conditie: „Indien wij daarom bidden."

Antwoord. De verlossing zal ook alleen gaan over degenen, die daarom bidden, namelijk die onder het kruis zuchtende, naar veelossing begeren en bidden, of die spoedig plaatshebben moge, en zo snel mogelijk kome volgens het besluit van God; gelijk de Gemeente roept, Openb. 22 : 20: „Ja, kom, Heere Jezus!" Maar zij die de toekomst des Heeren niet begeren, die zal Hij ook niet komen verlossen. Reden, waarom wij de verlossing van onszelf en van de ganse Kerk met gedurige gebeden, van God begeren moeten, wanneer wij met de Kerk ten laatste willen verlost werden.

Aanhoudend bezwaar 2. Als God vroeger zou komen, dan zou dat geschieden met verlies van vele uitverkorenen, die nog niet geboren zijn. Daarom behoren wij dat niet te begeren, maar geduldig die tijd af te wachten, dat zij die vergaderd zullen worden, vergaderd. zijn, zoals tot de heiligen onder het altaar gezegd wordt (Openb. 6:9 en 11), dat zij nog een kleine tijd rusten zouden, totdat ook hun mededienstknechten en hun broeders zouden vervuld zijn, enz.

Antwoord. Wij bidden, of de verlossing der Kerk direct geschieden mag, als zij vergaderd zijn die vergaderd zullen worden; en meteen ook, of die vergadering der uitverkorenen spoedig geschieden mag; en wel:

1. Opdat de Kerk spoedig verlost worde van alle kwaad, en wij met haar; en opdat alle Godzaligen van hun arbeid en moeite mogen rusten.
2. Opdat de vijanden ook spoedig in de straffen mogen geworpen worden, en mogen ophouden met hun boze daden en lasteringen, Gode smaadheid aan te doen.
3. Opdat de eer van God in de volkomen verlossing der Kerk en in de verwerping der vijanden spoedig moge geopenbaard en verheerlijkt worden. Daarom worden daardoor niet de uitverkorenen uitgesloten, die nog (toe)vergaderd zullen worden.

ZONDAG 49.

Verklaring van de derde bede.

De Naam van God kunnen de mensen niet heiligen, of zij moeten uit het rijk des satans en der duisternis verlost en overgezet worden in het Koninkrijk van God; en dan is het dat Gods eer 't meest grootgemaakt wordt, wanneer Zijn Koninkrijk tot de mensen komt. En daarom volgen deze twee beden zeer gepast op elkaar; zoals in de vorige Zondagsafdeling gebleken is. Evenwel, aangezien een koninkrijk eerst dan in goede welstand verkeert, wanneer de koning goed en rechtvaardig gebiedt en regeert, en de onderdanen hem gehoorzamen, of 's konings wil en bevel uitvoeren; en aangezien de mensen daartoe uit zichzelf onbekwaam zijn, zo wordt nu verder in de 3e bede er zeer geschikt bij verzocht, of de *wil van God,* onze Koning, door ons, Zijn onderdanen, hier *op aarde moge geschieden,* uitgevoerd en gehoorzaamd worde, gelijk door de heilige Engelen in de hemel geschiedt. Deze bede wordt in deze Zondag verklaard. Bij de verklaring is speciaal op twee zaken te letten:
1. Op de zaak,.die verzocht wordt, en
2. Op de manier, waarop ze verzocht wordt.

Vraag 124. Welke is de derde bede?
Antwoord. Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzo ook op de aarde. Dat is: Geef, dat wij en alle mensen onze eigen wil verzaken a), en Uw wil, die alleen goed is, zonder enig tegenspreken gehoorzaam zijn b); opdat alzo een iegelijk zijn ambt en beroep zo gewillig en getrouw moge bedienen en uitvoeren c), als de Engelen in de hemel doen d).

a) Matth. 16 : 24, Tit. 2 : 11v.
b) Ps. 131 : 1v., Luk. 22 : 42.
c) I Kor. 7 : 24, EL 4 : I.
d) Ps. 103: 20v.

Verklaring van Vraag 124.

Lansbergen. Al ware het, dat wij op grond van Gods Woord niet zeker konden weten, dat onze Heere Jezus Christus de Auteur is van dit allerheerlijkst gebed, dan zou men dat toch uit het gebed zelf gemakkelijk kunnen afleiden; aangezien niet alleen de zaken die in dit gebed begrepen zijn en begeerd worden; maar ook de schone orde waarin alle dingen na elkaar geschikt zijn, ervan getuigen, dat dit gebod van de Wijsheid Zelve is voortgekomen. De zaken zijn zeer uitnemend. Want zij bevatten alles wat strekt tot Gods eer en hetgeen voor onze zaligheid dienstig en nodig is. De orde in het voorstellen daarvan is ook zeer fraai. Want de ene wordt na de andere zo gepast gesteld, dat niet een van alle nagelaten, of op een andere plaats gesteld kan worden.
Want ten eerste: Aangezien Christus wil, dat wij God zullen aanroepen en ¯noemen „Onze Vader", en het het ambt der kinderen is, om hun vader te eren, daarom heeft Hij zeer juist allereerst ons geleerd te bidden: „Uw Naam worde geheiligd."
Verder, omdat zulks niet geschieden kan, aangezien de satan in ons heerst, daarom

heeft Hij noodzakelijk de tweede bede erbij gevoegd: „Uw Koninkrijk kome!"
Ten derde, omdat niemand heersen kan onder onwilligen, en God dus ook onder ons geen Koninkrijk hebben kan, tenzij wij onze eigen wil verzaken en de wil van God gehoorraam zijn. Daarom wordt er zeer gepast deze derde bede bijgevoegd: „Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzo ook op de aarde!" Die bede heeft twee delen: Eerst bidden wij, of Gods wil geschiede op de aarde. Daarna, of die wil op de aarde geschiede, gelijk in de hemel. Die beiden delen worden in de Catechismus apart verklaard.
De voornaamste vragen, die hij deze bede behoren besproken te worden, zijn de volgende:

1. Wat de wil van God is.
2. Wat wij hier bidden, en waarin deze bede verschilt van de vorige.
3. Waarom wij zo bidden moeten.
4. Hoe Gods wil in de hemel geschiedt.

1. ***Wat de wil van God is.***
Uw wil. De wil van God betekent in de Schrift:
1. Het bevel van God, dat Hij ons in Zijn Woord geopenbaard heeft, en dat genoemd wordt *de geopenbaarde wil,* zoals in Ps. 103 : 21: „Gij Zijn dienaars, die Zijn welbehagen doet"; 1 Thess. 4 : 3: „Dit is de wil Gods, uw heiligmaking: dat gij u onthoudt van de hoererij." Joh. 6 : 39v.: „Dit is de wil des Vaders Die Mij gezonden heeft, dat al wat Hij Mij gegeven heeft, Ik daaruit niet verlieze, maar hetzelve opwekke ten uitersten dage. En dit is de wil Desgenen Die Mij gezonden heeft, dat een iegelijk die den Zoon aanschouwt en in Hem gelooft, het eeuwige leven hebbe, en Ik zal hem opwekken ten uitersten dage." Mark. 12: 14: „Alzo is "de wil niet uws Vaders, Die in de hemelen is, dat één van deze kleinen verloren gaat." 1 Tim. 2 : 4: "God wil, dat alle mensen zalig worden en tot kennis der waarheid komen."

Lansbergen. Die wil van God bevat drie voorname delen:
1. Dat wij in Christus geloven, en zo mogen behouden en zalig worden. Want zo verklaart Christus het Zelf, als Hij zegt (Joh. 6 : 40): "Dit is de wil Desgenen Die Mij gezonden heeft, dat een iegelijk die den Zoon aanschouwt en in Hem gelooft, het eeuwige leven hebbe, en Ik zal hem opwekken ten uitersten dage." Zo bidden wij dus, of God ons de kennis van Zijn Zoon schenken wil, opdat wij in Hem gelovende, ons mogen schikken naar Zijn wil, en zo zalig worden.
2. Opdat wij, door Christus van de zonde bevrijd (Rom. 6 : 8), ons geheel en al mogen begeven tot de dienst der gerechtigheid, d.w.z. dat wij de Wet van God mogen gehoorzamen. Want de Wet is niets anders dan een richtsnoer van Gods wil. Daartoe vermaant ons de Apostel, als hij schrijft (1 Thess. 4 : 3): „Dit is de wil Gods, uwe heiligmaking." Zo bidden wij in deze bede, of God onze harten wil neigen tot Zijn liefde, en tot de gehoorzaamheid des geloofs, opdat wij, geheel en al tot Gods dienst gewijd, onze vrucht mogen hebben tot heiligmaking, en als einde het eeuwige leven (Rom. 8 : 29).
3. Dat wij door het kruis aan het beeld van Gods Zoon mogen gelijkvormig gemaakt worden. Want zoals de Apostel leert (Hand. 14 : 23), *dat wij door vele verdrukkingen moeten ingaan in het Koninkrijk der hemelen,* zo bidden wij dus in deze bede om standvastigheid des geloofs, en om lijdzaamheid in tegenspoed, omdat wij door murmureren Gods wil niet tegenstreven.

2. Hetgeen er geschiedt, of de Raad en het besluit van God inzake de uitkomsten en

inzake alle dingen die in de wereld geschieden, deze wordt genoemd de *verborgen wil*. Want zij is niet geheel in Gods Woord geopenbaard, maar wordt dagelijks geopenbaard door hetgeen er geschiedt, zoals Jes. 46 : 10 zegt: „Mijn raad zal bestaan en Ik zal al Mijn welbehagen doen"; Rom. 9 : 19: „Wie heeft Zijn wil wederstaan?"; Matth. 26 : 39: „Vader, doch niet gelijk Ik wil, maar gelijk Gij wilt." Van deze wil wordt hier eigenlijk niet gesproken. Want zoals Cyprianus zeer juist heeft opgemerkt, bidden wij niet, of God toen wil hetgeen Hij wil, maar of wij, mogen doen, hetgeen Hij wil.

2. ***Wat wij hier bidden, en het verschil tussen deze bede en de vorige.***
Wij bidden: Dat de wil van God geschieden moge op de aarde, gelijk in de hemel; d.w.z. dat wij, mensen, Gode zo gehoorzaam zijn, en Zijn wil zo mogen uitvoeren op de aarde, zoals de heilige Engelen en de zalige mensen dat op het allervolmaaktst in de hemel doen.
Geschiede; d.w.z.: *Maak dat wij en alle mensen Uw allerheiligste wil mogen doen. Geef* ons een gemoed, wil en vermogen, om aan Uw wil volkomen gehoorzaam zoals die in het Woord geopenbaard is; en maak ook, dat alles wat er naar Uw eeuwige Raad geschiedt, moge geschieden tot eer van Uw heilige Naam en tot onze zaligheid. Wij bidden dus van God (om het wat duidelijker uit te drukken) de volgende vier dingen:

1. Dat wij onszelf en *onze verdorven wil mogen verzaken,* namelijk dat wij bereid zijn te verloochenen, en dat metterdaad ook doen, onze affecten of genegenheden, en alle dingen, die met Gods wil in strijd zijn.
Lansbergen. *Die verzaking moet voorop gaan.* Want het is onmogelijk, dat iemand Gods wil zal kunnen gehoorzamen, die aan zijn eigen wil nog in alles toegeeft. Want onze wil, die verkeerd is, en Gods wil, die op het allervolmaaktst goed is, strijden ten enenmale tegen elkaar. Van 's mensen verkeerde en boze wil getuigt God Zelf, als Hij (Gen. 8 : 21) zegt, dat „het gedichtsel van 's mensen hart boos is van zijn jeugd aan!" En de Apostel, als hij schrijft (2 Kor. 3 : 5): „Niet dat wij van onszelven bekwaam zijn iets te denken als uit onszelven." Want aangezien het gedichtsel en de gedachten van 's mensen hart ten enenmale verkeerd zijn, kan zijn wil niet goed zijn. En dat bevestigt de Apostel op een andere plaats, als hij schrijft (Rom. 8 : 7), dat „het bedenken des vleses vijandschap is tegen God; want het onderwerpt zich der Wet Gods niet, want het kan ook niet." En daarmee bedoelt de Apostel te zeggen, dat onze wil zo met Gods wil in strijd is, dat hij niet aan Gods Wet onderworpen wordt, noch onderworpen kan worden; terwijl toch die Wet de enige regel is van Gods heilige wil.
Dat wij ook *ons kruis geduldig dragen* en in alles de wil van God voor goed erkennen en gehoorzaam zijn, zowel in tegen- als in voorspoed. Want wanneer Hij ons datgene toezendt, dat voor ons vlees verkeerd schijnt te zijn, dan kastijdt Hij ons, en wel als een Vader (1 Kor. 11 : 32); en dat ook met dat doel, dat wij met de boze en ongeneeslijke wereld niet zouden verdoemd worden. Verder, Hij is getrouw en geeft acht op onze zwakheid, zodat wij niet verzocht worden boven hetgeen wij verdragen kunnen (1 Kor. 10 : 13).
En tenslotte geeft Hij ook *een goede uitkomst met de verzoekingen.* Want degenen die God liefhebben, werken alle dingen mode ten goede (Rom. 8 : 28). Dat alles, wel aangemerkt, maakt dat de gelovigen te midden van de zwaarste strijd der verzoekingen, van harte zeggen: „Vader, Uw wil geschiede op de aarde!" Een voorbeeld daarvan vinden wij in David, toen hij vluchtte voor zijn zoon, en toen op deze manier tot Zadok sprak (2 Sam. 15 : 25v.): „Breng de ark Gods weder in de stad; indien ik genade zal vinden in des HEEREN ogen, zo zal Hij mij wederhalen, en zal ze

mij laten zien, mitsgaders Zijn woning. Maar indien Hij alzo zal zeggen: Ik heb geen lust tot u; zie, hier ben ik, Hij doe mij zoals het in Zijne ogen goed is." En zo was ook Job gesteld midden in zijn tegenheden; zoals zijn woorden daarvan getuigen (Job 1 : 21): „De HEERE heeft genomen; de Naam des HEEREN zij geloofd!" en (id. 2 : 10): „Ja, zouden wij het goede van God ontvangen en het kwade niet ontvangen?" Daaronder valt ook het voorbeeld van de apostel Paulus, die, toen de broeders hem baden, dat hij niet naar Jeruzalem zou reizen, omdat hij daar in de handen der heidenen zou overgeleverd worden, als volgt heeft geantwoord: ,,Wat doet gij, dat gij weent en mijn hart week maakt? Want ik ben bereid niet alleen gebonden te worden, maar ook te sterven te Jeruzalem voor den Naam des Heeren Jezus. En als hij zich niet liet afraden, hielden wij ons tevreden, zeggende: De wil des Heeren geschiede" (Hand. 21 : 13v.). Maar het allervolmaaktste voorbeeld van gehoorzaamheid is Christus Jezus. Want in de vreselijke worstelingen met Gods toorn viel Hij op Zijn aangezicht neer, en bad aldus: „Mijn Vader, indien het mogelijk is, laat deze drinkbeker van Mij voorbijgaan; doch niet gelijk Ik wil, maar gelijk Gij wilt" (Matth. 26 : 39). Op diezelfde manier moeten ook wij in alle kruis en aanvechting bidden, en ons aan de wil van God onderwerpen, opdat wij hetgeen wij met woorden bidden, niet metterdaad verzaken.

2. Dat wij oprecht en gewillig Gods geopenbaarde wil, welke alleen goed is, mogen gehoorzamen, en dat wij ons ambt, dat ons van Godswege bevolen is, zullen uitvoeren, zowel ons algemeen, als ons bijzonder en eigen ambt. Ons *algemene ambt* is het ambt, dat niet alleen van ons, maar van alle Christenen geëist wordt, en dat alle deugden inhoudt en bevat, welke alle Godzaligen nodig hebben, zoals geloof, bekering, Godzaligheid, liefde, matigheid, enz. Ons *bijzondere ambt* is hetgeen tot het eigen beroep van een ieder behoort. Wij bidden nu, of een ieder die beide ambten oprecht, getrouw en gelukkig mag uitvoeren of bedienen.

3. Dat er niets moge geschieden, dat niet Gods wil in strijd is, en dat daarentegen alles geschieden moge, dat Gode behaagt.

4. Dat alle werken, handelingen en raadslagen gelukkig mogen voortgaan, d.w.z. dat het Hem believe om al onze werken, voornemens, raadslagen en arbeid in Zijn oneindige goedheid zó te besturen en te laten gelukken, dat ze geen andere uitslag hebben dan die Hij weet, dat tot Zijn eer en tot onze zaligheid het allermeest zal dienen. Want God wil, dat wij ook dit van Hem zullen bidden; dat wij aan Hem de uitkomst zullen overlaten; en dat wij intussen ons ambt ijverig waarnemen.
Kortom, wij bidden hier, *of wij gewillig mogen doen en geduldig lijden alles, wat God wil, dat wij doen of lijden zullen.*

Op de aarde.
Lansbergen. D.w.z., zoals in de Catechismus geleerd wordt, *dat niet alleen wij, maar ook alle mensen de wil Gods gehoorzaam mogen zijn.* Want het is niet genoeg, dat wij onze wil, die boos is, verzaken, en Gods wil, die goed is, gehoorzaam zijn; maar aangezien ons gebed moet voortkomen uit het geloof, en wel uit zo'n geloof, dat door de liefde krachtig is, zo moeten wij ook voor anderen bidden, of de Heere ook hun wil schenken, hetgeen Hij ons uit genade gegeven heeft. Dat is hetgeen de Apostel wil, als hij zegt (1 Tim. : 1): „Ik vermaan dan voor alle dingen, dat gedaan worden smekingen, gebeden, voorbiddingen, dankzeggingen voor alle mensen." En direct daarop voegt hij er (in de verzen 3 en 4) de reden bij: „Want dat is goed en aangenaam voor God onzen

Zaligmaker, Welke wil, dat alle mensen zalig worden en tot kennis der waarheid komen." De Apostel bedoelt, dat er daarom voor alle mensen in de Gemeente gebeden moet worden, omdat wanneer de Heere allerlei (soorten) mensen roept, Hij soms ook zulken, die het meest vervreemd waren van het Evangelie, in die weg tot Zijn Kerk wil verzamelen. De samenvatting van het eerste deel van deze bede is, *dat God niet alleen ons, maar ook alle mensen geven wil, dat wij onze eigen wil verzaken en Zijn wil zo gehoorzamen mogen, dat daaruit zal blijken, dat Hij krachtig op aarde heerst en regeert.*

Bezwaar. Ook in de vorige bede bidden wij, of wij ons ambt recht mogen vervullen. Dus zijn die beden gelijk, en bijgevolg schijnt deze bede overbodig te zijn.
Antwoord. Deze beden zijn niet enerlei. Want wij bidden in beide wel enigszins om één en dezelfde zaak, maar toch niet precies; en ook bidden wij niet op een zelfde manier, In de vorige bede bidden *wij in het algemeen*, of God Zijn Koninkrijk in ons beginnen wil, of Hij onze wij door Zijn Heilige Geest wil wederbaren en regeren, opdat wij daarna ons ambt recht bedienen, en aan onze Koning de verplichte gehoorzaamheid bewijzen mogen. Maar in deze bede bidden wij in *het bijzonder,* of een ieder van ons zijn ambt recht vervullen en Gods wil trouw verrichten moge; of: In de vorige bede bidden wij, of de Gemeente moge vergaderd, behouden, geregeerd en tenslotte verheerlijkt mag worden; en in deze bede, of een ieder in die Gemeente zijn ambt recht moge uitvoeren.
En hierbij dient men erop te letten, hoe *deze drie beden aan elkaar hangen,* en toch *onderling verschillen.* Zij hangen zo samen, dat de één niet zonder de ander bestaat. Maar de tweede moet de eerste bede dienen, en de derde de tweede. Want de Naam van God wordt niet geheiligd, als Zijn Koninkrijk niet komt, en Zijn Koninkrijk komt niet, als er geen middelen zijn waardoor het verbreid wordt. En die middelen zijn de ambten van een ieder. En zo verschillen ze: In de eerste bede bidden wij, of de Naam van God geheiligd wordt, d.w.z. of God werkelijk gekend en geprezen wordt, met al Zijn werken en raden. In de tweede bede bidden wij, of de Kerk vergaderd, bewaard en geregeerd wordt, d.w.z. of God ons en anderen in het algemeen, door Zijn Geest en Woord wil regeren, beschermen en verlossen van alle kwaad, dat wij doen of lijden. In de derde bidden wij tenslotte speciaal, of een ieder in zijn roeping Gode gehoorzaam moge zijn, d.w.z. of een ieder zich in zijn ambt ijverig gedrage, alles tot eer van God verrichte, en alle tegenspoed, die God iemand toezendt, geduldig verdrage.

3. Waarom men bidden moet, dat de wil van God geschiede.

De bede is nodig:
1. Opdat het Koninkrijk Gods tot ons komt; hetgeen wij in de tweede bede gebeden hebben. Want als niet een ieder in zijn ambt de wil van God doet, dan kan Zijn Koninkrijk onder ons niet worden opgericht. bloeien en behouden worden. Niemand doet de wil Gods, tenzij God hem die genade en dat vermogen (daartoe) schenkt; en Hij schenkt ze niet, als wij er niet om bidden.
2. Opdat wij burgers en onderdanen van dat Koninkrijk mogen zijn. Want als wij de wil Gods niet doen, dan kunnen wij geen burgers van Zijn Koninkrijk zijn. Maar onze natuur is zo verdorven, dat, als God ons niet de wil en de krachten verleent en schenkt, wij Zijn wil niet kunnen doen. En Hij geeft de krachten niet, dan (alleen) aan hen, die erom bidden. Dus is het nodig, dat wij daarom bidden.

4. Door wie, en hoe de wil van God in de hemel geschiedt.

Gelijk in den hemel.

Lansbergen. De hemel betekent in de Schrift soms de lucht, zoals in Matth. 6 : 26, dan weer het firmament, waaraan de zon, sterren en planeten zijn, die ook Gods heerschappij erkennen, zoals Job verklaart in Job 9 : 7-9; en dan weer is het de plaats boven die hemelen, *waar God Zich aan haar inwoners vertoont,* Jes. 66 : 1. De laatste wordt nier vooral bedoeld. Gods wil wordt in die hemel volkomen gedaan.

1. Door *Gods Zoon* Zelf, Die in alles de wil Zijns Vaders doet, Joh. 6 : 38: „Ik ben uit den hemel nedergedaald, niet opdat Ik Mijnen wil zou doen, maar den wil Desgenen Die Mij gezonden heeft"; Ps. 40 : 8v.: „Toen zeide ik: Zie, Ik kom; in de rol des boeks is van Mij geschreven. Ik heb lust, o Mijn God, om Uw welbehagen te doen; en Uw wet is in het midden Mijns ingewands."
2. Door de heilige *Engelen* (Luk. 1 : 19, Hebr. 1 : 14) en *zalige mensen.* Want de Engelen staan voor Gods aangezicht als gedienstige geesten, die bereid zijn om Gods bevelen in ontvangst te nemen, en alles uit te voeren wat Hij hun gebiedt. Zij verrichten in het algemeen en in het bijzonder, in alles zeer vaardig, de wil van God. Niemand hunner weigert Hem de dienst, niemand begeeft zich in dienst van de ander, niemand schaamt zich om ons te dienen, hoewel wij hun met de stank onzer zonden leed doen en God vertoornen, Ps. 103: 20v.: „Looft den HEERE, Zijn engelen, gij krachtige helden, die Zijn Woord doet gehoorzamende de stem Zijns Woords. Looft den HEERE, al Zijn heirscharen, gij Zijn dienaars, die Zijn welbehagen doet!" Dan. 7 : 10: „Duizendmaal duizenden dienden Hem, en tienduizendmaal tienduizenden stonden voor Hem." Hebr. 1 : 14: „Zijn zij niet allen gedienstige geesten, die tot dienst uitgezonden worden om dergenen wil, die de zaligheid beërven zullen?"
3. Van *de zielen der gestorven zalige mensen* getuigt Johannes in zijn Openbaring, dat zij altijd de Heere loven en prijzen, Openb. 5 : 8-10. Dus doet Christus die woorden „gelijk in den hemel" erbij om twee redenen: 1. Opdat Hij ons een voorbeeld van volmaaktheid voorstelle en als het ware een perk zet, waarnaar wij streven moeten. 2. Opdat wij door onze begeerte naar de volmaaktheid er zeker van mogen zijn, dat God ons hier het beginsel en in het toekomende leven de volmaaktheid zelf geven zat (Matth. 7 : 8): „Want een iegelijk die bidt, die ontvangt; (Matth.. 13 : 12): „Wie heeft, dien zal gegeven worden."

Bezwaar 1. Hetgeen steeds geschiedt, ook al bidden wij er niet om; daarom behoeft men niet te bidden. De wil van God geschiedt altijd, al is het dat wij er niet om bidden, Jes. 46 : 10. Dus is het onnodig te bidden, of Gods wil geschiede.

Antwoord.

1. De reden waarom het nodig is te bidden, of de wil van God geschiede, is niet deze, dat ze niet geschieden zou, *als* wij er niet om baden; maar enerzijds, opdat ze van ons moge geschieden, en anderzijds, opdat de uitkomsten der zaak, zoals God besloten heeft, tot onze zaligheid mogen geschieden en wij zalig mogen zijn. Maar zij zullen ons niet zalig zijn, tenzij wij ons aan Gods wil onderwerpen, en bidden, of alleen geschiede hetgeen God wil, dat geschieden zal.
2. Ook is het niet waar, dat de wil Gods altijd geschiedt, al is het dat wij er niet om bidden. Want Gods wil geschiedt van ons niet, tenzij wij bidden, dat wij die mogen doen; en God besluit wel vele uitkomsten, maar in dier voege, dat Hij door Zijn besluit ook tegelijk de middelen verordineert, waaronder ook onze gebeden gerekend worden.

Aanhoudend bezwaar. Het besluit van God is onveranderlijk. Dus zullen alle dingen, die God besloten heeft, geschieden, ook al is hot, dat wij er niet om bidden.

Antwoord. Hetgeen God besloten heeft inzake de uitkomst der dingen, is onveranderlijk, niet alleen wat betreft de uitkomst of doeleinden der dingen, maar ook wat betreft de middelen, die God tot die doeleinden verordend heeft. Want God heeft

wel besloten, welk doel en uitkomst ieder ding hebben zal, maar Hij heeft ook tevens besloten, door welke middelen dat geschieden zal. En ons gebed is één van die middelen, die door Gods Raad verordineerd zijn, cm Gods weldaden te verkrijgen. Dus is die raad, of dat besluit Gods ook onveranderlijk, dat Zijn wil geschiede door tussenkomst van onze gebeden.

Bezwaar 2. Men moet niet bidden om dingen die onmogelijk zijn en met Gods wil in strijd zijn. Welnu, dat de wil van God op aarde geschiedt, gelijk in de hemel, d.w.z. dat de mensen op aarde een leven als de Engelen mogen leiden, is onmogelijk en ook in strijd met Gods wil. Want God wil in dit leven in ons niet de zuiverheid der Engelen werken, maar Hij wil die eerst in het toekomstige leven aan ons meedelen. Dus moet men niet bidden, of Gods wil op aarde geschiede, gelijk in de hemel.

Antwoord. Het is wel waar, dat men niet bidden mag om dingen die totaal onmogelijk zijn en met Gods wil in strijd zijn. Maar dat de wil van God op aarde *van* de heiligen geschiedt, gelijk in de hemel van de Engelen, is niet totaal onmogelijk, of in strijd met Gods wil, dan alleen voor zover het de volmaaktheid van de graden der gehoorzaamheid betreft. Want de heiligen maken in dit leven een aanvang met de volmaakte gehoorzaamheid aan. de Wet, en beginnen aan God en Zijn engelen gelijkvormig te vaarden, hoewel zij der Engelen volmaaktheid, die God in het toekomende leven pas volbrengen wil, niet verkrijgen. Dus, als men bidt om de beginselen van, en om de dagelijkse toeneming in de ware volmaaktheid, en om een duurzaamheid ervan, dan bidt men niet om een zaak, die onmogelijk is of niet Gods wil in strijd is. Want God wil een volkomen vervulling van Zijn wil aan hen meedelen, die erom bidden en ze begeren; maar in dit leven alleen het begin, en in het toekomstige leven de volmaaktheid ervan. En zo wil Hij ook, dat wij erom bidden zullen. Niet, dat ze hier volkomen geschiedt, maar wel, dat ze hier en mi werkelijk aangevangen en tenslotte op Zijn tijd volbracht worden kan. Zo moet men dus de volmaaktheid begeren, hoewel wij die in dit leven niet bereiken. Want zij die ze nu niet begeren, die zullen ze ook hiernamaals niet deelachtig worden. Intussen moet men de onmogelijkheid in dit leven geduldig dragen. *Want zalig zijn zij, die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid,* Matth. 5 : 6.

Aanhoudend bezwaar 1. Ook wat enigszins tegen Gods wil strijdt, moet en mag men niet begeren. Nu, de volmaaktheid der Engelen strijdt enigszins met Gods wil, namelijk wat de volkomenheid betreft. Dus is het helemaal niet geoorloofd, om die te begeren en daarom te bidden in dit leven.

Antwoord. Het is waar, dat men niets bidden mag in strijd met Gods *geopenbaarde* wil, of in strijd met Zijn bevel, maar dat is Met te verslaan van de *verborgen* wil of van Gods besluit. Want niet de verborgen, maar de geopenbaarde wil van God is een regel voor onze gebeden en werken (Deut. 29 : 29). En God gebiedt, dat wij zullen zijn, en dat wij willen en begeren te zijn: volkomen gelijkvormig aan Hem, en Hij wij, dat wij elk ogenblik zullen bidden, of wij van de zonden geheel en al verlost mogen worden. Dus is het onze plicht dat steeds te wensen en van God te begeren, hoewel Hij ons dat in dit leven (als wij op Zijn raad letten) niet wil geven, maar in het toekomende leven zal volbrengen. Want het komt ons niet toe, te zien of te peilen, wat God in Zijn raad besloten heeft; aangezien wij Zijn bevel en een voorgeschreven regel hebben, wat wij van Hem bidden zullen, maar onder voorwaarde: „Indien dit Zijn wil en raad is." Die regel moeten wij volgen, en steeds zeggen: „De wil des Heeren geschiede!" (Hand. 21 : 14). Intussen moeten wij de afloop aan Hem overlaten, zowel de tijd wanneer, als de manier waarop Hij Zijn besluit wil volbrengen.

Aanhoudend bezwaar 2. Hetgeen met Gods verborgen wil in strijd is, mag ook niet begeerd worden.

Antwoord., Dat is niet altijd waar. Want wij moeten sommige dingen begeren, die God niet besloten heeft te doen. En omgekeerd moet men ook om bekende dingen niet bidden, die Hij wel besloten heeft te doen en ook doet. Maar als ze geschieden, dan moeten ze geduldig gedragen worden. Want bij alle dingen moeten wij letten op Gods geopenbaarde wil, of op Zijn bevel. Bijvoorbeeld: God heeft besloten en Hij wil, dat uw ouders zullen sterven. Maar gij moogt niet naar hun dood verlangen. Maar als zij sterven, dan moet ge het geduldig dragen, en uw wil aan de Goddelijke wil onderwerpen. Zo wil Hij ook, dat de Gemeente onder het kruis zijn zal, en toch is het onze plicht om te bidden, niet of de Gemeente niet kruis verzocht, maar of zij van het kruis verlost mag worden; en als zij met het kruis verzocht wordt, of ze dat dan geduldig dragen mag.

Omgekeerd, God wil in de heiligen niet alle overblijfselen der zonde helemaal wegnemen, en toch is het onze plicht om te willen en te begeren, of ze geheel en al mogen weggenomen worden. Zo wilde God niet, dat Paulus in Azië het Woord prediken zou, of naar Bithynië zou reizen om het Evangelie te verbreiden. Want Hij verhinderde hem dat door de Heilige Geest. En toch begeerde Paulus dat terecht (Hand. 16 : 6v.). Was hij daarom in strijd met Gods wil? Nee, want God had hem bevolen, dat hij het Evangelie overal zou onderwijzen en alle mensen bekeren. Dat kan dus niet anders uitgelegd worden, dan door een onderscheid te maken tussen Gods geopenbaarde en verborgen wil, of tussen Gods besluit en Zijn bevel.

ZONDAG 50.

Verklaring van de vierde bede.

Zoals God Zijn Wet in twee Tafels verdeeld heeft, waarvan de eerste handelt over de liefde en dienst van God, en de tweede over de liefde tot de naaste, zo heeft ook de Heem Christus zeer wijs het formulier des gebeds, dat Hij ons geleerd heeft, in twee delen verdeeld, waarvan het eerste de beden bevat, *die strekken tot Gods eer,* en het tweede deel de beden bevat, die onze nooddruft en de nooddruft van onze naaste betreffen. De beden die strekken tot verbreiding van Gods eer, worden, zoals billijk en behoorlijk is, het eerst voorgesteld, en dat zijn de drie eerste, die in de vorige Zondags-afdelingen verklaard zijn. Die strekken alzo tot Gods eer, dat de verbreiding ervan ook tevens strekt tok onze zaligheid.
Nu volgen de beden, *die onze eigen nooddruft* betreffen, en die zijn ook drie in getal. Zoals wij uit twee delen, namelijk ziel en lichaam bestaan, zo is onze nooddruft ook tweeledig, en ze betreft óf het onderhoud van het lichaam in dit leven, óf de zaligheid der ziel in het toekomstige leven. Men behoort wel eerst en vóór alle dingen bekommerd te zijn over de nooddruft der ziel, aangezien die veel waardevoller en kostbaarder is dan het lichaam, en ons aan haar zaligheid het allermeest gelegen is; waarom men eerst het Koninkrijk Gods en Zijn gerechtigheid moet zoeken, Matth. 6 : 25 en 33; maar omgezien de nooddruft van het lichaam uitwendig is, en met uitwendige ogen meer gezien wordt, en wij als aardse mensen ze veel eerder gevoelen, ja ze ons, als kleingelovigen, meer moeite en zorg bereidt, daarom heeft de Heere Christus, om aan onze zwakheid in dit opzicht tegemoet te komen en ons deze onnutte zorg te ontnemen, vooraan en allereerst de bode geplaatst inzake de, nooddruft des lichaams, door ons eerst op de laagste trap van het betrouwen te stellen, om ons zo op te leiden tot een hogere trap des geloofs, door van het mindere tot het meerdere, voornaamste en bovenste op te klimmen. De bede wordt voorgesteld in de woorden: *„Geef ons heden ons dagelijks brood."* Daarvan wordt in deze Zondag een verklaring gegeven, waarbij men weer op de twee volgende zaken heeft te letten:
1. Op de juiste betekenis van deze woorden, en
2. Wat wij daarmee bidden.

Vraag 125. Welke is de vierde bede?
Antwoord. Geef ons heden ons dagelijks brood. Dat is: wil ons met alle nooddruft des lichaams verzorgen [a]), opdat wij daardoor belijden, dat Gij de enige Oorsprong van alle goed zijt [b]), en dat noch onze zorg en arbeid, noch Uw gaven, zonder Uw zegen ons gedijen c), en dat wij derhalve ons vertrouwen van alle schepselen aftrekken en op U alleen stellen d).

a) Ps. 104: 27v., id. 144: 15v, Gen. 28 : 20v., Spr. 30 : 8, Matth. 6: 25v.
b) Hand. 17 : 25 en 27v., id. 14 : 17, Rom. 11 : 36.
c) Ps. 37 : 16v., id. 127 : 1v., Deut. 8 : 3, Luk. 5 : 5v., 1 Kor. 15 58.
d) Ps. 37 : 3, id. 55 : 23 en id. 62 : 11.

Verklaring van Vraag 125

Lansbergen. Nadat wij in de Inleiding op dit gebed verklaard hebben, dat God onze

Vader is, en in de drie eerste beden hebben begeerd, dat wij onszelf als oprechte en gewillige kinderen jegens Hem mogen gedragen, door Zijn Naam te heiligen en ons aan Zijn Koninkrijk en wil te onderwerpen, bidden wij nu in de andere beden zeer gepast verder om die dingen, die onze eigen nuttigheid betreffen. Want er is niets behoorlijkers dan dat, wanneer wij onze kinderplicht hebben voldaan, ook God Zich als een Vader tot ons genegen toont. En zoals de Wet van God in twee delen verdeeld is, en ons het eerste deel onderwijst en beveelt inzake de rechte dienst, eer en plicht, die men aan God schuldig is, en het andere inzake de werken der liefde, die men aan de missie behoort te bewijzen, zo heeft de gebedsvorm vooral twee voorname doeleinden en opzichten, namelijk het ene, dat Christus ons daarmee heeft willen leren, om vaar alles te zoeken naar, en te bidden om die dingen, die eigenlijk de eer van God aangaan, en die nu in drie beden verklaard zijn; en het andere, dat Hij ais met dit voorschrift onderwezen heeft, wat ons betaamt te bidden tot ons bestwil, en tot nut van ons lichaam en van onze ziel, niet alleen hier in dit leven, maar ook ter zaligheid in het toekomende leven.
Echter zo, dat ook de ere Gods ons oogmerk zijn moet, waarnaar alles gericht moet worden. En die dingen zullen verklaard worden in de drie laatste beden, en wel in deze volgorde (zoals het ambt van een rechtgeaard vader jegens zijn kinderen drieërlei is), namelijk: 1. Dat hij ze voorziet van die dingen, die hun voor dit leven nodig zijn. 2. Dat hij zich over hen ontfermt, wanneer zij gezondigd hebben, en 3. Dat hij ze door zijn kracht beschermt tegen de vijanden, en door zijn hulp onderhoudt. *Zo* heeft ook de Heere Christus gepast geboden, dat wij die dingen ordelijk van God zullen begeren; om daarmee te kennen te geven, dat ons niets ontbreken zal, als wij het Koninkrijk Gods en Zijn gerechtigheid van harte zoeken (Matth. 6 : 33).

Bastingius. De eerste plicht van onze Vader jegens ons wordt in d= vierde bede in de volgende woorden voorgesteld: „Geef ons heden ons dagelijks brood"; welke bede vooropgesteld wordt, omdat het de eerste *plicht* van de vaders is, om hun kinderen te voeden.
In het antwoord van de Catechismus zijn twee dingen begrepen: 1. De summa of korte inhoud van deze bede. 2. Het drieërlei gebruik of nut der bede: Om de onuitputtelijke goedheid van God te kennen. Verder om onze nood en onmacht te kennen en te belijden. En tenslotte, om alleen een vast vertrouwen te stellen op de levende God, als de enige Fontein en Schenker van alle goederen. Daarbij dienen wij nu na te gaan:

1. Waarom deze bede aan de volgende voorafgaat.
2. Wat wij hier bidden, of wat onder het woord *brood* verstaan wordt.
3. Waarom wij bidden om *ons* brood.
4. Waarom wij bidden om het *dagelijks* brood.
5. Waarom wij bidden, dat het ons *heden* gegeven worde.
6. Welk gebruik of nut deze bede heeft.

1. Waarom deze bede aan de volgende voorafgaat.

Bezwaar. Hoe uitnemender de weldaden zijn, des te eerder ze ook moeten begeerd worden. De vergeving der zonden is een uitnemender weldaad, dan de gave van het brood. Dus behoort de vergeving der zonden ook, voor het brood, én begeerd én gebeden te worden.
Antwoord. Wij geven dat toe, als het gebed ingericht zou worden naar de orde der natuur en der dingen. Maar daar Christus onze zwakheid zag en die wilde tegemoet komen, heeft Hij deze bode van het brood a.h.w. in het midden gesteld, opdat wij die door de bede om de geestelijke dingen — als de bijzonderste goederen — zouden

beginnen en besluiten, en opdat de verkrijging van de lichamelijke goederen het vertrouwen op de geestelijke des te meer zou bevestigen.
Lansbergen. Niet, dat Hij het tijdelijke onderhoud van de buik zou willen stellen veer de zaligheid der ziel, maar Hij heft onze harten a.h.w. van de aarde omhoog naar de hemel, aangezien het niet gebeuren kan, dat onze hemelse Vader ons in geestelijke zaken *zou* kunnen vergeten, omdat Hij Zich zo mild toont bij het voeden van ons lichaam.

2. Wat wij hier bidden of wat wij onder het woord* brood *verstaan.
Wij bidden hier om alle lichamelijke goederen, die voor dit loven nodig zijn, zoals bijvoorbeeld voedsel, spijs, kleding, goede gezondheid, vrede in de samenleving, enz.; en ook om een zalig gebruik daarvan. Want het woord *brood* betekent in het Hebreeuws al die dingen, door een figuurlijke spreekwijze, die in de Schrift heel gewoon is, zoals in Gen. 3 : 19: „In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten"; Ps. 41 : 10: „Zelfs de man mijns vredes, op welken ik vertrouwde, die mijn brood at, heeft de verzenen tegen mij grotelijks verheven." En daar wordt ook mede de bede om het *zalig gebruik* ingesloten, want anders is het brood geen brood, maar steen.
De redenen waarom Christus al die goederen onder het woord „brood" samengevat heeft, zijn: 1. Opdat Hij onze begeerten aan banden zou leggen, en ons leren zou, dat wij niets anders moeten begeren dan brood, d.w.z. alleen de dingen die nodig zijn om het loven te onderhouden, en om God en onze naaste in ons beroep, hetzij in het algemeen of in het bijzonder, te dienen. 2. Opdat Hij ons zou leren, dat wij niet alleen God bidden moeten om de nodige dingen, maar ook om een zalig gebruik ervan. Want wat baten ons die, als ze geen brood zijn, en ook geen brood, dat ons zalig is?

Welnu, die lichamelijke goederen zijn, en worden ons een *brood der zaligheid:*
1. Als wij die van God met zulk een gemoed begeren en ontvangen, en op zulk een wijze en tot dat doel, als God het eist, namelijk dat wij niet aan het geschapene blijven hangen, maar met een gelovig gemoed tot de Auteur en Schenker van alle goederen Zelf doordringen, d.w.z. dat wij door het geloof bidden en ontvangen.
2. Als wij ook bidden, of God in die verkregen dingen een kracht wil leggen, om onze lichamen te voeden en te onderhouden, d.w.z., als wij mét het brood ook om Gods zegen bidden. Want als Hij Zijn zegen niet geeft, is al onze zorg en arbeid tevergeefs, en zijn ons ook Gods gaven zelf óf niet nuttig, óf schadelijk; hetgeen wij leren kunnen uit die bedreiging, welke God in Lev. 26 : 26 uitspreekt: „Als Ik u den staf des broods zal gebroken hebben, dan zullen tien vrouwen uw brood in één oven bakken en zullen.
Lansbergen. 3. Opdat Hij ons eraan zou herinneren, dat wij ook met een dankbaar hart de sobere kost ontvangen moeten, die God ons in Zijn goedheid schenkt Want aangezien wij alleen bidden om brood, is het billijk, als God ons dat gegeven heeft, dat wij daarmee tevreden zijn; aangezien zij zeer ondankbaar zijn, die. zoals de Israëlieten deden, ervan walgen en togen God murmureren (Num. 11 : 4-6). Zo hebben wij dus te staan naar *Godzaligheid,* die, zoals de Apostel verklaart (1 Tim. 6 : 6), ware *vergenoeging* meebrengt; en moeten wij het voorbeeld van dezelfde Apostel navolgen, die geleerd had „vergenoegd te zijn met hetgeen ik ben. En ik weet vernederd te worden, ik weet ook overvloed te hebben; alleszins en in alles ben ik onderwezen, beide verzadigd te zijn en honger te lijden, beide overvloed te hebben en gebrek te lijden. Ik vermag alle dingen door Christus, Die mij kracht geeft" (Fil. 3 : 11-13).
Daaruit blijkt nu, wat wij bedoelen, als wij om brood bidden, namelijk: 1. Geen grote rijkdommen, maar slechts de nodige dingen.
Lansbergen. En dat heeft vroeger de aartsvader Jakob gedaan, die op zijn vlucht naar

Mesopotamië, van de Heere alleen gebeden heeft om brood om te eten, en om kleren om aan te trekken (Gen. 28 : 20). Zo heeft ook Agur, de zoon van Jaké, tot God gebeden (Spr. 30 : 7-9), zeggende: „Twee dingen heb ik van U begeerd, onthoud ze mij niet, aleer ik sterf: IJdelheid en leugentaal doe verre van mij; armoede of rijkdom geef mij niet, voed mij met het brood van mijn bescheiden deel, opdat ik zat zijnde, U dan niet verloochene en zegge: Wie is de HEERE? Of dat ik verarmd zijnde, dan niet stele en den Naam mijns Gods lastere."

2. Dat die dingen ons tot brood mogen zijn, d.w.z. door de zegen Gods ons ter zaligheid mogen strekken. Want zonder Gods zegen is het brood geen brood, maar wordt het veranderd in steen en venijn; zodat het of niet voedt, of ons schadelijk is. Want Hij. Die brood geeft, zodat het in een steen veranderd wordt, Die geeft een steen en geen brood. Zodanig zijn de goederen der goddelozen, die zij óf van God ontvangen óf roven. Want ze zijn hun niet alleen niet zalig maar worden ook tot hun verderf veranderd.

3. Waarom wij bidden om ons *brood.*

Christus gebiedt dat wij bidden zullen om *ons* brood; niet, dat het door enig recht het onze zou zijn, maar:

1. Omdat het van God is, en het door Gods gave het onze wordt, wanneer Hij ons dat geeft.
2. Omdat wij het nodig hebben tot ons levensonderhoud.
3. Omdat het ons bescheiden deel van de spijs is, dat God ons beloofd heeft, en dat wij van Hem bidden moeten, en waarmee wij tevreden moeten zijn. En daartoe vermaant ons de Apostel, als hij zegt (1 Tim. 6 : 6-8): „De Godzaligheid is een groot gewin met vergenoeging. Want wij hebben niets in de wereld gebracht; het is openbaar dat wij ook niet kunnen iets daaruit dragen; maar als wij voedsel en deksel hebben, wij zullen daarmede vergenoegd zijn." Want als een wijs Huisvader verordent en deelt God aan een ieder zijn bescheiden deel van de goederen uit, en Hij wil, dat wij dat steeds van Hem begeren zullen en Hem daarom bidden.
4. Omdat dat brood niet van iemand anders moet zijn, maar het onze, d.w.z. gewonnen, niet door verkeerde middelen en diefstal, met verongelijking van anderen, maar door geoorloofde, eerbare en door God verordende middelen; d.w.z. gewonnen door onze arbeid en wettige middelen, waardoor de hand des Heeren ons dat a.h.w. uit de hemel toereikt, Gen. 3 : 9: „In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten"; 2 Thess. 3 : 10: „Zo iemand niet wil werken, dat hij ook niet ete"; Ef. 4 : 28: „Die gestolen heeft, stele niet meer, maar arbeide liever, werkende dat goed is met de handen, opdat hij hebbe mede te delen dengene die nood heeft." Dat leert ook de Apostel, wanneer hij de gelovigen vermaant (2 Thess. 3 : 12): „Dat zij met stilheid werkende, hun eigen brood eten." Zo verdoemen dus, wanneer zij deze bode uitspreken, allen zichzelf, die totaal niets doen en onbehoorlijk leven; en eveneens degenen, die niet tevreden zijn met hun eigen brood, maar naar het „brood van een ander" verlangen (Hab. 2 : 6-9); zoals bijvoorbeeld de dieven, rovers, woekeraars, en allen die niet wachten op de zegen des Heeren, maar het goed van hun naaste pakken, of hem niet betalen wat zij hem schuldig zijn; over welke mensen een jammerlijk oordeel zal gaan, zoals de Schrift zegt (Jak. 5 : 1-4), Want aangezien zij hun handen verder hebben uitgestrekt dan hun gebeden, zullen zij niet alleen door Gods mond, maar ook door zichzelf verdoemd worden.
5. Opdat wij dat mogen gebruiken, genieten en „eten niet een goede consciëntie" en niet dankzegging, als ons eigen goed. Want God wil, dat de Godzaligen ervan verzekerd zijn, dat Hij hun, aan wie Hij die goederen gegeven heeft, ook de macht

geeft om ze te genieten; en Hij wil niet, dat zij Zijn goederen als rovers zullen misbruiken, maar vrij en onder dankzegging
Lansbergen. 6. Opdat wij daardoor zouden vermaand worden, daar ons niet geleerd is te bidden: Geef mij mijn brood, maar: Geef ons *ons brood*, dat wij het brood, dat wij rechtvaardig, door onze inspanning, van God verkregen hebben, niet alleen (zelf) mogen eten, maar dat wij dat ook aan de armen moeten uitdelen. Want God vermaant ons door de profeet (Jos. 58 : 7), dat wij de hongerigen ons brood moeten meedelen, en de arme verdrevene in huis brengen; dat, als wij een naakte zien, wij hem dekken, en dat wij ons voor ons vlees niet verbergen. En de Apostel leert (Et 4 : 18), dat dit het doel van ons werk zijn moet, dat wij niet alleen onze eigen nooddruft mogen hebben, maar dat wij ze ook mogen hebben om mee te delen aan hen, die nood hebben. Daar worden weer die mensen bestraft, die van alles grote overvloed hebben, en de hongerigen vergeten, zoals die *rijke dwaas*, van wie wij in het Evangelie (Luk. 16 : 19) lezen, dat hij, toen hij alle dagen vrolijk en prachtig leefde, niet op de arme Lazarus acht sloeg, die daar voor zijn poort, vol zweren, neerlag. Want als zij alleen voor zichzelf houden, wat zij in het algemeen van God hebben gebeden, dan zijn ze dieven en ontrouwe rentmeesters, die de Heere ook uit hun eigen mond oordelen zal.

4. ***Waarom wij bidden om het dagelijks brood.***
Het brood dat wij van God begeren zullen, noemt Christus het *dagelijks* brood. Het woord „epiousios", dat niet „dagelijks" vertaald wordt, legt Christus Zelf uit in Luk. 11 4, als Hij er de woorden „to katte' hèmeran" aan toevoegt, d.w.z. hetgeen ons alle dagen, van dag tot dag nodig is. Zij dwalen dus, die dat woord niet „het bovenwezenlijke" vertaald hebben. Want het woord „epiousios" komt niet van „epi" en „ousia", dat dan toch nog maar "toe-wezenlijk" zou kunnen betekenen, d.w.z. dat genoegzaam en nodig is voor het onderhoud van ons wezen. Maar het komt van „epiënai", d.w.z. achtervolgen; zodat „emousies artos" niets anders is, dan het brood, dat ons gedurig en bij continuatie, of "bij vervolg", d.w.z. van dag tot dag nodig is; hetgeen o.a. de zeer beroemde Josephus Scaliger voortreffelijk heeft opgemerkt. Dat woord gebruikt de Heere Jezus:
1. Opdat Hij ons zou bevelen, om ijverig te bidden zonder ophouden. Want Hij wil, dat wij dagelijks zullen bidden, zoveel ons van dag tot dag nodig is, opdat het geloof door het bidden geoefend wordt, en wij zéker vertrouwen zouden, dat God ons steeds, ja dagelijks tot aan het einde van het leven, alles geven zal wat ons nodig is.
2. Opdat Hij onze mateloze begeerten op die manier zou beteugelen, en *ons* zou leren om in Gods wil ons gerust te stellen; dat wij begeren, dat ons gegeven worde niet wat, en niet hoeveel ons belieft, maar wat en hoeveel het Gade behaagt, en zoveel Hij weet dat ons nodig en zalig is. Want wij branden veelal van een veel te grote begeerte naar die vergankelijke dingen, en daarbij komen nog andere verkeerdheden.
Lansbergen. Want wanneer wij van alles overvloed hebben, dan verdoen wij gewoonlijk Gods gaven op een pracht lievende manier, met wellusten, lekkernijen, pracht en praal en dergelijke overdaad. Daarom breidelt de Heere die verkeerde en ongebonden lust, en wil Hij, dat wij om niet meer zullen bidden, dan ons dagelijks nodig is; in dat vertrouwen, dat onze hemelse Vader zoals Hij ons vandaag gevoed heeft, zo ook ons op de da:g van morgen niet verlaten zal. Dat vertrouwen en die ge-hoorzaamheid eist Hij van ons, Matth. 6 : 32: „Uw hemelse Vader weet, dat gij al deze dingen behoeft"; Ps. 34 : 11: „De jonge leeuwen lijden armoede en hongeren, maar die den HEERE zoeken, hebben geen gebrek aan enig goed", namelijk dat hun nuttig en zalig is.
Lansbergen. Dus doen zij, die niet met hun dagelijks brood tevreden zijn, maar door

die ongebonden lust naar oneindig veel dingen verlangen, en toch deze bede tot God richten, niets anders dan met God de spot drijven. Want zij bidden om hetgeen zij niet begeren. De betekenis van die woorden „Geef ons ons dagelijks brood" is dus: Geef ons zoveel brood, als ons dagelijks genoeg is; of: *Geef ons dagelijks zoveel dingen die voor dit leven nodig zijn, als een ieder onzer in zijn roeping, om U en de naaste te dienen, nodig is.*

Deze bede is zeer noodzakelijk. Want aangezien het vocht waardoor ons leven onderhouden wordt, door de natuurlijke warmte elke dag verteerd wordt, moet het door dagelijks voedsel weer verkwikt worden, opdat ons leven daarmee niet worde weggenomen. En daarom is onze ellende zo groot, dat als God ons niet dagelijks onderhield en voedde, wij van honger zouden moeten vergaan. Want welk een overvloed aan alle mogelijke dingen wij ook zouden mogen hebben, zelfs wanneer onze schuren en kelders vol zijn, dan moeten wij toch steeds bidden om het dagelijks brood; omdat men dat steeds moet vasthouden, dat al ons goed van geen enkel nut is, als het niet door Gods zegen vruchtbaar gemaakt wordt. En hetgeen wij zelfs al in onze handen hebben, is het onze niet, dan voor zover ons een deel en het gebruik daarvan, van uur tot uur wordt toegestaan. Daarom is deze bede en mildheid van God voor de rijken even nodig als voor de armen. Want hoewel hun schuren en kelders vol zijn, zouden zij toch ledig en verdroogd neerzitten, tenzij zij door Zijn genade hun brood mochten genieten.

5. ***Waarom wij bidden, of het dagelijks brood ons* heden *gegeven worde.***

Christus voegt hier het woordje *heden* bij. Allereerst, opdat Hij ons wantrouwen en onze gierigheid zou wegnemen, en ons van die beide gebreken zou aftrekken. Vervolgens, opdat wij, als wij alleen van God afhangen zoals gisteren, ook heden, morgen, ja altijd van Zijn hand de behoeften voor dit leven verwachten, in de wetenschap dat ze ons door God uit de hemel gegeven worden, en dat ze, tenzij de zegen des Heeren erbij komt, niet door de werklust en ijver van onze handen verkregen worden, en ons ook nuttig zijn. Ten derde, opdat de beoefening des geloofs en der gebeden steeds gedurig door ons gepleegd zou worden. Want zolang men „heden" zegt, zolang moet men ook bidden: „Geef ons heden ons dagelijks brood", zoals de Apostel (1 Thess. 5 : 17) gebiedt: „Bidt zonder ophouden."

6. ***Welk gebruik of nut deze bede heeft.***

Lansbergen. De nuttigheid van deze bede wordt in de Catechismus op drie manieren aangewezen:

1. *Opdat wij daaraan bekennen, dat God de Oorsprong van alle goeds is.* Want Hij Die het hele menselijke geslacht dagelijks alles wat tot dit leven nodig is verleent, Die behoort stellig als de Auteur en Fontein van alle goeds gehouden en erkend te worden. Dat doet God dagelijks en zeer mild, zoals door deze bede geleerd wordt, en de gehele Schrift overvloedig getuigt, Ps. 104: 27v.: „Zij alle wachten op U, dat Gij hen hun spijze geeft te zijner tijd. Geeft Gij ze hun, zij vergaderen ze; doet Gij Uw hand open, zij worden met goed verzadigd"; Hand. 14: 17: „Hoewel Hij (n.l. God) nochtans Zichzelven niet onbetuigd gelaten heeft, goeddoende van den hemel, ons regen en vruchtbare tijden gevende, vervullende onze harten niet spijze en vrolijkheid." Met dezelfde reden bewijst David, dat God een Fontein is van alle goeds, Ps. 36 : 7-10: „HEERE, Gij behoudt mensen en beesten. Hoe dierbaar is Uw goedertierenheid, o God! Dies de mensenkinderen onder de schaduw Uwer vleugelen toevlucht nemen. Zij worden dronken van de vettigheid Uws huizes; en Gij drenkt hen uit de beek Uwer wellusten. Want bij U is de fontein des levens; in Uw licht zien wij het licht." Hij

bedoelt niet die woorden, dat hij daarom God als een Fontein van alle goeds erkent, omdat Hij alle levende wezens, en vooral de mensenkinderen de spijs, nooddruft en levensvermaak geeft.

2. Opdat wij zouden belijden, *dat noch onze zorg, noch onze arbeid, noch Gods gaven zonder Zijn zegen ons gedijen.* Want als onze zorg en arbeid, zonder Gods zegen, iets vermocht, dan zou het niet nodig zijn niet onze gebeden tot hem onze toevlucht te nemen. Maar aangezien de nood ook de allerrijksten dwingt, om Gods hulp en zegen te begeren, daarom is het zekerder dan zeker, dat al onze zorg en arbeid zonder Gods zegen onnut en tevergeefs is. Dat verklaart de profeet, Ps. 127: 1v.: „Zo de HEERE het huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden deszelfs bouwlieden daaraan; zo de HEERE de stad niet bewaart, tevergeefs waakt de wachter. Het is tevergeefs, dat gijlieden vroeg opslaat, laat opblijft, eet brood der smarten; het is alzo, dat Hij het Zijn beminde als in den slaap geeft." En daarmee geeft hij te kennen, dat zowel algemene als bijzondere bedieningen alle samen van Gods zegen afhankelijk zijn. En aangezien God de mensen tot landbouwarbeid veroordeeld heeft (Gen. 3 : 17): wat kan hij hier bereiken, als Gods zegen daar niet bij komt? De Apostel betuigt dat, als hij schrijft (1 Kor. 3 : 7): „Zo is dan noch hij die plant iets, noch hij die natmaakt, maar God Die den wasdom geeft." Bovendien zijn ook Gods gaven zonder Zijn zegen ons onnut en schadelijk. Want waarom zouden de rijken God dagelijks het dagelijkse brood, dat zij in overvloed hebben, behoeven af te bedden, als dat hun niet — zonder Gods zegen — ongelukkig en schadelijk was? Dat is het, wat de Heere in Zijn Wet (Lev. 26 : 26) onderwijst, als Hij zegt: „Als Ik u den stat des broods zal gebroken hebben, dan zullen tien vrouwen uw brood in één oven bakken en zullen uw brood bij het gewicht wedergeven; en gij zult eten, maar niet verzadigd worden." Daaronder verstaat hij, dat als Hij het brood de kracht ontneemt om te voeden, daarvan geen voedsel voor ons lichaam komen zal. En daaronder valt ook de tekst (Deut. 8 : 3): „dat de mens niet alleen van het brood leeft, maar dat de mens leeft van alles wat uit des HEEREN mond uitgaat."
En dat is de tweede nuttigheid van deze bede, die ons herinnert aan onze ellendige staat, nl. tot hoe schone goden ons de satan gemaakt heeft, toen hij onze eerste voorouders heeft wijsgemaakt, dat zij aan God gelijk zouden zijn, indien zij in strijd met Zijn bevel, zouden eten van de vrucht van de verboden boom. Daarom moeten wij, als wij denken aan onze huidige ellendestaat, steeds voor verdacht houden al hetgeen hij ons voorhoudt.

3. De derde nuttigheid van deze bede is: *Opdat wij ons vertrouwen van alle schepselen zouden aftrekken en op God alleen stellen.* Aangezien God de Fontein van alle goeds en onze staat *zo* ellendig is, dat noch door onszelf noch door enig ander schepsel onze nood verholpen kan worden volgt daaruit, dat wij God van harte moeten bidden, of Hij ons, door de kracht van Zijn Geest, wil versterken, dat wij ons vertrouwen van alle schepselen kunnen aftrekken, en het op Hem alleen stellen. Want waarom zouden wij van onszelf blijven afhangen? Aangezien onze nood noch door onze zorg noch door onze arbeid kan verholpen worden? En waarom zouden wij ons vertrouwen van God aftrekken? Aangezien Hij de Fontein van alle goed is en alle gaven die wij van Hem ontvangen hebben, zonder Zijn zegen, ons ongelukkig en schadelijk zijn. En daarom beveelt de Apostel (I Tim. 6 : 17) de rijken: „Beveel den rijken in deze tegenwoordige wereld, dat zij niet hoogmoedig zijn, noch hun hoop stelden op de ongestadigheid des rijkdoms, maar op den levenden God, Die ons alle dingen rijkelijk verleent om te genieten." Zo ook de apostel Petrus (1 Pets. 5 : 6v.): „Vernedert u dan onder de

krachtige hand Gods, opdat Hij u verhoge te Zijner tijd. Werpt al uw bekommernis op Hem, want Hij zorgt voor u." En David (in Ps. 55 : 23): "Werp uw zorg op den HEERE, en Hij zal u onderhouden; Hij zal in eeuwigheid niet toelaten, dat de rechtvaardige wankele. Dus is het onze plicht, om op grond van de dagelijkse mildheid van onze hemelse Vader te erkennen, dat Hij de Fontein van alle goeds is; en ook, dat onze ellende *zo* groot is, dat als Hij ons niet dagelijks onderhield en voedde, en ons door Zijn zegen Zijn gaven nuttig en *zalig* maakte, wij ten enenmale van honger zouden moeten vergaan. Alleen al de waarneming daarvan behoort in ons alle vertrouwen op onszelf en op alle schepselen te doen verzaken, om het op de levende God te stellen, opdat wij hiernamaals, aan de Tafel van onze Heere Jezus Christus, mogen gevoed worden met die hemelse spijs der gelukzalige onsterfelijkheid.

Over het bidden om aardse goederen.

Aangezien er gezegd is, dat onder het brood alle lichamelijke goederen verstaan worden, zo kunnen hier ook daarover de volgende vragen gesteld worden:

1. Of men God ook moet en mag bidden om lichamelijke goederen, en zo ja, waarom.
2. Hoe men daarom bidden moet.
3. Of men ook om rijkdom bidden mag.
4. Of men ook voor de volgende dag wat opzij mag leggen.

1. ***Of men God ook mag bidden om lichamelijke goederen, en zo ja, waarom.***

De lichamelijke goederen mogen, evengoed als de geestelijke, van God begeerd en gebeden worden.

1. Omdat God dat Zelf nadrukkelijk geboden heeft; hetgeen ons voldoende behoorde te zijn, ook al was er geen andere oorzaak. Want wij hebben daarvan een algemeen en ook een bijzonder gebod. Een algemeen gebod, wanneer Christus zegt: Bidt en u zal gegeven worden, Matth. 7 : 7; en een bijzonder gebod, wanneer Hij hier gebiedt, dat wij om het dagelijks brood zullen bidden.

Bezwaar. Christus zegt (Matth. 6 : 25 en 33): „Zijt niet bezorgd voor uw leven, wat gij eten en wat gij drinken zult. Al deze dingen zullen u toegeworpen wouden." Dus is het niet nodig te bidden om lichamelijke dingen.

Antwoord. Christus verbiedt hier niet zorg te dragen in zijn beroep, noch te arbeiden of te bidden, maar Hij verbiedt een *wantrouwende zorg.* En dat is de betekenis van deze Zijn woorden: Opdat gij God niet wantrouwt, alsof Hij u niet geven zou, wat ge nodig hebt; en opdat ge ook niet zoudt denken, dat die dingen u hij toeval toekomen, moet ge eerst zorgen voor hetgeen tot het Koninkrijk van God en de zaligheid van uw ziel behoort, en dan zullen alle andere dingen toegeworpen worden, namelijk wanneer gij in uw beroep ijverig arbeidt en ge tot God bidt.

2. Omdat God ons de lichamelijke goederen beloofd heeft. Want God heeft beloofd, dat Hij ons alles zal geven, wat ons voor dit leven nodig is. En Hij heeft het ook daarom beloofd, opdat wij erom bidden en dan onbekommerd zouden zijn, echter niet op een vleselijke, maar op een geestelijke wijze. *Want uw hemelse Vader weet, dat gij al deze dingen behoeft,* Matth. 6 : 32.

3. Omdat Gods eer dat eist, namelijk, opdat wij door het gebed Gods voorzienigheid erkennen en belijden, vooral jegens de Kerk. Want God wil, dat aan Han die lof toegekend wordt, dat Hij een Fontein is van alle goederen, opdat wij niet denken, dal ons de aardse goederen bij toeval zouden toekomen.

4. Omdat het bidden en verwachten van die goederen een oefening betekent, van het

vertrouwen op de belofte der genade, der aanroeping en der hoop. Want wij kunnen zelfs niet de allergeringste aardse goederen van God bidden en verwachten, als wij niet stellig geloven, dat wij door God in genade aangenomen zijn, en als wij niet verzekerd zijn van Zijn goede wil jegens ons, en van de geestelijke goederen. De goddelozen ontvangen ook wel aardse goederen, hoewel tot hun verderf. Maar de goederen die ter zaligheid strekken, belooft en geeft God uitsluitend aan de Godzaligen als tekenen van Zijn Vaderlijke goedgunstigheid.

5. Omdat onze eigen nooddruft eist, dat wij ons leven op aarde onderhouden, en de wil van God doen mogen; hetgeen wij zonder het dagelijks brood niet doen kunnen, Ps. 115: 17v.

6. Om onze vertroosting, opdat wij weten mogen, dat de Kerk op aarde steeds onderhouden zal worden. Want God zal haar steeds verhoren, en het dagelijks brood aan haar geven, zoals Hij beloofd heeft.

2. ***Hoe men om aardse goederen bidden moet.***

De aardse goederen moeten evengoed als de andere goederen, die in het Evangelie beloofd zijn, ah volgt begeerd worden:

1. Met een vertrouwen op de belofte der genade, of met een waar geloof (Marc. 13 : 44). Want anders worden de gebeden niet verhoord, en zijn ons de ontvangen weldaden niet zalig.

2. Niet tot overdaad en pracht (Jak. 4 : 3), maar tot dat doel, dat wij God en onze naaste mogen dienen, en wij het leven van ons en van de onzen eerbaar onderhouden. Want wie ze zo nat begeert, die ontvangt geen zalige goederen. Want hoewel zij ontvangen hetgeen waarom zij bidden, toch worden zij niet echt verhoord, omdat de goederen die zij ontvangen, hun niet zalig zijn.

3. Onder voorwaarde „als het Gods wil is", om ons die goederen te geven; zo het Hem belieft, en in zover Hij weet, dat die dingen waarom wij bidden, zullen strekken tot Zijn eer en ons welzijn (2 Sam. 7 : 29). Want God heeft de geestelijke goederen op een andere wijze beloofd dan de aardse.

De *geestelijke goederen* heeft Hij volkomen beloofd, d.w.z. in het algemeen én in het bijzonder, zonder er enige conditie bij te doen, Lukas 11 : 13: „Hoeveel te meer zal de hemelse Vader den Heiligen Geest geven dengenen die Hem bidden?" Daarom wil Hij ook, dat wij die goederen volkomen zullen begeren, en geeft Hij ze ook zonder enige uitzondering aan allen, die erom bidden, n.l. de vergeving der zonden, de gerechtigheid, het geloof, de Heilige Geest en hel eeuwige leven. De reden daarvan is, dat die goederen ons volkomen en geheel en al nuttig zijn, ja zelfs nodig zijn tot de zaligheid; en wij kunnen niet dwalen, als wij daarom bidden. Want God heeft Zelf in dezen de wijze om te bidden beraamd.

De *aardse goederen* heeft Hij alleen in het algemeen beloofd, en Hij heeft in Zijn Woord niet speciaal uitgedrukt, welke, hoedanige en hoeveel aardse goederen Hij ons geven wil, maar uitsluitend, dat Hij ons al die goederen wil geven, die tot verbreiding van Zijn eer en tot zaligheid van een ieder zullen strekken. Daarom moeten wij om die goederen bidden, niet eenvoudig, zoals om de geestelijke, maar onder deze voorwaarde: „Als die goederen tot Gods eer en tot onze zaligheid strekken zullen." Of: „Als het Gods wil is"; zoals de melaatse om zijn gezondheid bad, Matth. 8 : 2: „Heere, indien Gij wilt, Gij kunt mij reinigen."

De reden daarvan is tweeledig: 1. Omdat wij menigmaal dwalen in de aardse goederen, zonder te weten, wat wij bidden, of wat ons nuttig is. Want wij bidden dikwijls om schadelijke en onnutte dingen. Maar God weet het allerbest, wat tot Zijn eer en tot onze zaligheid dient. 2. Opdat wij zouden leren tevreden te zijn met wat wij

van God ontvangen hebben, en onze wil steeds aan Zijn Raad onderwerpende, onze gehoorzaamheid jegens Hem mogen tonen. En zo is het bidden om de aardse goederen onder conditie, een oefening van ons geloof en van onze onderdanigheid.

3. **Of *het ook geoorloofd is om rijkdom te bidden.***

Deze en de volgende vraag volgen uit de woorden van deze bede. Want aangezien ons geboden wordt, dat wij alleen zullen bidden om het *„dagelijks* brood", en wel *„heden",* schijnt het niet geoorloofd te zijn om óf om rijkdom te bidden, óf iets opzij te leggen en voor een andere tijd te sparen. Maar rijkdom wordt in meer dan één betekenis opgevat. Epicurus zei, dat rijkdom een armoede was, die gericht is naar de natuurwet; welke definitie zeer juist is. Want volgens die definitie behoren alleen voor echt rijk gehouden te worden, die zoveel hebben, als hun nodig is tot hun levensonderhoud, en die daarmee tevreden leven; en vooral, als er een Godzalig gemoed bij komt. Want zo spreekt de Apostel (1 Tim. 6 : 6): „De Godzaligheid is een groot gewin niet vergenoeging." Als men in die zin het woord *rijkdom* neemt, namelijk voor de dingen die tot onderhoud van de natuur nodig zijn, dan is het niet alleen geoorloofd, maar ook nodig om God te bidden om rijkdom. De reden is: Omdat wij God bidden moeten om het dagelijks brood, d.w.z. om alle dingen, die tot onderhoud der natuur nodig zijn. Maar het gewone volk verstaat onder rijkdom een overvloed boven hetgeen ons nodig is; zoals Crassus, bijgenaamd „de rijke", van mening was, dat niemand behoorde rijk te heten, dan die gedurende een jaar een heel leger op eigen kosten kon te eten geven. In die zin mag men niet bidden om rijkdom. Want dan zouden wij niet bidden om ons dagelijks brood. En Agur zegt, uit naam van alle Godzaligen, Spr. 30 : 8: „Armoede of rijkdom geef mij niet." En daartoe behoort ook wat Paulus zegt in 1 Tim. 6 : 9: „Die rijk willen worden, vallen in verzoeking en in den strik, en in vele dwaze en schadelijke begeerlijkheden, welke de mensen doen wegzinken in verderf en ondergang." En Christus noemt die rijkdom *doornen,* die men niet, zonder gevaar te lopen gekwetst te worden, kan aanraken en ter hand nemen, Matth. 13 : 22.

Maar als God ons wat meer geeft dan wij nodig hebben, dan moet dat niet direct weggeworpen, maar opzij gelegd en bewaard worden, om in nood te gebruiken. Want Christus gebiedt (Joh. 6 : 12), dat men de overgebleven brokken zou vergaderen. En wij hebben een zeer schoon voorbeeld in Jozef (Gen. 41 : 46), die op Gods vermaning alle mogelijke voorraden graan aangelegd en bewaard heeft voor de jaren van schaarste, die komen zouden. Bastingius. En toen de Apostelen op grond van Agabus' voorzegging door de Geest, begrepen hadden dat er een erg dure tijd over de gehele aarde komen zou, zoals ook onder keizer Claudius het geval was, hebben zij daartegen voorraad opgeslagen door geld in te zamelen, dat zij later ter ondersteuning van de armen zouden besteden en gebruiken (Hand. 11: 28vv. Ook leest men van de Godzalige zorgvuldigheid van de wijze vrouw in Spr. 31 : 10.

Dus dient men op dit punt erop toe te zien:

1. Dat men geen vertrouwen op de rijkdom stelt, zoals in Ps. 62 : 11 geschreven staak „Als het vermogen overvloedig aanwast, zet er het hart niet op."
2. Dat men ze niet door overdaad of op andere manieren misbruike (Luk. 21 : 34).
3. Dat men bedenke, dat wij geen heren en eigenaars van de goederen zijn, maar uitsluitend uitdelers en rentmeesters van God, Die ons bevolen heeft de rijkdom goed te besteden, en ons de taak der bediening heeft opgelegd, ja, Die ons op Zijn tijd rekenschap van onze bediening zal vragen (Luk. 16 : 1-12).

4. ***Of het geoorloofd is, om iets opzij te leggen voor de dag van morgen.***

Het is geoorloofd om wat te sparen en opzij te leggen voor de komende tijd, zoals Christus in Joh. 6 : 12 beveelt: „Vergadert de overgeschoten brokken." Want spaarzaamheid is een deugd, die daarin bestaat, dat de goederen die ons eigendom zijn, bewaard en nuttig besteed. worden, zodat men alle onnodige kosten; overdaad en verkwisting van Gods gaven vermijdt en schuwt. Ook leert de Apostel, dat het de taak der ouders is, om iets voor hun kinderen te vergaderen, 2 Kor. 12 : 14: „De kinderen moeten niet schatten vergaderen voor de ouders, maar de ouders voor de kinderen." Daarbij dient men echter op drie dingen te letten:

1. Dat men opzij legge hetgeen rechtvaardig door een geoorloofde en eerlijke arbeid gewonnen werd.
2. Dat men daarop geen vertrouwen stelt.
3. Dat het besteed worde tot een wettig en nuttig gebruik, zowel voor onszelf als voor anderen, nl. tot een eerbaar onderhoud van ons leven, gezin en vrienden; tot instandhouding van de Kerk en van het gemenebest, en tenslotte tot bijstand en onderhoud van de armen en van de behoeftige broeders. Daartoe dient hetgeen David zegt in Ps. 62 : 11: „Vertrouwt niet op onderdrukking noch op roverij; wordt niet ijdel, als het vermogen overvloedig aanwast, zet er het hart niet op"; en hetgeen Paulus vermaant in Ef. 4 : 28: „Die gestolen heeft, stek niet meer, maar arbeide liever, werkende dat goed is met de handen, opdat hij hebbe mede te delen dengenen, die nood heeft."

Tegen de vierde bede worden de volgende bezwaren ingebracht.

Bezwaar 1. Wat van ons is, daar behoeft men niet om te bidden. Het dagelijks brood is van ons. Want wij zeggen: „Geef ons ons dagelijks brood." Dus is het niet nodig, om God erom te bidden.

Antwoord. Het woord „onze" heeft meer dan één betekenis. Want het duidt aan: óf een zaak, die ons eigendom en in onze macht is, en om zo'n zaak behoeft men niet te bidden; óf een zaak, die de onze wordt, omdat ze ons door God gegeven, of door bidden van God verkregen wordt, zoals tevoren uiteengezet is.

Bezwaar 2. Voor hetgeen niet door arbeid, maar door bidden verkregen wordt behoeft men niet te werken. Het dagelijks brood wordt door bidden verkregen, maar niet door werken. Dus behoeft men niet te werken, maar slechts te bidden.

Antwoord. Voor hetgeen op geen enkele manier door werken verkregen wordt behoeft men niet te werken. Maar hoewel ons werk niet nodig is, om de aardse goederen te krijgen, als de voornaamste en gehele oorzaak daarvan is het toch nodig, als een middel, dat God verordend heeft, waardoor Hij ons die geeft; zoals er geschreven staat (Gen. 3 : 17): „Met smart zult gij daarvan eten al de dagen uws levens", en (2 Thess. 3 : 10): „Zo iemand niet wil werken, dat hij ook niet ete." God geeft alle dingen om niet, maar niet zonder arbeid en gebeden, zoals men veelal zegt God geeft alle dingen, maar geen ossen bij de hoornen." En Hesiodus zegt zeer juist:

Dit is der goden eeuw'ge wet,
Voor deugd zo is het zweet gezet.

Bezwaar 3. Christus gebiedt, dat wij zullen bidden om het dagelijks brood, en wel: „heden." Dus is het niet geoorloofd om iets opzij te leggen voor morgen. Hoe laat zich dan verstaan, wat de Apostel zegt (2 Kor. 12 : 14): „De ouders moeten voor de kinderen schatten vergaderen"?

Antwoord. Christus gebiedt, dat wij zullen bidden om het dagelijks brood, en wel: heden; d.w.z. zoveel ons dagelijks nodig is, vandaag, morgen en voortaan, zolang wij loven. Maar Hij gebiedt in geen geval, dat we niet zullen wenken voor de dag van morgen, of dat wij de geschonken goederen, die voor de dag van morgen volstaan

zouden, zullen wegwerpen, maar dat wij tevreden zullen zijn met de aanwezige dingen, zonder enig wantrouwen, gierigheid, onrechtvaardige winst en ongehoorzaamheid; en dat wij geen vertrouwen op de goederen zullen stellen, maar God dagelijks moeten bidden om de nodige dingen, van Hem alleen zullen afhangen en Hem niet voorschrijven wat Hij ons geven zal.

Aanhoudend bezwaar. Er staat geschreven in Matth. 6 : 34: „Zijt dan niet bezorgd tegen den morgen." Dus is het totaal ongeoorloofd om aan de dag van morgen te denken.

Antwoord. Dat volgt daar niet uit. Want Christus wil daar zeggen: „Zijt niet bezorgd", namelijk „met *wantrouwen",* alsof God u morgen niets geven zal, of ook niet met een voornemen om morgen niet te bidden. Maar Hij verbiedt hier niet, om bezorgd te zijn met arbeiden en gebeden.

ZONDAG 51.

Verklaring van de vijfde bede.

Nu in de vorige bede gezorgd is voor de behoeften des lichaams en voor dit tegenwoordige leven, volgt nu het verzoek om de nooddruft der ziel en der goederen die nodig zijn, om tot het eeuwige leven te komen. Daartoe dienen de twee laatste beden, die in deze en in de volgende Zondagsafdeling verklaard worden.
In de eerste van die twee wordt gebeden, of wij weer in Gods genade en gunst, waar wij door de zonde uitgevallen zijn, mogen hersteld worden. En de tweede bede, dat wij, als wij daarin hersteld zijn, dan verder bewaard mogen worden voor alle geweld van onze vijanden, die ons daarvan trachten te beroven. Om de genade en gunst van God bidden wij in de vijfde bede met de woorden; „En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren"; en om die bede goed te verstaan, dient men bij de verklaring te letten op:
1 De zaak, die wij begeren;
2. De bijgevoegde voorwaarde, waartoe wij ons verplichten.

Vraag 126. Welke is de vijfde bede.
Antwoord. En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren. Dat is: Wil ons, arme zondaars, al onze misdaden en ook de boosheid, die ons altijd aanhangt, om het bloed van Christus niet toerekenen; a) gelijk wij ook dit getuigenis Uwer genade in ons bevinden, dat ons ganse voornemen is, onze naaste van harte te vergeven b).

a) Ps. 32 :1, id. 51 : 3-5 en 9; id. 130: 3v., id. 143 : 2; 1 Joh. 2: 1v,
b) Matth. 6 : 14, id. 18 : 35

Verklaring van Vraag 126.

Het is niet voldoende, dat een vader zijn kinderen van alles voorziet, dat hun voor hun levensonderhoud nodig is, maar hij moet ook jegens hen vaderlijk gezind zijn. Want omdat de kinderen hun vaders dikwijls ernstig vertoornen, wanneer zij doen wat hun niet betaamt en wat de vader mishaagt, zou gemakkelijk de stroom van zijn vaderlijke weldadigheid onderbroken bonnen werden, als hij de genegenheid van barmhartigheid jegens hen niet langer betoonde, juist dan, wanneer zij erg tegen hem gezondigd hebben. Die genegenheid van barmhartigheid heeft God in de harten der vaders ingeplant, zodat zij hun kinderen, hoe ondankbaar, ongehoorzaam en boos zij ook zonden zijn, weer graag in genade aannemen, wanneer zij maar hun vaders om genade smeken. Diezelfde genegenheid wordt in de Schrift aan God toegekend; Ps. 103 : 13: „Gelijk zich een vader ontfermt ver de kinderen, ontfermt Zich de HEERE over degenen, die Hem vrezen." En de verzen 10-12: „Hij doet ons niet naar onze zonden en vergeldt ons niet naar onze ongerechtigheden. Want zo hoog de hemel is boven de aarde, is Zijn goedertierenheid geweldig over degenen, die Hem vrezen. Zo ver het Oosten is van het Westen, zo ver doet Hij onze overtredingen van ons." En omdat onze hemelse Vader in barmhartigheid niet alleen aan de vaders gelijk is, maar hen zeer ver overtreft, zo gebiedt de Heere zeer terecht, dat wij Hem zullen bidden, niet alleen of Hij ons ons dagelijks brood wil geven, maar ook of Hij, naar de grootheid

van Zijn barmhartigheden, onze schulden en misdaden uit genade vergeven wil.
Deze bede is zeer nodig. Want de dingen, die wij tot nog toe gebeden hebben, zijn van die aard, dat wij ze niet ontvangen kunnen, als God ons daartoe niet bekwaam maakt.
Daarom rust de satan niet, maar tracht hij onze gewetens onder het bidden te verontrusten, als hij ons deze gedachten inblaast: „Schaamt ge u niet, zegt hij, ellendige mensen! Om voor Gods aangezicht te verschijnen, en God uw Vader te noemen, daar ge nooit gedaan hebt wat een kind schuldig is te doen? Hoe durft ge bidden, dat Gods Naam geheiligd worde, daar ge uw leven zo doorbrengt, dat Zijn Naam om uwentwil gelasterd wordt. Bidt gij, of Hij in u wilt heersen, gij die de zonde in uw sterfelijk lichaam heersen laat? Bidt gij, dat Zijn wil geschiede, wiens zinnen alle samen aan die wil vreemd zijn? Hoe durft gij het brood der kinderen te begeren, daar ge niet waardig zijt dat ge de naam van een hond in Zijn huisgezin zoudt dragen?"
Deze en soortgelijke dingen stelt ons de verzoeker voor, opdat hij ons van het bidden aftrekke of in ons het geloof uitblust. Dus wordt noodzakelijk in de orde deze bede daarbij gevoegd, welke uit twee delen bestaat: In het eerste deel bidden wij om vergeving der zonden, en in het tweede deel verklaren wij, met welk vertrouwen wij dat bidden. Over het ordelijk vervolg en de inhoud der vijfde bede spreekt Cyprianus zeer juist en Godzalig, met de volgende woorden: „Na de ondersteuning der spijs, wordt de vergeving der misdaden begeerd, opdat hij die door God gevoed wordt, ook in God leve; en hier wordt niet alleen het tegenwoordige en tijdelijke leven verzorgd, maar ook het toekomende leven, waartoe men komen zal, als de zonden vergeven worden."
En die bede is, zoals dezelfde Cyprianus aantekent: 1. Een oprechte belijdenis der Kerk, dat wij allen zondaars zijn, en dagelijks zondigen, aangezien ons geboden wordt om dagelijks voor de zonden te bidden. 2. Een bidden om genade en vergeving, en een vertroosting, dat wij de vergeving der zonden krijgen zullen volgens Christus' belofte. 3. Een verplichting, tot onderlinge vergeving aan de naaste. Want wij bidden, of ons de zonden zo vergeven worden, gelijk wij onze schuldenaars vergeven.
Dus wil Christus in deze bede:
1. Dat wij onze zonden zullen belijden en bewenen.
2. Dat wij steeds zullen dorsten naar de gerechtigheid, of naar de vergeving der zonden. Want die wordt alleen gegeven aan hen, die haar begeren, erom bidden en het bloed van Gods Zoon niet met de voeten vertreden.
3. Dat ons geloof beoefend worde. Want deze bede vloeit voort uit het geloof, of uit het vertrouwen op Gods barmhartigheid, en bevestigt die ook. Want het geloof is een oorzaak van het gebed, en omgekeerd is het gebed een oorzaak van het geloof, wat de vermeerdering betreft.

De voornaamste vragen, die op dit punt overwogen moeten worden, zijn deze:
1. Wat Christus onder *schulden* verstaat.
2. Wat het betekent, de schulden of zonden *vergeven.*
3. *Waarom* men bidden moet om vergeving der zonden.
4. Hoe ons de zonden vergeven worden, of wat het betekent, wat erbij gevoegd is: *„Gelijk ook wij vergeven",* enz.

1. Wat Christus onder de schulden verstaat.

Christus verstaat onder de schulden geen geldschulden, maar misdaden en straffen; d.w.z. alle zonden, erfelijke én dadelijke, van onwetendheid, van nalatigheid van het goede, en van het doen van het kwade, zoals Christus Zelf dat uitlegt, Luk. 11 : 4: „En

vergeef ons onze zonden; want ook wij vergeven aan een iegelijk die ons schuldig is." Ze worden schulden genoemd, omdat ze ons in het oordeel Gods schuldig stellen en ons voor Hem tot schuldenaars maken; enerzijds om de gehoorzaamheid, die door ons nagelaten is, en anderzijds om de straf, die wij daarvoor schuldig zijn te dragen. Want wanneer wij zondigen, geven wij aan God niet wat wij Hem schuldig zijn, en wij worden door de Wet verplicht tot voldoening; volgens het vonnis der Wet: „Vervloekt zij, die de woorden dezer Wet niet zal bevestigen, doende dezelve", Deut. 27 : 26. Van die schuld en straf zouden wij in der eeuwigheid niet verlost kunnen worden, wanneer God ons niet uit genade van die Wet ontsloeg en ons de zonden vergaf.

2. Wat het betekent de schudden of zonden vergeven.

Men zegt dat een schuldheer zijn schuldenaar vergeeft, wanneer hij de schuld niet van hem eist, maar die uit zijn rekenboek schrapt (alsof ze betaald was) en de schuldenaar niet straft, zoals men zien kan in de gelijkenis van die koning, die zijn knecht op diens bede, een schuld van 10.000 talenten kwijtschold (Matth. 18 : 27). Zo vergeeft God ons, zondaars, onze schulden, aangezien Hij ons de zonden niet wil toerekenen, noch ons ervoor wil straffen, maar ons weer in genade ontvangt, rechtvaardig verklaart, tot kinderen aanneemt en de gerechtigheid en het eeuwige leven schenkt, en dat om niet, uit louter barmhartigheid, omwille van de voldoening die Christus voor ons gebracht heeft, en die ons door het geloof toegerekend en toegeëigend wordt.

Vergeving der zonden is dus die wil in God, om de uitverkorenen de zonden niet toe te rekenen, maar te vergeven en hun de voldoening van de Middelaar Christus toe te rekenen, en hen om die voldoening als rechtvaardig aan te nemen, van de dood te bevrijden en hun het eeuwige leven te schenken. Die vergeving der zonden heeft God beloofd in het formulier van het Nieuwe Verbond, Jer. 31 : 34: „Ik zal hun ongerechtigheid vergeven en hunner zonden niet meer gedenken"; en Micha 7 : 19: „Hij zal Zich onzer weder ontfermen; Hij zal onze ongerechtigheden dempen; ja, Gij zult al hun zonden in de diepten der zee werpen." Zo leert ook de Apostel, Rom. 4 : 5-8, dat God de zonden vergeeft, als Hij die niet toerekent, maar de goddeloze rechtvaardigt door het geloof, op grond van Ps. 32 : 1v.: „Welgelukzalig is hij, wiens overtreding vergeven, wiens zonde bedekt is. Welgelukzalig is de mens, dien de HEERE de ongerechtigheid niet toerekent, en in wiens geest geen bedrog is"; 2 Kor, 5 : 19: „God was in Christus de wereld met Zichzelven verzoenende, hun zouden hun niet toerekenende."

En God vergeeft niet slechts de zonden of misdaden, maar ook de *schuld* of de verdiende straf. Want men zou niet kunnen zeggen, dat een schuldheer zijn schuldenaar vergeven of kwijtgescholden had, als hij hem weliswaar niet om de schuld maande, maar hem toch bij de nek in de gevangenis sleepte. Dus verkleinen, en vernietigen de Roomsen de weldaad van de vergeving der zonden, wanneer zij verzinnen, dat God wel de misdaad kwijtscheldt, maar niet de straf, zonder menselijke voldoening. Maar de zonde en de straf hebben een onderlinge betrekking op elkaar, en kunnen niet zonder elkaar bestaan. Waar dus zonde is, daar is straf, en waar de zonde weggenomen is, daar is ook de straf weggenomen. Derhalve is de vergeving der zonden ook een vergeving der straffen. En voorwaar, als de misdaad weggenomen is, dan is er, volgens Gods rechtvaardigheid, ook geen schuld of straf meer over. Want aangezien God rechtvaardig is, straft Hij de rechtvaardige niet. En zij zijn rechtvaardig, wier zonden vergeven zijn.

Tenslotte, God vergeeft ook de zonden om niet, uit genade, d.w.z. zonder enige voldoening onzerzijds, aangezien die ons en alle schepselen onmogelijk valt te volbrengen; zoals er geschreven staat in Matth. 16 : 26: „Wat zal een mens geven tot

lossing van zijn ziel? Rom. 8 : 3: „Hetgeen der Wet onmogelijk was, dewijl zij door het vlees krachteloos was." En daarom vergeeft Hij louter uit genade en barmhartigheid, zoals de Apostel zegt, Ef. 2 : 4v.: „God, Die rijk is in barmhartigheid, door Zijn grote liefde, waarmede Hij ons liefgehad heeft, ook toen wij dood waren door de misdaden, heeft ons levend gemaakt met Christus (uit genade zijt gij zalig geworden)", en Titus 3 : 5: „Hij heeft ons zalig gemaakt, niet uit de werken der rechtvaardigheid die wij gedaan hadden, maar naar Zijn barmhartigheid."

Bezwaar. De zonden om-niet vergeven is in strijd met Gods rechtvaardigheid. Daarom bidden wij hier, of God de ordening van Zijn rechtvaardigheid wil omkeren.
Antwoord. Weliswaar strijdt het tegen de gerechtigheid van. God, om de zonden gelaagd en al om-niet te vergeven, zonder enige tussenkomende voldoening. Maar God vergeeft ons de zonden ze om-niet, dat er toch — niet onze, maar — Christus' voldoening tussenkomt, Rom. 3 : 23-24. En daarom schendt of verdraait de genadige vergeving en het bidden daarom, niet de ordening van Gods rechtvaardigheid.

Aanhoudend bezwaar 1. God vergeeft de zonden niet voldoening of vergelding. Dus vergeeft Hij ze niet uit genade en om-niet.
Antwoord. Hij vergeeft ze uit genade en om-niet, ten opzichte van ons. Want Hij uitvangt van ons geen voldoening, maar wel van Christus.

Aanhoudend bezwaar 2. Dus vergeeft Hij ze dan toch niet om-niet en uit genade. Want wij hebben het in Christus verdiend.
Antwoord. Die verdienste is niet van ons, maar alleen in Christus, Die ons ook uit genade en om-niet van de Vader gegeven is, en die Hij verdiend heeft zonder tussenkomst van enige verdienste onzerzijds; en Zijn verdienste wordt ons uit genade en om-niet toegerekend. En daarom worden ook de zonden, om die verdienste, uit genade en om-niet aan ons vergeven.
De *korte inhoud* hiervan is: God vergeeft ons de zonden uit genade en om niet:

1. Omdat Hij van ons geen voldoening eist.
2. Omdat Hij uit genade Zijn Zoon aan ons gegeven heeft, door Zelf in Christus aan Zichzelf voldoening te schenken.
3. Omdat Hij de gelovige uit genade en om-niet de voldoening van Zijn Zoon schenkt en toerekent.

3. ***Waarom men bidden moet om vergeving der zonden.***
Om vergeving der zonden moet men bidden:
1. Om onze zaligheid. Want zonder die vergeving der zonden kunnen wij niet zalig worden. En ze worden niet vergeven dan alleen aan hen, die erom bidden.
2. Opdat wij zouden herinnerd worden aan de overblijfselen der zonde, die ook in de allerheiligsten blijven steken, en opdat wij daarover vernederd zouden worden en de boetvaardigheid in ons dagelijks zou toenemen. Want wij bidden dagelijks: „Vergeef ons onze zonden."
3. Opdat wij zouden bidden om, en verkrijgen de voorafgaande goederen. Want zonder vergeving der zonden kunnen de andere goederen niet van God begeerd of ontvangen worden, omdat ze óf niet gegeven, óf tot verderf gegeven zouden worden.
Bezwaar. Het is onnodig te bidden om hetgeen wij al hebben. De gelovigen hebben al de vergeving der zonden. Dus is het niet nodig, dat ze daarom nog bidden.
Antwoord. De gelovigen hebben wel in beginsel de vergeving der zonden, maar nog niet volkomen, ook niet wat de voortduur betreft. Want aangezien wij nog voortdurend in de zonden voortgaan, moet ook de vergeving der zonden voortdurend plaatshebben; aangezien de wedergeborenen nog dagelijks zondigen En God wil de vergeving der

zonden wel gedurig meedelen, maar op voorwaarde, dat wij Hem dagelijks bidden, of Hij ons zonder ophouden de zonden vergeven wil. Hoewel Hij ons dus de bedreven zouden om Christus' wil vergeven heeft, en Hij ook de zonden vergeven zal die wij nog bedrijven zullen, wil Hij toch dat wij om de vergeving daarvan steeds zullen bidden, om al eerder verklaarde redenen.

4. ***Hoe ons* de *zonden vergeven worden; of wat het betekent, dat erbij gevoegd is: „Gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren."***

Het aanhangsel van onze vergeving „Gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren" dient weer niet opgevat te worden van enige geldschuld in de wereld, maar van de misdaden tegen ons. Want wij vergeven onze schuldenaars, als wij hun datgene ten goede houden, waardoor wij, hetzij terecht of ten onrechte, gekwetst zijn, en als wij alle eigen wraakgierigheid, alle toom, haat, en gedachten aan onrecht afleggen, en door een gewillige vergeving wegdoen; hetgeen wij beloven te doen en beloven steeds weer te zullen doen, naar het voorbeeld van God, zo dikwijls wij bidden: „En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren."

Gelijk ook wij. Wij stellen onze vergeving, die zeer onvolkomen is, aan God niet voor als een regel, waarnaar ons vergeven zal, en ook noemen wij die niet als een reden, die de vergeving der zonden verdient. Want wij bidden om een onverdiende vergeving: *om Christus' verdiensten.* Maar Christus heeft dit aanhangsel er daarom aan toegevoegd:

1. Opdat zelfs het formulier des gebeds ons noodzak noodzake om tot God te komen, en Hem in waar geloof en boetvaardigheid, om vergeving te bidden; waarvan de naastenliefde een zeker bewijs is, die wij tonen, als wij onze naaste van harte vergeven. Dus wordt ons daarmee geleerd, hoe zij gesteld moeten zijn, die van God de vergeving der zonden willen bidden en veevachten, namelijk ontledigd van haat, toorn, nijd en wraakzucht, en bereid om hoi naaste te vergeven, en dat zij, die met een gemoed, dat van nijd en haat blaakt, bidden, niet anders doen dan dat zij bidden, dat hun zonden hun niet vergeven, maar aan hen gewroken en gestraft worden. Want zij bidden, dat ze hun zo mogen vergeven werden, als zij aan anderen vergeven. Maar als u niet bereid bent om te vergeven en met uw vijanden te verzoenen, dan bidt ge God tegen u in, namelijk, of Hij u uw zonden niet wil vergeven.

Lansbergen. Daarom dienen zij, die zich *zo* onverzoenlijk jegens hun broeders betonen; wel ernstig vermaand te worden, dat zij: — na in hun hart alle wraakgierigheid geblust te hebben — gaarne en van harte hun naaste moeten vergeven. Want (zoals Christus in Matth. 6 : 15 vermaant!) „indien gij den mensen hunne misdaden niet vergeeft; zo zal ook uw Vader uw misdaden niet vergeven." En daartoe behoort ook de gelijkenis van de dienstknecht, die aan zijn heer 10.000 talenten schuldig was; die zich, toen de heer zich over hem ontfermd had, echter niet wilde ontfermen over zijn mededienstknecht (Matth. 18 : 30). Want daarmee leert ons de Heere, dat Hij onverzoenlijk is voor degenen, die hun broeders niet willen vergeven, hoewel hun grote en vele onbillijkheden door hen zouden zijn aangedaan. En dat laat zich ook bevestigen niet het voorbeeld van de Israëlieten, van wie de Heere verklaart, dat Hij ze daarom niet verhoren wil, omdat zij geen barmhartigheid bewezen aan hun naaste (Jes. 1 : 15).

2. Om onze vertroosting, opdat wij een vast bewijs en teken mogen hebben, dat wij bij God vergeving verkregen hebben; aangezien wij er onszelf goed van bewust zijn, dat wij anderen van harte vergeven en dat wij stellig mogen geloven, dat wij Gode behagen, hoewel in ons nog tal van overblijfselen der zonden gevonden worden.

Lansbergen. Als wij dus in ons gevoelen, dat wij ons stellig en van harte voorgenomen

hebben om allen te vergeven, die tegen ons misdaan hebben, dan is dat een getuigenis, dat ons ervan verzekert, dat de weldaad van de vergeving der zonden ons toekomt. Want die goedwilligheid van te vergeven wordt van nature niet bij ons gevonden, daar wij van nature geneigd zijn tot wraakgierigheid, en het ondervonden onrecht blijven gedenken, tenzij ze door de Geest van Christus in ons wordt gewerkt. Daarom is het zeker, dat allen met Christus' Geest begiftigd zijn, die hun naaste van harte vergeven. En dat getuigt de Hetere Zelf, als Hij zegt (Joh. 13 : 35): „Hieraan zullen zij allen bekennen, dat gij Mijn discipelen zijt, zo gij liefde hebt onder elkander." Want het kan niet anders, of God zal de zonden vergeven aan hen, die met Zijn Geest begiftigd zijn. Want dat belooft Hij niet alle nadruk bij de profeet Jeremia, hfdst. 31 : 33v. Daarom zal het ook stellig geschieden, dat God de zonden vergeven zal aan hen, die hun schuldenaars van harte vergeven. Dit verklaart Christus Zelf in Matth. 6 : 14: „Indien gij den mensen hun misdaden vergeeft, zo zal uw hemelse Vader ook u vergeven." Daarom moeten allen, die ervaren dat zij door het gevoel van hun zonden aangevochten worden, zichzelf beproeven en onderzoeken, hoe zij jegens anderen gezind zijn. En als zij merken, dat hun die genade gegeven is, dat zij aan hen die tegen hen misdaan hebben, hun misdaden en onrecht kunnen vergeven, dan moeten zij die werking van de Heilige Geest in zich erkennen en er niet aan twijfelen, of hun hemelse Vader, Die Zijn werk in hen begonnen is, zal dat ook voleindigen.

Bezwaar 1. Wie niet vergeeft, dien zal niet vergeven worden. Maar wij vergeven niet volkomen. Dus zal ons ook niet vergeven worden.
Antwoord. Wie niet geheel en al, volkomen en waarlijk vergeeft, dien zal niet vergeven worden. Maar hoewel wij niet volkomen vergeven, kunnen en behoren wij toch echt en ongeveinsd te vergeven.

Bezwaar 2. Ons wordt geboden te bidden, of ons vergeven worde, gelijk ook wij vergeven. Wij vergeven niet volkomen. Dus bidden wij, of Gal ook ons niet volkomen vergeve. En dat betekent, om het verderf bidden. Want God verdoemt ook de allergeringste zonden.
Antwoord. Het woordje *gelijk* betekent in deze bede geen gelijkheid in volkomenheid, van onze vergeving met die van God, maar in waarheid en oprechtheid, namelijk of God ons zo waarlijk vergaven wil, als wij waarlijk en stellig onze naaste vergeven.

Bezwaar 3. In Luk. 11 : 4 staat: „En vergeef ons onze zonden; want ook wij vergeven aan een iegelijk die ons schuldig is." Dus wordt onze vergeving als een oorzaak aangevoerd, waarom God vergeeft.
Antwoord. Dat volgt daar niet uit. Want onze vergeving waardoor wij andoren, zij het niet volkomen, maar toch waarlijk en oprecht vergeven, wordt niet genoemd als een bewerkende oorzaak, maar als een bewijs en getuigenis van de vergeving van God. Want daarvan kan zij geen oorzaak zijn: 1. Omdat ze onvolkomen is; 2. Omdat ze ook, al zou ze volkomen zijn, niets verdienen kan, aangezien men verplicht is te vergeven.

Aanhoudend bezwaar. Toch wordt daar een gelijkheid van vergeving bedoeld.
Antwoord. Daar wordt niet te kennen gegeven, dat de vergeving precies gelijk is, maar dat ze enerlei is.

Bezwaar 4. Wie aan het ervaren onrecht (terug)denkt, vergeeft niet echt. Wij houden de herinnering aan allerlei onrecht. Dus vergeven wij niet echt.
Antwoord. Wie de herinnering aan onrecht zo vasthoudt, dat hij er niet tegen strijdt, maar eraan toegeeft, die vergeeft niet echt. Maar hoewel wij alle herinnering aan onrecht maar moeilijk of nauwelijks kunnen afleggen, toch, als wij maar niet aan onze verkeerde aandoeningen of genegenheden gehoor geven, maar de overblijfselen der zonden in ons bestrijden, verhindert dat niet, of wij kunnen toch anderen echt van

harte vergeven en (zelf) vergeving verkrijgen. Want wij bidden juist, als wij bidden in waar *geloof en boetvaardigheid;* welke beide door deze bede bevestigd worden.
Het *geloof* wordt bevestigd. Want als wij onze naaste werkelijk vergeven, kunnen en behoren wij stellig te geloven, dat ook ons de zonden vergeven zijn. Dus hebben wij een goed geweten en zijn we ervan verzekerd, dat wij zullen verhoord worden, volgens Christus' belofte in Matth. 6 : 14: „Indien gij den mensen hunne misdaden vergeeft, zo zal uw hemelse Vader ook u vergeven."
Eveneens wordt de *boetvaardigheid* bevestigd en vermeerderd door deze bede. Want daartoe worden wij krachtig aangespoord door de bijgevoegde voorwaarde: „Gelijk ook wij vergeven", enz. Want als wij willen dat ons vergeven zal worden, dan moeten ook wij noodzakelijk anderen vergeven. Die beide oorzaken zijn in Christus' woorden begrepen: „Indien gij den mensen hunne misdaden vergeeft, zo zal uw hemelse Vader ook u vergeven", d.w.z. daaruit moogt ge dan stellig de conclusie trokken, dat gij van uw hemelse Vader verhoord zijt; in welke woorden de bevestiging van het geloof begrepen is. De volgende tegenstelling spoort ons aan tot boetvaardigheid: „Maar indien gij den mensen hun misdaden niet vergeeft, zo zal ook uw Vader uw misdaden niet vergeven" (Matth. 6 : 15).

Bezwaar 5. Paulus heeft Alexander niet vergeven. Want hij zegt in 2 Tim. 4 : 14: „Alexander de kopersmid heeft mij veel kwaads betoond; de Heere vergelde hem naar zijn werken." En toch heeft hij vergeving gekregen. Dus is onze vergeving niet nodig.
Antwoord. Men vergeeft iemand drie soorten dingen, namelijk óf iemands wraak, of de straf of het oordeel.
1. De *wraak* moeten alle mensen vergeven. Daarvan spreekt deze bede, en ook Paulus heeft die aan Alexander vergeven.
2. De *straf:* zoals niet allen mogen straffen, zo kunnen eveneens niet allen vergeven. Ook zelfs de overheid, aan wie het intussen toekomt om de straffen uit te voeren, kan die niet vergeven, genzij om gewichtige redenen. Want God wil, dat Zijn Wet en justitie ter executie gesteld of voltrokken wordt. Die straf heeft Paulus ook, zoveel zijn persoon betreft, aan Alexander vergeven. Maar toch wil hij, dat hij door God gestraft wordt, namelijk onder deze voorwaarde: „Indien hij in de zouden volhardt."
3: Het *oordeel van anderen* moet niet altijd vergeven worden. Want daar God de leugen verbiedt, wil Hij niet, dat wij van schelmen zulk een oordeel geven, als van goede mannen. Maar Hij wil, dat wij de goeden van de verkeerden zullen onderscheiden. Dat gebiedt Christus, Matth. 7 : 6: „Geeft het heilige den honden niet, noch werpt uw paarlen voor de zwijnen." En Matth. 10 : 16: „Zijt dan voorzichtig gelijk de slangen, en oprecht gelijk de duiven." Daarom heeft Paulus niet gezondigd, door aan het oordeel van Alexander als van een boos mens vast te houden tot de tijd toe, dat hij zich zou bekeerd hebben.

ZONDAG 52.

Verklaring van de zesde bede, en van het besluit des gebeds.

De nooddruft en goederen tot de zaligheid van onze zielen nodig, die wij in de vorige bede verzocht en verkregen hebben, kunnen ons niet tot de zaligheid strekken of brengen, tenzij wij die tot het einde toe behouden. En aangezien de menigte, list en macht van onze vijanden, die ons weer van die goederen trachten te beroven, zeer groot is, en daarentegen onze kracht om die te bewaren, zeer klein en gering is, is het nodig, dat wij ook dagelijks bidden, of de Heere die ons gegeven goederen ook bij ons wil bewaren tegen de list en het geweld van al onze vijanden, en zo het goede werk in ons, door Zijn genade begonnen, ook verder volbrengen wil tot de dag onzer verlossing.
Dat wordt nu in de zesde en laatste bede verzocht, welke in deze Zondag verklaard wordt, evenals ook tenslotte het derde deel van het gebed, namelijk het besluit. Dus wordt in deze zondagsafdeling een verklaring gegeven van deze twee stukken: 1. Van de zesde bede, en 2. Van het besluit des gebeds.

Vraag 127. Welke is de zesde bede.
Antwoord. En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den boze. Dat is: Dewijl wij van onszelf zo zwak zijn, dat wij niet een ogenblik zouden kunnen bestaan [a]), en daartoe onze doodsvijanden, de duivel b), de wereld c) en ons eigen vlees d) niet ophouden ons aan te vechten; zo wil ons toch staande houden en sterken door de kracht Uws Heiligen Geestes, opdat wij in deze geestelijke strijd niet onderliggen, e) maar altijd sterke wederstand doen, totdat wij eindelijk ten enenmale de overhand behouden f).

a) Ps. 103 : 14-16, Joh. 15 : 5.
b) Ef. 6 : 12, 1 Petr. 5 : 8.
c) Joh. 15 : 19, 1 Joh. 3 : 13.
d) Rom. 7.:. 23, Gal 5 : 17, Jak. 1 14.
e) Matth. 26 : 41, Marc. 13; 33.
f) 1 Thess. 3 : 13, id. 5 : 23.

Verklaring van Vraag 127.

Lansbergen. De derde plicht van een vader jegens zijn kinderen is; dat hij ze tegen de vijanden en tegen hun listen en lagen beschermt. Daarom, dewijl de Heere in het tweede deel van dit gebed wil, dat wij van onze hemelse Vader die dingen zullen begeren, die onze schuldige plicht jegens Hem betreffen, zo bidden wij zeer gepast in deze laatste bede, *of Hij ons, door de kracht van Zijn Geest, zo wil bijstaan en onderhouden, dat wij onoverwinnelijk mogen staande blijven tegen alle aanvechtingen des satans.*
Sommigen maken hiervan één bede, anderen twee beden. Maar daarover moet men niet twisten, als aan de leer maar geen afbreuk gedaan wordt. Toch worden er geschikter twee delen van een bede gesteld, ml. van de verlossing van het tegenwoordige én van het toekomstige kwaad; hetgeen Augustinus zeer vernuftig opgemerkt heeft.

De voornaamste vragen bij deze bede zijn drie:
1. Wat verzoeking is.
2. Wat wij hier begeren.
3. Waarom deze bede nodig is.

1. ***Wat verzoeking is.***
Er is tweeërlei verzoeking, een die door God geschiedt, en ook een verzoeking van de duivel en van het vlees.
De *verzoeking van God is* een beproeving van ons geloof en van onze Godzaligheid en gehoorzaamheid door het kruis, en allerlei andere beletselen, opdat ons geloof, lijdzaamheid, hoop, standvastigheid enz. aan ons en aan anderen openbaar gemaakt wrede. Zo leest men, dat God Abraham verzocht heeft; zo ook Jozef, Job en David, Ps. 139: 1: „HEERE, Gij doorgrondt en kent mij." Zo wordt er in Deut. 13 : 3 gezegd, dat God Zijn volk verzoekt door (middel van) de valse profeten. En in 1 Petr. 1 : 7 en 4 : 12 leest men, dat God ons door het kruis beproeft. Die verzoeking is niet verkeerd, en strekt ons niet ten kwade.
De *verzoeking van de duivel* en van het *vlees* is allerlei verwekking tot zondigen. Zo heeft de duivel Job verzocht, dat hij God lasteren zou; en David, dat hij het volk tellen zou. Aangezien die verzoeking verkeerd is en ten kwade strekt, wordt ze nooit aan God toegeschreven, dan alleen voor zover Hij ze toelaat, Jak. l : 13v.: „Niemand, als hij verzocht wordt, zegge: Ik word van God verzocht. Want God kan niet verzocht worden met het kwade, en Hij Zelf verzoekt niemand. Maar een iegelijk wordt verzocht, als hij van zijn eigen begeerlijkheid afgetrokken en verlokt wordt."
Lansbergen. Als er dus gezegd wordt, dat God iemand in verzoeking leidt, dan is dat niets anders, dan dat Hij de mensen, naar Zijn rechtvaardig oordeel, om hun ondankbaarheid overgeeft aan, en in de verzoekingen laat vallen van de duivel en van hun eigen vlees. Zo is Saul in verzoeking geleid, toen hij door Gods rechtvaardig oordeel beroofd is van de goede Geest, en zolang verontrust werd door de boze gevat, dat hij tenslotte in het verderf gekomen is (1 Sam. 16 : I5vv.). Hetzelfde geldt van Achab (I Kon. 22 : 20vv.), die God door middel van een valse geest die sprak door de mond van alle profeten, heeft laten overreden, zodat hij ten strijde trok en te Ramoth in Gilead viel. En ook de heidenen, die de Heere overgegeven heeft aan de lusten van hun hart, tot onreinheid en ontering van hun eigen lichaam, in zichzelf (Rom. 1 : 24vv.). De gesteldheid van die mensen is niet anders dan van hen, die de overheid aan de beul overgeeft, om vanwege hun misdaden gestraft te worden. Want ook Hij geeft hen aan de satan over om hen te straffen. En als God dat doet, dan handelt Hij niet onrechtvaardig, en is Hij geen Auteur van de zonde. Want Hij bestraft hun zonden, in Zijn rechtvaardig oordeel, door andere zonden; echter zo, dat Hij Zelf vrijblijft van alle zonden. Want zoals de overheid de boosdoeners rechtvaardig straft, en een doodslag met een andere doodslag bestraft, zonder enig vermoeden van zonde, zo doet ook God. God verzoekt dus niemand, nl. door tot zonden te verwekken, zoals wel de duivel, de wereld en ons eigen vlees ons verzoeken. Maar Hij verzoekt ons, door ons geloof en onze lijdzaamheid te beproeven door tegenspoed en kruis, alsook door voorspoed, zoals dan ook het algemene spreekwoord luidt: „Het zijn sterke benen, die de goede dagen kunnen dragen"; en door de goddelozen, in Zijn rechtvaardig oordeel, aan de verzoeking van de duivel en van hun vlees over te geven.

2. ***Wat wij hier begeren, of waarom wij bidden.***
Wij bidden om twee dingen: 1. Of Hij ons niet in verzoeking leiden wil; en 2. Of Hij ons van de boze wil verlossen.

Allereerst bidden wij dus, of deze beide verzoekingen van ons geweerd mogen worden, of God ons niet in Zijn verzoeking leiden wil, d.w.z. of Hij ons niet wil verzoeken tot een beproeving, die onze draagkracht te boven gaat (want onze zwakheid is zeer groot!); of wanneer Hij ons verzoekt, of Hij ons dan krachten wil geven om ze te kunnen doorstaan; en of Hij ons ook niet wil leiden in de verzoeking des duivels, d.w.z. of Hij niet toelaat, dat de duivel, de wereld en ons eigen vlees ons tot zonde verwekken; en wanneer Hij het zou willen toestaan, of Hij ons dan wil bijstaan, opdat wij óf niet zondigen, óf niet helemaal afvallen. Wij bidden dus enerzijds die beproevingen door tegenspoed *of* voorspoed (van ons) af, die onze macht te boven gaan, maar toch onder de voorwaarde: „Ze het de Heere behaagt." Want wij weten, dat dit de wil van God is, dat al Zijn kinderen bepaalde beproevingen moeten d:ragen. Anderzijds ook de kwade verzoekingen van de duivel, van het vlees en van de wereld, waarvan de volgende teksten spreken: (1 Petr. 5 : 8, Rom. 7 : 18, Gal. 5 : 17, 1 Joh. 5 : 19).

Ten tweede bidden wij, verlost te mogen worden van de boze.
Boos betekent:
1. Het kwaad der misdaad of de zonde.
2. Het kwaad der straf of de ellende, waaraan ook de wedergeborenen in dit leven, om de overblijfselen der zonden, onderworpen blijven.
3. De duivel, die de auteur en opper-werkmeester is van alle kwaad. Hij heet dé *boze,* omdat hij de aller-verkeerdste is, 1 Joh. 2 : 14: „Ik heb u geschreven, jongelingen, want gij hebt den boze overwonnen"; Matth. 5 : 37: „Wat boven deze is, dat is uit den boze." Cyprianus verstaat dat van de kwaden, d.w.z. van alle tegenspoeden, waarmee de vijand ons tracht te bespringen en, waarvoor wij stellig niet zouden kunnen bewaard blijven, als God ons niet bevrijdde. Kortom, daaronder vallen alle kwaden, der misdaden en der straffen, zowel tegenwoordige als toekomstige begrepen. Dus bidden wij om de volgende dingen:

1. Of God ons geen kwaad toe wil zenden, maar ons bewaren wil voor alle kwaad, zowel nu als in de toekomst, zowel voor de misdaden als voor de straffen
2. Of Hij, als Hij ons een bepaald kwaad toezendt, dat voor ons wil verzachten en tot onze zaligheid keren.
3. Of Hij ons wil verlossen, en tenslotte in het eeuwige leven alle tranen wil afdrogen.

1. ***Waarom deze bede nodig is.***
Deze bede is om twee *redenen* nodig:
1. *Om de talrijkheid en macht van onze vijanden, om de grootte van de kwaden en om onze zwakheid.*
Bastingius, Lansbergen. Onze vijanden zijn vele, en hun macht is groot, de voornaamste vijanden zijn de duivel, de wereld en ons eigen vlees.
De *duivel* is het hoofd van al onze vijanden, een doodsvijand van God en van de mensen die onze zaligheid op alle mogelijke manieren probeert te beletten. Want hij benijdt ons up allerlei manier de gave van de vergeving der zonden, en legt ons daarom van alle kanten lagen om ons daarvan te beroven. De macht van de duivel is zo groot, dat hij onze eerste ouders, en in hen het ganse menselijke geslacht, door één zonde in het verderf heeft gebracht (Gen. 3 : 1-6). En hij is ons nog zó vijandig, dat hij als een briesende leeuw om ons heenloopt, „zoekende wie hij zou kunnen verslinden" (1 Petr. 5 : 8). Ja, dat is het alleen wat hij zoekt, met om ons te kunnen ziften als de tarwe (Luk. 22 : 31). Want daartoe is hij van zeer sterke wapens voorzien (Luk. 11 :

21). Hij *is* een leugenaar en doodslager, zoals hij van den beginne geweest is (Joh. 8 : 44), en is zo listig, dat hij zichzelf in een engel des lichts verandert, opdat hij ons onverwachts zou overvallen, óf door geweld óf door bedrog in het verderf zou brengen (2 Kor. 11 : 14). Van deze onze voortdurende strijd niet vele en machtige vijanden spreekt de Apostel in Et. 6 : 12: „Wij hebben den strijd niet tegen vlees en bloed, maar tegen de overheden, tegen de machten, tegen de geweldhebbers dezer wereld, der duisternis dezer eeuw, tegen de geestelijke boosheden in de lucht."

Daarna is ook *de wereld onze vijand,* als daar enerzijds de goddelozen en gezworen vijanden van God en van Zijn Kerk zijn, die hen van de waarheid, van het geloof en van de Godzaligheid door vervolgingen en allerlei tormenten trachten af te brengen, met onverzadigbare haat ontstoken zijnde tegen allen, die met hen niet van de wereld zijn, zoals Christus zegt in Joh. 15 : 19: „Omdat gij van de wereld niet zijt, maar Ik u uit de wereld heb uitverkoren, daarom haat u de wereld", en 1 Joh. 3 : 1: „Daarom kent ons de wereld niet, omdat zij Hem niet kent." Anderzijds geven de wereldlingen, die in hun lusten en begeerlijkheden triomferen, menigmaal aanstoot en aanleiding tot verleiding (1 Petr. 4 : 4). Het is hun vreemd, en zij lasteren, dat de gelovigen niet meelopen tot dezelfde uitgieting der overdadigheid, Het is moeilijk om zich aan hen te onttrekken en hun tegenstand te bieden.

Ons *eigen vlees* bezorgt ons ook veel moeite en strijd (Rom. 7 : 23, Gal. 5 : 17), en is de satan zo toegedaan, dat het zich gemakkelijk alles laat wijsmaken, wat hem maar belieft. Want hoe het ons ook vergaat, hetzij goed of slecht, steeds zoekt het oorzaak om ons te bestrijden. In tegenspoed, om ons, door de bitterheid ervan overwonnen, tot ongeduld en onbehoorlijke middelen of tot wanhoop te brengen. In voorspoed, om door de liefelijkheid en aangenaamheid daarvan ons te bedwelmen en ons tegen God hoogmoedig te maken. Aan de rechterhand zijn rijkdommen, macht, eer van deze wereld, enz. welke door hun glans en schone aanblik of gestalte het gezicht verblinden en mot hun bekoorlijkheden zo verrukken en innemen, dat ze van zoetigheid dronken worden en hun God vergeten. Wederom aan de linkerzijde de armoede, spijt, verachting, ziekten, verdrukkingen en dergelijke, welke de mens afschrikwekkend en ijselijk voorkomen en door hun bitterheid en ongemak hun zo voor 't hoofd stoten, dat ze daardoor terugtreden en de moed opgeven, alle vertrouwen en hoop wegwerpen en tenslotte geheel van God vervreemden. Wat is dus ons leven anders dan een gedurige strijd (Job 7 : 1), waarin gestreden wordt, niet om tijdelijke of aardse, maar om de eeuwige goederen en om de zaligheid van de mens?

Daartegen is onze zwakheid zo groot, dat wij van onszelf niet één ogenblik tegen deze onze vijanden kunnen bestaan; hetgeen de Apostel leert, als hij de Korinthiers vermaant (1 Kor. 10 : 12): „Die meent te staan, zie toe, dat hij niet valle." Want daarmee bestraft hij de vleselijke zorgeloosheid, die onder hen heerste, waardoor zij uit ijdel en verkeerd vertrouwen des vleses zeer hoogmoedig geworden waren; en leert hij hen, dat hun zwakheid zo groot was, dat zij zonder Gods genade zelfs niet hebben. kunnen bestaan. Die zwakheid van ons drukt de koninklijke profeet David zeer goed uil, als hij (Ps. 103: 14) zegt: „Want Hij weet wat maaksel wij zijn, gedachtig zijnde, dat wij stof zijn." En nog duidelijker doet Christus dat, wanneer Hij tot Zijn discipelen zegt (Joh. 15 : 5): „Zonder Mij kunt gij niets doen." Daarvan hebben wij voorbeelden en bewijs in David, die, hoewel hij met tal van gaven versierd was, toch gemakkelijk in de gruwelijke zonden van overspel en doodsdag viel. En ook in Petrus en de andere Apostelen. Want toen zij Christus beloofd hadden, dat zij, liever met Hem wilden sterven dan dat zij Hem zouden verlaten of verloochenen, hebben zij Hem toch direct daarna verlaten, en heeft Petrus, zelfs tot driemaal toe, bovendien onder ede geloochend, dat hij hem kende. En wie is er onder ons, die deze zwakheid niet

dagelijks in zichzelf waarneemt, wanneer hij van God ook maar het allerminst afwijkende, door zijn zelfvertrouwen opgeblazen is geworden? Daarom is het nodig, dat wij deze bede de Heere gedurig voordragen.

2. *Om de voorafgaande bede, opdat wij die verkrijgen mogen.* Want de zonden worden ons niet vergeven, tenzij wij in geloof en boetvaardigheid volharden. Maar wij kunnen niet volharden, als wij zo boven onze krachten verzocht worden, dat wij moedwillig in de zonden lopen en afvallen.

Bezwaar 1. God verzoekt niemand. Daarom bidden wij niet goed, of God ons niet in verzoeking wil leiden.

Antwoord. God verzoekt niemand, namelijk door hem tot het kwade op te wekken. Maar Hij verzoekt ons, door ons geloof te beproeven. Vergelijk Calvijns Institutie III, 20, 26.

Bezwaar 2. Goede dingen en die ons nuttig zijn, moet men niet afbidden. De verzoekingen van God, zoals de beproevingen door ziekten, armoede, valse profeten enz. zijn dingen, die goed en ons nuttig zijn. Dus moet men die niet afbidden.

Antwoord. De dingen die in zichzelf en krachtens hun natuur goed en ons nuttig zijn, moet men niet afbidden, maar de beproevingen tegenheden, kruisen en andere verzoekingen zijn niet in zichzelf nuttig, maar toevallig, namelijk omdat daar Gods barmhartigheid bij komt, welke alle kwaad voor de uitverkorenen tot hun zaligheid laat gedijen, en zonder welke de tegenheden niet alleen onnut, maar ook een stuk van de dood zijn, en de aller-geschiktste toegang tot de tijdelijke en eeuwige dood. Daarom bidden wij de tegenheden af, omdat zij in zichzelf kwaad zijn en de natuur vernielen. Maar omdat ze ons, die geloven., door Gods goedertierenheid ten goede gekeerd worden en ter zaligheid meewerken, uit dat oogpunt bidden wij ze niet af. Of: Wij bidden niet het goede af, dat toevallig bij de tegenheden en het kruis is, maar wel de tegenheden en het kruis zelf, omdat die in zichzelf kwaad zijn en de natuur vernielen. Zo komt het; dat wij de dood afbidden, omdat ze een vernieling is, en wij ernaar wensen, omdat ze een verlossing betekent van alle ellende en een doorgang naar het eeuwige leven, Fil. 1 : 23:„Hebbende begeerte om ontbonden te worden en met Christus te zijn." Zo bidt ook Christus de dood af, en wil Hij die niet, Matth. 26 : 39: „Laat deze drinkbeker van Mij voorbijgaan", omdat ze een pijn en vernieling was. Ja, de Vader heeft ze ook uit dat oogpunt niet gewild. Maar omdat ze een losgeld of voldoening voor de zonden der uitverkorenen was, daarom hebben de Vader en Christus Beiden die gewild: „Doch niet gelijk Ik wil, maar gelijk Gij wilt."

Aanhoudend bezwaar. Wat God doet, moeten wij niet weigeren. God wil dat wij verzocht worden. Dus moeten wij in geen geval de verzoekingen weigeren.

Antwoord. Wij mogen niet weigeren wat God absoluut wil, en in zover als God dat Zelf wil. Maar de verzoekingen wil Hij niet absoluut of zonder meer; noch omdat *ze* pijn en vernielingen betekenen, maar omdat ze oefeningen zijn des geloofs in de aanroeping, of martelingen, of beproevingen van onze standvastigheid. Uit dat oogpunt moeten wij ze ook willen. Maar niet zonder meer. Want de lijdzaamheid vereist, dat wij die zullen verdragen. Als wij die zonder meer moesten willen, dan zouden ze tot ons ambt behoren, en het zou ons niet geoorloofd zijn, ze op enige wijze af te bidden. Daarom wil God niet, dat wij het kwaad als zodanig zullen willen, maar dat wij het, omdat het goed voor ons in lijdzaam zullen dragen.

Bezwaar 3. Het wordt tevergeefs gebeden, dat toch nooit verkregen wordt. Dat wij in dit leven niet in verzoeking geleid worden, wordt in dit leven niet verkregen. *Want allen die Godzalig willen leven in Christus Jezus, zullen vervolgd worden,* 2 Tim. 3 : 12. Dus begeren wij dat tevergeefs.

Antwoord. De reden waarom wij bidden, dat wij niet in verzoeking geleid worden, is niet, opdat wij helemaal van alle verzoekingen vrij willen zijn, of omdat wij hier van alle zullen bevrijd worden, maar:
1. Opdat wij van vele bevrijd worden, waarin wij anders hadden moeten verloren gaan, als wij de verlossing niet begeerd en verkregen hadden. Die reden zou al voldoende zijn.
2. Opdat ook die verzoekingen waarin wij geleid worden, ons ter zaligheid mogen gedijen. En God wil hun, die Hem in het algemeen om verlossing bidden, deze twee zeer grote weldaden schenken. Hoewel God vanwege de, overblijfselen der zonde wil, dat de weldaad der verlossing hier (op aarde) onvolkomen is, zo is het toch onze plicht dat volkomen te begeren en te verzoeken, maar onder de voorwaarde „Als het Zijn wil is", en in het vertrouwen, dat wij het in het toekomende leven volkomen zullen verkrijgen.

Het gebruik of de *nuttigheid* van deze bede is:
1. Opdat wij onze eigen zwakheid, ook om de allerkleinste verzoeking te verdragen, zouden belijden; opdat zich niemand trots zou verheffen, zoals Petrus deed, die met Christus wel wilde sterven; en opdat niemand aan zichzelf de eer zou toeschrijven van zijn geloofsbelijdenis en lijden, aangezien de Heere Zelf ons ootmoedig leert, zeggende: „Waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking komt", Matth. 26 : 41, en 1 Kor. 10 : 12: „Die meent te staan, zie toe dat hij niet valle."
2. Opdat wij daardoor herinnerd werden aan de ellende van dit leven, opdat wij niet zorgeloos zijn en de wereld niet liefhebben.
3. Opdat wij zouden belijden, dat alle dingen door Gods voorzienigheid gelegeerd worden, waardoor — zoals Cyprianus schrijft — getoond wordt, dat de duivel tegen ons niets vermag, als God het hem niet tevoren toegelaten heeft; opdat al onze vrees tot God gekeerd worde, aangezien de boze totaal niets geoorloofd is in onze verzoekingen, tenzij hem de macht door God daartoe gegeven wordt. En de boze wordt macht gegeven togen ons, naar onze zonden, zoals er geschreven staat, Jes. 42 : 24: „Wie heeft Jakob tot een plundering overgegeven, en Israël den rovers? Is het niet de HEERE, Hij tegen Wien wij gezondigd hebben? Want zij wilden niet wandelen in Zijne wegen en zij hoorden niet naar Zijn wet." En hem wordt op twee manieren macht gegeven óf tot straf, als wij zondigen, óf tot heerlijkheid, als wij beproefd worden, enz. Dat schrijft Cyprianus.
Lansbergen. 4. Opdat wij ook aan onze schuldige plicht en ambt zouden herinnerd worden. Want als wij met de mond bidden, of God ons niet in verzoeking wil leiden, maar ons verlosse van de boze, en wij intussen onszelf aan de duivel en aan onze eigen begeerlijkheden ten enenmale ten dienste overgeven, dan is het zeker, dat wij niet God de spot drijven, en dat wij precies hetzelfde doen, als zij die tegen de vijand hulp en steun verlangen, en intussen met dezelfde vijand (onder)handelen en hem alles naar de zul trachten te maken. Daarom moeten wij standvastig op onze post blijven staan, en zonder ophouden tegen de satan strijden, zonder enig bestand te sluiten of een onderbreking van de strijd aan hom toe te staan. Want deze strijd heeft God al in het Paradijs ingesteld (Gen. 3 : 15). En omdat onze vijand gedurig die strijd voert, betaamt het ons ook, en is het nodig, dat wij voortdurend in de wapens zijn en op de post staan. Daarom moeten wij niet ophouden te strijden, totdat wij de volledige overwinning zullen behaald hebben: hetgeen niet eerder te hopen is, dan wanneer wij, vol van de Geest, alle zwakheid des vleses zullen afgelegd hebben. En opdat wij met succes tegen hem mogen strijden, moeten wij hem eerst de wapens, die hij van ons krijgt, ontnemen; waartoe allereerst ons vlees met alle begeerlijkheden door de

gehoorzaamheid des geloofs getemd moet worden. Daarna moeten wij ook de wereld haten, niet alles wat daarin is en daaruit voorkomt, namelijk *de begeerlijkheid des vleses, de begeerlijkheid der ogen en de grootsheid des levens* (Gal. 5 : 24, 1 Joh. 2: 15 en 17v.).
Tenslotte moeten wij ook de gehele wapenrusting Gods aannemen, die de Apostel beschrijft in Ef. 6 : 14-18: „Staat dan, uw lendenen omgord hebbende met de waarheid, en aangedaan hebbende het borstwapen der gerechtigheid, en de voeten geschoeid hebbende met bereidheid van het Evangelie des vredes; bovenal aangenomen hebbende het schild des geloofs, met hetwelk gij al de vurige pijlen des bozen zult kunnen uitblussen. En neemt den helm der zaligheid, en het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord; met alle bidding en smeking biddende te allen tijde in den Geest, en tot hetzelve wakende met alle gedurigheid en smeking voor al de heiligen." Het staat vast, dat zij die deze dingen alle doen, de satan zullen overwinnen. Want aan dezulken is de belofte der overwinning gegeven, waarmee de Apostel de gelovigen vertroost, namelijk dat „de God des vredes den satan haast onder uw voeten zal verpletteren", Rom. 16 : 20.

HET BESLUIT.

Vraag 128. Hoe besluit gij uw gebod?
Antwoord. Want Uw is het Koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Dat is: zulks alles bidden wij van U, daarom dat Gij, als onze Koning en alter dingen machtig, ons alle goeds te geven, de wil en het vermogen hebt a); en dat alles, opdat daardoor niet wij, maar Uw heilige Naam eeuwig geprezen worde b).

a) Rom. 10 : 11v., 2 Petr. 2 : 9.
b) Joh. 14 : 13, Ps. 115 : 1, Jer. 33 : 8v.

Verklaring van Vraag 128.

Nu volgt het derde deel van het Gebed des Heeren, nl. het *besluit,* dat dient om ons geloof of vertrouwen om verhoord te worden, te bevestigen. Want er worden enkele redenen bijgevoegd, die ontleend zijn aan de natuur van God, om ons erin te versterken, dat Hij ons kan en wil geven hetgeen, waar wij om bidden.
Bastingius. Dat besluit schijnt ontleend te zijn aan 1 Kron. 29 : 10-12, waar David, God dankende, zegt: „Geloofd zijt Gij, HEERE, God van onzen vader Israël, van eeuwigheid tot in eeuwigheid! Uwe, o HEERE, is de grootheid en de macht en de heerlijkheid en de overwinning en de majesteit; want alles wat in den hemel en op de aarde is, is Uwe; Uwe, o HEERE, is het Koninkrijk, en Gij hebt U verhoogd tot een Hoofd boven alles. En rijkdom en eer zijn voor Uw aangezicht, en Gij heerst over alles; en in Uw hand is kracht en macht, ook sent het in Uw hand alles groot te maken en sterk te maken."
Het antwoord wijst in dit besluit twee dingen aan:
1. Waarop de gelovigen in hun vertrouwen steunen, en
2. Tot welk doel onze gebeden behoren te strekken en moeten gericht worden.

Uw is het Koninkrijk. De eerste reden wordt ontleend aan het ambt van de koning, dat bestaat in het verhoren, beschermen en onderhouden van de onderdanen. En God is een Koning: Een algemeen Koning van allen. Want Hij heeft macht over alle schepselen (Ps. 103 : 19). 2. Een bijzonder Koning van Zijn Kerk. Dus is dit de

betekenis: *Aangezien Gij, o Vader, onze Koning zijt, Die alle goede en kwade dingen in Uw macht hebt, en wij Uw onderdanen zijn, zo bidden wij U, of Gij, door Uw Goddelijke voorzienigheid ons wilt bijstaan en behouden. Want Gij hebt Uw onderdanen lief, en alleen Uw bescherming is ons zalig.*

De kracht. De tweede reden is ontleend aan Gods macht (Ps. 115 3), waarvan de betekenis is: *Verhoor ons, o God, en schenk ons hetgeen waar wij om bidden. Gij kunt dat trouwens maar alleen doen. Want Gij zijt machtiger dan alle vijanden, en bij U alleen berust alle macht, die gepaard gaat met een opperste goedheid.*

En de heerlijkheid. De derde reden is ontleend aan het doel, waarom wij bidden. *Wij bidden dit om Uw glorie of heerlijkheid. Alleen van U, de waarachtige God en allerhoogste Koning, bidden en verwachten wij al deze goederen. Wij belijden en bekennen, dat Gij een Auteur en Fontein van alle goeds zijt. Daarom kennen wij aan U deze lof en eer toe. Want zij komt uitsluitend aan U toe. Wil ons dan verhoren om Uw eer. Die reden versterkt ons ook aangaande de goede wil van God dat Hij ons omdijk alles geven wil, waarom wij bidden, omdat dit tot Zijn eer is dienende.*
Dus is de betekenis: *Gij wilt alles doen wat tot Uw eer strekt. Welnu, hetgeen waarom wij bidden, strekt tot Uw eer. Want daardoor zal Uw Koninkrijk, kracht en heerlijkheid openbaar gemaakt worden, als Gij ons behoudt en verlost. Wilt Gij ons dat dan geven?*

In der eeuwigheid.
Lansbergen. Daarmee wordt een onderscheid gemaakt tussen het Koninkrijk, de macht en de heerlijkheid van God én van de mensen. Want de mensen hebben ook hun rijk, macht en heerlijkheid. Maar omdat zij sterfelijk zijn, vervalt, wanneer zij sterven, ook al hun heerlijkheid. Hun macht is ongestadig, en daaraan ontbreekt veel. Hun rijken zijn maar tijdelijk, en hebben een bepaald verloop, waarna zij vervallen. Maar Gods Koninkrijk, macht en heerlijkheid ligt buiten die tijd, en is zonder einde. Want alleen God is eeuwig, en Zijn jaren worden niet voleindigd. Dus moet Hij alleen aangeroepen en geprezen worden.
Bezwaar. Men gebruikt tevergeefs redenen bij hen die veranderlijk zijn. God is veranderlijk. Dus gebruikt men in de gebeden tevergeefs woorden tot God.
Antwoord. Wij geven toe, dat de redenen, die in de gebeden gebezigd worden, tevergeefs gebruikt worden ten opzichte van God, maar niet ten opzichte van ons. Of wij antwoorden aldus: Dat de redenen niet gebruikt worden om God daardoor te bewogen, maar om onszelf te versterken (in de wetenschap), dat wij verhoord zullen worden; om onze nood en levens Gods macht, goedheid en waarheid te erkennen, waardoor Hij ons stellig geven zal hetgeen wij bidden. Want Hij kan en wil degenen verhoren, die Hem aldus aanroepen: *Gij zijt de allerbeste Koning. Daarom zult Gij Uw onderdanen alles geven, wat hun nodig en zalig is. Gij zijt de machtigste Koning. Daarom zult Gij Uw macht betonen bij het geven van deze gaven, die de allergrootste zijn, en die door niemand anders dan door U alleen gegeven kunnen werden. Gij zijt tenslotte ook de heerlijkste Koning. Daarom zult Gij ook alles doen, wat tot Uw eer dient. Want Uw eer gaat U ter harte.*

Vraag 129. Wat betekent het woordeke amen?
Antwoord. Amen wil zeggen: Het zal waar en zeker zijn a). Want mijn gebed is veel zekerder van God verhoord, dan ik in mijn hart gevoel, dat ik zulks van Hem begeer

a) Deut. 27 : 26, 1 Kor. 14 : 16.
b) 2 Kor. 1 : 20, 2 Tim. 2 : 13, 1 Thess. 5 : 25, Jak. 1 : 6.

Verklaring van Vraag 129.

Dit woordje „amen", dat Hieronymus het zegel van het Gebed des Heeren noemt, betekent zoveel als: Het zal waar en zeker zijn. Want het was hij de Joden een teken, waardoor iets bewaardheid werd, dat zij gebruikten in hun heilige samenkomsten, wanneer zij Gods Woord gehoord hadden, roepende: „Amen", om daarmee hun instemming te betuigen. En in Mozes' tijd werd het volk Gods geboden, dat zij de openbare en algemene vloeken aldus, door dit woordje te roepen, moesten goedkeuren en toestemmen, opdat zij daardoor zouden leren, God niet tegen te spreken, hoewel Hij hun harde en droevige dingen zou kunnen gebieden. En nadat het volk uit Babel teruggekeerd was, is hetzelfde ook gedaan, toen de Wet aan het volk voorgelezen werd (Neh. 8 : 7). En ook blijkt uit 1 Kor. 14 : 16, dat ten tijde der Apostelen publieke gebeden en dankzeggingen dat zelfde woordje gebruikt werd. Want wanneer Paulus degenen weerlegt, die in de Gemeente vreemde talen gebruikten, die aan de gewone man onbekend waren, dan zegt hij o.a.: „Indien gij dankzegt met den geest, hoe zal degene die de plaats eens ongeleerden vervult, *amen* zeggen op uwe dankzegging, dewijl hij niet weet wat gij zegt?" Dat woordje werd toentertijd dus door de gelovigen gebruikt, opdat de vergadering der gelovigen daardoor te kennen zou geven, dat het gebed, door één uitgesproken, hun allen samen gemeen was. Want één van de Dienaars sprak het gebed uit, dat de vergadering met hun gemoed en zintuigen volgde, totdat men aan het woordje *amen* gekomen was, en dan zeiden zij allen eendrachtig „amen." En dat is de betekenis en het gebruik van dat woordje geweest onder het Oude en Nieuwe Testament.

Wanneer wij dus ons gebed met dat woordje besluiten, dan dient men te weten, dat dit woordje niet een deel van het gebed uitmaakt, maar:
1. Een ware en ongeveinsde begeerte is, dat hetgeen waar wij om bidden, zeker moge geschieden, en dat God ons gebed even zeker verhoren wil, als wij dat ernstig en ongeveinsd begeren.
2. Een belijdenis van ons vertrouwen, dat wij n.l. vertrouwen, dat wij stellig verhoord zullen worden. *Amen* betekent dus:
    (1). Het geschiede zo, het zij zeker en vast, wat wij bidden.
    (2). God zal ons stellig en waarlijk, volgens Zijn belofte, verhoren.

Den alleen wijzen God zij door Jezus Christus de heerlijkheid, in der eeuwigheid. **AMEN.**

REGISTER VAN PERSONEN, ENZ.

Aeneas II 362,
Alexander IV. II 29
Alexander de Grote II 435
Attiaco, Petto de (kard.) II 129
Ambrosius I 12, 67, 70, 179, 249, 323, 436, 4117, 524. II 28, 43, 116v., 134, 142v., 173, 193, 247, 326, 403, 405
Anaeharsis II 340
Andreae, Dr. Jacobus I 385; II 134
Anselmus I 68, II 129
Antichrist(en) II 152, 374
Antinomianen II 243, 471, 474
Apologie (Augsburgse conf.) II 13, 21, 119v.
Apollinaris I 283
Archimedes I 164
Arianen 1 4, 12, 275, 326, 262. II 179, 182, 256, 266, 318, 518
Ariaticles I 6, 58, 84. II 264, 411
Aristoteles I 6, 74, 215, 356. II 264, 408, 438, 440, 442, 517
Arius I 178, 268. II 304
Arnobius II 286
Athanasius I 326. II 116, 247, 29G, 347
Augustana (Confessio: II 118vv.
Augustinus I 12, 14,132, 66v., 69, 72, 90, 120, 142, 179, 195, 190v., 196v., 219, 300, 324, 326, 361, 386, 441V., 457, 459v., 9G7, 488, 536. II, 19v., 21, 23, 25, 28. 35, 61, 813, 92v 104, 116v. 119, 125, 131, 138, 142, 155, 190, 2[2]9, 248, 286, 319, 405, 412, 437, 439, 483, 497, 512

Bannochra II 341
Basilius I 524. II 116v., 134, 318, 487
Bastingius, Hieronymus I VI, X, XV, 11, 135, 142v., 148, 160, 230, 250, 206, 298, 306, 308, 360, 434, 492, 502, 530.
II 2, 5, 17v., 34, 42, 46, 48, 57, 59, 62, 76, 78, 140, 153, 165vv.. 168, 172, 201, 205, 214, 220, 268v., 290, 291, 308v., 358v., 362, 369, 381, 368, 397, 405v., 409, 419, 447, 451, 481, 493, 498, 534, 545, 560, 565
Beda I 116, 118
Bellarminus, Robertus (S.J.) I 529. II 127, 287, 335
Berengarius van Tours II 129
Bernardus I 436, 525
II 18, 42v., 140
Beroaldus I 193
Bertram II 116, 118
Beveregius, C. 11- 175
Bouwmeester, ds. G. I, X
Brès, Guido de I, V

Caesar I 53

Calvijn, Johannes I VI, 44, 544. II 214v., 217vv 240, 272, 342, 562
Calvinisten II 127v.
Canin, J. 3. I XI
Carthago (synode) II 448
Casa, Johannes II 404
Cato I 99
Celsus I 335. II 209
Ceninthus I 250
Chalcedonense I 158, 293
Chrysostomus I 524. II 107, 110, 116v-, 135, 139, 173, 187, 190, 247, 289, 326, 412
Cicero I 197vv 279
Claesz., C. 1 X
Claudius II 190, 545
Clemens Alexandrinus II 116, 402
Coccejus, Johannes I XVII
Coelestius II 418
Constantinopel (359) I 326
Constantijn II 281, 399
Conthrenus, kard. I 528
Copius I VI, XVI, 219, 306. II 253, 290, 515
Corput, ds. II. v. d. I X
Cyprianus I 185, 353, 486. II 79, 82, 116, 139, 146, 151, 209, 412, 525, 549, 560, 563v.
Cyrillus T 274, 324, 418. II 116

Dale, van I 74, II 91, 343, 404, 423, 436
Damascenus, Johannes I 179, 291v., 364. II 129, 281
David, Joris II 182
Didymus 11 98
Dionysius II 116, 118
Domitianus II 400, 520
Dordrecht (syn. 1618v.) I XVIIv., 14, 463. II 337

Ebion I 258
Efeze (syn., 434) I 158, 290
Eliberinum (conc. 1439) II 281
Epicurus I 6, II 544
Epicureeën I 6, 23, 196, 402, 480, 483 II 205
Epiphanius; II 282
Erasmus, Desiderius I 84 II 104, 209
Eremieten II 409
Essenius, Dr. Andreas I XIX
Eugenius 1V II 29
Eunornius 1 178, 268
Euripides II 279
Eusebius I 12, 14, 20, II 80, 175, 346, 399
Eutsatius II 10
Eutyches I 355, 365 II 103, 118
Eutitychionen I 281

Faukelius, ds. Herm. I, IX
Festus II 9
Filips 11 Il 436
Flaccianen I 139
Florence (conc., 1439) II 29
Forster, M. I X
Frans, P. de I, VII
Frederik III, I VI, II 145
Eulgentius 1 60, 251, 457

Gelasius II 116, 118
Gerobulus, ds. Ioh. 1 X
Goetzee, N. I V, VII
Gregorius de Grote I 14, II 118, 286
Gregorius VII II 407
Gregorius Nazianzenus, I 363, II 80, 116v., 247
Grieken, Ds. M. van I 362
Griekse kerk I 79
Gultmundus 11 129

Halesius, Al, II 29
Hattura, ds. Pontiaan v. II 481
Hellenbroek, ds. Abraham 1 54
Heshusius II 150
Hesiodus II 546
Hesychius II 116, 118, 254
Heydanus, Abraham I XVII
Hieronymus 1 12, II 116, 169m., 247, 346v., 355, 567
Hilarius 1 524, II 80, 116v.
Hoeven, Dr. A. v, d. I X
Homerus I 198, II 489
Hommius, Dr. Festus I VIIvv., XI-XV
Honert, Dr. H. T, v. d. I XI
Honert, Dr.J. J. v. d. I Vv., VIII, 220, 242, 469, II 120, 129, 131, 143, 161, 105, 1613, 175, 184, 213, 247v., 259, 263v., 326, 329, 423, 481, 493, 496, 558
Hoornbeeck, Dr. Johannes I XVII
Horatius II 219, 435
Hugo van St. Victor I 69, II 29
Innocentius III II 127
Innocenting IV II 29
Irenëus I 299, 30Iv., 326, 441, II 79v., 115v., 125v., 321
Itterzon, Dr, P. G. v. I XI

Jacobs, L. I X
Jezuïeten I 226v., 246, 522
Johannes Casimir I XI
Johannes van Jeruzalem II 282

Josephus I 222, II 190, 247v.
Julianus de afvallige II 304, 347, 520
Junius, Dr. Franc. II 335
Justinus Martyr I 175, II 115, 254
Juvenalis I 198, 246

Karel de Grote II 347
Katharen II 219, 960
Kerkvaders I 69, 332, 353, 365, 457, 524v., 528
II 12, 45, 50v., 72, 79, 94v., 98, 110, 115vv., 127, 139, 146, 153, 182
Klouck, Andr. I VII
Kuchlinus, ds. I VIII

Lacedaemoniérs 11 204
Lactantius II 279, 289, 402, 412, 439
Lansbergen, ds. Phil. I VI, X, XVI, 142v., 148, 227v. 243, 245, 248, 250, 255, 257, 281, 289, 286, 297v., 304-8, 312, 316v., 319, 361, 368v. 371, 395, 397, 406, 479, 481, 484, 502, 504, 512v., 517v., 522, 528, 530v., 533
II 5, 42, 48, 02, 70, 78, 168, 172, 211v., 214, 254, 309, 311, 336, 340, 342, 344v-v., 359, 352v., 369, 381, 388, 302, 396v., 405v., 409, 918, 432v., 416v,, 451, 454, 481, 483v., 487v,
Laurensk, H. 1 VII, X
Laurentius, martelaar I 299
Laurentius, ds. J. I VIII
Leo II 116, 118
Libertijnen II 243, 474
Linde, Dr. S. v. d. 1 XI
Lombardus, Petrus I 69, 482, 11 29, 51, 121, 128, 147
Luther, Dr. Maarten I 84, II 129, 131, 141
Luthersen I 351, II 84, 88, 129vv., 135
Macurius II 116, 118
Macedonius I 178
Macrobius II 253
Manicheeën I 12, 235, 442 II 255, 306
Murcion I 288, 290, 310, 336 H 146
Marcionieten I 285
Marsilius I 292
Martelaren I 299
Martinisten I 311, II 91, 94, 129
Masoreten II 247
Maulbrunn I 358
Maxentius I 292
Maximiliaan I 275 II 407
Maximiliaan II I 527
Melanchton, Dr. Philippus I VI, 10, 193
Melden (conc.) II 29
Menander II 411

Mohammed I 23, II 119v., 179
Mohammedanen I 23; II 179, 256, 266
Musculus, A. II 150

Nauta, Dr. D. I XI
Neomagus, ds. Arn. I XI
Nero I 219, II 400, 520
Nestorius I 290, 311, 365, 374, II 281
Nothenus, M. T XIX
Nicea (conc.) I 158, II 116, 288, 406
Nicophorus II 247' II 267
Novatianus 11 175
Novatus 11 175
Numa I 415v. II 280

Olevianus, Caspar I VI, VIII, X
Oosterse kerk I 180, 414
Origenes I 14, 20, 91, 326, 391, 524, II 247v., 289
Osiander, Andreas I 543v.
Oude kerk I 55, 423, 427, II 29, 35, 59, 77, 127, 130, 138, 147, 151, 337
Ovidius II 509

Paphnutius IT 406
Pareüs, Dr. David I VII, XI
Patripassanen I 267
Paulus III (paus) I 480
Paus I 156, 244, 257, II 87, 89, 280
Pausdom I 156, 439, II 1.5, 17, 34v., 72, 87, 99, 215, 280, 283, 301
Pausanias II 399
Pelagianen I 60v., 76, 04, 325, 457, 459v., 467, II 217, 223, 448, 960
Pelagius I 460, II 217, 347, 448
Perfectionisten II 460
Peripatetici -I - 23, 198
Petrovius II 347
Philo II 247
Photinus 1 258, 282
Pighius 1 69
Plato I 23, 164, II 481, 493
Plautus I 197
Plutarchus II 280, 411, 415
Pnoumatomachi II 256
Polman, Dr. A. D. R. I VI, X
Procopius Gazetis II 116, 118
Proosdij, Dr. C. v. I VIII
Prosper I 324

Ravesteyn, J. v. I, VII
Regulus I 58

Rome I 18, 148, II 404, 407v.
Rooms-katholieken I 4, 14, 18, 23, 55, 71, 226v., 324, 328-32, 366, 441v., 482, 501, 511, 522v., 527, 5311vv., 537, 540; II 22, 28vv., 42, 44, 47, 72, 80, 83v-, 87, 91vv., 100vv., 106, 114, 120vv., 124vv., 130v., 145vv., 168v., 182, 209, 214, 217, 223v., 274v., 278, 294, 306v., 314vv., 3111vv., 324, 445v., 551

Sabattariers II 332
Sabellius I 175, 178, 183, 262, 267
Sabellianen 1 365
Sacramentariërs II 129
Saleucus II 399
Salvianus 11 412
Samosatenus I 178, 258, 268
Somosatenen I 305, II 250, 518
Scaliger, Jos. 11 538
Scholastieken I 09, 71, 161, 324, 457, II 51, 121, 217, 450
Schwenckfeld II 7, 103
Schwenckfeldianen 1 288
Scipio 1 58
Semi-pelagianen II 223
Seneca II 412
Serenus II 286
Siculus, Diod. II 399
Sizoo, Dr. A. I 191, II 219
Sleidanus II 404
Smid, T. D. I XI
Soermans, Martinus
Socrates I 14, 326
Socrates (wijsgeer) I 84
Sofisten I 55
Salon II 368
Sorbonne II 51
Spanheim II 318
Spintlerus 1 VI, X, XVI, 48, 135, 249, 491v., 495, 500, 502; II 165, 304
Spiljardus, ds. Joh. I XI
Stoicijnen 1 23, 196
Strabo IT 399
Sudhoff, K. 1- X
Suetonius I 239
Suidas I 516, II 320
Sulpitius Severus II 248
Symb. Athanas. I 158, 292, 326
Sysicius, paus 11 407

Tacitus I 239, 254, 399
Teellinck, W. I en IX
Terentius II 402, 411
Tertulianus I 326, 368, II 10, 98, 115v., 134, 146, 412

Thales van Milete II 398
Theodorelus I 20, II 116, 118, 127v.
Theodosius I 290, II 173, 347
Thomas van Aquino I 292, 324, II 121, 217, 288
Tol, J. P. v. d. I VIII
Toledo, 4e conc. 1 326
Trente (conc.) II 15, 28vv., 326, 374
Tritheïisten II 318
Tuitensis, R. Abbas II 129
Turken 1 4, 246, 335, II 156, 159, 184, 256, II 266, 282, 284, 301, 319, 518

Ubiquilisten I 351, 354-62, 365, 373, 375, 380vv.; II 01v., 94, 106, 131, 150
Ursinus, Dr. Zach. I, VIvv., XII, XV, 358v.; II 187, 247, 250, 278
Valentinianits I 247 II 43
Velentinus, M. I 285; II 361v.
Valesius I 326 II 175
Valla II 320
Varra II 9, 280
Vermilius I VI
Vespasianus R 254
Vitruvius H. 79
Voetius, Dr. Gisb. I XIX
Vossius, prof. II 247
Vrijgeesten I 6, 51

Walram II 129
Wederdopers I 4, 51, 69, 86, 282v., 480, 484, 437; II 31, 44, 53, 58vv, 63, 219, 264, 294, 306, 308v., 311, 339, 387, 429, 452, 460, 430 488
Wymenga, Dr. P. J. 1 XI
Xenophon 11 320
Zalsman, G. Ph. I VIII
Zonaras II 247
Zwitserse kerken II 188